דבר

דבר יי׳ אשר היה אל הושע בן בארי בימי עוזיה יותם וגו׳ · ארבעה מלכים הללו קפח בימיו שהאריך שנים בחיי כולם מכאן אמרו אוי לה לרבנות שמקברת את בעליה בימי ירבעם בן יואש מבני יהוא ולף הוא מלך עם עוזיה ויותם אלא שגרמה לו זכות להמנות עם הנביאים הללו לפי שלא קבל לשון הרע על עמוס כמו שמפורש בפסחים בפרק האשה שנ׳ ויצלח אחריה וגומר קצר עליך עמוס וגו׳: תחלת דבר יי׳ בהושע · רבותינו אמרו תחלה לארבעה נביאים שנתנבאו בימי עוזיה הושע ישעיה עמוס ומיכה ישעי׳ נתנבא שנ׳ וינוסו אמות הסיפי׳ וגו׳ והוא היה יוסי שנתנבא עוזיה שנכנס להיכל שרעשו העליונים לשורפו ותחתוני׳ לבולעו כעונשן של עדת קרח שהיו בהם בלועין ושרופים בעמוס כאמר שנתים לפני הרעש והושע קדם לכולם ומיכה היה אחרון לכולם שנ׳ בו בימי יותם אחז יחזקיה ולא נאמ׳ בו עוזיה · ופשוטו של מקרא תחלת דיבור שנדבר הק׳בה עם הושע אמר לו כן: קח לך אשת זנונים · רבותינו אמרו כמשמעו לפי שאמר על ישראל החליפם באומה אחרת כמו שמפורש בפסחים ריש פרק האשה: וילדי זנונים · שתלד לך ילדים שיהו ספיקי ממזרות ויונתן תירגם איתנבי על יתבי קרתא מעותא וקח האמו׳ כאן לשון לימוד הוא למד אותן לשוב בתשובה: כי זנה תזנה · לשון הוה הוא: אמת

אבן עזרא

זה הושע מנביאי הסס הנכבדים כי היאחקי דבר סרה בספרו עליו שאמר שהיא בן אלה כי בארי הוא אלה כי מלא כתוב ובאר אליס יצלתה ואין אלה אליס כי בעבור אות כוסף יסתנה הסס כמו זיף וזיפה ועוד כי אין משפט לשון הקדש לאמר על סס פרט שהוא בן עיר רק אם היה על דרך כלל כמו בת ציון רק יתיחס אל העיר כמו שמרוני ושני דברים דחקוהו לומר ככה האחד שמצא בל״ה באה בנו אשר הגלה תגלת פלאסר מלך אשור הוא נשיא לראובני והוא היה אבי זה הנביא והשני שאמר ולפקד על יעקב כדרכיו כי הוא יפרש זה על יעקב אבינו שהסיר הבכורה מראובן ואין פירושו כאשר חשב ואמה שכא הכתוב על הושע בן אלה ויעשה הרע בעיני יי׳ · והילחקי אמר שלקח אשת זנונים וזה המוכה בסנוורים הלא ראה כתוב תחלת דבר יי׳ בהושע ויאמר יי׳ והנה לא מרה פי הסס אלילה אליה רק הושע בן בארי היינו הושע בן אלה כמו חניך סס כולל להרבעה אנשים בתורה ושאול מרחובות הנהר ושאול בן הכנעניות ושאול בן קיש ורבים ככה ותחלת נבואה זה הנביא על מלכות ירבעם בן יואש מלך ישראל הרבעים שנה לפני גלות שמרון אם היתה נבואתו בסוף ימי ירבעם כי לא מלך זכריה בנו אחריו רק ששה חדשים ונשנתה מלכות בית יהוא שהיו מלכי ישראל ומפרש אחר אמר כי לך קח לך דבור הוא כטעם לקח טוב ופירש ותהר כמו תהרו אשר כי נומר במורה בזנות ובת דבלים רמז ליהודה וישראל ואחר אמר קח לך אשת זנונים שהם בתחה לקחת אשה הוגנת לא תמצא שהרי זנה תזנה הארץ כל עם הארץ זנונים מאחרי הסס ומפרש אחר אמר קח לך אשת זנונים ילדי זנונים שהרי דיגמתו זנו יושבי הארץ מאחרי יי׳ ולא לעבד להיות כרבו · כאם אברהם המחבר אחלה אילה הסס לקחת אשת זנונים ולהוליד ילדי זנונים והאומר דיו לעבד להיות כרבו לא נאמר על זה כי זנות מאחרי הסס דרך משל רק באדם הוא במעשה והנכון בעיני כי זה הנביא היה רואה במראות נבואה בחלום הלילה שהסס אמר לו לך קח לך אשת זנונים והלך ולקח אשה ילדעה והרתה וילדה כל זה במראות הנבואה כאשר פירש אם יהיה נביאכם לבד ממשה לבדו יי׳ במראה אליו אחודע בחלום אדבר בו ואל תתמה איך יראה בחלום וילך ויקח והנה בחלום אדם בלא נבואה ותאכלנה הפרות וככה על יעשיהו הנביא כאשר הלך עבדי יעשיהו ערוס ויחף זה היה במראה הנבואה כי למה ילך הנביא ערוס בעבור כיס ומצריס וככה קח לך לבנה גם שכב על צדך השמאלי גם ואתה קח לך חטין גם דבר הזקן והעד על כל זה שאמר יחזקאל בתחילת ספרו ואראה מראות אלהים ואומר במראות אלהים הביאני אל ארץ ישראל ואל תתמה בעבור שלא הזכיר בתחילה הנבואה מראות כי הנה כתב דבר יי׳ אשר היה אל זכריה ומה אחריו ראיתי הלילה והשלה עיני ואראה והנה כתב באברהם במחזה וכן היתה כל נבואתו והנה אמר לו בדרך הנבואה למה אשת זנונים כי זנה תזנה הארץ: וילך

דבר

פתגם

יהוה׳ אשר היה אל־הושע בן־בארי בימי עזיה יותם אחז יחזקיה מלכי יהודה ובימי ירבעם בן־יואש מלך ישראל: תחלת דבר־יהוה בהושע ויאמר יהוה אל־הושע לך קח־לך אשת זנונים וילדי זנונים כי־זנה תזנה הארץ מאחרי יהוה׳: וילך ויקח את־גמר בת־דבלים ותהר ותלד־לו בן: ויאמר יהוה אליו קרא שמו יזרעאל כי עוד מעט ופקדתי את־דם יזרעאל על בית יהוא׳ והשבתי ממלכות בית ישראל: והיה ביום ההוא שברתי את־קשת ישראל בעמק יזרעאל: ותהר עוד ותלד בת ויאמר אליו קרא שמה לא רחמה כי לא אוסיף עוד ארחם את־בית ישראל כי־אם־נשא אשא להם: ואת־בית יהודה ארחם והושעתים בה׳ אלהיהם ולא אושיעם בקשת ובחרב ובמלחמה בסוסים ובפרשים: ותגמל את־לא רחמה ותהר ותלד בן: ויאמר יהוה קרא שמו לא עמי כי אתם לא עמי ואנכי לא אהיה לכם: והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר והיה תחת אשר אמר להם לא עמי אמר להם בני אל חי: ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו ושמו להם ראש אחד ועלו מן־הארץ כי גדול יום יזרעאל: אמרו לאחיכם עמי ולאחותיכם רחמה: ריבו באמכם ריבו כי־היא לא אשתי ואנכי לא אישה ותסר זנותה מפניה ונאפופיה מבין שדיה: פן־אפשיטנה ערומה והצגתיה כיום הולדה ושמתיה כמדבר וכארץ ציה והמיתיה בצמא: ולא־ארחם את־בניה כי־בני זנונים הם: כי־זנתה אמם הבישה הרתה אמם כי אמרה אלכה אחרי מאהבי נתני לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושמני: לכן הנני־שך את־דרכך בסירים ובגדרתי את־נתיבותיה לא תמצא: ורדפה את־מאהביה ולא תשיגם ובקשתם ולא תמצא אז אמרה אלכה ואשובה אל־אישי הראשון כי־טוב לי אז מעתה: ואנכי לא ידעתי כי־אנכי נתתי לה הדגן והתירוש והיצהר וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל: לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו ותירושי בזמנו והצלתי צמרי ופשתי לכסות את־ערותה: ועתה אגלה את־נבלתה לעיני מאהביה ואיש לא יצילנה מידי: והשבתי כל־משוש חגה חדשה ושבתה וכל־מועדה: והשמתי גפנה ותאנתה אשר אמרה אתנה־לי המה אשר נתנו־לי מאהביי ושמתים ליער ואכלם חית השדה: ופקדתי עליה את־ימי הבעלים אשר תקטיר להם ותעד נזמה וחליה ותלך אחרי מאהביה ואתי לא שכחה נאם־יהוה׳: לכן הנני־מפתיה ואולכתיה המדבר ודברתי על־לבה: ונתתי לה את־כרמיה משם ואת־עמק עכור לפתח תקוה ועתה כימי נעורה וכיום עלותה מארץ מצרים: והיה ביום ההוא נאם־יהוה׳ תקרא אישי ולא־תקרא־לי עוד בעלי: והסרתי את־שמות הבעלים מפיה ולא יזכרו עוד בשמם: וכרתי להם ביום ההוא ברית עם חית השדה ועם עוף השמים ורמש האדמה וקשת וחרב ומלחמה אשבר מן־הארץ והשכבתים לבטח: וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים: וארשתיך לי באמונה וידעת את־יהוה׳: והיה ביום ההוא אענה נאם־יהוה׳ אענה את־השמים והם יענו את־הארץ: והארץ תענה את־הדגן ואת־התירוש ואת־היצהר והם יענו את־יזרעאל: וזרעתיה לי בארץ ורחמתי את־לא רחמה ואמרתי ללא־עמי עמי־אתה והוא יאמר אלהי׳:

נבואה מן קדם יי׳ דהוה עם הושע בר בארי ביומי עזיה יותם אחז יחזקיה מלכי יהודה ובימי ירבעם בר יואש מלכא דישראל: תחלת דבר יי׳ בהושע ויאמר יי׳ להושע אזל קח לך אתתא דאינון מסיפין למיחטי ארי מטעא טעון דייארי ארעא מבתר פולחנא דיי׳: וזל

חד מן כ״ב אתין דכתיב יו״ד בריש תיבותא וקרי׳ ו׳ וסימנהון יבאו כי הם ומקניה׳ יעלו: יחנני ויאמר בעיר הילד חי: יפצחו רנו שמים וגילי ארץ: יאבדו לכן כה אמר יי׳ דמכשלי׳: ישית תנוליי׳ אלהיכם כבוד: יסורה מקוה ישראל יי׳: יחיה כה אמר יי׳ הישב בעיר: יחיה היושב בעיר ראשת: ישבי ודדי מכבוד ישבי בצמא · ילכשו בכאם הכהנים ולא יצאו: יהיה וחמשה ועשרים אלף: יבשלי פרש מעלה ולהב חרב: יצהר ובני חלאה צרת יצהר יחבה ובני שמר אחי ורוהנה: יאשר יי׳ שמרהו ויחייהו: יחדל הלא מעט ומי יחדל · ישית ב׳ בפסוק · יבא צדיק הראשון בריבו · ישאל מהרף עצל לא ירדש · ירם ונשא ההמון ירם לבבו · ירמית ומבני בני משלם ומלך · וקפאון פלוגתא דרב נחמן והיה ביום ההוא לא יהיה אור · וחלופיהון י׳ כתיב ו׳ בריש תיבותא וקרי׳ יו״ד וסימניהון ושאג שאגה לו כלביא · ושפטוהו ועל ריב המה יעמדו · ועשו את הכבש ואת המנהה · ורב ובניו ורב המשא עליו · ודבה ישח ונפל בעצמיו · וצפן לישרים תושיה · וחכם הולך את חכמים · ושדם תומת ישרים תנרם · וקר השך אמריו יודע דעת: ועיף התעיף עיניך בו כתיב: חד מן י״א מלין דבתיבין ב׳ וקרי׳ כ״ף וסימנהון בשמעכם והיה במשיך בקרן היובל · בעלות ויהי בעלות הבדנים נשאי · בעלות ולא אבו האנשים לשמע לו · בהם ויאמרו למלאכים הבאים · בשמעו ותצלח רוח אלהים על שאול · בשמעך והיה בשמעך את קול דשמואל · ויבו ויבאו אל מחנה ישראל · יבלו קדמ׳ יבלו כטוב ימירם · באמרם ויהי באמרם אליו יום ויום · וזבוד ומבני בנוי עותי וזבוד · זבי אחריו זבי עהלי · והלופיהון ג׳ כתיבין כ׳ וקרי׳ ב׳ וסי׳ במלבן ואת העם אשר בה הוצא: ויבן את מזבח יי׳ · יכין העז איש רשע בפניו · בארי ב׳ ומב׳ ליש וסימנת בארי החתי · הושע בן בארי · תחלת ג׳ ר״פ בקריאה וסימן החלת דבר יי׳ בהושע ויאמר יי׳ · תחלת חכמה יראת יי׳ · תחילת דברי פיהו סכלות:

דבר ה׳ אשר היה אל הושע · והנה דברי נבואתו היו דברי תוכחה ליסראל ויהודה שעשו הרע בעיני ה׳ בימי המלכים האלה כמו שכתוב: תחלת דבר ה׳ בהושע · מלהמו לשון דבור שהוא ענין נבואה קשור עם בי״ת השמוש · כמו הדק אך במש׳ דבר ה׳ הלא גם כמו דבר · רוח ה׳ דבר בי פה אל פה אדבר בו · אפשר שתהיה מלת דבר ה׳ פעל עבר · דומה לומר תחילה אשר דבר ה׳ בהושע זה היה שאמר לו קח לך אשת זנונים · או יהיה דבר שם · כמו והדבר אין בהם: ויאמר ה׳ אל הושע לך קח לך אשת זנונים · כל זה הענין היה במראה הנבואה שאמרו לו שיקח אשת זנוני׳ ולקחה והרתה וילדה ממנו שלש פעמים · וזה משל ליסראל הזונים מאחרי ה׳ · וזהו שאמר כי זנה תזנה הארץ מאחרי ה׳ · ופי׳ וילדי זנונים · ויהיו לך ממנה ילדי זנונים כי אשת זנונים היא · כן ישראל והנולדים מהם באלה הדורות זנו מאחרי ה׳ · וכל זה היה במראה הנבואה לא שלקח הושע הנביא אשת זנונים · אע״פ שנתנבא בדברי רבותינו ז״ל שהענין כמשמעו · שאמרו ויאמר ה׳ אל הושע אמר לו הק״בה להושע הנביא ישראל · היה לו לומר לפניו רבונו של עולם בניך הם בני בחוניך הם בני הבראתם ינהגו ויעקב נגנל עליה׳ רחמיים לא דיו שלא אמר בך אלא אמר לפניו כל העולם שלך הוא הבנין דאיתה אחרת · אמר הקדוש ברוך הוא מה אעשה לזקן זה · אמר לו קח לך אשת זנונים · אמר בך אמר לו לך שלחה מעל פניך אם הוא יכול לשלחה אע״פי שהשלח את ישראל לאחר שגולדו לו ממנו שני בנים ובת אחת אמר לו הקב״ה ברוך הוא להושע לא היה לך ללמוד ממשה רבך כיון שדברתי עמו פירש מן האשה בדול עלמך ממנה · אמר לפניו רבונו של עולם יש לי בנים ממנה ואיני יכול לגרשה · אמר לו הקדוש ברוך הוא ומה אתה שאשתך זונה ובניך בני אשת זנונים כך אני בני ישראל בני אם בני בחוני׳ הם אחד מחמשה קינים ואתה אמר׳ העבירם בהומה אחרת · כיון שידע שחטא עמד לבקש רחמים על עצמו · אמר לו הקדוש ברוך הוא עד שאתה מבקש רחמים על עצמך בקש רחמים על ישראל מיד פתח בברכות ואמר והיה מספר בני ישראל כחול הים · ויונתן תרגם הבנין על דרך משל וגנון הוא פירושו: וילך

מנחה גדולה

דבר ה׳ וגו׳ הנה אמרו ז״ל שהושע הקשה לדבר כשאמר לו הש״י ישראל הסלו אמר לו להתלוכס בהומה אחרת וכו׳ כמו שהוכה ברש״י ז״ל ועי״כ גם ה׳ הסיבו קשות וז״ש תחלת דבר ה׳ בהושע כלו׳ התחלת הדבור היה דבר הנוגע אל הושע בענינו על שהקשה לדבר בהוכן בטרם דבר ה׳ אמו דברי׳ הנוגעים ליסראל דבר עמו מה שנוגע להושע לעצמו ודבר לשון קשי הוא וזה התחלת דבר ה׳ התחלת דבור קשה היה אל הושע. ומה שהוא לו על עונשו כדי שיהא שחטא ויתחרט ותהיה הקב״ה בזה שהיו נוסף בנים אפי׳ לצדיק כמיהו והענישו על דבור אל שדבר שלא כהוכן ומזה ילמדו ישראל שלא יותר להם הרבה על דבר הרבו לפניו בכל עד כי יכונו מהרכם הרשה · ואמר לך קח לך כלומר כי הוא ילך לדרוש לאחר אשה מבורסמת בזנות ושים לה ילדי זנונים שכל רואיה יכירוה שהיא זונה ושים לה ילדי זנונים ד׳ בנות ישראל שכל רואיהם יכירום כי הם זרע בירך ה׳ וגם בהר בהם להיות לו לעם ובלא להתליכם בהומה אחרת ונם הם נקבדי׳ ומדובקי׳ בה׳ אלוהיהם להיות להם לאלהי׳ ובלא גם ר מאחריו לעבוד ע״ז כל זה מפורסם ונודע הוא והם הלכו וזנו אחרי אלהי נכר · ואמר אשת זנונים וילדי זנונים ולא אמר אשה זונה וכו׳ להורות שלא עבדו ע״ז אחת כאשה זונה עם אחר כי אם שלהו לאלהות הרבה כאשה שתיקת זרים רבים תחת בעלה וז״ש כי זנה תזנה הארץ בעבדם עבודה זרות הרבה כמש״ל אז אי ירלה שלא דור אחד בלבד עבדו ע״ז כי אם דור אחר דור כמו שהאשה דור אחד ובניה דור אחר וז״ש אשת זנונים · וילדי זנונים יהיעשם כי זנה תזנה הארץ דור אחר דור · ואמר ותלד לו בן שאע״פי שהיתה זונה מורגלת בזנות ובירלת שמים עד שהכתוב מעיד עליה שלא נבעלה לזולת כי אם נתעברה מבעלה וז״ש ותלד לו אז ירלה כמ״ש גבי תמר כתיב ותהר ותלד לו ואז״ל לדיקים כיולא בו ילדה אף כאן ותלד לו לדיק כמותו וזה נכלל ב״כ בשמו יזרעאל שהיה זרע אל:

ואת בית יהודה ארחם וגו׳ כתב מהר״מ ז״ל בהיות שהיה מקיים להרחר חלילה ולומר שהוא נושא פנים לבני יהודה והאריך להם עם היות ישראל אומרי׳ כבגלו שהיה הוא יתי׳ נושא פנים לבני ביתו ונם שאמרו שכאשר שמעו ענין חרבן הבית וגלות יהודה הלדיקו את הדין עכ״ז לא יבצר שהיה מקום להרחר על קדימת הזמן ועוד כי ירלו כי אחר מלאת לבבל שבעים שנה ישב ית׳ לת שבות יהודה ולא את שבות ישראל יחזיקו במאמרם כי על היותם בני ביתו נשא להם פנים חלילה ופס · ועל תשוה כת זה אמר ותהר ותלד עוד ותלד בת אמר לו קרא שמה לא רחמה כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל באשר אני מוסיף להאריך וארחם ליהודה כי מה שהם יאמרו שלמה איני נושא להם פנים כאשר ליהודה לזה אמר אני אומר בתמיהה כי נשא אשה להם והוא כי אחד מלשונות כי הוא כמו אם וזהו אם היה נשא בבוא מניחות תשוה פנים אשה אשה להם בית ישראל כלומר לא אין ראוי כי אין להם לדיקים כ״ש שמה שאהבת יהודה לא אמר אלא באריכות הזמן להגלותם ולא במה שאמר גלותם לושיבם בבית שני משא״כ ליסראל ז״ל ואת בית יהודה ארחם שהוא להאריך להם ולא עוד כי אם שאחר כך והושעתים בבית שני משא״כ לבית ישראל שלא אושיעם בהושעתי את יהודה ואל תאמרו כי משא פנים הוא שאני נושא לבני היכלי כי לא רק הוא אלהיכם כי יש ביהודה לדיקים רחוים לכנות אלוהותו ית׳ עליהם כנודע כי גם בזמן אחרבן נמצאו ביהודה לדיקים חגי זכריה ומלאכי וירמיה ויחזקאל ובדך בן נריה והחרש והמסגר אלף ואנשי כנסת הגדולה והרחיה כי לדקתם הושיעם כי הנה לא אושיעם בחרב וקשת ובמלחמה בסוסים ובפרשים כלום כי אם בתשובה והפלה ותחנונים כאשר היה על ידי מרדכי ואסתר כי משם נסעו אל בית בני אם יאמרו ישראל כי על מה שלא ריחם עליהם להאריך להם כי אם מיהר להשלימם אל ארץ אחרת היה כי לא היו בהם לדיקים כאשר בהיותם אך אחר שקבלו עונשם היה לו ית׳ דרך

תחלת דבר ה׳ בהושע ויאמר וגו׳ ר״ל אמר זה ולא״כי שכבר כתב דבר ה׳ אשר היה אל הושע וגומ׳ · להודות שבתחלתי שיקח אשת זנונים והעפ״י שהיא מזונה ידבר לו מה שיראה ור״ל אומרו כי זנה תזנה הארץ שלא יקפיד הושע בקחתו אשת זנונים כי יותר רע יש בכל הארץ כי הם זונים מאחרי ה׳ בעובדי ע״ז ואחר שלין להם התלע מזה עד בכל אשה שיקח אין ספק שהיא עובדת ע״ז גם כן לא הוש אל הזנות מבעילה אחר בים אורך בזה הפועל אמלת שליחותי והעדכתי לאדם כן כי לא יצוה ה׳ לעשות פועל לנבוה לנבוה ואם הוא בנבוה אם לא לתת לת מי שהוא מבל זה בלתי דלוי בכלן שיהן אמות עלת״ם כי זנה תזנה הארץ מאחרי ה׳ כי מדי ענין לא הלא הרשות ור״ל לו׳ וילדי זנונים להורו׳ שהיה זונה דיולדי כי יש לה ילדים מהזנו׳ שזנתה: וילך

מנחה גדולה

דבר ה׳ וגו׳ הנה אמרו ז״ל שהושע הקשה לדבר כשאמר לו הש״י ישראל הסלו אמר לו להתלוכס בהומה אחרת וכו׳ כמו שהוכה ברש״י ז״ל ועי״כ גם ה׳ הסיבו קשות וז״ש תחלת דבר ה׳ בהושע כלו׳ התחלת הדבור היה דבר הנוגע אל הושע בענינו על שהקשה לדבר בהוכן בטרם דבר ה׳ אמו דברי׳ הנוגעים ליסראל דבר עמו מה שנוגע להושע לעצמו ודבר לשון קשי הוא וזה התחלת דבר ה׳ התחלת דבור קשה היה אל הושע. ומה שהוא לו על עונשו כדי שיהא שחטא ויתחרט ותהיה הקב״ה בזה שהיו נוסף בנים אפי׳ לצדיק כמיהו והענישו על דבור אל שדבר שלא כהוכן ומזה ילמדו ישראל שלא יותר להם הרבה על דבר הרבו לפניו בכל עד כי יכונו מהרכם הרשה · ואמר לך קח לך כלומר כי הוא ילך לדרוש לאחר אשה מבורסמת בזנות ושים לה ילדי זנונים שכל רואיה יכירוה שהיא זונה ושים לה ילדי זנונים ד׳ בנות ישראל שכל רואיהם יכירום כי הם זרע בירך ה׳ וגם בהר בהם להיות לו לעם ובלא להתליכם בהומה אחרת ונם הם נקבדי׳ ומדובקי׳ בה׳ אלוהיהם להיות להם לאלהי׳ ובלא גם ר

ויאמר יי׳ אליו ו׳ ר״פ בקריאה וסימ׳ מי שם פה לאדם או מי ישום אלם׳ ואת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק׳ שמעתי את תפלתך׳ לך שוב לדרכך מדברה׳ עבור בתוך העיר בתוך׳ קרא שמו יזרעאל׳ ובמלחמה ג׳ בקריאה וסימ׳ או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי׳ ולא אושיעם בקשת ובחרב׳ ברעב פרץ ממות ובמלחמה׳

ב

ג וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח אֶת־גֹּמֶר בַּת־דִּבְלָיִם
ד׳ ר״פ וַתַּהַר וַתֵּלֶד־לוֹ בֵן׃ וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֵלָיו קְרָא שְׁמוֹ יִזְרְעֶאל כִּי־עוֹד מְעַט
וּפָקַדְתִּי אֶת־דְּמֵי יִזְרְעֶאל עַל־בֵּית
יב׳ ל׳ יֵהוּא וְהִשְׁבַּתִּי מַמְלְכוּת בֵּית יִשְׂרָאֵל׃
ה וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא וְשָׁבַרְתִּי אֶת־
קֶשֶׁת יִשְׂרָאֵל בְּעֵמֶק יִזְרְעֶאל׃
ו וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בַּת וַיֹּאמֶר לוֹ קְרָא
ל׳ וחס׳ שְׁמָהּ לֹא רֻחָמָה כִּי לֹא אוֹסִיף עוֹד
יח׳ כ׳ בענין אַרְחֵם אֶת־בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי־נָשֹׂא
אֶשָּׂא לָהֶם׃ וְאֶת־בֵּית יְהוּדָה
אֲרַחֵם וְהוֹשַׁעְתִּים בַּיהוָה אֱלֹהֵיהֶם
ז׳ וְלֹא אוֹשִׁיעֵם בְּקֶשֶׁת וּבְחֶרֶב
ח׳ וּבְמִלְחָמָה בְּסוּסִים וּבְפָרָשִׁים׃
ל׳ וחס׳ וכסיף׳ מ״ז פסוק׳ לא ב מנהון כפי׳ וַתִּגְמֹל אֶת־לֹא רֻחָמָה וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן׃
ט וַיֹּאמֶר קְרָא שְׁמוֹ לֹא עַמִּי כִּי אַתֶּם
לֹא עַמִּי וְאָנֹכִי לֹא אֶהְיֶה לָכֶם׃
א וְהָיָה מִסְפַּר בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
כְּחול הַיָּם אֲשֶׁר לֹא־יִמַּד וְלֹא יִסָּפֵר
והיה

ויאמר יי׳ אליו ו׳ ר״פ בקריאה וסימ׳ מי שם פה לאדם או מי ישום אלם׳ ואת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק׳ שמעתי את תפלתך׳ לך שוב לדרכך מדברה׳ עבור בתוך העיר בתוך׳ קרא שמו יזרעאל׳ ובמלחמה ג׳ בקריאה וסימ׳ או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי׳ ולא אושיעם בקשת ובחרב׳ ברעב פרץ ממות ובמלחמה׳

ב

ולא
יי״ל חליפ׳ ספר לא ולא לא

ממה׳רש אלמושנינו ז״ל

וילך ויקח את גמר וגו׳ ר״ל שהעפ״י שהיתה אשת זנוכים הנה עכ״ז ילדה לו זה הבן שלא היה מזרע הזה היה המשל על ירבעם שהקימו לשלך אחיה שלוני בדבר האולם בלדת הבן והבת שסיפר אח״כ לא אמר אלא ותלד בת ותלד בן כי לא היו מולכים בתחתר הם׳ וכמ״ש הם המליכו ולא ממני וכו׳ ומשל הבת על המלכי׳ החלטי׳ ושמלכו ימים מועטים ומשל הבן על המלכים שהיה להם חוזק מה וס׳ מעטו ימים רבו׳ ותהר עוד ותלד בת ויאמר וגו׳ ר״ל לא יכמרו רחמי עליהם כלל לך לתן עליהם. מעלה כבר מעול העמים ומלאותו רעות רבות מו יאמ׳ כאמר כשלא אשא להם משא כבד מהלרות לא ארחם עליהם להסיר המשא׳ והיה מספר בני ישראל וגו׳ ר״ל עתה שהם מספר ויספרו עוד יבוא זמן שיהיה כחול הים שלא ימד ולא יספ׳ לו יאמר שהעפ״י שיש לו מספ׳ במהו מספר ואם רבים במאד מאד הנה מלד ה׳ נלאתו לפולל אותו המספר לא ימד ולא יסבר כי חול הים שעפ״י שיש לו מספר הנה לא ימדהו אדם ולא יספרהו ולא״ל לא ימד ויסבר שהם פועל מהמדידה והספירה וי״ל לו והיה במקום וגו׳ כי לפי שהם רבים במספר אולי יהיו חלשים לא״ל: והיה

מנחה גדולה

להשיב את שבותם ולהושיעם כאשר עשה ליהודה בבית שני לזה אמר ותגמול את לא רוחמה שהוא רמז אל אשר הסירם מהיו׳ ונקיים שפע מהשכינה בא״ל ובלו תחת הפרים שהיה רמוי יהרו יגון ילדו תשובה לז ותהר ותלד בן ויאמר קרא שמו לא עמי כי אתם לא עמי וגו׳ לומר כי גם ואשלך אתכם מהר אל ארץ אחרת והיה מקום להשיב שבותכם אמר קבלת עונשכם אך הנה אתם לא עמי כי לא שבתם עדי ע״כ גם אנכי לא אהיה לכם לומר איני אומר שלא אהיה אליכם כי הלא בהיותם שפוכה המלוך עליכ׳ כ״א שלא אושיעכ׳ אך הנה זה הוא בהושיעי את בית יהודה בבית שני אך עוד חזון לכתיב כי יבוא זמן שיהיה מספר בני ישראל וגו׳ ולא

אבן עזרא

וילך ויקח׳ האשה הנזכרה כך היה רוחה במרחה וטעם וחלד בן הדור הבא אחרי ירבעם בן יואש׳ דמי יזרעאל׳ הם בית אחאב של בית יהואש שלא אחרי הפש גם יהואחז בנו ויהואש בן בנו גם זה ירבעם גם זכריה בנו כולם עשו הרע בעיני יי׳ כי כן כתוב׳ והיה׳ קשת ישראל מלכות זכריה כי נפסקה מלכות יהוא׳ ותהר ותלד בת׳ זה הדור הבא אחריו וקראו בת כי כתוב אחר ירבע׳ הוא השיב את גבול ישראל ואחרי מות זכריה בנו מלך מנחם ובימיו בא מלך אשור ואין צורך להזכיר מלכות שלום כי לא מלך אלא ירח ימי׳ ובימי פקח בן רמליהו הגלה תגלת פלאסר רבים מערי ישראל ובימי הושע בן אלה נלכדה שומרון על כן קרא זה הדור בת׳ ופי׳ לא רוחמה כי לא אוסיף עוד ארחם תחסר אות שי״ן לא אוסיף עוד אחרחם וכמוהו ונדעה נרדפה אל תרבו תדברו׳ יש אומר כי בשנה שהייתי עד עתה נושא להם עונם ואין זכר לעון והנכון בעיני כי זאת המל׳ באה כדרך הרגו לאחבר והטעם כדרך כמעט ישאני עושני והנה ספר גלות השבטי׳ ואת בית׳ שבמלכו אחאי ירושלים מיד סנחריב׳ והושעתים ביי׳ שלא מלאך השם והנה כל מחנה אשור׳ ותגמל׳ הולידו בנים השבטים שגלו בגלותם ושם עמדו ולא שבו לארצם על כן קראם לא עמי ואנכי לא אהיה להם לאלהים ומרוב הכעס לא הזכירו׳ והיה

ויאמר יי׳ אליו ו׳ ר״פ בקריאה וסימ׳ מי שם פה לאדם או מי ישום אלם׳ ואת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק׳ שמעתי את תפלתך׳ לך שוב לדרכך מדברה׳ עבור בתוך העיר בתוך׳ קרא שמו יזרעאל׳ ובמלחמה ג׳ בקריאה וסימ׳ או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי׳ ולא אושיעם בקשת ובחרב׳ ברעב פרץ ממות ובמלחמה׳

ויאמר יי׳ אליו ו׳ ר״פ בקריאה וסימ׳ מי שם פה לאדם או מי ישום אלם׳ ואת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק׳ שמעתי את תפלתך׳ לך שוב לדרכך מדברה׳ עבור בתוך העיר בתוך׳ קרא שמו יזרעאל׳ ובמלחמה ג׳ בקריאה וסימ׳ או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי׳ ולא אושיעם בקשת ובחרב׳ ברעב פרץ ממות ובמלחמה׳

ויאמר יי׳ אליו ו׳ ר״פ בקריאה וסימ׳ מי שם פה לאדם או מי ישום אלם׳ ואת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק׳ שמעתי את תפלתך׳ לך שוב לדרכך מדברה׳ עבור בתוך העיר בתוך׳ קרא שמו יזרעאל׳ ובמלחמה ג׳ בקריאה וסימ׳ או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי׳ ולא אושיעם בקשת ובחרב׳ ברעב פרץ ממות ובמלחמה׳

והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם · תחת אשר נאמר להם בזמן הזה לא עמי אתם לפי מעשיה הרעים: יאמר להם · בזמן ההוא: בני אל חי · כי ישובו אל ה' והוא יטיב עבות' וירחמם · ונעשה בני אל חי · כי בזמן הזה עושין עצמן בניס לאלהים אחרים שאינ' חייס ואפילו החייס שבהם שהם המזלות אינם חייס אלא בעילת המחיה אותם אבל הוא יתברך חי מבלי סיבה ועילה · ויונתן תרגם במקום כמשמעו ויהא באתרא דאתגליאו לביני עממיא כד עברו על אוריתא והתאמר להון לא עמי אתון יתובון ויתרבון ויתאמר להון עמיה דאלהא קיימא: ונקבצו בני יהודה ובני ישר' יחדיו · וזה יהיה בקבוץ גלויות בימי המשיח כי בבית שני לא עלו אלא יהודה ובנימין שבו בבבל ולא היו בני יהודה ובני ישר' יחדיו: ושמו להם ראש אחד · זהו מלך המשיח · וכן ת"י ויימנו להון ריש' חד מדבית דוד: ועלו מן הארץ · מארץ גלותם יעלו לארצם · והמפרשי' זה הענין על הגלות היינו כשכן כי מה ענין' ושמו להם ראש אחד למי שילך בגלות ונס ועלו מן הארץ כי היה לו לומר וירדו הו' ויצאו כי ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות והבא אליה יעלה ומי שיצא ממנה יורד וי"ו ועלו מן הארץ פירשו בו אחר שעלו מן הארץ כו"ו הן אתה קצפת ונחטאת · וירד מעשו' ההטהת והעולה וירם תולעים וינאש והדומים להם: כי המעט' לא יהיה להם לראש עד שיהיו בירושלם · ויש מפרשים ראש אחד אליהו הנביא שיעלה אותם מן הגלות: כי גדול יום יזרעאל · יום עת שנשב' קצת' בעמק יזרעאל גדול הוא ומאד ארך זמן גלותם ותם עונם בגלות שאר' זמן רב · והחז"ל פי' זמן ארוך וגדול הוא זרועי' בנוים ועתה הקבצם לפי' קרא שם יזרעאל יזרעאל שאל זרעם בגוים · וי"ח הרי רב יום כניסתהון: אמרו לאחיכם עמי · פי' רב סעדיה גאון ז"ל אומר לשבט יהודה ובנימין אחיכם עשרת השבטים שהיו קודמי' לא עמי בזמן שהיו עושי' הרע בעיני ה' בזמן שיבת הגלו אמרו להם עמי: ולאחותיכם רוחמה ולפי שהמשל היה בבן ובת אמר אחיכם ואחותיכם · ומלת ואחותיכם ברבוי אחד לבד כי היה לו לומר בשני רבויים אחיותיכם כמו את אחי ואת אחיותי: ריבו באמכם · עתה שב לדברי התוכחה שאמר בתחילה · ולפי שהמשיל כנסת ישראל לאשת זנוים והמולדים בדור ודור ילדו זנוי' אמר כנגד ילדי זנוים ריבו באמכם · והכנסה נמשלת לאם על דרך כלל והפרטי' לבני' והענין שיריבו אים ברעהו להשיבם לדרך טובה: כי היא לא אשתי · כיון שזנתה תחתי: ותסר זנוניה מפניה · כיון שהמשילה לזונה כתב עליה דרכי זונות כי דרך הזונה לקשט פניה במיני צבעונים שתראה יפה בעיני הזונים: וגאפופיה מבין שדיה · היא מעיכת השדים שזכר יחזקאל שמה מעכו שדיהן כי גם הם זה מדרכי הזונות והפני' הוא משל לנביאי' שהיו העם מחליפי' נביאי ה' בנביאת השקר ואלה הם הזוני': ושדיה הוא משל לתורה שבכתב ולתורה שבעל פה כמו שפי' בספר יחזקאל והיו מחליפים אות' בחוקי הגוי' האלה הם הגאפופים: פן אפשיטנה ערומה · ואניחנה ערומה: והצגתיה כיום הולדה · אעמידנו ערומה כיום שנולדה כמו שאמר ערום ילאת מבטן אמי והענין כשל במלות שונות והוא על דרך משל כמו שאמר יחזקאל ביום הולדת אותך ואמר ואת ערו' ועריה ואמר ואל כיסך רקמה וכל הענין כמו שהוא · ומשל הלידה היא כשהיו במצרי' עבדי' כמו שפירשנו שם: ושמתיה כמדבר · שהוא הפקר לכל · ועוד שלא יתלה בו שום מחיה ושום לורך האדם כן אסיר כל טובי מהם ויהיו מופקרים לכל כמו שאמר והסתרתי פני מהם והיה לאכול · גם מורה על חורבן הארץ כמו שאמר נלתה כמדבר: ושתיה כארץ ציה · הענין כשל במלות שונות · וכן והמתיה בצמא · כי המדבר הוא צמאון אשר אין בו מים · ואפשר שיהיה בצמא משל לבטול התורה והנבואה כמו שאמר היו שריה בגוי' אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון מה' · והצמא הוא משל לבטול התורה והמצות · והנבואה כמו שאמר לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע דברי ה': ואת בניה לא ארחם · כיון שפירשנו כי הכנסה בכלל תקרא אם ונקראו הפרטים בניה · או הילודים בכל דור ודור שנהגו מנהג הדור הראשון העובד ע"ז: כי זנתה אמם הובישה הורתם · ת"י ארי תעו כנישתהון בתר נביאי שקרא בהיתו מלפיהון: אחרי מאהבי · אשור ומצרי' שהיו לישראל ברית עמהם ומצלי' אותם מאויביה' והיו הולכים בטח בשוחד אשר היו נותני' להם וכיון שהיו בשלו' בברית עמהם כאילו הם מספיקי' ארכם כי בעזרתם היו עובדי' אלהיהם והולכי' מארץ אל ארץ בשלום · וזהו לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי · ומה שאמר הובישה יש לה להכלם ממעשיה ומאהביה שבטחה בהם · כי לא יועילו לה בעת צרתה · ואמר"ל פירש אחרי מאהבי השמש והירח והכוכבים שהיו עובדי' להם וכוכבי' היתה כי הם היו נותני' מזונם וספוקם כמו שאמרו ומאז חדלנו לקטר למלאכת השמים והסך לה נסכי' חסרנו כל ובחרב וברעב תמנו: ושקויי · היין ושאר משקים: לכן הנני שך את דרכך בסירים · שלא יוכלו לנאת מהעיר מפני החרב ולא יועילוה מאהביה והם אשור ומצרים · או לפי' אדוני אבי ז"ל המזלות · והנה דרכה כאילו יש בה מסוכת חדק וקוצים שלא תוכל לעבור בה וכאילו בדורה יש בגזית שלא תוכל לעבור ולא תמצא נתיבותיה שהיתה הולכת בהם · ועל הדרך הזה נאמר גדר דרכי בגזית נתיבותי עוה: שך · כמו אתה שכת בעדו מנחי הטי"ן ולפי שעושי' גדר הכרמים והשדות משכים נאמר הפעולה ממנו שך שכת ושכים ידוע שהם כמו קוצרי': וכן סירים וכן גניגים כולל מיני קוצים הם ולא בהה הפעולה כי אם משכים: ורדפה · אם לאשור ולמצרי' תרדוף שלום' ועזרתם ולא יתנו לך ואם למזלות תרדוף אחר נביאי השקר ואחר המתעסקים במזלות לשאול לה במזלות ותקטיר להם ולא יועילו לה: ואמרה

רשי

ראש אחד · דוד מלכם: כי גדול יום · קיבוץ זריעתם: אמרו לאחיכם עמי · כתרגומו תובו לאורייתי ועל כנסתכון חרתם: ריבו באמכם · בכנסייתם שלכם של עכשיו שהי' אם לדורו הבאי': מבין שדיה · דרך הנואפות שממעני' להם בין לדיהם ויונתן תירגם ופולחן עבודתה מבין קירוהה: כיום הולדה · כיום שנולדתיה במלרי' כמו שמפורש ביחזקאל ומולדתיך ביו' הולדת אותך לא כור' שרך ותושלבי על פני השד' בגועל נפשך לא חסה עליך עין: כמדבר · גזירות שגזרתי עליה' במדבר שם יחמו ושם ימותו: וממתיה ותיקטליה: אמם · כנסייתם שלהם: היבישה הורת' · בהיתו מלפיהון החכמי' המורים להם הורות בושים מפני עמי הארץ אומרי' להם לא תגנובו והם גונבי' לא תלוו ברבי' והם מלוים: אחרי מאהבי · בדרכי האומות: הנני שך · לשון סגירה כמו הסר מסוכתו כמסוכת חדק: את דרכך · דרכים וסבילים שאת הלוכת בהם: אחרי מאהביה · מצרי' ואשור ולא הוכלי לבקש מהם עזר': ורדפה · ממשקולת לשון כבד הוא זה כמו ומרדף ריקים פור"קייל בלע"ז כלומר תחזור אחריהם ולא תשיגם: ובקשתם · ובקשה אותם: לא

אבן עזרא

והיה · זאת הפרשה דבקה היא כי במקום שנלו שם יולידו בני' רבי' רק אינם ירא' את השם · ופי' והיה במקו' כמו תחת אשר לא עבדת והשע' שהם קורא'ים עמם בני אל חי והם באמת לא עמי בעבור מעשיהם הרעי': ונקבצו · וטעם ונקבצו שרבים מבני יהודה תפש סנחריב וכ"כ כי תפש כל ערי יהוד' הבצורות ושמו להם ראש אחד זהו סנחריב: ועלו מן הארץ כי גדול יום יזרעאל · שנפקד עון בית ישראל והנה אכל לנגחי ולא לשבח או הטעם כי גדול יהיה יום אידם כיום יזרעאל והמפרש יותר מיום יזרעאל אין מספק הלשון לחסר מ"ם כי הדבר יבוא להפך ועוד מה טעם כי גדול ואין שם זכר מ"ם: אמרו · כדרך ויהתל בהם אליהו ויאמר קראו בקול שמח בחור בילדותיך באו בית אל ורבים ככה על כן אחריו ריבו באמכם ריבו איך אתם בני אל חי והאם זנתה הם האבות: ריבו · הנביא מוכיח הגולים אולי ישובו ויטיב השם שבות' או יוכיחאלו הדורות לפני גלות': זנוניה · כפול הע"ין כמו בינה הגיני: ונאפופיה · כפול הלמ"ד כמו סנריר: פן · כיום הולדה · בהיותה במצרי' כאשר הזכיר יחזקאל ואת עירום ועריה · והצגתיה כמו ויצג את המקלות: ושמתיה כמדבר · אין אדם בו · וטעם בלמת בעבור שהיא אומר נותני לחמי ומימי ושקויי: ואת בניה לא ארחם · הם שילכו בגולה: כי הוביישה · נפשה · וטעם מאהבי פועל יולא לשנים פעולי' כי בקשו שהייתי אוהבת אות' בעבור מתנות' והאומר כי מימי הוא התירוש והבירה ראיה ותירוש במועדו לא דבר נכון' כי התירוש ותירושי כנגד ושקויי וטעם מימי כמו ואכלכלם לחם ומים והנביא אמר לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי ומים בכסף תתן לי: לכן · שך · מגז' לשכי' וכמוהו הלא אתה שכת בעדו: בסירים · קוצי' כי כקול הסירי' כי עד סירים סבוכים נתיבותיה המקומות הידועי' שיש בהם שימני' להכירם: וגדרתי את גדרה · שאשים גדר בדרכיה כדרך גדר דרכי בגזית: ורדפה · האומר כי דגשות הל"ת כי כן הוא כל דבר שהוא תמיד שאדם מתעסק בו ואין לו סוף אולי יפרש לנו זה המדקדק מה הפרש בין הדובר בי ובין רוח יי' דבר בי הנני גורש מפניך לא אגרשנו ויגרש את האדם אלה הגזרות נמצאו בבנין הקל ובבנין הכבד ורבי' ככה והנכון כי רדף הקל לעולם הוא אחר הבורח ומלת ירדף תשך יולאה לשנים פעולי' · וככה ורדפה את מאהביה שתרדף אחריה בברחה להם; ובקשתם · חסר דגש בק"וף כי הוא מבנין הכבד וככה שלחו באש מקדשך להקל על הלשון על כן אלה חסרי דגש: והיא

ויהי במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי:
וְהָיָה בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יֵאָמֵר לָהֶם לֹא־עַמִּי אַתֶּם יֵאָמֵר לָהֶם בְּנֵי אֵל־חָי:
ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ כי גדול יום יזרעאל:
וְנִקְבְּצוּ בְּנֵי־יְהוּדָה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יַחְדָּו וְשָׂמוּ לָהֶם רֹאשׁ אֶחָד וְעָלוּ מִן־הָאָרֶץ כִּי גָדוֹל יוֹם יִזְרְעֶאל:
אמרו לאחיכם עמי ולאחותיכם רחמה:
אִמְרוּ לְאַחֵיכֶם עַמִּי וְלַאֲחוֹתֵיכֶם רֻחָמָה:
ריבו באמכם ריבו כי היא לא אשתי ואנכי לא איש׳ה והסר זנוניה מפניה ונאפופיה מבין שדיה:
רִיבוּ בְאִמְּכֶם רִיבוּ כִּי־הִיא לֹא אִשְׁתִּי וְאָנֹכִי לֹא אִישָׁהּ וְהָסֵר זְנוּנֶיהָ מִפָּנֶיהָ וְנַאֲפוּפֶיהָ מִבֵּין שָׁדֶיהָ:
פן אפשיטנה ערומה והצגתיה כיום הולדה ושמתיה כמדבר ושתיה כארץ ציה והמתיה בצמא:
פֶּן־אַפְשִׁיטֶנָּה עֲרֻמָּה וְהַצַּגְתִּיהָ כְּיוֹם הִוָּלְדָהּ וְשַׂמְתִּיהָ כַּמִּדְבָּר וְשַׁתָּהָ כְּאֶרֶץ צִיָּה וַהֲמִתִּיהָ בַּצָּמָא:
ואת בניה לא ארחם כי בני זנונים המה:
וְאֶת־בָּנֶיהָ לֹא אֲרַחֵם כִּי בְנֵי זְנוּנִים הֵמָּה:
כי זנתה אמם הוביישה הורתם כי אמרה אלכה אחרי מאהבי נתני לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי:
כִּי זָנְתָה אִמָּם הוֹבִישָׁה הֹרָתָם כִּי אָמְרָה אֵלְכָה אַחֲרֵי מְאַהֲבַי נֹתְנֵי לַחְמִי וּמֵימַי צַמְרִי וּפִשְׁתִּי שַׁמְנִי וְשִׁקּוּיָי:
לכן הנני שך את דרכך בסירים וגדרתי את גדרה ונתיבותיה לא תמצא:
לָכֵן הִנְנִי־שֵׂךְ אֶת־דַּרְכֵךְ בַּסִּירִים וּגְדַרְתִּי אֶת־גְּדֵרָהּ וּנְתִיבוֹתֶיהָ לֹא תִמְצָא:
ורדפה את מאהביה ולא תשיגם ובקשתם ולא תמצא ואמרה
וְרָדְפָה אֶת־מְאַהֲבֶיהָ וְלֹא תַשִּׂיגֵם וּבִקַּשְׁתָּם וְלֹא תִמְצָא וְאָמְרָה
לא ארחם ארי בנין דטען אינון: אֲרֵי טְעַת כְּנִישְׁתְּהוֹן בָּתַר נְבִיֵּי שִׁקְרָא בְּהֵיתוֹ מַלְפֵיהוֹן אֲרֵי אָמְרָה אֵיזֵיל בָּתַר עַמְמַיָּא דְּרַחֲמֵי מִסַּפְּקֵי מֵיכְלִי וּמִשְׁתִּי כְּסוּת מֵילָא וּבוּץ מְשַׁח כָּל פַּרְנוּסִי: בְּכֵן הָא אֲנָא מְקַלְקֵל יַת אוֹרְחָתִיךְ כְּמָא דְּסִיגִין בְּכוּבְיָא וְאֶפְסוֹק כְּמָא דְּמַפְסְקִין בְּכָתְלָיָא וּשְׁבִילָהּ לָא תְשַׁכַּח: וְתִרְדֵּךְ שְׁלַם עִם עַמְמַיָּא רַחֲמָהָא וְלָא תַדְבַּק יַתְהוֹן וְתִבְעֵי סָעִיד וְלָא תִשְׁכַּח ותימר

ובני ישראל ט"ו במצעתא פסו' וסימ' יוצאים ביד רמה · אז ישיר משה · בי בא סוס פרעה · מבן עשרים שנה ומעלה תנינא דפנחס · ויוציאו את המקלל · בעבר הירדן בניא מול בית פעור · ואלה מלכי הארץ אשר הכה יהושע · ויהי ככלות יהושע · משה עבד יי' ובני ישראל הכום · ויאמרו בני בנימן נגפים הם לפנינו · ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון · ויקרא המלך לגבעונים · ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו · ויגע החדש השביעי דעזרא · וחברו דנחמיה · וכל ר"פ דכוו' · שך חד מן מלין חמיין שי"ן וקרינן סמ"ך ופי' ושכתי כפי עליך · בשמיכה · ותכסהו · נשיג קשת יהונתן · ושפח אדני קדקד · משכתו הסר · שך הנני שך את דרכך · השירו הם המליכו ולא ממני · בשורי גם אוי לדם · שתיף עין סביב סביב · שפדנה והתשוטטנה · וכמשמרות דכרי חכמים · כעשי לו שקול · כעשך · והרב כעשך · כעש כי לאויל יהרג · מכעש ותכה מכעש עיני · בשכית התמלא בשכית עירו · תשכבני עור ובשר · שכון ויהמס כגן · שתם גם כי אזעק · שושתי כי אמר בכח ידי:

אבן עזרא

ולא עמי · ולא אמר להם בזמן הזה לא עמי אתם לפי מעשיה הרעים: יאמר להם · בזמן ההוא: בני אל חי · כי ישובו אל ה' והוא יטיב עבות' וירחמם · ונעשה בני אל חי · כי בזמן הזה עושין עצמן בניס לאלהים אחרים שאינ' חייס ואפילו החייס שבהם שהם המזלות אינם חייס אלא בעילת המחיה אותם אבל הוא יתברך חי מבלי סיבה ועילה · ויונתן תרגם במקום כמשמעו ויהא באתרא דאתגליאו לביני עממיא כד עברו על אוריתא והתאמר להון לא עמי אתון יתובון ויתרבון ויתאמר להון עמיה דאלהא קיימא: ונקבצו בני יהודה ובני ישר' יחדיו · וזה יהיה בקבוץ גלויות בימי המשיח כי בבית שני לא עלו אלא יהודה ובנימן שבו בבבל ולא היו בני יהודה ובני ישר' יחדיו: ושמו להם ראש אחד · זהו מלך המשיח · וכן ת"י ויימנו להון ריש' חד מדבית דוד: ועלו מן הארץ · מארץ גלותם יעלו לארצם · והמפרשי' זה הענין על הגלות היינו כשכן כי מה ענין' ושמו להם ראש אחד למי שילך בגלות ונס ועלו מן הארץ כי היה לו לומר וירדו הו' ויצאו כי ארץ ישראל גבוהה מכל הארצות והבא אליה יעלה ומי שיצא ממנה יורד וי"ו ועלו מן האר' פירשו בו אחר שעלו מן הארץ כו"ו הן אתה קצפת ונחטאת · וירד מעשו' ההטהת והעולה וירם תולעים וינאש והדומים להם: כי המעט' לא יהיה להם לראש עד שיהיו בירושלם · ויש מפרשים ראש אחד אליהו הנביא שיעלה אותם מן הגלות: כי גדול יום יזרעאל · יום עת שנשב' קצת' בעמק יזרעאל גדול הוא ומאד ארך זמן גלותם ותם עונם בגלות שאר' זמן רב · והחז"ל פי' זמן ארוך וגדול הוא זרועי' בנוים ועתה הקבצם לפי' קרא שם יזרעאל יזרעאל שאל זרעם בגוים · וי"ח הרי רב יום כניסתהון: אמרו לאחיכם עמי · פי' רב סעדיה גאון ז"ל אומר לשבט יהודה ובנימן אחיכם עשרת השבטים שהיו קודמי' לא עמי בזמן שהיו עושי' הרע בעיני ה' בזמן שיבת הגלו אמרו להם עמי: ולאחותיכם רוחמה · ולפי שהמשל היה בבן ובת אמר אחיכם ואחותיכם · ומלת ואחותיכם ברבוי אחד לבד כי היה לו לומר בשני רבויים אחיותיכם כמו את אחי ואת אחיותי: ריבו באמכם · עתה שב לדברי התוכחה שאמר בתחילה · ולפי שהמשיל כנסת ישראל לאשת זנוים והמולדים בדור ודור ילדו זנוי' אמר כנגד ילדי זנוים ריבו באמכם · והכנסה נמשלת לאם על דרך כלל והפרטי' לבני' והענין שיריבו אים ברעהו להשיבם לדרך טובה: כי היא לא אשתי · כיון שזנתה תחתי: ותסר זנוניה מפניה · כיון שהמשילה לזונה כתב עליה דרכי זונות כי דרך הזונה לקשט פניה במיני צבעונים שתראה יפה בעיני הזונים: וגאפופיה מבין שדיה · היא מעיכת השדים שזכר יחזקאל שמה מעכו שדיהן כי גם הם זה מדרכי הזונות והפני' הוא משל לנביאי' שהיו העם מחליפי' נביאי ה' בנביאת השקר ואלה הם הזוני': ושדיה הוא משל לתורה שבכתב ולתורה שבעל פה כמו שפי' בספר יחזקאל והיו מחליפים אות' בחוקי הגוי' האלה הם הגאפופים: פן אפשיטנה ערומה · ואניחנה ערומה: והצגתיה כיום הולדה · אעמידנו ערומה כיום שנולדה כמו שאמר ערום ילאת מבטן אמי והענין כשל במלות שונות והוא על דרך משל כמו שאמר יחזקאל ביום הולדת אותך ואמר ואת ערו' ועריה ואמר ואל כיסך רקמה וכל הענין כמו שהוא · ומשל הלידה היא כשהיו במצרי' עבדי' כמו שפירשנו שם: ושמתיה כמדבר · שהוא הפקר לכל · ועוד שלא יתלה בו שום מחיה ושום לורך האדם כן אסיר כל טובי מהם ויהיו מופקרים לכל כמו שאמר והסתרתי פני מהם והיה לאכול · גם מורה על חורבן הארץ כמו שאמר נלתה כמדבר: ושתיה כארץ ציה · הענין כשל במלות שונות · וכן והמתיה בצמא · כי המדבר הוא צמאון אשר אין בו מים · ואפשר שיהיה בצמא משל לבטול התורה והנבואה כמו שאמר היו שריה בגוי' אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון מה' · והצמא הוא משל לבטול התורה והמצות · והנבואה כמו שאמר לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע דברי ה': ואת בניה לא ארחם · כיון שפירשנו כי הכנסה בכלל תקרא אם ונקראו הפרטים בניה · או הילודים בכל דור ודור שנהגו מנהג הדור הראשון העובד ע"ז: כי זנתה אמם הוביישה הורתם · ת"י ארי תעו כנישתהון בתר נביאי שקרא בהיתו מלפיהון: אחרי מאהבי · אשור ומצרי' שהיו לישראל ברית עמהם ומצלי' אותם מאויביה' והיו הולכים בטח בשוחד אשר היו נותני' להם וכיון שהיו בשלו' בברית עמהם כאילו הם מספיקי' ארכם כי בעזרתם היו עובדי' אלהיהם והולכי' מארץ אל ארץ בשלום · וזהו לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי · ומה שאמר הוביישה יש לה להכלם ממעשיה ומאהביה שבטחה בהם · כי לא יועילו לה בעת צרתה · ואמר"ל פירש אחרי מאהבי השמש והירח והכוכבים שהיו עובדי' להם וכוכבי' היתה כי הם היו נותני' מזונם וספוקם כמו שאמרו ומאז חדלנו לקטר למלאכת השמים והסך לה נסכי' חסרנו כל ובחרב וברעב תמנו: ושקויי · היין ושאר משקים: לכן הנני שך את דרכך בסירים · שלא יוכלו לנאת מהעיר מפני החרב ולא יועילוה מאהביה והם אשור ומצרים · או לפי' אדוני אבי ז"ל המזלות · והנה דרכה כאילו יש בה מסוכת חדק וקוצים שלא תוכל לעבור בה וכאילו בדורה יש בגזית שלא תוכל לעבור ולא תמצא נתיבותיה שהיתה הולכת בהם · ועל הדרך הזה נאמר גדר דרכי בגזית נתיבותי עוה: שך · כמו אתה שכת בעדו מנחי הטי"ן ולפי שעושי' גדר הכרמים והשדות משכים נאמר הפעולה ממנו שך שכת ושכים ידוע שהם כמו קוצרי': וכן סירים וכן גניגים כולל מיני קוצים הם ולא בהה הפעולה כי אם משכים: ורדפה · אם לאשור ולמצרי' תרדוף שלום' ועזרתם ולא יתנו לך ואם למזלות תרדוף אחר נביאי השקר ואחר המתעסקים במזלות לשאול לה במזלות ותקטיר להם ולא יועילו לה: ואמרה

ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יפדו ושמו להם וגו' ר"ל ע"ד כי לקחה מיד ה' וגו' והוא עשה אל ההבטחה שהבטיח: ריבו באמכם וגו' ר"ל אתם בני' אל תריבו אותי שאני אלסתי את האמכם אינו כן לך לפי שהיא לא אשתי

ואמרה אלכה והשובה אל אישי הראשון · וזה לא תאמר עד שסבלה הגלות זמן רב
כמו שכתוב בתורה בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים · ושבת עד ה׳
אלהיך כי הנו אמרה זה בעודה בארץ לא היתה גולה : והיא לא ידעה · כי היו מתעי׳
אות · הרשיתם וגביאי השקר וכל הטוב שהיה לה לא היה לה אלא מאתי שהייתי שולח
ברכתי בדגן ובתירוש ובילהר
ושולח ברכה במעשה ידיה על
שהיה להם רוב כסף וזהב ויסמין
ישורון ויבעט ועשו הכסף וזהב
בבעלי׳ כמו שאמר בכסף וזהב
יפהו : לכן אשיב · כדי שתדעי
מידי היה לה הטוב לבני בעלתו
ותרוסי במועדו שאחלצה בהם
מאר׳ בעת הקצי׳ ובעת הצמר
הפך הברכה שהייתי שולח בהם
וכן בכל מעשי ידיה׳ אשלם מחרה
יכל המשתכר משתכר אל צרור
נקוב ולא יהיה להם לחם לאכול
ובגד לכסות לכסות את ערותה
כי הלמר והפשתי׳ שנתת לה
לכסות את ערותה הגיל אות׳
ממנה · וכן ת״י ועגין והלגתי
כעגין אשר הגיל אלהים מהבימו
עגין ההסרה והסלילה : ועתה
אגלה את נבלותה · כיפורה
ומעשיה הרעים יהיו מגולי׳
כשאסתיר פני ממנה · לעיני
מאהביה : שלא יגילום · ואיש לא
אצילנה מידי לעיני אישה : ואין לא
יצילנה מידי איש מכל מאהביה ·
ובדרש לף חמה זכות אבות :
והשבתי · כי עם הגרה אין חדש
ואין שבת ורגלי החדשי והשבתי׳
שהי׳ בהם קרבן מוסף היו ימי
שמח׳ · וכן חגי והמועדי׳ שהיו
ימי מנוחה ושמחה לא יהיה להם
בהם שמח׳ מרוב הצרות : וכל
מועדה · אמר מועד לא׳ שאמר
חגה והמועדים הם חגים · וכן
אמר יחזקאל בחגי׳ ובמועדי׳ ·
לפי שיש חג שאינו מועד אלא
שמחת שיחמת הדש ויאכל וישת׳
ויקרא חג כמו ויעש שלמ׳ בעת
ההיא את החג וגו׳ · שבעת ימי׳
ושבעת ימי׳ הנה קרא שבעת ימי
מצוכת הבית חג וכן אוכלים
ושותי׳ וחוגגים ויש מועד ג״כ
שאינו חג כמו לאותו׳ ולמועדים
למועד אשוב אליך · וכן כל זמן
שיתן הדש לאחיריו · כמו למועד
אשר יעדו · ורב סעדיה גאון
ז״ל פירש חגה ג׳ רגלים וכל מועדה ד״ה ו״ה ושמיני עצרת : והשמותי גפנה
ותאנתה · אשר אמר׳ אתנה המה לי בעבור שאמר׳ כי תיר מאהביה הדגן והתירוש
והילהר וכל הטוב אני אשיב אותה לשמחה ותדע אם היה לה הטוב ההוא מאתי או
מאתם : אתנה · לפי שהמשילה לזונה קרא הטוב ההוא אתנה כמו אתנן זונה
וענינם כמו תגלי ושרש תנה והא׳לף נוספת · וי״ת אתנה יקר · וזכר הגפן והתאנ׳
כי הענבים והתאנים מיטב מאכל האדם אחר התבואה וכבר זכר ולקחתי דגני
בעתו : ושמתי׳ ליער · שיבואו בו חיות השדה לאי׳ ואכלתם חיה השדה וזה מפני
חורבן הארץ · או המשיל האויבים לחית השדה · ופקדתי עליהם · על פשעי עונג
בגלות · אפקוד עליה הזמן שעבדה הבעלים ואחריך אותה בגלות לעונש שהגיחו
עבודתי ועבדו לאלהי אחרים · ואף על גבי בניהם יהיה זה העונש אע״פ שהם לא
יעבדו ע״ז בגלות כן הוא משפט עונש׳ לפי שבני בניהם לא יהיו שלמים בעבודת
האל ובמצותיו בגלות לפי יצטרף עון אבותם העובדים ע״ז עם עונם ואמר בתורה
והתודו את עונם ואת עון אבותם במעלם אשר מעלו בי : ותעד נזם׳ וחלית׳ ·
לפי שהמשילה לזונה אמר עליה מעשי הזונה שמתקשטת בתכשיטי׳ נאי׳ כדי שתראה
יפה בעיני מאהביה : וחלית׳ וית״ מן וחלי כתם וגו׳ · ובחליט׳ אחד מתקוני העדיי׳
לכן ת״י ובתי הגפש והחלפי׳ וקדישא וחליטת׳ : לכן הנה אנכי מפתיה · כי״ל
במקום למ״ד הפעל והענין אתן בלבה לשוב בתשובה בעודה בגלות וזה כענין פתוי
כי המפת׳ את חבירו מעבירו מדעת שהיה בו לדעת אחר · כן הב״ה מעביר ישרא
מדעתם שהיו בו בגלות לרדוף אחר התאוה ויגר הרע ויתן בלב׳ לעזוב הרע ולקחת
הטוב ועל זה אמר והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר : והולכתי׳
המדבר · זהו שאמר יחזקאל הנביא והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי
אתכם שם פנים אל פנים : ודברתי על לבה · אמר׳ אותה מצער הגלות שסבלה : ונתתי לה את כרמיה משם · מהמדבר אתן לה כל מרגלה כמו שהיתה לה כלו׳ מיעל אותה
שעבדה ואמר׳ לה כמו שאמר׳ אל פנים : ודברתי על לבה · אמר׳ אותה מצער הגלות שסבלה : ונתתי לה את כרמיה משם · מהמדבר אתן לה כל מרגלה כמו שהיתה לה כלו׳ מיעל אותה
שעבדה שהוא עמק יזרעאל יפתח תקוה : וענתה · תגבר ותשיר כמו ותען
להם מרים ים אומרים ותדור שמה מגזרת מעין ויפרש ככה ועגה מיים בחלמנותיו
והוא רמוז בעיני : והיה · תקרא׳ מיסי ולא תקרא׳ לי עוד בעלי · כי כן כתוב את
ימי הבעלי׳ ור׳ מרינוס אמר אפי׳ שם שהוא ספק כמו בעל שהוא שם ע״ז או כמו כי
יבעל בחור לא תזכרי עוד :

ומ״ה רש
אלמישגיח ז״ל

אשתי הוא ואנכי לא
אישה · ולכן אבו אתה
ולא לי · הראתלה במה
בחלפתיה היא לאמרם :
כי זאתה אמרם וגו׳ ר״ל
היא עשם הלמה שאמר
קודם כי בני ישראל אמרם
שלון הפשם הזה מלך
הבעל פונה עם אשה
והיליד אמנה בנים לך
אמה הוא בזאתה :
ורדפה את מלאכ׳ וגו׳ ·
ר״ל לא כשהכשלתי בעלי
המלבושים שעשה לי שוב
פעמים כשלתי מבקשת
הלוהב ולא אמלאהו
ואעפ״י שהלוהב לא
הכשיעני מה שנתן לי
מהמלבושים אלמר
ובפתיים הנה אמר שלון
מי שילסוף את מרפתי
לאשבה אל אישי הראשון
וגו׳ : והיא לא ידעה
וגו׳ · ר״ל שאני נתתי לה
דגן תירוש ויצהר ותהר
מהלריך לא כמו הלוהב
שיתן לה לחמה ומימיה
וכו׳ אשר מודה בזה שלון
נתן לה אלא הצריך לה
לצד ולזה בתחלה אמר
לחמי ומימי לאמרי וגו׳ ·
בשבוי וכאן אמר הדגן
והתירוש והיצהר ורמיה
לזה עוד כשאמר וכסף
הרבתי לה ולכן המשיך
לו לכן אשוב ולקחתי
דגני בעתו ותירושי
במועדו ר״ל שלון ל״ל
בשקר ממה ריבוי הדגן
וריבוי התירוש אלא לאי׳
לאותו הדגן שהוא בעתו
ולריך שב״ם וכן התירוש
שהוא במועדו וכן הלמר
והכסתי׳ לפי׳ היותר
לריך והוא אשר לה
לכסות את ערותה :
ועתה אגלה את נבלותה
וגו׳ · ר״ל שאגלה שמה
שהלכה אחרי המלהבי׳
לא היה בעבור נבלותי
ונשורי עד שסבנו
להגילה מידי ומבשורי
לך נבלותה וכשירה שסבב
זה ולם אגל׳ זה למלהביה
ויתפך שלים לא ואילכה
מידי שתסב להגילה
בעבור הבשר שלי ויתפך
מזה שהם ימלסיה על
שבים אשבית כל משוסה
ומרש ושבת ומועד שהם
מוכנים לזנות עם
המלהבים הבן והמלכה
שלרה שהיו נתנים לה
המלהבים הנה המה
שגלה מנבלותם
לשמש ליער כי לא
יוסיפו לתת לה עוד :
והרפתיך

כנחה גדולה

קרלה למעלה לא רוחמ׳
בעתה יקרא׳ לה רוחמה
שהל״ת׳ ירחם עליהם
ושבו בנים לגבולם כי
מבני שהמשיל מלכות
ישראל בבת הנביא שקרלה לא רוחמה
והמשיל בני יהודה שהיו
בבית שני ונלו ע״י
פ טוס בבן הנביא שקרא
לא עמי לכן באו הדברי׳
על סנגוזה המשל ע״כ :
לכן הנני שך את
דרכך וגו׳
מדר״מ ז״ל הנה אמרו
ז״ל על פסוק ראיתי
לכניך היום וגו׳ ובתרת
בחיים אמרו משל לשני
דרכים לאל רחב ומיסור
בתחילתו ושופו שאינו
נראה פתחים ומכשולות
וסירים ודרך שני גר
ומלא מכשולות ומהמורו׳
בתחלה וסופו רחב ויפר
והולכים בו ייעב להם ים דרך מסרת שהוא ללכת אחר עבייני
העה״ב

ואמרה אלכה ואשובה אל־אישי
הראשון כי טוב לי אז מעתה: והיא
לא־ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן
והתירוש והיצהר וכסף הרביתי לה
וזהב עשו לבעל: לכן אשוב
ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו
והצלתי צמרי ופשתי לכסות את־
ערותה: ועתה אגלה את־נבלתה
לעיני מאהביה ואיש לא־יצילנה
מידי: והשבתי כל־משושה חגה
חדשה ושבתה וכל מועדה:
והשמתי גפנה ותאנתה אשר אמרה
אתנה המה לי אשר נתנו־לי מאהבי
ושמתים ליער ואכלם חית השדה:
ופקדתי עליה את־ימי הבעלים
אשר תקטיר להם ותעד נזמה
וחליתה ותלך אחרי מאהביה ואתי
שכחה נאם־יהוה: לכן הנה אנכי
מפתיה והלכתיה המדבר ודברתי
על־לבה: ונתתי לה את־כרמיה
משם ואת־עמק עכור לפתח תקוה
וענתה שמה כימי נעוריה
ועלותה מארץ־מצרים:
והיה ביום־ההוא נאם־יהוה תקראי
אישי ולא־תקראי לי עוד בעלי:
והסירתי

ודברתי אל לבה · אמר׳ אותה מצער הגלות שסבלה : ונתתי לה את כרמיה משם · מהמדבר אתן לה כל מרגלה כמו שהיתה לה כלו׳ מיעל אותה
שעבדה שהוא עמק יזרעאל יפתח תקוה : וענתה · תגבר ותשיר כמו ותען להם מרים ים אומרים ותדור שמה מגזרת מעין ויפרש ככה ועגה מיים בחלמנותיו
והוא רמוז בעיני : והיה · תקרא׳ מיסי ולא תקרא׳ לי עוד בעלי · כי כן כתוב את ימי הבעלי׳ ור׳ מרינוס אמר אפי׳ שם שהוא ספק כמו בעל שהוא שם ע״ז או כמו כי
יבעל בחור לא תזכרי עוד :

ועתה ד׳ בקריאה וסימ׳ וענתה בי צדקתי · וגנשה יבמתו אליו · וענתה השירה הזאת · ועתה שמה
כימי נעוריה · אישי ח׳ בקריאה וסימ׳ במסר׳ רבת׳ :

מיעדה
ג׳ פסו׳ מן ג׳
מלין שורדם
מפקי׳ ה״ל
וסי׳ מזזני
לשנת בהכנס

לא ידעה · לא שמה אל לבה והרגשת עצמ׳ כלה יודעת : וכסף הרבתי לה וזהב
והם עשאוהו לבעל : בעתו · בעת גמר ביסול הפירו׳ : והצלתי ממנ׳ צמרי ופשתי ·
אשר היה לכסות את ערותה כל הגלה שבמקרא לשון הרומה והפרשה הוא ומוכיח
עליו ויגל אלהים את מקנה אביכן כי כל העושר אשר הציל : ואיש לא יצילנ׳ מידי ·
לא זכות אבות תמה . והשימותי
לשון שממה : אחנ׳ · כמו אחנן :
ושמתי׳ ליער · שהחיו׳ מהלכו׳ שם
ואוכלו׳ הפירו׳ : ופקדתי עליה ·
שכר פורענו׳ : ימי הבעלי׳ אשר
מקטיר · תמיד להם ולשון הזוה
הוא . ותעד נזמה וחלייתה · לשון
עדי כזונה המתקשטת לקראת
נואפים וחלייתי׳ לשון ערבי הוא
קישוט : לכן הנה אנכי מפתיה ·
מסדלה להמשך אחרי׳ לזואני׳ יר
בלע״ז ומהו הפיתוי והולכתיה
המדבר בגולה שהוא לה כמדבר
ונה ושם תשי׳ ל לבה כי טוב לה
כשעשתה רצוני מכשמרלה כי :
את כרמיה · תירנס יונתן לשון
פרנסי׳ ומנהיגי׳ וכולא יפנה דרך
כרמים וכן כרמי שלי לא נטרתי
ל״ת והולכתיה המדברה למדבר
סיחון ועוג וכסנכון זה אתנבא
יחזקאל שנה והולכתי אתכם אל
מדבר העמי׳ ונשפטתי אתכם שם
כאשר נשפטתי את אבותיכם
והבאתי אתכם במסורת הברית
וברותי מכם המורדים וגומר
והכשרי׳ הקיי׳ וזהו את כרמיה ·
ואת עמק עכור׳ עוות הגלו׳ שהן
עכורי׳ שם אתן לה לפתח תקוה
תחלת תקוה שמתוך חזון לרות
תתן לב לשוב ל״ועגת שמה לשון
דיר׳ כמו מעו׳ הריות : כימי
נעורי׳ · שישבה במצרי׳ ימים
רבי׳ : וכיום עלותה וגו׳ ·
שנעקה אלי ממצרי׳ מתוך
שיעבוד ונאלתיה כן גם עתה ·
תקראי מיסי וגו׳ תעבדוני
מאהבה ולא מירא׳ מיסי לשון
מיסות וחיבות נעורי׳ בעלי לשון
אדנות ומורא ורבותי׳ פירשו
ככלה בבית חמיה ולא ככלה
בבית אביה: ולא

אבן עזרא

והיא · עד עתה כי היתה אומר׳
כי הבעלים שתקטיר להם הם
הטיבו לה כדרך ומאז אחלנו לקטר למלאכת השמים : עשו לבעל · הצורפים עשו
צורות מזהב וכסף ליפת הבעל ובספרד היה חכם מפרש הבעל בעל הבית הגומת
בחכמת המזלות כי כן יקראו בתים למזלות ולהם הם עובדי׳ כי הם לבא השמים :
לכן · טעם בעתו שאביה אויביה לקחתו : והצלתי · והפרשתי וכן כל לשון הצלה
והצלתי למרי ופשתי שנתתי לה לכסות את ערותה : ועתה אגלה את נבלותה ·
מנזר׳ נבלה על משקל כי הילדות והשחרו׳ הכל כי גילוי הערוה נבלה היא : והשבתי ·
שלא להתחבר שנים תוי״ן חסרו החזר וכוכה שבחו כי שבת שרשו וכוכה וכרתי להם
ברית כי כרת שרשו והין כראה להתחבר שנים תוי״ן לומר והשבחתי וכרתתי כי כן
היה ראוי : חדשה · הוא ראש החדש שתת חדש הלבנה גם תי״ו שבתה חסירה או
מובלעת בדגשות תי״ו שבתה : והשימותי · אתנה · האל״ף נוסף ור׳ מרינוס אמר
שהוא כמו אתנן זונה : ופקדתי · וטעם ותער משל לאשה זונה שהשים הנוש על
אפה והחלי בלוארה ליפות עצמה לתלות חן בעיני הנואף : לכן · אחר שתדע כי כל
זאת הרעה באה עליה בעבור ששכחה אותי ולא ידעה בתחילה כי אני הטיבות עמה
ובאמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון אז אפתה בדברים : והולכתיה · אל ארצה
ששב כמדבר : ונתתי לה את כרמיה · הפך והשימותי גפנה ותחת עמק עכור
שעברתיה שהוא עמק יזרעאל יפתח תקוה : וענתה · תגבר ותשיר כמו ותען
להם מרים ים אומרים ותדור שמה מגזרת מעין ויפרש ככה ועגה מיים בחלמנותיו
והוא רמוז בעיני : והיה · תקראי מיסי ולא תקראי לי עוד בעלי · כי כן כתוב את
ימי הבעלי׳ ור׳ מרינוס אמר אפי׳ שם שהוא ספק כמו בעל שהוא שם ע״ז או כמו כי
יבעל בחור לא תזכרי עוד :

והסירותי

אמר׳ אמר׳ אמר׳

ולא יזכרו עוד · ישראל בשמם של בעלים אז לא יזכרו הבעלים בשמם של ישראל לומר שהם אלוהות להם או לא יזכר שם הבעלים עוד כל״א והאלילים כליל יחלוף: עם חית השדה · שאשביע מזיקין מן העולם וכן הוא אומר לא ירעו ולא ישחיתו וגו׳: בנדק ובמשפט · שתתנהגו בהן: ובחסד וברחמים · שיבוא לך מאתי על ידיהם בחברה אביגו כתוב כי ידעתיו למען אשר יצוה ואומר לעשות צדקה ומשפט וכנגדן נתן לבניו חסד ורחמי׳ מאת הקב״ה שנאמר ונתן לך רחמים ושמר יי׳ אלהיך לך את הברית ואת החסד פסקו מן הצדקה והמשפט כמו שנאמר ההופכים לצענה משפט וצדקה לארץ הניחו אף הקב״ה אשר מהם החסד והרחמים שנאמר כי אחפתי את שלומי מאת העם הזה את החסד והרחמים וכשיחזרו לעשות צדקה ומשפט שנאמ׳ ציון במשפט תפדה ואומר והקב״ה מוסיף עליהם רחמים וחסד ועושה אותן עטרה לארבעתן ומושיבן בראשן: ואירשתיך לי באמונה · בשכר האמונ׳ שהאמנת בגול׳ להבטחו׳ על ידי נביאי: אענ׳ את השמי׳ לענות אל השחקים מפלג הטוב התלויים במאמר והם יענו לענות מים על הארץ: את יזרעאל · את בני הגולה שנזרעו ונקבצו: וזרעתי לי · כזורע שאה להכניס כמה כורים יתוספו עליה כמה גריס: אהובת ריע · חביבה על בעלה ואהובה לו והיא מנאפת תחתיו כאהבת הקב״ה את ישראל והם זונים תחתיו אל אלהים אחרים: אשישי ענבים · פירש מנחת גביעי יין אוהבי׳ להשתכר ביינם ואינם עוסקי׳ בתורה וכן מצינו שמעניש במקו׳ אחר על כך השותי׳ במזרקי יין: ואכרה לי · לשון שמורה ברגני״ת בלע״ז כמו אשר כריתי לי ובכרכי היס קורין למכירה כירה: בחמשה עשר כסף וחומר שעורים ולחך שעורי׳ · ת״י ופרקתינון במימרי בחמשה עשר לירח ניסן ויהב ית כסף תקליא כיפור לנפשהון ואחרית דיהון מקרבין קדמי עומר תרומת מעללת שערין כלומר לא הוגעתי׳ בדברים קשים · בחמשה עשר כסף בגימטריא נסן ובפסיקתא הוא נדרש בחמשה עשר כסף בחמשה עשר בניסן וחומר ולחך הרי ארבעים וחמשה שהחומר שלשים שאה והלחך חלי חומר: וחומר

אבן עזרא

והסירותי · על דרך ואל יי׳ אלהיך כי כאשר יסוב השובב מחטאו הש יעזרהו ויסיבהו בכל לבו: וכרתי · הפך ואכלתם חית השדה · וקשת וחרב וכלי המלחמה כמו באוכלי שולחניך חמור לחם בעבור שהזכיר תחיל׳ ושברתי את קשת ישראל והנה הטעם שיסבו לבטח: ואירשתיך · כמו מאורשה לאיש י״א שתעשי צדק ומשפט גם אני אעשה חסד ורחמים ואין צורך: ואירשתיך לי באמונה · תהיי לי לבדי באמונה: וידעת את יי׳ · הפך ולא ידעה: והיה · אענה · כמו והכסף יענה את הכל יתליא ומעשה אענה פעמים תמיד כדרך נשאו נהרות יי׳ כמו שפירשתי: אענה את השמים · הפך ונתתי את שמיכם כברזל: והם יענו את הארץ · שיתנו טל וגשמיה בעתם: והם יענו את יזרעאל · שם מקום הנזכר שיסוב כאשר היה ברוב חדש: וזרעתיה · ורחמתי את לא רוחמה · הם האבות: ואמרתי ללא עמי · הם שנולדו בגלותם וזאת הגבולה לעתיד לו היא קשורה פי׳ אילו שבו הגולים מדרכם הרעה היו שבים אל ארצם ואל תתמה לומר אחר שהשם גזר עליה שיעמדו בגולה שנים רבות איך ישובו כי הנה אמר ירמיהו על ירושלם ביד מלך בבל תנתן והוא מלוה עשו משפט ואם תעשו כן לא יחרב הבית ואם לא תעשו כן יהיה לחרבה: ויאמר · בדרך נבואה: לך אהב אשה · וקחנה לאשה כי זה משמע לשון אשה כי לא הזכיר זונה והעד ואחרה לי ואחרי כן תהיה אוהבת רע והטעם אדם אחר ותנאף עמו והמשל כאהבת יי׳ את בני ישראל שאהב אותם והם פונים אל אלהים אחרים זה הוא אהובת רע ואינם אוהבים השם רק אוהבים היין שיתעם · מלת אשישי כמו סמכוני באשישות והטעם באשישות היין וכבה אשישי יין ענבים וכמוהו ואשים׳ אחת ואין צורך להזכיר יין: ואכרה · יש אומרים ואקנה אותה כמו תכרו מאתם ואינו כן בטעם ובדקדוק והוא מגזרת הכר גם רק היה ראוי להיות ואכירה או יהי׳ מבניין פקל ואם לא נמצא אע׳פי שלא נמצא לשון הכר משקל קל הנה יהיה על משקל אתנה או הפתח הקטן תחת הפתח גדול כמו ואעדך עדי שהוא מן עדה פן אכלך בדרך מן בלה ובאה זו המלה על דרך וידבקו ורבים ככה · וטעם בחמשה עשר כסף כמשמעו לכתובתה: וחומר

והסירותי · פעם והסירותי כי האל ית׳ ייחד את לבב ישראל לירא את שמו לבדו ויזערם בזה על דרך שאמרו בא לטהר מסייעין אותו · אמר מפיה ואמר הקראי כי כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד · וכפל הענין במלות שונות ואמר ולא יזכרו עוד בשמם · ורבי סעדיה ז״ל פירש מפיה מפי ישראל · ולא יזכרו עוד בשמם כפי אומות העולם כי אף האומו׳ לא יעבדו ע״א באותו זמן כמו שאמר כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה׳ ולעבדו שכם אחד ועוד פירש מפיה מפי דור הישועה ולא יזכרו עוד כפי דורו׳ עולמים ואמר בשמם לפי שיש להם שם זולתי בעל: וכרתי · על דרך כי עם אבני השדה בריתך ואית השדה השלמה לך · ואמר בנבואת ישעיה ונר זאב עם כבש וכל הענין כמו שאמר שם: ועם עוף השמים · כמו ארבה וזולתו שלא יאכלו פירותיה׳ ותבואת׳: ורמש האדמה · כמו נחשים ועקרבים: וקשת והרב · כמו שאמר ונתתו חרבותם לאתים: ומלחמה · כתרגום ועבדי קרבא אז פירושו שהר כל כלי מלחמה זולתי קשת וחרב שזכ׳ ואירשתיך כנגד מה שאמר אשת זנוכים וזכר שלשה פעמים ואירשתיך כנגד שלשה גליות שגלו ישראל גלות מצרים וגלו בבל וזה הגלו׳ שאנחנו בו היום וכל זמן נאתם מן הגלות היה האל יתברך כאלו מארס אותם הירוסי׳ הראשוני׳ כשהוציאם ממצרי׳ לא היו לעולם שהרי גלו לפיכך אמר כנגדו ואירשתיך לי לעולם · והאירוסין הראשונים כשהוציאם מבבל לא היו בצדק ובמשפט שהם היו עושים הרע שהרי כתיב שהיו בהם מחללי שבתות ומושחין נשים נכריות והיו כובשי׳ אחיה׳ לעבדי׳ ושדותיהם הנה כי לא היה בהם צדק ומשפט חסד ורחמים לפי׳ אמר כנגדו ואירשתיך לי בצדק ובמשפט שיהיו הם עושים שהרי יסובו בתשובה כמו שכתוב ושבת עד ה׳ אלהיך · ואמרו ואירשתיך לי באמונה שענינו בקיום שלא ימות לעולם כמו אמונת אומן במקום נאמן: וידעת את יי׳ כמו שאמר כי כולם ידעו אותי למקטנ׳ ועד גדולם: והיה ביום ההוא אענה את השמים כמו שאמר ולקחתי את דגני · אמר כי אז בזמן הישועה השמים יתנו טל והארץ תתן את יבולה · ואמר אענה את השמים שהיו נעצרים בהיותם בארץ כמו בימי אחאב בשובם לארץ בזמן הישועה לא יעצרו עוד · ואמר אענה כאילו השמים שואלים שיתנו מטר כמשפטם ואני אענם שיתנו מטר כמשפטם בשמי ברכה וזהו אענה שיהיה רצוני בהם: והם יענו את הארץ · כאילו הארץ שואלת מטר ומתאוה לו: והארץ תענה · שתתן את יבולה ועץ השדה יתן פריו · והם יענו את יזרעאל כי ברבות הטובה רבו אוכליה כי תהיינה הארבות מלאות לתן ישראל · בפורענות קרא שם ישראל יזרעאל לפי שהיו זרועים בגויים ובזמן הישועה קורא אותם יזרעאל שהיו נזרעים בארצ׳ לפיכך אחריו וזרעתי׳ לי בארץ · וי״ת הענין כן ויהי בעידנא ההיא ונומר וזרעתיה לי בארץ · שיהיו רבים כזרע הארץ ויהיו לי לא ככתחילה · וי״ת ואקיימנכון ונומר · ורז״ל פירשו בארץ העמים שאמרו אמר רבי אלעזר לא הגלה הקב״ה את ישראל לבין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים שנאמר וזרעתיה לי בארץ כלומר אדם אחר אלא כדי להכניס כמה כורין: ויאמר ה׳ אלי · אחר שהשלים הנביא דברי נחמה שב לדברי תוכחה כנגד בני דורו · וכן דרך הנביאים לדבר בדבריהם תוכחה ונחמה · ואמר עוד כי כבר אמר לו שיקח אשת זנוכים ועתה דבר לו משל אחר · ואמר לך אהב אשה והנה היא תהיה אהובת ריע שאתה תאהבנה ותהיה לה לריע והיא תהיה מנאפת אחר כן עם אחרים · והמשל הראשון היה על ירבעם בן נבט והבאים אחריו שזנו מאחרי ה׳ והניחו עבודת בית המקדש ועבדו העגלים אחר כן בא אחאב והוסיף להרע ועשה בעל ואשרה · ועתה הוסיף במשל זה באהבת האל ית׳ את ישראל מקדם כאדם האוהב את האשה החביבה עליו שהיא אהבה גדולה כי לא כל אשה יאהב אדם בשוה כמו שנאמר ביעקב ויאהב יעקב את רחל · ואמר דוד מאהבת נשים והם שתי נשיו שהיו חביבות עליו · ועם כל זה פנו אל אלהים אחרי׳: ואוהבי אשישי ענבים · ותחת אשר היה להם לאהוב תורת ה׳ ומצותיו ולהגות באהבת׳ תמיד כי היא המלמד׳ הדרך הטובה והישרה פרקו מעליהם עול תורה ואהבו תענוגי העולם ותאות׳ שחיית היין כל שונה בו לא יחכם · ואמר הנביא עליהם הוי עטרת גאות שכורי אפרים · ואמר הוי משכימי בבקר שכר ירדופו מאחרי בנשף יין ידליקם · ופי׳ אשישי ענבים יין ענבים וי״ת ואמר ה׳ לי ונומר: ואכרה לי · דגש הכ״ף לתפארת הקריא׳ כדגש קו״ף מקדש ה׳ ושרשו כרה מן וגם מים תכרו מאתם רוצה לומר קניתיה לי לאשה · וטעם בחמשה עשר כסף · ת״י ופרקתינה במימרי ביום חמשה עשר לירח ניסן · ועוד פי׳ בו בזכות אברהם יצחק ויעקב וי״ב שבטים: וחומר שעורים ולחך שעורי׳ · הם גם כן ט״ו כי החומר עשר אפות כמו שנאמר כי עשרת הבתים חומר · ולחך הוא חצי חומר · ופי׳ רב סעדיה גאון ז״ל חומר ולחך שהם ט״ו כנגד משה ואהרן ומרים וי״ב שבטים שיצאו ממצרים · ויש לפרש לענין שפיר׳ המתרגם חמשה עשר כסף ט״ו בניסן יהיה פי׳ חומר ולחך מספר הימים משיצאו ישראל ממצרים עד שבאו מדבר סיני וקבלו שם את התורה כי חומר הוא שלשים סאים ולחך ט״ו הנה מ״ה וט״ו ימים שנשארו מניסן שלשים של אייר הרי מ״ה · ומה שאמר שעורים שהוא מאכל הבהמות לפי שרוב העם שיצאו ממצרים עד שקבלו את התורה היו כבהמות כסום כפרד אין הבין עובדים בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה ומשקבלו את התור׳ נפקחו עיניה׳ ושרתה עליהם רוח השכל והבינו וידעו · וכתב רש״י כי מצא כתוב בשם רב האי ז״ל ואמרה לי קנבתי פדיונה לנגדי בדמים קלים האומר ערך נפשי עלי אם מנין שנים שנה ומעלה מ״ו כסף · וחומר שעורים ערך הזכר מבן עשרים עד שנים חמשים שקל כסף והם דמי פדיון זרע חומר שעורים שגם הוא חמשים שקל: ולחך

ומרשתיך לי לעולם וגו׳ · ר״ל הוא הטעם אל פ״פ לחעלה ולא תקראי לי בעלי כי לא תבעול אותך מעול׳ לך תהיה מאורס׳ לעולם ולא תכנים אותך לחופה לך תקראי לי אישי כי תהיה מחודשת ומאורסת תמיד ולא לא תוכל לזנות׳ כי לא יהיה לך פתח פתוח בענין שתוכל להעלים הזנות והוא מ״ש ואירשתיך לי בצדק ובמשפט מש״כ אם לבעול אותך כי לא ירוסך האישות בצדק ובמשפט ויהיו כל זה לתועלתך כי יחשבו האירוסין בהסד ורחמי׳ כי האירוס שולם סבלנו׳ תמיד לאמרוסה וכן רת מאורסה תהיה עמי באמונה וידעת את ה׳ לבד ולא תלכי אחרי אלהים אחרים ואל זה רמזו חכמינו ז״ל באומר׳ על כסוי תקראו לי אשי ולא תקראו לי עוד וכו׳ ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה: והיה ביום ההוא אענה נאום ה׳ וגו׳ רוצ׳ לומר על דרך ענייה לפי שהתכלית שהוא ישראל הוא שואל הדגן והתירוש ליורך מאותם כדי שימשך כי הולא׳ הארץ הפירו׳ הוא דרך עניה למה שבאלים ממנה שהוציא את יבולה וכן כולם ולמדנו מזה שהש״י פועל כל מה שבאלין דרך השתלשלות סיבות לא הוא בעצמו ובכבודו כמו שחיבבים רבים מלומתינו׳ וזרעתי׳ לי בארץ וגו׳ · ר״ל שכל מה שידעתי לה מהביב אינו אלא דרך זריעה ויפרה וירבה הזרע אשר כן ורחמתי את לא רוחמה ר״ל שהיו לה זכות ואין ראוי לרחם עליה עם כל זה ארחם לה וכן ואמרתי אל לא עמי עמי אתה עד שכל כך יכיר שהוא עמי במה שארחם עליו שאחר כן הוא יאמר אלי ואמר ה׳ אלי עוד לך אהוב אשה אהבת ריע ומנאפת כאהבת ה׳ את בני ישראל והמה פונים אל אלהים אחרים ואוהבי אשישי ענבים ר״ל שתהבב האשה הזאת אהבה כל כך כמו אהובת ריע שתהיה אהבתך דבקה בה בתכלית ותהיה היא עם כל זה מנאפת אחרים ונתן דמיון לאהבה והגילוי שאהבה תהיה כאהבת ה׳ את בני ישר׳ שהוא הנמשל והגילוי של האשה יהיה כמו שהש כוני׳ אל אלהים אחרים ומנאפים ממני ומה שפונים אליהם הוא לדבר מיאנ והוא להביע להם בעינדם להם הגלה מועטת והם אשישי ענבים לא חביות ואגרו׳ יין ולא במסחרם מהם שיעשו הענבים יין לך אשישי ענבים ולא אשישי יין וכן תקח האשה מנאפת שנאפה בעבור דבר מועט: ואכרה לי בחמשה וגו׳ הורה שאהב אותה תכלית האהבה כי לא קנאה בשום פרוטה אך כאלו קנאה בשום נופה להורות על אהבתו אותה והלכי אליה בסוסי׳ ובכרכים לקנותה עד שהוצרכתי להוצא׳ הסוסי׳ והמרכבות מדינות גדולות וכן מדינות קטנות

ממוהרש אלמושנינו ז״ל

והסירותי · פעם והסירותי כי האל ית׳ ייחד את לבב ישראל ליראה את שמו לבדו ויזערם בזה על דרך שאמרו בא לטהר מסייעין אותו · אמר מפיה ואמר הקראי כי כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד · וכפל הענין במלות שונות ואמר ולא יזכרו עוד בשמם · ורבי סעדיה ז״ל פירש מפיה מפי ישראל · ולא יזכרו עוד בשמם כפי אומות העולם כי אף האומו׳ לא יעבדו ע״א באותו זמן כמו שאמר כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה׳ ולעבדו שכם אחד ועוד פירש מפיה מפי דור הישועה ולא יזכרו עוד בפי דורו׳ עולמים ואמר בשמם לפי שיש להם שם זולתי בעל: וכרתי · על דרך כי עם אבני השדה בריתך ואית השדה השלמה לך · ואמר בנבואת ישעיה ונר זאב עם כבש וכל הענין כמו שאמר שם: ועם עוף השמים · כמו ארבה וזולתו שלא יאכלו פירותיה׳ ותבואת׳: ורמש האדמה · כמו נחשים ועקרבים: וקשת והרב · כמו שאמר ונתתו חרבותם לאתים: ומלחמה · כתרגום ועבדי קרבא אז פירושו שהר כל כלי מלחמה זולתי קשת וחרב שזכ׳ ואירשתיך כנגד מה שאמר אשת זנוכים וזכר שלשה פעמים ואירשתיך כנגד שלשה גליות שגלו ישראל גלות מצרים וגלו בבל וזה הגלו׳ שאנחנו בו היום וכל זמן נאתם מן הגלות היה האל יתברך כאלו מארס אותם הירוסי׳ הראשוני׳ כשהוציאם ממצרי׳ לא היו לעולם שהרי גלו לפיכך אמר כנגדו ואירשתיך לי לעולם · והאירוסין הראשונים כשהוציאם מבבל לא היו בצדק ובמשפט שהם היו עושים הרע שהרי כתיב שהיו בהם מחללי שבתות ומושחין נשים נכריות והיו כובשי׳ אחיה׳ לעבדי׳ ושדותיהם הנה כי לא היה בהם צדק ומשפט חסד ורחמים לפי׳ אמר כנגדו ואירשתיך לי בצדק ובמשפט שיהיו הם עושים שהרי יסובו בתשובה כמו שכתוב ושבת עד ה׳ אלהיך · ואמרו ואירשתיך לי באמונה שענינו בקיום שלא ימות לעולם כמו אמונת אומן במקום נאמן: וידעת את יי׳ כמו שאמר כי כולם ידעו אותי למקטנ׳ ועד גדולם: והיה ביום ההוא אענה את השמים כמו שאמר ולקחתי את דגני · אמר כי אז בזמן הישועה השמים יתנו טל והארץ תתן את יבולה · ואמר אענה את השמים שהיו נעצרים בהיותם בארץ כמו בימי אחאב בשובם לארץ בזמן הישועה לא יעצרו עוד · ואמר אענה כאילו השמים שואלים שיתנו מטר כמשפטם ואני אענם שיתנו מטר כמשפטם בשמי ברכה וזהו אענה שיהיה רצוני בהם: והם יענו את הארץ · כאילו הארץ שואלת מטר ומתאוה לו: והארץ תענה · שתתן את יבולה ועץ השדה יתן פריו · והם יענו את יזרעאל כי ברבות הטובה רבו אוכליה כי תהיינה הארבות מלאות לתן ישראל · בפורענות קרא שם ישראל יזרעאל לפי שהיו זרועים בגויים ובזמן הישועה קורא אותם יזרעאל שהיו נזרעים בארצ׳ לפיכך אחריו וזרעתי׳ לי בארץ · וי״ת הענין כן ויהי בעידנא ההיא ונומר וזרעתיה לי בארץ · שיהיו רבים כזרע הארץ ויהיו לי לא ככתחילה · וי״ת ואקיימנכון ונומר · ורז״ל פירשו בארץ העמים שאמרו אמר רבי אלעזר לא הגלה הקב״ה את ישראל לבין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים שנאמר וזרעתיה לי בארץ כלומר אדם אחר אלא כדי להכניס כמה כורין: ויאמר ה׳ אלי · אחר שהשלים הנביא דברי נחמה שב לדברי תוכחה כנגד בני דורו · וכן דרך הנביאים לדבר בדבריהם תוכחה ונחמה · ואמר עוד כי כבר אמר לו שיקח אשת זנוכים ועתה דבר לו משל אחר · ואמר לך אהב אשה והנה היא תהיה אהובת ריע שאתה תאהבנה ותהיה לה לריע והיא תהיה מנאפת אחר כן עם אחרים · והמשל הראשון היה על ירבעם בן נבט והבאים אחריו שזנו מאחרי ה׳ והניחו עבודת בית המקדש ועבדו העגלים אחר כן בא אחאב והוסיף להרע ועשה בעל ואשרה · ועתה הוסיף במשל זה באהבת האל ית׳ את ישראל מקדם כאדם האוהב את האשה החביבה עליו שהיא אהבה גדולה כי לא כל אשה יאהב אדם בשוה כמו שנאמר ביעקב ויאהב יעקב את רחל · ואמר דוד מאהבת נשים והם שתי נשיו שהיו חביבות עליו · ועם כל זה פנו אל אלהים אחרי׳: ואוהבי אשישי ענבים · ותחת אשר היה להם לאהוב תורת ה׳ ומצותיו ולהגות באהבת׳ תמיד כי היא המלמד׳ הדרך הטובה והישרה פרקו מעליהם עול תורה ואהבו תענוגי העולם ותאות׳ שחיית היין כל שונה בו לא יחכם · ואמר הנביא עליהם הוי עטרת גאות שכורי אפרים · ואמר הוי משכימי בבקר שכר ירדופו מאחרי בנשף יין ידליקם · ופי׳ אשישי ענבים יין ענבים וי״ת ואמר ה׳ לי ונומר: ואכרה לי · דגש הכ״ף לתפארת הקריא׳ כדגש קו״ף מקדש ה׳ ושרשו כרה מן וגם מים תכרו מאתם רוצה לומר קניתיה לי לאשה · וטעם בחמשה עשר כסף · ת״י ופרקתינה במימרי ביום חמשה עשר לירח ניסן · ועוד פי׳ בו בזכות אברהם יצחק ויעקב וי״ב שבטים: וחומר שעורים ולחך שעורי׳ · הם גם כן ט״ו כי החומר עשר אפות כמו שנאמר כי עשרת הבתים חומר · ולחך הוא חצי חומר · ופי׳ רב סעדיה גאון ז״ל חומר ולחך שהם ט״ו כנגד משה ואהרן ומרים וי״ב שבטים שיצאו ממצרים · ויש לפרש לענין שפיר׳ המתרגם חמשה עשר כסף ט״ו בניסן יהיה פי׳ חומר ולחך מספר הימים משיצאו ישראל ממצרים עד שבאו מדבר סיני וקבלו שם את התורה כי חומר הוא שלשים סאים ולחך ט״ו הנה מ״ה וט״ו ימים שנשארו מניסן שלשים של אייר הרי מ״ה · ומה שאמר שעורים שהוא מאכל הבהמות לפי שרוב העם שיצאו ממצרים עד שקבלו את התורה היו כבהמות כסום כפרד אין הבין עובדים בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה ומשקבלו את התור׳ נפקחו עיניה׳ ושרתה עליהם רוח השכל והבינו וידעו · וכתב רש״י כי מצא כתוב בשם רב האי ז״ל ואמרה לי קנבתי פדיונה לנגדי בדמים קלים האומר ערך נפשי עלי אם מנין שנים שנה ומעלה מ״ו כסף · וחומר שעורים ערך הזכר מבן עשרים עד שנים חמשים שקל כסף והם דמי פדיון זרע חומר שעורים שגם הוא חמשים שקל: ולחך

ממיהדש
אלמושנינו ז"ל

לחך שעורים דמי פדיון זרע לחך שעורים עשרים שקלים וחמשה שקלים. ערך מבן חדש ועד בן חמש ומבן חמש עד בן עשרים שקלים הרי כ"ה. וי"ת כסף בפני עצמו לא חברו עם חמשה עשר. ותרגם ויהבית כסף וגומר: ואמר אליה. אמרתי לה אחר שנאסת תחתי יהיה ענשך שתשבי באלמנות חיות ימים רבים. ועשה לי שתהיי קרואה בשמי ולא באיש אחר ותאמרי אנכי אחשת פלוני ולא תזני עם אנשים וגם לא תהיי אשה לאיש מיוחד אחר זולתי: גם אני אליך. וגם אני לא אבוא אליך. ולא שזכר עומד במקום שנים. וזה יהיה ימים רבים. ובפסוק הבא אחריו פירש המשל כי ימים רבים ות"י כביית אמר לה וגומר: כי ימים רבים ישבו בני ישראל. ואלה הם ימי הגלות שאנחנו בו היום ואין לנו לא מלך ולא שר מישראל כי ברשות הגויים אנחנו וברשות מלכיהם ושריהם: ואין זבח ואין מצבה. אין זבח לאל ואין מצבה לע"ז: ואין אפוד ותרפי. אין אפוד לאל שיהיה מגיד העתידות כאורים ותומים. אין תרפים לע"ז שהם מגידים העתידות לדעת המאמינים בהם. וכן אנחנו היום בזה הגלות כל בני ישראל ות"י לית מלכא וגומר: אחר ישובו בני ישראל ות"י לית מלכא וגומר: זה יהיה באחרית הימים קרוב לעת הישועה שישובו בני ישראל בתשובה. ובדברי רז"ל ר"ם בן יוחאי אומר בשלשה דברי מחסו ישראל בימי רחבעם במלכו שמים ובמלכות בית דוד ובב"ה הה"ל אין לנו חלק בדוד כמשמעו לאהליך ישראל אל תקרי לאהליך אלא לאהליך: ראה ביתך דוד זה בית המקדש. א"ר שמעון בן מנסיא אין מרחץ סימן גאולה ליסראל עד שיחזרו ויבקשו שלשתן הה"ל אחד ישובו בני ישראל ובקשו את ה' זה מלכות שמים. ואת דוד מלכם כמשמעו. ופחדו אל ה' ואל טובו זה בית המקדש כמה דאת אמר אמר ההר הטוב הזה והלבנון. ופחדו אל ה' שיפחדו וירחו ממנו בשביל כמה דאת אמר אמר ההר הטוב הזה הגדולה שהבטיח וזה יהיה באחרית הימים וי"ת ויתבעון ית פולחנא דה' וגומר. ופי' רב סעדיה ז"ל ואל טובו אל כבודו כמו אני אעביר כל טובי על פניך: שמעו דבר ה' עתה שב לדברי תוכחה לאותו הדור: עם יושבי הארץ יושבי ארץ ישראל דין לי עמהם כי בתנאי נתתי להם את הארץ שיעשו בו צדקה ומשפט ובזה התנתי להם שיהיו עיני בה מראשית השנה ועד אחרית שנה וכיון שהם עושין בהפך אלה ובחש וגומר אף אני אעשה עמה כהפך מה שהבטחתי והשתרתי פני מהם ואחבל הארץ ואמלל כל יושב בה כי אין אמת. וכן אמר ירמיה הנביא ואם יש עושה משפט וצדקה ואסלח לה. ואחר דוד נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ. וצדיקים היו בהם אבל מעטים והיו נחבאים מפני הרוב שהיו רשעים כמו שפי' בספר ירמיהו: אין אמת. אין עושה אמת ואין מדבר אמת: ואין חסד. כל שכן שאין חסד כי חסד הוא יתרון הטובה יותר על הראוי ומי שאינו עושה האמת והמשפט כ"ש שלא יעשה חסד. וכן לא ימד ולא יספר כמו שפירשנו: ואין דעת אלהים בארץ. לעשות משפט וצדקה. כמו אכיך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו. דן דין עני ואביון אז טוב לו. הלא היא הדעת אותי נאם ה'. לו יהיה פירש דעת אלהים החקירה בידיעת אלהותו וי"ת לית דמהלכין בדחלתיה וגומר: אלה וכחש. עוד יעשו שישבעו בשמו לשקר זהו אלה וכחש. ופי' רב סעדיה אלה שנכנסו באלות הברית. והוא אמרו ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה והם עושים אותם. וכחש עוד מכחשים באל אשר קבלו עליהם לאלהים: פרצו. פרצו הגדר ומשמרת התורה והרבו לעשות עבירות וי"ת ומולדין בני מנסי וגומר: ודמים בדמים נגעו. דמי הגרגרים נוגעים זה בזה מרובים וי"ת וחובין על חובין מוסיפין: על כן תאבל הארץ. תחרב ותשחית ארץ ישראל: ואמלל כל יושב בה. יכרת ממנה כל היושב בה: בחית השדה ובעוף השמים. עם חית השדה ועוף השמים כי אחר שתהיה הארץ חרבה יכרת ממנה אדם ובהמה. ובחית השדה אינו ר"ל המדבריות אלא הבהמה הגדלה ביישוב עם בני אדם. ובחית הנקראת חיה כמו שאמר זאת החיה אשר תאכלו. גם יתכן כי אף חיות המדבריות בכלל כי לא תבא חיה המדברית במקומות היישוב החרבים אם לא יהיה במקצתם ישוב כמו שאמר ורבה עליך חית השדה. ובאמרו ובעוף השמים כי רוב העופות לא ישכנו במדבר כי אם במקומו היישוב שימצאו זרע ופירות ופרחי האילנות אז נאמר עוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו. ויתפרש ג"כ כל אחד משני הפנים. וכדברי רז"ל רבי יהודה אומר ג"כ שנה לא עבר איש ביהודה שנאמר על ההרים וגו' מעוף השמים ועד בהמה. נדדו הלכו. בהמה בנים' ג"כ הוו. רבי יוסי אומר שבע מעוף השמים ועד בהמה. נדדו הלכו. בהמה בנים' ג"כ הוו. רבי יוסי אומר שבע שנים נתקיים בה נפרית ומלח שריפה כל הארצה. ובי"ת בחית ובעוף ר"ל כי גם בהם תהיה הכריתה: וגם דגי הים יאספו. יכלו וימותו. ומה שאמר דגי הים והם אינם בכלל חורבן הארץ כי בים שוכני' ואמר כי גם בים היתה הקללה שנאמר לא תזרע ולא תצמיח ולא יעלה בה כל עשב. וכן בים לא יעלה בשלעים אשר בים וגם בקרקע הים עשב ומתח שמהם ירעו הדגים. וזה בים ארץ ישראל שהית' בארץ קללת האל יתברך בעון יושביה ביבשה ובים ות"י ואף נוני ימא וגומר: אך איש אל יריב ואל יוכח איש. אמר איש אל יריב ואל יוכח חבירו על ידי אמרו לו אל תריב ואל תוכח איש. אמר

ה וְכָשַׁלְתָּ הַיּוֹם וְכָשַׁל גַּם־נָבִיא עִמָּךְ
לָיְלָה וְדָמִיתִי אִמֶּךָ: נִדְמוּ עַמִּי מִבְּלִי
הַדַּעַת כִּי־אַתָּה הַדַּעַת מָאַסְתָּ
וְאֶמְאָסְךָ מִכַּהֵן לִי וַתִּשְׁכַּח תּוֹרַת
אֱלֹהֶיךָ אֶשְׁכַּח בָּנֶיךָ גַּם־אָנִי: כְּרֻבָּם
כֵּן חָטְאוּ־לִי כְּבוֹדָם בְּקָלוֹן אָמִיר:
חַטַּאת עַמִּי יֹאכֵלוּ וְאֶל־עֲוֹנָם יִשְׂאוּ
נַפְשָׁם: וְהָיָה כָעָם כַּכֹּהֵן וּפָקַדְתִּי עָלָיו
דְּרָכָיו וּמַעֲלָלָיו אָשִׁיב לוֹ: וְאָכְלוּ וְלֹא
יִשְׂבָּעוּ הִזְנוּ וְלֹא יִפְרֹצוּ כִּי־אֶת־יְהוָה
עָזְבוּ לִשְׁמֹר: זְנוּת וְיַיִן וְתִירוֹשׁ
יִקַּח־לֵב: עַמִּי בְּעֵצוֹ יִשְׁאָל
וּמַקְלוֹ יַגִּיד לוֹ כִּי רוּחַ זְנוּנִים הִתְעָה
וַיִּזְנוּ מִתַּחַת אֱלֹהֵיהֶם:
עַל־רָאשֵׁי הֶהָרִים יִזְבָּחוּ וְעַל־
הַגְּבָעוֹת יְקַטֵּרוּ תַּחַת אַלּוֹן וְלִבְנֶה
וְאֵלָה כִּי טוֹב צִלָּהּ עַל־כֵּן תִּזְנֶינָה
בְּנוֹתֵיכֶם וְכַלּוֹתֵיכֶם תְּנָאַפְנָה:
לֹא־אֶפְקוֹד עַל־בְּנוֹתֵיכֶם כִּי תִזְנֶינָה
וְעַל־כַּלּוֹתֵיכֶם כִּי תְנָאַפְנָה כִּי הֵם עִם־
הַזֹּנוֹת יִפְרֵדוּ וְעִם־הַקְּדֵשׁוֹת יִזְבָּחוּ
וְעָם לֹא יִתְבּוֹנָן יִכָּשֵׁל:
אִם־זֹנֶה אַתָּה יִשְׂרָאֵל אַל־יֶאְשַׁם יְהוּדָה
וְאַל־תָּבֹאוּ הַגִּלְגָּל וְאַל־תַּעֲלוּ בֵּית אָוֶן
וְאַל־תִּשָּׁבְעוּ חַי יְהוָה:
כִּי כְּפֶרֶה סָרָרָה יִשְׂרָאֵל עַתָּה יִרְעֵם יְהוָה
כְּכֶבֶשׂ לָרָחָב:
הַחֹבֵר עֲצַבִּים אֶפְרַיִם הַנִּיחוּ לוֹ:
סָר סִבְאָם זְנוּת אָהֲבוּ קַלְּוֹתָיו אָהֲבוּ
בָשֶׁת מָגִנֶּיהָ:
צְרוֹר אֹתָהּ כְּנָפָיו וְיֵבֹשׁוּ מִזְّבְחוֹתָם:

וְתִתְקְלוֹן בְּיָמָא וְיִתְקְלוֹן אַף נְבִיָּא
דְּשִׁקְרָא דִּי עִמְּכוֹן כַּד בְּלֵילְיָא
וְאַבְהִית כְּנִישְׁתְּכוֹן: אִטְפְּשׁוּ עַמִּי
מִבְּלִי דַּעְתָּא אֲרֵי אַתְּ מִידַּע דַּחֲלַתִּי
קָצָתָא וְאַרְחִקִנָּךְ מִלְּשַׁמְּשָׁא קָדְמַי
וְעַל דְּאִתְנַשֵּׁיתָא אוֹרַיְתָא דְּאֱלָהָךְ
אַרְחִיק בְּנָךְ אַף אֲנָא: כְּמָא דְּאַסְגִּיתִי
לְרַהוֹן עֲלָלָא כֵּן אַסְגִּיאוּ לְמֵיחֲטֵי
קָדְמַי אֵיקִירְהוֹן בְּקָלָנָא חֲלִיפוּ:
כַּהֲנַיָּא פַּסּוּ לְמֵיכַל חַטָּאוֹת עַמִּי
בְּדִיל לְאוֹסָפָא חוֹבִין עַל חוֹבֵי
נַפְשְׁהוֹן: וִיהֵי כְּמָא דְּאַשְׁוֵי חִילוֹנָאָה
כְּכַהֲנָא לַאֲפַקָּא קוּדְשֵׁיהוֹן אַפִּיס יַת
יְקָרֵהוֹן וְאַשְׁוֵי דַּיְקִיר לְבַסִּיר בְּדִיל
לְאִתְפְּרַע מִינְהוֹן כְּאוֹרְחָתְהוֹן
בִּישָׁתָא וּכְעוֹבָדֵיהוֹן מְקַלְקְלִיָּא
אָתִיב לְהוֹן: וְיֵכְלוּן וְלָא יִשְׂבְּעוּן
יִסְבּוּן נְשִׁין וְלָא יוֹלְדוּן בְּנִין אֲרֵי יַת
פּוּלְחָנָא דְּיֵי שְׁבָקוּ וְלָא נְטָרוּ: זְנוּתָא
וְחַמְרָא וְרַוְיָתָא שְׁלִיף וּמַטְעֵי יַת
לִבְּהוֹן: עַמִּי דִּיבְצָלֵם אָעֵיהּ שְׁאֵיל
וּמְרַמֵּיהּ בְּחוּטְרֵיהּ מְחַוֵּי לֵיהּ אֲרֵי רוּחַ
דְּטָעוּ אַטְעִיתִנּוּן וְטָעוּ מִבָּתַר פּוּלְחָנָא דֵּאֱלָהֲהוֹן:
עַל רֵישֵׁי טוּרַיָּא מְרַבְּחִין עַל
רָמָתָא מַסְקִין בּוּסְמִין תְּחוֹרֵת בְּלוּטוּלְבַט וּבוּטְמָא אֲרֵי מַעְפֵּי טוּלֵיהּ עַל כֵּן מְזַנְּיָן
בְּנָתְכוֹן דַּהֲוָאָה לְכוֹן מִבְּנַת עַמְּמַיָּא וּכְלַתְכוֹן דִּנְסִבְתּוּן לְבָנֵיכוֹן מִן עַמְּמַיָּא גַּיְּפָן: לָא
אַסְעַר עַל בְּנָתְכוֹן אֲרֵי מְזַנְּיָן וְעַל כַּלְתְּכוֹן אֲרֵי אִינּוּן עִם זָנְיָתָא מִסְתַּיְעִין
וְעִם נַפְקַת בְּרָא אָכְלִין וְשָׁתָן

נפשו ג' מטעי' בהון וסימ' ואל עונם ישא נפשו • להושיע משפטי נפשו • ולא נתתי • י"ד פסוקי' בספרא אית בהון ולא ולא וסימ' במסר' רבת' בערך לא:

וכשלת היום • אמר כנגד ישראל בעבור מעשיך תכשל ותפול: היום • ר"ל הזמן הזה בקרוב תבא מפלתך • וכן וחרה אפי בו ביום ההוא ביום ההוא פרס יפי • והדומים להם • ענינו עת וזמן: וכשל גם נביא עמך לילה • נביא השקר המתעה אותך יכשל עמך כמו האדם נכשל בלילה בחשיכה • וכן ח"י: ודמיתי אמך • וכרתי כניסתך • כלומר שלא תשאר בישראל כנסת כי יתפזרו בגלות לאחד הנה ולאחד הנה: וכבר פירשנו כי הכנסת תקרא אם: ודמיתי • ענין כריתה • כמו כי נדמה פל עם כנען ונדמה נדמה מלך ישראל • והדומים להם: נדמו עמי • גם זה ענין כרית' וי"ת מיספסו: מבלי הדעת • כי אין מי שיודיעם ויורם הדרך הטובה: כי את' הדעת מאסת • אמר כנגד הכהן שהיה בזמן ההו' אתה מאסת הדעת לעמך ולהורות לעם • לפיכך אני אמאסך מכהן לי כיון שאין אתה עושה משפט הכהן שהוא לשורות התורה אמאסך שלא תהיה כהן בבית • ואיך אמר כי מבלי הדע' נדמו והלא היו להם כל זמן נביאי אמת שהיו מורים להם התורה ומוכיחים אות' יום יום על רעתם נאמר כי אחר שהכהנים שהיה להם להורות התורה היו חיצים מדרך האמת כמו העם היו נחלי' בהם ובנביאי האמת היו מסיפקים מפני נביאי השקר שהיו מורים להם הפך האמת לפי' נדמו העם ונשחתו: ואמאסך • כתיב בא"לף יתירה בין הס"מך וכ"ף הגמלה ולא ידענו ענינה למה נכתבה שם: והשכח תורת אלהיך • כי לכהנים נתנה להורותה כמו שכתוב ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי • וכתיב יורו משפטיך ליעקב ואתה שכחת אותה מלמדה ומלהורותה • אשכח בניך גם אני • גם אני אשכח בניך כי אתה תמו' כי מאסתיך מכהן לי גם בניך אשכח ואחאם אות' שלא יעמדו תחתיך ולא יהיה להם כבוד הכהונה אז ימותו או יגלו • וענין אשכח על דרך משל כאדם השוכח דבר ולא ישים לבו אליו • ועל הדרך הזה השכח חנות אל ולא ישכח את ברית אבותיך: כרכם כן חטאו לי • אהרן הכהן אביהם תורת אמת היתה בפיהו ועתה שרבו בניו ופרצו חטאו לי ושנחו תורתי • כמו שהטיבותי להם הרעו הם • לפיכך אמר כבודם בקלון המיר • שעשיתי רשעים על העם ומתכפרי' ואם לא יעמדו תורתי אמיר להם הכבוד בקלון ויקלו אותם העם ויבזום: אמיר • אחליף • כמו ואם המר ימיר • ויש לפרש כרכם כמו שהרביתי' בעושר ובנכסים כן חטאו לי • על דרך ויסמן ישורון ויבעט • ועל הדרך הזה ת"י: חטאת עמי יאכלו • אינם כהני' כי אם לאכול חטאת ואשם שמביאים העם לא להורו' את התורה והדרך הישרה; ואל עונם ישאו נפשם • אל עון העם ישאו הכהנים כל אחד נפשו אומרי' מתי יחטאו ויביאו חטאת ואשם ונאכלם וזהו בענין ואליו הוא נושא את נפשו וי"ת כהניא פסו למיכל וגו' • ויש לפרש חטאת עמו יאכלו בני עלי הם אוכלי' החטאת קודם זריקת הדם והקטרת האימורים וכשאומר להם הבעלי' מה זה שאתם עושים: אל עונם ישאו נפשם • אומרי' להם אל תחושו כי עונכם על נפשינו כי אכילתנו נ"כ כפרה והם טועי' כי כשאמר ואכלו אות' אשר כופר בהם מלמד שהכהני' אוכלים והבעלי' מתכפרי' זהו כשאכילתם כתורה אחר זריקת דם והקטרת אימורי': והיה כעם ככהן • אלה כפי הדמיון על דרך הקרה • ופי העם ככהן והכהן כעם • וכן דרך המקרא כי כמוך כפרעה • כמלוה כלוה • והדומים להם • והענין כמו שהם שוים העם והכהן בעון כן יהיו שוים בעונש: ופקדתי עליו דרכיו • על כל אחד מהם וי"ת ויהי כמו דאשוי וגו': ואכלו • כיון שהם אוכלי' שלא כדת לא תהיה אכילתם לברכה: ואכלו ולא ישבעו • וכן שביעתם עם הנשי' כיון שבזנות הוא לא יפרוצו ולא ירבו כי לא יהיה להם מהן בנים ואם יהיו ימותו מן הבטן זהו שאמרנו הזנו ולא יפרוצו • הזנו פעל עומל • כמו הזנה הזנו • וכן הזנית אפרים: את ה' עזבו • לשמור דרכיו כי אינם הפצי' בו ובדרכיו שמור דרכיו עזבו ור' סעדיה ז"ל הדביקו עם הפסוק הבא אחריו עזבו את ה' לשמור: זנות ויין ותירוש יקח לב • הזנות שהם מתעסקי' בו והתמדה השתיה שהם עושי' יקח לבם שאין להם לב להבין לאי זה הדרך הטוב ילכו בה • וזכר תירוש אחר שאמר יין כי התירוש הוא היין החדש הוא לוקח הלב ומשכר מהרה: עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו • הם כמו העור שיורה לו מקלו הדרך שהוא הולך בה • ומקלו הם נביאי השקר • כן פירש אלחז"ל • וי"מ עצו ומקלו הע"ם שהיא מעץ • וכן ת"י עמי דבעלם מעיא שאיל וגו' • התעה אותו • והוא רוח נביאי השקר שהוא רוח זנוים מתחת אלהיהם כמו הזונה המזנה תחת בעלה: על ראשי ההריס יזבחו • אין לחשוב להן הזנות לעון כי למדות מבעלי הבית: כי הם עם הזונות יפרדו • כי הם יפרידו עצמם מנשיהם על רוב הפעולה כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו ומה שאחר על ראשי ההריס והגבעות דרך עובדי ע"ז כמו שכתוב בתורה על ההריס הרמי' ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן • ורשם ההר הוא המקום הגבוה שבו: תחת אלון • תרגומו בלוט • וכן יקרא בערבי והוא אילן שמשה הפרי שקורין לו בלע"ז גלאל"ן ובנפיו מרובין לפי' בוחרין בו לעבוד ע"ז תחתיו כמו שאמר כי טוב צלה • וכן לבנה ואלה • ולבנה עץ שגזרתו לבן • ואלה שקורין בלעז אולמ"ו • וח"י כי טוב צלה אדי מענפי טולה • וכן אלה עבותה בוטמא מעפיה: על כן תזנה בנותיכם • לפי שאנשי הבית יוצאין חוץ לעיר אל ההריס הרמים ותחת כל עץ רענן לעבוד שם ע"ז לפיכך יש להם מקום לבנות ולכלו' לזנות ולנאף וי"ת על כן מזנין וגו': לא אפקוד • אין לחשוב להן הזנות לעון כי למדות מבעלי הבית: כי הם עם הזונות יפרדו • כי הם יפרידו עצמם מנשיהם וזונים עם הזונות ועם הקדשות כשהולכין לזבוח זבחיהם מדברים עם הזונו' ועם הקדשות ללכת שם לזבוח וישכבו עמהן שם: יפרדו • מן הדגוש • ויש לשרש נ"כ יפרידו הנשים מבעליהן לזנות עמהן • ואחז"ל כתבו מענין פרד • ר"ל כי הם שמופים בזמה כמו הפרד כי אין בבהמות שמוף בזנות כמוהו • וי"מ עוד יעשו עם הזונות מעשה פרד שאינו מוליד כך הם ישכבו עם הנשי' בדרך שלא יולידו כער ואונן • וי"ת ארי אינון עם זנייתא מסתייען • ותרגום יזבחו אלהיהם כמו הזונה המזנה תחת בעלה: על ראשי ההריס יזבחו • אין לחשוב להן הזנות לעון כי למדות מבעלי הבית: כי הם עם הזונות יפרדו

ועם לא יבין ילבט. יכשל. כמו ואויל שפתי' ילבטו. וי"מ ישתבש בדעתו כאד"ם שלא ידע מה לעשו' ותשתבש. וכן הוא בלשון ערבי. וכן פי' מ"מ ז"ל. וי"ת עם דרא דלא מסתכל באוריתא הלא יתרעם: אם זונה אתה ישראל אל יאשם יהודה. אם זונה אתה ישראל אל יאשם יהודה. אם אחר ע"מ: ואל תבאו הגלגל. לפי שבגלגל היה המשכן בתחלה בהגעם. לארץ לפיכך בשהלכו לעבוד ע"מ בנו אם במות לע"מ ושבט יהודה מה לו לבא הגלגל ולהניח בית המקדש שבעיר: ואל תעלו בית און. הוא בית אל שהיה אם אחד מן העגלים ולגרעון לכמי' שמו לגנאי קורא אותו בית און. כי יעקב חביבו קרא למקו' בית אל תפני המרא' שראה בו וגלה אם האל. ואחר שנתן אם ירבע' העגל כנו הגביהים שמו וקראו אותו בית און כי העגל שוא ואון היה. ומה שאמר תעלו לפי שבית אל היה במקום גבוה. וכן הוא אומר עולים אל הר האלהים בית אל. ונם בית און היה מקום סמוך לבית אל ולעני אלא שלא אומר זה אלא על בית אל שהי' אם העגל. וכן ת"י ולא תסקון לבית אל: ואל תשבעו חי ה'. כי אחאם עובדי ע"ה ונשבעו' בשם האם זהו דרך הכעסה וכזיון. וי"מ ואל תשבעו בשמי לשקר כמו שאמר בתורה ולא תשבעו בשמי לשקר. וכת"י ולא תשתבעון בשמי לשקרא קייס הוא האם. וכן אמר וחס חי אם יאמרו לכן לשקר ושבעו: כי כפרה סוררה. כמו הפר' הרעה שמעקלת ומעוות עצמ' מתחת העול ולא יוכל אדם לחרוש בה כן סרר ישראל מתחת אלהיהם שקבלו עליהם עול התורה והמצות הסר ליס ועותו עצמ' מתחת העול ופרקו מעליהם עול המצות: עתה ירעם ה' ככבש במרחב. לולי שסרר היה רועה אות' ה' בשפע כמו הכבשי' במרחב. ר"ל ככר נרחב שרועי' כרגיל. וכן אמר ירעה מקנך ביום ההוא כר נרחב: וכבש. שם כלל על כבשים רבים. כמו ויהי לי שור וחמור. וכן פי' תאז"ל. וי"מ עתה ירעם בארצם ככבש יחידי במרחב שהוא נועם והולך ומילך ואינו שוקט ואינו רועה וי"ת אדי אורתא וגו' וענין סוררה וסרר ענין העוו' והשתנות מהמנהג. וכן בן סורר ומורה. והדומים לו: חבור עצבים. חבור דבוק הוא עם עצבים. עצבים. העגלים והבעל והאשרה. כל כך נתחבר בהם עד שאין לו תקנ' ולא ישמע לדברי תוכחה: הנח לו. אמר כנגד הנביא הנח לו מלהוכיחו כי לא יועיל. וזהו על דרך העבר' כאד' שקופף על חברו שלא ישמע לו בהוכיח אותו ואומר לו כיון שאין אתה שומע לי אניח אותך מלהוכיחך לעולם אע"פכ חוזר ומוכיחו אחר שעה: סר סבאם. תרגום ויבאם וסר כל כך הם שתי' ומשתכרי' עד שבאם סובאם בפיהם והוא יין או השכר. כמו סבאך מהול במים: הזנה הזנו. ורוב שתיית היין ושכר מביא אותם לידי זנות. וכן ישעיה הוכיח אפרי' ברוב שתית היין. כמו שאמר הוי עטרת גאות שכורי אפרי'. וכל הענין כמו שכתוב שם. וי"מ סר כמו סר בסי"ן. שלטוניהון אסניאו שירון מן אונם: אהבו הבו קלון מגיניה. מגיניה הם שריה. כי השרים לעם כמו מגינים. אמר שהשרים אוהבים לאמר הבו אומרים תנו לנו שוחד ונעביר מעליכם המשפט וזה קלון להם. וכנוי ה"א מגיניה לעדת אפרים. וי"ת רתיתו דייתי להון קלנא דברביהון: צרר רוח אותה בכנפיה. כמו האל' שיצרור הרוח בכנפיו וכשיתיר כנפיו לא ימלא כלום כן אפרים החזיק בעבודת העגלים וקוה שיבא לו ממנה תועלת ולא מלא מאומה אלא נזק וחסרון. לפיכך יהיה להם בשת מזבחותם שזבחו לעגלי' כי לחנם עשו אות' הזבחים כי לא בא להם מהם טוב כי אם רע. והנה הוא כמו הרוח הצרות בכנפי'. ואמר צרר לשון זכר ואמר בכנפיה לשון נקבה ואמר לשון רבים ויבשו מזבחות' כן דרך הכתוב לדבר על עם לשון זכר ולשון נקבה. כי העם נקרא בלשון זכר עם ובלשון נקבה עדה או קהלה. וכן בלשון יחיד ובלשון רבים לשון יחיד דרך כלל ולשון רבים פרט: זבחותם. היחידה זבחה בשקל שמלותם. ואחז"ל פי' צרר רוח הרוח צרר אותה ר"ל עדת אפרים צרר אותה בכנפיה להוליכה בגולה ואז יבושו מזבחותם ויהיה רוח זכר ונקבה: שמעו. עתה שב להוכיח יהודה ואות' שהיו רגילים להוכיחם והם כהני בית המקדש שהיו בחלקו של יהודה ובית המלך נ"כ היה להם להוכיח את ישראל ולעשות משפט. וקרא שבט יהודה בית ישראל כי הם עקר בית ישראל. וי"ת בית ישראל הסנהדרין שהם שופטי ישראל: כי פח הייתם למצפה ורשת פרוסה על תבור. לכם היה לעשות משפט ואתם הייתם פח ומכשול לעם כי הם רואי' שאתם עושי' מעשה' רעים ולומדי' מכם והנה אתם היה רואי להיות ואת' להם כמו הפח והרשת שלוכדי' בהם החיות והעופות כן הם נלכדי' במעשיכם הרעי' שעושי' ככם. וזכר מצפה ותבור שהם הרים גבוהים בארץ ישראל והניידי' פורשי' עליהם תלודותיה'. וי"ת מצפה מן צופה נתתיך שתרגי' אדי תקלא הויתון במצפיהון וכמצודא דפריס על טור רם. ובדרש רב לכם תפלות ירושלם מה עשה ירבע' הושיב שתי פרדסיאות אחת על תבור ואחת על המצפה. וזהו שאמר הושע כי פח הייתם למצפה. ושחטה שטים העמיקו. מקור כי השי"ן פתוחה והוא בשקל להכה אמר השטי' שהם עובדי עבודת אלילים שטי' מדרכי האל יתברך ומעבודתו כמו אשה שהיא סוטה תחת איסה. העמיקו סרה לשחוט ולזבוח לעבודת אלילים: ואני מוסר לכלם. אמר הנביא לא תאמרו שלא ייסר אות' אדם ולא יוכיחם לפיכך הם חוטאי' כי אני אים מוסר לכלם ויו"ויוס אני מייסר אות' ולא ישמעו לו: ואני מוסר. חסר אים. כמו ואני תפלה. שפירושו ואני אים תפלה וי"ת ודבחן לטעוון וגו': אני ידעתי אפרים. אמר זה על ירבעם בן נבט שהיה משבט אפרים שעשה העגלי' והפריד ישראל מעבודת האל בבית המקדש. אמר אני ידעתי את לבבו. כמ"ש ויאמר ירבעם בלבבו עתה תשוב וגו': וישראל לא נכחד ממני. כמגי ממה שנוען עם שרי ישראל לא נכחד ממני כי ידעתי כמ"ש ויוען המלך ויעש ב' עגלי זהב: כי

ועם דרא דלא אסתכל באוריתא הלא אתרעם: אם טען אתון דבית ישראל לא יתחייבון דבית יהודה לא תיתון לגלגלא ולא תסקון לבית אל ולא תשבעון לשקר קיים הוא"י: ארי כתורא דאתפטים ובעיט כן מריד בסגי טובא ישראל כען ידברינון יי כאימר בחיר בבקעה: אתחברו לטעותא בית ישראל שבקו להון ית פולחנא: שלטוניהון אסניאו שירון מן אונם בכן טעו ואתפניאו בתר זנותא ארחמו דתיתי להון קלנא רברביהון: עובדי רברביהון לא תקנין כמא דלית איפשר למצר רוחא בכנף כען איתי עליהון שנאה ויבהתון מאינורי טעותהון: שמעו דא כהניא בית ישראל ובית מלכא אציתו הלא לכון למדעדינא ארי תקלא הויתון למלפיכון וכמצדא דפריסא על טור רם: ודבחן לטעון מסגן ואנא מיתי יסורין לכולהון: קדמי גלן עובדי דבית אפרים ודבית ישראל לא מטמרן מן קדמי ארי

ג' נ"ל ד"ל ד"ל ד

כי עתה הזנית אפרים · עד הוסע בן אלה היו תולין הקלקלה במלכיהן שהיו מעכבין אותה מלעלות לרגל עמד זה ובטל פרדסיאות ולא עלו לפיכך גלו כי עתה הזנית אפרים ואין להם לתלות במלך כן למדתי בסדר עולם: לא יתנו מעלליה׳ · לא יעזבו דרכם הרעה כמו נתן ריחו ולא נתנו להרע עמדי ולא נתן סיחון: ועונה גאון ישראל · כמו לענו׳ מפני לשון עוני והכנעה: בפניו ואחנן חזן · ודונש בן לברט פירשו לשון עדות בבא להם פורענותם יעיד בהם ובפניה׳ גאון וגובה שהיו מתגאין ועוברין על רצוני: בלאנס ובבקרם׳ בקרבנותיהם: חלן · נשמע כמו וקח לך את חלילתם בגדים שתשמע מעליהם: בניס זרים ילדו · שנתחתנו בעמים: יאכלם חדש · חודש אב: תקעו שופר · שיזהרו להשמר מן חרב הגייסות שיבאו עליהם: הריעו בית און · אחריך הגיים הולך אתה בימין זאת הריעו בבית און וי״ת תקעו שופר בשורת חרב באה בימין שהמליכו עליהם את שאול שהיה בנבעה ולא שמעו לקול שמואל שהיה מן הרמה ומלכיה׳ גרמו להם לסור מאחרי כנון ירבעם ואביריו הריעו עליה און ושבר גדול אחריך בנימין על שאחרתם וחזרת׳ אחור מלעלו׳ לרגל לבית המקדש שהוא בחלקו של בנימן אחריך בנימן על איחורך את בנימן: לשמה תהיה ביו׳ תוכחה· כשאבא להתווכח עמהם ישומו ויהיו תוהי׳ ואין מענה בפיה׳ למה כי בשבטי ישראל הודעתי תורה כאמנה· והם עברו עליה: אפרים לשמה וגו׳ בשבטי ישראל הודעתי כאמנה רבי אבו בשם ר׳ אשא בר׳ חנינא אמ׳ ביום שיתווכח עמהם הקב״ה בדין לא יהיה לה פתחון פה שהרי בשבטיהם הודעתי שהלין לין אמת אתה מוכ׳ כשגלו עשרת השבטים לא גלו יהודה ובנימין והיו עשרת השבטים אומרין מפני שהם בני פלטין שלו לא הגלה אותן משום פני׳ יש בדבר וחם ושלום אין משום פנים אלא עדיין לא נתמלאה סאתם כיון שחטאו גלו אז שמתו עשרת השבטים מאין מענה בפיהם ואמרו הא אלהא הא תקוף הא קשוט דאפילו לבני ביתיה לא נסיב אפין לקיים מה שנאמר בשבטי ישראל הודעתי נאמנה: כמסיגי גבול · כאדם המדביק גבול חבירו כך הם מהרו לאחוז בדרכי ישראל חביריהם המלכים לפיכך עליהם אשפוך וגומר וכמשמעו היו גוזלי׳ שדות אך קשה בעיני כי היה לו לכתוב מסיגי גבול ולא כמסיגי: עשוק אפרים · ביד האומות: רצוץ משפט · מיוסר ביסורי׳ ולמה לו כל זאת כי הוא׳ ורצה והלך אחרי צוואות חדשות של נביאי הבעל: וכרקב

אבן עזרא

עצבים והעם מחוברים הם לפסילי׳ הם חברתם: הנח לו · עד שיסור אותו אולי יפקחו עיניה׳: סר · באה עליהם רעה שסר שבאם מחסרון התירוש ולא שבו מדרכ׳ הרעה רק מלכיה הזנו אחריהם בעבור מתנות שהם אומרים הבו ובאה מלת הבו כמו את אשר תאפו אפו ועיקר אפו גם אהבו הבו גם הבו לכם הכל כמו רדו לאו והשנוי היה בו בעבור אות הגרון: מגניה · הם המלכים כמו כי ליי׳ מגיני ארץ וסוף הפסוק מוכיח כי הטעם כפול ומגניה שב אל בית און: צרר · כאדם שיצרור הרוח בכנפיו שלא יתלה תלונה או בכנפיה בכנפי בית און: ויבשו · המגנים: מזבחותם · בבית און: שמעו זאת הכהנים · גם הקשיבו בית ישראל שהוכחתיה או בית ישראל הם הסנהדרין: ובית המלך האזינו · כי כולם שופטים: כי פח הייתם למצפה · שלא תניחו לעלות החוגגים אל בית השם: ושחטה · ולשחוט בדרך: שטים · הם עובדי הבעל: העמיקו · הפח אלו הנזכרים אולי לא ירגישו העובדים ואני איסרם כולם על זאת הרעה שעשו כי לא נעלם ממני אשר העמיקו על כן: אני · דע כי אשת יעקב אבינו היא רחל והנה נכנסה במקומה גם רחל נתנה שפחתה לו ובעבור קנאת לאה נתנה לו גם השפחה האחר׳ על כן כאשר ילדה רחל את יוסף אמר אלהי ויעקב אמר על אפרים ומנשה ויקרא בהם שמי על כן יקראו כל ישראל אפרי׳ ויפת אמר אולי ממלכת יהוא היתה מאפרים ובעבור שמנה ואת רשות בגלעד לגדי הוכרך לומר אינה הכתובה בדברי יהוא ובספר עמוס אפרש שהוא מאפרי׳ והנכון בעיני כי כאשר בנו אבותיו ארץ כנען והנה עמד יהוד׳ על גבולו מנגב ובית יוסף שהוא כל שבט אפרים ואני שבט מנשה מצפון על כן יזכור יהודה מאפרים וכבה בירמיהו הבן יקיר לי אפרים ואין מלך בימים ההם מאפרים: הזנית · נפשך גם אחרים: לא יתנו · לא יעשו מעשים שישובו או לא יניחו על דרך על כן נתתיך: ועונה · אמר יפת כמו בפני יענה ואין לו טעם רק הוא מגזרת עני: בלאנס · שב אל יהודה לבדו שבית המקדש בנחלתם: חלן

עַתָּה הִזְנִיתָ אֶפְרַיִם נִטְמָא יִשְׂרָאֵל:
לֹא יִתְּנוּ מַעַלְלֵיהֶם לָשׁוּב אֶל־
אֱלֹהֵיהֶם כִּי רוּחַ זְנוּנִים בְּקִרְבָּם וְאֶת־
ה יְהוָה לֹא יָדָעוּ: וְעָנָה גְאוֹן־יִשְׂרָאֵל
בְּפָנָיו וְיִשְׂרָאֵל וְאֶפְרַיִם יִכָּשְׁלוּ
בַּעֲוֹנָם כָּשַׁל גַּם־יְהוּדָה עִמָּם:
בְּצֹאנָם וּבְבָקְרָם יֵלְכוּ לְבַקֵּשׁ אֶת־
יְהוָה וְלֹא יִמְצָאוּ חָלַץ מֵהֶם: בַּיהוָה
בָּגָדוּ כִּי־בָנִים זָרִים יָלָדוּ עַתָּה יֹאכְלֵם
חֹדֶשׁ אֶת־חֶלְקֵיהֶם: תִּקְעוּ
שׁוֹפָר בַּגִּבְעָה חֲצֹצְרָה בָּרָמָה הָרִיעוּ
בֵּית אָוֶן אַחֲרֶיךָ בִנְיָמִין: אֶפְרַיִם
לְשַׁמָּה תִּהְיֶה בְּיוֹם תּוֹכֵחָה בְּשִׁבְטֵי
יִשְׂרָאֵל הוֹדַעְתִּי נֶאֱמָנָה: הָיוּ שָׂרֵי
יְהוּדָה כְּמַסִּיגֵי גְבוּל עֲלֵיהֶם אֶשְׁפּוֹךְ
כַּמַּיִם עֶבְרָתִי: עָשׁוּק אֶפְרַיִם רְצוּץ
מִשְׁפָּט כִּי הוֹאִיל הָלַךְ אַחֲרֵי־צָו:
ואני

אֲרִי כְּעַן טְעַן בֵּית אֶפְרַיִם אִסְתַּאֲבוּ
בֵּית יִשְׂרָאֵל: לָא שָׁבְקִין עוֹבָדֵיהוֹן
לְמִתַּב לְפוּלְחָנָא דֵאֱלָהֲהוֹן אֲרֵי רוּחַ
דְּטָעוּ בֵּינֵיהוֹן וְאוּלְפַן מִן קֳדָם יְיָ לָא
תְּבָעוּ: וְיִמְאַךְ יְקַר יִשְׂרָאֵל וְאִינוּן חָזֵן
וְרֵבִית יִשְׂרָאֵל וְרֵבִית אֶפְרַיִם יִתְקְלוּן
בְּחוֹבֵיהוֹן יִתְקְלוּן אַף דְּבֵית
יְהוּדָה עִמְּהוֹן: בְּעַנְהוֹן
וּבְתוֹרֵיהוֹן יַהֲבוּן לְמִתְּבַע אוּלְפַן מִן
קֳדָם יְיָ וְלָא יִשְׁכְּחוּן סָלִיק שְׁבַקְתִּי
מִנְּהוֹן: בְּמֵימְרָא דַיְיָ שְׁקָרוּ אֲרֵי בְנִין
מִבְּנַת עַמְּמַיָּא כְּעַן קַיְּמוּ לְהוֹן כְּעַן
אֲכָלֵי עֲלֵיהוֹן עַמְּמִין יַרְח בֵּירַח וְיִבְזוּן
יַת פִּרְיֵי אַרְעָהוֹן: נְבִיָּא אָרִימוּ קָלֵכוֹן
כְּרִשְׁפָּרָא אַרְנְבֵי דַיְיתוּן עֲלֵיהוֹן
עַמְּמַיָּא קְטוֹלִין עַל דְּאַמְלִיכוּ יַת
שָׁאוּל דְּמִגְבְּעָתָא אַצְוָחוּ כַּד
בַּחֲצוֹצְרָתָא אֲמָרוּ דַיְיתוּן עֲלֵהוֹן
מַלְכִין בְּמַשְׁרְיָתֵהוֹן עַל דְּלָא קַבִּילוּ

לְפִתְגָמֵי שְׁמוּאֵל דְּמַרְמָתָא בְּסָרוּ עֲלֵיהוֹן וַיְבָכוּת עֲבָדֵי קְרָבָא עַל דְּשָׁקְרוּ בְּמֵימְרֵי
וְאִסְתַּחֲרוּ לַאֲחוֹרָא מִבָּתַר פּוּלְחָנֵי וְלָא פָלְחוּ קָדְמֵי בְּמִקְדְּשָׁא דִי בְאַרְעָא שִׁיבְטָא
בִּנְיָמִן: בֵּית אֶפְרַיִם לְצָדוּ תְּהֵי בְּיוֹם תּוּשְׁלֵימַת חוֹבִין בְּרַם בְּשִׁבְטַיָּא דְיִשְׂרָאֵל
הוֹדְעֵית אוֹרַיְתָא: הֲווֹ רַבְרְבֵי יְהוּדָה כְּמְשַׁנֵּי תְּחוּם עֲלֵיהוֹן אֶשְׁפּוֹךְ כְּמַיָּא חֵמָתִי:
אֲנִיסִין דְּבֵית אֶפְרַיִם כְּבִישִׁין בְּדִינֵהוֹן אֲרֵי אִתְפְּנִיאוּ דַיְנֵיהוֹן לְמִיטְעֵי בָּתַר מָמוֹן
דְּשִׁקָּר:

עשוק ד׳ בקריאה ג׳ מ״ל וא׳ חסר וסימ׳ והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור · פרי ארמתך וכל יגיעך · עשוק אפרים רצוץ משפט כי הואיל · ארם עשוק בדם נפש · בתרא חסר:

ומיסרי

אסרים · וישראל אמר בעבור שאר ישראל שהלכו אחריו כלם יכשלו בעון העגלים: כשל גם יהודה עמם · כי אפילו יהודה שהיה בחלקו בית המקדש עוד עבודת הש״ם יתבארך לעבוד אלהים אחרים וגם הוא יכשל בעונו: בצאנם ובבקרם ילכו · שבט יהודה ישובו לעבודת האל יתברך בבית המקדש · זהו בצאנם ובבקר׳ ילכו לבקש את ה׳ · וזה היה בימי יאשיהו שבערו עבודת אלילים ושבו לעבוד את הש״ם ועשו פסח · ואמר כי לא נעשה כפסח הזה ונומר: ולא ימצאו חלץ מהם · לא מצאוהו כשבקשוהו כי כבר נגזרה גזרה · כמו שכתוב אך לא שב ה׳ מחרון אפו הגדול אשר חרה ביהודה וגומר · ואמר ואת יהודה אסור מעל פני כאשר הסירותי את ישראל ונומר · חלץ · נפרד מהם וסר מעליהם · והוא פעל עומד · והיונה והלנה נעלו · בגדו בה׳ כי בנים זרים ילדו · כמשמעו שהתחתנו בעמים ועובדים עבודת אלילים שלהם · וזהו בגידה בה׳ שנזה אותם לא תתחתן בם כי יסיר את בנך מאחרי ותרב׳ ונתן במימרא דה׳ שקרו אחרי בנין מבנת עממים קיימו להון · ויש לפרש בי בני׳ זרי׳ ילדו שהלכו בחקת העמי׳ · וכן אמר ובילדי נכרי׳ יספיקו ותרב׳ ובנימוסי עממי׳ אזלי׳: עתה יאכל׳ חדש את חלקיה׳ · עתה בקרוב יבוא חדש שיאכל האויב אותם ואת חלקיה׳ · רונה לומר שדותיה׳ וכרמיה׳ · כמו ואכלה את החלב שהוא כמו חלקת השדה · והחדש הזה הוא חדש תמוז שהובקעה העיר וחדש אב שחרבה · או פי׳ חדש בזמן מועט כמו חדש · וכן ואכחיד את שלשת הרועי׳ בירח אחד · לדעת יונתן רונה לומר חדש בחדש · כלומר תמיד יאכל האויב יום ביום וחדש בחדש · וכן תרג׳ יונתן כמן חיתי עליהון עממיא ירח בירח ויבזון את פרי ארעהון: תקעו שופר · כמו שתוקעי׳ בשופר להזהיר העם ולהאסף אל העיר העם והצאן · ואלו התקומות הם לבנימן · ובית און היה לבני יוסף לאפרי׳ שמיך לבנימן · כי חלק בנימן היתה בין יהודה ובני יוסף: אחריך בנימן · הנה האויב אחריך בנימן כי כבר כבש ארץ אפרי׳ וי״ת בנ׳ יש הריעו ונומר: אפרי׳ לשמה תהיה עדת אפרי׳: ביו׳ תוכחה בשבטי׳ ישראל הודעתי נאמנה · כשהוכחתי׳ במדבר כשהיו כל השבטי׳ כאחד הודעתי אות׳ נאמנה · כלומר דבר אמת · אם בחקותי תלכו · אם תשמעו · אם לא תשמעו וכיון שלא שמעו לי אחריב את ארצ׳ ואגל׳ ממנה כי כן הודעתי׳ באמת וי״ח ביו׳ תוכחה ביו׳ השלומת חובין · ובדרש רבי אבהו אמר בשם רבי יוסי ב״ר חנינא ביו׳ שנתוכח הקב״ה עמה׳ בדין אתה מוצא כשגלו עשרת השבטי׳ לא גלו יהודה ובנימן והיו עשרת השבטי׳ אומרי׳ מפני שהם בני פלטין שלו לא הגלה אות׳ · וכי משום פני׳ יש בדבר וח״ו שאין משום פני׳ אלא שעדיין לא נתמלאת סאת׳ וכיון שחטאו גלו אז שמתו עשרת השבטי׳ מאין מענה בפיה׳ ואמרו הא אלהא הקיף הא קשוט דאפילו לבני ביתיה לא נסיב אפין · לקיי׳ מה שנאמר בשבטי ישראל הודעתי נאמנה הודעתי שאני נאמן היו שרי יהוד׳ כמסיגי גבול בש״מ: כמו ארור מסיג גבול רעהו · וכ״ף כמסיגי לאמת הדבר · כמו כ״ף השבעה לי כיון · כי אותו כהיו׳ · והדומי׳ להם · ואמר כי שרי יהודה היו מסיגי גבול רעיה׳ החלוקי׳ שהיתה להם נחלה סמוך לנחלת׳ והיו מסיגי׳ גבול׳ ולוקחי׳ מנחלת׳ · כמו שאמר בגבולות ימזקאל ולא יונו עוד כשיקי את עמי להוטות׳ מאחוזת׳ · ורש״י פי׳ כי כאל׳ המדבק גבול חבירו כן הם מהרו׳ לאחוז דרכי חביריה׳ לפיכך אשפוך ונומר: ורבינו סעדיה ז״ל פי׳ כמסיגי גבול המלות היו שרי יהודה כמו שרי אפרי׳ שהמסיגו גבול המלות ועברו על אלות הברית כן עשו הם · ואחז״ל פי׳ השרים היו כמו מסיגי גבול שהיו נוטים לפניהם בעלי הגבול כי חביריהם היו מסיגים גבול שדותיהם וכרמיהם או בתיהם והם לא היו מקשיבים לנעקתם והנה השרים כמו המסיגי׳ שמוחים את ידיהם בהסגתם הגבול · והחכם רבי אברהם א״ע פי׳ עושי׳ רע לאשר ברשותם כמסיגי גבול בסתר: עשוק אפרים · ביד האומות שעשקוהו ורצצוהו במשפטים קשים · ולמה בא לו כל זה כי הואיל הלך אחרי צו אל ארלה ללכת אחרי מצות ירבעם בן נבט · כלומר בדרכונו הלך שזה כמה שנים לא סר מדרכו הרעה ומאחר התרלה בדבר הרע ההוא: צו · שם כמו מצוה · וכן צו לצו בשקל קו · ואף על פי שאסר ירבעם שלא זכרו אחרי צו כן מנהג המקרא במקומות לאסר במקום שהענין מובן · וידוע היה כי לא היו הולכים באותו הדור אחרי מצות האל כ״ח אחרי מצות ירבעם · לפי שנה ה׳ לגרעון ואמר במקום מצוה צו וי״ת מגיסין דבית אפרים ונומר:

מהר״ש אלמושנינו ז״ל

בה׳ בגדו וגו׳ ר״ל כי מי שילדו בנים זרים הוא לבגיד בה׳ כדי שלא ידאגו ממנו ולא יהיה מה שיחסבו כי קודם שיגדילו אל שיולדו לבגוד הכלם ואמיתם כי תוך הדש ימים שהתחילו אוהו חדש מעתה ימותוה״ל עתה יהכלם חדש את הלקיה׳ רמז לבנים שהם כהלק מן הלב: אפרים לשמה תהיה וגו׳ · אלהה והסובה וגו׳ ובקשו פני וגו׳ לכו ונשובה אל וגו׳ ר״ל אני מודיע בשבטי ישראל באמה ובלי ספק כי ביום שאוכיח בן אתה אפרים על מה שעשית שתהיה זה התוכחת אל שתהיה לשמה ולא יאמר לך כן וכך:

אליך

מהרי״ בי רב

המלך והיו הולכים בתורות שקלקלות בעמקים בתוכן בהיו בוש שיתאחר אלו וז״ל ואני מוסר לכלם הו ירגה העפ״ר שהגלתי אותם ונתתי להם יסורין לא בתורת עונש אלא בתור׳ מוסר וז״ל ואני מוסר לכלם כדי שישובו בתשובה: אני ידעתי יר׳ שהמחליף שחורה בשחורתו ראוי שידע שחורתו אינה טוב בארצו והשחורה שנותנים לו טוב בארצו ולזה יעשה חליפים ולז״ל בהם יאמרו להם שיתנו ויחליפו מעשיהם הרעים בעבוד׳ קונם לא ירצו ולא יהנו מעלליהם לשוב אל ה׳ כי לא ידעו אות׳ והטעם כי לא יבינו רוע שחורתם כי רוח זנוכים בקרבם וגו׳ בבאנם וגו׳ יר׳ השבנו לדרוש את ה׳ בזמונם ולא ימצאו חלץ מהם כלו׳ מהלבבות וכיון שהיו בלב אם כן לא ימצאו: יחיינו מיומים ובגוש׳ הנה בגלות העבר ה׳ החיינו שהיינו לריקים עזר מאתו ית׳ המנם בזמן העתיד הנה בקימה לבד שיקימנו הנה מהנגו נחיה מעצמנו לפניו ומלה לפניו ירצה בהשמים הם חיים בעה״ז אבל לא לפניו ית׳ אבל אנחנו נחיה לפניו:

בנחה גדולה

העה״ב בלבד ומאוס בעובדות העה״ז והנה זה תחלתו ירצה לר ויקשה ומלא יסורין ודרך אדם למאוס בו ובאחר בראשון ע״כ לזאתה תורה ובתרת בחיים שאחר הדרך הלר פה ולא ברחב של עובדות הע״ז ונבוא אל הענין אמר הנני סך את דרכך הנה בתחלה למרלה עיניך טעית בלומרך שגדלתם כי החלה היה לך לאסומים ואח״כ לאתר ופסתים ללבוש ואח״כ מעדני העה״ז שמן ומשקים טובים ע״כ עדין אדברה דך למכת ואומרה הנני סך את דרכך בסירים כי המזבי׳ ברלית בדרך המיחד שהיה רמב ויסר הטעיך לבך

בסיגי׳ לי׳ כתיב סא״ל בגיס בשבה וכל ובאבה אחור דכ״ו בתיא

ומימרי כעשא לדבית אפרים וכרקבא לדבית יהודה: וחזא אפרים ית מרעיה ויהודה ית מכאוביה ואזלו דבית אפרים לאתור ושלחו למלכא דייתי לאתפרע להון נביא אימר להון הוא לא יכיל לאסאה להון ולא ייחמנכון מכאוב:

ארי מימרי כליתא לדבית אפרים וכבר ארינון לדבית יהודה אנא במימרי אקטול ואעדי ארים גבורתי ולית דמשיזיב: אסליק בגבורתי ולית דמשיזיב שבינתי אתוב למדור קודשי די בשמיא עד דיזעון דחבו ויבעון מן קדמי כד תעוק להון בעון דחלתי: יימרון איתו ונתוב לפולחנא דייי ארי הוא די מתא ויסנינא ודאיתי עלנא תבר ויחלנא: יחיינא ליומי נחמתא דעתידין למיתי ביום אתיות מיתיא יקימינא ונחי קדמוהי: ונילף נרדוף למידעית דחלתא דייי כנהור צפרא דמקשיט במיפקיה וייתי ביר רבן לנא כמטר מגבר כלקישא דמרוי ארעא: מן קדם דין דקישוט מא אעביד לכון דבית אפרים מא אעביד לכון דבית יהודה ומבית חבון כענן צפרא וכטלא דמוחי פסיק: על כן דאזהרתינון בשליחות נביי ולא תבו איתתי עליכון קטולין על דעברו על מימר רעותי ודיני כנהור נפיק: ארי בעבדי חסדא רעיא קדמי ולא בדבחא ודעת אלהים מן עולות: ואינון כאדם עברו ברית שם בגדו בי: גלעד און מרעים עקובה מדם: כחכי גדודים חבורה כהנים רצחו דרך שכמה זמה עשו: בבית ישראל ראיתי שם זנות אפרים נטמא לו ישראל: גם יהודה שת קצר לך בשובי שבות עמי:

ואני כעשא לאפרים וכרקב לבית יהודה: וירא אפרים את חליו ויהודה את מזרו וילך אפרים אל אשור וישלח אל מלך ירב והוא לא יוכל לרפא לכם ולא יגהה מכם מזור: כי אנכי כשחל לאפרים וככפיר לבית יהודה אני אני אטרף ואלך אשא ואין מציל: אלך אשובה אל מקומי עד אשר יאשמו ובקשו פני בצר להם ישחרוני: יהוה כי הוא טרף וירפאנו יחיינו מימים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו: ונדעה נרדפה לדעת את יהוה כשחר נכון מצאו ויבוא כגשם לנו כמלקוש יורה ארץ: מה אעשה לך אפרים מה אעשה לך יהודה וחסדכם כענן בקר וכטל משכים הלך: על כן חצבתי בנביאים הרגתים באמרי פי ומשפטיך אור יצא: כי חסד חפצתי ולא זבח ודעת אלהים מעלות:

והמה

ונשובה ז׳בקריא׳וסי׳ויאמר אברהם אל נעריו׳ נתנה ראש ונשובה׳ המה באו בארץ ציף׳ הרבה כושל גם נפל איש׳ לכו ונשובה אל יי׳׳ נחפשה דרכינו ונחקרה׳השיבנו יי׳ אליך׳ בנביאי׳ה׳סימ׳נמסר בשמואל א׳סימ׳י׳:ודעת אלהים ג׳ בליש׳בקריא׳וסימ׳כי אין אמת ואין חסד׳כי חסד חפצתי׳ודעת אלהים תמצא׳:

ממוהרש אלמושנינו ז"ל

אלך והשובה וגו׳ ר״ל שלאסתיר פני מהם ובצר להם אז יפתרו פני ולא אראה להם פני עכ״ז עד שתהיה התשובה בענין שיבינו שאני הבאתי עליהם את המכה ושאני הוא היכול לרפאת ולא אחר ושיחשבו שאני יכול להמיתם ולהוציא מסבנת המות תוך ב׳ ימים וכן שביום הג׳ יהיו קמים והולכים בחוץ על מסעותם ובתנאי שיחשבו כמו שארפאם שהוא להיות לפני ושיעבדוני ואותה עבודה תהיה בענין ידיעתם אותי וגדולת שמי ה׳ לא בזבחים ועולות וכן שיעשה בדרך רליפה ובחסק גדול ובחמים אותה ידיעה לתכלי׳ שידעו אותי ולא ימי׳ ספק׳ בזה בשכן יעשו לך ישבו כן באין ספק כמו שהשחר נכון ויציב מולדו וגו״כ שלעש״י שהם יעשו כל זה וכלי ספק לא יחשבו כי אני אוכרח לבוא עליהם ולענות בצרתם בלי ספק לך יחשבו שה׳ יבא להם כשם שאינו מונבל בזמן ומוכרח לבא וכן כמלכים ויורה לארץ שהוא יותר מסופק אל שיהיה כן המלכות בזמנה והיורה בזמנה׳ על כן חצבתי בנביאים וגו׳׳ ר״ל על כן שחסדכם כענן בקר וכטל משכים ובמשפטיך הם אור יצא ר״ל שאין ענש השתם כל אך הליר לבדו וכן להם לא תוציאו המשפט ברור ומתיקן בעצמו הנה על זה חצבתי בנביאי׳ הרגתים באמרי פי והוא חשל אל הנכם ושלוח הנביאים והמה כאדם עברו ברית וגו׳ ר״ל המה שהם הקל בגדול עברו ברית כאדם ואיש א׳ ושם במקו׳ שעשו הברית בגדו בי להפר הברית וזו הגבילה גדולה שהקל גדול יפרו ברית ושיפרו אותו במקום שנעשה הברית ומיה הטעם אמר אחריו

מנחה גדולה

לכך אתן לך בו סירים ומכשולות שיהיו לך יסורים רעים בקושים למען תקיני ותדפי כי מרה תהיה באחרונה ואם לא תוסרי ותשוב לדבר שלא לטובה ותזמרה ובגדתי את בגדר וגו׳ והוא כי מה שהיו בושחים ישראל היה כמו שאז״ל על פסוק אלא ממלכה ושריה כי בטחון ישראל היה כי היה ביניהם הכמים שהיו אומרים להם אל תדאגו כי אני אשביע את שר הצים ויקיף את ירושלי׳ חומות מיס ואחרים שהיו אומרי׳ אני אסק ע״ו אם מה עשה הקב״ה שינה אומנתן וכו׳ וזה יתכן יאמר ובגדתי את בגדה כי הבגדר אשר היה זה לבגדר בו את ירושלי׳ בלשם ובמים אני אגדור את הבגדר הזה שלא תוכלו לעשותו כאו היה בגדר בכני הבגדר הזה והעשם הוא כי

אבן עזרא

חלץ׳ כבודו מהם כאשר יאמר אלכה ואשובה אל מקומי ולמה אלך מהם כי ביום בגדו׳ עתה יאכלם׳ אלה הבנים עם חלקיהם חדש רע כמו כי קרוב יום לידם ור׳ יעשה אומר חדש אב ויפת אמר כי חדש הוא חדש כמו והוא תגיר חדשה׳ תקעו׳ הטעם השמיעו זאת וידעו שכל כי אפרים הודעתי לאמנה משפט כהמן כמו גזירה והלומה לה׳ היו׳ עושים רע לאשר הם ברשותם׳ כמשיני גבול׳ בשחר על כן אעניים׳ עשוק אפרים׳ עשקוהו מלכיו ורימוהו׳ כי הוחיל הלך׳ שניים פעלים עוברים כמו הנשם חלף הלך לו כי הוחיל שהלך אחרי מלות אנשים והוא כי כמו לו לנו ויפת אמר כי אפרים יהיה עשיק מהגויים׳ ואני׳ טעם שאכלם׳ וירא׳ את מזורו מכה שהיא גריכה שיזורו אותה׳ ויסלח׳ יהודה כי כן אחריו ירב שם מקום באשור׳ יגהה׳ כמו ייטיב ניהה מרחית העין׳ כי׳ בתחילה אמר ואני כעש כפרים מהגיף ועתה כשחל בחזק ומי יוכל לרפא לכם׳ ואלך׳ לי ואין רודף אחרי אוחלך עם הטריפה והנכון שאטרפם ואלך לי כאשר כתוב אחריו׳ אלך׳ עד אשר יאשמו שיו״ו שאשמו או כטעם שממה תאם שומרון והאדמה לא תשם חסר אל״ף׳ יבקשוני׳ יבקשוני כאשר ויאמרו אלה לאלה לכו׳ אמר טרף בעבור ככפיר׳ יך׳ מכה׳ ויחבשנו׳ כמו ולא חבשו כי המכה צריכה לזור ולחבש ולרכך באחרונה בשמן׳ ובלשת מלת טרף פועל עבר עם יך שהו׳ עתיד על דרך הזמן העומד כאשר פירשתי בספרי׳ יחיינו׳ ירפאנו כמו ויאמרו על השחין ויחי עד חיותם וטעם יומים זמן קרוב שלשי הפך כל נשבר כי אז יכאב׳ ונדעה׳ שנרדפה לדעת את יי׳ כי זה עוד כל החכמות ובעבור זה לבדו נברא האדם רק לא יוכל לדעת את השם עד שילמד חכמות הרבה שהם כמו סולם לעלו׳ אל זאת המעלה העליונה וטעם כשחר כי בתחילה ידע המשכיל הש״י במעשיו כמו השחר בלאתו ורגע אחר רגע יגדל האור עד שירחה האמת׳ ויבא׳ כגשם׳ הטעם שהשם יעירנו ויורנו כמטר לקחי׳ ואחרי אמרו׳ כי יבא לנו מרפא מהשם כגשם אשר לא יקוה לאיש והטע׳ כי אין מרפא כי אם מאתו׳ כמלקוש יורה ארץ׳ חשר וי״ו כדרך אדם שת גם׳ יחשר׳

רש"י

וכרקב׳ תולעת האוכל העץ ושוחקו׳ מזורו׳ לשון חולי׳ וילך אפרים אל אשור׳ זה הושע בן אלה שהיה לו לעבד ויסב ויורד׳ ויבא׳ יהודה׳ אל מלך ירב׳ זה מלך ארם׳ והוא מהרבה גדודים׳ ולא יוכל לרפות לכם׳ מפלשתים וערביים שבאו על אחז במו שמפורש בדברי הימים כי אלקי אחז את בית יי׳ ויתן למלך אשור ולא לעזרה לו׳ ולא יגהה מכם מזור׳ לא יסיר מכם מכאוב ואו׳ אני שהוא מן התיבות ההפוכות לשון כאשם׳ הונה מן המשלה הורו והונו מלב הגו סיגים מכסף׳ ואשא ואין מציל׳ אשא את הטרף׳ אלך׳ אם אלך מהם ואשובה אל המקומי׳ עד אשר יאשמו׳ עלמ׳ כאשמי להיות על אשמתם׳ יבקשוני׳ יבקשוני׳ לכו ונשובה׳ יאמרו לכו ונשובה וגו׳ יך׳ לשון הווה הוא הוא מכה אותנו והו׳ חבשני יחיינו מיומי׳ יחזקנו משתי פורעניות שעברו עלינו משתי מקלשות שהרבו׳ ביום השלישי׳ בבנין הבית השלישי יקימנו׳ מיומים׳ משתי ע״ז שעברו עלינו׳ ביו׳ השלישי בית השלישי׳ לדעת את יי׳ בהמת ובחמים נכוני׳ כשהר זה אשר נכון מולדו׳ ויבא׳ כגשם׳ לנו׳ כגשם הבא להיות מיים לעולם׳ שאז יבא להורות מיי שיבאתו לנו׳ יורה ארץ׳ יורה מרן׳ מה אעשה לך׳ מפני מדת הדין אין אוניה מספיק לחוב׳ וחסדכם כענן בקר׳ כל טובתכם ובדקתכם היא כלום׳ על כן חצבתי בנביאים׳ על אשר חצבתי עליהם דברי על ידי הנביאים והם לא נזהרו בהם לפיכך הרגתי׳ באמרי פי בשביל אמרי פי כך תירגם יונתן על כן כמו על אשר׳ וכן כי על כן רמיתי פניך כי על כן לא נתתיה לשלה בני׳ ומשפטיך אור יצא׳ בחמיה׳ ואיך אוכל לשחת לכם פני׳ מפני מדת הדין ומוסב על מה אעשה לך׳ ודעת אלהים׳ חפצתי מעולות׳ כאדם

כאדם · כאדם הראשון : שם בגדו בי · בארץ טובה שהושבתים בה שם בגדו בי בחר שהכנסתיו לגן עדן ועבר על מצותי : עקבה מדם · מליאה אורבי רצים כמו ואת עקבו ויעקבני . וכחכי לים גדודים · וכאסיפת לים ליד גיס האוספ׳ בחבה יחד כן חכי גדודיה׳ חבורות כהניקס המתחברי׳ ללכת בדרך ירצחו שם כול׳ שכם אחד : כי זמה עשו · כי עצה היא אשר נתיעצו לפני אסיפת׳ לחיזה מקום ילכו לרצח ולשלול שלל וכחכי איימדור״ם בלע״ז ואף בלשון משנה חכי לשון חיבו׳ הוא ולא יטיל בו יותר משלשה חכין הם תפירו׳ שהסורק מחבר בהן שני ראשין מן הבגד יחד כשחובטו במקלות ולשון זה משלי והגן בעיני וכן פירושו וכשיש בהם חיבור אדם שנאספי׳ יחד חבר כהנים הוא לרצח והראשון מדברי ר׳ מאיר שליח צבור ז״ל : שכמה · לשון כת אחת : שערוריה · וי״ת לשון שינוי עשיהו את דרכם וכן שמה ושערוריה : גם יהודה · אף הוא הוא הוא וקילקלה : שת · המשית זמן פורענות לה: בשובי שבות עמי · בהוכיח אותם לשובב משובותם : קציר · עת מילוקה וגלותה כמו עוד מעט ובאה עת הקציר לה בפורענות בכל בספר ירמיה · שבות עמי לשון משובה נערות וילדות איכוויי״זורת בלע״ז וכן בנים שובבי׳ הבת השובבה : כרפאי ישראל · כשאני חפץ להושיע׳ ולרפא נוחם עונות׳ נגלו לפני כי פעלו חמיל שקר וגנבים מהם תמיל בא׳ וגונבי׳ ממון חביריה׳ ואף פושטי׳ גדודיה׳ בליסטיות לשסות את הבריו׳ : וכל יאמרו בלבב׳ אינן נותנין אל לבם שכל רעת׳ כתובה לזכרון לפני : יאמחו מלך · מלכי חפץ ברעה שהם עושי׳ : בזעמה מאופה · שהוסק׳ מיד הנחתו׳ וכן ינרם בוער בקרבם : ישבות מעיר · וי״ת מה שתירגו׳ ואינו יכול לישב בו לשון המקר׳ ולפי שמועו ישבות ינרם הרע שהוא מעירים מלוש בצק עד חומצתו משחשב בלבו את הרעה כילד יעשה אות׳ הוא שובת ויצן על הבקר שהוא יכול לעשותה כמו שהאופה שובת מלוש בצק עד שהחמיצה שהו׳ יכול לאפות וכן הוא אומר במיכה הוי חושבי און ופועלי רע על משכבות׳ אור הבקר יעשוה : יום מלכנו · ביו׳ שאנו ממליכין את מלכנו : החלו שרים · נעשו שרינו חולים : חמת מיין · מחוש היין הבוער בם והחלך מושך ידו מן הטובי׳ והכשרים להתחבר את לוצנים : כי

אבן עזרא

יחסר אות בי״ת כדרך כי שפת ימים וכבה הוא כמלקוש ויורה ארץ : מה · הטעם הזה שהחסד שאמרת׳ שחשובו לדעת הפס : כענן בוקר · שלא יעמוד ומלת משכים אינו פועל כמו משכי׳ היו בחילו הוא שם לשחר ולפי דעתי שמשכי׳ היו כל אחד מ״כ יהיה גם זה כן: על · חלבתי · כמו חולב בהר והטעם שהרג קלת הנביאי׳ שלהם שהיו מתעים אות׳ שלא ישובו : הרגתיים · בעבור שהם אמרו שקר לאמר אמרי פיהם על כן הרגתי׳ גם אני באמרי פי אולי תשובו ישראל : ומשפטיך אור יצא · כמו והוציא כאור צדקך ועוד בעבור שאמר כשחר נכון מוצאו : כי חסד חפצתי · חסד נכון לא חסד כענן : והמה · על נביאי שקר : בגלעד · עקובה · כמו עקוב הלב עשה בעקבה עקובה מדם שנשפך : וכחכי · הי״ד תחת ה״ח על דרך לכלא הפשע גם הוא בא״לף תחת ה״ח ואלה השתי׳ מלות זרות הן כי משפט בעלי הה״ח בסמוך לכלות לחכות והטעם כאשר יחכו גדודים אים שיבא ויפשטוהו ככה הם חבר כהני׳ והנה הזכיר נביאי השקר גם הכהני׳ : שכמה · כמו לעבדו שכם והנה גדודים ישרת בעבור אחר כגדודי׳ בדרך ירצחו כולם הטע׳ שהכהני׳ יקחו מתנות בהונם בחזקה : בבית · שערוריה · הטעם דבר מגועל כתאיני השוערי׳ : שם זנות לאפרי׳ · רמז לעגלי׳ בבית אל שהוא לאפרים : גם יהודה · אחר שהזכיר אפרים ושם קציר כמו ועשה קציר כמו נטע והטעם שת קציר לך ועזרך לעבוד הבעל בבית אל כאשר היה בלבי להשיב שבות עמי שיאמרו לכו ונשובה אל יי׳ ובעבור יהודה שהניח ביתי ועזרך לא אשיב שבותך : כרפאי · בעבור שאמרו כי הוא טרף וירפאנו אמר כאשר אראה לרפאם עמד לפני רשעם בלבם שלא עזבוהו עד עתה כי פעלו שקר בלילה יגנבו וביו׳ פושטי׳ גדודים חוץ מן הערי׳ : ובל · והם חושבי׳ כי אינני רואם ולא ידעו כי מעלליהם סובבי׳ אותם והם נגד פני : ברעתם ישמחו מלך · ושרים שימליכוהו : כלם · גם מלכם עמהם ותנור לשון זכר על כן מלת בוערה מלעיל כמו לילה נחלה עבר על נפשינו וזה הפסוק הפוך וככה טעמו כמו תנור אופה בוערה מלוש בצק עד חומצתו על ישבות אופה מעיר כי צריך להבעירו ולהסיקו הרבה : יום · שימליכו מלכם שיקרא אותו היום יום מלכינו ישכירוהו ביין אז ימשך ידו עם הלוצנים וזאת המלה מפועלי הכפל שהוא לצון ואילו היתה מלוצני׳ היתה מהפעלים שהם עלומי העי״ן מנזרת לצון שעשו לין על כן הוא מכפולי הלמ״ד בג״כ תופפות ומתופפות שנים שרשי׳ ומלת החלו מחלי כמו הראו ומלכיו הוא הפעול והשרי׳ הם הפועלי׳ החלו שרים את המלך מן השכרות וכמוהו מחלה לב פועלת מחלה את הלב מהבנין הנוסף שהוא החלה · ומעם חמת מיין בחסרון בי״ת בחמת מלא יין ופירושו כמו מן החמת ונסמך כבה כמו דלת וסגור דלתך בעדך והעד מספת חמתך ואף שכר שהוא כטעם הזה : כי

והמה כאדם עברו ברית · כאדם שבונ׳ בחבירו ומוב׳ על בריתו כן נקל בעיניהם לבגוד בי ולעבו׳ על בריתי : ופי׳ שם בארצם במקו׳ שהשפעתי עליהם טובה שם בגדו בי · וים מפרשי׳ כאדם הראשון וי״ת ואינון כדריה קדמאי ונו׳ : בגלעד עקובה מדם · מן עקוב הלב · ויהוא עשה בעקבה עניין תרמית והערמה · וכן פירשוהו רבותינו ז״ל עקובה מדם שהיו עקובי׳ לחרוג נפשו׳ · כלו׳ מערימי׳ · ובמקו׳ אחר פירשו עקובה מלוכלכת מרוב דם שפוכין בה · כמו שאמר בתלמוד ירושלמי אם יש בה עקיבת יין אסור · ואמר מה הוא עקיבת יין כהוא דמלכלך · כדכתיב עקובה מדם : וכחכי אים גדודי׳ · הי׳ור במקו׳ ה״ח חכה · והוא מקור · אמר כמו שגדודי הלסטי׳ מחכי׳ אים עובר דרך לשלול אותו כן הוא חבר כהנים · ר״ל כהני הבמות שמתחברי׳ לשלול עובדי דרך : דרך ירצחו שכמה · בדרך ירצחו כלם שכם אחד כי מי שישלול ירצה אם יעמוד כנגדו בעל הממון ירצחנו · כי זמה עשו · כל מעשה רע ותועבת עשו · וכן הוא זמו׳ יעץ · כלומר לא זה בלבד עשו אלא זמה היא כל מעשיה׳ · ואפשר לפרש זמה מחשבה · כלומר כמו שחשבו בלב׳ כן עשו · ויונתן חרג״כ וכחכי ענין חכו לי שהרג׳ וכמה דמסבר אינש למשריין ונו׳ · ויש מפרשי׳ וכחכי מן וכחכה העלה ויפרשו גדודי׳ מן מלת על כל גדותיו · כלומר כמו שמשליכים ליידי הדני׳ החכה למשוך הדני׳ אשר ביאור והליידי׳ בהשליכם החכה עומדי׳ על גדות הנהר או היאור ומשם לדי׳ הדני׳ כן חבר הכהני׳ לדי׳ בני אדם · וכן פי׳ רב סעדיה גאון ז״ל · ואדוני אבי ז״ל פי׳ כהני׳ שרי׳ גדודי׳ · כמו ובני דוד כהני׳ הין : בבית ישר׳ ראיתי שערוריה · בבית אל ובדן כי שם העגלי׳ שהם שערוריה · לשון כיעור וטלוף כמו האנשים הסוטרי׳ שערורית עשתה : שם זנות לאפרי׳ · העגלי׳ שעשה ירבעם משבט אפרים וזנה אחריהם : נטמא ישראל · נטמאו בהם ישראל שעברו עשרת השבטי׳ אות׳ · ופי׳ שם בבית אל ובדן וי״ת בבית ישראל וגו׳ : גם יהודה שת קציר לך · פירשו בו כי גם יהודה שם עצמו לעבוד ע״ז כמו אפרים אע״פ שהיה ב״ה בחלקו · ופי׳ שת קציר · כמו ועשה קציר כמו נטע · כלומר נטע ג״כ נטע זר כמו אפרים : בשובי שבות עמי · כשחשבתי לשוב שבות עמי · לפי פלא היו כולם עבר אחר לעבוד ע״אחבל אמר יהודה עבד ס״ת ג״כ הנחתים ביד אויביה׳ · ולפי דעתי כי יהודה קריאה כמו יהוד׳ אתה יודוך אחיך · כלומר אתה יהודה גם לך שת קציר המשיב שבות עמי · והוא ירבעם בן יואש מלך ישראל כי אע״פי שהיו מרעים ישראל ויהודה כמו שהקדים בשובי שבות עמי ע״י ירבעם : כי ראיתי עוני ישראל מורה מאד · גם לך יהוד׳ שת קציר וגטע טוב ירבעם שהשיב את דמשק ואת חמת ליהודה · ואע״פ כן לא חזרתם למוטב לא ישראל ולא יהודה · וזהו שאמר אחר זה כרפאי לישראל ונגלה עון אפרי׳ וגו׳ · וזו היא הרפואה כמו שכתוב הוא השיב את גבול ישר׳ מלבא חמת עד ים הערבה · וזהו פי׳ בשובו שבות עמי ופי׳ כרפאי לישראל וי״ת אף דבית יהודה וגו׳ : כרפאי לישראל · וגנב יבא פשט גדוד בחוץ · פירושו כתרגומו : ובל יאמרו בלבבם · אינם חושבי׳ בלבבכם כי כל רעתם זכרתי : עתה סבבום מעלליהם נגד פני היו · עתה יסבו אות׳ מעשיהם הרעים שהיו כנגד פני ולא נעלמו ממני ובקבלם העונש יבינו כי ידעתי הכל ואני הוא המשיב גמולם בראשם : ברעתם ישמחו מלך · כשנסמכו עם ירבע׳ בדבר העגלי׳ שמחוהו : ובכחשיהם · שכחשו בה׳ ואמרו אלה אלהיך ישר׳ · שמחו ג״כ השרים הנסמכי׳ עם ירבע׳ באותה עצה · או פירושו בכל יום ויום משמחי׳ מלכם ברעה שעושי׳ ובעושק ובחמס כי גם ידו עמה׳ · ובכחשיה׳ שמכחשי׳ ומשקרים אים בעמיתו משמחי׳ השרים כי גם הם סומכי׳ את ידיה׳ : כלם מנאפים · המלך עם השרים וגם העם נשמעי׳ אליהם · והמשיל חמימות הניאוף לחמימות האש · ואחר כי הם כמו התנור הבוער · מאופה · ר״ל שהאופה בערו והסיקו לאפות בו הפת ורוב חמימו׳ התנור והסיקו הוא הזמן שיבבית האופה מהעיר הנשים האופות בו לחמם · והזמן ההוא הוא מלוש בצק עד חמצתו · כי כשחשיב העני׳ בתנור להסיקו הוא מלוה הנשים ללוש ושבות מהעיר אותן עד שחימץ הבצק כמו שהוא משער בלבו ואז יעורר אותן שיבואו עם בצקן לאפות · וזה הוא שיעור היכה התנור · ואחר כי הם בוערי׳ בניאוף כמו התנור בעת היסקו : בוערה · מלעיל הטרחא בעי״ן והה״ח נוספת · כי תנור לשון זכר : מעיר · כמו מהעיר וי״ת כולהון מחמדים וגו׳ . ואחו״ל פי׳ ישבות מעיר הילד המעיר אותן אם ישבות לא ישבות זמן ארוך אלא מלוש בצק עד חמצתו : חמצתו · מקור בפלס לחמלה עליך · או שם בשקל ממאה : יום מלכנו · יום שהיו ממליכי׳ מלך שהיו קורא׳ אותו היו׳ יום מלכנו אמר מה היה עסק השרי׳ עמו לא לדבר בענין נבורה ונגוח האויבי׳ ולהעמיד משפט כמו שהוא חק מלך בן חורין אלא מה היה עסקה באכילה ושתייה עד שהחלו המלך מרוב שתות היין · זהו חמת מיין שהיה זה בא בנאדו מלא יין וזה בא בנאדו ומשקין המלך עד שמחלין אותו · והוא עם רוב השתיה משך ידו את לוצנים ותתלונן עמה׳ · וכתב אחז״ל בתחילה קראם שרים קודם שיסכרו ואח״כ קראם לוצנים : חמת · מן ותחלא את החמת מיס אלא שהוא משקל אחר · ולוצנים תואר בשקל וטנים כעין נחשת קלל : כי

מלעד קרית פועלי און ונו׳ בכל אנשי העיר דולחני׳ וזה זרות גדול ופי׳ לה״כ והמ׳ איך יאמיר שכל הקריה היא עקובה מדם וה״ח ובחכי היא גדודי׳ ונו׳ ר״ל שכהבר בעל גדודים ר״ל מר נבה מגדודים רבים יחכה ויקוה לחברת כהני׳ להמיתם הנה כל שכם וכת מהם ירצחו כל איתו דרך שעומדים בה ר״ל המונים באותו דרך והסנה בזה לכי בזמה בסור״ל שהלו הב׳ כחות עבו מחשבה ר״ל שהלכו אחר מי שחשבו ועשו כפי מה שחשבו והמחשבה היא שחשבו שכל האנשים עושים באותה דרך לכת שבנגדם שהם מלוהו הכת וכן החשוב הלהרת עד שיתחייב שכל הליכה הוהי דרך ירצח וכל שכם ולקח הכהוב מ׳ מהב׳ כתות חבר כהני׳ להרגו׳ שלם הכהנים שהם רחויים להיות מקודשים לה׳ הם כת רצחנים וכ״ש שאר העם עד שיתחייב מזה שבגלעד קרית ונו׳ : בבית ישראל ראיתי ונו׳ ר״ל במקו׳ מזנות לאפרי׳ הנה שם נטמא ישראל והטעם בזה כי ירבעם שהוא בא מאפרי׳ וכל ישראל שהוא רמז אל השבטים הי׳ היו חתת ממשלתו וכלם היו טועים אחר העגלים ואמנם יהודה היה נבדל מהם שהיה תחת מלכי בית דוד ועכ״ז עם שלינו במקו׳ ישראל ומעורב עמהם הנה כשיהיו כולם בשורש אח׳ הנה הוא שת קציר ונגף לך פיגר משרשיך וזה ברא ליהודה בשובי את שבות עמי ר״ל בכאשר מעט מועד היו נמלטים העבודת העגלים והיו הולכים אל בית המקדש ודולכלם לעבוד אתה׳ היו מגידי׳ ענין העגלים וכהם וגבורתם לפי מה שהערי׳ לעשות ירבעם והיו מתכתים מיהודה רבים זהו במזה הלד היה מקום אל פיסית יהודה עגף אל השורש הרע שלך : כרפאי ליסר׳ וגו׳ ר״ל כרפאי ליסר׳ כי כאשר אני נותן לב לים׳ לשוב מעבודת העגלים הנה נגלה עון הכרים ר״ל שהם שנים לבתות את העם להושיבם אל עבודה׳ וכן יגלו רעות שומרון ופי׳ הרעות ואמר כי פעלו שקר שפיהם מלא מרמה ואיך ויש בהם בנגב יבא ויש רלחני׳ כי פשט גדוד בחוץ יובל יאמרו בלבבם וכו׳ ר״ל אין עונותם מועעים עד שתלבדך להבינם אל המחשבה הדך זכרון כי בלמת סבבו׳ והקיפום מעלליה׳ ברעי׳ כל כך הם רבים כי נגד פני היו ואינו צריך לזכרון ופי׳ זה אחר כן והוא אומרו ברעתם ישמחו וכו׳ כלם מנאפים וכו׳ ר״ל שכיספה המלך הרבה בעושים וכן לשרי׳ שלהם לא ישמחו המלך והשרים : וכן רעה לתרת בהם שכולם מנאפים ומתחממי׳ בניאוף כמו תנור בוערה מאופה שמנעירו הרבה לא כמו תנור של בעל הבית עליהו הופס כל כך בהיקון

אמרו׳ ז״ל ואינון כדריא קדמאי עברו על קימי ובארעא טבא די הבית להון למעבד רעותי תמן שקרו במימרי : גלעד קריית אנוסין בניכלין אשדרין דם זכי : וכמא די מסבר אנש למשרין אתחברו אינון וכהניהון באורחא חדא קטלין נפשן כחף חד ארי עיצת חטאין עבדו : בבית ישראל חזיתי שנו אשניאו קיימא דגזיר עמהון דלא למפלח לטעותא תבו אינון למטעי בתר עגליא בבית אל תמן טעו בית אפרים אסתאבו בית ישראל : אף דבית יהודה שריאו לאסגאה חוביהון אף להון ימטי חובין באתבותי גלות עמי : כמתבעי חובי ישראל ויתגלין עוית אפרים וביסרת שמרון ארי עבדו שקר ובליליא בבתיא גנבין ובמדברא ביממא קפחין : ולא מחשבין בלבהון דכל בישתהון גליין קדמי כען יקפונינון עובדיהון בישיא די קדמי הוו גלן : בסרי קתהון מחדן מלכא ובכדיבהון רברבין : כולהון מחמרין למיגף נשי חברייהון דלקין כתנורא דאזילהון נחתומא בכן יגלון בפריע מקרייהון כמא דמוחן לקייטא מחשבת רישעא ועל דלא אדכרו ניסין וגבורן דאתעבירו להון ביום מסקהון ממצרים מעירן מילוש לישא עד לא חמע : יומא דמניאו עליהון מלכהון שריאו רברביא למשתי עמיה חמר נגד ליידה סיעת שקרין : ארי

כאדם ג׳ בקריאה וסימ׳ והמה כאדם עברו ברית · אכן כארם תמתון · אם כמות כל האדם ימתון אלה · שת ד׳ קמצין בקריאה וסימ׳ כי שת לי אלהים זרע אחר · ולא שת לבו גם לזאת · גם יהודה שת קציר · מי שת בטוחית חכמה :

אֲרִי אִתְקְרִבוּ לַעֲצַת חֲטָאִין וְלָא
עַכִּיבוּ כְּתַנּוּרָא בָּעֵר לִבְרֵהוֹן
בְּאִתְכָּמוּנֵיהוֹן כָּל לֵילְיָא מוֹרִיךְ
רוּגְזֵהוֹן עַד צַפְרָא הוּא דְלִיק כְּאֶשָׁא
שַׁלְהוּבִי: כּוּלְהוֹן מְחַמְּמִין כְּתַנּוּרָא
וּבְלֵישָׁן שֵׁיקְרֵיהוֹן מְחַיְּבִין יָת דַּיָּנֵיהוֹן
כָּל מַלְכֵיהוֹן אִתְקְטָלוּ לֵית דְּמִצְלֵי
מִנְּהוֹן קָדָמַי: בֵּית אֶפְרַיִם בַּעֲמַמָיָא
אִתְעָרְבוּ בֵּית אֶפְרַיִם דַּמָּן לַחֲרָרָא
דְּעַד לָא אִתְהַפְּכַת אִתְאֲכַלַת: בִּזּוּ
עַמְמַיָּא נִכְסֵיהוֹן וְאִינוּן לָא יְדָעִין אַף
חֲלִישׁוּתָא מְטֵיתְנוּן וְאִינוּן לָא
מִכְתַּבְלִין: וּיְמִאוּן יַקַּר יִשְׂרָאֵל וְאִינוּן
חָזַן עַל דְּלָא תָבוּ לְפוּרְחָנָא דְיָיָ
אֱלָהֲהוֹן וְלָא בְעוּ מִן קֳדָמוֹהִי בְּכָל
דָּא: וַהֲוָה בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּמַן כְּיוֹנָה
שְׁרִי חֲדָא דְאִתְנַסַּב בּוּ בְּנָהָא וְלֵית לָהּ
לִבְלִמְצְרַיִם אִתְקְרִבוּ לְאִתּוּר גָּלוּ:
בַּאֲתַר דְּיַהֲכוּן אֶפְרוּם עֲלֵיהוֹן מְצַדְתִּי
כְּעוּפָא דְשַׁמַיָּא אֶטְלְטֵל נוּן יְכוּרִין
אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן עַל דְּשַׁמְעוּ לְעֵצָתְהוֹן:
וַיְלֵהוֹן אֲרֵי אִתְרַחֲקוּ מִדְּחַלְתִּי בְּזוּזִין אַיְתֵי עֲלֵיהוֹן אֲרֵי מְרָדוּ בְּמֵימְרִי וַאֲנָא הֲוֵיתִי
פְּרִיק לְהוֹן וְאִינוּן מְמַלְּלִין קֳדָמַי כַּדִּבִין: וְלָא מְצַלִּין קֳדָמַי בְּלִבְּהוֹן בְּכֵן מְיַלְּלִין עַל
עֲרַסָתְהוֹן בְּסִגִּי עִבּוּרָא וְחַמְרָא דַּהֲווּ כַנְּשִׁין מְרָדוּ בְּמֵימְרִי: וְכַמָּא

כי קרבו כתנור לבם בארבם · לבם שהוא בוער כתנור קרבו אותי בארב' כלו' קרבו
היתו למעשה הרע · כלומר שמו לבבם לחשוב מחשבות רעות שיעשו הרע אחר
המחשבה · וזהו בארב' · כי הרוצה לשלול ולגזול אורב תחלה כדי שלא ישמרו
מחנו · והמחשבה בארב: כל הלילה ישן אופיה' · הלב הוא כלי המחשבה והכח
הפועל בו היא האופה על דרך
המשל · וכמו שהאופה מסיק את
התנור בלילה ובבקר ימלא
שבערו העצים ואופה בו את
הפת שהוא הכלי' מעשי' ההיסק
והנה האופה ישן בלילו' אחר שנתן
העצים בתנור שהיו לו מעשי' עד
הבקר · כן האופה בענין המשל
שהוא כח המחשבה הוא ישן
בלילה · כלומר שיכב וכח שלא
תלא המחשבה לידי מעשה עד
הבקר · והחושב קורא אותו ישן
לפי שאין במחשבה יגיעת הגוף:
בקר הוא ביער · כלומר שהם
להוציאם בבקר לעשות הרע
מחשבו בלילה · וכן אמר
החושבי לעשות רע על משכבות'
לאור הבקר יעשוה כי יש לאל
ידם: כלם יחמו כתנור · מבוהר
הוא המשל · וכשלו לענין שאמר
ואכלו את שופטיהם · כי הם
שוכנת והעני' כי הם במעשים
הרעים אוכלים ומכלים את
שופטיה' שלא יעשו מספט בעי'
כי הרוב המרעי' לא יוכלו לעשות
מספטים וגם יחניפו הרשעים
ולא יוכיחום כיון שרואים שולם
תקפה יתעוגם עליהם לפי שאין
מסלקין עצמם מכל מספט אלא
שופטים מי שיכולת ביד' ומניחי'
מי שאין יכולת בידם · וכן אמר
בנבואת יפתיה יתוס לא יפטיני
ריב אלמנה לא יבוא אליהם · כל
מלכיהם נפלו · שהיו מלכי יסר'
נופלים זה ביד זה כי זה שהיה
הורג הולך מלך תחתיו · גם
נפלו ביד חוביהם מלכי האומות'
והע"פ כן אין קורא בהם אלי
שהיה להם לחשוב בלב' הרי אין בה ביד מלכנו להושיענו מצרינו נשובה אל ה' כי הוא
יושיענו · ויש מפרשין בהם המלכים הם על פי שרואים עצמם נופלי' ביד האומו' אין
אחד מהם שיקרא אלי ושוב מחשבו · והרגם יוכלו · והכלי' שופטיהם ובליצן
שקריהן מחייבין את דייניהן: אפרים בעמים הוא יתבולל · כמו כי שם בלל ה'
שפת כל הארץ · ענין בלבול וערבוב · כלו' הוא מעורבב הוא בעמים שהחל את'
הבלילם מהם והם התערבו בהם ועשו כמעשיהם: עוגה בלי הפוכה · כמו העוגה
הנאפה על הגחלים שם אין הופכים אותה היא נשרפת מתחת ואינה נאפה מלמעלה
כן היא העגה שאינה נכונה כשאין הופכין אותה מעמן לעמן עד שיוסיבוהו על
אוכלים כן היה אפרים בעלתו לעבוד הענלים והלהים אחרים ולא הבחין ולא בחר
בטוב · וי"ת דמן לחרדה דעד דלא אתהפכת אתאכלת: אכלו זרים כחו · כמו
שכתוב בספר מלכים: והוא לא ידע · לא הודע · כי בעינו בא לו כל זה ולא שב מרשעו:
גם שיבה זרקה בו · כי האדם יושב מדרך הרעה בימי הזקנה כי ירא כי אפס כמו
והולך בדרך כל הארץ ויושב טרם מותו · ודמה מריבית הגרה לאם זמן רב לימי
הזקנה ואחר גם בחרונה בימי פקח והושע בן אלה שהיו בסוף ימיה' כהדם שזרקה
בו שיבה אעפ"י כן לא שבו מדרכ' הרעה: זרקה בו · פעל עומד כאלו אמר נזרק'
בו · והתכם רבי אברהם ב"ע פי' זרקה בו התולדות וי"ת אף חלישותא וגו': ועגה
פיהבו אוהו למעלה: ויהי אפרים · התשלו ליונה הנלכדה ברשת לפתיחה שאין לה
לב להבין כשתבא ללקט הנרגרים רשת פרוסה שם נלכדה כן אפרים כשהיו הולכים
ומולים עזר מהאשור או ממצרי' כי לרעתם ילכו שם בבקשם עזר מהאומות ולא מהא
ת' אשר בידו הכל וכשיחשבו להעזר בהם יפלו ברשת הא' ת' · וזהו שאמר כאשר
ילכו אפרש עליהם רשתי · וזכר היונה והיא הדין לשאר העופות אלא יונה לפי שאין
לה מרה היא כאילו הולכת בתמימות ולא תרגיש על הרעה שיתלכדה · וי"ת והוא
בית יסר' דמן ליונה שרחיתא וגו' · ופי' בעל הערוך שרחיתא מבכה ונורדת פניה ·
ודמהו לענין הערבי שאומר לאשה המבכה ומשרטת פניה שרחה · כאשר · כעוף
השמים אורידם · בתוך הרשת: איסרם כשמע לעדתם · אכנים במוסר השמי'
כמו שהשמעתי לעדתם במדבר דברי התוכחות והאלות הכתובות בתורה אם לא
ישמעו אל דברי התורה: אוי להם כי נדדו ממני · מעבודת בית מקדשי לעבוד
הענלים · וזהו פשט ומדרש בי: ואנכי אפדם · היה בלבי לפדותם מגרותם אבל
הם דברו עלי כזבים · כמו שאמר ויחפזו בני ישראל שאמרו שאינו יודע ומשגיח
במעשיהם אם יעשו טוב אם רע לפיכך לא השגחתי עליה' והסתרתי פני מהם והיה
להבול: ולא זעקו אלי בלבם · לפי מחשבתם שחושבים שאינו שומע לעקתם ואינו
יודע לא טיבתם ולא רעתם: כי יתולו על משכבותם · כשהם על מטתם והם
חושבים במה שיבא להם מהרע יתולו ויבכו על ענינם הרע ולא חשבו כי מאתי בא
להם הרע כי פשעו בי: על דגן ותירוש יתגודדו · כשיבא בעיר דגן או תירוש
למכור יאספו כלם עליו מהרעב אשר בעיר והוא על פי כן יסורו בי: יתגודדו · ענין
הסיפה וחבור · כמו הן גור יגור · יגודו עלי עזים · יסורו · ענין כי דבר שרה:
סורר ומורה · והם בענין שני שרשים סור וסרר וי"ת על דגן ותירוש בשגי
עיבורא וגו': ואני

בתנור ג' דנשי' וסימ' כי קרבו כתנור לבם · כלם יחמו כתנור · כי הנה היום בא בער כתנור · ז' פסוקים
אית בהון והיא והוא וסי' ויהי נער מבית לחם · והנה עמך שמעי בן גרא · וימצא את אלישע בן שפט
והוא חרש · אתו תקדישו · אכלו זרים כחו · והוא יבנה את היכל יי' · ואחר בא רצון:

כי קרבו כתנור לבם בארבם · הכינו והזמינו את לבם בהעשה אורב שלהם כתנור
זה שמכינו' ומסיקין אותו לאפות: כל הלילה ישן אופיה' · נתחוס שלהם המסיק
את התנור להחר שהכינו לבם וחשבו את נמר הרעה איך יעשוה: ישן אופיהם ·
כלומר עד הבוקר ישנים ולבקר בוערים כאש עד שגמרו את רעתם: ואכלו את
שופטיהם · הרגו את הסנהדרין
שלהם לפי שהיו מוחים בידם
ומה עלתה להם כל מלכיהן
נפלו לפי שאין קורא בהם אלי
ובתלמוד ירושלמי במסכת ע"ז
דורשי ביוס שהמליכו את ירבעם
החלו שריש חמת מיין כחו
שמפירש אתון לנבוה אמרין ליה
קיס עיבד לן ע"ז אמר לון הסת'
עתי דמשה הוא וכל עמה שתיי
כלומר עת שכרות הוא שמה
עכשיו שכורי אחס ומחר תחזרו
בכס תיזלון ואיתו בלפרח אזלו
והתו בלפרח הדא היא כי קרבו
כתנור ינו' אמר לו אב' דחיל מן
כנה דרי דילכון לימרון לוי אינון
קטגורין לון הדא היא ואכלו את
שופטיהם משך ידו כל הוה חמי
בר הנש כשר היה מיותיב גבוי
מרין לינגן ואינון אמרין לוי
היזה דור חביב מכל הדורו והוא
אמר לון דור המדבר ואינון
אמרין לוי ולא עבדון ע"ז והוא
אמר לון דור המדבר ואינון
אמרין לוי ולא עבדון ע"ז והוא
אמר לון דור חביב מכל הדורו והוא
אמר לון דור המדבר ואינון
אמרין לוי ולא עבדון ע"ז

ואני יסרתי חזקתי זרועותם · בירחתי ע"י נביאי לשמוע אליהם כמה שהם מייסרים אותם ויתחזקו זרועותם : יאשובו לא על · שבו למצרים ולא להועיל להם לכך נקוד על בקמץ כמו כאם הגבר הוקם על שהיא לשון עילוי ואינו דבוק לתיבה שלאחריו : היו כקשת רמיה · שבשרופה לירות בו חץ לצפון הוא יורה לדרום : יפלו בחרב שריהם · יוחנן בן קרח וכל החיילים שעשו למצרים : מזעם לשונם · לשון קשה שהשיבו לירמיה : זו לעגם · אשר יגעינו להם בארץ מצרים למה שבחם אנחנו כדי להביא עלינו פורענו' והלא כתוב לכם לא תוסיפו לראותם עוד : אל חכך שופר · שכינה אומרת לנביא השמע קול חכך וקרא בשופר ואומר עופו ומהרו האויבי' כאשר ידא' הנשר ובאו אל בית יי' : אל חכך שופר · כאילו השופר נתון אל חכך : לי יזעקו · כשתבא עליה' הרעה: אלהי ידענוך · הלא עמך אנחנו ומדשהו ולדשהו לי יזעקו ישראל אלהי ידענוך ואני לא אשמ' להם כי זנח ישראל טוב לפי' אויב ירדפו : השירו · עשו שרים ד"א הסירו את זה ממלוכה והמליכו את זה ובספר המסור' מוכים כן שחברו במסור' כתבין שי"ן וקריין סמ"ך פופתרונו סמ"ך: למען יכר' · למען כי היה להם זהב לרוב וגרמו להם שיכרת העופר מהם: זנח · הקב"ה אתכם בני שומרון בעון עגלים שבבית אל שמלכי שומרון עובדים שם : עד מתי לא יוכלו · להפנות לכם להינקות מאותו טינוף : כי מישראל והוא מכסף' וזהבם של כל אחד ואחד הוא גבוי והחרש עשהו הוי"ו של והוא נופל ויש הרבה וי"ו דומין לו בכתיו וגבאין ולא ירפאו אף כאן כי מישראל הזמנתו והכנתו זהוא נעשה ויש לייסד הוי"ו הזא' כן כי מישראל והוא אף העגל הזה מאתם בא כמות העגל הראשון : שבביס · לנסרי לוחי' ולשון ארמות הוא שיבא מכסור' : קמה אין לו · לזרע שלהם כלו' לא יגליחו במעשיהם : אולי יעשה · אף אם יעשה קמח זרים יבלעוהו אף יגליחו בנכסים סופו ליפול ביד זרים : פרא

אבן עזרא

ואני · הטעם אני ייסרתיים לא לרעתם רק לחזק זרועותם כדרך ואני תרגלתי לאפרים : יאשובו לא על · הטעם יאשובו אל מצרים לא על לורך רק להשען על שריהם וזה טעם היו כקשת רמיה והעד מזעם לשונם : זו לעגם · הקרוב בעיני כי המ"ם סימן מנשי הלשון : אל · דברי השם אל הנביא שים אל חכך שופר ודאה כנשר אל בית יי' ויפת אמר שים חכך שופר כי אויב ידאה כנשר על בית יי' ויפה פירש בעבור מלת יען : לי · ככה הוא לי יזעקו בני ישראל או יאמר בית ישראל : זנח · טוב · הוא השם הנכבד שהיה טוב לו : ירדפו · כמו אשר יקראו יי' לדקנו : הם · כי לא שאלו להשם להמליך ירבעם וכתוב אשר יבחר יי' אלהיך בו גם כן מלכי ישראל : השירו · מפלומי העי"ן קם שב שר והטעם כפול ויפת אמר כמו שמ"ך כמו בשורי מהם והטעם הפיך אם המליכו או אם השירו · וטעם למען יכרת בעבור יכרת מהם הכסף והזהב : זנח · שומרון כפול כאילו כתוב אותך זנח עגלך אותך שומרון כאילו מאם בך כי העיר תחרב ואנשיה ילכו בשבי : חרה אפי בם · בעגל ובשומרון : עד מתי · יהיה חרון אפי בם עד שיהיו נקיים ולא יוכלו נקיון שיהיה להם ממנו : כי · מעלת ישראל הוא ומעלת המלך שהמליכוהו נעשה עגל שומרון : כי שבביס · כמו שביבים ויפת אמר כי עגל שומרון יעשה ישראל להיות שובבת וזה איננו נכון : כי · תי"ו סופתה נוסף כמו אימתה : אולי · ואם תאמרו אולי יעשה דעו כי זרים יבלעוהו: נבלע · הטעם יבלעו קצירכם גם יבלעו הזורעים : ככלי אין חפץ בו · שאדם ישליכנו מביתו : כי : פרא

ואני יסרתי כשהיה להם הטוב והיו חזקים כנגד אויביהם אני הוא שיסרתי וחזקתי זרועותם ואלי יחשבו רע כי אמרו כי אינו מאתי רק מקרה הוא להם הטוב לו הרע : יסרתי · כמו מוסר מלכים · מוסרות ערוד · ענין קשירה והקשר הוא חזוק הדבר וי"ת וכמה די אנא מייתי וגומר : יאשובו לא על · הוא קמון · כמו הוקם על · לפי' הוא תאר כמו עליון · ופירושו כשתבא להם הצרה ישובו לזעיק אל אליהם לא אלי שאני עליון על הכל : היו כקשת רמיה · תאר לו כם והוא ענין מרמה · כלו' הקשת המרמה שירמה דורך הקשת שיורה לעבר אחד ויכפוך ידו כרגע לעבר אחר ותולה המרמה בקשת · ואע"פ שהדורך הוא העושה הרמיה לפי שהוא בעל המעשה ואע"פ שהוא על יד אחר · כך ישראל פעמים היו שבים לדרך טובה וברגע היו שבים לדרך רעה · והנה הם הקשת על דרך משל ונביאי השקר הם הדורך במשל שעל ידם שבים לדרך הרעה · כי כן ראינו בדבר אליהו אחר שעשה המבחן האמתי אמרו כל העם ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים · וכמעט שבו לעבוד הבעלים והעגלים : יפלו בחרב שריהם מזעם לשונם · שריהם שמוליכין אותם בדרך רעה ואומרים להם כשיבא עליה' ההויב נלך למלריב ונבקש מהם עזר · וזהו זעם לשונם שזועמים אל בדברים האלה ומה יבא להם. יפלו בחרב בדרך וזו ההליכה לעג היא להם בארץ מצרים שלועגי' ומתלוצצי' כשהם באים לבקש עזר מהם · וכן אמר בנבואת ישעיה משא בהמות נגב וגומר · לביא ולביש מהם וגומר · מהם היו מוליכים חיות הרעות ומהם היו נופלים בחרב האויב : זו בחולם · וכן ועדותי זו אלמדם · והוא כמו זאת : אל חכך שופר · כמו שאמר למעלה הקעו שופר בגבעה · וכשמדבר אל העם ידבר פעם בלשון יחיד פעם בלשון רבים · אמר שים אל חכך שופר כי הנה האויב שילאה כנשר' על בית ה' · כלו' יבא על כל הארץ וגם על בית ה' להחריבו יען עברו בריתי והם נטשוהו תחלה גם אני אטשנו ואניחנו ביד זרים · וסמך שופר אל החך והשופר יניחנו אל הפה לפי שהקול עובר דרך החך אחר שילא מהגרון וי"ת נביא בחיכך אכלי וגומר : לי יזעקו · הנה להם ליסראל לגעוק אלי בעת צרתם לאמר · אלהי ידענוך · כלו' ידענו שאין מושיע בלתך · ויסראל המאוחר דינו להיות מוקדם אחר לי יזעקו · וכמוהו רבים במקרא המאוחר מוקדם כמו פקוס שם קבר · יחד אנכי עד אעבור · והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלול בחלק הדקדוק מתנו : זנח ישראל טוב · והוא האל ית' שאין טוב זולתו בלי מגרעת לפיכך אויב ירדפו ובא הכנוי עם הוי"ו לבדה · כמו וזה שמו אשר יקראו : הם המליכו · המליכו ירבעם ולא שאלו את פי ה' · ואע"פ שמלכות ירבעם מהאל ית' היתה כמו שאמר לו אחיה השילוני הם בעת שהמליכוהו לא שאלו את פי ה' · ואחיה הנביא לא אמר להם להמליכו אלא אמר לירבעם מה שיהיה לו · ועוד כיון שראו שמנעם מלעלות לירושלם לפני ה' ועשה להם העגלים היה להם להסירו מהמלוכה כי אחיה הנביא בתנאי אמר לו דבר המלוכה אם תעשה הישר בעיני השם · וכן מלכי ישראל האחרים לא היו ממליכים אותם על פי ה' זולתי יהוא בן נמשי : השירו ולא ידעתי · שמו שרים ומנהיגים עליהם ולא מדעתי כי הם היו מכשילים אותם ושומכי' ידי מרעים : כספם וזהבם · כמו שאמר בראש הספר וכסף הרבתי לה וזהב עשו לבעל : למען יכרת · למען יכרת הכסף והזהב מהם מלה כנגד מדה הם שמוהו לע"א יכרת מהם : זנח עגלך שמרון · אע"פ שהעגל לא היה בשמרון כי אם בבית אל לפי שראש המחלבה למלכי ישראל היה שמרון מאחאב ואילך והמלכים הם היו המחזיק' בעבודת העגלים כמו שאמר בכל אחד מהם וילך בחטאת ירבעם : לא סר מחטאת ירבעם · לפי שמך העגל אל שמרון · וכן אמר שביבים יהיה עגל שמרון · ופי' זנח הרחיק כמו זנח ה' מזבחו · אמר את שמרון הרחיק אותך עגלך · כלו' שבעבורו רחקת מאדנך · ור"ל שמרון אנשי שמרון · או יהיה זנח פעל עומד ופי' רחק כמו ותזנח משלוש נפשי · אמר את שמרון רחק עגלך מיך כי נלה · כי מלך אשור כשלכד שמרון ועדי ישראל שבר את העגלים ולקח הזהב : חרה אפי בם · בשני העגלים · או פי' בם בישראל העובדים אותם : עד מתי לא יוכלו נקיון · עד מתי לא יוכלו להיות נקיים מזה העון · כלומר עד מתי יאריך הזמן שלא יוכלו להיות נקיים : כי מישראל · זה העגל מישראל היה · כלומר לא למדו עבודה זו מהאומות כמו שאר ע"א שלמדו מהם אלא מישראל עצמם ולא מן העגל שעשו במדבר כמו שפירשנו בספר מלכים : והוא חרש עשהו · והוא העגל אמר אל תחשבו כי אלהים הוא ויש בו כח כי חרש עשהו ואיך יהיה למעשה יכולת על העושה אותו : כי שבביס יהיה עגל שמרון · עתה תראו אם יש בו יכולת להציל העובדים אותו כי אפילו את עצמו לא יוכל להציל : כי שבביס כמו שברים · כלומר שישברו אותו וישאו אותו לתועלת הזהב לא לתועלת שיש בו בעודו בצורת עגל : שבביס · כמו שברים ותתיכות · כמו שבא מכשורא בדברי רז"ל · וכן אמרו ויש מעשה את דברי העם אל ה' דברים שמשבבין לבו של אדם כלו' שמשברין וי"ת ארי לנסרי לוחין : כי רוח יזרעו · כלו' לשוא טרחו בעבודה זו כאלו אדם יזרע רוח שאין בו ממש שלא יקצור אלא רוח או פחות ממנו · כלומר לא תשיגנו הנאה של כלום אלא נזק · והסופה קשה מהרוח בסתם · כי הסופה כמו הסערה כמו שאמר בסופה ובסערה דרכו וזתי"ו וסופתה כתי"ו ישועתה · והכפל לחזק הענין : קמה אין לו · לפי שהמשיל את מעשיהם לזורע רוח הוסיף עוד על הענין ואמר קמה אין לו · אמר לא יבא לעת שיהיה קמה · וקמה תקרא התבואה כשעומדת לקצר שיקוו הזורעים הנאה ממנה בקרוב אחר הקצירה שעשו אותה קמח · וגם הם לא יהיה זמן שיקוו תועלת ממעשיהם · ואמר עוד קמח בלי יעשה קמח · כלו' אפילו ינמח הזרע אחר הזריעה והמשל שילליחו מעט במעשיהם אחר שהחלו לעשות הרע ולא יעמוד אותו הטוב ולא יבא לידי הנאה שלמה כמו הנמח שיבא לידי קצירה וטחינה : אולי יעשה זרים יבלעוהו שמא יעשה פעם אחת שיבא לידי קמח · כלו' שילליחו בנכסיהם עד שיגיע להם מעט הנאה בתחילה יבאו זרים ויבלעוהו ולא תשלם להם ההנאה : נבלע · שיבלעוהו הגויים ואכלו כל טובו : עתה היו בגויים · בעיני הגויים שילכו לבקש עזר מהם והם נבזי' בעיניה' ואשבו הגוי' ככלי אין חפץ בו שמשליכין אותו · כמו שאמר למעלה זו לעגם בארץ מצרי' · אם פי' היו בגויים שהלכו בגלות : כי

ואני יסרתי חזקתי זרועותם · בירחתי ע"י נביאי לשמוע אליהם כמה שהם מייסרים אותם ויתחזקו זרועותם : יאשובו לא על · שבו למצרים ולא להועיל להם לכך נקוד על בקמץ כמו כאם הגבר הוקם על שהיא לשון עילוי ואינו דבוק לתיבה שלאחריו : היו כקשת רמיה · שבשרופה לירות בו חץ לצפון הוא יורה לדרום : יפלו בחרב שריהם · יוחנן בן קרח וכל החיילים שעשו למצרים : מזעם לשונם · לשון קשה שהשיבו לירמיה : זו לעגם · אשר יגעינו להם בארץ מצרים למה שבחם אנחנו כדי להביא עלינו פורענו' והלא כתוב לכם לא תוסיפו לראותם עוד : אל חכך שופר · שכינה אומרת לנביא השמע קול חכך וקרא בשופר ואומר עופו ומהרו האויבי' כאשר ידא' הנשר ובאו אל בית יי' : אל חכך שופר · כאילו השופר נתון אל חכך : לי יזעקו · כשתבא עליה' הרעה: אלהי ידענוך · הלא עמך אנחנו ומדשהו ולדשהו לי יזעקו ישראל אלהי ידענוך ואני לא אשמ' להם כי זנח ישראל טוב לפי' אויב ירדפו : השירו · עשו שרים ד"א הסירו את זה ממלוכה והמליכו את זה ובספר המסור' מוכים כן שחברו במסור' כתבין שי"ן וקריין סמ"ך פופתרונו סמ"ך: למען יכר' · למען כי היה להם זהב לרוב וגרמו להם שיכרת העופר מהם: זנח · הקב"ה אתכם בני שומרון בעון עגלים שבבית אל שמלכי שומרון עובדים שם : עד מתי לא יוכלו · להפנות לכם להינקות מאותו טינוף : כי מישראל והוא מכסף' וזהבם של כל אחד ואחד הוא גבוי והחרש עשהו הוי"ו של והוא נופל ויש הרבה וי"ו דומין לו בכתיו וגבאין ולא ירפאו אף כאן כי מישראל הזמנתו והכנתו זהוא נעשה ויש לייסד הוי"ו הזא' כן כי מישראל והוא אף העגל הזה מאתם בא כמות העגל הראשון : שבביס · לנסרי לוחי' ולשון ארמות הוא שיבא מכסור' : קמה אין לו · לזרע שלהם כלו' לא יגליחו במעשיהם : אולי יעשה · אף אם יעשה קמח זרים יבלעוהו אף יגליחו בנכסים סופו ליפול ביד זרים : פרא

אבן עזרא

ואני · הטעם אני ייסרתיים לא לרעתם רק לחזק זרועותם כדרך ואני תרגלתי לאפרים : יאשובו לא על · הטעם יאשובו אל מצרים לא על לורך רק להשען על שריהם וזה טעם היו כקשת רמיה והעד מזעם לשונם : זו לעגם · הקרוב בעיני כי המ"ם סימן מנשי הלשון : אל · דברי השם אל הנביא שים אל חכך שופר ודאה כנשר אל בית יי' ויפת אמר שים חכך שופר כי אויב ידאה כנשר על בית יי' ויפה פירש בעבור מלת יען : לי · ככה הוא לי יזעקו בני ישראל או יאמר בית ישראל : זנח · טוב · הוא השם הנכבד שהיה טוב לו : ירדפו · כמו אשר יקראו יי' לדקנו : הם · כי לא שאלו להשם להמליך ירבעם וכתוב אשר יבחר יי' אלהיך בו גם כן מלכי ישראל : השירו · מפלומי העי"ן קם שב שר והטעם כפול ויפת אמר כמו שמ"ך כמו בשורי מהם והטעם הפיך אם המליכו או אם השירו · וטעם למען יכרת בעבור יכרת מהם הכסף והזהב : זנח · שומרון כפול כאילו כתוב אותך זנח עגלך אותך שומרון כאילו מאם בך כי העיר תחרב ואנשיה ילכו בשבי : חרה אפי בם · בעגל ובשומרון : עד מתי · יהיה חרון אפי בם עד שיהיו נקיים ולא יוכלו נקיון שיהיה להם ממנו : כי · מעלת ישראל הוא ומעלת המלך שהמליכוהו נעשה עגל שומרון : כי שבביס · כמו שביבים ויפת אמר כי עגל שומרון יעשה ישראל להיות שובבת וזה איננו נכון : כי · תי"ו סופתה נוסף כמו אימתה : אולי · ואם תאמרו אולי יעשה דעו כי זרים יבלעוהו: נבלע · הטעם יבלעו קצירכם גם יבלעו הזורעים : ככלי אין חפץ בו · שאדם ישליכנו מביתו : כי : פרא

ואלי ג' וסימ' ואלי יחשבו רע · ואלי דבר יגנב · ואלי יאספו כל חרד : זו ב' כתי' בוי"ו וסימ' מועם לשונם זו לעגם · ועדותי זו אלמדם · וח' כתיב זה בה"א וסימ' נמסר במלכים ב' סימ' ו' : שפר ב' חסר בנביאי וסי' אל חכך שפר · בדי שפר יאמר האח · ומן וישלח אבשלום עד סוף סיפרא דכו' חס' : זנח ג' בקריאה וסי' זנח עגלך שמרון · זנח ישראל טוב אויב · זנח יי' מזבחו נאר מקדשו : יקצרו ג' בקריאה וסימ' כי רוח יזרעו וסופתה · הזרעים ברמעה ברנה · בשדה בלילו יקצרו :

כי המה עלו מאשור. אמר עלו ואם היא ירידה מארץ ישראל לאשור. כי פירוש עלו נסתלקו מארצם והלכו לאשור כמו ועלה מן הארץ. או אם תאמר כי עלה מן הארץ רולה כי עליה מתם כלומר לארץ אשר בתוכו ואיה ארץ אשר בתוכו מסס והיא ארץ כנען הנה כמוהו לשון סלוק והפסוק כמו יצועי עלה. בחלי ימי אל תעלני. והנאום רב סעדיה פירוש עלו כמו בתו שתרגום בתו עלו. ואפשר לפרש עלו אשור עליה ממש והוא כשבא פול מלך אשור לארץ ישראל בימי מנחם בן גדי ויתן לו מנחם אלף ככר כסף ועלה מנחם אליו למקום שהיה בו פול כי בארץ ישראל עצמה יש מקום גבוה מחבירו כמו ירושלם שהיא גבוה מכל ארץ ישראל: ארה בודד לו. אמר הנה הוא כמו הפרא שהולך יחידי שואף רוח במדבר כן הוא הולך בעצת נפשו לבקש עזר הנה יהנה מאלריס ומאשור. וכן תי' נגלו לאחור על דהליכה ברעות נפשהון כערוד מרוד: אפרים התנו אהבי. לשון חנאי כמו אתנן המה לי אתנן זונ אמ' כי אפרים התנו אהבי עם מצרי ואשור היו מתנים להם שיחד להיות בברותם ובאהבתם ו"ת אתמסירו ביד וגומר: גם כי יתנו. יתנו גם הוא ענין תנאי כמו התנו אלא שזק מן הקל וזה מן הכבד. אמר מה תועלת להם כי התנו בגויים כי עתה בקרוב אקבץ הגויים עליהם להגלותם אלא שהתחלה יתלוננו ויתרעמו ממשא מלך שריס כמו שכתוב בספר מלכי' שהיו נותני' מלכי התומות עליהם עונש מס. וזהו מעט כנגד הגלות: ויחלו מעט. ענין תחלה: מלך שריס. מסר ו"ן השמוש. והוא כמו מלך ושריס. וכן שמש ירח. ראובן שמעון והלוי' להם רבים ופי' שרי' שרי המומות ו"ת אף אם ישון ונומר: כי הרבה מזבחות. שניהם בשוא הבי"ת ובאו כן על דרך הסמיכות. ואפשר שחסר הנסיך מזבחות העגלים או העגבים וזולתם ממיני ע"ז שמלאכתו בחו"מ עם הידיעה: הרבה למזבחות. ואמר הרבה על אשר עשו אבות' כמו אחאב שהוסיף הבעל והאשרה ומה לו להרבות להם ס כי כבר היו לו אלא שהוס ס על מעלותי"ת לחטא. הראשון למחטי והשני לתקלה ויפה פירש: אכתיב לו. כתוב בוי"ו וקרי בלא וי"ו בקמץ חטף התי"ו מפני סמיכותו למלה ועירא: רבו. כתיב בוי"ו וקרי ביו"ד בלרי אבי"ת. ופי' הכתוב המלות שרבו בתורתי. ופי' הקרי גדולות ונכבדות מתורתי כתבתי לו והנה הם נחשבים לו כמו זר אלא יפנו אליהם. כמו בימי יאשיהו שהיה להם דבר חדש ספר התורה כשמלאהו: אכתוב. כמו כתבתי ואמר אכתוב כאלו אני כותב אותם להם בכל יום ויום שהנביאים שהני שולח להם יזהירום על דברי התורה ויזכירו להם ולא שוה להם: רבי. מן על כל רב ביתו שפי' גדול ונכבד ו"ת כתבית להון סגיאות וגומר: זבחי הבהבי. אמר אחלה שהרבו מזבחות לע"ז ועתה אומר כי מה שיזבחו בבית המקדש אינו לרצון כי אינם שבים מחטאם ואין זביחתם אלא לאכילתם כמו השלמים שהיו אוכלים הבעלים. ופי' הבהבי מתנותי והוא כפול הע"ין והלמ"ד מן יהב. כלומר המתנות שהם חושבים שנותנים לי. ו"ת דבחין דמנבן מן אונס. ו"מ הבהבי עניין בלית הבשר מן שקלה ולא הבהבה מהבהבין בחור בדברי רז"ל. ורש"י פי' אותם זבחים שמהבהבין לפני במזבח מה לי שמביאים אותם לפני יזבחו אותם לעצמם ויאכלום כי אינו רוצה אותם. וטוב היה פירושו לולי שקריאתו לפירושו וי"ו ויאכלו בשוא ואינה אלא בפת"ח: עתה בקרוב יזכור עונם כשיסובו מצרים עם יונתן בן קרח ויעברו על דברי אז אפקוד עונם יותר על אשר פקדתי בחרבן בארץ ובגלותם כמו שאמר בירמיהו ותמו כל בארץ מצרי יפלו בחרב וברעב יתמו מקטן ועד גדול בחרב וברעב ימותו: וישכח ישראל את עושהו כמו הוא עשך כלומר גלך. וכן אשר עשה את משה ואת אהרן. אמר כי ישראל שכח מי שגדל אותו והרבה אותו: ויבן היכלות. לעבוד בהם ע"ז וכת"י ובנה היכלות לטעותיו. ויתכן לפרש ויבן היכלות להסבב בהם מפני האויב. כמו שאמר ויהודה הרבה ערים בצורות כלומר שבחו אל מושיעם ובטחו בהיכליהם ובמבצריהם ולא יועילו כי אני אשלח אש בעריו. כלומר שיבא עליהם האויב בארמוני שיפרוף עריו ואחרמנותיו באש. כמו שכתוב ויפרוף את בית ה' ואת בית המלך ואת כל בית גדול שרף באש. וכן עשה בערי יהודה. וכן אמר בנבואת יפעיה ערים שרופות אש. אז יהיה פי' האש החרבן שיהיה גדול כאלו הערים והאחרמונות שרופות באש: אל תשמח. אם יקרה לכם דבר שמחה כמו חופות חתנים וזולתם אין לך לשמוח כמו שאמר העמים כי הם לא עובו את אלהיהם ואתה זנית מעל אלהיך ועבדת אלהי העמים לכן יש לך להתאבל על זה ולא לשמוח לשום שמחה כמו שעשו דור המדבר אחר שהוכיחם משה רבינו על דבר העגל. אמר ושמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו והנביאים מוכיחים אותם בכל יום על עובדים ע"ז ולא ישיתו על לב: לפי שהמשילו הנביאים עבודת ע"ז כמעשה זונה. אמר אהבת אתנן כמו אתנן זונה ופי' על כל גרנות דגן בעת שהייתי נותן גרנותם עלאות דגן כמו שאמר ושמן יצורון ויבעט. או יהיה פי' על כל גרנות דגן כי כשהיה הדגן בגורן היו עובדים ע"ז שם בגורן לפי מחשבותם שהנעבר ההוא הוא הנותן התבואה: גורן ויקב לא ירעם. כיון שאינם מכירים כי אני הנותן להם הדגן והתירוש ומניחים עבודתי ועובדים אלהים אחרים לא ירעה אותם גורן ויקב כי אביא עליו הסדפון והירקון או האדבה או האויב שלא יעשו ממנו גורן ויקב. וכן אמר בראש הספר והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה: ותירוש יכחש בם. אמר ותירוש אחר שאמר ויקב כי זכרו הגורן הוא על שם סופו שיעשו ממנו לחם ברוב אבל יקב כולל שתי הגאות אכילת הענבים ושתיית התירוש שיעשו מהענבים. ואחר שאמר הנה ותירוש לא כלל יקב כי אם אכילת הענבים ואחר כך אמר ותירוש. ופי' יכחש בה כאלו יכחש בהם כי מה שיקון ממנו לא ימצאו בו שתהיה בו מאמרת ה' כמו שאמר בנבואת חגי בא אל היקב לחשוף החמשים פורה והיתה עשרים. ואמר בה לשון נקבה לעדת אפרים כי בזה ובזה ידבר אל העם פעם לשון יחיד על דרך כלל ופעם לשון רבים על דרך פרט ופעם לשון נקבה על העדה. ובמסרה ב' כתיבים בה וסבירין בם והאחד הוא ויכו בה: לא ישבו בארץ ה'. היא ירושלם כיון שהם מטמאין אותה בגלוליהם לא ישבו בה כי אין הארץ סובלת זמן רב עובדי אלילים כמו שאמר אלהי נכר הארץ. וכן מי שיעשה בה התועבות הכתובות. כמו שאמר ולא תקיא הארץ בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם: ושב אפרים מצרים. הכתוב שאמר עליהם לא תוסיפו לרחותם עוד על עולם. וכן אמר בקללות בתור' והשיבך ה' מצרים ונומר. אע"פ שמלכות אפרים גלו על יד מלך אשור רבים מהם קודם גלותם שבו לארץ מצרים מפני הרעב. והגרות שהשיגום בארצם. גם שרידי מאפרים היו עם דלת יהודה וכנימן כשבו למצרי' אחר שמנע' ירמיהו הנביא בשם ה': ובאשור טמא יאכלו. וכאשר שגלו שם טמא יאכלו. כמו שכתוב בנבואת יחזקאל בכה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים כי בין הגוים לא יכלו לאכול לחמם בטהרה ובנקיות: לא יסכו לה' נסך ולא יערבו לו. אחר מה להם עתה להביא נסכי בית ה' כי לא יערבו לו אינם ערבים לפניו כי הם עוברים על מצותיו ותורותיו: זבחיהם כלחם אונים להם. זבחיה' שהם מביאים לפני יחשבו להם כלחם אונים כמאכל אבלים שהוא טמא שהם טמאי מתים:

ארי אינון גלו לאתור על דהליכו ברעות נפשהון כערד מרוד בית ישראל איתמסרו ביד עממיא דרחימו: אף אם ישון בית ישראל דהלתי על ליבהון כביני עממיא אקריב גלוותהון ואפילו יחכמון כזעיר אעדי מנהון מדית מלכין ושלטין: ארי אסגיאו דבית אפרים איגורין למחטי הוו להון איגורי טעותהון לתקלא: כתבית להון סגיאות אורייתי ואינון כעממיא אתחשיבו: דבחין דמנבן מן אונס דבחין בשרא ואכלין קדם יי לא רעוא בהון כען יסער חוביהון ויתפרע עוייתהון אינון למצרים יתובון: ושבק ישראל פולחן עבדיה ובנא היכלין לטעותא ודבית יהודה אסגיאו קירוין כריכן ואשלח אשתא בקירוהי והי אתשיצי בירניתהא: לא אתחדון דבית ישראל ולא אתבועין כנימוסי עממיא ארי טעתון מבתר פולחנא דאלהכון רחימתון למיפלח לטעותא על כל אידרי עיבורא: מאידרא וממעצרתא לא יתזונון וחמרא לא יסופק להון: לא יתובון בארעא שכינתא דיי ויתובון דבית אפרים למצרים לאתור יגלון מסאב ייכלון: לא ינסכון קדם יי נסכין דחמר ולא יתקבלון לרעוא קורבניהון דיבחון כלחם מרחק להון כל

בידד ג' בקריאה וסימ' פרא בודד לו כי מצפון עשן בא. כצפיר בודד על גג: חטאתם ט' וסימ' נמסר בספר ישעיהו ריש סימ' נ"ה: גיל ג' בקריאה וסימ' אל תשמח ישראל אל גיל בעמים. גיל יגיל אבי צדיק. השמחים אלי גיל וחד וגיל גבעות החגרנה:

רש"י

כי הנה עלו אשור. פרא בודד לו. נעשו כפר' שהולך בדד לעצמו שולף רוח ממקום למקום לגוד: החנו להביס. י"ת לשון תנים כי ערוד זה שהולך במדבר' שאפו רוח כתני' לקנות להם אוהבי' נואפים זריס. החנו הילגרו"ניט בלע"ז ויש לפר' לשון אתנן: גם כי יתנו בגויים. חע"פ שעשו זאת שהחנו אהבי' בגויים עתה אקבצם כבר עת גאולתם לא אעבבנה: ויחלו מעט. מתשא מלך שרי. ויכבדו מיד בגלותם מירה' משא מלך שרי' מעיל מלכי החומות: כי הרבה אפרי'. לכי אהולנו ממשא מלך שרי: אכתוב לו. אני תמיד מוכיחו ע"י נביאי' וכותב לו רובי תורתי והם כמו זר נחשבו: זבחי הבהבי. זבחי עוולותי שהם מהבהבי' לפני כאש שבל מזבחי: יזכור ויאכלו. לרוח בשר ויאכלו. כי אינם רוצה אותי: הל תשמח. ישראל כשמח' עמי' שהם לא קבלו תורה ולא בחו לחוקי ואת' זנית מעלי ואבדתם טובות הרבה אהבת. להיות כזונה לבקש אתנן: על כל גרנו. כדרך זונה שנותנין לה דגן בגורן בלחנגה: לא ישבו בארץ יי. לא יתעכבו בארל'. לא יסכו. לשון נסך: לא יערבו לו. לא תהא מנחתם ערובה עליו: כלחם אוני. כלחם גוזלה הבא על ידי כח ואונים: כי

אבן עזרא

פרא. כמו פרא אדם וטעם בודד כי לא היתה עצתם אחת ומלא התנו מגזרת אתנן שהיה כל אחד נותן מנחות של הבדים לשרי החומות: גם. טעם הקבצם במצרים אז יחלו להתאונן ולהתרעם מעט מרוב משא מלך מצרים והשור ובריחם ולא יתכן מדרך הדיקדוק לפרש ויחלו רק כמו וממקדשי תחלו: כי הרבה. וטעם היה לו מזבחות להעוות כבר היו לו שרש מאבותיו ולמה הרבה עוד: הכתיב. ואני היכתבתיו ומיקי כתובים היו לו: זבחי. אמר רבי משה הכהן הבהבי כדברי רז"ל ולא הבהבה ויפת אמר מגזרת הבהב והיו"ד נוסף כמו שדי והוא הנכון: יזכור עונם. שיסובו אל מצרים למרות פיו לא תיסיפו' לסוב בדרך הזה עוד: ויסכח. היכלות. לבצר בהם: ואכלה. ארמנות כל עיר ועיר: אל. הטעם כל גוי אם ישמח בבא להם גולה דין הוא כי אין אחד מהם שיזנה תחת אלהיו כאשר עשית אתה אהבת לאתן לבעלים תחת מעשר אלקיך ואתה הזנית על כן גרן ויקב כי זרים יקחום יכחש בם כאילו לא יכירם: לא ישבו. ובאשור טמא יאכלו. כי כן היו הוכלין בארץ יי' אחר שלא יתנו קודש הסס ויפנו אתנן: לא. הנסאלים ישלו היה להם לא יערבו לו: כלחם אוני. כמו לא הכלתי באוני והוא שם דבר ולשון רבים אונים: מה

מנחה גדולה

כי. ותיבותי' הם התבנעות אל הבדי' לא תמל' כי נשתנו הדרות כמדובר כי וגידכה את מלהביהם מיכאל וגבריאל כמ"ש ז"ל כל רעיה בגדו בה אלו מיכאל וגבריאל ותהיה הכונה כי היו מבקשים אותם שיקיף זה מיס וזה לם ובגדו בה ועל זה אמר הדבו את מלהביה יקיפו זה מיס וזה לם ולא תביא אותם כי לא יענו והו כשרמו ישראל כן לא יתמו בזמן הדבן אלנה והשיבה אל היכי הרחמנון הוא הקב"ה כי ביב ליאל מעתה והמו בא כסלותם כי הין צריך לומר שלא בא לכם מהבעל הנאה חלילה כי אם סיבלה כי נתתי לה את הדגן והתירוש וגו' ולא לי בהכשיסוני לעשות מכסף הבעל כי אם מהדגן והתירוש והיבר הכסף שנתתי לה עשו זהב שמכרו ועקו זהב לעשות לבעל כי מכרו את אלי בדבר יותר חבוב לעשות לבעל שהוא הכל להכעיסני:

כי. המה עלו אשור. פרא בודד לו וגו'. הנה על שלשה דברים הטולם עומד על התורה ועל העבודה ועל ג"ח והנה במקום תקן עיותם כאשר גלו בשלשה אלה הנה המה עלו אשור ויהיו כפרא בודד לו כפרא הזה הוה בודד מהתורה והן אמת כי לפרים בינם לבינם תפסו קלת גמילות חסדים כי אפרים התנו אהבים בינם לבינם ואם על הג"ח הי' גם עוסקים בתורה היו כבני עלי שבתורה ובגמילות חסדים יכוכרו ובייתי מקבלם וזה גם כי יתנו בגויים שהוא גם נוסף על הגמילות חסדים אקבצם כי הנה בג"ח הזה היחלו מעט ממשא מלך שרים והייתי גומר לקבצם ע"י כי יתנו נעשה תורה שבע"פ נוסף על הג"ם וש"ת לפה לינו אינה העליונה היא עבודה מפני שלא תקנות כמו בג' בתקומו הרבה אפרים מזבחות לחטוא כך היו לו עתה מזבחות. וש"ת

כל אוכליו יטמאו · כל האוכלים לחם אונים הם טמאים כן זבחיהם טמאים : כי לחמם לנפשם · הקרבן שהם מביאים בעבור נפשם כלומ' לנפרת נפשם לא יבא בית ה' · לא יבא בית ה' · הקרבן שהם מביאים בעבור נפשם כלומ' לנפרת בהביאם הקרבן אינם שבי' מתמאים : אונים · אבלי' · וכן לא אכלתי באוני בהבלי אלא שזה שם וזה תאר : מה תעשו ליום מועד · יום החרבן יקרא יום מועד וחג · על דרך קול נתנו בבית ה' כיום מועד · ויום החרבן הוא מועד וחג השם כי השם ית' קרא האויבים לבא יחדיו לבי' השם להחריבו ולשפיך דם בני ישראל כדם זבחי' · כמו שאמר בנבואת ישעיה והיתה לי כאריאל : כי הנה הלכו משוד · כי הנה הלכו מכובד הרעב למצרים וליום החרבן מה יעשה וחג' יגוסו לעזרה : שוד הוא הרעב כמו השוד והשבר · ופי' הרעב והחרב הקבצם : מוף הקבר' · כי שם יתותו ההולכין שם בחרב ורעב : מוף · כמו נוף וכן כמהם וכמהן · מחמד לכספם · בתי חמדתם שהיו הונרות כסף' : קימוש ירדם · כלו' ירש אחם הקימוש שיהיה שם תמונת הכסף כשיתרבו הבתי' ילרחו בהם הקוצים : קימוש וחוח · הם מיני קוצים · וי"ת מיני תות קרסולין חתולין: בהו ימי הפקודה · שיפקוד הא' עונם ימי השלום שישלם להם הא' ית' כמעשיהם הרעים · חז ידעו ישראל ויתודו ויאחרו על נביאי השקר שהטעו אותם והיו אומרים להם שלום שלום הז יאמר עליה' · אויל הנבי' משוגע איש הרוח: על רוב עונך · על רוב עונך היה זה שנשיא החרי נביאי השקר ועזב' נביאי האמת : ורבה משטמה · לפי' רבה משטמת הא' ית' עליכם : שלום · שם בשקל פנול האול · וי"ת דהא מתנבין להון נביאי קושטא ומשעמין להון נביאי שקרא על דסניאו מודיך ותקיפו אטאיך : לוקה אפרים · אפרים שם לו לוקה עם אלהיו : והוא נביא השקר שאומר נבואתו בשם אלהיו : נבי' פח יקוש · הנביא ההוא הוא לאפרים על כל דרכיו כתו הפח היקוש שלוכד העופות כן ילכדו אפרים בדברי נביאיהם : משטמה בבית אלהיו · נוכל לפרש בית אלהיו בית העגלי' שהם אלהיו ונביא השקר שם מתנבא והוא גורם לו משטמה בינו ובין האלית' · ונוכל לפרש ג"כ בבית אלהיו בבית האל שהוא בית המקדש · וי"ת משני תקלא בבי' מקדשא דאלהון · ובמדרש משטמה בבית אלהיו זכריה שהרגו בבית המקדש · והנה הפסיק מדבר על אפרים וזכריה הרגו בני יהודה : העמיקו שחתו · העמיקו סרה ושחתו דרכיה' : כימי הגבעה · כימי' שנשחתו בני בנימין בגבעה שהחזיקו דבר נבלה שנעשה בפלגש : כעונבי' במדבר · כמו אם ימצא אדם בשדה במדבר שהוא חרץ ליה אסר אין בו כל פרי שיאמת בהם · וכמו שיאמת הדם כשימצא בכורה בתאנה בראשיתה כן מצאתי ישראל במדבר ופרנסתי' ובלבלתי' לא חסרו דבר כאילו היו בארץ נושבת והנה לא הבירו בטובי : ובאו בעל פעור וינזרו לבשת · היו נפרשי' ממני ללכת אחרי הבשת שהיא העבודת אלילי' שעובדיה יבושו ויכלמו ממעשיה' · ויהיו שקוצים כאהבם · ויהיו לעבוד שקוצי' כאשר אהבו אם בנות מואב וזנו עמהם והטו את לבבם לעבוד את אלהיהם · אם פי' ויהיו שקוצי' בלא חסרון כי העובד הוא שקץ · ופי' בראשית' התאנה הראשונה המבכרת · וזכרון זה הענין לומר כמעשה אבות יעשו בני' הני הסיכותי עם אבותיכ' ומרדו בי · וכן הטבתי לכם ופשעת' בי · ואחז"ל פי' טעם במדבר דבק עם מלאתי · ופי' הפסוק כענבי' וכבכורה בראשיתה שיאמת המילה אות' כן מצאתי אבותיכ' במדבר ושמחתי עמהם · ופי' ויהיו שקוצי' כאהבם כמדת האהבה שאהבתי' כן היו שקוצי' בעיני : אפרים · כבודם · קרא הנביא כבוד כי הם כבוד האבות · כמו שכתוב עטרת זקנים בני בנים וכן הוא חק הבני' שמכבדי' האבות : מלידה ומבטן ומהריון · מלידה שימותו מקלתם בעת הלידה : ומבטן שימותו מקלת' בבטן שלא יגיעו להשלים ימי ההריון · ומהריון שלא תהריה · כלו' שתהיינה עקרות מקלתם : כי אם יגדלו את בניהם · אמר אם יהיו בהם שימלטו מחלה המקרים ויגיעו לילדה ויגדלו אותם נערי' ימותו לא יבא לזמן שיקראו אדם · וזהו שאומר ושכלתים מאדם : כי גם אוי להם בשורי מהם · ולא זו בלבד כי גם בכל מעשיהם תהיה מאחרה על שיקראו אוי להם בשורי מהם · כמו שאחר בתורה והסתרתי פני מהם והיה לאכול : בשורי בשין כמו בסורי בס"מך : אפרי' כאשר ראיתי לצור שתולה בנוה · ראיתי אפרי' בשלוה גדולה כמו שראיתי לצור שתולה על היס בנוה טוב ואחר כך כשוה המיס כן ראיתי אפרי' שיוציא עתה אל הורג בניו שיכולו עליהם האויבים וילאו מעריה' לקראתם למלחמה ויהרגום אויביה' · ופירושו להוציא הנה הוא מזומן בקרוב להוציא · ואפרים שם כולל וכניו הפרעים אלא שזכר לשון בניו לפי שזכר כליון הבני' · וי"ת אל הורג לקטלא לפולחן טעותא בניהון : תן

כל־אֹכְלָיו יִטַּמָּאוּ · כִּי־לַחְמָם לְנַפְשָׁם לֹא יָבוֹא בֵּית יְהוָה :
ה מַה־תַּעֲשׂוּ לְיוֹם מוֹעֵד וּלְיוֹם חַג יְהוָה :
כִּי־הִנֵּה הָלְכוּ מִשֹּׁד מִצְרַיִם תְּקַבְּצֵם
מֹף תְּקַבְּרֵם מַחְמַד לְכַסְפָּם קִימוֹשׁ
יִירָשֵׁם חוֹחַ בְּאָהֳלֵיהֶם : בָּאוּ יְמֵי
הַפְּקֻדָּה בָּאוּ יְמֵי הַשִּׁלֻּם יֵדְעוּ יִשְׂרָאֵל
אֱוִיל הַנָּבִיא מְשֻׁגָּע אִישׁ הָרוּחַ עַל
רֹב עֲוֹנְךָ וְרִבָּה מַשְׂטֵמָה : צוֹפֶה
אֶפְרַיִם עִם־אֱלֹהַי נָבִיא פַּח יָקוּשׁ עַל־
כָּל־דְּרָכָיו מַשְׂטֵמָה בְּבֵית אֱלֹהָיו :
הֶעְמִיקוּ שִׁחֲתוּ כִּימֵי הַגִּבְעָה יִזְכֹּר
עֲוֹנָם יִפְקֹד חַטֹּאתָם :
כַּעֲנָבִים בַּמִּדְבָּר מָצָאתִי יִשְׂרָאֵל
כְּבִכּוּרָה בַתְּאֵנָה בְּרֵאשִׁיתָהּ רָאִיתִי
אֲבוֹתֵיכֶם הֵמָּה בָּאוּ בַעַל־פְּעוֹר
וַיִּנָּזְרוּ לַבֹּשֶׁת וַיִּהְיוּ שִׁקּוּצִים כְּאָהֲבָם :
אֶפְרַיִם כָּעוֹף יִתְעוֹפָף כְּבוֹדָם מִלֵּדָה
וּמִבֶּטֶן וּמֵהֵרָיוֹן : כִּי אִם־יְגַדְּלוּ אֶת־
בְּנֵיהֶם וְשִׁכַּלְתִּים מֵאָדָם כִּי־גַם־אוֹי
לָהֶם בְּשׁוּרִי מֵהֶם : אֶפְרַיִם כַּאֲשֶׁר
רָאִיתִי לְצוֹר שְׁתוּלָה בְּנִיָּה וְאֶפְרַיִם
לְרוֹצִיא אֶל־הוֹרֵג בָּנָיו :

תן

וְאִיתַלְטַל בֵּן גְּלַאיָת יְקָרֵהוֹן וְלַדְלָא אִיסְגּוּן וּמִפֵּירֵי מְעֵיהוֹן לָא אִיחֲדוּן וְעַל דְּאִתְמְנָעוּ
רִיגְלֵיהוֹן מִלְּאִתְחַזָּאָה בְּבֵית מַקְדְּשִׁי : אֲרֵי אִם יְרַבּוּן יַת בְּנֵיהוֹן וְאִתְכְּלִינוּן מִלְּמֶהֱוֵי
גַּבְרִין אֲרֵי וַוי לְהוֹן בְּסַלְקוּתִי שְׁבִינְתִּי מִנְּהוֹן : כְּנִישְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל כְּמַעְבְּרָה
אוֹרַיְתָא דַּמְיָא לְצוֹר בְּאַצְלְחוּתָא כְּשִׁלְוַתָּא חָבוּ דְּבֵית אֶפְרַיִם לְקַטְלָא לְפוּלְחַן
טַעֲוָתָא בְּנֵיהוֹן :

הב

לחמם ו' בקריאה וסימ' ככה יאכלו בני ישראל את לחמם · לחמם בדאגה יאכלו · אין נחלת לחמם · כי לחמם לנפשם · ושרש רתמים לחמם · ויכינו בקיץ לחמם · אבותיכם ג' מ"ל בסיפרא וסי' בענבי' במדבר מצאתי ישראל בכבורה בתאנה · קצף יי' על אבותיכם קצף · אבותיכם איה הם וכל כתיבים דכוו מ"ל במ"ג חס' וסימ' הלא כה עשו אבותיכם והנה עמנו בראש · ויאמר להם שמעוני הלוים עתה וכל עז א דכוו' :

אבן עזרא

אם · חג יי' · כנגד זבחיכם : כי הנה הלכו · מפחד שוד שיבואם יש מהם שימותו במצרים גם בדרכי' על כן אמר מחמד לכספם והנה לשוד ילכו : באו ימי השלום · שישלם לכם השם שהייתם אומר על נביא השם שהוא אויל ואיש אשר רוח השם בו הוא משוגע : על רוב עונך · המשטמה · שיש בלב כל אחד : צופה · הטעם שאמר כי נביא השם הוא אויל והוא עושה מעצמו צופה והוא כמו נביא שהוא צופה מה להיו' וזה נביא השקר הוא פח יקוש וטעם משטמה בבית אלהיו כדרך שהזכיר בתחילה וכשל היום וכשל גם נביא : העמיקו · להרע · כימי הגבעה · שמרד בנימן : כענבים · כדרך ימצאהו בארץ מדבר ומעם כענבים במדבר שאין שם ישוב כל מולאם ישמח בהן וככה כבכורה בתאנה ולא היתה שמחתי רק מעט כי לא עמדה כי השתחוו לבעל פעור וינזרו מאחרי : לבשת · כמו והבשת אכלה יגיע שם לאליל : ויהיו שקוצים · שנמאסו בעבור אהבת נשי מדין : אפרים · טעם כעוף על המהירו' שלא ישמחו ולא יהיה להם כבוד מהלידה גם מבטן כאשר תראה הבטן ההרה שהתנפחה מההריון כאשר יפסק דם האשה הנדה והנה הטעם כי ימעט ההריון ואם היה לא יגיע להרגות ואם הגיע ימות הולד לפני הלידה והוא שם כמו דיעה על כן אחריו אם ילדו ויגדלו את בניהם אשכלם שלא יגיעו להיות אדם : בשורי מהם · שי"ן תחת סמ"ך : אפרים · יהיה כצור שהיתה שתולה בנוה וכשוה המים כך ראיתי בנבואה שיוציא האב אל הורג בניו : תן

מנחה גדולה

ום"ת מה שלא יהנו בנויים הורה שנפ פ הוא ע"י מודת גלותם וטלטולם הבה עליהם לקרהם ע"פ תכהבם להם וינסקו גם לזה למר' אכתוב לו רובי תורתי כמו זר נחשבו לומר לם עד כה היו מסובים בעינים וחוכקי' לוהם הי תי כותבם שיעסקו בהם בתהוהם לך הנה עד כה כמו זר נחשבו בעיניהם ולמה אכתבם יקולו בהם לא יוחר : לה יסבו בארצה' הנה רמה יח' שלבבר לומר יהי לא שעבוד ולא גלות כי לם שיסבו בארץ ה' ושם יהיה אשר הוא מלכו ויסתעבדו בם לו כי הנה כך הייתי מובה כי אם שיסבך כי ושב לפרים מצרים ולפי' לם לא ישוב מצרים כי אם שיסתר בארץ עם אשור אין שום הועלת שקדומת הארץ מופילים במה בשם יהכלו מתחת יד ה' ולא

כענבים במדבר וגומ' ר"ל שנמדר שהיגו מקו' ארע ותהנה ונפן וגו' כם מלאתי' ורחיתי' כנפן וכתרנה והטעם בספקתי' כל הנ"ר כלו הם בארץ נסבת רבר בם ימלאו התרנים והענבי' ועכ"ז המה בין בעל פעור ונבדלו ממני מכל וכל להדבק לנוסת כי נעשו שיקוצים בדברים שאוהבי' שהם שיקוצי' והטעם שאותי עזבו ושכחו ודבקו בע"ה מכל וכל : כי הם יגדלו וגו' ר"ל טוב לו שיבא לו הכירעבות הרלוי כשיתעוכף בבודם מליד' ומבטן ומהריון והטעם שהבנים שימותו יהיו מן הרחם לאויר העולם לפי פלף הם יגדלו את בניהם מה תועלת בזה כי קוד' שיגיעו הלו היותם ינשים הבכלם והוא אומרו ושכלתים מהדם רוצה לומר מהיותם הדם גדול ותועלת יהיה להם בשהבכלם מאדם אחר שלבי הדם סר מהם ומסתיר פני' והוא אומרו כי גם אוי להם בשורי מהסר"ל כי אף אם יהיו אדם אוי יהיה להם בשרסו' מהם עד בשיבך שטוב להם שכירעבות שאמרתי שיתעוכף בבודם מליה ומבטן ומהריון : והפסר שיהיה הרגון בחלת בבודם שאמרתי שבעוף יתעוכף הנה יהיה בבודם בשיבי' אות' הכתעוכפות מן הלידה ומבטן ומהריון לפי פרס יגדלו וכו' וע"ד שכירעבתיהנה יהיה להם מרפה ובלוכה בזה העונש יהנה בזר הש"י זה על מה שעתידים לילד ורוצים אותם שהם עתה הנה לאפרים יוליד אל הרג ר"ל שיהרגוס הלוביים והוא אומרו ואפרים להוציא אל הורג בניו : תן

אבן עזרא

אם · כנגד זבחיכם : כי הנה הלכו · מפחד שוד שיבואם יש מהם שימותו במצרים גם בדרכי' על כן אמר מחמד לכספם והנה לשוד ילכו : באו ימי השלום · שישלם לכם השם שהייתם אומר על נביא השם שהוא אויל ואיש אשר רוח השם בו הוא משוגע : על רוב עונך · המשטמה · שיש בלב כל אחד : צופה · הטעם שאמר כי נביא השם הוא אויל והוא עושה מעצמו צופה והוא כמו נביא שהוא צופה מה להיו' וזה נביא השקר הוא פח יקוש וטעם משטמה בבית אלהיו כדרך שהזכיר בתחילה וכשל היום וכשל גם נביא : העמיקו · להרע · כימי הגבעה · שמרד בנימן : כענבים · כדרך ימצאהו בארץ מדבר ומעם כענבים במדבר שאין שם ישוב כל מולאם ישמח בהן וככה כבכורה בתאנה ולא היתה שמחתי רק מעט כי לא עמדה כי השתחוו לבעל פעור וינזרו מאחרי : לבשת · כמו והבשת אכלה יגיע שם לאליל : ויהיו שקוצים · שנמאסו בעבור אהבת נשי מדין : אפרים · טעם כעוף על המהירו' שלא ישמחו ולא יהיה להם כבוד מהלידה גם מבטן כאשר תראה הבטן ההרה שהתנפחה מההריון כאשר יפסק דם האשה הנדה והנה הטעם כי ימעט ההריון ואם היה לא יגיע להרגות ואם הגיע ימות הולד לפני הלידה והוא שם כמו דיעה על כן אחריו אם ילדו ויגדלו את בניהם אשכלם שלא יגיעו להיות אדם : בשורי מהם · שי"ן תחת סמ"ך : אפרים · יהיה כצור שהיתה שתולה בנוה וכשוה המים כך ראיתי בנבואה שיוציא האב אל הורג בניו : תן

והסתרתי פני מהם והיה לאכול : בשורי בשין כמו בסורי בס"מך : אפרי' כאשר ראיתי לצור שתולה בנוה · ראיתי אפרי' בשלוה גדולה כמו שראיתי לצור שתולה על היס בנוה טוב ואחר כך כשוה המים כן ראיתי אפרי' שיוציא עתה אל הורג בניו שיכולו עליהם האויבים וילאו מעריה' לקראתם למלחמה ויהרגום אויביה' · ופירושו להוציא הנה הוא מזומן בקרוב להוציא · ואפרים שם כולל וכניו הפרעים אלא שזכר לשון בניו לפי שזכר כליון הבני' · וי"ת אל הורג לקטלא לפולחן טעותא בניהון : תן

אתחת שר אלוני עמא כי הלא בהיותם באשור עמא יאכלו גם בארץ ה' כי השכינה תסתלק מהשפיע עלידה כי אם ע"י שרו של אשור נמלא כי גם שם באשור טמא יהיה מה שיאכלו ועוד כי גם שם לא יוח להם שמחה בלבם כי הנה שני דברים הם המשמחים ומה גם למרי נפש שהם יין ובשר יין כל"ל יין שמח ובשר כמ"ש רז"ל ושמחה בחגך פין שמחה אלא בשר מהם בהיות השעבוד בארץ ה' כי הלא בעון שלא יסכו לה' · ומשך שלא יערבו לו שאפי' מליחות עריבותו לא יהיה להם כי יקולקל לעומת מה שהיין היה מתברך על ניסוך המים כנודע מדר"ז וכן הבשר יתהפך לכם לאנינות תחת שמחה כי הנה זבחיהם אשר יזבחו בשר לאכול יהיה כלהם אונים להם כלו' בם אשר זובחים להם לאכול לעצמם ומה גם כי כל אוכלו יטמאו כי אשור הוא מלכו ידרפוס לזכות את זבחו לע"ה באופן שיטמאו שיאכלו זבחי מתים והטעם לזה הוא כי לחמם אשר הוא לנפשם שהם הקרבנות שהם לחם אלהיהם לא יבא בית ה' כי אפי' בעוד שבה"מ קיים ביעים אשר הקריבו עד גלות ירושלים לא יבא בית ה' כי לא יניחוס אשור ועל כן יהיה זבחיהם אשר הם זובחים לעצמם כלחם אונים אשר הם זובחים להם ד' בבה

לאפשר

תן להם ה׳ מה תתן וגו׳ ר״ל עכ״ז הנ״ל הקב״ה הנביא ר״ל אתה ה׳ עושה מה בנרלונך פליני יכול לתתות לך הבקש ממך פתתן להם רחם מסכיל יבשים מומקים ולא יתקנו הבנים פלגים להרה ותבדן יהנה הביב לו הש״י בלוך ובמע הל הכלתו והלו: כל רעתם בגלגל כי שם שנאתים והו לתחות שרם רעים והשלים לה׳ מלך עד מרחתו שיהיה מיכה לעיים מותם בגמלגים בוד הלוב וג״כ פרלוי מיהיה פרשם יבש עד עלה יעבו כרי מחדש כשיתעברו הבנים ותות׳ פרם מעיברות ויבוהו לגדת הבה לחיתם ולא פיתותם מבלגים בכל לפר פחלת פתתן להם רחם מסכיל ובדו׳ מומקים לך ומתתי בידים כי הלוב ימיתם בשליחתי: והנה הנביא אחר שאמר הלין הש״י שעכ״פ הנה להסגירם בוד חוב שלל ואחר שלא יהיה ההסגר דרך מיתה כמו שאמר לך יהיה דרך החבוהלות והתעצמות בסיבלו לתוך הגויים והלא לומרו ומרסם אלהי וגו׳ ר״ל לחר שאני רוחה שאלהי מהשם שלחני רוחה שיהיו בארצו ובינה להם הינגם בארלם כמו שבאלתי ברחם מסכיל ובדים מומקים לפר זה גחר עליהם לכי שלא שמעו לו הנה אחלי הסם שיהיה חותו המיחוס בשיהיו מדלים בגויים ונא בשלפרים יוגיה הל הורג בגיו לו יתשב מלת ומ״ם לפי׳ זה שתה פחת הבם רוחה לתלסם בגיפיו מחרגם הרוחים אחלי מלחמות בגבים ובכסי׳ שלא שמעו לו הל שיהיו כדרי׳ בגויים ותמה שבר׳ שהש״י לא הסיב לו הפך מה שבאל מר׳ שקבל תפלתו׳ גפן בוקק וגו׳ ר״ל הנה הגפן הבוקק שאין מעבנו לעשות פרי כנה הוא יבוה ויעשה פרי לים אחיך הוא מחייב כן מהם לכי שאני רוחה שהם מוכנים שבאלר בתרבה כריו ועוב לרלו שהם מכני שהרבה מזבחות והלבו׳ לע״ח אחר הוא הבל ובריקבה ומבולקה ויהסבו שכל מה שירבו העבהו׳ לאלהי׳ אחרי׳ שיוהר יבא להם ריבוי הפירות והעוב עד שיתחיי׳ שנבן בוקק לישראל פרי יבוה לו והנה אפי׳ שעתה יאשמו וישימו עצמם אשמים ר״ל שיאמרו בפיהם אבל אשמי׳ לנתנו על מה שאשמתי להם עכ״ז הנה אחבוב שחלק לבם ושחלקו מחמלות לבם כי הוא הלב לבד והרוח שהאשמתי להם הוא אחבוב שחלק לבם המזבחות ולא שישמון כן בעבל בשיהרסום בידים עד שלבי לו׳ שאפי׳ עתה יאמרו שמה שאין מלך לנו כשנאבד

הוא מפני שלא ירלנו את ה׳ ושהמלך אין לנעשות בו כי מה יעשה לנו אלא שבנעשה בה׳ הנה אות׳ שלא תהיה זאת ההבוב׳ אלא דברים לבד ולא שכן הוא בלבם ואפי׳ יכרתו ברית ועמו שבועה ואלה תהיה אלות שוא כי בלתת יפרח כאשר בתחלה המשפט של תלמי שדי והוא שהיו עושי׳ מזבחו׳ לע״ח וכ״פ את ה׳ כ״פ גם מזבחותם כשלים על תלמי שדי והוא בעבור שהנלו כל הנשי ערי יפר׳ קודש לנשי שומרון אשר לשבת זה הבלות בהמעט כבוד העבלי׳ הנה להשלים זה הכבוד לעגלות בית און ולנו שם גרים שכן שומרון לשי שאכל עליו שם בית און ומרו שהיו קודש שמתי׳ על העגל אשר הבילות הוא על כבוד כל עגל אשר בלה ממנו וגם עוד זולת הכבוד יביא לכל עגל ועגל מהשני עגליים כי גם הוא עלמו לאשור יובל יגו׳ ולא יקרו בעשה אפרים ישראל כי הלוה עלמו הולך בגולה ולא יועיל ולא יגיל כי הבל הוא׳ הנה

הן להם יי׳ מה תתן · הנביא מתפלל עליהם כשראה שיוציא אל הורג בניו · ואמר תן להם מה שתתן מכליות הבנים בבטן · הוי בעולם קטני׳ ולא יפלו ביד אויב: רחם מסכיל · שיתתו בבטן · וחמר מסכיל כתיבי הרחם מסכיל אותם כי ברחם הם סכולים: ופדי׳ ומקי׳ · הם יגיעו לגילה שיגמקו שדי אמותיה׳ ימותו בחפש חלב: ומקי׳ יבשים: כל רעתם בגלגל · כי כם חלבו המלוכה ומהסו אותי מתלוך עליהם · הוי פי׳ בגלגל לפי שהיה המשכן תחלה בגלגל אחר עברם הירדן והיה המקו׳ הנכחר היו אומרים להם נביאו הבעל שיעבדו שם לבעל לפי שהוא מקום נכחר · וכן אמר בגלגל שורים יזבחו: מביתי הברשם · כיון שהם מאסו בי ובעבודתי ובחרו להם עבודת אלהים אחרי׳ הברשם מביתי שאפי׳ הם ירלו לחזור ולעבדני בו לא ימצאו כי יחרב לחתן כי הרבו לפ שוע: לא אוסיף אהבתם׳ אוסיף בגר״ו: אהבתם מקור · ר״ל לאהבה אותם: כל שריהם סוררי׳ · שריו׳ שהיה עליהם להוכיחם ולהזהיר׳ למוטב הם סוררי׳ איך לקוה מהם תשובה לפיכך לא אוסיף אהבתם׳: הכה אפרי׳ · הכה ביד אויביו: שרשם יבש · ועוד דמתו לגפן שיבש שרשו שלא יעשה פרי כן גם הם לא ילדון · כמו שאמר למעלה מליד ומבטן ומהריון · וי״ת כן בית ישראל דמן לאהיבנא דיקלא שרשיה מלרש ונומר: פי׳ כיב לחת אז פרח · וי״ת לחת כלי יעשה קמת טוב לא יעביד · ובמשנה מפני שהגבייה נוסרת עליהם · ועוד אמר מומלי׳ בעני׳ ואין מועלים בשפוי ולא בגבייה: יתאסם אלהי · אמר הנביא יתאסם אלהי כי אינם אלהים׳ כי לא שמעו לו לפי יתאם׳ ויבלחם מעל פניו שיהיו כודדי׳ בגוי׳: גפן בוקק · גפן רק שאין בו פוש לחלוחית · וכן בוקה ומבוקה: פרי יפוה לו · ואיך יפיש לו פרי והוא כמו גפן בוקק כי בזוה חויבים והינגוהו כלי ריק איך יעלה עיל ורבה בבנים ובנכסי׳ מרבה פריו ומעלילו בנכסי׳ ובבנים · הוא הרבה לעשות מזבחות לבעל: כטוב לארצו · שהייתי מטיב ארצו בדגן תירוש ויצהר והם הטיבו מצבות כלומר המזיקו להקים מצבות לאלהי׳ אחרים · וכן ההיטב חרה לך · וי״מ יפוה ענין שוא ושקר · כלומר הפרי יפקר לו על דרך שאמר ותירוש יכחש בה: חלק לבם · מירשת האל ומתירתו חלק לבם: עתה יאשמו · לפי׳ עתה בקרוב יחרבו: יאשמו · ענין שמתה · וכן תאם שמרון: הוא יערוף מזבחות׳ · הוא שחלק הוא שיערוף מזבחות׳ שהרבו ויסדד מצבות׳ שהטיבו · וזה יהיה בעת החרבן: יערוף · ענין הריסה וסבירה · וכן חסך בעריפיה לדעת קצת המפרשי׳: חלק · פעל עומד כמו נחלק: יסדד · מפעלי הכפל מבנין הלומה למרובע מנין סבר ושוד: כי עתה יאמרו · עתה בגלות׳ מהרגש יבירו ויאמרו כי אין מלך לנו · פי׳ כאלו אין מלך לנו כי אין בו כח להגילנו מיד אויבינו כאמו ובאמת היה מלכנו ולא היינו ברי׳ מלך והוא היה מגילנו מיד אויבינו כאשר היינו יתברך היה מלכנו ולא היינו ברי׳ מלך והוא היה מגילנו מיד אויבינו כאשר היינו עושים רצונו וכיון שלא ירלנו את ה׳ ועזבנו תורתו מה יעשה לנו המלך אשר שאלנו הרי הוא אין בו כח להגילנו אחר שקלף בנו האל יתברך כי חטאנו לו וזה יתודו ישראל בגלותם: דברו דברים · כתיבנו ארבעה וחבריו מה לעשות להחזיק ביד המלוכה · ודברו דברי׳ שלא יעלה העם לירושלם לבית המקדש · ועל זה כשבעו וכרתו ברית ושבועת שוא היתה שבועתם לבטל דברי תורה ומצות האל יתברך ולעשות מורות לעבדם: ופרח כראש משפט · לפיכך פרח משפטם זה כראש ולענה · על דרך שרש פורה ראש ולענה: על תלמי שדי · מה שפורח להם בתלמי שדותיהם ראש ולענה יהיה · וזהו משל לרעות שיבאו עליה׳ בעונש זה ויוכיח הפי׳ הזה הפסוק הבא אחריו: לעגלות בית און וי״ת מתלגין מילין דאינם וגו׳: שדי · כמו שדה: אלות · מקור בשקל רחות רבות: לעגלות בית און · הם העגלים שעשה ירבעם · וזכר אותם בלשון זכר ונקבה כי לא היו אלה מורות · וזכר בית און והוא בית אל שמכנה אותו כן לגנאי · ולא זכר דן כי עיקר עבודתם היה בבית און כאלו היו שניהם שם · אמר כל עגלות בית און שבבעל עבודתם כשיסבו אותם וגו׳: יגורו שכן שמרון · יפחדו השוכנים בשמרון · וזכר שמרון אע״פ שהעגלים לא היו שם · ולפי שהיתה שמרון ראש מלכות למלכי ישראל והם היו המחזיקים בעבודת העגלים · ואמר כשתחרב בית אל ולא הגילוה העגלי׳ יפחדו השוכני׳ בשמרון על עצמ׳ כי כל ארץ ישראל נלכדה קודם שומרון שבר עליה מלך אשור ג׳ שנים: כי אבל עליו עמו · על העגל אשר בבית אל יאבלו עליו עמו בעובדי׳ אותו: וכמריו עליו יגילו · וכמריו הם כהני המקרבי׳ עבודתו שהיו בתחילה שמים ומחיים עליו עתה יאבלו בגלות כבודו ממנו והוא יקר עבודתו כשישברו אותו לעיניהם הנה גלה כבודו ממנו:

גס

אבן עזרא

תן · יתפלל הנבי׳ אחר שנזרת עליה׳ שיוציא כל אחד בניו אל ההורג אולי ימותו קטני׳ ולא יהיה לערם גדול וזהו תן רחם מסכיל שימותו בבטן והילדי׳ יאורו בחפש חלב: מומקים כמו מומקים יבשים: כל · טעם בגלגל הוא המקום שהיו שם בעבדם את הירדן היה ראוי שיזכירו את טובותיהם שם שהבחתים אל אדני ועתה אנרשם מביתי: הוכה · הטעם הוכה העץ משל לאהבות ובנים: יתאסם · אמר הנביא אמר השם אלי כי אינם אלהיהם: גפן בוקק · רק אין בו כח לפרות ואין פרי: יפוה לו · יתשוב כי ירפה את פריו יהיה פוה כגפן שהוא בוקק כי כאשר הרבו אתי פריו הרבו למזבחות: חלק · כי אין להם חלק אחד: עתה יאשמו · מגזרת שממה כמו תאשם שומרון שהוא כמו והאדמה לא תאשם ולבם שנחלק הוא יערוף מזבחותם שהרבו כדרך וערפתו הריסות: כי · כאשר חלק לבם לא רצו להיות עליהם מלך ולא ירהו מהשם על כן אין להם מורא והכל יעשה כרצונו: דברו · אלות שוא · דרך זרה כאילו האלה מורכבת משם הפועל הסמוך ושאינו סמוך או היה כן בעבור אות הגרון ומשל משפט שהוא מחוך והאפך למר כמו ההופכים לשנה משפט והוא יפרח בראשם משפטם שאינו יפר: על תלמי · כמו תלמיה רוה ושדי כמו שדה והעד יעלוה שדי: לעגלות · הם עגלי הזהב בבית אל: יגורו · יפחדו השוכנים בשומרון: כי אבל עליו · הטעם על כל עגל בבית אל כאשר החרב וכמריו אשר עליו יגילו היום יתאבלו: כי · הטעם כפול: גס · עגל שומרון:

לאשור

תן להם יי׳ מה תתן · הנביא מתפלל שימותו קטנים שאינו דומה הבלו של קטן להבלו של גדול לפיכך אם אי אפשר בלידה ובבטן ומהריון שכבר נגזר מבריתת עולם ואל תיסך תשוקתך תן להם מהרה בקטנות׳ מה אתה אומר ליתן להם לאחר זמן שאמרת כי אם יגדלו את בניהם ואכלתי׳ תן להם רחם מסכיל בשעה שיוצאין לאור עולם ימותו או יגמקו שדי אמן שלא יהא להם חלב להניק: כל רעתם בגלגל · שם הרבו לעבוד ע״ז בבמות לפי שהיה שם המשכן בתחלה היו אומרים להם נביאי׳ הבעל שהוא מקום נכבד והוא היה לאלהי ישראל: לא אוסיף להכחיש · לאהוב אותם: פרי בל יעשון · לא טוב להם לפרות ולרבות שאני גם כי ילדו והמתי מחמדי בטנם: יתאסם אלהי · הוא נקלה אלא בשורה עתיד הוא לאתאסם: גפן בוקק ישראל פרי יפוה לו · ישראל דומין לגפן המשי׳ כל פרין הטיב כך עזבו אותי שאני פרי הטיב והשוה לו: כרוב לפריו הרבה למזבחות · כשהשפעתי להם הטובה והם הרבו לעשות ת מזבחות׳ פרי יפוה לו פרי אפר יפוה לו וייטב לו ל״א גפן בזוז ישראל פרי מעשיו גרם לו פרי יפוה לו ייעיל לו להיות בוקק כי עשו המזבחות והועילו לכביסיה׳ שלהן לרעה וזהו לשון התרגו׳: הטיבו מצבות · הרבו מצבות: חלק לבם · ממני · עתה יאשמו · הוא הדבר אשר יערוף מזבחות׳ יפחית לשון וערפו וערפתו יפטר מומרם ד״ל לפי מדרש אגדה גדול השלו׳ שאפיל׳ ישראל עובדי ע״ז ושלוש ביניהם אין השטן מקטרג ביניהם שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו ושמוי המחליקה שנה׳ חלק לבם עתה יאשמו יש פתחון פה לשטן לקטרג: כי עתה · בגלל חליהם הרעה יאמרו אין לנו מלך מלכנו אשר בטחנו בו לאמר יפה ברא׳שנו ונלחם את מלחמותינו אין מועיל לנו כלום: אלות שוא · הטבע לעקר אלות כמו כרות לשון היוה כרות ברית לע״ז לפיכך ופרח עליה׳ משפט יסורין ופורענות כראש שהוא עשב מר הפורח על תלמי שדי וי״ת על תלמי שדי בעון שהם׳ נין גבולי שדות תלמי שדי מצני׳ המחריבה קרייה תלם ל״ת על תלמי שדי שהם עושים שם מזבחות׳ כמו שנ׳ גם מזבחיתם כגלים על תלמי שדי שם יפרח עליה׳ משפט עונש ל״ח אלות שוא כל ברית שהם כורתים זה עם זה עוברי׳ עליו ופרח כראש משפט על תלמי שדי כראש שהוא פורח על תלמי שדי שהוא עשב מר כך משפטיה׳ פורחי׳ וגדלים תמרורי׳ לעניי׳ ואכיונים ולא עמוס אמר כן כי הפכתם לענה משפט: לעגלות בית און וגו׳ · לפורענות העתידה לבא מגלים שבבית אל שהיה נקראת בית און בספר יהושע: יגורו · ירלו ממנו שכיניו שבשומרון למה כי אבל עליו עמו וכמריו אשר עליו יגילו תמיד עתה יאבלו על כבודו כי גלה:

גס

אבן עזרא

אלות שוא · אמר הנביא׳ אמר אלהי׳ אל תאמר אלהי׳ אמר אלהי׳ אל תאמר אלהי׳ אמר אלהי׳ אל תאמר אלהי

לאשור יובל מנחה למלך ירב בשנה ל״ע ל׳ אפרים יקח־יבוש ישראל מעצתו: ל׳ כ״מ נ׳ כ״מ נדמה שמרון מלכה כקצף על־פני־ ל׳ וחד ובדמה ל׳ ל׳ ה׳ מים: ונשמרו במות און חטאת ישראל קוץ ודרדר יעלה על־ ל׳ וחד ויקוץ ודרדר מזבחותם ואמרו להרים כסונו נ׳ ולגבעות נפלו עלינו: מימי הגבעה ל׳ וחד ונפלו חטאת ישראל שם עמדו לא־תשיג גם ל׳ בגבעה מלחמה על־בני עולה: באותי ל׳ ל׳ ואסרם ואכפו עליהם עמים באסרם ל׳ ל׳ לשתי עונתם: ואפרים עגלה מלמדה ל׳ ל׳ אהבתי לדוש ואני עברתי על־טוב עונותיהם ל׳ ל׳ ק׳ ל׳ ל׳ צוארה ארכיב אפרים יחרוש יהודה ל׳ חד חס׳ נעפר לדס׳ ל׳ ישרד־לו יעקב: זרעו לכם ל׳ לצדקה קצרו לפי־חסד נירו לכם ניר ל׳ ועת דרשו את־יהוה עד־ל׳ ל׳ ל׳ יבא ויורה צדק: חרשתם רשע קצרתם עולה אכלתם פרי־ ל׳ ל׳ כחשך כי בטחת בדרכך ברב גבורתיך: ל׳ ל׳ ל׳

ועת לדרוש את ה׳ עד יבא ויורה צדק לכם · פירושו כתרגומו הא בכל עידן ועומר
והתכם רבי אברהם בן עזרא פי׳ ועת תדרשו הסר לרוות הזרע עד יבא מלקוש :
ויורה צדק לכם · כמו יורה ומלקוש · וי״מ אם תדרשו את ה׳ לדעת תורתו ומצותו
היא יבא ויורה אתכם צדק · על דרך בא ליטהר מסייעין אותו · ואחז״ל כתב קראו
לפי חסד כל מה שתקנדו בעולם הזה חסד יהיה עד יבא לעולם הבא ויורה לכם הקב״ה כמו שאמרו רז״ל על כמה מצות שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא : תרשת׳ · פי׳ חרשתם וזרעתם · כי אחר החרישה הזריעה וסניהם משל למעשה כמו שפירשנו · אמר אתם עשית הפך מה שצויתי לכם שאמרתי זרעו לכם לצדקה ואתם חרשתם רשע לפיכך קצרתם אכלתם פרי כחש · והקביה משל לגמול · ופירוש פרי כחש פרי הכחש שכחשתם בו · לו פי׳ פרי כחש פרי שמכחש במקוי׳ אותו כמו שאת׳ ותירוש יכחש בה׳ כי בטחת בדרכך ברוב גבוריך · בטחת בדרכך שהיית הולך בה והוא דרך הדשע והאמונה הרעה ובטחת גם כן ברוב הגבורים שהיו לך מעמך לו ממלרים שהיו מבקשים עזר מהם ושמת בשר זרועך ולא בטחת בי · לפיכך נכשלת · וכף הנכה לנכח הושע בן אלה שחרב שומרון וגלו האשבים בימיו : וקאם שאון בעמיך · מפני רעמך יקום שאון בעמיך שיבואו האויבים עליהם להחריבם : וקאם · כתי׳ בא״לף והוא מקום עי״ן הפעל : שאון · כמו ושאון לאומים · כשאון מים כבירי׳ עניו המון העם: בעמיך · כתיב ביו״ד והוא לשון רבים ר״ל כל האשבי׳ : וכל מבצרי׳ יושד · כל המבצרי׳ שאתה בטחת בהם יושד כל אחד מהם על יד האורב שיבא עליהם : יושד · מבנין הפעל מפעלי הכפל והדגש מורה על חסרון הכפל וכתוב ביו״ו עם הדגש : כאשר שלמן בית ארבאל · ביום מלחמה · שלמן שויב ידוע היה באיתן הימים ששמו שלמן ובא על בית ארבאל פתאום ושדדו והפיל החת על הבנים ולא השאיר פליטה · וארבאל הוא שם אדם גדול היה בימיהם · ויונתן חרגם ויקום מתרגיש בעמך ונומר תרגם ארבאל מן ואתרב לו · ואדוני אבי ז״ל פירש שלמן הוא שלמנצר מלך אשור בית ארבאל הוא שומרון בית שארב האל יתבדך עליה ותפשה בעונה : אם על בנים רטשה · לפי שרחמי האם על הבנים בעת שיבאו להרגם תפלת עצמה עליהם : רטשה · כמו ועוללייהם ירטשו ענין ההשלכה בארץ לבקעים · ורבותינו ז״ל פירשיהו ענין עזיבה כתרגום תשמטנה וגו׳ שתה תרטשנם אחרו שהיו עוזבים נשיה׳ובניהם והולכי׳להם מפני החרב והרעב · ואמר רטשה רטושים מדעתם נטושים בעל כרחם: ככה עשה להם בית אל · כל זה גרם לכם בית אל · כלומר העגל שעבדתם שם : מפני רעת רעתכם · זה היה לכם מפני רעה גדולה שברעתכם׳והיא עבודת העגל ואחרכם אלה אלהיך ישראל · בשחר נדמה נדמה מלך ישראל · הוא הושע בן אלה וטעם בשחר פירש אדוני אבי ז״ל בתחלת מלכותו בשנת שש לו שאסרו מלך אשור ובשנה השביעית עלה על שומרון וגר עליה שלשה שנים ולכדה · ועוד קודם לכן מתחלת מלכותו היה עובד למלך אשור ומשיב לו מנחה שנה בשנה ו״ח בסופא בהית ונומר : ונדמה · ענין כריתה · כמו נדמו עמי : נדמה · מקור עם הנון כמו הנגלה נגליתי : כי נער ישראל ואהבהו · בעודו נער אהבתיו והוא בהיותו במצרי׳ לפיכך אני מתרעם עליו יותר משאר האומות כי מגערותם אהבתים והנלחים מיד אויביהם וכאשר עוזרים על מצותי עלי ליסרם כאשר ייסר אים את בנו · וזהו שאמ׳ וממצרים קראתי לבני · כמו שאחר בני בכורי ישראל · ואומר אליך שלח את בני ויעבדני · ופירוש קראתי לבני קראתי לפרעה בעבור ישראל בני · מו פירוש קראתי בהיותו בני · וטעם ממצרים כי מאותה העת החלתי לקרוא אותו בני · קראו להם · הנביאי׳ אשר אני שולח להם קראו להם השכ׳ והערב לשוב אל ה׳ : כן הלכו מפניהם · כל עומות שהיו קורא׳ להם כן היו הולכים מפניהם ולא יקשיבו אל דבריה׳ולא יניחו מעליהם הרעים : לבעלי יזבחו לפסילים יקטרון · וכמו זה כן ירבה וכן יפרוץ : ואנכי תרגלתי לאפרים · זכר אפרים לפי שהוא עושה הענלים · אמר ואיך ינמול לי זאת כי אנכי עשיתי להם כמה טובות והרגלתים לרגלים ולא הטרחתים במצותי ובעבודתי : תרגלתי · לשון הרגל והתי׳ו במקום ה״ח הרגלתי כן דעת המדקדקי׳ · ורבי אחי רבי משה ז״ל אמר כי הוא שם תרגלתי בפלס תפארתי ואף על פי שבאה המלה מלעיל המשקל אחד הוא · ולפי שהמשילו לנער אמר עליו זה הלשון כמו שמרגילים הנער לילך מעט בלי טורח הענן הולך לפניה׳ יומם ועמוד אש ליל׳: קחם מתלרי׳ הסעתים מעט מעט בלי טורח הענן הולך לפניה׳ יומם ועמוד אש ליל׳: קחם על זרועותי · המנהיג שנתתי להם והוא משה לקח אותם על זרועותיו כמו שאמר כי אני ה׳ רופאיך : קחם · בחסרון פ״ה הפעל · כאשר ישא האומן את היונק : ולא ידעו כי רפאתים · לא הכירו כי אני הרופא אותם בחבלים אמר אני משכתי את ישראל בחבלי אדם והוא כמו לקחם וי״ת ואנא כמלאך ונומר : בחבלי אדם המשכם · לפי שהמשיל אפרים לענלה והענלה מושכים אותה בחבלים אמר אני משכתי את ישראל בחבלי אדם ולא בחבלי ענלה שמושכין אותה על כרחה אלא כמו אשר יכריחנו ללכת על כרחו כן משכתים לאהבה · וזהו בעבותות אהבה שאמר אחר כך: ואהיה להם כמרימי עול על לחיהם · הייתי להם כאותה המרחמים על הענלה שלא תהיה חורשת יותר מדי ומרימים העול מעל צוארה ותולין אותה על לחיה כדי שלא תמשך ותנוח מיגיעה שעה אחת ביום כן אני לישראל לא הכבדתי עולם ונתתי להם במדבר ספוק׳ בלי טורח לחם וכשר וי״ת במיגרת רחימין ונומר : לחיהם בשקל כליה׳ · אוכיל שם חטים לה מאכל במקומה כן אני לישראל לא הכבדתי עולם ונתתי להם במדבר ספוק׳ בלי טורח לחם וכשר וי״ת במיגרת רחימין ונומר : לחיהם בשקל כליה׳ · אוכיל שם

לא

ממוהרש אלמושניני ז״ל

עת שתדרשו את ה׳ עד שלא הגיעה יבוא ויורה צדק מבמים הגם הוא לכם לכך והנמשל באלו הב׳ כסו׳ הוא שלאפרים יל׳ לקבל שכר המצות לא בעבוית המצות ואעפ״י שאני לא הבטחתי׳ במצות כלל ואות הנמשל בתה תהלך עבוד׳ הבדה לבלם וכן בתה בנתתי להם מן המצות היה לתיקלת׳לבד ולא בבייתי אני ברוך לאמר׳ שיעבו ע״ד אם בדקת מה תתן לו ונות׳ והנה אתם בהבך מה שבוגתי כי ברשע טרחתם עד שבולכם זרעתם חרשתם וקצרתם ואכלת׳ פרי כחש: וקם שאון וגו׳ · ככה עשה לי בית אל וגו׳ · ר״ל או׳ בשחר בשהוק׳ ירבעם למלך פרס התחדש מלכותו בכרת מתני ועבד ע״ז כי נער ישר׳ וגו׳ · קראו להם כן הלכו מפניהם וגו׳ · ר״ל כפי מה שטרחו לקרות להן הנביאים ולהשיבם כן טרחו הם לברוח מפניהם כי לקחו הבכיות הקרולה וזה כי הקריאה היתה לעבוד את ה׳ והם לא רי שלא עבדו אותי הלא שלקחו הכסף והיה שלבעלים יזבחו ולכסילי׳ יקטרון : ואנכי תרגלתי לאפרים וגומ׳ · ר״ל מתוך שלא הראתי פלאי העונש הראוי לו בענותה הענלים נהשב כאלו אני הרגלתיו עד שלקחם הענלים המזכרי׳ על זרועותיו לגשקם כ״כ אהב עבודתם עד שכ״כ דבקו בענלים שלא ידעו שפני הוא הרפא אותם כ״ם התחיה את כלם וכשחו כל מה שעשיתי להם בשאני מושכן בחבלי אדם בעבותות אהבה הפך מה שעשו הם שהשו הענלים והעשם בזה שלא הטרחתי אותם במצות לך הייתי להם כמרימי על לחייהם כי נתתי להם מלית שהזמן ברצה ומאלו האוכלו״ל דבר הראוי למאכל אדם והוא רמז לכל מה שבא בתורה ומלאיסור ואחר מהמאכלים ואיתו עליו שלא תעשה המלרי׳ ואולם עתה הנה לעשה שיתערבו בגויים כי אשר הוא מלכו ר״ל ימליך ולא אקיד על לומדם מעשיהם הרעים אחר שמילמו לשיב אלי ולזה מן הראוי שאגלה אותם מלדמתם ויהול חרב בעריו וכלתה בידו וזרועו החרב והשבר כל כך תרדוף אחריהם וכל זה יבא להם בעבור מזעלותיהם הרעים : לו

מנחה גדולה

תמונה ויהרגום כמש״ל בזמן אלכסנדרוס תבעו לפניו בכסיהם אשר הפילום הרי יש להם ערה ממלרים ולו יזכה ממלרים תקבלם מיד תקבלם ודעת המתרגם שהוא נוף שהוא אלכסנדרוס ויהי׳ על כי שם נכלת כעלים כיונאי מלרים אשר הלכו ויהיו שם לאחר התרגן והיה מתחום מצרים ובכלל האיסור הוא כמ״ש הרמ״בם ז״ל :

אבן עזרא

ויורה צדק לכם · כמו יורה ומלקוש וכל המפרשים אוהבים בקשו אתם תורתי והוא יבא ויורה אתכם : חרשתם · וכל זה עשיתם שלא סבלתם עולי כי בטחתם בגבוריכם ובעבור זה : וקאם שאון · אולי הוא שלמנאצר : בבית ארבאל - שם מקום : רטשה · שם דבר אם על בנים ולהיותו מגזר׳ אורב אין שום לו : ככה - בית אל שם העגל שהוא ככה הרע מכל רעתם כי רוב מלכי ישראל לא סרו מחטאת ירבעם וטעם בשחר כי יוסרו בלילה ובשחר יכרת מלכם : כי נער · זהו מלותה מתני כי מהיותו נער והטעם בלתו ממלרים לא החלותי ליסרו בעבור שאהבתי : קראו · הטעם ממלרים קראתי לבני לעבדני והם לבעלים וכאשר קראו להם לבעלים כן הלכו ובדדו מאדנם מפניהם ויש אומר קראו להם נביאי והם הלכו אחורים : ואנכי תרגלתי · תי״ו תרגלתי תחת ה״ח ואין כמוהו במקר׳ והטעם הרגלתיו ללכת על רגליו כאשר יורגל הנער שיוקח על זרועותיו וזהו כדרך רפואה לחזק הנער עד שיוכל ללכת ובעבור שדמה ישראל לענלה אמר בחבלי אדם בעבותות אמשכם בעבותות אהבה לא כמו העבותות המושכות בצואר הענלה החורש׳ : והיה להם · כאנשים המרימים עול הענלה להריס העול שהוא על לחיה רגע אחר רגע : ואט · כמו אטה ומלת אוכיל שם דבר כמו אכל בכסף והייתי מטה אליו אוכיל ור׳מרינום אחר כי אוכיל רחוי להיותו אאכיל כמו ויוסף עוד דוד את כל בחור ישראל ופירש ואט כמשמעו שהייתי מאכיל אט : לא

חרשתם ב׳ בתרי ליש׳ וסימ׳ לולא חרשתם בענלתי · חרשתם רשע עולתה : בשחר ל׳ נדמה מלך ישראל · וחר כשחר נכון מוצאו : וממצרים ב׳ וסימ׳ והיה בהניח יי׳ · כי נער ישראל ואהבתו : ולא ידעו ג׳ בקריאה וסימ׳ ואת אבשלום הלכו · ואנכי תרגלתי לאפרים · ולא ידעו עשות נכוחה :

ב׳ מל׳ בסיפ׳ · ג׳ בתרי ליש׳ בענלתי · ל׳ מל׳ · ל׳ מל׳ · ל׳ מל׳ · ל׳ · ל׳ ·

לא ישוב אל ארץ מצרים · הבטחתיו לא תוסיפו לראותם עוד ומה הועיל הרי על כרחו אשור הוא מלכו הרי חטאו וגרמו להם להיות עבדים לאשור על כי מאנו לשוב: ופלה חרב · ותכוח חרב בעריו: וכלתה בדיו ואכלה · וכלתה גבוריו ותאכלם: ממועצותיה' · נקוד שני טעמי' בו הטיפחה בו הסילוק לפי שהוא דיבור בפני עצמו וכן להחלו דלא יטע' בעל בעמיו וכן לדורותיכם דשמן משחת קדש: ועמי תלואים למשובתי · כשהנביאי' מלמדים אותם לשוב אלי תלואי' הם אם לשוב אם לא לשוב בקושי ישובון אלי: ואל על יקראוהו יחד לא ירומם · ואל בדב' אשר עליו יקראוהו הנביאי' יחד לא ירוממוהו עמי ולא יאות לעשותו ויש מפר' ואל על יקראוהו קשים פנעים יפנעום ואל כמו יש לאל ידי ואין זאת שהרי נקוד בפתח ואם היה ואל שם דבר היה נקוד בצירי ויוצתן תירג' במרעי' קשי' יתערעו' פשה על לשון קשה ולי נראה שפירשתיו כהונן: יחד לא ירום' · כאחד לא יהכון בקומה זקופה: אמגנך · אמסרך ביד אויבך כמו אשר מגן לרי': כאדמרו · נתאמתו לשון אדמי וכן עורינו כתנור נכמרו: לא אשוב · מדברי הטוב אשר אמרתי לא מאסתי' ולא נפלתים להיות משחית את אפרי': כי אל אנכי · המקיי' דבר טובתי ואין מדתי להנקם על הטוב': בקרבך קדוש ולא אבא בעיר · אחרת כבר הבטחתי להשרות שכינתי בקרבך בירושלם ולא אשרה עוד על עיר אחרת ויש מפרש בעיר לשון שנאה כמו ויהי ערך: כאריה ישאג · עוד ישא' להם כאריה שילאו מן הגליות וילכו אחריו: ויחרדו בנים מים · ויתכנשון גלוות' ממערבא: סבבוני · כבר בכח' ובמרמה אפרי' ובית ישרא' מלכי עשרת השבטים וכל העם אבל יהוד' עודנו רד עם א מושל עוד בירושלים הים רד כמו וירד מיעקב עוד מלכיהם עם הב"ה: רועה

אבן עזרא

לא ישוב · ואשור שם מלכו כאשר הזכרתי ושמו להם ראש אחד: כי מאנו לשוב · אלי ההולכים למצרים לשוב אל ארצי: וחלה · כמו יחולו על ראש יואב ולא חלו בשם ילים ידי האוהבים: וכלתה בדיו · סעיפיו כמו ותעש בדים וזאת הרעה באה להם ממעצותיהם: ועמי תלואים · באל"ף כמו אשר תלאום וי"ד למשובתי אינו שימן הפועל כמו ושמחתיים בבית תפילתי אשתחוה אל היכל קדשך בירושלים כי משובה לעולם לגנאי והנה הטעם שהם עושי' דרך משובה עמי כאדם תלוי באויר אינו עולה למעלה ואינו יורד למטה: ואל על · כמו נאם הגבר הוקם על שהוא תואר כמו עליון והנה פירושו ואל עליון יקראוהו הקוראי' והם נביאי השם וכולם על דרך אחד לא ירימו ראש: אין · אמגנך · כמו אחנך כמו אשר מגן לריך עטרת תפארת תמגנך תתן לך כמו כי ארץ הנגב נתתני: נכמרו · יקדו ונלרבו כמו עורינו כתנור נכמרו: נחומי · מנזר' וינחם יי' ודברה תורה כנגד בני אדם: לא · אל · שאוכל לסבול הכעס ועוד כי בקרבך לבדך הייתי קדוש: כי אל אנכי ולא איש · ולא אבא בעיר · על דרך יש אלהים את האדם והנאמן אמר לא אבוא בעיר אחרת רק בירושלם לבדה: אחרי · אם ישובו ללכת אחרי השם כמו אחרי יי' אלהיכ' תלכו עתה ישאג כאריה ויחרדו בנים הם ישראל שהלכו אל מערב שהיא מצרים כי כן היא מערבית דרומית וכנה אשור · ונעם יחרדו כנפור שהנפור חרד מקול האריה ואני אעופם כעוף וכיונה הפך שאמר כיונה פות' אין לב: והושבתי' על בתיהם · הטעם אשיב שבותם רק אינם הולכים אחרי השם כי אם סבבוני בכחש ומרמה לא באמת גם כן יהודה שהיה אומר כי רד עם אל על משקל כי אם תם הכסף שהיה חושב בעבור היות מלכו מבני דוד כי הוא מלכות השם: אפרים

לא יתובון לארעא דמצרים ואשור הוא מלכו כי מאנו לשוב: וחלה חרב בערוי וכלתה בדיו ואכלה מן מעוצותיהם: ועמי תלואים למשובתי אל יקראוהו יחד לא ירומם: איך אתנך אפרים אמגנך ישראל איך אתנך כאדמה אשימך כצבאים נהפך עלי לבי יחד נכמרו נחומי: לא אעשה חרון אפי לא אשוב לשחת אפרים כי אל אנכי ולא איש בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר: אחרי יהוה ילכו כארי ישאג כי הוא ישאג ויחרדו בנים מים: יחרדו כצפור ממצרים וכיונה מארץ אשור והושבתים על בתיהם נאם יהוה: סבבני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל ויהודה עד רד עם אל ובמימרי דיירין שכינתי קדישא ועם ולא אחלף בקירוא אוחרי עוד ירושלם: בתר פולחנא דיי יתובון מימריה כארי דמכלי אריה יכלי ויתבנשון גלותא ממערבא: כעופא דאתי בינלאי כן ייתון דגלו לארעא דמצרים וכיונה דיתבא לגו שובכא כן יתובון דאטלטלו לארעא דאתור ואתיבינון בשלם לבתיהון ומימריהי בסעדהון אמר יי: אסגיאו קדמי כדיבין דבית אפרים ובניכליהון דבית ישראל ודבית יהודה הוו מתקפין בפולחנא עד דגלא עמא דאלהא מארעהון ואינון דהוו פלחין קדמי בבית מקדשא מיתקרן

ממעצותיהם ה' ס"פ בטע' פי' ס"פ לא ישרתוהו לעולם כי אם מרכות ובה' מקומו' ישרתוהו מאיילא בתיבתו וסי' בעל בעמיו להחלו · לרתיב' דראשית עריסות כם · ממועצותיהם דסיפ': והאשתלי דבריש ד"ה · וקויתי לו · והמקף מחברו כתיב' אח' · ו' פסוקי' מן ד"ר מלין ב' קדמאי לא נסיב ו' וב' בתראי נסיב ו' וסימ' ואצוה את שפטיכם בעת ההיא בין בין ובין ובין · ואמר אלהם שמע ישראל אתם קרבים אל אל ואל ואל · ויהי כצהרים ויהת' כהם אליהו כי כי וכי וכי · כי מפני חרבו' נדדו מפני מפני ומפני ומפני · בערי ההר בערי השפלה ובערי ובערי · לא אעשה חרון אפי לא לא ולא ולא · וחר פסוק חלוף ולא ולא לא לא · אשר ידבר הנביא בשם יי':

לא יתובון לארעא דמצרים · לא היה להם לשוב אל ארץ מצרים לבקש עזר כי כבר אמרתי להם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד כי אם היו שבי' אלי לא היו צריכים לעזר מצרי': ואשור הוא מלכו · ועל כרחו אשור הוא מולך עליו ועוב' הותו וסולח לו מנחה בכל שנה ושנה · וכל זה למה כי מאנו לשוב · כלומר לשוב אלי כי אם היו שבי' אלי לא היו מלכי האומות מושלים עליהם אבל הם היו מושלים על האומות כמו שהיו עושי' בימי דוד ושלמה כשהיו עושים רצוני · וכן הבטחתי' ומשלת בגויים רבים ובך לא ימשולו: וחלה חרב · חפול ותנוח · כמו יחולו על ראש יואב: וכלתה בדיו ואכלה · פי' בדיו ענפיו · והוא משל לכפרים כי כבר זכר בעריו והכפרי' לעריס כמו הענפים להילן · וכן יקריו בנות שהם לעיר כמו בנות נאם וי"ת ותחול חרבא וגו': ממועצותיה' · פי' וכל זה יבא להם מעצתם הרעה שעזבו עבודתי לעבוד אלהים אחרים: ועמי תלואי' למשובתי · אחי"רק תחת המ"לף והוא במקום ה"ח למ"ד הפעל כי שרשו חלה וכן והיו חייך תלואי' לך אשר תלואי שמה · אמר עמי תלואים בין הגלה והרוחה פעם תבואים לרה פעם יהיו בהרוחה וזהו למשובתי כלו' בעבור המשובה והמרה שעושים לי · וי"ו משובתי כיוד' ושמחתיים בבית תפילתי והם לא היו מירדים היו לעולם בהתה · ואחז"ל פי' מסופקי' הם במצותי מלשון רז"ל אם תלוי אמר כי ספקה להם במצותי הע"פ שהם ידעו הבירור אך למשובתי ולמרוד בי יעשו דבר זה · ורש"ז"ל פי' למשובתי ענין תשובה אמר כשהנביאים מלמדים אות' לשוב אלי הם תלואים הם לשוב הם לא לשוב · ולא מאמנו משובה כי אם לגנאי · וכן ת"י ענין תשובה. ואל על יקראוהו יקראוהו הנביאים תמיד לשוב אל אל עליון ית': יחד לא ירום · וכלם כאחד אין בהם שישוב לאל ית' וירומם אותו ויגדלהו בלבו ובפיו · והחכם ר' אברהם א"ע פי' וכילם על דרך אחר לא ירומו ראש וכן בדרך המתרגם · והאז"ל פי' ירומם בגר"י כמו בפתח אמר לא יעלה אחד מהם למדרגה שהושב לעלות אליה: איך אתנך אפרים · אע"פי שהטא' מאד לפני אני מרחם ואומר איך אתנך אפרים ביד אויב: אמגנך אמסרך כמו אשר מגן לריך בידיך: כאדמה · כי כן היית חייב להפוך מרגך כמהפכת סדום ועמורה אדמה ונבויים לפי חטאיך הרבים לא שנהפך עלי לבי שלא להשחית הכל ולהשאיר לך פליטה: יחד נכמרו נחומי · נתגלגלו נחומי שאני ניחם על הרעה אשר חשבתי לעשות לך ולא אעשה · וכן כי נכמרו רחמיו: וכן תרגום יונתן ואונקלוס אתגולגלו רחמותי · וי"מ נתחממו כמו כתנור נכמרו: נחומי · שם נחום בשקל חבור לבור: כלבאים · המ"רק תחת הי"וד והא"לף נחה והיא במקום וי"ו המשך: לא אעשה · לא אשוב · אם יסרתים בעונם לא אשוב עוד עליהם לשחתם מכל וכל: כי אל אנכי ולא איש · כי אני ארך אפים ולא כבן אדם שלא יוכל לסבול כעסו ועושה עם אויבו כפי חמתו וכעסו · לו פירושו בטעם לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם אמר כיון שהבטחתי אבותם להטיב להם ולזרעם אחריהם לא אשוב מהבטחתי אע"פ שהם חטאו לפני אלא איסרם ולא אשחית' מהיות עם: בקרבך קדוש ועוד שהשכנתי כבודי ביניהם מה שלא עשיתי לעם אחר ולא אחלל כבודי: ולא אבא בעיר · פי' הנאמן רב סעדיה ז"ל ולא אבא בעיר אחרת אלא בירושלם · ועל הדרך הזה ת"י ולא אחליף בקרתא אחרי עוד ית ירושלם · והחכם אברהם ן' עזרא פי בקרבך קדוש אף על פי שלא אבא בעיר כמו שאמר האמנם יש אבן אלהים את האדם על הארץ · ורז"ל פירשו ואמרו משוש דבקרבך קדוש לא אבא בעיר אלא שלא אבא בירושלם של מעלה עד שאבנה ירושלם של מטה ומי איכא ירושלם למעלה אין דכתיב ירושלם הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו: אחרי ה' ילכו אע"פ שאסלק בעונם שכינתי בקרבם ואגלה אותם מארצם עוד יהיה זמן רב שילכו אחרי השם וידרשוהו בגלותם כמו שאמר בתחלת הספר אחרי יהוה אלהיכם ובקשו את ה' אלהיהם: כאריה ישאג · כמו האריה שישאג שיתאספו החיות אליו כי הוא מלך החיות כך יאספו בני ישראל לקול שאגת האל ית' כי הוא ישאג כלומר יגלה להם ליישראל בגלותם ע"י נביא או אות ומופת שישלח: ויחרדו בנים מים · ינועו ממזרח וממערב · ואמר בנים כמו הבנים שבאים ליד האב כשקורא אותן כן יבואו אליו אל מקום המקדש שישיב שכינתו שם ואז יקראו בנים כמו שנקראו בנים אתם לה' אלהיכם: יחרדו · ענין תנועה כמו ויחרדו זקני העיר לקראתו מדוע חרדת אלינו אח כל החרדה הזאת · וכבר מים שהוא המערב והוא הדין לשאר הפאות · והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז"ל פי' מים מה שפי' אחר כן מצרים ואשור כי הם מערבית דרומית: יחרדו כצפור ממצרים · אותם שהם במצרים יחרדו לשוב לארצם כמו הצפור החרדה לשוב אל קנה כמו שהמשיל בדוד הארם אל נדוד הצפור באמרו כצפור נודדת מקנה כן איש נודד ממקומו המשיל שובו לארצו לצפור שנאמר כצפור ממצרים וכיונה מארץ אשור ואותם שהם בארץ אשור יחרדו לנאת ממנה לשוב אל ארצם כמו היונה החרדה לשוב אל שובכה כמו שאמר ג"כ בשיבת הגלות וכיונים אל ארובותיהם · וזכר מצרי' ואשור והוא הדין לשאר מקומות אלא שזכר המקומות שחשבו להעזר בהם וכשלו בהם ונגלו אליהם: סבבוני בכחש אפרים · אבל עתה סבבו אותי בכחש ובמרמה שעושי' אחרים ולא כשארו אלא שבט יהודה בתווך לפיכך אמר ויהודה עוד רד עם אל · וזכר אפרים בעבור ירבעם שהיה משבט אפרי' ובית ישראל שאר שבטי ישראל שהיו עמו ואלהי שבט יהודה ובנימן ולא זכר בנימן כי יהודה הוא הפיקר והמלך הוא משבטו: ויהודה עוד רד עם אל · כשהאלו אפרים ושאר השבטים לעבוד העגלים עוד משל יהודה בירושלם האל ובעבודתו · כמו שאמר אביה מלך יהודה לירבעם ולישראל ואתם המון רב ועמכם עגלי זהב וגו' וכל הבא למלא את ידו בפר בן בקר וגו' והיה כהן לאלהים ואמנם ה' אלהינו ולא עזבנוהו וכהנים משרתים לה' בני אהרן וגו': רד · ענין ממשלה כמו מדוע אמרו עמי רדנו · ופי' רד עם אל כמו כי שרית עם אלהים · או זכר ענין הממשלה לפי שכשהיה המלך עובד את ה' היה מוכיח את העם לעבוד אלהים יתברך לבדו וכשהיה המלך עובד אלהים אחרים היה מכריח את העם לעבוד אלהים אחרים גם כן:

ממיה"רש אלמושנינו ז"ל

לו יאמר שהחרב היא האכל הות' ממועצותיהם כשתאכל הרעים והכפרי' כי לא יהיה להם מקום להתיישב במועצות רעות והנה עמי תלויים עליה' לע"ח שהיא משובתי ע"ד ושמחתים בבית תפלתי כי יחשבו שהיא המהנה להם כל הצרך להם ואולם אל עליון יקראוהו שלא ירומם ר"ל שלא יוכל להריס אותם כלל כי כב' יכול הפש כמו להעי' להם כי הע"ז היא המטיבה איך אתנך וגו' · לא אעשה חרון אפי' וגו' בקרבך קדוש ולא אבא בעיר ר"ל לא היה שבאתי אל העיר לבד אך בקרבך הייתי כי אני מתהלך בקרב מחנך לו תהיה בקרבך מושבת עצמה כאלו אמר שלא אבוא בעיר ושעמו הנה אני בקרבך ממש בזולת שבאתי אל העיר: אחרי

מנחה גדולה

בקורא אותם אליו הנה כרם יבוא לעבר עולם כנעד הסר כסרון והורה קדמתי וקראתי אותו ורחה מה הועלתי כי במקום שהיה להם לאמר אחרי ולהדבק בי אחרבה מיד כאשר קראו להם משה והחרן כן בלבו הקוראים מפניהם של ישראל ומיד לבעלים יבזחו לפסילים יקטרון כדרכם אל עע"ז היו אז ישראל הנה כי החלתי לעברם באמרם כי ימשכו אחרי ואחרבה לבעלים יזבחו וגו' ואין זה כי אם כזורע אל קוצים בשדה בור כלו' וע"כ הראוי הוא שיגיעו לכם ניר שיתחילו לעבר ואז אסייע שתהיה בם הכנה לקבל שכע הבשרון וכן אנכי תרגלתי והדרכתי את אפרים שנתן יעקב יד ימינו על ראש אפרי' כדי להמתיק הרחוים לנאה מהם בלתי הגוים וברפאה עי"כ בחופן שהיה הכנה גדולה לעתידים לנאה מהם ירבע' בפרע שהיה המתחיל בעבירה לימנע ע"י בהיותו ולא עשה זה לומרו הוא ית' ראוכל כי אין מגיל מה שהתחיל אני אם לא אחר שהוא מתחיל ובא ליטהר כמדובר כי הנה ואנכי תרגלתי והדרכתי לאפרים בדרך אמת ובשרון להמתיק מה שהיה עתיד לבוא מזרעו ובמה הרגלתי ע"י קחם יוסף אותו ואת אחיו על זרועותיו להכינם כמדובר והפיקר היה על אפרי' שתרגלתיו אז בזה שהסיבותי יבא אל הימין מעל יוסף בקחתו אותם על זרועותיו כי ממני ילא מה שלא דקדק יוסף בדבר כי לא שת לב רק אל היותו משמאל ישראל ועכ"ז לא שוה לו לכשרותם יהוא כי לא ידעו כי רפאתים את שניהם להמתיק האגלים מהם שיזכם לגלות השלי לה' ואשלי והענין כי אלו ידעו הם כי ההעתדו ברוב הכנתם לחטוא ורפאם ה' שיהיו כשאר כל אדם

אבן עזרא

מאמר עמי תלואים לי אל אנכי ולא איש · אמר אם אני אל אנכי ולא איש אם אני אל אנכי ולא איש אם אני אל אנכי ולא איש

מיהקרן עמא קדישא בכן הוו קיימין: בית ישראל דמן לדרוח ורע ועלעול חצד כל יומא בדיבין ובינא מסגן וקיים עם אתוראה אקימו וקורבנא למצרים מובלין: ודינא קדם יי עם דבית יהודה ולאסערא על יעקב כאורחתיה וכעובדוהי תקניא יתיב ליה: נביא אמר לדהון הלא יעקב עד דלא אתיליד אמיר דיסגי מן אחוהי ובתוקפיה אתרדב עם מלאכא: ואתרדב עם מלאכא ויכיל בכה ובעא מיניה בבית אל אתגלי עלוהי והתמן ימליל עמנא: נביא אימר להון הוא ייאלהי צבאות דאיתגלי על אברהם יצחק ויעקב וכמא דאמיר על ידי משה דכרניה לכל דר ודר: ודינא טר וסבר לפורקנא דאלהך תדירא: דינכיל למנס רחימין: ואמרו דבית אפרים ברם עתרנא אשכחנא אוגם לנא נבייא אימר להון כל עותרכון לא יתקיים לכון ביום

ועם קדושים נאמן. כפל הענין במלות שונות כי קדושים במקום אלה אמר לשון רבים כמו אלהים קדושי הוא. אמר כי נאמן היה יהודה עם האל ית' ומתחזיק בעבודתו אע"פ שאפרי' היה עובד את העגלים. אל בפתח לא ידענו אם היה קורא אותו כך שתרגם אפרים קדמי עם אל כמו עם אל בכזבין וגו': אפרי' דועה רוח ורודף קדים. בעבדו העגלים דומה למי שפותח פיו אל הרוח ורועה אותו כי לא יחיה ממנו ורודף קדים. כפל הענין במלות שונות וזכר קדים כי הוא הקשה שברוחות ומזקת לבני אדם כן הם נא די שלא הועילה להם עבודת העגלים אלא שהזיקה להם: כל היום כזב ושוד ירבה. אינו חוזר בו מרשעו אלא כל הימים מרבה כזב שהי' עבודת העגלים וכן מרבה בשוד ושבר שיב' עונם בעבודת'. ועם כל זה לא יביא ולא ישוב מעבודת העגלים לעבודת האלהים ית' אלא מה עשה כשתבא איש ארת האויב כרתו ברית עם אשור למצרים וכן עם מצרים פעם עם זה פעם עם זה: ושמן למצרי' יובל. שהם מובלים השמן למצרי' לשתת כי השמן בא להם למצרים ולשאר ארצות מא"י כמו שכתוב בנבואת צר. יהודה וישראל המה רוכליך בחטי מנית ופנג ודבש ושמן צרי נתנו מערבך. ואמר ביסעי' ותשורי למלך בשמן כי היתה א"י ארץ זית שמן: וריב לה' עם יהודה. אע"פ שאמר ויהודה עוד רד עם אל אמר אע"פ שהחזיק בעבודת האל בבית המקדש אח"כ הרעו מעלליהם כשהיו מלכיהם רעי' לפיכך אמר שיפ לה' ריב ותוכחה עם יהודה ועם יעקב לפקוד עליהם כמעלליהם כשהיו מלכיהם רעי כי לא זכרו הסדי עמהם ולא עם אביה' יעקב כי הכל בעבור זרעו והרחקתי עליו אית שיהיה לזרעו אחריו אם יתנו לבם אלי וידעו כי בעבורם נעשה הותו האות לא בעבור יעקב עצמו כי הוא לא היה אדון לעשו בחייו ומה שהרחקתי עליו לא היה אלא בעבור זרעו והם אינם מכירי' זה כי אלו היו מכירים זה היו דבקי' בי ובעבודתי ואני הייתי מקיים להם ברכת יעקב אביהם ומה הוא האות שעשיתי לו: בבטן עקב את אחיו. כמו שאמר וידו אוחזת בעקב עשו והיה זה פלא גדול כי העובר בבטן אין לו כח ויכולת בשאר' מאברין ואף כי יבקע הסליה ויתפוס בעקב העובר האחר זו פליאה גדולה וזאת עשיתי אני להיות לאות לבניו אחריו. כי בסוף והוא העקב ישלטו בני יעקב בבני עשו. ואע"פ שבימי דוד היתה להם ממשלה בהם כמו שאמר ויהי אדום עבדים לדוד לא היתה הממשלה קיימת עד בסוף הימים כמו שכתוב והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלו ולא יהיה שריד לבית עשו וגו' וכל זה לא נתנו אל לבם בניו: ובאלוהו שרה את אלהים. ועוד אות אחר הראיתי לו להיות לבניו אחריו כי נתתי בו כח להאבק עם המלאך ולהיותו שר כנגדו כאלו היה במערכת אחת עמו וזה האות הראיתי לו כי בניו יהיו חלק ה' לבדו שלא ישלטו בהם כוכב ומזלא כל זמן שיעשו רצוני ומצותי השמים לא יתנו להם כח ויכולת בהם כי השגחת האל ית' דבקה בהם כל זמן שיעשו רצונו ולא יפלו תחת מקרה הזמן. וכן אמר בתורה אשר חלק ה' אלהיך אות' לכל העמים תחת כל השמים ואתכם לקח ה' וגו': וישר אל מלאך ויוכל. כפל הענין לחזק כי פלא גדול היה להאבק אדם עם מלאך ויוכל עמו כמו שאמר וירא כי לא יכול לו: בכה ויתחנן לו. זה לא נזכר בתורה ופי' כאילו המלאך בכה והתחנן ליעקב שישלחו כמו שאמר ויאמר שלחני כי עלה השחר כל זה להודיע כי האל ית' שולח המלאך לעזרת הצדיק ולעשות לו רצונו ובעבור זה לא כפרד ממנו אלא ברצונו: בית אל ימצאנו. המלאך מצא אותו ג"כ בבית אל ושם ברכו גם כן. אמלא יחלצנו עתיד במקום עבר. ואחז"ל פירשו כמשמעו שאמר לו המלאך כי בית אל ימצאנו האל ית' בשרו כי שם יגלה לו ויקרא שמו ישראל: ושם ידבר עמנו. דברי הנביא אחר שם בבית אל מדבר עמי ועם עמוס להוכיח את ישראל על עבוד' העגל בבית אל כמו שאמר עמוס ברשעי וחיו ואל תדרשו בית אל וגו' ואחז"ל פי' ושם ידבר עמנו. דברי המלאך אמר לו כי האל ית' ימצאנו בבית אל ושם ידבר עמנו עמי ועמך לקיים ברכתי לך ונקרא שמך ישראל לאמר כי שרית עם אלהי' ועם אנשי' ותוכל. והגאון רב סעדי' פי' ושם ידבר עמנו כמו בעבורנו או עליו כמו בעבור זרע ישראל שאמר לו פרה ורבה גוי וקהל גויים יהיו ממך וגו'. ואמרו רז"ל כי המלאך הזה הוא מיכאל ועליו אמ' המלאך הגואל אותי מכל רע וגו': ויהוה אלהי הצבאות. אע"פ בנגלה לאביכם בא שדי לאמר לו אני אל שדי פרה ורבה עוד אחד שמו אנכבד למשה והכל בעבורכם לאחד בו אותות ומופתים להוציאכ' מעבדות לחירות והוא יו"ד ה"א וי"ו ה"א והוא אלהי הצבאות אלהי צבאות מעלה שהם המלאכי' והגלגלי' עם כוכביה' ובשם אל ואלהי' הוא משתתף עמהם אבל בזה השם אינו משתתף עם זולתו ואת' אם תעשו את רצונו הוא יהיה לכם לאלהי' כמו שהוא אל אלהי הצבאות ה' זכרו כמו שאמ' זה שמי לעולם וזה זכרי לדור ודור. ועל הדרך הזה ת"י נביא אמר להון ה' אלהי הצבאות וגו': ואתה. אתה שאתה זרע יעקב אם תרצה באלהיך תשוב כלומר חנוך כמו בשובה ונחת תושעון: חסד ומשפט שמור. בחנאי זה חוכל לנוח ולא תפחד מהאויב אם תשמור לעשות חסד ומשפט כי מדותיו הם כמו שאמר כי אני ה' עושה חסד ומשפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם ה' ואע"פ שלא הזכיר הנה צדקה הנה אמר במקום אחר שמרו משפט ופשו צדקה. ואמר הנה וקוה אל אלהיך תמיד והוא צדקה ויושר שתקוה תמיד אל ה'. ואף כי תהיה לך טובה גדולה ועושר ונכסים תאמר כי מאתו היא הכל מזברהו תמיד ותקוה לו כמו שאמר בתורה וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל: ולא כאפרי' שאמר אך עשרתי מצאתי און לי. ויש לפרש בי"ת בשלהיך תשוב במקום למ"ד ויהיה תשוב ענין תשובה וכמוהו ושלח את השעיר במדבר כמו למדבר רגנו צדיקי' בה' כמו לה' וי"ת ואת בפולחנא וגו': כנען בידו מאזני מרמה. אתה אין אתה כן אלא אתה כמו הכנען יהוא הסוחר אשר בידו מאזני מרמה: לעשוק אהב. הפך חסד ומשפט שמור וי"ת לא תהיין כתגרין וגו': ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי. הפך וקוה אל אלהיך תמיד אינו מקוה לאל ית' ואינו מודה שהוא שנתן לו כח לעשות חיל אבל אומר כחי ועוצם ידי עשה לי החיל הזה ושוכח האל ית' שנתן לו כח לעשות כמו שכתוב בתורה וזכרת את ה' אלהיך. זהו שאמר עשרתי מצאתי: און. כמו הון. או פירושו כמו כח כמו ולאין אונים עצמתי ירבה. כל יגיע לא ימצאו לי עון אשר חטא. עוד רעה אחרת אשר

מיהודיש אלמושינו ז"ל

אמרי ה' וגו' בכפן בידו מאזני מרמה אין סברא שום הוקלה אל סאוהב לעבר ויתכוב בעבוד פנה לי מה הלב הוא מוכרו ואינו כנוכן לתה לפריים אומר אמה פעברתי ומצאתי און לי הוא לבד בעבור כל יגיע לא אלת ומלת אך בבה אל כל יגיע והבה לא ומצאו הלאפי' לי ובעיסרי עון אשר יהיה הטא והוא עון מעט כי הטא הוא שונג אז יתיישב הכסוף כן אמר אפרים אך עשרתי לבד בשמצאתי הכח והשור בזה העושר כל יגיעי ולא שימצאו לי בעיסרי עון אשר חטא כי הכל יגיע כפי מה שיה מתיישב יותר בלשון הפסק והמה זה עון לו במה שתלה עושרו ביגיעו והוא כאמו המאזני מרמה שמצאו ביד הסוחר כי לא עיין אפרים שאנכי הנותן לו כח לאל כי אנכי ה' אלהיך אשר עוד יבוא זמן ג"כ זמן אשר בעיר מושיבך באוהלים כימי מועד עד מקום זרע ותהנה ונכון ורמון כי על כל מולא פי ה' יהיה האדם עד סוף הורלה בכל מה שיש לו לאדם מעיבר וכבוד הכל ממני לא כמו שאתה אפרי' אומר שיגיע כבר הוא שתאכל: והברתי

מנחה גדולה

ומם כל זה שאינם מתחילים אם דבר ה' היו עושי' שהוא שיקרלוני בחזקות אין צריך לומר עוהני אצל' שלא אסתלק כי אם אכילו בהיותי על שהתחלתי להסתלק ואני למעלה מהם תועיל קריאתם יחד שלא ירומם להסתלק יותר:

אחרי ה' ילכו וגו'. הנה ידוע מאמרם ז"ל זכה אחיסנה לא זכו בעתה גם אמרו ז"ל זכו ביסודו מאליהם בשובה ונחת יושעון אך אם יהיו חייבי' מלבד שיבי' בעתה ולא מקודם ג"כ לא תהיה כי אם ע"י יסורין הם חבלי משיח כי אז ע"י היסורין ישובו על בדאם כי אז יכירו כי מוסיע אין בלתי ית' ונבאה אל הענין והוא בהזכיר מאמרם ז"ל כי לעתיד מובטים אנו מה' כי לא יבגר מלשוב עד ה' ואכן הדבר בספק על הבטחות הנבואה אם והיה כי יבואוהו עליך וגו' ושבת עד ה' וגו' וזה יאמר כה הוא ית' אלא אמרתי כי עמי תלונים אמשובתי אם יתחילו הם ליטהר אז אני לטהרם בערות עליהם רוח טהרה ממרום ובזה הם תלונים מלשוב ואל יאמר איש אוי לנו אם תליה זו תהיה לעולם לעד ולא נגאל אלילה כי הגאולה העתידה יהוא שלא תהיה אלא ע"י תשובה לא"ל הוא ית' דעו איפה כי עתידים לעתיד שאחרי ה' ילכו כאריה ישאג אך תלונתי היא כי לא תהיה זאת לאם כי אם באשר הוא ישאג תחילה שהוא בחבלי משיח ויופיע ה' אז ריח התעוררות

ורדף ג' וחס' בקרי' וסי' ורדף אין. ורדף שלמנים. ורדף קדים: בבטן ג' בקריאה וסימן בטרם אצרך בבטן ידעתיך. בבטן עקב את אחיו. בבטן עשני עשרו. אהב ט' וסימן נמסר בריש שמואל. ויאמר אפרים י"ב סבירין ויאמרו וסימן נמסר בספר שופטים סי' י"א:

ועם קרושים נאמן. כפל הענין במלות שונות כי קדושים במקום אלה אמר לשון רבים כמו אלהים קדושי הוא. אמר כי נאמן היה יהודה עם האל ית' ומתחזיק בעבודתו אע"פ שאפרי' היה עובד את העגלים. אל בפתח לא ידענו אם היה קורא אותו כך שתרגם אפרים קדמי עם אל כמו עם אל בכזבין וגו': אפרי' דועה רוח ורודף קדים. בעבדו העגלים דומה למי שפותח פיו אל הרוח ורועה אותו כי לא יחיה ממנו ורודף קדים. כפל הענין במלות שונות וזכר קדים כי הוא הקשה שברוחות ומזקת לבני אדם כן הם נא די שלא הועילה להם עבודת העגלים אלא שהזיקה להם: כל היום כזב ושוד ירבה. אינו חוזר בו מרשעו אלא כל הימים מרבה כזב שהי' עבודת העגלים וכן מרבה בשוד ושבר שיב' עונם בעבודת'. ועם כל זה לא יביא ולא ישוב מעבודת העגלים לעבודת האלהים ית' אלא מה עשה כשתבא איש ארת האויב כרתו ברית עם אשור למצרים וכן עם מצרים פעם עם זה פעם עם זה: ושמן למצרי' יובל. שהם מובלים השמן למצרי' לשתת כי השמן בא להם למצרים ולשאר ארצות מא"י כמו שכתוב בנבואת צר. יהודה וישראל המה רוכליך בחטי מנית ופנג ודבש ושמן צרי נתנו מערבך. ואמר ביסעי' ותשורי למלך בשמן כי היתה א"י ארץ זית שמן: וריב לה' עם יהודה. אע"פ שאמר ויהודה עוד רד עם אל אמר אע"פ שהחזיק בעבודת האל בבית המקדש אח"כ הרעו מעלליהם כשהיו מלכיהם רעי' לפיכך אמר שיפ לה' ריב ותוכחה עם יהודה ועם יעקב לפקוד עליהם כמעלליהם כשהיו מלכיהם רעי כי לא זכרו הסדי עמהם ולא עם אביה' יעקב כי הכל בעבור זרעו והרחקתי עליו אית שיהיה לזרעו אחריו אם יתנו לבם אלי וידעו כי בעבורם נעשה הותו האות לא בעבור יעקב עצמו כי הוא לא היה אדון לעשו בחייו ומה שהרחקתי עליו לא היה אלא בעבור זרעו והם אינם מכירי' זה כי אלו היו מכירים זה היו דבקי' בי ובעבודתי ואני הייתי מקיים להם ברכת יעקב אביהם ומה הוא האות שעשיתי לו: בבטן עקב את אחיו. כמו שאמר וידו אוחזת בעקב עשו והיה זה פלא גדול כי העובר בבטן אין לו כח ויכולת בשאר' מאברין ואף כי יבקע הסליה ויתפוס בעקב העובר האחר זו פליאה גדולה וזאת עשיתי אני להיות לאות לבניו אחריו. כי בסוף והוא העקב ישלטו בני יעקב בבני עשו. ואע"פ שבימי דוד היתה להם ממשלה בהם כמו שאמר ויהי אדום עבדים לדוד לא היתה הממשלה קיימת עד בסוף הימים כמו שכתוב והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ודלקו בהם ואכלו ולא יהיה שריד לבית עשו וגו' וכל זה לא נתנו אל לבם בניו: ובאלוהו שרה את אלהים. ועוד אות אחר הראיתי לו להיות לבניו אחריו כי נתתי בו כח להאבק עם המלאך ולהיותו שר כנגדו כאלו היה במערכת אחת עמו וזה האות הראיתי לו כי בניו יהיו חלק ה' לבדו שלא ישלטו בהם כוכב ומזלא כל זמן שיעשו רצוני ומצותי השמים לא יתנו להם כח ויכולת בהם כי השגחת האל ית' דבקה בהם כל זמן שיעשו רצונו ולא יפלו תחת מקרה הזמן. וכן אמר בתורה אשר חלק ה' אלהיך אות' לכל העמים תחת כל השמים ואתכם לקח ה' וגו': וישר אל מלאך ויוכל. כפל הענין לחזק כי פלא גדול היה להאבק אדם עם מלאך ויוכל עמו כמו שאמר וירא כי לא יכול לו: בכה ויתחנן לו. זה לא נזכר בתורה ופי' כאילו המלאך בכה והתחנן ליעקב שישלחו כמו שאמר ויאמר שלחני כי עלה השחר כל זה להודיע כי האל ית' שולח המלאך לעזרת הצדיק ולעשות לו רצונו ובעבור זה לא כפרד ממנו אלא ברצונו: בית אל ימצאנו. המלאך מצא אותו ג"כ בבית אל ושם ברכו גם כן. אמלא יחלצנו עתיד במקום עבר. ואחז"ל פירשו כמשמעו שאמר לו המלאך כי בית אל ימצאנו האל ית' בשרו כי שם יגלה לו ויקרא שמו ישראל: ושם ידבר עמנו. דברי הנביא אחר שם בבית אל מדבר עמי ועם עמוס להוכיח את ישראל על עבוד' העגל בבית אל כמו שאמר עמוס ברשעי וחיו ואל תדרשו בית אל וגו' ואחז"ל פי' ושם ידבר עמנו. דברי המלאך אמר לו כי האל ית' ימצאנו בבית אל ושם ידבר עמנו עמי ועמך לקיים ברכתי לך ונקרא שמך ישראל לאמר כי שרית עם אלהי' ועם אנשי' ותוכל. והגאון רב סעדי' פי' ושם ידבר עמנו כמו בעבורנו או עליו כמו בעבור זרע ישראל שאמר לו פרה ורבה גוי וקהל גויים יהיו ממך וגו'. ואמרו רז"ל כי המלאך הזה הוא מיכאל ועליו אמ' המלאך הגואל אותי מכל רע וגו': ויהוה אלהי הצבאות. אע"פ בנגלה לאביכם בא שדי לאמר לו אני אל שדי פרה ורבה עוד אחד שמו אנכבד למשה והכל בעבורכם לאחד בו אותות ומופתים להוציאכ' מעבדות לחירות והוא יו"ד ה"א וי"ו ה"א והוא אלהי הצבאות אלהי צבאות מעלה שהם המלאכי' והגלגלי' עם כוכביה' ובשם אל ואלהי' הוא משתתף עמהם אבל בזה השם אינו משתתף עם זולתו ואת' אם תעשו את רצונו הוא יהיה לכם לאלהי' כמו שהוא אל אלהי הצבאות ה' זכרו כמו שאמ' זה שמי לעולם וזה זכרי לדור ודור. ועל הדרך הזה ת"י נביא אמר להון ה' אלהי הצבאות וגו': ואתה. אתה שאתה זרע יעקב אם תרצה באלהיך תשוב כלומר חנוך כמו בשובה ונחת תושעון: חסד ומשפט שמור. בחנאי זה חוכל לנוח ולא תפחד מהאויב אם תשמור לעשות חסד ומשפט כי מדותיו הם כמו שאמר כי אני ה' עושה חסד ומשפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם ה' ואע"פ שלא הזכיר הנה צדקה הנה אמר במקום אחר שמרו משפט ופשו צדקה. ואמר הנה וקוה אל אלהיך תמיד והוא צדקה ויושר שתקוה תמיד אל ה'. ואף כי תהיה לך טובה גדולה ועושר ונכסים תאמר כי מאתו היא הכל מזברהו תמיד ותקוה לו כמו שאמר בתורה וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל: ולא כאפרי' שאמר אך עשרתי מצאתי און לי. ויש לפרש בי"ת בשלהיך תשוב במקום למ"ד ויהיה תשוב ענין תשובה וכמוהו ושלח את השעיר במדבר כמו למדבר רגנו צדיקי' בה' כמו לה' וי"ת ואת בפולחנא וגו': כנען בידו מאזני מרמה. אתה אין אתה כן אלא אתה כמו הכנען יהוא הסוחר אשר בידו מאזני מרמה: לעשוק אהב. הפך חסד ומשפט שמור וי"ת לא תהיין כתגרין וגו': ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי. הפך וקוה אל אלהיך תמיד אינו מקוה לאל ית' ואינו מודה שהוא שנתן לו כח לעשות חיל אבל אומר כחי ועוצם ידי עשה לי החיל הזה ושוכח האל ית' שנתן לו כח לעשות כמו שכתוב בתורה וזכרת את ה' אלהיך. זהו שאמר עשרתי מצאתי: און. כמו הון. או פירושו כמו כח כמו ולאין אונים עצמתי ירבה. כל יגיע לא ימצאו לי עון אשר חטא. עוד רעה אחרת אשר

אבן עזרא

ואפרים. אינו הולך אחרי השם כי אם בדבריו כי הוא רועה רוח כמו הקן לדברי רוח והעד ובריח עם אשור יכרותו ושמן למצרים יובל דורון למלך מצרים: וריב. המפרש כי יהודה הוא נאמן והוא יהיה מוכיח ואמר כי הכתוב לא הזכיר וריב ליי על יהודה רק עם הטעם כי השם ויהודה יריבו על אפרים והנה טעה מדרך הכתוב והלקוק כי למעלה כתב ויהודה את מוזרו מרביב אפרים יחרש יהודה ועל שניהם אמר אכלתם פרי כחש גם שכח ריבו רועי גדר עם רועי יצחק וירב העם עם משה ורבים אחרים על כן חבר אפרים עם יהודה ואחר ולפקד על יעקב כדרכיו שזה השם כולל שניהם: בבטן. המפרש בבטן גזר השם לבר הבכורה והברכה לא ידעתי מה טעם בבטן והכתוב אמר בטרם אצרך בבטן ידעתיך ולפי דעתי כי הוא כמשמעו כי בבטן עקב את אחיו וזהו מפורש וידו אוחזת בעקב עשו והטע' למה לא יזכרו את בני יעקב שאני בחרתי אביהם ועשיתי לו מעלה על כל הנולדים כי כאשר היה בבטן נתתי לו כח לאחוז בעקב וזהו כמעשה גם כי חין כח בעומד בשליה ובעת התבקעה לתפוש דבר עד שיצא מהרחם לאויר העולם והנה בהיותו בבטן נתתי לו כח ואחרי כן התאבק עם המלאך ולא יכול לו והנה מלאך אחד הרג כל מחנה אשור ומרחוקו יפחדו בני אדם כמו דוד שנכפת ואף כי להתאבק עמו והנה הטעם שידעו כל בני העול' וטעם עלות הנחר לפני שיתחזק האור שלא יבעת יעקב וטעם בית אל ימצאנו בשובו לאביו שם מצא המלאך ובעבור שהמלאך נראה בבית אל פעמים הנה המקום שער השמים על כי התנבאתי אני ועמוס על ירבעם בבית אל שהוא מקום מלכותו כאשר אפרש: ויי'. הטעם המלאך דיבר עם אביכם והשם גילה שמו למשה שהוא אלהי המלאכי' להיות להם לאלהים על כן יי' זכרו: ואתה. לא שבת אל אלהיך היה עוזרך להשיבך אליו וזהו ואתה באלהיך תשוב וקוה אליו ואל תסמוך אל עשרך ואל כוחך כי הכח מאתו היה לך גם העושר: ויאמר

מאמר כי הוא עושק יאומר כי בכל מה שיגע ואף לא ימצאו לו ממון של עון וחטא:

ורעה רוח. לשון ריע מתחבר לדברי רוח לע"א: ושמן. שלהם למצרי' מוביליס לתת שוחד למצרי' לעזור אותם: וריב ליי' עם יהודה. אליהם הוא מגיד את דברי ריבו אשר עשו לו מאיהם בית ישראל ולא יתמהו בפקדו על יעקב כדרכיו: בבטן עקב את אחיו. כל זה עשיתי לו מחזו בעקבו סימן שהוא יהיה לו גביר: בכה. המלאך: ויתחנן. לו כשאמר לו לא אשלחך כי אם ברכתני והמלאך היה מבקש ממנו הנח לי עכשיו סופו של הב"ה ליגלות עליך בבית אל ושם תמצאנו ושם ידבר עמנו והוא ואני נסכי' לך על הברכות שבירכך יצחק ואותו מלאך ברו של עשו היה והיה מערער על הברכות: יי' אלהי הצבאות יי' זכרו כאשר היית' הולכי' עמי בתמימו' כיעקב אביכ' הייתי מנהג עמכם כאשר נהגתי עמו: ואת' באלהיך תשוב. בהבטחתו ובמשפטיו שהוא מבטיחך אתה יכול לסמוך ותשוב אליו רק חסד ומשפ' שמור ומובטח אתה לקוו' ליסעו המיד: כנען בידו מאזני מרמה. אתם סוחרים ורמאי' ועל בנעב' שאתם סוחרים אך עשרתי ולא עוברב' אתם הב"ה: מצאתי און לי. און כח ומדרש אגד' היה דורש רבי שמעון זצ"ל מצאתי און לי מצאתי לי שטר חוב שיש לי מלכות על ישראל וילכו גם אחיו ויפלו וגו' הנגו לך לעבדים אין לי דיני שטר כמו כותבי' עליו אזנו וכמו באזני התל ובטיני אחת בברחשית רבה וזה פירושו ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי שטר אחד בכל ישראל עבדים לי שאני קנה אותו דכתיב וילכו גם אחיו ויפלו לפניו ויאמרו הנגו לך לעבדים ומה שקנה עבד קנה רבו וכל ממונו שלו לפי' אין כי חטא אם אסול כל אשר לאם כי אם עבדי מה כתוב אחריו ואנכי יי' אלהיך מארץ מצרי' גדולה הכתה לאביך במצרים מאתי היתה: המר הב"ה הנגו לך לעבדי' לא שבחת אבל אנכי יי' אלהיך שלי' כי' דברות שבחת שהעמדת שני עגלי' אחד בבית אל ואחד בדן ולעניין פשוטו שלמקרא אתה אומר מצאתי אין לי ע"י עושק ומאזני מרמה ואנכי יי' אלהיך מארץ מצרים שם הבאתי בין טפה שלי בבור לטפה שהיא שלי בבור אף אני היודע ונפרע ממאזני מרמה העשויים מבלי הבין ומהטומן משקלותיו במלח כדי לרמות: וכל יגיעי לא ימצאו לי. טוב לך הם חמרת בלבך כל ממוני לא יהא בו ספק לכפר על עוני אשר הטאתי כן תירגם יונתן נביאא אמר להון כל עוחרכון לא יתקיים לכון ביום תוסלמ' חוביכון. לא ימצאו לא יסופקו כמו ומצא להם ולא יתכן לפ' כל יגיעי כל הינעים לבקש עוני ולא ימצאו לי עון שח"כ היה ראוי לכתוב כל יגעי בלא י"ו ולינקד בגירי מבל עתה אינו לשון יגע אלא לשון יגיע: עוד

אבן עזרא

ואפרים. אינו הולך אחרי השם כי אם בדבריו כי הוא רועה רוח כמו הקן לדברי רוח והעד ובריח עם אשור יכרותו ושמן למצרים יובל דורון למלך מצרים: וריב. המפרש כי יהודה הוא נאמן והוא יהיה מוכיח ואמר כי הכתוב לא הזכיר וריב ליי על יהודה רק עם הטעם כי השם ויהודה יריבו על אפרים והנה טעה מדרך הכתוב והלקוק כי למעלה כתב ויהודה את מוזרו מרביב אפרים יחרש יהודה ועל שניהם אמר אכלתם פרי כחש גם שכח ריבו רועי גדר עם רועי יצחק וירב העם עם משה ורבים אחרים על כן חבר אפרים עם יהודה ואחר ולפקד על יעקב כדרכיו שזה השם כולל שניהם: בבטן. המפרש בבטן גזר השם לבר הבכורה והברכה לא ידעתי מה טעם בבטן והכתוב אמר בטרם אצרך בבטן ידעתיך ולפי דעתי כי הוא כמשמעו כי בבטן עקב את אחיו וזהו מפורש וידו אוחזת בעקב עשו והטע' למה לא יזכרו את בני יעקב שאני בחרתי אביהם ועשיתי לו מעלה על כל הנולדים כי כאשר היה בבטן נתתי לו כח לאחוז בעקב וזהו כמעשה גם כי חין כח בעומד בשליה ובעת התבקעה לתפוש דבר עד שיצא מהרחם לאויר העולם והנה בהיותו בבטן נתתי לו כח ואחרי כן התאבק עם המלאך ולא יכול לו והנה מלאך אחד הרג כל מחנה אשור ומרחוקו יפחדו בני אדם כמו דוד שנכפת ואף כי להתאבק עמו והנה הטעם שידעו כל בני העול' וטעם עלות הנחר לפני שיתחזק האור שלא יבעת יעקב וטעם בית אל ימצאנו בשובו לאביו שם מצא המלאך ובעבור שהמלאך נראה בבית אל פעמים הנה המקום שער השמים על כי התנבאתי אני ועמוס על ירבעם בבית אל שהוא מקום מלכותו כאשר אפרש: ויי'. הטעם המלאך דיבר עם אביכם והשם גילה שמו למשה שהוא אלהי המלאכי' להיות להם לאלהים על כן יי' זכרו: ואתה. לא שבת אל אלהיך היה עוזרך להשיבך אליו וזהו ואתה באלהיך תשוב וקוה אליו ואל תסמוך אל עשרך ואל כוחך כי הכח מאתו היה לך גם העושר: ויאמר

עוד אושיבך באהלי׳ אברית מתוכך סוחרי ארמה ואושיבך באהלי׳ אעמיד מתוכך תלמידי׳ עוסקי׳ בתורה: כימי מועד׳ כימי מועד הראשון שהיה יעקב היה תם יושב באהלים: ודברתי על הנביאי׳ ־ להוכיח אתכ׳ ולהחזיר אתכ׳ למוטב: וביד הנביאים אדמה׳ נראיתי להם בכמה דומיות ד״א אדמה להם דברי על ידי משלים כדי לייסב׳ על שומעיהם:

אם גלעד און אם בא להם שבר וחונם הם גרתו לעצמ׳כי אך שוא היו ובגלגל שוורי׳ זבחו לע״א: גם מזבחותם׳ רבי׳ כגלים שעל תלמי שדי תלמי שדי היא מעני׳ המחריבה קרוייה תלם: ויברח יעקב שדה ארם וגומר׳ כאדם שאות׳ נחזו׳ על הראשונו׳ שדברנו למעל׳ ויסר ל המלאך ועוד זאת עשיתי לך הוצרך לברוח שדה ארם ידעתם איך שמרתיו: ובאשה שמר׳ את הצאן: ובנביא העלה יי׳ וגומר: ועל שאת׳ מבזין את הנביאי׳ ומלעיגין בדבריהם הלא בנביא העלה וגומר. הכעיס אפרי׳ לבורא׳ לבזות את נביאיו ולבגוד בו: תמרורים׳ הם לו כי דמיו אשר שפך בהטיאו את ישראל לע״ז והמחטיאו לאד׳ קשה לו מן ההורגו כאשר אנו למידין מעמון ומואב שהטעו את ישראל להלחם לבעל פעו׳ ובעבור הכתו׳ יותר ממצרי ואלוהי שיבעטום בנהר וילאו בחרב לקראתם: עליו׳ עליו׳ ־ עליו יטיל הקב״ה: וחרפתו׳ שחרף את שלמ׳ כעניין שנאמר וידם יד במלך שהוכיחו ברבים על אשר בנה שלמה את המלוא כדמפורש בחלק: ישיב לו אדוניו׳ ־ הקב״ה שהרי הוא הרע לעשות יותר ממנו: כדבר אפריים רתת׳ ־ כשקינא ירבעם למקו׳ ודבר כנגד שלמה דברים קשים וברעדה שהרי מלך גדול היה שלמה: נשא הוא בישראל׳ משם זבה להנשא להיות מלך ישראל: ויאשם׳בבעל׳ כיון שעלה לגדולה ויאשם׳ בע״ז: וימת׳ ־ נכרת בית ירבעם וכן בית אחאב וי״ת כד ממליל חד מדבית אסרי׳ רתיתא אחיד להון לעממיא מתרברבין הוו בישראל וכדו דחבו בפולחן טעותא מתקטלין: ועתה׳ בית יהוא שראו כל זאת יוסיפו לחטוא׳ ־ כתבונם׳ כתבניתם: זובחי אדם עגלים ישקון׳ ־ הכומרים אומרים לישראל מי שזובח בנו לע״ז כדי הוא להיות נושק עגל שהרי דורון חביב הקריב לו כך פירשו רבותינו בסנהדרין ומיושב הוא על לשון המקרא יותר מתרגו׳ של יונתן: וכטל משכים הולך׳ וכפולא דמוחי פסיק: כמוץ יסוער מגורן׳ כמולא דנשבא רוחא מאדרא׳ יסוער אשר סערה תשאנו: ואנכי

אבן עזרא

ויאמר׳ ־ אעם אך לא נתן לי הנס העושר אני מעצמי עשרתי כי איני כמו כנען הוא הסוחר כמו לא יהיה עוד כנעני והנס למה יאמר חסד ומשפט שמור ולא יהיה עושק ככנעני וכל יגיע לא ימצאו בני אדם שחטאתי: ואנכי׳ ־ הטעם הלא תזכר כי אני העליתיך ממצרים בעוש׳ רב שלא יגעת בו וכלכלתיך במדבר בהיותך באהלי׳ כמו כן יוכל לעשות לך כימי מועד׳ אתך ממצרים: ודברתי׳ ־ והנה כבר דברתי כזאת וכזאת על הנביאים שיאמרו לכם שתניחו דברי שקר: וביד הנביאים אדמה׳ ־ שמתי דמיונות משלים שתבינו: אם׳ ־ והנה היו אנשי הגלעד לפני הנביאים און: אך שוא היו׳ אחרי כן: בגלגל שוורים זבחו׳ לבעל: כגלים׳ ־ דרך משל שהיו רבים וכראים: ויברח׳ ־ היה לכם לחשו׳ כי אביכם בברחו אל ארם עני היה וכן אמר ונתן לי לחם לאכול: ויעבד׳ ־ באשה׳ ־ זהו הלא ברחל עבדתיך ובעבור אשה היה שומר צאן ואני העשרתיו גם העליתי בניו על יד נביא הוא משה ושב ישראל כמו צאן ושמרן משה ושכח ישראל כל זה: הכעיס׳ ־ הנס: תמרורים׳ ־ בגלוי כמו שימי לך תמרורים ויתמרמר: ודמיו׳ ־ דמי נקיים שפך: יטוש׳ ־ כמו והנס כטושים: כדבר׳ ־ מדיבורו היו יראים הגויים ואין למלת רתת חבר רק בארמית ור׳ משה הכהן פי׳ זה על ירבעם שהיה מאפריים כמו זה ירבעם בן יואש כאשר אפרים עוד. ונשא הוא שנאת מלכותו בישראל כי מלך על עשר׳ השבטים: ויאשם׳ ־ נחשב כמת ועוד כי הרג אביה כל מתנהו: ועתה יוסיפו׳ ־ הדור הזה לחטוא: כתבונם׳ ־ כתבונתם כמו וגורם לבלות שאול וגורתם׳ ־ בני אדם להתל מהם כי הם מנשקי׳ לבעלי׳ שהם צורות העגלים כמו וכל הפה אשר לא נשק לו והם שופכים׳ דם נקי׳ וזהו ודמיו עליו יטוש והנס הפך כל אדם כי האדם ישק לאדם שהוא חבירו ויזבח העגלים למאכלו: לכן׳ ־ על כן לא יעמדו׳ ־ משכים׳ פירשתיו כי בחם השמש לא ימצא׳ כמוץ׳ ־ התבן הדק עם רוח סערה והיה ראוי להיות יסוער בפתח גדול והנה היא מלה זרה בדקדוק: ואנכי

אשר־חטא׳ ־ ואנכי יהוה אלהיך׳ ־ מארץ מצרים׳ ־ עד אושיבך באהלים׳ ־ כימי מועד׳ ־ ודברתי על הנביאים׳ ־ ואנכי חזון הרביתי׳ וביד הנביאים׳ ־ אדמה׳ ־ אם־גלעד׳ ־ אך־שוא׳ ־ היו בגלגל׳ ־ שורים׳ זבחו׳ גם׳ מזבחותם׳ ־ כגלים׳ ־ על תלמי שדי׳ ־ ויברח׳ יעקב׳ ־ שדה ארם׳ ־ ובאשה׳ ־ שמר׳ ־ ובנביא׳ ־ העלה׳ יהוה׳ ־ את־ישראל׳ ־ ממצרים׳ ־ הכעיס׳ ־ אפרים׳ ־ תמרורים׳ ־ ודמיו׳ ־ עליו׳ ־ יטוש׳ ־ וחרפתו׳ ־ ישיב׳ לו׳ ־ אדניו׳ ־ אפרים׳ ־ רתת׳ ־ נשא׳ ־ ויאשם׳ ־ בבעל׳ ־ וימת׳ ־ ועתה׳ ־ יוסיפו׳ ־ לחטא׳ ־ ועשו׳ ־ להם׳ ־ כתבונם׳ ־ עגלים׳ ־ יסכו׳ ־ אדם׳ ־ עגלים׳ ־ לכן׳ ־ יהיו׳ ־ כענן׳ ־ בקר׳ ־ וכטל׳ ־ משכים׳ ־ הולך׳ ־ כמוץ׳ ־ יסוער׳ ־ מגורן׳ ־ ומעשן׳ ־ מארבה׳ ־ ואנכי

תושלמת חובין׳ ־ ואנא׳ ־ אלהך׳ ־ דאפקתך׳ ־ מארעא׳ ־ דמצרים׳ ־ עוד׳ ־ אותיבינך׳ ־ במשכנין׳ כיומי׳ ־ קדם׳ ־ ומלילית׳ ־ עם נביא׳ ־ ואנא׳ ־ נבואן׳ ־ אדמה׳ ־ אם־גלעד׳ ־ און׳ ־ אך־שוא׳ ־ היו׳ ־ בגלגל׳ ־ שורים׳ זבחו׳ ־ גם׳ ־ מזבחותם׳ ־ כגלים׳ ־ על תלמי שדי׳ ־ ויברח׳ יעקב׳ ־ שדה ארם׳ ־ ובאשה׳ ־ שמר׳ ־ ובנביא׳ ־ העלה׳ יהוה׳ ־ את־ישראל׳ ־ ממצרים׳ ־ הכעיס׳ ־ אפרים׳ ־ תמרורים׳ ־ ודמיו׳ ־ עליו׳ ־ יטוש׳ ־ וחרפתו׳ ־ ישיב׳ לו׳ ־ אדניו׳ ־ אפרים׳ ־ רתת׳ ־ נשא׳ ־ ויאשם׳ ־ בבעל׳ ־ וימת׳ ־ ועתה׳ ־ יוסיפו׳ ־ לחטא׳ ־ ועשו׳ ־ להם׳ ־ כתבונם׳ ־ עגלים׳ ־ יסכו׳ ־ אדם׳ ־ עגלים׳ ־ לכן׳ ־ יהיו׳ ־ כענן׳ ־ בקר׳ ־ וכטל׳ ־ משכים׳ ־ הולך׳ ־ כמוץ׳ ־ יסוער׳ ־ מגורן׳ ־ ומעשן׳ ־ מארבה׳ ־ ואנכי

באהלים ד׳בקריא׳ וסי׳דרך השכוני באהלים׳ כי באהלי׳תשבו כל ימיכם׳ ונשב באהלים ונשמע ונעש׳ עוד אושיבך באהלים כימי מועד: תמרורים ד׳ וסי׳בת עמי חגרי שק׳קול ברמה נשמע׳נהי בכי׳ שימי לך תמרורים׳ הכעיס אפרים תמרורים: זובחי ב׳והם׳וסימ׳מאת זבחי הזבח אם שור׳ זבחי אדם עגלים:

שאמר יסעיה כרם היה לידידי ומה שאמר יחזקאל מכורותיך ומולדותיך וכל הפרשה ומה שאמר ביד משה: אם גלעד און׳ ־ אם על ידם היה שולח להם הדמיונות והמשלי׳ כמו אשר דבר ה׳ ביד משה: אם גלעד און׳ ־ אם גלעד החל לעשות און שהם החלו לעשות הרע החלה והם גלו תחלה: אך שוא היו׳ ־ מוכל להדביקו למעלה שיהיה טעמו על גלעד שזכר ויהיה הענין כפול כחלית שונית׳ ־ או יהיה טעמו דבק עם בגלגל ואע״פי שהוקף בחלת היו אין כל טעמי הפ׳ רופי׳ הולכים אחרי טעמי הנקוד בגלגל שורים זבחו׳ כי בני הגלגל היו שכני׳ לארץ הגלעד רק הירדן היה ביניהם ולמדו ממעשיהם והחלו לעבוד ע״א כמו הם ולעשות און ושיא וזבחו שורים לע״א במקום שעשו מזבח לה׳ יתברך והשכינו שם המשכן תחילה אחר שעברו את הירדן שם זבחו שורים לע״א גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי׳ ־ לא די במזבח שעשו בגלגל לע״א כי גם בנו חוץ לעיר מזבחות רבים נראים כגלי אבנים על תלמי השדות: שדי׳ ־ כמו שדים וכן וקרע לו חלוני כמו חלונים׳ וכת״י: ויברח יעקב׳ ־ והם אינם זוכרים הטובה שעשיתי עם אביהם שברח מפני עשו אחיו: ויעבוד ישראל באשה׳ ־ אף כשהיה שם הוצרך לעבוד את לבן בעבור אשה שיתן לו בתו׳ ־ והעבודה ששמר את לאנו וכן בבתו האחר׳ שנתן לו שמר לאנו ג״כ ואני הוא שהייתי עמו וברכתיו ושב משם בעושר ובנכסים: ובנביא העלה׳ ־ ועוד עשיתי חסד עם בניו שירדו למצרים ונשתעבדו שם ושלחתי להם נביא שהעלה אותם ממצרים ברכוש רב והוא משה: ובנביא נשמר ראיתי׳ שנה שהיו במדבר נשמרו ע״י נביא שנתתי להם ולא חסרו דבר וכל הטובות האלה אינם זוכרי׳ ומכעיסים אותו בתועבות ובלא אל זהו שאמר: הכעיס אפרים תמרורים׳ הכעיס אפרים את האל ית׳ בתמרורים והם המזבחות שהם כגלים וגיונים וכמוהו שימי לך תמרורי׳ ־ ויש לפרשו ג״כ מענין מרורים ופירושו כעס תמרורי׳ כלומר כעס רע ומר: ודמיו עליו יטוש׳ ־ דם נקי׳ שפך אפרים יטוש עליו אדוניו וכן חרפתו שחרף את האל ית׳ בעשותו העגלים הכל יסיב לוגמולו בראשו: יטוש׳ ־ כמו והנס נטושי׳ על פני כל הארץ׳ ־ ויטוש על המחנה ענין התפשטות׳ ־ אדוניו׳ ־ הוא הקדוש ברוך הוא ואע״פ שהוא אינו מכיר באדניהו על כרחו אדניו הוא והוא יסיב לו גמולו בראשו: כדבר אפרים רתת׳ ־ מהחלה קודם שחטא אפרים היה מירא על העמי׳ אשר סביבותיו כי בדברו היה אותו רתת ורעדה הסומע אותו והיה רם וגדול בבני ישראל כמו שנאמר עליו וזרעו יהיה מלא הגוים׳ ־ וזהו שאמר נשא הוא בישראל׳ ־ כלומר נשא ראשו בישראל וכיון שאשם בבעל מת׳ ־ כלומר נגף לפני אויביו כאלו מת כי אזלת ידו׳ ־ ועל הדרך הזה ת״י כד מליל חד מדבית אפרי׳ וגומר: ועתה יוסיפו לחטוא׳ ־ ועתה כשמלך ירבעם הוסיפו הם עוד לחטוא׳ כי מתחלה כשהיו עובדי׳ בימי השופטי׳ היו עובדים הבעלי׳ ובנים אל הם כשהיה עומד השופט והחזירם למוטב אבל עתה חשבו לעקור מכל עבודת אלהי׳ת שלא יעלה אדם לירושל׳ לעבוד׳ בית המקדש ויעבדו לפני העגלי׳ לעולם ואמרו אלה אלהיך ישראל אשר העליך מארץ מצרים׳ ־ ויעשו להם מסכה מכספם׳ ־ והנה העגלי׳ לא היו כסף אלא זהב אלא ר״ל מכספם שנתנו כל אחד לקנות זהב לעשות העגלים עשו להם כתבונם כמו שהתבונן בדבר איזו צורה יעשו והסכימו לעשות עגל כמו שעשו במדבר׳ ־ והטעם פירשנו בספר מלכים׳ ־ וי״ת כתבונם כמו כתבניתם שחרנם כדמותהון׳ ־ ומלת כתבונם היה ראוי בתבונת׳ וכן וגורם לבלות שאול כמו וגורתם כי הנפרד תבונה לזרה וי״א כי הם משקל אחד יאמר מהם בלא ה״א תבון צור׳ ־ מעשה חרשים כלה׳ ־ כל העגל הוא מעשה ידי חרש אין דבר רוחני בו כמו שאמר וכל רוח אין בקרבו׳ ־ להם הם אומרים׳ ־ בעבורם הם אומרים כהני העגל לבני אדם הבאים לזבוח זבחי אדם׳ ־ כלומר מי מבני אדם שירצה לזבוח׳ ־ עגלים׳ ־ ישקון׳ ־ יעשו העגלים על פיהם כי לא תהיה עבודתם שלימה עד שישקו אותם כי כן היה מנהגם כמו שאמר וכל הפה אשר לא נשק לו׳ ־ ורז״ל פירשו זבחי אדם שהיו זובחים בניהם לע״א זהו שאמר אדם והיו אומרים להם מי שיזבח בנו לע״א כדי הוא להיות נושק לעגל שהרי קרבן חביב הקריב לו׳ ־ לכן יהיו כענן בקר׳ ־ לפיכך ילכו לאבדון ויהיו כענן בקר וכטל שהולך בהשכמ׳ מהר׳ הוא נפסק כשישנמו חום השמש כן הם יכלו מהר׳ ־ וכן יהיו כמוץ יסוע׳ מגורן כמו המוץ והוא התבן הדק שתסערנו הרוח מהגורן כן יסוערו הם מהרל׳ ־ וכעשן מארוב׳ ־ או כמו עמוד העשן היוצא מהחלון שיהי׳ במהר׳ בטל ונפסק׳ ־ יסוער׳ ־ בלרי כמו בפתח והוא מהבנין שלא נזכר פעלו מהדגוש׳ ־ ואנכי

ממוה רש אלמרשנינו ז״ל

הנרתי על הנביאים וגו׳ ר״ל על דרך כי ההרסים דברו און פהוא אין והנה הם בלעד הוא הבל ואין במה שעשו לת העגל אין סבה שלבד בוה ודבר שהיו הסורים מזבחו בגלגל וכן המזבחות שעשים על תלמי שדי בגלגל נבוהים כי מלהר שהע״ז אין והבל כל הנעשה לשמה לתוהו ובהו יהשב והנה יש׳ לא זכרו החסדים שעשיתי להם כי הקימותי׳ לאומה מן העבר כי מתחלה ויברח יעקב והיה ידוד בתכלית הידידה עד שהוצרך לשמור הצאן כדי להיות לו לאשה אל שתלו אתם ממנו והנה קמתם תחת הגיעה הידוד עד שבנני׳ העלה ה׳ את יש׳ ממצרים שהיה אומה גדולה ועצומה וכן בבנביא נשמר מכל הגויים העצומים אחר שהתכם׳ הנה על מה שהכעיס אפרים בדברים גבוהים שהוא רמז אל הכחות שהיו עושים וכן על מה שדמיו עליו יטוש ויעזוב בשלא יעשה משכנו על הרוצחים שבו וכן על הארכה שלו שהוא רמז אל העגל אשר הוא בחמת חרפה לו לו שהוא מחרף ביה׳ הנה על הכל יסיב לו ה׳ שהוא אדוניו׳ ־ והנה באשר הוא אפרים מדבר הנה רתת ורעדה היה נשא הוא בים׳ כי הכל חרדים לדיבורו כי היה מפחד עליהם בתכלית הפחד הנה הוא כאשר אשם בעל בעל אפרים והרהה לים׳ העגל שנשה הנה נתחזקה הפחד שלו על ים׳ בימות ים׳ כשהוא מדבר ולא פיקחם רתת לבד עד שיעבו ישראל׳ כל הארצות אפרים ועתה שימות יבר׳ במה שיהיה אפרים ימשך כיום לתשות׳ ויבדקו בע״ז עד שכל א׳ מישראל׳ עבו להם ר״ל לעולם הבכה מכספם ומשלהם ובאשר מבין כל א׳ זולת העגלי׳ שעשה ירבעם וע״ל שהבין הוא לבדו וכן שיעבוס מעשה הרבים איזה הרס שימלה ולא הרס מיוחד וע״ד שעשה ירבעם פחים חכם בקש לו והוכרחו כל ישראל לעשות כן לבי שלהם הם אפרים אומ׳ שבאשר ישקו העגלים נשיקה לבד הוא נחשב כאלו יעשו זבחים מאדם ע״ד האתן בכורי פשעי ולזה יעשה כל אחד עגלים ועגלים ליסק לוהם ואפי׳ לא יהיה להם (כ״א לא יעשו) זביחה ולכן ראוי להם עונש גדול שילכו לאבדון ולמהומה כמו הענין בקר וגומ׳: היה

מנחה גדולה

ההעירות ויחרדו בנים מים וגם אני מתלונן למה פטלו ליחרב כדי לשוב אל״כ לתקן שעי״כ אביב אליהם מי יתן ולי חר גלות מצרים היו מתקנים ולא שבו לכסלה וכן בגלות בבל היו שבים בשלימות שלא היו גוים שלר גליות וזה יחרדו וגז׳ לומר הלא למרבי שיחרדו

ואנכי ה׳ אלהיך מארץ מצרים׳ כמו שפירשנו למעלה: ואלהים זולתי לא תדע׳ ואנכי ה׳ אלהיך מארץ מצרים׳ כמו שפירשנו למעלה: ואלהים זולתי לא תדע׳ לא היה לך לדעת ולעבוד אלהים אחרים זולתי כי תראו כי אין מושיע בלתי׳. אני ידעתיך׳ היה לך שתדעני כי אני ידעתיך במדבר׳ ספקתי מדכך במדבר במקום שאין בו מים ומזון: בארץ תלאובות׳ בארץ צמאה והיא המדבר׳ והביא אלוני מבית ראש׳ אלהיך מארץ מצרים׳ כמו שפירשנו למעלה: ואלהים זולתי לא תדע׳ ואנא ייָ אלהך דאסיקתך מארעא דמצרים ואלהא בר מיני לא תדע ופריקליה אלא אנא: אנא אסופיקית צורכיהון במדברא בארעא דהויהון תאבין בה לכל מידעם: כד זנתתון שבעו משבע ורואים ליבהון על כן שכחו לי פולחני: והוה מימרי להון כליתא כנימרא כמיין על שבילא: ערע מימרי בהון כדוב מתכל ותברית רישע לבהון וקטלתינון תמן כבני אריון כחית שנא דמבזעא שיציתינון: כד מחבלין אתון בית ישראל עובדיכון שלטין בבון עממיא וכד תיבין אתון לאוריתא מימרי הוה מסתרכון: אן מלכך כען ויפרקינך בכל קרוך ודיינך דאת אמרת מני עלי מלך ושלטון: מניתי עלך מלכא ברונזי ואעדיתי בחימתי: גניזין חובי בית אפרים נטירין לאתפרעא כל חוביהון: עקא ויזיע כחיבלין על ילדה ייתון עלוהי הוא בר דאתרבי ולא חכים למידע דחלתי ארי כען איתי עלוהי עקא כאתתא דיתבא על כתברא וחיל ליה למילד: בית ישראל מד קטול פרקתינון ומן מחבלא שזבתינון כען יהי מימרי בהון לקטול ופתגמי למחבלא על דעברו על אוריתי אסליק שכינתי מנהון: ארי אינון מיתקרן בנין ועובדין מקלקלין אסגיא כען אתי עלי הון מלך תקיף כרוח קידומא ואנכי יהוה אלהיך מארץ מצרים ואלהים זולתי לא תדע ומושיע אין בלתי: אני ידעתיך במדבר בארץ תלאובת: כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם על כן שכחוני: ואהי להם כמו־שחל כנמר על־דרך אשור: אפגשם כדב שכול ואקרע כגור לבם ואכלם שם כלביא חית השדה תבקעם: שחתך ישראל כי־בי בעזרך: אהי מלכך אפוא ויושיעך בכל־עריך ושפטיך אשר אמרת תנה־לי מלך ושרים: אתן־לך מלך באפי ואקח בעברתי: צרור עון אפרים צפונה חטאתו: חבלי יולדה יבאו לו הוא־בן לא חכם כי־עת לא־יעמד במשבר בנים: מיד שאול אפדם ממות אגאלם אהי דבריך מות אהי קטבך שאול נחם יסתר מעיני: כי הוא בין אחים יפריא רוח קדים רוח

ואנכי יהוה אלהיך מארץ מצרים׳ כמו שפירשנו למעלה: ואלהים זולתי לא תדע׳ ואנכי ה׳ אלהיך מארץ מצרים׳ כמו שפירשנו למעלה: ואלהים זולתי לא תדע׳ לא היה לך לדעת ולעבוד אלהים אחרים זולתי כי תראו כי אין מושיע בלתי׳. אני ידעתיך׳ היה לך שתדעני כי אני ידעתיך במדבר׳ ספקתי מדכך במדבר במקום שאין בו מים ומזון: בארץ תלאובות׳ בארץ צמאה והיא המדבר׳ והביא אלוני מבית ראש׳ אלהיך מארץ מצרים׳ כמו שפירשנו למעלה: ואלהים זולתי לא תדע׳ ואנכי ה׳ אלהיך מארץ מצרים׳ כמו שפירשנו למעלה: ואלהים זולתי לא תדע׳ לא היה לך לדעת ולעבוד אלהים אחרים זולתי כי תראו כי אין מושיע בלתי׳. אני ידעתיך׳ היה לך שתדעני כי אני ידעתיך במדבר׳ ספקתי מדכך במדבר במקום שאין בו מים ומזון: בארץ תלאובות׳ בארץ צמאה והיא המדבר׳ והביא אלוני מבית ראש

יד

רוחיהוה ממדבר עלה ויבוש מקורו ויחרב מעינו הוא ישסה אוצר כל כלי חמדה: תאשם שמרון כי מרתה באלהיה בחרב יפלו עלליהם ירטשו והריותיו יבקעו: שובה ישראל עד יהוה אלהיך כי כשלת בעונך: קחו עמכם דברים ושובו אל יהוה אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פרים שפתינו: אשור לא יושיענו על סוס לא נרכב ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו אשר בך ירחם יתום: ארפא משובתם אהבם נדבה כי שב אפי ממנו: אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה ויך שרשיו כלבנון: ילכו יונקותיו והי כזיתו הודו וריחו כלבנון: ישבו ישבי בצלו יחיו דגן ויפרחו כגפן זכרו כיין לבנון: אפרים מה לי עוד לעצבים אני עניתי ואשורנו אני כברוש רענן ממני פרי לי נמצא: מי חכם ויבן אלה נבון וידע אלה כי ישרים דרכי יהוה וצדיקים ילכו בם ופשעים יכשלו בם:

רוחיהוה ממדבר עלה ויבוש מקורו ויחרב מעינו הוא ישסה אוצר כל כלי חמדה: תאשם שמרון כי מרתה באלהיה בחרב יפלו עלליהם ירטשו והריותיו יבקעו: שובה ישראל עד יהוה אלהיך כי כשלת בעונך: קחו עמכם דברים ושובו אל יהוה אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פרים שפתינו: אשור לא יושיענו על סוס לא נרכב ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו אשר בך ירחם יתום: ארפא משובתם אהבם נדבה כי שב אפי ממנו: אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה ויך שרשיו כלבנון: ילכו יונקותיו והי כזיתו הודו וריחו כלבנון: ישבו ישבי בצלו יחיו דגן ויפרחו כגפן זכרו כיין לבנון: אפרים

יתובון בגדבא ארי תבר רוגז מנהון: יהי כמימרי כטלא לישראל יזהרון כשושנא ויחבון על הקוף ארעהון כאילן לבנון רבשלח עוברתיה: יסגון בנין ובנן ויהיכון מנרת קורשא זיהון וריחהון כריחת קטורת בוסמיא: יתכנישון מביני גלותהון יחבון בטלל משיחהון וייחון מתיאנוסי טובא בארעא היך דכרן טבותהון עליל ולא פסיק כדכרן יבבות חצוצרתא על חמר עתיק דמתנסך בב תמקדשא:

ייסרון

עד יי' ה'דסמיכי בקריאה וסימ' ושבת עד יי' אלהיך ושמעת בקולו: בצר לך ומצאוך כלהדברים: ונגף יי' את מצרים: שובה ישראל עד יי אלהיך: נחפשה דרכיני ונחקורה ונשובה: לבנון ד'בקריאה וסימ' אהיה כטל לישראל יפרח: וריח לו כלבנון: יהי פיסת בר בארץ: מראהו כלבנון בחור:

ויבוש · כמו ויבש לו כמשמעו שיכזבו מימיו וטעם זה הרוח משל לאויב שהוא ישסה: תאשם · תהיה שממה: בחרב יפלו · מגשיה: והריותיו · מהר שהמלה לשון נקבה לא תשם לומר יבוקעו כדרך אם תעירו ואם תעוררו: שובה · מעט מעט עד השם · ונעשה כי כשלת בעונך ואין מי יקימך רק השם לבדו: קחו · אינו מבקש מכם כאשר תלכו לבקש רצונו הון או עולות רק דברים שתודו כדרך ונשא השעיר עליו אמר ר' מרינוס כל תשא עון הפוך כל עון תשא והנכון כל אשר תשא עונינו נשוב: וקח טוב · מעולה או הדיבור הטוב שנוכל לומר לפניך והנעשה להתודות ורבי יוסף אמר מיעוט מעשים טובים: וגשלמה · שלוש פרים כמו כי הכית את חויבי לחי שפי' מכת לחי לו חסר כ"ף והזכר פרי'כי הם גדולים והיקרי' בעולה וזהו שתאמרו: אשור כי כתוב ואשור הוא מלכו לא נשען על אשור ולא על סוסינו המובאים ממצרי': ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו · כנגד מעשה חרשים כי אין מי שיעזור מי שאין כח לו כמו היתום רק אתה וכתוב אבי יתומים וזה כנגד כי כשלת בעונך ואין עוזר לך: ארפא · מלת משובה לנגאי בכל המקרא ואינו כאומר משובתם בכל מקום שהכיתים רק המשובה בנשמה כחולי בגוף על כן מלת ארפא כנגד הכה אפרים: אהבם · אהבת נדבה הפך ימאסם אני: כי שב · הפך חרה אפי בם: אהיה · הפך שרשם יבש ויבוש מקורו והשושנה תפרח מהרה ובעבור שאין לה שורש רק דק אמר ושרשיו יהיו כשורש עלי לבנון: ויך שרשיו · באורך וברוחב כדרך ומחה אל כתף יש כנרת ובמידות שברים ותבריתא: ישובו · אמר יפת יושבי בצל הלבנון ולפי דעתי יושבי בצל ישראל והם העבדים שיהו אבריה' וכורמיהם: יחיו דגן · והקמות יפרחו כגפן: וזכרו · ריחו כדרך אבזרתה ויפת אמר זכר גפנם למרחק כיין לבנון: אפרים

ויהיו יושבים בצל האל ית': יחיו דגן יחיו עלתם בכל עת בחלות האל ית' שיתקיימו כמו הדגן המחיה את האדם: ברוב דגן · חסר כ"ף הדמיון וכמוהו לב שמח ייטיב נהה · בי הטאת קסם מרי והדומים להם · ואם תאמר יפסק טובם כמו הדגן הפוסק ויבש על שיזרעו אותו פעם אחרת לא אלא ויפרחו כגפן כמו הגפן כי אחר שלקטו פירותיו אינו נפסק ויבש אלא יפרח שנה אחרת וכן בכל שנה ושנה: זכרו כיין לבנון · ריחו כמו אזכרתה ליי' · אמר ריח יין הגפן שנמשלו ישראל לו יהיה כריח יין לבנון שיש לו ריח טוב · וראיתי בספר אסף הרופא כי יין לבנון ויין חרמון ויין הכרמל ויין הרי ישראל וירושלם ויין הרי שומרון ויין הרי כפתור מגרים אלה היינות הם עליונים על כל מיני היין בריח ולטעם אף למרפא · ומשל הריח יהיה השם הטוב שיהיה לישראל בכל העמים לעתיד · ויש מפרשים ישובו ינוחו כמו בשובה ונחת · ויש מפרשים יחיו דגן שיהיה שיעור עבע בדגן לעתיד בבא הגיע שיחיו אותו כמו הגפן ולא יגמרו לזרוע הדגן אלא פעם אחת כמו הגפן וכיון בזה זכרו רבותינו ז"ל בשנוי עבע שיהי לעתיד בחנ': אפרי'

כמימרא דייי מאורח מדברא יסק ויחרב בית גנזוהי ויצדי קרית מלכותיה הוא יזוב אוצרין כל מני חמדתא: תחוב שמרון ארי סריבת על מימר אלהא בחרבא יתקטלון ועוליהון יטרפון ומעדיתהון יתבזעון: תוב ישראל לדחלתא דייי אלהך ארי אתקלתא בחובך: קריבו עמכון פתגמין דאית ראה ותובו לפולחנא דייי אמרו קדמוהי קריב קדמך למישבק עון ונתקבל האכטבין ויהוון מילי ספותנא מתקבלין קדמך כתורין לרעוא על מרבחא: מלכי אתור לא יפרקינא על רכבי סוסון לא נתרחין ולא נימר עוד אלהנא לעובדי ידנא דמן קדמך אתרחם על אבהתנא כד חוו בכיצרים דא ביתמין: אקבלינון בתיובתהון אשבוק לחיביהון ארחמינון כד יהי כמימרי כטלא לישראל יזהרון כשושנא ויחבון על הקוף ארעהון כאילן לבנון רבשלח עוברתיה: יסגון בנין ובנן ויהיכון מנרת קורשא זיהון וריחהון כריחת קטורת בוסמיא: יתכנישון מביני גלותהון יחבון בטלל משיחהון וייחון מתיאנוסי טובא בארעא היך דכרן טבותהון עליל ולא פסיק כדכרן יבבות חצוצרתא על חמר עתיק דמתנסך בב תמקדשא:

וחמר רוח ה' להגדיל הרוח ולחזקו כמו כהרי אל שלהבת יה: ואמר ג"כ רוח ה' לפי שהאל ית' העיר את רוחו לבא על ישראל: וכן אמר ויער אלהי ישראל את רוח כול מלך אשור ואת רוח פלגאסר מלך אשור וגו': וכ"כ כשמלך מנחם בא פול על הארץ ישראל וכימי פקח בא תגלת פלאסר מלך אשור: וכימי הושע בן אלה עלה פלאגאסר מלך אשור על שמרון ויער עלי': מתמדבר עולה: כי הרוח הוא תמיד במדבר: אי כי' כי מדבר ים בין א"י לארץ אשור ומפני אותו הרוח שהו' מלך אשור יבוש מקור אפרים שהוא היה מתחלה כמו פן פירה על מים כמו שכא' עליו בן פור' יוסף בן פורת עלי עין ועתה יבוש מקורו ויחרב מעינו מפני אותו הרוח: יבוש שרשו יבש בשקל יאות מן יאת: ויחרב · כמו יבש מן חרבו המים: הוא ישסה · אותו הרוח ישסה אוצר כל כלי חמד: תאשם · האלף בש"א לבדו והוא ענין שממה: וכן ואשמו יושבי בה: וזכר שמרון כי היא ראש ממלכת אפרים: וכן אמר ראש אפרים שמרון והיא גלבל אחרון שבארץ ישראל. כי מרתה באלהיה · כי היא החזיקה בעבוד העגלים כי אם היו המלכים טובים היו מחזירי ישראל למוטב: ויעשו · לך אמרות להכיל הקטנים בקרקע אל אל הקרית לבקעה וכן לדוך אמרות לבקע הגבים ההרו' והריותיו בשקל לדיותיו: שובה ישר' · כי כשלת בעונך כי אתה ראה שכשלת בעונך לפיכך יש לך לשוב אל ה' יתברך כי אין מקיים ממכשולך אלא תשובתך אליו: ובארו עד כמו אל: וכן ושבה עד ה' אלהיך שיבו עדיי: ואמרו רז"ל גדולה השובה שמגעת עד כסא הכבוד שנא' עד ה' אלהיך: קחו עמכם דברים · אינו שואל מכם בתשוב' לא כסף ואהב לא עולות אלא דברים טובים שתודו בהם מעוניתיכם ושובו אל ה' בכל לבבכם ולא בשפתים בלבד · או פירושו אחר שהשיבו התודו לפניו: ואמרו אליו · כלומר אמרו לפניו כדברים האלה ויעולא בהם: כל תשא עון · כל עון תשא ואיה הפיך · כמו מקום שם קבר שהו' כמו מקו' קבר שם · או פירושי לכל תשא עון יקח מעוזקת דבר טוב או לב טוב: ונשלמה פרים שפתינו · בתקים פרי' נשלמה לבניך וידוי שפתינו כי אתה רואה בדברי תשובה יותר מן הקרבנות מוצילות אלא וידוי הפה כי בכל' נאמר והתודה אסר הטא · ובשעיר המשתלח לא היה אלא וידוי דברים כי לא היה קרב ממנו דבר על גבי המזבח אלא הוידוי כמו שנאמר והתודה עליו את כל עונו' בני ישראל ונומר: אשור לא יושיענו · והתודו לפניו ואמרו אשור שבטחנו בו עד עתה ידענו כי לא יושיענו כי אין בו כח להושיענו ולחך כי לא' התשועה: על סוס לא נרכב · שהיינו שולחים רוכבי סוסים אל אחור להושיענו לא נעשו עוד זה: ולא נאמר עוד · מבואר הוא: אשר בך ירחם יתום · כי ידענו כי בך לבדך ירחם היתום ומי שאין בו כח אתה תתן בו כח ותגילהו וכן תעשה לנו: ארפא משובת' · והם אתם תעשו כן הוא יענה אהבם · אעלה הרוכה ומרפא למשובתם ולמרדם שמרדו בי עד עתה: אהבם נדבה · אאהבם אהבת נדבה מלב טוב כי אפי שהיה לי עליו שב ממני כיון שהוא שב בתשובה אני · ואומר לשון רבים על דרך פרט ולכון יתיד על דרך כלל: אהיה כטל לישראל · הפך מה שאמר ויבש מקורו · ואמר טל לפי שאינו נפסק כן טוב האל ית' לא יהיה נפסק מהם · וזה יהיה לעתיד בטוב הגלות: יפרח כשושנה · אמר בשושנה לפי שנמשלה כנסת ישראל לשושנה כמו שכתוב אמי בגלגל הסרון שושנת העמקים ואמר כשושנה בין החוחים כן רפיתי בין הבנות · ואם תאמר השושנה אין לה שרשים ונראה להעקר: ויך שרשיו כלבנון · כמו עלי הלבנון שהם גדולי' ושרשיהם רבי' כן יהיו נטועים בארמת' ויתנו שרשים חזקי' לא יוכלו להנתש ממקומם כמו שאמר ולא יכתשו עוד מעל אדמתם · ועל הדרך הזה אמר הבאים ישרש יעקב · ומה שאמר ויך על דרך ומחה אל כתף יש כנרת כלומר יכו השרשי' הנה והנה באורך וברוחב: ילכו יונקותיו · וכמו שהשרשים יתנו למרחוק כן יונקותיו ילכו למרחוק כלומר יתפשטו הנה והנה והיונקות הם הענפים הרכים כמו היונק · והיונקות הם משל לטובות המתחדשות להם בכל יום ויום · לא יהיה משל השרשים תורת משה רבי' ע"ה שתהא קיימת לעד והיונקי'הם הדעו' המתחדשו' להם בידיעת האל ית' יום יום: ויהי כזית הודו · שיהא כח לאותו קיים כמו הזית שעליו לחים כל השנה כלומר שלא יפסק טובו כל הימים: וריח לו כלבנון · כמו כריח השדה אשר ברכו ה' כי הלבנון יש בו מינים רבים מעלים ומעשבים ויש בהם נותני ריח טוב ר"ל שילך שמם הטוב למרחוק: ישובו יושבי בצלו · ישובו להרגש

מנחה גדולה

שכיונה בלא תמיר בן זוגה גם הם לא היו מכתחיים לעלם לא היו גולים גלות מדי כמאמר רשב"י שבל בן בלו לחדי וכי"כ היה שנותם נמשכה לעד והו אם יחרבו בלבד ממצרים וכיונה מרגל לבר הנה הייתי מושיבם על בתיהם בלא יגלו עוד והו והושבתים על בתיהם נאם ה':

יואל א

רש"י

דבר ה' אשר היה אל יואל בן פתואל זה הנביא נתנבא תחלה על הארבה שיבוא אל ארץ ישראל בתרין עיניתיה. ואחר כך נתנבא נבואה עתידה לימות המשיח. וי"ל כי בימי יהורם בן אחאב נבא זה הנביא שיהיה רעב בארץ. כמו שאמר כי קרא ה' אל הרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים. הד' שנים היו ד' מיני ארבה והג' שנים היו הגשמים כעצרים. וכשדר עולם אמר כי בימי מנשה נתבא ואמר יואל נתנבא תבקיק נתנבא בימי מנשה.

כפר יואל

אפרים מה לי עוד לעצבים אני עניתי ואשורנו אני כברוש רענן מכני פריך נמצא: מי חכם ונבן אלה נבון וידעם כי ישרים ודרכי יהוה וצדיקים ילכו בם ופשעים יכשלו בם:

דבר יהוה אשר היה אל יואל בן פתואל: שמעו זאת הזקנים והאזינו כל יושבי הארץ היתה זאת בימיכם ואם בימי אבתיכם: עליה לבניכם ספרו ובניכם לבניהם ובניהם לדור אחר: יתר הגזם אכל הארבה ויתר הארבה אכל הילק ויתר הילק אכל החסיל: הקיצו שכורים ובכו והילילו כל שתי יין על עסיס כי נכרת מפיכם: כי גוי עלה על ארצי עצום ואין מספר שניו שני אריה ומתלעות לביא לו: שם גפני לשמה ותאנתי לקצפה חשף חשפה והשליך הלבינו שריגיה: אלי כבתולה חגרת שק על בעל נעוריה:

אבן עזרא

אפרים מה לי עוד לין לי בדרך אליהם אני מעניתו לתת לו כל חפצו בדרך והכסף יענה את הכל ואשורנו לתת עיני לטוב עליו עד שאשורנו כמו שיהיה כברוש רענן ואל תפתח בעבור שיתן לו לברוש פרי כי ממני פריך נמצא: מי חכם. מי יסרת בעבור אחר ואלה הם דברי הנשם והטעם קשור כי בשובכם אל הנשם ירפא אתכם. ופיעניים הם היונים מהרשות כמו על כל דבר פשע הוא חפשע אלהים והמעות נפשו בדרך הישרה יכשל והשלם על דרך כי כשלת בעונך:

ספר יואל

אין לנו דרך לידע דורו ולפי הפשט אינו בן שמואל ודע כי כל נבי' שיזכיר שם אביו היה נכבד ואם היה אבי אביו נכבד יזכיר שמיהם כמו נפניה בן כושי בן גדליה בן אמריה בן חזקיה על שהגיע אל הנכבד שהוא חזקיה המלך: שמעו. זה הנביא התנבא על הארבה שיבוא להשחית את הארץ ובימי משה היה מין ארבה לבדו ועתה עם הארבה נוסף וילק וחסיל ואלה ג' מינים הסורין ואמר לזקנים בעבור ההיתה כזאת: עליה. מזה הפסוק נשמע כי הדור אינו מספר ידוע יתר הגזם. בא תחילה אמר יפת כי גזם כמו גוזז והמ"ם כמו חגם ריקם וילק שילוק בלשונו תרגומו כורת וחסיל כמו יחסלנו: הקיצו. פועל עומד ולא ימצא זה הטעם יולא: עסיס. מגזרת ועסותם רשעי כי ידרכוהו ברגל. שם. דבר הנגזר להיות ידבר בלשון עבר: לקצפה. כמו קצף על פני מים שאין בו ממש: חשוף חשפה. שקלפה: הלבינו. פועל עומד כמו הקיץ: אלי. אמרי אלוני לי ויפת אמר כי האל"ף תחת ה"ה כמו הילילו ולא דיבר נכונה ואילו היה אומר כי האל"ף תחת יו"ד ולא גם הוא נכון והנביא אומר לארמה אלי אל לנפשו כבתולה שמתה בעל נעוריה בימי שמחתה:

הברת

רד"ק

דבר ה' אשר היה אל יואל בן פתואל זה הנביא נתנבא תחלה על הארבה שיבוא אל ארץ ישראל בתרין עיניתיה. ואחר כך נתנבא נבואה עתידה לימות המשיח. וי"ל כי בימי יהורם בן אחאב נבא זה הנביא שיהיה רעב בארץ. כמו שאמר כי קרא ה' אל הרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים. הד' שנים היו ד' מיני ארבה והג' שנים היו הגשמים כעצרים. וכשדר עולם אמר כי בימי מנשה נתבא ואמר יואל נתנבא תבקיק נתנבא בימי מנשה.

אפרים מה לי עוד לעצבים אני עניתי ואשורנו אני כברוש רענן מכני פריך נמצא: מי חכם ונבן אלה נבון וידעם כי ישרים ודרכי יהוה וצדיקים ילכו בם ופשעים יכשלו בם:

פתגם נבואה מן קדם יי דהוה עם יואל בר פתואל: דא סבאו אציתו כל יתבי ארעא ההות דא ביומיכון ואם ביומי אבהתכון: עלה לבניכון אשתעו ובניכון לבניהון ובניהון לדר אחרן: מותר זחלא אכל גובא ומותר גובא אכל פרחא ומותר פרחא אכל שמוטא: אתערו רוויא ובכו ואלילו כל שתי חמר על חמר מרת ארי אתמנע מפומכון: ארי עמא סליק על ארעי תקיף ולית מנין שנוהי שני אריא וניבוהי כבר אריון: שויפרי גופני עמי לצדו ותינתהון למפחת נפיש מקלף קלף ורמא חזורו שבשהא: כנישתא דישראל עיבדו אילנא כתולא דאסירא שקא למספד על בעל עולימתהא:

כתר ה' אשר היה אל יואל בן פתואל זה הנביא נתנבא תחלה על הארבה שיבוא אל ארץ ישראל בתרין עיניתיה. ואחר כך נתנבא נבואה עתידה לימות המשיח. וי"ל כי בימי יהורם בן אחאב נבא זה הנביא שיהיה רעב בארץ. כמו שאמר כי קרא ה' אל הרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים. הד' שנים היו ד' מיני ארבה והג' שנים היו הגשמים כעצרים. וכשדר עולם אמר כי בימי מנשה נתבא ואמר יואל נתנבא תבקיק נתנבא בימי מנשה.

אפרים מה לי עוד לעצבים אני עניתי ואשורנו אני כברוש רענן מכני פריך נמצא: מי חכם ונבן אלה נבון וידעם כי ישרים ודרכי יהוה וצדיקים ילכו בם ופשעים יכשלו בם:

דבר יהוה אשר היה אל יואל בן פתואל: שמעו זאת הזקנים והאזינו כל יושבי הארץ היתה זאת בימיכם ואם בימי אבתיכם: עליה לבניכם ספרו ובניכם לבניהם ובניהם לדור אחר: יתר הגזם אכל הארבה ויתר הארבה אכל הילק ויתר הילק אכל החסיל: הקיצו שכורים ובכו והילילו כל שתי יין על עסיס כי נכרת מפיכם: כי גוי עלה על ארצי עצום ואין מספר שניו שני אריה ומתלעות לביא לו: שם גפני לשמה ותאנתי לקצפה חשף חשפה והשליך הלבינו שריגיה: אלי כבתולה חגרת שק על בעל נעוריה:

הברת פסקו

ויבוג' רפין בק"יא' וסימ' מי חכם ויבן אלה: ויבן על עובי ברית קדש. וצדיקים ר' ג"מ ל' יא' הם יו"ד קדמא' וסימ' כי ישרים דרכי יי'. וצדיקים ישמחו ויעלזו. וצדיקי' ככפיר יבמח. ברבית רשעים ירבה פשע. קדמא הסר י"ור קדמא. פתואל ל' פניאל ל' מתישאל ל' מחייאל ל'. הקיצו ב' וסימ' הקיצו ורננו שכני עפר. הקיצו שכורים ובכו והילילו. ואין מספר ד' וסימ' כי גוי עלה על ארצי. באלף מאתים רכב דד"ה. זה הים גדול ורחב. אמר ויכיא ארבה:

אבן עזרא

דבר ה' אשר היה אל יואל בן פתואל זה הנביא נתנבא תחלה על הארבה שיבוא אל ארץ ישראל בתרין עיניתיה. ואחר כך נתנבא נבואה עתידה לימות המשיח. וי"ל כי בימי יהורם בן אחאב נבא זה הנביא שיהיה רעב בארץ. כמו שאמר כי קרא ה' אל הרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים. הד' שנים היו ד' מיני ארבה והג' שנים היו הגשמים כעצרים. וכשדר עולם אמר כי בימי מנשה נתבא ואמר יואל נתנבא תבקיק נתנבא בימי מנשה.

אפרים מה לי עוד לעצבים אני עניתי ואשורנו אני כברוש רענן מכני פריך נמצא: מי חכם ונבן אלה נבון וידעם כי ישרים ודרכי יהוה וצדיקים ילכו בם ופשעים יכשלו בם:

דבר יהוה אשר היה אל יואל בן פתואל: שמעו זאת הזקנים והאזינו כל יושבי הארץ היתה זאת בימיכם ואם בימי אבתיכם: עליה לבניכם ספרו ובניכם לבניהם ובניהם לדור אחר: יתר הגזם אכל הארבה ויתר הארבה אכל הילק ויתר הילק אכל החסיל: הקיצו שכורים ובכו והילילו כל שתי יין על עסיס כי נכרת מפיכם: כי גוי עלה על ארצי עצום ואין מספר שניו שני אריה ומתלעות לביא לו: שם גפני לשמה ותאנתי לקצפה חשף חשפה והשליך הלבינו שריגיה: אלי כבתולה חגרת שק על בעל נעוריה:

הברת פסקו

ויבוג' רפין בק"יא' וסימ' מי חכם ויבן אלה: ויבן על עובי ברית קדש. וצדיקים ר' ג"מ ל' יא' הם יו"ד קדמא' וסימ' כי ישרים דרכי יי'. וצדיקים ישמחו ויעלזו. וצדיקי' ככפיר יבמח. ברבית רשעים ירבה פשע. קדמא הסר י"ור קדמא. פתואל ל' פניאל ל' מתישאל ל' מחייאל ל'. הקיצו ב' וסימ' הקיצו ורננו שכני עפר. הקיצו שכורים ובכו והילילו. ואין מספר ד' וסימ' כי גוי עלה על ארצי. באלף מאתים רכב דד"ה. זה הים גדול ורחב. אמר ויכיא ארבה:

אין לנו דרך לידע דורו ולפי הפשט אינו בן שמואל ודע כי כל נבי' שיזכיר שם אביו היה נכבד ואם היה אבי אביו נכבד יזכיר שמיהם כמו נפניה בן כושי בן גדליה בן אמריה בן חזקיה על שהגיע אל הנכבד שהוא חזקיה המלך: שמעו. זה הנביא התנבא על הארבה שיבוא להשחית את הארץ ובימי משה היה מין ארבה לבדו ועתה עם הארבה נוסף וילק וחסיל ואלה ג' מינים הסורין ואמר לזקנים בעבור ההיתה כזאת: עליה. מזה הפסוק נשמע כי הדור אינו מספר ידוע יתר הגזם. בא תחילה אמר יפת כי גזם כמו גוזז והמ"ם כמו חגם ריקם וילק שילוק בלשונו תרגומו כורת וחסיל כמו יחסלנו: הקיצו. פועל עומד ולא ימצא זה הטעם יולא: עסיס. מגזרת ועסותם רשעי כי ידרכוהו ברגל. שם. דבר הנגזר להיות ידבר בלשון עבר: לקצפה. כמו קצף על פני מים שאין בו ממש: חשוף חשפה. שקלפה: הלבינו. פועל עומד כמו הקיץ: אלי. אמרי אלוני לי ויפת אמר כי האל"ף תחת ה"ה כמו הילילו ולא דיבר נכונה ואילו היה אומר כי האל"ף תחת יו"ד ולא גם הוא נכון והנביא אומר לארמה אלי אל לנפשו כבתולה שמתה בעל נעוריה בימי שמחתה:

הברת

כתר ה' אשר היה אל יואל בן פתואל זה הנביא נתנבא תחלה על הארבה שיבוא אל ארץ ישראל בתרין עיניתיה. ואחר כך נתנבא נבואה עתידה לימות המשיח. וי"ל כי בימי יהורם בן אחאב נבא זה הנביא שיהיה רעב בארץ. כמו שאמר כי קרא ה' אל הרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים. הד' שנים היו ד' מיני ארבה והג' שנים היו הגשמים כעצרים. וכשדר עולם אמר כי בימי מנשה נתבא ואמר יואל נתנבא תבקיק נתנבא בימי מנשה.

אפרים מה לי עוד לעצבים אני עניתי ואשורנו אני כברוש רענן מכני פריך נמצא: מי חכם ונבן אלה נבון וידעם כי ישרים ודרכי יהוה וצדיקים ילכו בם ופשעים יכשלו בם:

דבר יהוה אשר היה אל יואל בן פתואל: שמעו זאת הזקנים והאזינו כל יושבי הארץ היתה זאת בימיכם ואם בימי אבתיכם: עליה לבניכם ספרו ובניכם לבניהם ובניהם לדור אחר: יתר הגזם אכל הארבה ויתר הארבה אכל הילק ויתר הילק אכל החסיל: הקיצו שכורים ובכו והילילו כל שתי יין על עסיס כי נכרת מפיכם: כי גוי עלה על ארצי עצום ואין מספר שניו שני אריה ומתלעות לביא לו: שם גפני לשמה ותאנתי לקצפה חשף חשפה והשליך הלבינו שריגיה: אלי כבתולה חגרת שק על בעל נעוריה:

הברת פסקו

ויבוג' רפין בק"יא' וסימ' מי חכם ויבן אלה: ויבן על עובי ברית קדש. וצדיקים ר' ג"מ ל' יא' הם יו"ד קדמא' וסימ' כי ישרים דרכי יי'. וצדיקים ישמחו ויעלזו. וצדיקי' ככפיר יבמח. ברבית רשעים ירבה פשע. קדמא הסר י"ור קדמא. פתואל ל' פניאל ל' מתישאל ל' מחייאל ל'. הקיצו ב' וסימ' הקיצו ורננו שכני עפר. הקיצו שכורים ובכו והילילו. ואין מספר ד' וסימ' כי גוי עלה על ארצי. באלף מאתים רכב דד"ה. זה הים גדול ורחב. אמר ויכיא ארבה:

הברת

רשי

הכרת מנחה ונסך · אחר הכרת לשון זכר ואחר מנחה שהיא לשון נקבה לשון זכר נופל על הענין · כלו' קרבן המנחה והנסך · וכן אשר יעשה מלאכה : הכרת · בנין הפעל כי הארבה הכריתו · ואם פסק מהם הדגן והתירוש ממה יביאו מנחה ונסך · לבית המקדש והם אין להם מה יאכלו ומה יפתו : אבלו הכהנים שהיו אוכלים משלחן ה' ואין : שדד שדה · אבלה נשחתה ושממה · כי אין בה פירות וכן אבל תירוש : הוביש תירוש · כמו יבש · והיא פעל עומד וכת"י יביאו נופניא · או יהיה מענין בשת ויאמר זה עד"מ כאלו יש לו בשת כשנפסק : אמלל · ענין כריתה · וזכר דגן תירוש ויצהר כי אלה הג' הם רוב חיי האדם : הוביש · לוי וכן הילילו · ואמר הוביש כי מעשיכם ורחמכם שהבושו כי מעשיכם ורחמכם בשדה הוא לריק: חיכרים עובדי האדמות : כורמים · עובדי הכרמים · ופעם איכרים על חטה ושעורה : וטעם כורמים על הגפן : הגפן הובישה · יבשה · וכן ת"י יבשו נופניא או הוא ענין בשת כמו שפי' הובישו תירוש · כי הובישו שמן דבר הדגן כלו' נפסק כי התבוחות והפירות הם שמן בני אדם וכן ת"י ארי פסקה חדוותא · או יהיה ענין בשת על דרך משל : חגרו · ר"ל חגרו שק · ופירש אחר כך לינו בשקים · ופי' בהו בית ה' ומס סגדו · ואמר לינו כי אפילו בלילה לא חסירו הסקי' מעליכם אולי ירחם ה' עליכם · ואמר משרתי מזבח · ואמר משרתי אלהי שהשירות הוא כמזבח לאלהים · וסמך השירות לאלהי' למזבח כמו אפר יפרהו לה' בהם: קדשו צום · הזמינו העם שיתענו ות"י נזרו תעניא קרתי בעזרה שיהיו נעזרים העם ממלאכתם ויהפסו לתפלה ובקשה : וזעקו אל ה' · אולי ישמע זעקתכם ויסיר מעליכם המכה הזאת · וכל זה אמר הנביא שיעשו בגלל האמרה עליהם · או שיעשו בתשובה טרם באו והאל ברחמיו יבטל הגזרה : אהה ליום · אמרו אהה ואוי לזה היום שיבא : וכשוד משדי יבא · כמו שוד שיבא פתאום כן יבא זה היום משדי · והגניד פי' משדי תחזק · וכן כקול מים רבים כקול שדי שודד חזק ותקיף שאין דרך להמלט ממנו : הלא נגד עינינו אכל נכרת · נראה התבואה המבושלת ויבא האמרה לעינינו ויכרתנו וכיון שנכרת האכל נכרת מבית אלהינו שמחה וגיל כי היו מביאי' קרבנות בחג הקציר ושמחים שם כי גדולה היתה שמחת הקציר כמו שאמר כשמחת הקציר : עבשו פרדות כמו עפשו ענין עפוש · כי הבי"ת והפ"א ממוצא אחד · וכן במשנה הבקר לעניים כמו הפקר : פרדות · הם גרגרי הזרע שהם תחת האדמה · ואמר כי מאדה אחרת תהי' כי הזרע יהיה נשחת ומעופש תחת האדמה ולא יצמח ואשר יצמח יאכלנו הארבה · או יתעפשו גרגרי הזרע מפני הגשמים שלא ירדו עליהם כי נ"כ תהיה עצירת גדולה בשנים האלה : מגרפותיהם · בשגול המ"ם והם חתיכות העפר · וכן באבן או באגרוף לדעת קצת המפרשים · וי"א אחמשיאו גרבי חמר תחות מגופתהון הרגש מגרפותיהם כמו מגופת חבית : נשמו אוצרות · אוצרות החבואה נשמו כי אין דבר להכנים בהם והנה הם שוממים : נהרסו ממגורות · בשורק · וכפל הענין במלות שונות כי ממגורות כמו אוצרות · וכן העוד זרע במגורה · ופי' נהרסו כאלו נהרסות כי לא יכניסו בהם דבר או נהרסו כי אין חושש להם להקנס כמנהג חשנה לשנה ונופלים ונשחתים · והמ"ם הראשונה במלת ממגורות נוספת ג"כ מאותיות אמתי"ן · ובאו שתי אותיות נוספות כאחת במלה · וכן מתלאה · ואדוני אבי ז"ל כתב כי המ"ם הראשונה לשמוש כאלו היתה בחירק ממגורות ופי' מקצתה מהמגורות נהרסו · וכמו מ"ם השמוש בפתח כי למבראשונה לא החקדשו למדי : וכי הובש דגן · פירשנוהו : מה נאנחה בהמה · אחר דרך כלל ואחר כך דרך פרט : נבוכו · ענין בלבול כאדם המבולבל בדעתו ולא ידע מה יעשה · וכן נבוכים הם בארץ : גם עדרי הבקר · אחר גם כי עדרי הצאן · יאמלו פעמים מרעה שלא יתנאהו הבקר לפי שהם עולי' בהרי' ובגבעות מה שלא יעשו הבקר ברוב: נאשמו · הא"לף בש"ת לבדו ועניינו ענין שממ" וכן תאשם שומרון כמו שפירשנו : אליך ה' · כי אש אכלה נאות המדבר : כי אש · כאלו אש ולהבה עברה בהם כאשר עבר הארבה בהם : נאות מדבר · אהלי הרועים יקרא נאות והוא בחלוף וי"ו בא"לף מן נוה · וי"ת דירית מדברא והוא לשון דיר להתעסר : גם בהמות שדה · אפי' חיות השדה שיתלא מרעה בהריס רחוק מן הישוב ולא בא שם הארבה : תערוג אליך · מפני הצמא : כי יבשו אפיקי מים · כי הארבה יהיה באלה השנים ועצירת הגשמים היה אע"פ כן חית השדה שהולכות למרחוק הנה והנה ימצאו מרעה במקומות הלחי' מעט הנה ומעט הנה אבל לא יתמאו מים לשתות כי בעצירת הגשמים יבשו הנהרות ואפיקי מים · ואע"פ שהם צריכים למאכל יותר הם צריכים למשתה : תערוג · כל אחת ואחת והוא ענין לעקה על הצמא כמו כאיל תערוג על אפיקי מים : ואש אכלה נאות המדבר · מקומות הדשא שהיו במדבר יבש כאלו אש אכלה אותם · וקראם נאות לפי שנוטים שם אהלים הרועים שוכני המדבר ואע"פ שהוא רחוק מן הישוב : תקעו

אבן עזרא

הכרת · כדרך כי מי נדה לא זורק עליו והטעם שיאמר לשכורי' איך תמנעו אתם יין והנה הכרת מנח' ונסך שהוא חיוב הגיבו' והזכיר המנח' בעבור כי שדד דגן גם הנסוך אם לא יחלא מעכב : אבלה אדמה · הטעם אבלו יושביה : הוביש · אחר תואר והא"לף שורש ואין כמשקלו : הגפן הוביש · דרך משל וכן הובים שמן : חגרו שק והטע' אין לכם במה תתחרו אליו להקריב עולות כי עולת התמיד אין לכם : קדשו · כמו הכינו : עצרה · שלא יעשה אדם מלאכה ויפת אחר קהלה כמו עצרת בונ לי' : אספו · אתם זקנים : כל יושבי · ארץ ישראל : בית יי' · בחסרון מלת אל : אהה · מלת זו תאמר בדרך פחדויפת אחר כי האל"ף נוסף : וכשוד · הטעם מי יוכל להמלט משוד שיבא מהשם והגניד ז"ל אחר כי שוד תואר כמו עלי לבי דוי רק אחר כי הי"ד תחת אות הכפל כמו דליו שוקים מפסח והטעם מתנבר ומגלח על כן אחר כי במקום הזה אינו שם הנכבד וכבה כקול שדי וכבה והיה שדי בצריך תקיף והעד וכשף תועפו' לך וכתוב ושית על עפר בצר ויפה אחר : הלא · נכרת · ישרת בעבור אחר נכרת שמחה וגיל בעבור היין המשמ' אלהים והנסי' : עבשו · אין לו חבר אחר רבי מרינוס התעפשו פרודות הם גרגרי החט' והשעורה הזרועים שהם תחת מגרפותיהם והטעם העפר וכבה יפרש או באגרוף והאל"ף נוסף : נהרסו ממגורות · מקומות חכורים לדגן כמו אוצרות כמו על דגן ותירוש יתגוררו והמלה זרה לתוספת שנים ממ"ין : מה · נבוכו · כמו נבוכים כי השורק בא תחת חולם נבוכו ע"מ נכונו גלגלים שפטים : נאשמו · כמו תאשם שומרון : אליך · דברי הנביא כי יספר שהיתה שנת בצורת וזהו אכלה נאות כמו נות רעים ורבי משה הכהן אחר כי הטעם כמו על עלי השדה אשר שם לפרי' יקנגו ויפת אחר כאילו אכלה אש וגכון היה לולי כי יבשו אפיקי מים : גם · דרך משל כי עלי השד' לוטקים : גם בהמות תערג · כל אחת ואחת כדרך בנות לעדה : כי יבשו אפיקי מים · המקומות שהם מים רבים עמוקים כי אין להם מים לשתות : ואש אכלה נאו המדבר · ואין להם מה יאכלו : תקעו

מנחה גדולה

הכרת מנחה ונסך וגו' כב יכול גם חלק בנוה שהוא מנחה ונסך הכרת זה מעשה שלא יראה לקחת מנחה מידכם אבלו הכהנים משרתי ה' שלא יקבלו דורון כי משלחן בנו' קזמו משא"כ עכשיו לא יהי' להם ז' בר כי שדד שדה וגו' ולא יקבלו בכורים הרומה ומעשר ושארי מתנות כהונה והע"פ כל אלו לכם להלטער ביותר על חלק בנוה מעל הלקחם וז"ש חגרו וספדו הכהני' לא למה סנוגע לכם אלא על כי נמנע מבית אלהיכם מנחה ונסך : ע"כ חגרו וספדו הכהני' וגו' כי לכם הדבר מוגע ביותר על חלק בנוה יפל חלקיכם ורח"כ אסרו זקנים שראוי להם יותר לקדם בחשובה יתא"כ כל יושבי הארץ ואל תאמרו כי עדין לא בא הרעה איך הזעקו עליה דעו כל כי הדרך האמתי הוא להקדים תפלה לצרה וזהו אהה ליום כלומר אהה מעתה בשביל היום הנוגע ואנו היה הדבר רחוק לא הייתי מזהיר אך קרוב יו' ה' וב"ת אולי לא הגדל הרעה ויברה כמאמר יעקב אבינו ע"ה שאמר והל שדי יתן לכם רחמים שאר"ז שאמר מי שאמר לעולמו די יאמר לצרתכם די ועד"ז אפשר כיון הנביא לומר אל יכלה כל רוחכם כי אל שדי שאמר לעולמו די יאמר לצרתכם די ולא הגדל ותתפכנו הרעה כי דעו איפה כי לא יבא הדבר בשם שדי כי לא בשד משדי שהוא בשי"ן דל"ת משדי בלבד בלא יוד כנודע כי בשם זה משולל יוד הוא שידוד בלי שיעור כי היוד היא המשפעת שפע הרחמים וטובה בשתי האותיות וזהו לומרו בשד משדי יבא והיות שד הש"ד וי"ו : אז יאמר ע"ד שאול שהרשעים מהכנים מדה"ר למד"הד והם וכשד משדי יבא אתם הכנתם הדבר בדין לתכם במדת הדין וכשד משדי יבא : הלא נגד עינינו אוכל נכרת וזה בא ע"י שנשבת מבית אלהינו שמחה וגיל זהו שירה שהיו אומרי' על ניסוך היין המי' ומן שעי"כ יצא הברכה לעולם בש"ם ז"ל שמבית המקדש יצא הברכה לכל העולם כל"א כי שם שה' את הברכה חיי' כל העולם וחז"ל הביאו לפני ביכורי' כדי שיתברכו לכם פירות הבנה נסמ לפני מים בחג כדי שיתברכו לכם המי' וכן כולם ובכשיו שאין כל

אלה בנית ה' אין ברכה במכונם כי נגד עינינו אוכל נכרת עד כי לא נשאר שריד · מה נאנחה בהמה הנה שבוכות בהמה יודע אדם כמ"ש ז"ל על פסוק אדם ובהמה תושיע ה' ועכשיו נחלפה הסיבה בעון אדם נאנחה בהמה ואדם מקדם היו אחרים נשפעים בזכות בהמה ועכשיו אין מרעה להשפיע לעצמן · גם בהמות שדה תערוג אליך · שהיה בשם מרחם על מיתת השדה על ידי תפלת האיל כמ"ש ז"ל על פסוק כאיל תערוג ועתה גם זה לא הועיל כי יבשו אפיקי מים וגו' :

יואל ב

רדק

תקעו שופר בציון והריעו בכל הנגינות במלות שונות כי ציון הוא הר הקדש. וכן אמר על ציון הר קדשי. ופעם תקעו והריעו לעורר הלבבות על התשובה: יום חשך. הלרה נמשלת לחשך במו שהשמחה נמשלת לאורה. לו פי' כי מרוב המרכבה חשכה האויר ותחשך האויר: כשחר פרוש על ההרים. כמו שחר שהוא פרוש על ההרים כרגע כי שם נראה תחלה השמש בעלותו מעבי גבהים כן יבא זה המרבה פרוש ופושט על האויר ברגע: כמוהו לא נהיה. כי אותו של מצרים לא היה אלא מין אחד ולא היה המרבה יהיה רב אותו המין במצרים יותר ממה שהיה עתה בארץ ישראל. לפי אמר ואחריו לא יהיה כן. והנה אמר במהו לא נהיה כי היו הרבעה מינים ושבמצרי' לא היה אלא מין אחד: לא יוסף. בארי נמו לא יוסף בחרב. במקום שיתנה נראה לפניו ולאחריו כאלו אם אכלה ולהשיב כל הגומת. לפיכך אחר לפניו ואחריו כי מקום הנייתו לא ירלה כי היא יכסה את עין הארץ אכל חוצה במקומה והוכל ונוסע במקום אחר ואוכל זהו לפניו ולאחריו: כגן עדן הארץ לפניו. לפני בא הארבה היתה הארץ כגן עדן ואחרי שיבא על הארץ ואכל כל הגומת נשארה הארץ אמריו מדבר שממה ונם פליטה לא היתה לו. שלא הניח דבר מן הגומת שלא אכל. ויונתן תרגם ולא שיזבא ליה לרשיעיא: כמראה סוסים. במראותו דומה למראה הסוסים: כקול מרכבות. בפתח המים: על ראשי ההרים ירקדון. קול הליכתם כקול הליכה המרכבות ויותר להם שהולכים על ראשי ההרים ולא כן המרכבות ירקדון כי מהלך המרכבה בארקידה המקום למקום. כמו שאמר לנהר בהם על הארץ: כקול להב אש אכלה קש. כי הקש והעצים הדקים כשתלהט בהם אש משמיעי קול וכן אמר כקול הסירים תחת הסיר: ערוך מלחמה. כעם שעשה שערוך להלחם עם שמשמיע קול וחרושה להבהיל שבנגדו: ערו. הכינו בשיח וסגול הוא פעול סמוך: מכניו. פאחור. שחרות וקדמות. כמו הקדמה כן היו כל הפני מפניו כמו ובשלו בפרור והמ"לף בתיבה למשך וכת"י כל אפיה אתתפיתו מיכיו מיכנין בקדמה וי"מ קבנו פאחרו על דרך ולוכבי אספו נגהם. ואחזל הכפ עליהם כי אין לשון קבון בלשון הסיפה בכל מקום. כי לא יאמר קבון ידיך כמו שיאמר אסוף ידיך. ולא יאמר ויקבון רגליו כמו שאמר ואסוף רגליו המטה ונאחר ואין איש מאסף אותי ולא יאמר מקבץ אותי. וכן לא יאמר קבנו ליגהם כי הקבון יאמר על הדבר המפוזר והאסיפה יאמר אף על דבר שאינו מפוזר: כגבורים ירוצון. ולא יעבטון אורחות'. כתרגומו ולא מעבטין

רשי

וקרעו לבבכם ואל בגדיכם. כי איני חס לקריעת בגדיכם ד"א קרעו לבבכם ואל תעטרכו לקרוע בגדיכם מחמ' אכל: ונח' על הרעה. נהפך למחשבה אחרת: מי יודע. שיש בו עון ישוב ונוחם; והשאיר. החסיל והגזם אחריו ברכה על ידי התשובה תנא ברכה בפירות: קבצו זקנים. ממשקולת שלא קבון לי לשון רפי וקל: לחשול בם גוים. לשון משל וסגינה: לחרפה. לגידופי: ויקנא יי' לארצו. לשון המקנא אתה לי נכנס' בלבו ארחה ונלחם במלחמתה ונתעסק בצרכיה ורבותינו פירשו לשון התרגה התרה בגובאי על עסקי ארצו: חרפה. גידוף שיקראו אתכם לסירי לחם: ואת הצפוני. יש לפותרו על חיל האדרבה ועליו נופל ושמן והלחתיו אל ארץ ציה וממה ל"א העם הבא מצפון מלכי אשור ורבותינו אומרים זה יצר הרע שנפין בלבו של אדם: הקדמוני. המזרחי ורבותינו שפירשו ביצר הרע דרשו שני הימים הללו במקדש ראשון ובמקדש שני וכן פירשוהו על שם פניו במקדש ראשון ושני והחריבם ולפי התרגו' שפירשו על חיל מלך אשור ל"ל פניו היא הקדמוני מקצת חילו אשלח למזר' ומקצתו למער': נחנתו. באשי יורה עליו שהוא לשון זרוע וטיגוף: כי הגדיל לעשות. רעה שפשע ידו בגדולי: אל תיראי אדמה. ארץ ישראל אם תשובו בתשובה:

אבן עזרא

וקרעו. ככה היה מנהג' בדוח עליהם רעה לקרוע בגדיה' כמו ויקרע יעקב שמלותיו וככה בדברי דוד וקריעת הלב כדרך ומלאם את ערלת לבבכ' וכתוב ואקרע סגור לבם והנה הטעם להסיר מכסה לב לקורעו כי הוא ימנע שלא יבין הלב והטעם שיבין האמת ובעבור זה כתוב כל ערוס יעשה בדעת: ונחם. שם התואר ולולי אות הגרון היה העי"ן דגוש להתבלע הל"ון: מי. הטעם אולי השם ישוב והשאיר זה החיל ברכה שיעשו ממנו מנחה ונסך: תקעו. אחר ביאת האדרבה: אספו. יצא חתן. לעשות מספד ובכי: בין. אין נכון לבכות בבית השם בהיכל לפני: לחרפה. רעב: למשל בם גוים. כי הרעבים יברחו אליהם ואם באו אליהם אין כח בהם להלחם: ויקנא. בתבור ארצו כמו פן יאמרו לי וכבר הזכרתי כי דבר נגזר להיות יאמרוהו הנביאים על לשון עבר: ויען. את הכהנים הבוכים. מלת ושבעת' כמו מלא גם חסר: ולא אתן אתכם. שיפוגו לבקש לחם כאשר אמרו מצרים נתנו יד: ואת הצפוני. חיל האדרבה שבא מפאת צפון וטעם אל ארץ ציה שלא ימצא מה יאכל: הקדמוני. הוא המזרחי והאחרון המערבי ושניהם כנגד ירושלם והנה בהיותו בארץ שממה ימות: אחנתו. כמו באשו ואין ריח לו רק הטעם כפול: אל תיראי. כנגד ונורא מאד: גילי. כנגד הפסד לעשות. טוב כנגד כי הגדיל האדרבה להרע: אל תיראי בהמות שדי. כנגד גם בהמות שדי תערוג אליך: כי דשאו נאות מדבר. הפך ואם אכלה נאות מדבר: כי עץ נשא פריו. הפך כל עצי השדה יבשו: ובני. אמר יפת כי המורה הוא הנביא שהוא מורה אותם בדרך צדק על כן בא להם הטובה והזכיר מורה ומלקוש כמו בלתי התמור חמור חמרתי' שלשים עיירים ושלשים עירים המבעיר את הבערה כי יבער אש ולפי דעתי שהוא כמו יורה ואחר את המורה לצדקה כמו שמש לצדקה ומרפא בכנפיה. ועשה בראשון בחדש הראשון כי לעולם יהיו בין זמן היורה שהוא כמו המורה ובין זמן המלקוש ימים רבים ובחדש ראשון יבאו שניהם וזה במעשה גם וגם הוא כי הגדיל יי' לעשות: ומלאו

רש"י

ואל תקרעו לבבכם ואל בגדיכם. אם תקרעו לבבכם ותסירו ממנו כל מחשבה רעה איזכם צריכי' לקרוע בגדיכם כמו שאדם קורע בגדיו על הצער והצרה כי הענין ורחוס הוא כן מדותיו כמו שכתוב בתורה שהוא מנחם על הרעה לשבי' וכ"כ ויכחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו: מי יודע ישוב. י"ת מי יודע אולי ישוב האל ית' ונחם. אחעפ"י שאמרנו כי ממדותיו הוא שנחם על הרעה ואין ספק בזה אעפ"י כן אם רבו העונות לא ינחם עד שיענים מבע הו רב. לפיכך אמר מי יודע. אולי יהיה פירושו מי שיודע דרכי התשובה ישוב ונחם האלהים על הרעה הזאת. וי"ת מאן ידע דאית ביה חובין יתיב מנהון ויתרחם עלוהי: והשאיר אחריו ברכה. ברכה שאם ישובו בתעלנו ידיחנו האל ית' ויאשיר בעומת ברכה שלא ישחת הכל והנשאר יהיה לברכה ותעשו ממנו מנחה ונסך לה' אלהיכם כנגד מה שאמר הכרת מנחה ונסך מבית ה': תקעו. כירשנוהו למעלה: אספו. עולים ויונקי שדים. שיתענו גם הקטנים. וכן יונקי שדים יתענו שלא ינקו ויהיו כל' באסיפה אחת ויבכו הקטנים ויונקי שדים לרעבו' והגדולים יבכו לבכית' ושוגו' והאל ית' ברחמיו ירחם לצעקת הקטנים: יצא חתן מחדרו וכלה מחופתו. אפי' החתן שהיה לו לשמוח עם אשתו יצא מחדרו. וכן הכלה תצא מבית חופתה והיא החדר שזכר. אם פי' מחופת' מהחליי' והעדיים שחופפין עליה ביומי החתונה וכלם יהיו באסיפ' אחת ויבכו החתן והכלה עמהם תחת שמחתם. וכל אלה הדברים שיבאו' לבו של אדם וה' ירחם. וי"ת ויפוק התנא מחדרון בית מסכביה וכלתה מבית גנונהא: בין האולם ולמזבח. כי שם היו עומדי לעבוד עבודה ובהתבטל העבודה כמו שאמר הכרת מנחה ונסך שם במקום עבודתם יבכו ויתפללו לאל ית' בבית מקדשו ויאמרו חוסה ה' על עמך: חוסה מלעיל: להרפה לחשול בם גוים. כי כשהיה רעב בארץ יאר' היו יוצאים רבים ממנה לגור בארץ מצרי' ובארץ פלשתי' מכני הרעב וזה היא חרפה להם ומושלים בהם גויים בחיות גרים בארצם: ויקנא ה' לארצו. התנחם הנביא כי אחר שיעשו תשובה יקבל האל ית' תפלת' ואז יקנא לארצו שלא תהיה שממה. ועיקר הקנאה מכני שהיו הרפה בגויים: לארצו. בעבור הרצו וכן המקנא הוא לי: ויען. ענה לעמו' ענה לנביאו: שולח לכם. שאמיתי לכם עני הדגה ועכב הארץ וי"ת מברך לכון: וסבעתם אותו ממנו. וכן כן הסבענו והקאותו תסבע ממנו: ואת הצפוני. הרחיק מעליכם. האדרבה קרא לצפוני שבא להם מפאת צפון: והדחתיו. אל ארץ ציה ושממה: ושם ימות. שלא ימצא מה יאכל. לפיכך ועלה באשו: את פניו. אל היה הקדמוני פי' המזרחי והוא יש בגרת אל הים שהשם למזרח ארץ ישראל: וסופו. אל היה האחרון. יש המערבי והוא שקרא אותו בתורה היה הגדול שהיא לימערב ארץ ישראל: פניו. ר"ל ראשו כל כך היה רב חיל האדרבה שהיה מחזיק ויש המזרחי ויש המערבי: ועלה באשו. האלף בשו"א לבדו: ותעל נחנתו. כפל הענין במ"ש כי נחנתו כמו באשו. וטעם העליה שיעלה ריחם הרע לאפי העוברים: כי הגדיל לעשות. האדרבה הגדיל לעשות רע בארץ והאל ית' ריחם על הארץ יהמיתו. ורז"ל פירשו זה הפסוק לימות המשיח. ואמרו ואת הצפוני אדחיק מעליכם זה יצר הרע שנפון ועומד בלבו של אדם. והדחתיו אל ארץ ציה ושממה למקום שאין בני אדם מצויין להתגרות בהן: את פניו אל הים הקדמוני. שנתן עיניו במקדש הראשון והחריבו: וסופו אל הים האחרון שנתן עיניו במקדש שני והחריבו והרג תלמידי חכמים שבו. ועלה באשו ותעל נחנתו. שמגיע לאומות העולם ומתגרה בשונאי ישראל. כי הגדיל לעשות אמר אביי ותלמידי חכמי' יותר מכולם: אל תיראי אדמה. ארץ ישראל אל ירחו יושביה: גילי ושמחי. כנגד חברו וספדו והילילו קדשו כוס: כי הגדיל ה' לעשות. פי' לעשות טובות כנגד האדרבה שהגדיל לעשות רעות: אל תיראי בהמות שדי. כמו שדה כנגד מה שאמר גם בהמות שדה תערוג אליך: כי דשאו נאות מדבר. שאמר עליהם ואם אכלה וכיון שדשאו כן מלאו האפיקים מים: כי עץ נשא פריו. כמו שעץ נשא פריו בייבוש כן במדבר דשאו מקוות הדשאים. חילם. כחם והוא הפרי. וי"ת טעמו פיריהון: ובני ציון. כנגד מה שאמר תקעו שופר בציון:

ובפרשת תקעו שופר

בציון קדשו צום וגו' גלה הנביא בעוד יבא על יהודה וירושלים מדבן אחר ועכשיו אמר בעוד יש תקוה הקיצת הסוכר היא להזהיר העם על ביאת הצרים וכמו שאמר אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו אם תהיה רעה בעיר ואמר פיקדתי לעם ויקראו בעדה ובענין הנגדה היא מה שזכר מיד רמזו עם קדשו קהל קבצו זקנים אספו עוללי ורכי' יונקי שדים וכו' ויאמרו חוסה ה' וגו' והוא על הנגות הדרוך הזה אבר הנאמר בו לחרפה בידי אדום ולכי בנתאמרנו בעמים ר"ל בגוים בזה הגלות לכן אמר למה יאמרו בעמים איה אלהיהם ומכני הגאולה העתידה שנהה תהיה שיחוס ה' על אלול בנוהו כמו שאמר יחזקאל לא למענכם הני עושה בית ישראל כי אם לשם קדשי אשר חללתם בגויים לכן אמר הנביא ענין הגלות הבני בקיצור דברים הבית אהיו וכרון הגאולה העתידה ועל זה אמר ויקרא ה' לארצו ויחמול על עמו ר"ל שיקנא לארצו אשר היה בידו לדוגים קשים יהיה ג"כ מקולת ונגרעת מתגולותיה מעת שגלו ישראל מעליה וכן יחמול על עמו היובב כעבד בין העמים ואמר ויקנא ויען בלשון עבר שם היוהו לעתיד לכי שהדברים הנגדים היה לפני הנביא כ"כ ודאים כאלו אבר עברו ועל זאת הגרולה סובב כל המרפה. ע"כ:

ולע"ד כל תקעו שופר. ע"ד בלא"ל אם רחם אדם שהתכלל ולא נענה יחזור ויתכלל בנ' קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה' וע"כ אחר שאמר תקעו יגו' שיסובו בגים ובכו בתפלה ובזעקה אחר עתה רעב"ו שאמר שנה נתבשנה הגזרה עדין לא תיילבו מן הרחמים לעלה חזקו ואמץ לבבכם בתכנה ביאתר ואחר בגמה דברים שנה ביאר בדרשנה יהוה אלהיכם ויאמר בגים יצא הקן מחדרו וגו' ושיר גמה דברים מה שלא מזכרו בברכה עליונה: ה' נתן קולו וגו' הנה יכול הוא ית' הבית המכה בלי הארלה תהלה לאמם תחת שלם סיבות עבה ה' על רוב מנין של ישראל שנים על ריב בנין שלם קצת הגומים לדיקים שבאור למקן בגוים שליטים על אומות הדבר כי קשה מלוד ובתלם בלי הארלה לא יוכלו לסובלו כאבר אחר הדעה לו שעל ידי הודעה יתקנו בתשובה ויקלו הצרה לו יעבירה כולה והה אחר ה' מה שנתן קולו לכבי חילו להתרומם ע"י הנביא הוא על שלשה סיבות לאת על כי רב מאד

ותנהגם ישראל כירבי' המה ואם על רבוי עם שני' כי גם שיהיה יאיד לדיק שימלא ביניהם מתשיבו כי הנה עצום עושה דברו לפניו ית' עצום תשוב מלוה שליחית כי גדול יום ה' ונורא מאד ומי יכילנו בלי הודעה התלה ערם בוחו: בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים מחר"מת ז"ל הנה בתפלות האולם היו הכהנים מתרכים את העם ברבת כהנים ובמזבח היה שלמן גבוה ועתה על ידי המכה הגדולה הזאת שכלו כל מולא הארמה לין ברכה לאדם ולין מנחה ונסך לגבוה על כן בין האולם ולמזבח שהוא בשיסור שלפני מעלות האולם שמצד מזרח שכולל בנתים שתי הסדונו' לכן על פניהם יבכו הכהנים ויאמרו שלשה בחינות לבריתם עליהם היא ית' ונקטן היחל והוא על ארמת ישראל ואמר חוסה ה' על עמך והסבות הוא על תרפת כהלתו ית' היא ארץ המדה או על בה"מ שעליו אמר כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה כמו: שא"ל מנוחה זו שילה נחלה זו בית עולמים ואמר בתו גוים בנחלתך ועליה יאמר ואל תתן נחלתך לחרפה ואיה גדולה מרחשונה כי לא תעלה כעם ואל על הגלות העולה על כלם והיה של כבוד ה' המתולל בגוים לאמר למה יאמרו הגוים איה אלהיהם כלו' אם אין אתה

יואל ג

רדק

כי נתן לכם את המורה לצדקה · כמו יורה · ואמר כי נתן לכם לצדקה שעשה עמכם בעברו על פשעכם ופקד אתכ' במטר · וזכר המורה תחלה שהוא במרחשון אחר כך פי' עיל ואמר ויורד לכם גשם מורה ומלקוש ברחשון : לו פי' הנסים הנקרא מורה הורידו לכם בעתו שהוא במרחשון והוריד לכם ג"כ מלקוש בעתו בחדש הראשון שהוא ניסן וסניהם מורה בת"ס כמו יורה ביו"ד · וי"ת המורה הראשון פנין הורתה שתרב' הפסוק כן ובני ציון בולו וחדו במימרא דה' אלהיכון ארי יהיב לכון ית מלפיכון לזכו ומחית לכון מטר בכיר בעידני ולקיש בירח ניסן · ורז"ל פי' כי יורה ומלקוש שניהם ירדו בניסן בחותה שנה שהמרו אותה שנה יצא רוב אדר ולא ירדו להם גשמים וירדה להם רביעה ראשונה בחדר בניסן אחר להם נביא ליסר' לאו וזרעו תמרו מי שים לו קב חטים לו מעירים יאכלנו ויתיה לו זרעו ויתמית אמר להם אף על פי כן לאו וזרעו נעש' להם גם ונחנלה להם מה שבחורים ובסדקי' של נמלי ובכוחתלי ויאכלו וזרעו שני ושליש ירביעי וירד' להם רביע' שנייה בחמשה בניסן והקריב עומר ביו"ד בניסן ונמצא העומר התקרב מתבות' הגדלה בשנה חדשי' קרב מעל י"ח יום ונמצאת התבואה הגדלה בשנה חדשה גדלה בחדש אחד ספר יום ועל אותו הדור נאמר הזורעים בדמעה ברנה יקצרו : ומלאו הגרנות בר · מבואר הוא : והשיקו · כמו והגיעו מן ויגף יי' אתכם' את מי יש סיף על פניה' כלו' שהיו היקבים מלאים עד שיגופו היין לו הסמן על פניהם · ובדברי רז"ל מי אתה שנעמתו השיקו ואחר כך הקדישן טהרין הקדים, והח"כ השיקו טמאי' פי' שקנן בתי מקוה על שיגופו מי המקוה עליהם · ושלמתי לכם את השנים · כי לא באו בשנה אחת כמו שפי' · וי"ת הפסוק הזה דרך משל נראה כי דעתו היה שהיא נבואה עתידה לימות המשיח ואשר נבואה עתידה לימות המשיח שתרגם ואשר לכן שניה טובתא וגו' : ואכלתם · אחר עשה עמכם להפלית · פלא היה כי בשנה אחת שלם לאחים תביאת הרבע שנים · ולדברי רבותי' ז"ל שבתבנו היה הפלא יותר גדול : ולא יבושו · לפי שהיה להם באה השנים חרפת רעב בגויים : וידעתם · תכירו שאני בקרבכם ומתוך שתדעו ונעקתם ואני אלהיכם ואין עוד · לא כאלהי העמי' שעבדת' כי הם לא יועילו כי הוא המה : והיה אחרי כן · כמו והיה באחרית הימים · ואמר אחרי כן לפי שאמר וידעתם כי בקרב ישראל אני ואני יהוה אלהיכם ולא יבושו עמי לעולם · אמר אחרי הימים · ואמר אחרי כן לפי שאמר וידעתם כי עד שלמה כי עוד לא תשובו והמטאו לפני הכל אחרי זאת הידיעה יבא זמן שתדעו אותי ידיעה שלמה ולא תחטאו עוד והוא לימות המשיח שנ' כי מלאה הארץ דעה את ה' : אשפוך רוחי על כל בשר · פי' בישראל כמו שאמר במקום אחר כל בשר והינו לכל בעלי חיים אלא האדם לבדו : ואמר ויברך כל בשר כן פרט הנה כל בשר מל ישראל הראוי' להיות רוח הקדש עליהם · ואמר כל ר"ל הגדולים והקטנים כמו שאמר כי כלם ידעו אותי ממקטנם ועד גדולם · ורוחי היא רוח דעת והשכל כמו שאמר ונחה עליו רוח ה' ואחר כך פי' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה' · ומפני שיזדכך שכלם וינבר במקנתם כח הדברים על שיתגברו כי לא אמר כי כלם יתגבו אלא ונבאו בניכם ובנותיכ' · ובשפיכות הרוח אמר על כל בשר אחר בגבואה לא אמר כל אלא ונבא בניכם ובנותיכ' · והבנים והבנות יתגבו בגערותם כמו שמואל הנביא והנביא תהיה משה בן מימון ז"ל כי לא תבא לאדם הגבואה ואפי' עם התלמידות אלא מ"כ קדש לו טבע בעת הילדה · וכן יהיו בהם להם במראה החלום כמו שאמר חלומות חזיונות · וכן היתה נבואת רוב הנביאים · והנה זכר ג' מעלות אשר בשנות האדם ימי הגערות וימי הבחרות וימי הזקנה : מעלות זה למעלה מזה כמו שהיו בנביאים שעברו על שאולי יהיה בהם כמשה רבי' ע"ה · וענין שפיכות הרוח ר"ל וגם על העבדי' · כמו שאמרו ועמדו זרים ורעו לאנכם ובני נכר אכריכם וכורמיכ' וגם אותם לפי שיעמדו בא"י תהיה להם רוח דעה והשכל · ובאיתו הזמן אתן מופתים על העתיד לבא שתהיה בהם רוח לרוב כענין השפיכה · וכן אמר ושפכתי על בית דוד ועל יושבי ירושלם רוח חן ותחנוני' : ונתתי מופתים · והמופתים יהיו בשמים ובארץ הדם בארץ לריב ההרג שיהיה אש ותמרות עשן בשמי' והם הברקים השורפי' בנפלם והשרפה תעלה עשן והם יהיו מופת הגויים הבאים עם גוג ומגוג על ירושלם : תמרות עשן · עמודי עשן · ולפי שהתמר עץ גבוה ויפר שאולי יהיה בהם רוח דעה והשכל · וענין שפיכות הרוח ר"ל וכן בדברי רז"ל על העשן אמרו משם עלה הארה ואמרו בית הבטינם היו על מעשה הקטרת ולא רצו ללמד ושלחו והביאו אומני' מאלכסנדריא והיו יודעים לפטם כמותם ולא היו יודעים להעלות העשן כמות' שהללו מתמר ועולה כמקל והללו מפצל לכאן ולכאן · וחלה הברקי' שירדו שלא בטבעם אז השמש שיהפך לחשך והירח לדם פירשו וכן בדברי רז"ל על העשן אמרו אם תרה עלה הארה ואמרו בית הבטינם היו על מעשה הקטרת ולא רצו ללמד ושלחו והביאו אומני' מאלכסנדריא והיו יודעים לפטם כמותם ולא היו יודעים להעלות העשן כמות' שהללו מתמר ועולה כמקל והללו מפצל לכאן ולכאן · וחלה הברקי' שירדו שלא בטבעם אז השמש שיהפך לחשך והירח לדם פירשו המפרשי' כמשמעו כי בתוך הזמן יהיו מלחמות ומגוג והעמים אשר אתו הסימני' האלה יהיו מופתים על הדבר הזה · ופי' והירח לדם הוא קדרות הירח וכשיהיה יהיה בתוך הזמן לפני בא יום ה' והיא יום מפלת גוג ומגוג והעמים אשר אתו הסימני' האלה יהיו מופתים על הדבר הזה · ופי' והירח לדם הוא קדרות הירח וכשיהיה הקדרות שלם יהיה הירח שחור וכשלא יהיה הקדרות אלא יהיה אדום כדם ז"ש והירח לדם · והרמב"ם פי' כי זה הדומים לו עד"מ על הגדרות שיבאו על העמי' והמופתים שאמר בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן וכן השמש יהפך לחשך והירח לדם כל זה הוא משל אל הגדרות והמלחמות כמ"ש על החרבה לפניו רגזה ארץ רעשו שמים שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם · וכן יאמר על מפלת גוג ומגוג שמש ירח קדרו וכוכבים אספו נגהם · ולפי' הרמ"בם ז"ל מה שאמר לפני בא יום ה' היה לו לומר בבא יום ה' · ואפשר שאמר שהגדרה הזאת תהיה ליסר' ויהיה להם האור להשך לפני בא יום ה' הגדול והנורא כמו שאמר בחרב' כי גדול יום השם ונורא מאד : השמש · וזה הוא החשך כמו שאמר בגבואת זכריה לא יהיה אור יקרו' וקפאון ויום מפלת גוג ומגוג הוא יום ה' הגדול הרב ר' פירשיהו : והיה כל אשר יקרא · כי אז במלחמת גוג ומגוג תהיה לרה גדולה ליסר' זמן מועט · כמו שאמר על אותו הזמן חבי כמעט רגע עד יעבור זעם · ואז יכלו רבים מיסר' והקדושים ויריאי' האל באמת יתלבו · כמו שאמר בגבואת ישעיה והיה כל הנותר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים בירושלם · וכן אמר כל אשר יקרא בשם ה' והוא שיקראהו באמת · כמו שאמר קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראהו באמת · והם השרידי' אשר ה' קורא כי הם יקראהו באמת והוא יקרא לאותם עבדו ואוהבו : כי בהר ציון · כי שם יעלו הגויים :

רשי

מורה גדולה

אלהיכם כי־נתן לכם את־המורה לצדקה ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון: ומלאו הגרנות בר והשיקו היקבים תירוש ויצהר: ושלמתי לכם את־השנים אשר אכל הארבה הילק והחסיל והגזם חילי הגדול אשר שלחתי בכם: ואכלתם אכול ושבוע והללתם את־שם יהוה אלהיכם אשר־עשה עמכם להפליא ולא־יבשו עמי לעולם: וידעתם כי בקרב ישראל אני ואני יהוה אלהיכם ואין עוד ולא־יבשו עמי לעולם:

ג

והיה אחרי־כן אשפוך את־רוחי על־כל־בשר ונבאו בניכם ובנותיכם זקניכם חלמות יחלמון בחוריכם חזיונות יראו: וגם על־העבדים ועל־השפחות בימים ההם אשפוך את־רוחי: ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן: השמש יהפך לחשך והירח לדם לפני בוא יום יהוה הגדול והנורא: והיה כל אשר־יקרא בשם יהוה ימלט כי בהר־ציון ובירושלם תהיה פליטה כאשר אמר יהוה ובשרידים ומשיזבא

אלהיכון ארי אתיב לכון ית מורה לצדקה ויורד לכון גשם מורה ומלקוש בראשון: ומלאו בזכו ומחית לכון מטר בכיר בעידניה ולקיש בירח ניסן: ויתמלין אדרייא עיבורא ויטופון ויתמלין אדרייא חמרא ובריא משחא: ואשלם לכון שניא דאכלא חלף שניא דבזו יתכון עממיא אומיא ולישניא ושלטוניא ומלכיתא פורענות חילי רבא דשלחית בכון: ותכלון מיכל ותישבעון ותשבחון ית שמא דייי אלהכון דעבד עמכון פרישן ולא יבשון עמי לעלם: ותדעון ארי בגו בית ישראל אשרית שכינתי ואנא יי אלהכון ולית עוד ולא יבהתון עמי בית ישראל לעלם: ויהי בתר כן אשפוך ית רוחי קודשי על כל בשרא ויתנבון בניכון ובנתיכון סביכון חלמין יחלמון עולמיכון חזוונין יחזון: ואף על עבדין ועל אמהן ביומיא האינון אשפוך ית רוחי קודשי: ואתן אתין בשמיא ובארעא דם ואשא ויטורין דתנן: שמשא יתהפך לחשוכא וסהרא לדמא קדם מיתי יומא דעתיד למיתי מן קדם ייי רבא ודחילא: ויהי כל דצלי בשמא דייי ישתיזב ארי בטוראדציון ובירושלם תהי שיזבתא כמא דאמר ייי

אכול י' מלאים בקרי' כליש' ויאכל גם אכול את כספנו · הן לא הוכא את דמה · האכול אכלנו מן המלך · אכול השנה ספיח רמלכים · והכרו דישעיה · ערוך השלחן צפה הצפית · אכול ושתו כי מחר · ואכלתם אכול ושבוע · אכיל ואין לשבעה · אכול ושבוע והותר · ההמה' ב' יוסי' בירמ' הסי' י' ד' · בו' ד' מ' ל' יוסי' ביישעיה סימ' ב' וביחזקאל סימ' ל' ג' וע' יין פלוג' תא דאי' ת בהא' יסימ' בסס' רה רב' תא בע' רך ב' א :

אלהיכם · כמו אלהי העמי' שעבדת' · ואמר אחרי כן לפי שאמר וידעתם כי אני יי' אלהיכם · ולא יבושו עמי לעולם · אמר אחרי הימים · ואמר אחרי כן לפי שאמר וידעתם כי בקרב ישראל אני ואני יהוה אלהיכם

ובשרידים · והפלטה תהיה בשרידים · לו יהיה פי' קורא קריאת הגדולה והכבוד וכן שליטת וקרואים קרואי העדה · וקראתי לענדי לאליקים · וי"ת קורא זמין: כי הנה · כי הנה זה יהיה בימים ובעת אשר אשיב את שבות יהודה וירושלם והם ימות המשיח · וזכר יהודה וירושל' מע"פ שכל ישראל יסובו לפי שהמשיח יהיה משבט יהודה זכר יהודה · וזכר ירושלם לפי שהוא רחם המחלכה גם זכר ירושלם כי שם תהיה מלחמת גוג ומגוג: אשוב · כתוב בוי"ו מן הקל · כהו ושב ה' את שבותך ענין הגם והשקט: ויקרי אשיב ביו"ד מן הכבד ענין השבה: וקבצתי · ואז באותו הזמן אקבץ את כל הגויים · ושעם וקבצתי שאחן בלבם שיבאו עם גוג ומגוג · וכן אמר בנבואת יחזקאל והביאותיך אל הרי ישראל ·

ד

רש

ד א ובשרידים אשר יהוה קרא: כי הנה בימים ההם ובעת ההיא אשר אשוב את שבות יהודה וירושלם: וקבצתי את כל הגוים והורדתים אל עמק יהושפט ונשפטתי עמם שם על עמי ונחלתי ישראל אשר פזרו בגוים ואת ארצי חלקו: ואל עמי ידו גורל ויתנו הילד בזונה והילדה מכרו בין ושתו: וגם מה אתם לי צר וצידון וכל גלילות פלשת הגמול אתם משלמים עלי ואם גמלים אתם עלי קל מהרה ה אשיב גמלכם בראשכם: אשר כספי וזהבי לקחתם ומחמדי הטבים הבאתם להיכליכם: ובני יהודה ובני ירושלם מכרתם לבני היונים למען הרחיקם מעל גבולם: הנני מעירם מן המקום אשר מכרתם אתם שמה והשיבתי גמלכם בראשכם: ומכרתי את בניכם ואת בנותיכם ביד בני יהודה ומכרום לשבאים אל גוי רחוק כי יהוה דבר: קראו זאת בגוים קדשו מלחמה העירו הגבורים יגשו יעלו כל אנשי המלחמה: כתתו אתיכם לחרבות ומזמרותיכם לרמחים החליש יאמר גבור אני: עושו ובאו כל הגוים מסביב ונקבצו שמה הנחת יהוה גבוריך: יעורו ויעלו הגוים אל עמק יהושפט כי שם אשב לשפט את כל הגוים מסביב: שלחו מגל כי בשל קציר בואו רדו כי מלאה גת השיקו

ומשיזביא דיי זמין: ארי הא ביומיא האינון ובעידנא ההיא דאתיב ית גלוות אינש יהודה ויתבי ירושלם: ואכנוש ית כל עממיא ואחתנון למישר פילוג דינא ואתפרע מנהון תמן על עמי ואחסנתי ישראל דבדרו ביני עממיא וית ארעי פליגו: ובעמי רמו ערבין ויהבו עוליא באנר זניתא ועולמתא זבינו בחמרא ואשתיאו: ואף מא אתון חשבין קדמי צור וצידן וכל תחומי פלישתאי הגמלא אתון משלמין קדמי ואם גמלין אתון קדמי קליל בפריע אתיב גמליכון בריש יכון: די כספיו ודהבי לקחתון ומני חמדתא טבא אעילתון להיכלכון: ובני יהודה ובני ירושלם זבינתון לבני יוונאי בדיל לארחקותהון מעל תחומיהון: הא אנא מיתי להון ביגלאי מן אתרא דזבינתון יתהון לתמן ואתיב גמליכון בריש יכון: ואמסר ית בניכון וית בנתיכון בידא דבני יהודה ויזבנונון לבני שבא לעם ארחיקא ארי במימרא דיי גזיר כן: אכלו דא בעממיא זמינו עבדי קרבא יתון ביגלאי גיברייא יתקרבון ויסקון כל גברי עבדי קרבא: אתקינו סכיכון לסיפין ומגליכון למורנין דחליש ייאמר גבר אנא: יתכנשון וייתון כל עממיא מסחור סחור ויתקרבון תמן יתבר ייי תקוף גבריהון: ייתון ביגלאי ויסקון עממיא למישר פילוג דינא ארי תמן איתגלי למדן ית כל עממיא מסחור סחור: אושיטו בהון חרבא ארי כיטא זמן קיצהון אושידו

חורתו דושישו קטילי גבריהון כבעוט דמיתבעט במעצרתא

בימים ההמה ח' וסי' נמס' בירמיה סימ' ג': ירו ג' וסימ' ואל עמי ידו גורל · ביום עמדך מנגד · גם היא לגולה הלכ' · וא' וידו אבן כי: הטבים ה' חסר ו'כליש'בקריא' וסי' לך נא אל הצאן וקח לי משם שני · פן תאכל ושבעת ובתים טבים'והאנשים טבים לנו מאד · אשר פנע בשני אנשים · ומחמדי הטבים הבאתם להיכליהם:הבאתם ג'בקריא'וסי'בסדר חקת:הנבירי ע'מ"ל וסי' נתן הנביא ושמעי ורעי · ואת נתן הנביא ובניהו ואת הגבורים · עלו הסוסים והתהללו · אלה עשו שלשת הגבורים · ואת כל צבא הגבורים · ויקהל דוד את כל: כמגדל דוד צוארך: מגל כ' וסי' ותופש מגל בעת קציר · שלחו מגל כי בשל קציר:

אבן עזרא

ובשרידי · הטעם כפול וטע' אשר יי' קורא נוזר: כי · בעבו' זה הכתוב חשבו רבים כי הגבואה לעתיד לוגי כן הוא ורבי משה אמר מלאנו שנפל פחד השם על כל הגויים שהם סביבות ירוש' בימי יהושפט ויביאו לו מנחות והנה בימיו שבו השבויים בימי אבותיהם: וקבצתי · זאת היא המלחמה שהתחברו בני מואב ובני עמון ושעיר מיל כבד לרוב מאד ויהושפט היה לו מיהודה ומבנימן אלף אלפים ומאה ושמים אלף גבורי חיל ועמק יהושפט היא עמק ברכה כי יהושפט קרא שמו כן: ואל · ידו · פועל עתיד תחת עבר והעד וידו אבן בי גם נכון הוא להיותו עבר רק יהיה מפעלי הפעל והנה מלאנו לידות פיורה על עלומי הה"ת: ויתנו · הילד הישראלי במחיר זונה בעבור זונות: והילדה מכרו ביין · בדמי יין להשתכר עם הזונה כי כל זונה במקרא היא כמשמעה חוץ מן והזונות רחלו שהוא כמו אזניך כי האל"ף נוסף: וגם מה אתם לי · מחבבא על צר ולידון ופלשתים שיבוא יום לילד והנה מלאנו כתו' כי הפלשתים היו מביאים ליהושפט מנחה וכסף משא וזה לאות שגברה ידו עליהם ועשה הגמול בחילו במלחתי לכם רע או אתם תחלו לגמול לי כמו אשר גמלנו אותו: אשר כספי וזהבי · שנתנו מלכי יהודה להם שוחד או לפדיון השבויים ובני שלקחתם במלחמה או בגנבה: הנני · הם ישובו וינקמו מכם: ומכרתי · הוסיף על המדה: ואת בנותיכם · שאינן יוצאת למלחמה: שבאים · גוי רחוק שהוא ממלכות שבא: קדשו · שב עתה להגיד דברי החיל הגדול הבא על יהושפט: קדשו · הכינו: כתו אתיכם · כמו את מחרשתו ואת אחו: ומזמרותיכם · שיזמרו בהם הזמורה: החלש · ויתחזק: עושו · התקבצו ומגזרת עים שפש ז' כוכבים לעולם לא יתפרדו כי הם בגלגל העליון והם נראים בקיץ ובחורף בארץ: הנחת · כמו הורד ואלה דברי הגבואה והעשה הוריד השם: גבריך · שם והם המלאכים כנגד העירו הגבורים וזאת המלה ידועה בתרגום וכבה נחת גדודיה על עפר נחת ויפת אמר שמה ישבר השם גבוריך אתה האויב הבא כמו ונתתה קשת נחושה: יעורו · כמו העירו: שלחו מגל: דרך משל כי כתוב כי העמוני והמואבים השמידו יושבי הר שעיר והחרימום ואח"כ הרג איש איש ואין פליט: השיקו

ה

רש

ה אבן עזרא

ובשרידי · הטעם כפול וטע' אשר יי' קורא נוזר: כי · בעבו' זה הכתוב חשבו רבים כי הגבואה לעתיד לוגי כן הוא ורבי משה אמר מלאנו שנפל פחד השם על כל הגויים שהם סביבות ירוש' בימי יהושפט ויביאו לו מנחות והנה בימיו שבו השבויים בימי אבותיהם: וקבצתי · זאת היא המלחמה שהתחברו בני מואב ובני עמון ושעיר מיל כבד לרוב מאד ויהושפט היה לו מיהודה ומבנימן אלף אלפים ומאה ושמים אלף גבורי חיל ועמק יהושפט היא עמק ברכה כי יהושפט קרא שמו כן: ואל · ידו · פועל עתיד תחת עבר והעד וידו אבן בי גם נכון הוא להיותו עבר רק יהיה מפעלי הפעל והנה מלאנו לידות פיורה על עלומי הה"ת: ויתנו · הילד הישראלי במחיר זונה בעבור זונות: והילדה מכרו ביין · בדמי יין להשתכר עם הזונה כי כל זונה במקרא היא כמשמעה חוץ מן והזונות רחלו שהוא כמו אזניך כי האל"ף נוסף: וגם מה אתם לי · מחבבא על צר ולידון ופלשתים שיבוא יום לילד והנה מלאנו כתו' כי הפלשתים היו מביאים ליהושפט מנחה וכסף משא וזה לאות שגברה ידו עליהם ועשה הגמול בחילו במלחתי לכם רע או אתם תחלו לגמול לי כמו אשר גמלנו אותו: אשר כספי וזהבי · שנתנו מלכי יהודה להם שוחד או לפדיון השבויים ובני שלקחתם במלחמה או בגנבה: הנני · הם ישובו וינקמו מכם: ומכרתי · הוסיף על המדה: ואת בנותיכם · שאינן יוצאת למלחמה: שבאים · גוי רחוק שהוא ממלכות שבא: קדשו · שב עתה להגיד דברי החיל הגדול הבא על יהושפט: קדשו · הכינו: כתו אתיכם · כמו את מחרשתו ואת אחו: ומזמרותיכם · שיזמרו בהם הזמורה: החלש · ויתחזק: עושו · התקבצו ומגזרת עים שפש ז' כוכבים לעולם לא יתפרדו כי הם בגלגל העליון והם נראים בקיץ ובחורף בארץ: הנחת · כמו הורד ואלה דברי הגבואה והעשה הוריד השם: גבריך · שם והם המלאכים כנגד העירו הגבורים וזאת המלה ידועה בתרגום וכבה נחת גדודיה על עפר נחת ויפת אמר שמה ישבר השם גבוריך אתה האויב הבא כמו ונתתה קשת נחושה: יעורו · כמו העירו: שלחו מגל: דרך משל כי כתוב כי העמוני והמואבים השמידו יושבי הר שעיר והחרימום ואח"כ הרג איש איש ואין פליט: השיקו

והיה אחרי כן מהר"ל ז"ל הנה המשורר החרעם שהנבו ישראל בגלותם מארצם שלשה מהנות נבואות שהיו להם נבואה ומופתים וידיעה אלקית וכמו שאמר אותותינו לא ראינו אין עוד נביא ואין אתנו יודע עד מה ומכני זה ייעד הנביא כה על שלש אלה שיחזרו לאומה כי באמרו אשפוך את רוחי על כל בשר רמז אל הידיעה והכרה אלקות השם ית' שהיא הנקראת רוח השם כמו שנ' ונחה עליו רוח השם רוח חכמה וגו' ונה כי בענין שהיתה החכמה בשולה ברוח השכלי תקרא היא עצמה רוח להיותה דבר רוחני ולא גשמי ולכן אמר על כל בשר שהוא באמת כולל לכל בני אדם מאיזה אומה שתהיה כמו שנ' יבא כל בשר להשתחות לפני ויברך כל בשר שם קדשו ופנין הידיעה הוא שכל בני בשר יקראו בשמו ויכירו אלקותו כמו שנ' אז אהפוך על עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' ועל זאת ההכרה והידיע שהתחדש בעולם מלכותו אמר כאן אשפוך את רוחי על כל בשר ואמר ג"כ וגם על העבדים ועל השפחות בימים ההמה אשפוך את רוחי כי אין ראוי לפרש הרוח הזה על הנבואה כי אם על הידיעה וההכרה באלקותו כמו שאמרתי וזהו הייעוד הראשון שעשה הנביא כאן ר"ל שתמלא הארץ דעה את ה' · והייעוד השני הוא אומרו ונבאו בניכם ובנותיכם כלו' שלא"ש שמיום שנחרב בה"מ ונגנז הארון ע"י ירמיהו בזמן החרבן אין עוד נביא ובזמן בית שני לא חלה הנבואה בשום אדם וכ"ש בגלות שלא מצאו חזון מהשם הנה בזמן הגאולה תשוב הנבואה לחול בעם ישראל ר"ל במוכנים מהם מה שלא היה ולא יהיה בשאר הגוים ולפי שהנבואה היא בג' מיני חלום נבואי ומראה נבואי כמו שנ' בתורה כמו שנ' אם יהיה נביאכם ה' אליו אתודע בחלום אדבר בו לכן אמר במסגר מדרגות הנבואה אשר המ' בהם בהיות כ"ם שבהם יבאו להלומות הנבואיי והבחורי' לחזיוני' פירשו מהם ממין המראה הנבואיית והיה זה לפי שהזקנים לרוב לחותם המקריים מתחדש בהם הזקנה ולטרדת כחם המדמה מרוב הלנעים לאבר ראו וידעו ינבר בהם הדמיון ולכן כשיגולם השפע יהיה בחלום לאנשים כ"כ להים וכחם הדמה אינו כ"כ טרוד ומלא מהלירות לאבר ראה הבואה הנבואה בראה והוא אומרו חזיונו' יראו · ולא אמר הנביא בכל הזקנים יבאו בחלום ולא שכל הבחורים חזיונות יראו אלא שהם זקניכם ובחוריכם לרמוז אל המוכני' מהם והראיים לנבואה שהם יקבלוהו ואמנם העבדים והשפחות שמפני עבדותם יהיו תמיד בעצבון לא יוכלו להנבא אבל ישפוך השם את רוחו עליהם ר"ל רוח דעת ויראת השם ע"כ ועיין שם עוד. שהקשה לשאול ולדבר על פירש המורה בזה ולשתוס החזון שלא יעמא לדברי הרמ"בם ז"ל ע"ל: ומר"מא ז"ל כתב לבא אל הענין נקדים שלשה ענינים לרוחי הנבואה אין הכל ראויים לקבלו כ"א מעט מזער מקדוש' אשר בארץ השה אך בדור של איש אפלג הכנה מרוב השפע אשר יורד עליו מן השמים יתפשט גם לרבים כאשר בימי משה שרבו נביאי' מחשבת להם מהרוח אשר עליו וכן בימי שמואל בכל ענר חבל נביאי' משה"כ בתחילה שלא היה חזון נפרץ וגם בימי איהו אליעשע

עמוס א

מגדה גדולה

הרבה מיין נגדין מלאכר
ה מתפסם מהם
הנלאים בחורות אלתם
הקדמה בנית מספר
ההיכר לפר מהרו סרוי
בלא מנה לא יתנבא רק
בתלים כיעקב על סלא
בלא מנה. הקדמה
פליטת שם קדרו יד
מיתדמו לו תמונות ולא
ירמה דבר בהור ובלא
אל בענין אמר כי לתרו
כן סרוח לתר דורות
הלוו בהות בימו המסים
לא יסוך סבע נבוכיו אל
גדול הדור שעל יהו יהיה
מוון נכתן לפלמים שבדור
כי אם הסיך לת רוחו
על כל בפר כי כולם והיו
פלמים זכי הלכות והוא
כי תכסן זהמתן באופן
יהיה כולם מוכנים
לקבלת כמפורש אצלנו
על הסנת הנימדים על
הר סיני שעל שכסף
זהמתן בכלו כולם כנים
בפנים ולא ובכלו בניכם
ובנותיכם והוא שלא
יקרם כמולה על רוח
הקומר מה זה היה לבן
קים בסיה חוסב שהכנה
מהלב תמכך עד שהסיב
שבנבדו לאמר ומי אביהם
כי אין זה תלוי באבות
ובאמר שלא נבילים
מבלי הית נבוא באביהם
יתנבלו גם זה בהם זה
ילמד ובנלו בניכם
ובנותיכם גם בניכם
נבילים יהיו בניכם
ובנותיכם נבילים כי לא
בלבות תלוי הדבר כי
הם בקדושת העם
שמקדושתם תערב בלבן
רוח ה' ולא זקניכם
הפרוסים מפסה תלומות
יחלמון בחור יכם בעל
כסים מזונות מתתדמים
לקלת נבילים קרוי
ההפנה ירמו בכרוח
ולא מזון מתדמה בלבד
וגם על הנבלים וכו'
כ"כ תרבה לו הקדושה
שלבי' לנבדים ובפחות
מסולני שרש מישראל
לא יהיה להם ספע
נבולים מהמתפסות
אלתם ולא ע"י מלך
כ"ה פנים עליהם הפסוק
לת רוחי וכל זה יהיה
אמר בת יוסה כי מקול'
לא אדבר רק ברמז כי
ונתתי מוכתים בשמים
ובלמן מה שיהי' בלמן
הוא דם ואש ותמרות
עשן ומה שיהי' בשמים
הוא הסתם יהיה לחבר
והיה לכי מרלה
מיני בבר בהוא סימן
מה שיתנו הגויים מהמה
והוא על כי הית הרלה
על המלכות אשר יבלו
כתלה פחולה נחלת בסף'
והבנת כהם אשר בעבדו
לת ישראל ע"כ.
ולע"ון לכי בהגבוהי
סקר הלא
המה הטמו לת העם
לנכה לאמרי אלהים
אחרים לעבדם כמו
שמלינו בנבוהי הבעל
ונבוהי האשרה וכל
הנבוהים שהיו מדברי'
בזה רבו כמו רבו וע"כ
אחרי אשר הנעיה ה'
למעלה שיסובו לאהרלם
ולבבודם הבעית להם
ב"כ שיעשה כמה הבמות
לבלתי יתברכו מהם
לעולם כמ"ש ולא יבוסו
עמו לעולם ולא הבמות
העקרייה המה מה שאמר
ולת הלפוני ' ארחיק
מעליכם וגו' שזה היליהר
המסית ומליח לאמרם
מלאחרי ה' והשני הם
נבוהי סקר אשר הטעו לת העם
לנכה לאמרי אלהים
אחרים לעבדם כמו
שמלינו בנבוהי הבעל
ונבוהי האשרה וכל
הנבוהים שהיו מדברי'
בזה רבו כמו רבו וע"כ
אחרי אשר הנעיה ה'
למעלה שיסובו לאהרלם
ולבבודם הבעית להם
ב"כ שיעשה כמה הבמות
לבלתי יתברכו מהם
לעולם כמ"ש ולא יבוסו
עמו לעולם ולא הבמות
העקרייה המה מה שאמר
ולת הלפוני ' ארחיק
מעליכם וגו' שזה היליהר
המסית ומליח לאמרם
מלאחרי ה' והשני הם
נבוהי סקר אשר הטעו לת העם

רדק

היסיקו היקבים • פרס מלאים עד שיגיע היין על פניהם וגשפך היין על פניהם והוא משל לשפיכת הדם • וכן הם בלה עתה למות כי רבה רעתם שעשו לישראל הם ואבותיהם: המוגים המוגים • הכפל לחזק הענין: בעמק החרון • קורא לאותו חרון כי שם יהיו העמים הרוגים והחתוכים • לו כי שם יחרון ויתחזק משפטם כמו שקרה לאותו עמק יהושפט • וכן תרגם יונתן עמק החרון פלוג דינא כמו שתרגם עמק יהושפט: שמש • חשכו וקדרו להם ולמעלה פירשנוהו: ויי' מציון ישאג • כי שם שכינתו בירושלם וכאילו משם ישאג ויתן קולו עליהם ולקילו ירעשו שמים וארץ והכל דרך משל לאמר גם רעש יהיה ביום ההוא בארץ ישראל כמו שנאמר בנבואת יחזקאל ובנבואת זכריה: וה' מחסה לעמו • מלה הגויים גם מהרעש שלא יזיקם: וידעתם • והיתה ירושלם קדש כמו הקדש שאסיר לזרים. וזרים לא יעברו בה עוד • להרע להם כמו שעשו עד היום • גם אפשר שלא יכנסו זרים בירושלם כי תגדל קדושתה לעתיד וכמו שהיכל אסור להכנס שם ואפי' ישראל כן תהיה כל העיר קדש שלא יכנסו בה זרים מלאומות העולם: והיה ביום ההוא • בעת היא אחר כלות העמים שמה תהיה טובה גדולה לישראל • והמשיל הטובה שתהיה להם בהזמנה מבלי עמל ויגיע כאלו ההרי' יטפו להם עסיס והגבעות תלכנה חלב ועמין חלכנה חלב מרוב ההזלה וההגרה כנה ההליכה לגבעות ורף על פי שתחלב הוא ההולך והנגר • וכן ילכו מים כנה ההליכה לאפיקי' • ועל הדרך הזה ותרגנה עינינו דמעה והאפיקים הם העמקים שנגרים בהם המים: ומעין מבית ה' יצא • זהו כמשמעו כמו שכתוב בנבואת יחזקאל: והשקה את נחל השטי' • כתרגומו מישר שיטי' • כי העמק יקרא נחל בין ים בו מים בין אין בו מים • כמו ויחפרו עבדי יצחק בנחל וכדברי רז"ל היושבת בנחל והגאין רב סעדיה ז"ל פי' נחל השיטים הוא הירדן כי הירדן הוא קרוב למקום הנקרא שטים לפיכך סמכו אלו: מגרים זכר מגרים ואדום מגרים בעבור היסמעאלי' ואדום בעבור אחת התומות הגה הגובלות וזכר מגרים בעבור ישמעאלים כי מגרים בעבור ישמעאלים היתה מגרי' אבל אבל תקח לו אמו אשה מארץ מגרי' וכן אמו הגר המגרית • לפיכך יחס האומה הזאת למגרים • וזכר אדום בעבור • וכן עשה ישעיה בפרשת קרבו גוים שהיא כמו שפירשנו שם • ואע"פ שנתערבו בהם עמים רבים כמו שנתערבו גם כן במצרי' ישמעאלים נקראים על הכלל יהודה כי עשרת השבטים שהגלה מלך אשור ולא שבו עד היום לא היו בדשות אחי האומות האלה: נקיתי • נכתב בחלף וכן אל תתן עלינו דם נקיה • ובא על דרך נחי החלף בשיא נביא: בארבע • הכמוי לבני יהודה לו למגרים ואדום: ויהודה • מגרים ואדום יהיו עמדם לא יסבו לעולם אבל יהודה לעולם תשב: ונקיתי • מכפרים וזהבם שלקחו שמה לא יסבו לעולם אבל יהודה לעולם תשב: ונקיתי דמם לא נקיתי • אם בגיהם אחריהם • כי בכל לא אנקה אותם אלא נפש תחת נפש נפש הסופכים לו בגיהם אחריהם • ויונחן כסף וזהב שבעולם שיתנו כופר נפשותם לא יהיו נקיים מדמם שפכו • ויונחן הלביק מעם דמם עם ונקיתי שתרגם ולהתפרעות דמהון מן עממיה תוב אנא עתיד לאתפרעא אחר ה' דאשרי שכינתיה בציון: וה' שכן בציון • פעמו למה שאמר למעלה לאתפרעא אחר ה' דאשרי שכינתיה בציון: וה' שכן בציון • פעמו למה שאמר למעלה ויהודה לעולם תשב • אמר וה' שוכן בציון גם כן לעולם כי לעולמי עד תהיה שכינתו בציון אחר שתשוב שם ביתות המשיח • וכן חזק יחזקאל נבואתו ושם העיר מיום ה' שמה: תם ונשלם ספר יואל • תהלה לאלהי ישראל:

ספר עמוס

דברי עמוס כתבו רז"ל כי כשהתחיל הנביא במל' דברי הוא מדבר בדברי עצמו • וכן עמוס דבר על עצמו כמו שאמר לו אמציה כהן בית אל • ומה שהשיב לו • וכן דברי ירמיהו כי הוא דבר בדברי עצמו • וכן דברי קהלת: וכן אמרו רבות ינו שלשה נביאי לפי שהית' נבואת' דברי קנטורין כתלית נבואתן בעצמן ר"ל בעצמן שדברו דברי עצמן והתחיל נבואתן דברי: אשר היה בנוקדים מתקוע • רועה היה והרועה יקרא נוקד • לו מי שמתעסק במקל • כמו ומישע מלך מואב היה נוקד ונקר נקיד לפי שרוב הבהמו"ם להם כתמים שחורים לו לבנים מן נקוד וטלוא • ואמר בנוקדים ולא אמר היה נוקד ר"ל כי גדול שבנוקדים אשר היה בתקוע ותקוע היא עיר גדולה בגבולת בני אשר: אשר חזה על ישראל בימי עזיה מלך יהודה ובימי ירבעם • כבר כתבנו בתחילת הספר כי בימי יותם אחז ירבעם ועזיה מלכו בזמן אחד והוסיף האריך ימים יותר שנבא גם בימי יותם אחז וחזקיהו מלכי יהודה • ואמר אשר חזה על ישראל כי רוב נבואתו היתה על ישראל וסמרון לא זכר על יהודה כי אם מעט • ובדרש כשאמר הקב"ה את מי אשלח ומי ילך לנו ואמר לו ישעיה הנני שלחני אמר את מי אשלח שלחתי את מיכה והיו מכים אותו על הלחי שנאמר בשבט יכו על הלחי את השופט • שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פילוסא' אמרו לא היה לו להקדוש ברוך הוא לאשרוי שכינה אלא על הדין פילוסא פי' קטיע לישנא אחר רבי פנחס למה נקרא שמו עמוס שהיה עמוס בלשונו: שנתים לפני הרעש • הרעש הזה היה בימי עזיהו כמו שנ' בנבואת זכריה ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עזיהו מלך יהודה • ואמר כי תחלת נבואת עמוס היתה שנתים לפני הרעש • וזכר זה בעבור שהתנבא על הרעש מרם באו כמו שאמר והכתי בית החורף על בית הקיץ: ויאמר

אבן עזרא

היסיקו • דרכו דרך משל ונקרא עמק החרון כי כלה ונחרלה היתה עליהם והמפרש יהוספט כי הסס יספטס זה דרך דרש הוא כי על דרך הפשט נכון הוא שיקרא שם אדם בשם עושהו כמו לורי שדי רק הסס הנכבד לא יקרא בשם אדם על כן פירשתי כי שלמה בשיר השירים שהוא חול: המוגים • יפלו: כי קרוב יום יי' • להנקם מהם: שמש • קדרו עליהם כאשר היה לפני בא יום יי': ויי' מציון ישאג • רעם גדול כמו קול רעמך בגלגל כדרך ויי' השמיע את מחנה מרם וכבה כתב נתן יי' מחרבים: ורעשו • דרך משל כי הכל יפחדו • והשם יתן מעוז לעמו כדרך יי' עוז לעמו יתן כאשר פירשתיו ושעם מציון הוא אשר פירש: וידעתם כי • שוכן בציון • וזרים לא יעברו בה עוד לא שמרוה תורת השם וכבה דברי זכריה ושבכתי בתוכך וכבה אמר בשם והיה אם שמוע תשמעו בקול יי' אז יתקיים כל זה: והיה • יטפו • יזלו דרך משל כשמן מחלמים צור: וכל אפיקי • מקומות חזקים ואיתנים רבים: מגרים • ואדום • היו שמחה בימי נבוכד נצר וזאת מגרים היום איננה הקדמונית: ויהודה לעולם תשב • אם לא תמרה פי השם והכבוד יסכון בקרבה כאשר אחם ספרו וכל רעה שעשו הגויים לישראל לא ינקם מהם כי רחמיו גדולים על כל מעשיו רק דמיהם שפכו שאין להם פדיון לא ינקה:

ספר עמוס

זה הנבואה היה בימי הושע וכל נבואתו על ירבעם בן יואש ורובי המפרשים אמרו כי הרעש היה בהכנס עוזיה להקטיר קטרת ואין ראיה מהמקרא רק מהקבלה כי הכתוב אומר כי בימי עוזיהו היה הרעש ודבר גדול היה ולחשבון הזה הו' ובעוד שנים וחמש שנה כי אם היתה זאת הנבואה בתחילת מלכו' אחז הנה אחר עשרים ושתי שנה מת אפרים מעם אשור כי כן כתוב ושעם הרעש להזכירו כי התנבא לפני היותו שיבוא רעש ויכה בית החורף על בית הקיץ ומלת נוקדים רועים כמו ומישע מלך מואב היה נוקד: ויאמר

רשי

היסיקו היקבים • קול קילוח היקבי' היורד תוך הבור שבפני הגיתות נשמע: בעמק החרון • שפט חרון המשפט חמת וכן תרגם יונתן במיסר פילוג דינא: המשפו נגיהם • הכניסו חורם: מציון ישאג • ממה שעשו לגיין: ורעשו שמים וארץ • יפרע מישראל של העלה ברי הרוחת ואחר כך החומת: מחסה • לשון כיסוי וכלע"ז אבריחיל: חפיקי • מקום מוצא מים: והשקה את נחל השטים • כמשמעו ויסקו את מיסר בעיש ומדרשו יכפר על עון פעור: מגרים ואדום • סמכן זה לזה לפורענות אתה מוצא שהילוני מגרים לא היתה אדום שנא' כי שפה אדומים יפה יום ואח"ל עד הכרית כל זכר באדום וכתי' ויברח הדד הוא ואנשים מלומיי' וימנה הדד חן בעיני פרע' ונו' והדד שמע כי שכב דוד עם אבותיו ונימר ובאחרונו ויהיו לשטן לשלמ' אמר הב"ה אני אכלו זו וזו: מתמ' בני יהודה • בשביל אמם שעשו לבני יהודה אשר שפכו את דמם: ונקיתי דמם לא נקיתי • והף אם אנקה הוא' משאר עבירו' שבידם ומרעות שעשו לי דמם של בני יהודה לא אנקה מהם אימתי תהיה זאת בזמן שהקדוש ברוך הוא שוכן בציון:

ספר עמוס

אשר היה בנוקדים • תרגם יונתן דהו' מרי גיתין כמו ומיש' מלך מואב היה נוקד: שנתים לפני הרעש • שנתים קודם שנתנבא עוזיה יום שנתנבא ישעיה שנאמר ויגועו חמות הסיפים והומר כאשר נסתם מפני הרעש וגו': מציון

דברי עמוס

דברי עמוס אשר היה בנוקדים מתקוע אשר חזה על־ישראל בימי עזיה מלך־יהודה ובימי ירבעם בן־יואש מלך ישראל שנתים לפני הרעש:

ויאמר

ע"ג

פתגמי עמוס דהוה מרי גיתין מתקוע דאתנבי על ישרא[ל] בימי עזיה מלך שבטא דבית יהודה וביומי ירבעם בר יואש מלכא דישרא[ל] תרתין שנין קדם מיתי זיעא:

ואמר

ע"ב יחידי' ת' בסו' תיבות'

ע"ב רבתי'

ע"ב בלי' ע"ב רבתי'

ע"ב

ע"ב

ע"ב

מציון יסאג׳ מבית קדשי הקדשים הדיבור יוצא׳ ואבלו נאות הרועים׳ וילדון מדורי מלכים ויחרב תקוף כרכיהון׳ על ג׳ פשעי וגו׳ דכתיב הן כל אלה יפעל אל פעמים ג׳ עם גבר ואם יותר ויותר וכאן כך הוא כבר נהגתי עמהם במדתי גוותר להם על ג׳ פשעים ואם ים יותר כל שכן שיש בכלל המרובה המועט׳ ועל ארבע׳ לא אשיבנו׳ על פשע רביעי אין עלי עוד להשיבו ריק׳ מהשיב לו גמול׳ וכל שכן שיש לו פשעי הרב׳ עתה את זה תפקוד עליהם אשר דשו יושבי גלעד הסמוכי׳ להם׳ בחרלות הברזל׳ ת״י במוריגי דפרזלא והוא כעין שופי״נא שקורין לי״מא שעשוי חרלים חרלים ורודים בהם בני אדם ב״יסורי׳ ובהם מתתכין את קשי התבואה לעשותן תבן׳ חזאל ובן הדד׳ מלכי ארם וראש ארם דמשק׳ בקעת און׳ מקום הוא בארם׳ ותומך שבט׳ ומקום שלטון כמו לא יסור שבט על שם שהמושל רודה את העם במקלו׳ מבית עדן׳ מקו׳ קירה׳ מקור ושם הגלם שנחריב בימי אחז שנא׳ ויעל דמשק ויתפשה ויגלה את ארם קירה כל הפורענות שנתנבאו נביאי ישראל לבא ארב על האומות נביאים שהיו קודם שנחריב כגון ישעיה ועמוס נבאו על ארב שנחריב וירמיה ויחזקאל נבאו על ארב נבוכד נאצר׳ עזה מפלשתי׳ היתה׳ גלות שלימה׳ גלות ישראל שתהא הגלות שלימה שלא ימלט איש שהיו עומדים על הדרכים ותופסים הנמלטים ומסגירין אותם ואם אנשי צור ואם לארבע רוחות בחורבן בית שני כמו שמפורש באגל׳ המזינו׳ עזה מן הדרום צור מן הצפון דמשק מן המזרח ערבים מן המערב שנאמ׳ משא בערב ביער בערב תלינו׳ אשדוד אשקלון עקרון שרי פלשתים הם׳ והשיבותי ידי׳ אכה ואשמה׳ ולא זכרו ברית אחים׳ אשר היה בין חירם ובין שלמה שנאמר וזכרתו ברית שניהם והיו קורין זה לזה אחי שנאמר מה הערים אשר נתת לי אחי׳ על רדפו בחרב אחיו׳ שנאמר פן בחרב אנא לקראתך וגם עודנו טורף אפו ושומר עברתו ולא חזר בו׳ ויטרף

ויאמר׳ יי׳ חד מן ז׳ בטע׳ מרעימין ומפסיקין ר״פ וסי׳ ויתמהמה ויהזיקו׳ ויאמר יי׳ אלהי אדני׳ וימאן ויאמר אל אשת אדניו׳ וישחט ויקח משה׳ ונבהלו צרים וחבלים׳ ויאמר יי׳ מציון ישאג׳ ואמר לה אלה מאניא שא אזל אחת דמו׳ עדן ג׳ פתחין וסי׳ ההצילו אתם אלהי דגוים דמלכים׳ והברו דישעיה׳ ושברתי ברית דמשק והכרתי׳ וא׳ ועדן חרן ומלכה׳ אמר יי׳ כ׳ סיפי פסוקים בנביאים וסי׳ ונשא כל אשר בביתך דמלכי׳ וחברו דישעיה׳ בעת פקדתים יכשלו׳ וחברו דבתריה אסף אסיפם׳ כי אשיב את שבות הארץ׳ עוד תעברנה הצאן על ידי מונה׳ וירש ישר׳ את יורשיו׳ ואבד העמק׳ רני עקר׳ לא ירעו ולא ישחיתו׳ וגם מהם אקח׳ והיה מדי חדש בחדשו׳ וגלו עם ארם קירה׳ והלך מלכי והכותי שופט מקרבה׳ ובכל כרמים מספד׳ נחם יי׳ על זאת קדמאה׳ בשובי את שבותיכם לעיניכם׳ עלו ההרה והביאו עץ׳ הארצה אתה מידכם׳

ויאמר׳ אמר מציון ומירושלם כי שם שכינתו׳ והענין כפול במלות שונות וכן ישאג׳ ויתן קולו׳ וענין השאג׳ ונתינ׳ דרך הקול דרך משל על הנבואה׳ כמו שאמר הריה שאג מי לא יירא השם אלהי׳ דבר מי לא ינבא׳ ואבלו׳ ונבואה זו תהיה שיאבלו נאות הרועים מעצירת הגשמי׳ ויבש ראש הכרמל׳ ר״ל מיבש הכרמל׳ והכרמל הוא שם כלל לאוקיס זרע שדות וכרגנים והטוב והדשן שבו יאבל כל שכן הר זה שבו׳ ואבלו׳ ענין השחת׳ והפסד׳ כמו שאמר ע״כ תאב׳ האדמה׳ והדומים להם׳ ויש לפרש הפסוק דרך משל והוא התלת דברים למה שאמר אחר כך כה אמר ה׳ ובת״י ד׳ מ׳ ויגלון מדורי מלכיא ויחר׳ תקוף כרכיהון׳ כה אמר ה׳ התנבא תחלה על הגויים שהם שכנים לארץ ישראל והרעו ליסר׳ בהיותם בהרגם והאל יתברך ינקם מהם ואחר כך התנבא על ישראל שהשחיתו מעשיהם ויגלו מארצם בעונם עונותם מלבד מה שלקו בארגם בחרב וברעב ובדבר׳ ועתה החל בדמשק ואמר׳ על ג׳ פשעי דמשק׳ הנה דמינו כי האל ית׳ לא יעניש האדם על עון ראשון שני ושלישי כי זה מגדותיו שהוא נשא עון ועובר על פשע׳ ואמר אליהו הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר וברביעי׳ יעניש׳ והנה לא יסגיה על המות הטוב׳ לטובה ולרעה כי אם בעבור ישראל אלא אם כן יהיה המשא גדול בדבר כדור המבול וסדום ועמורה כי החטא מפסיד היטוב והאל יתברך רוצה ביישוב העולם׳ והנה דמשק הרעו לישראל שלש פעמים בימי בעשא׳ מלך ישראל׳ ובימי אחאב׳ ובימי יהורם בן אחאב אע״פ שנלחם בישראל לא נחשב לו לפי שלקו ארם בימיו בבואם בא״י אבל השלישית הוא בימי יהואחז בן יהוא שנא׳ כי הבדש מלך ארם ויסימ׳ כעפר לדוש׳ והרביעית שבא על יהואש׳ בימי אחז והוא נענש על כל שבא עליו מלך אשור ותפס דמשק והגלה את ארם קירה׳ ואת רצין המית׳ וכל זה נעשה בימים שנא׳ ושברתי ברית וגו׳ וגלו עם ארם קירה׳ ונבואה זו ניבא עמוס ס״ה שנה קודם׳ בואה׳ כמו שאמר בנבואת ישעיה ובעוד שני׳ וחמש שנה יחת אפרים מעם כמו שפי׳ שם׳ ופי׳ לא אשיבנו לא אשיבנו אל שליחתי שם לא שלחתי לו ג׳ פעמים והייתי משיב אותו בכל פעם אל שליחתי אם לא היה שב אל פשעו אבל אחר שעשה עוד על פשעו אעניש׳ על כלם׳ והזכיר הקשה שבהם והוא על דוש בחרלות הברזל את הגלעד׳ שנאמר ויכם חזאל בכל גבול ישראל מן הירדן מזרחה את כל ארץ הגלעד וגו׳ ופי׳ את הגלעד כתרגומו׳ ית יתבי גלעד׳ שהיו עושין דרך נקמה ובזיון היו מעבירין חרלות הברזל על גופם כמו שלשין בהם את האבודה כמו שעשה דוד בבני עמון׳ שנאמר ושם במגרה ובחרלי הברזל׳ ושלחתי אש׳ הוא משל על ההויב׳ כמו כי אם יגלה מחשבון׳ חזאל ובן הדד הם מלכי ארם׳ ושברתי׳ שלא יגלוה לשתיה ובריחה ולא תעמד לפני האויב׳ מבקעת און׳ היא עיר גדולה בארם׳ ובן בית עדן׳ ואע״פ שדמשק היתה ירושה ממלכי דוד בית עדן גם כן היתה מושב המלכי׳ לפיכך אמר׳ ותומך שבט מבית עדן׳ כי תומך שבט הוא המלך׳ כמו לא יסור שבט מיהודה׳ כי מנהג המלך להיות שבט בידו תמיד והוא סימן שהוא רודה בעם׳ וכן ראינו באחשורוש ויעש המלך את הסרביט הזהב אשר בידו׳ קירה׳ אל קיר׳ והיא שם עיר בארץ אשור׳ וכ״כ בספר מלכים וינלס קירה׳ כה אמר׳ על הגלות׳ גלות שלמה להסגיר לאדום׳ אמרו כי זאת הנבואה ניבא על חורבן בית שני כי היו פלטי׳ מגלות טיטוס והיו בורחים דרך ארץ פלשתים שהיא סמוכה לא״י הפלשתי׳ היו לוקחים אותם ומסגירים אותם ביד אדום כי טיטוס ומחנהו אדומי׳ היו רובם׳ וזהו גלות שלמה שלא נשארה פליטה להם שלא גלו כי בחרבן בית ראשון לא ראינו זה׳ וזכר עזה ואשדוד ואשקלון ועקרון ולא זכר את כי למלכי יהודה היתה כמו שכתוב׳ ואמר כי רובם שבו לדת ישראל׳ ואשר לא שבו עליה׳ נאמר ואבדו שארית פלשתי׳ ושלחתי׳ מבואר הוא׳ והכרתי׳ והשבתי ידי׳ כי אמר שיכלו עזה ואשדוד ואשקלון עוד אשיב ידי על עקרון להשחיתה ובה יאבדו שארית פלשתים׳ ואבדו שארית׳ ואבדו על הפרט שארית על הכלל׳ כה אמר ה׳ לאדום גם זה בגלות בית שני׳ כי גר סמוכה ג״כ לא״י לפי׳ אמר על הסגירם ולא זכרו ברית אחי׳ הם ידעו כי אדום לא זכרו הברית לישראל הראויה להיות בין אחי׳ והיו אכזרי׳ לישראל׳ והם הסגירום בידם וישראל ואדום אחי׳ וכן שלח משה למלך אדום כה אמר אחיך ישראל׳ וי״מ אחים שלמה וחירם מלך צר שהיה ברית ביניהם׳ כה אמר׳ על רדפו בחרב אחיו׳ י״מ על עשו ויעקב שברח יעקב מפניו׳ וי״מ כשעברו ישראל על אדום במדבר׳ ואמר וינא אדום לקראתו׳ בעם כבד׳ והנבון שהוא על חורבן בית שני כמו שפי׳ שתי הפרשיות אשר לפני זאת׳ שחת רחמיו׳ רחמי האח על אחיו שהוא דרך העולם והוא שחת הרחמים ובטלם׳ ויטרף

מנחה גדולה

עד שגם מלאכים יוסף גם העבדים ובכהוא מבאתי הומות באמור׳ ונתתי מוכתים וגו׳ ע״ד שאמר כימו לאתכם מארץ מצרים לרגנו בכלאות וז״ש ונתתי מוכתים בשמים ובארץ דם ואש וקטרות עשן כי בהלו הדברים לקן כבר במצרים וכן בחכך יהי׳ לו כאשר היה במצרים הו יאמר השמש יהיה וגו׳ כדי שיבושו עובדי השמש והירח׳ לו יאמר השמש ר״ל עובדי השמש יהי׳ לחם חשך ועובדי הירח יהוגו בדם משא״כ כל אשר יקרא בשם ה׳ ימלט׳

כפר עמוס

דברי עמוס וגו׳ מהר׳ מה ז״ל לא אמר כהיה נוקד כי הם הכבדים נוקדים הוליע לך הוכן לנבואה והוא כי היה עם בעלי מקנה רועה נשדות כרום מבני אדם להתבודד ונם היה מתקוע שהיה הנבי׳ בעלי חכמה כמאמרם ז״ל על התקוטים בשלח יואב למלך דוד כי על ידי היותו הנם גדול רבו כל נבאי׳ הנביה בשם״ל מלוקח עם ההתבודדות זכה לנבואה והנה ידוע מרז״ל כי עבר לשונות של נבואה הן ואשר הן של קוסי הן דבור והזון ושתיהן נאמרו כה דברי עמוס ואשר הזה כי נבואותיו היה של קוסי ועל כן אחשוב כי לבל יהיה כמו זר בעיני הרואים כי כל דבריו קוסי על כן תחלת דבריו היתה בקוסי על עצמו באומרו ה׳ מציון ישאג׳ ואבלו נאות הרועים שהוא נוגע הל עצמו כי רועה הוא׳ והענין כי כל כך תהיה הנבה בלתי צריך לומר שיוסיף ה׳ את האדם בזכות בחמה בענין אדם ובחמה תוסיף ה׳ כי אם גם נאות הרועים יאבלו כי תגיע לתקניהם צרה להיות יד ה׳ הויה בהם וגם ויבש ראש הכרמל עד אין מרעה להם ואל שכן בני האדם ויעיר הכתיב ה׳ מציון אשר מהם תצא תורה ישאג׳ מהבדר קיום תורתו ואם שלמתו׳ היה בשמעת מהם לא יאבלה העולם כולו אך גם בהבנה מציון תצא מירושלים אשר דבר ה׳ לנביאיו מהם הוא כה״ל והבר ה׳ מירושלים מהם יתן קולו כי קול הנבואה תתפשט בירושלים להיותה נבנית אל הנבואה בעל ידי כתתבטות יתנם הוקם הנבואה ורוגיה ומרוגז שלמתו ית׳ הלא תראיך כהה שלמי׳ נאות הרועים יתאבלו כי גם עד הבהמות תמשך מלאה הסרון כי יד ה׳ תהיה הויה בהן וגם רעב כי ויבש ראש הכרמל עד אין מרעה להם ואל שכן בני האדם ויעיר בהתיב ה׳ מציון אשר מהם תצא תורה ישאג׳ בהדם הוא והנה בשלחי יואל נאמר יה׳ מציון ישאג ופה נאמר ה׳ אך היא כי אם יבש על סוף הגלות הזה הראשון על זמן יום הדין הגדול כמפורש שם ואז גם מדת הדין הגדולה על כן גם מירושלים יתן קולו שמתפשטת השאגה עכ״ז להיות יה׳ שהוא הוא ובית דינו ע״כ ורעשו שמים וארץ אך עתה עמוס ידבר על זמנו שבה״מ על מכוני ציון וירושלים שוהם על עמדם ה׳ ישאג בלי בית דינו על כן אין הרועים ארץ להתרעם שמים וארץ כי אם ואבלו וגו׳ ויבש ראש הכרמל ולא כלו והוא על דרך אמרם ז״ל על ה׳ נתן יה׳ לקח כי כשנותן הוא ה׳ בלי דין וכשלוקח היא לבית דינו מ״ל׳ ולע״ד דברי עמוס אשר היה בנקדים וגו׳ לעפ״י שהיה איש נוקד ורועה לא״ים אשר רועי׳ בגלים כמש״ל שמרעי׳ בהתחן בבהמות שדינו שלהן קמ״ל בני עמוס שהיה איש אמון בדיק תמים כמו משה והוא שהיה ג״כ רועי׳ וז״ש עמוס ויקחני ה׳

מלאכי

עמוס ב

ויטרוף לעד אפו · הלף שהיה לעבו על יעקב לעד היה כי עד הדורות האחרונים היה ומרף יסר' בכל זמן שהיה הכח בידו אפו היה הטורף · לו תחס' בי"ת השמו' ר"ל בלפו וכפל הענין במ"ש · ואמר ועברתו שמר' הש"ת נתה והכיחו על העבר' והמלה מלעיל מפני סמיכותה למלת נלח שהיא מלעיל : כה אמר · על בקע' הרות הגלעד · בני עמון היו שכנים לארץ הגלעד והיו בוקעי' ההרים שהיו מגבול ארץ הגלעד ומרחיבי' בהם גבולם והיו מסיגי' גבול הגלעד · והשגת גבול הוא עון גדול שהרי הוא אחד מן האזהרות הכתובי' בתורה אזהרה מסיג גבול רעהו · והרות כמו הרי' · קובץ מן הר בלשון זכרים הרים ובלשון נקבות הרות · ויש לפרש הרות הערים הגלעדות יכנה אות בלשון הר · וכן והרותיה' תבקע' הגני אלוך הר המשחי' · וכן אמר בגבולת ירמיהו לבני עמון כה אמר ה' הבנים אין לישראל אם יורש אין לו מדוע ירש מלכם את גד ועמו בעריו ישב · וזכר שם ארץ גד והנה זכר ארץ הגלעד והכל מעבר הירדן מזרחה · ויש לפרש ג"כ הרות הגלעד הגשים ההרות · וכן ההרותיה בקע והרותיה תבקע · כמו שאמר והריותיו יבקעו · וזה על מיצוי המלה בהם · כמו שאמר ושוללהם ירטשו · והם העוללי' היו הורגים והרות מבקעי' כל שכן האחרים · וזהו שאמר למען הרחיב את גבולם שלא ישאר שריד מישראל · וזהו שאמר ירחיבו הבנים אין לישראל אם יורש אין לו : והלחי · בחרונה ביו' מלחמה · וכן אמר בגבולת ירמיהו והשמעתי אל רבת בני עמון תרועת מלחמה בסער ביום סופה · המשיל חזק המלחמה והלכדם מהרה לרוח סערה · וסופה היא רוח סערה · והענין כפול במ"ש : והלך מלכ' בגולה · כן אמר בגבולת ירמיהו מלכם בגולה ילך כהניו ושריו יחדיו : כה אמר ה' · על שרפו עצמות מלך אדום לשיד · היא מה שא' בספר מלכי' ויקח את עצמות הנבו' אשר ימליך תחתיו ויעלהו עולה על המזבח ויהי קצף גדול על ישראל · והקצף היה מן מלך אדום על ישראל מהיות ההוא והלאה מפני שמלך מואב שרף את בן מלך אדום במלחמה שהיא היה שם עמהם כמו שפי' שם לפיכך העניש האל ית' על זה · ופי' לשיד שריפה גמורה עד שהיו אפי' העצמות אפר כמו השיד · וכן והיו עמים משרפות שיד · וי"ת על לאוקיד גרמי מלכא לאדום וסלינון כגירא בביתיה : פי' שסל ביתו באותו אפר דרך נקמה ובזיון : ושלחתי · הקריות · שם עיר בערי מואב : והכרתי · מקרבה · מקרב הקריות כי היא' עיר המלוכה שלו · עמו · ר"ל עם מלך מואב : כה אמר ה' · עתה התנבא על יהודה וישראל שהרעו מעלליהם והקב"ה נפרע מהם מעט מעט · ובימי מלכי יהודה הרעים היו חזקיהו והקב"ה נפרע מהם מעט מעט לא להחריב ירושלם אבל אחר חזקיהו שהיה טוב אחר האל ית' ונגזתי על העיר הזאת להושיעה ואחריו מנשה שעשה הרע בעיני ה' מכל אשר היה לפניו והנה נשא האל ולא רצה להחריב ירושלם · וכן אמון הרבה אשמה ונשא האל ית יהואחז ויהויכין כי לא מלכו אלא ג' חדשים · הנה יהויכין היה הג' ונשא האל ית' ולדקיהו עשה הרע בעיני ה' ועליו כאמר ועל ד' לא אשיבנו · ולא אבה עוד לסלוח · וחרב הבית בימיו ועליו אמר כי על לפי ה' היתה בירושלם וביהודה עד השליכו אותה מעל פניו : על מאסם את תורת ה' · לא אמר כי זה העון הוא הרביעי אלא אמר כי ברביעי העניש הש"י על מה שעשו הם ואבותיהם שמאסו את תורת ה' · וכתב הגאון רב סעדיה ז"ל את תורת השם המצות השמעיות ותקיו המצות השכליות : ויתעום כזביהם · הם דברי נביאי השקר : מאסם · הא"לף נקרא בקמץ חטף · ואמר ביהודה על מאסם תורת השם וישראל · גם כן מאסו את תורת השם בכל הרע אשר עשו · אלא אמר ביהודה כן לפי שעמהם היתה בתוכה בבית המקדש ומאסו אותה ולא פנו אליה עד אשר נשכחה מפיהם · כי חדוש היתה אצלם כשמצאוהו בימי חלקיה הכהן : ושלחתי אש · הוא נבוכד נצר : כה אמר ה' · על מכרם בכסף צדיק · אמר אע"פ שעברו על ג' עבירות חמורות והם ע"ז גלוי עריות ושפיכות דמים לא נתחתם גזר דינם לפני להחריב ארצם ולהגלותם ע"י מלך אשור אלא על החמס · והוא הרביעי ועליו העניש על כל מה שעשו · וכן בדור המבול אע"פ שהיו בידם כמה עבירות לא העניש אלא על החמס שנאמר כי מלאה הארץ חמס מפניהם וכל שכן כשהחמס בא ע"י השופטים שהיה להם להעמיד הצדק והם ע"י השוחד מטים הדין · והוא שאמר על מכרם בכסף צדיק · ופי' צדיק שהוא צדיק בדינו וכן ויסלף דברי צדיקים · וגם הם צדיקים בדברי' אחרי' כי ברוב טוענו אחת הם צדיקים ברוב דבריהם · וכן עניים ברוב לא יטענו אלא אחת : בעבור נעלי' · אפי' בעבור נעלים שיתנו לשופט יטה דין האביון שהיה זכאי בדינו ונותן השוחד הוא זכאי במשפטיהם · וי"ת בדיל דיתסנון · ולא הבנתי דעתו ורש"י ז"ל פי' דעתו כן מטי' משפט האביון כדי שילטרך למכור שדהו שהיה לו בין שדות הדיין וזה עוקף עליו ונוטלה בדמי' קליס כדי לגדור ולגעול כל שדותיו יחד ולא יספיק ביניהם זה בעבור נעלים לשון נעילה · דבר אחר מחייבין את הזכאי כדי שילטרך העני למכור שדהו בקניין גמור שהוא בנעל שנאמר שלף איש נעלו :

השואפים

אבן עזרא

נעלים כל וחפל בר בעבור

כה · הרות כמו הרים כמו שנו' שנים אולי משתנה מלת הרות בעבור אות הגרון ורחרי' אמרו שמלת הרות כמשמעה שלא תלדנה בנים ולא יפחדו להרחיב גבולם ויעשם בחרונה כי חחפש רבה בכח ויעשם בסער ברוח סערה בעבור שהזכיר והלתי אש : כה · עצמות מלך אדום לשיד · דרך בזיון והוא מבני ישחק ויש אומרים על דבר ויעלהו עולה ואחר כך שרפו אז מה שרפו : ושלחתי · הקריות · שם מקום : והכרתי · שופט הוא מלך והעד וכל שריה אהרוג עמו : כה · על מאסם · והנה הנביאים מורי התורה עמהם : ושלחתי · זה נבוכד נצר והזכיר ירושלם בית מלכות יהודה : כה · על מכרם על השופטים ידבר והעד צדיק בריבו בהשפטו והנו נחשב כאילו מכרוהו :

השואפים

רשי

ויטרף לעד אפו · החזיק בה ולא הניחה : תרמנות בגרה · בין מוהב ובין אדום היא ומחרן מוהב ונמשכה אחר אדום והיה העמידה לו מלך בעמות מלך הראשון שנאמר יובב בן זרח מבצרה : בקעם הרות הגלעד · השחיתו אותה וגם הרותיהם בקעו שלא ישאר יורש שיערער על הגאלה וכן כתיב בירמי' לבני עמון כה אמר ה' הבנים אין לישראל אם יורש אין לו מדוע ירשו מלכם : על שרפו עצמות וגו' · פעם אחת נפל מלך אדום ביד מלך מואב ושרפו עצמותיו וטחום בקירות הבית וחבע הקב"ה אונאת המלך שנהגו בו בזיון קריו' · שם מקו' כל"ה על קריות ועל בצרה : בשאון · קול המון מלחמ' : על מכרם בכסף צדיק · הדיינים היו מוכרי' את מי שהיה זכאי בדין בכסף שוחד שהיו מקבלים מיד בעל דינו : ואביון בעבור נעליים · תרגם יונתן בשני מקומות בדיל דיחסנון ומומר אני שכך פי' מטין משפט האביון כדי שיצטרך למכור שדהו שהיה לו בין שדות הדיינין וזה עוקף עליו ונוטלה בדמים קליס כדי לגדור ולגעול כל שדותיו יחד ולא יספיק ביניהם :

השואפים

ב

ד׳ חלפיל
וַיִּטְרַף לָעַד אַפּוֹ וְעֶבְרָתוֹ שָׁמְרָה נֶצַח:
וְשִׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּתֵימָן וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת בָּצְרָה:
כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי בְנֵי־עַמּוֹן וְעַל־אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל־בִּקְעַת הָרוֹת הַגִּלְעָד לְמַעַן הַרְחִיב אֶת־גְּבוּלָם: ג׳ ל׳
וְהִצַּתִּי אֵשׁ בְּחוֹמַת רַבָּה וְאָכְלָה אַרְמְנוֹתֶיהָ בְּתְרוּעָה בְּיוֹם מִלְחָמָה בְּסַעַר בְּיוֹם סוּפָה: ל׳ ל׳ ל׳

השואפים על עפר הארץ בראש דלים · השופטים הם השואפים ומביטים ומכוונים שיהיה עפר הארץ בראש דלים שמשימים שיטרים תחתיהם אם לא יתנו העניי׳ על פיהם יקחום בשער ראשם ויפילום בארץ וירמסום והנה עפר הארץ בראש הדלים · וענין זה הפסוק כענין מה שאמר מיכה ואסר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה וענין השואפים כמו השואפים אביון וי״ת דשייטין בעפרא וגומר: ודרך עניים יטו · שיטו דינם במשפטיהם בשוחד שנותנים בעלי דינם העשירים · ודרך פירושו משפט ועשק האדם כתו את הדרך אשר ילכו בה ויאחז לדיק דרכו והדומים להם · וכת״י ודין חשכיא מסטן: ואיש ואביו ילכו אל הנערה · ולא יבוש הבן מאביו לבעול בעולת אביו וזהו חלול שם קדשי שאמרתי להם קדושי׳ תהיו כי קדוש אני השם מקדישכם וכיון שאתם מחללים קדושתכם הרי אתם מחללין את שם קדשי שקדשתי אתכ׳ ואת׳ נקראתי׳ בשמי כי עם קדוש אתה לה׳ אלהיך: ועל בגדים חבלי׳ יטו · שהם חובלים הבגדים מאשר לא יהנו על פיה׳ ויאכלו וישתו עליהם בבתי ע״ז · ופי׳ יטו יטו עלמס להסב אצל כל מזבח ועל המאכל ועל המשתה וההסיבה נקראת הטייה לפי שמטה האדם עצמו כשוכב וכן במשנה יטו ויקראו והטיתי לקרות: עושים · שהם עושים אותם כסף וזהב ויעשו בו בית אלהיהם. ואנכי השמדתי את האמרי · מפני חקות הרעי׳ שהיו להם השמדתי אות׳ מפניכ׳ ואחס עזבת׳ את חקותי הטובי׳ ולקחתם חקות האמורי · וכבר הזהרתי אתכם בתורה ולא תקיאם הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם · וזכר האמרי כי הוא החזק שבשבע האומות כמו שאמ׳ אשר כגובה ארזים נבהו: ואע״פ כן השמדתי אותו ומפניכם ולא בחרבכ׳ ולא בקשתכ׳ אלא אני השמדתיו משרשו: וחסון · תקיף כמו והיה החסון לנערת: ואלוגים · כחרגוס בלוטין קשטני״ר בלע״. ואנכי העליתי וקודם שאביא אתכם אל הארץ הוגלתי אתכם מארץ מצרי׳ מבי׳ עבדים והולך אתכם במדבר ארבעים שנה לא חסרתם דבר והרגלתי אתכם בחקותי שלא תלמדו חקו׳ ארץ האמרי כשאבאו לרשת אותם · או טעם לרשת דבק עם העלתי אתכם מארץ מצרים: ואקיים · עוד עשיתי עמכם טובה גדולה שלא עשיתי עם כל עם כדי שתהיו נבדלים מכל עם ותהיו דבקים בי שהסרתי רוח נבואה בכם · ועל זה אמר משה ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה: ועם מבניכם הפילו הנערים כשמואל וירמיה כ״ש הזקנים שיש בהם חכמה: ומבחוריכ׳ לנזירי׳ · אפילו הבחורי׳ שדרכם ללכת אחר תאות הבשר והיין נתתי בהם רוח טהרה שיזרו מן היין ויהיו קדושי׳ לי כי היין הוא המביא האדם לרדוף אחר תאות הבשר ובכל זה הפרשת׳ אתכם מכל עם כדי שתהיו קדושים ולא תטמאו בטומאת עמי הארץ: האף אין זאת בני ישראל נאם ה׳ · כי כל זה שאמרתי לכם התוכלו לכחש שאינו כן: ותשקו · לא די שאתם לא נזרתם במה שהזהרתי אתכם ולא פקחת׳ ע״ינכם למה שעשיתי עמכם אלא שהגביאי״ והנזירי׳ שהיו לכם לאות לקדשתכ׳ בטלתם אותם ומנעת׳ אות׳ מקדושת׳ שהיה לכם ללמד מהם: והשקית׳ הנזירי׳ יין · כלומר פתית׳ אותם בדברי׳ עד שמעו לכם לשתות יין ולבטל קדושת׳ · וכן על הנביאי׳ צויתם לאמר לא תנבאו וטעם צוית׳ רולה לומר בהכרח מנעת׳ אות׳ מלהנבא לכם ומלהזהיר׳ בשמי: הנה אנכי מעיק תחתיכ׳ · במקומכ׳ אעיק לכם שלא תוכלו לברוח ולהנצל· מעיק עגין לוקה וגרה וכן מפני עקת רשע · ותרגו׳ גרה עקתא · ואמר כאשר תעיק העגלה על דרך משל כי העגלה איננה בעלת חיים שתעיק ותציר· ואמר עמיר ולא אמר משא אחרת כי מפני הנפח הוא מיצר יותר נושא העמיר מנושא משא אחר: ואמר עמיר שם כלל לעמרי׳ רבי׳ · ואבד מנוס · לא יאמץ כחו לא יהיה בו יכולת להאמץ כחו במחשבתו כי יפחד ויבהל ויאבד כחו: ותפש הקשת לא יעמיד · לא יעמוד כנגד האויב כי לא יהיה בו כח לדרוך קשתו: וקל ברגליו לא ימלט · פי׳ לא ימלט נפשו · כמו שאמר ואבד מנוס מקל כי לא יוכל לברוח · וכמה הענין ב״ש לחזק גם רוכב הסוס לא ימלט נפשו עם הסוס שהוא קל לרוץ · כי שקר הסוס לתשועה כשלא ירצה האל: ואמיץ לבו בגבורי · כי הגבורה בלב ואף הוא ירך לבבו ולא יעמוד כנגד האויב אלא ינוס ערו׳ · וטעם ערו׳ שיפשוט בגדיו שלא יכבדו עליו וינוס קל מהרה: שמעו · המשפחה הגוי כולו נקרא משפחה וכן ואם משפחת מצרי׳ לא תעלה: אשר העליתי · העליתי אבותיכם: רק אתכ׳ · לפי שידעתי אתכ׳ ובחרתי בכם מכל עם לפיכך אפקוד עליכ׳ את כל עונותיכ׳ שאת׳ רואים וידעת׳ את כל אותותי שעשיתי לכם והשבתי לכם לפיכך הדין הוא שאפקוד עליכ׳ עונותיכם כי המלך יכעוס על עבדיו העומדי׳ לפניו אם יעברו מצותו יותר ממה שיכעס על אחרי׳ הרחוקים ממנו כי משפחת הגוי אינני חושש עליה׳ אם ייטיבו או יריעו אלא אם יהיה חטא גדול כדור המבול כמו שפירשנו למעלה אבל ישראל לפי שהם קרובי׳ אלי אעניש על עונם כמו שאמר בקרובי אקדש · וכמו שפירשו רז״ל בפסוק וסביביו נשערה מאד: וכן אר״ל שאני גוים דלא מפקיד דינא עליהו · ובספר יחזקאל בפסוק והעולה על רוחכ׳ היו לא תהיה האריכנו בזה הענין:

הילכו

רש״י

השואפי׳ על עפר ארץ · על עפר הארץ שהם הולכים עליה כל שאפס וכל מחשבות׳ בראש דלי׳ הוא איך יגזלו אותם ויטלו את שלהם שאיפה גזלו״יר בלע״ז: ודרך ענוי׳ יטו וגו׳ · החלשי׳ כוטי׳ מדרכם והולכין דרך עקלתון מפני ירא׳ אתם כמה דאת אמר אביוני׳ מדרך יטו: אל הנערה · המאורסה: ועל בגדים חבולים יטו׳ תרג׳ יונתן על מטות שיוויין דמשכון מסתחרים זוקפין מלוה על העניי׳ וממשכני׳ אותם ועושי׳ בגדיהם מלעות ומסבין עליהם בהטייה בעת סעודתם: בית אלהיהם בבית עבודת אלי׳ אצל מזבח יטו לשון מסיבה שכל מסיבה סעוד׳ בהטיי׳ היא שהוא נסמך על שמאלו: ויין עונשי׳ שעונשים אותם ממון ושותים בו יין: חלוגים · קייסל״ם בלע״ז: ואשמיל פריו ממעל · שרים העליוני׳: ושרשו מתחת · שרים התחתונים ד״א הנערה היתה מסמת עיניה׳ מלמעל׳ ומסרסחן מלמטן: לנזיריס · תרגם יונתן למלפין שהיו פרושין מדרכי עם הארץ ועוסקי׳ בתורה אין נזירה בכל מקום אלא לשון פרישה: ותשקו את הנזירים יין · שלא יורו מתכ׳ שהשיכור אסור להורו׳: א האף אין זאת · בתמיה כלומר כלום אתם יכולים להכחיש את זאת ותשקו את הנזירים יין י״ת ואטעיתון ית מלפיכון בחמ׳: לא תנבאו לעמוס לזה כן אמליה כהן ביתאל חוזה ברח לך אל ארץ יהודה: מעיק · תרגו׳ סל מליק: תחתיכם · את חנייתכ׳: תעיק העגלה · מכובד משא שעליה: וקל ברגליו לא ימלט · את נפשו: ערוס יטוס ונגומר · ערטילאי בלא כלי זיין: רק אתכם ידעתי · אהבתי ואתם פשעתם בי על כן וגו׳ ורבותינו דרשוהו לגל אחר במסכת פ״א:

הילכו

אבן עזרא

השואפים · הטעם תשאפו מתי תשחבו ראש דלים על עפר ארץ ודי להם שפלותו׳: ודרך ענוים יטו · מני אורח יפר שהוא אורחם עד שהסירו הענוה מישראל עד שלא יבוש ללכת איש עם אביו עם נערה ידועה: ועל י׳ ולקחת תבול מהאביון יטו משפט וזה יעשו בפרהסיא במקום התחברם למזב׳ הבעל וכבה ויין עונשי׳ יפתו שיענשו מי שאין עליו עונש והם שותים: ואנכי · כתוב כי הם פוקד עון הארץ על כן גזר להכחידם כי חקותיהם ללכת איש ואביו לזנות והזכיר האמורי כי הוא חזק מהשבע׳ וכבה כי לא שלם עון האמורי עד הנה והנה משה הרג שני מלכי האמורי המזרחיים ויהוש׳ אמ׳ לתת אותנו ביד האמרי המערבי והנה ממנו יפחד. ואנכי · הטעם שהולכתי אתכם ארבעים שנה עד שתלמדו חוקותיו ואחר כן תירשו האמורי: ואקיים · גם שמתי רוחי על נביאכם והתנבאו ללמדכם חוקותי והזכיר הנביים כי אם יתנבא הזקן החכם אין לתמוה · ומבחוריכם שתולדתם לאהוב התענוג והשמחה קדשתים להוכיחכם ולקדשכם: האף אין זאת · תוכלו לכחש כי לא עשיתי זאת ובעבור כי השלים בדברי הנזירים החל מהם במשפט הלשון: ותשקו · הכרחתם אותם על שתותם ופתו יין: הנה · הגאון אחר כי מלא מעיק מן הפועלי׳ העומדי׳ זה דרך משל שאי׳ כח לסבול וחכמי ספרד אומרי׳ כי הוא פועל יוצא והנה מעיק מגזרת עקת רשע והנו כמו מליק ותחתיכם במקומכם והטעם שתהיו כבדים ולא תוכלו לברוח על כן אחריו: ואבד מנו׳ מקל׳ יאמץ כחו במחשבתו ומאכלו כלי המלחמ׳: ותפש · טעם לא יעמוד כי הכל יפחד לנעת אליו: וקל ברגליו · ורוכב לאות כי הקל הו׳ הסוס וכתו׳ על קל נרכב · ואמיץ לבו · זהו שמחשבתו שינצח ולא יוכל איש להזיקו והפך זה הירא ורך הלבב ירא מהכל ורך הלב להשחית: ערום · שיכבדו עליו בגדיו בברחו: שמעו · רק אתכם · כלומר ידעתי מכאוביכם והגלתי אתכם ותחת שתעבדוני מרדתם בי על כן אפקוד והגכון בדרך בקרובי אקדש וכבה דרך המלכים לכעוס על עבדיהם העומדי׳ לפניה׳ שידעו מנהגם יותר מן הכפריים:

הילכו

ג

הַשֹּׁאֲפִים עַל־עֲפַר־אֶרֶץ בְּרֹאשׁ דַּלִּים
וְדֶרֶךְ עֲנָוִים יַטּוּ וְאִישׁ וְאָבִיו יֵלְכוּ אֶל־ ה׳ ספר׳ עניים ע׳
הַנַּעֲרָה לְמַעַן חַלֵּל אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי:
וְעַל־בְּגָדִים חֲבֻלִים יַטּוּ אֶצֶל כָּל־ נ׳ וכתיב כן
מִזְבֵּחַ וְיֵין עֲנוּשִׁים יִשְׁתּוּ בֵּית ר׳ נכים · ג׳ ותל׳
אֱלֹהֵיהֶם: וְאָנֹכִי הִשְׁמַדְתִּי אֶת־
הָאֱמֹרִי מִפְּנֵיהֶם אֲשֶׁר כְּגֹבַהּ אֲרָזִים כ׳ רבע כגובה
גָּבְהוֹ וְחָסֹן הוּא כָּאֵלוֹנִים וָאַשְׁמִיד ל חס׳
פִּרְיוֹ מִמַּעַל וְשָׁרְשָׁיו מִתָּחַת:
וְאָנֹכִי הֶעֱלִיתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם
וָאוֹלֵךְ אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים ל׳ וחמ׳
שָׁנָה לָרֶשֶׁת אֶת־אֶרֶץ הָאֱמֹרִי:
וָאָקִים מִבְּנֵיכֶם לִנְבִאִים וּמִבַּחוּרֵיכֶם נ׳ · נ׳ · ו׳
לִנְזִרִים הַאַף אֵין זֹאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל ל׳ וכ׳ כ
נְאֻם־יְהוָה: וַתַּשְׁקוּ אֶת־הַנְּזִרִים יָיִן כן כתי׳
וְעַל־הַנְּבִיאִים צִוִּיתֶם לֵאמֹר לֹא ל׳
תִּנְבְּאוּ: הִנֵּה אָנֹכִי מֵעִיק תַּחְתֵּיכֶם ל׳
כַּאֲשֶׁר תָּעִיק הָעֲגָלָה הַמְלֵאָה לָהּ
עָמִיר: וְאָבַד מָנוֹס מִקָּל וְחָזָק לֹא־ ל׳ · נ׳
יְאַמֵּץ כֹּחוֹ וְגִבּוֹר לֹא יִמְלֹט נַפְשׁוֹ:
ט׳ וְתֹפֵשׂ הַקֶּשֶׁת לֹא יַעֲמֹד וְקַל בְּרַגְלָיו
לֹא יִמְלָט וְרֹכֵב הַסּוּס לֹא יְמַלֵּט ח׳
נַפְשׁוֹ: וְאַמִּיץ לִבּוֹ בַּגִּבּוֹרִים עָרוֹם ל׳ · ג׳ · מ׳ וחד חס׳
יָנוּס בַּיּוֹם־הַהוּא נְאֻם־יְהוָה:
שִׁמְעוּ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה א
אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה עֲלֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל סימן
עַל כָּל־הַמִּשְׁפָּחָה אֲשֶׁר הֶעֱלִיתִי
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר: רַק אֶתְכֶם
יָדַעְתִּי מִכֹּל מִשְׁפְּחוֹת הָאֲדָמָה עַל־ נ׳
כֵּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֶת כָּל־עֲוֹנֹתֵיכֶם:

הילכו

דְּשַׁיְיטִין בְּעַפְרָא דְּאַרְעָא דְּרַיְשׁ
מִסְכֵּינָיָא וְדִין חַשִׁיכָיָא מַסְטָן וּגְבַר
וְאָבוּהִי אָזְלִין עַל עוֹלֵימְתָּא בְּדִיל
לְאַחֲלָאוּת שְׁמָא דְקוּדְשִׁי: וְעַל שַׁוְיִין
דְּמַשְׁכּוֹן מִסַּחֲרִין כִּסְטַר כָּל אִינוּרֵיהוֹן
וְחָמַר אוֹנָסָא שְׁתָן בֵּית טַעֲוָתְהוֹן:
וַאֲנָא שֵׁיצֵיתִי יָת אֱמוֹרָאָה מִן
קָדְמֵיהוֹן דְּכְרוּם אֲרָזִין רוּמֵיהּ וְחָסִין
הוּא כְּבְלוּטִין וְשֵׁיצֵיתִי אִיבֵּיהּ
מִלְּעֵילָא וְשָׁרְשׁוֹהִי מִלְּרַע: וַאֲנָא
אַסִּיקִית יָתְכוֹן מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם
וְדַבָּרִית יָתְכוֹן בְּמַדְבְּרָא אַרְבְּעִין שְׁנִין
לְמִרַתְּת אַרְעָא דְּאֱמוֹרָאָה: וַאֲקִמִית
מִבְּנֵיכוֹן לְנְבִיאִין וּמֵעוּלֵמְכוֹן לְמַלְפִין
הַאַף לֵית דָּא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמַר יְיָ:
וְאַטְעִתּוּן יָת מַלְפֵיכוֹן בְּחַמְרָא וְעַל
נְבִיָּא פַּקַּדְתּוּן לְמֵימַר לָא תִתְנַבּוּן
נְבוּאָה: הָא אֲנָא מַיְתִי עֲלֵיכוֹן עָקָא
וּמְעִיק לְכוֹן בְּאַתְרֵיכוֹן כְּמָא דְּעַיְקָא
עֶגְלְתָא דְּטְעִינָא עֲמִירָא: וַיְיבַד בֵּית
עִירוּקֵי מִדְּקַלִּיל וּדְתַקִּיף לָא יְחַסִּין
חֵילֵיהּ וְגִבַּר לָא יְשֵׁיזֵיב נַפְשֵׁיהּ:
וְאַחִיד קַשְׁתָּא לָא יְקוּם וּדְקַלִּיל
בְּרִיגְלֵיהּ לָא יְשֵׁיזֵיב נַפְשֵׁיהּ וּרְכִיב סוּסְיָא
לָא יְשֵׁיזֵיב נַפְשֵׁיהּ: וּדְתַקִּיף לְבֵיהּ
בְּגִבָּרַיָּא עַרְטִילָא דְּלָא זַיִן יַעֲרוֹק
בְּיוֹמָא הַהוּא אָמַר יְיָ: קַבִּילוּ יָת
פִּתְגָמָא הָדֵין דִּי גְזַר יְיָ עֲלֵיכוֹן בֵּית
יִשְׂרָאֵל עַל כָּל זַרְעֵיתָא דְּאַסִּיקִית
מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם לְמֵימָר: לְחוֹד בְּכוֹן
אִתְרְעֵיתִי מִכָּל זַרְעֵית אַרְעָא עַל
כֵּן אֶסְעַר עֲלֵיכוֹן יָת כָּל חוֹבֵיכוֹן: היהכון

ויין י׳ בליש׳ וסימ׳ ישתו יין נסיכם · ביין חלבון וצמר צחר · ויין ענושים ישתו · ויין חמסים ישתו זכרו כיין לבנון וחכך כיין הטוב · וביין משתיו · ומיין משתיו מיין משתיהם · ויין מלכות רב כיד המלך: ימלט ח׳ וסימ׳ ואבד מנוס מקל וחזק · ודבתריה ותפש הקשת לא יעמד ב׳ בו · מי גבר יהיה · כי לא ידע שלו · ימלט אי נקי · אין אדם שליט ברוח · שקר הסוס לתשועה: משפחות הארמה ג׳ דסמיכי וסימ׳ ונברכו בך דאברהם י׳ ונברכו בך דיעקב · רק אתכם ידעתי:

מנחה גדולה

שמעו את הדבר הזה וגו׳ מהר״ש ז״ל הארי שזכר הנביא למעלה פשעי המומו׳ וענשיהם הוציא מהם כאן למוד ותענה רבה כנגד בני ישראל וכלל עמהם בני יהודה להם בתוך שניהם בהגדת הפס והסבתתו העליונה והוא אמרו כנגד בני ישראל שעליהם היה מדבר שמעו את הדבר הזה אשר דבר ה׳ עליכם בני ישראל ולא לבד עליכם אבל גם על כל המשפחה אשר העלתי מארץ מצרים כל אלה שבני ישראל פנים עשר שמעו אותו והדבר אשר דבר עליכם הוא אמרו ית׳ רק אתכם ידעתי וגו׳ כלומר הנה שלר האומו׳ היו מסגיים בהם הסבתה מרעית ולכן לא הביט לעוכריהם להעניש עליהם הבל אתכם ידעתי בהסבתה מרעית והסבתתי בכם יותר מבכל משפחות האדמה ואותה אעלה עשיתי עמכם ברוב יחיעה והסבתה בפרטי מעשיכם תהפך עתה עליכם לרעה שאביט ואסגיח ג״כ בכל עונותיכם וע״כ אפקוד עליכם את כל פרטי עוונותיכם יותר מבשאר האומות כי הפקידה תמשך אחר הידיעה וההסבתה ולכן אל תחשבו שהמעשה הרע לא יקבל תגמולו ומפני שהיה בהם שתי מלכיות ישראל ויהודה ושניהם מלאו בדבר ה׳ ותורתו ולכן אמר הילכו שניים יחדו בלתי אם נועדו ר״ל הם אפסר שבני המלכיות האלה הלכו יחד בדרך הע״ז ומילות התורה אלא שנועדו והסכימו בניהם לעבור על דת כי בתמת במעשיהם הרעים הם מסכימים זה לזה כולו נועדו ואחר שהם נועדו יחד לעשות הרע בעיני הם גם האויבים יועדו יחד לבוא עליהם לאבדם ורמז בזה לסברב שהחריב את השבטים ולכ״ג שהחריב את יהודה ועל שניהם אמר הישלב אריה ביער וגו׳ ולא יעלו כאשר לא יעלה הנפור הניפל בכח · ואמר אם יתקע פופר בעיר וגו׳ · הנה אין אם תהיה רעה בעיר ראוי שנאמר בה׳ לא עשה אוהה הרעה אבל שהעם עשאם לעצמם כיון שה׳ לא יעשה דבר כי אם גלה סודו לעבדיו הנביאי׳ והזהירם והם לא נזהרו דמיס ברלשם ע״כ תורף דבריו:

ולע"ן לאחר שלאמר שהשם עשה להם כמה טובות והם המה כפוי טובה אמר אתה שמעו כל המשפחה וגו' כי אם איככם שמים לב כל הטובות פרטיות שזכרתי למעלה הלא ראוי לכם לשים לב על מה שידעתי לאתכם מכל משפחות האדמה אשר ברחתי בעולמי שאתם הייתם לי סגולה מכל העמים והרמתי קרנכם על כל העמים א"כ אין ראוי שלפקוד עליכם עוונתיכם על אשר הרעותים לעשות. או יאמר אין לכם לשאול למה אתה מקפיד כ"כ עלינו שהרי כל האומות עע"ז הם ואין אתה מקפיד עמהם כ"כ ואתה כשתנינו מכל אומה ולשון שאתה גוזר עלינו גזרות קשות שאני אתם מכל האומות כי כל האומות אין לכם חלק בעולם העתיד כ"כ הם מקבלים הלקם בהאי עלמא משא"כ אתם ידעתי אתכם מכל משפחות האדמה ליתן לכם חלק טוב בעלמא דאתי ע"כ אפקוד עליכם בהאי עלמא את כל עוונותיכם:

השמיעו על ארמנות' וגו' הנה בכל הגויים לא נמצא מי שרמה מפלת אלהי נכר לעיניהם כאשדוד ואלעזר כי בשמים אשדודים את ארון האלהים ויביאו אותו אצל דגון השכימו בבקר והנה דגון נופל לפניו ארצה ורגלי דגון ושתי כפות ידיו כרתות אל המפתן וכן המצריים ראו כי באלהיהם עשה ה' שפטים על כן שתי אומות אלו יכירו חרפת אלהי נכר לפני אלהי ישראל על כן את שני אלה רצה הוא יתברך להשמיע בארמנותיהם

הילכו שנים יחדיו. שאתם אומרים לנביאים לא תנבאו כלום הנביאים מתנבאים מלבם אלא אם כן נצטוו כלום דברי' נעשים אלא על פי דרכם: בלתי אם נועדו. אלא אם כן קבעו מועד ללכת יחדיו למקום פלוני. כשאריה אומר טרף דרכו לשאול ואינו שואג אלא א"כ לכד וכן הוא אומר ישאג בכפירו' וינהום ויאחז טרף וכן כאשר יהגה הכפיר והאריה על טרפו: התפיל כפו' על פח הארץ ומוקש אין לה. כפח שנפלה עליו ומוקש אין לה: היעלה פח מן האדמה. ממקום שהופל שם אלא אם כן נאחז בו העוף כשהוא רולה לברוח עוקר את הפח ומעלהו ממקומו מבע ואותה שעה כבר נלכד: אם יתקע שופר. שהגיפה רוחה גייסות בעיר ותוקע בשופר להזהיר את העם אין אלו דברי משל ודמיון: היש"ג אריה. הוא נבוכד נאצ' ד"ה הנביאים' מדמין את רוח הקדש הבא עליהם לשאגת אריה כמו שאומר לאכה אריה שאג מי לא יירא וכאן זה פיר' הד' גמא היבא רוח הקדש בפי הנביאים לדבר דבר אלת הקב"ה לרע' אלא א"כ הפורענו' נגזר מלפניו זהו הטרף. היתן הקב"ה קולו לדבר קשה בלתי אם לכד אתכם במוקש עון: התפול כפור על פח. ואין הפח מכסילה כלום' וכי אפשר שאתם עוברים עבירות ולא יהיה לכם למוקש. היעלה פח וגופר כך היפלו עונותיכם למעלה ולא ילכדו אתכם. אם יתקע שופר בעיר כך היה לכם היותכם חרדים אל דברי הנביאים שהם נופים לכם למלט אתכם מן הרעה אלא הבא וכשתבא לכם הרע' הלא תדעו כי הקב"ה עושה לכם על אלא נזהרת' בנביאיו: כי לא יעשה דבר אלא אם כן גלה סודו. אותו סוד אל עבדיו הנביאים: אריה שאג מי לא יירא. כך הקב"ה דבר אל הנביאים להנבא מי לא יכבא: השמיעו. אתם בני פלשתים ובני מצרים והכרזו זאת ואמרו באמרותיכם שיאספו על הרי שומרון לראות מעל ההריס בתוך העיר את דרכם הרעה: נכוחה. ישרה: חמס ושוד. ממון של גזל: צר וסביב הארץ. הצר מוכן לבא וסביב לארץ הזאת יבא: כאשר יציל הרועה. דבר מועט: בדל אזן. חסחים דאודנא: בפאת

הילכו שנים יחדו בלתי אם־נועדו:
הישאג אריה ביער וטרף אין לו
היתן כפיר קולו ממענתו בלתי אם־
לכד: **התפול** צפור על־פח הארץ
ומוקש אין לה היעלה־פח מן־
האדמה ולכוד לא ילכוד: אם־
יתקע שופר בעירו העם לא יחרדו
אם־תהיה רעה בעיר ויהוה לא
עשה: כי לא יעשה אדני יהוה
דבר כי אם־גלה סודו אל־עבדיו
הנביאים: **אריה** שאג מי לא ייראא
אדני יהוה דבר מי לא ינבא: השמיעו
על־ארמנות באשדוד ועל־ארמנות
בארץ מצרים ואמרו האספו
על־הרי שמרון וראו מהומות
רבות בתוכה ועשוקים בקרבה:
ולא ידעו עשות־נכחה נאם־יהוה
האוצרים חמס ושד בארמנותיהם:
לכן כה אמר אדני
יהוה צר וסביב הארץ והורד ממך
עזך ונבזו ארמנותיך: כה אמר יהוה
כאשר יציל הרעה מפי הארי שתי
כרעים או בדל־אזן כן ינצלו בני
ישראל הישבים בשמרון בפאת מטה
ובדמשק

ועל היהכון תרין כחדא אילהין אם אזדמנו: הינהום אריא בחורשא וציד־ליה ליה הירים בר ארין קליה ממרבועתיה אילהין אם אחד: התפול ציפרא בקולא על ארעא וציד־ליה ליה הישור קולא מן ארעא ומחר לא אחד: אם יתקע שופרא בקרתא בלא זמנה ועמא ריבה לא יזועון אם תהי בישתא בקרתא ומן קדם ייי לא אתעבדת: ארי לא אם כשרין פתגמין דמתעבדין מן קדם ייי אלהים אלהין גלא רזיה לעבדוהי נבייא: אריה נהים מן לא ידחל ייי אלהים מליל מן לא יקביל נבואתא: בשרו על בירנית באשדוד ועל בירנית בארעא דמצרים ואמרו אתכנשו על טורי שמרון וחזו שיגושיא סגיאן בגוה ואנוסין בגוה: ולא ידעין למעבד אורחתא אמר ייי די מלן אוצרי־הון חטוף וביזא בבירניתהון: בכן כדנן אמר ייי אלהים עקא תקיפא לארעא ויבטיל מינך תוקפיך ויבזון ברניתיך: כדנן אמר ייי כמא דמשיזבי רעיא מפומא דאריא תרתין כרעין או חסחוס דאודן כן ישתיזבון בני ישראל דיתבין בשמרון בתקוף שולטן

על פח ל' וחר אל פח ואינון חד מן א"ב מן חד חד חד אל וחד על ולית דכוו' וסי' נמסר במס'רכתא בערך אל: ועם ג'קמצין וסימ'פלשתים נאספו' לא אפקוד על בנתיכם. אם יתקע שופר בעיר: השמיעו על כל לשון שמיע' אל במי"ב על וסי' ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום. וישמע עליה' חזקיהו דמלכי' וישמע על תרהקה לאמר דישעיה דרשו מעל ספר ה' הזכירו לנוי' בירמיה כ"קיר ביר מימיה כן הקרה אל תשמעו על דברי הנביאי' לשמוע על דברי עבדי הנביאי' ולבית הרכבים אמר ירמיהו. כה אמ"ה' שא' נס בארץ. והשמיעו עליך בקולם. השמיעו על ארמנות באשדוד' ואת זעקתם שמעת על ים סוף' ונמסר גם במלכי' ב' סימ' כ' וביחזקאל סי' כ"ז: כל לישן אסיפה אל כמ"ג על וסי' במסרא רבתא: כה אמר ה' בטעם בסיפרא וסימ' בטסרא רבתא. נק"וט הא"י כלל"א ביד"ך כ"ל היכא דאמ"רי' כמ"ס' בת"רי עש"ר בסיפ' פי' כ"ל סיפ"ר הר"י עש"ר:

אם יתקע. כתרגומו אם יתקע שופרא בקרתא בלא זמניה. כלו' כי פעמים רבות יתקע שופר בעיר שלא יחרדו העם כמו לשמחה ולשירים או להקהיל העם על תקנת דברי העיר. לפי' תרגם בלא זמניה שאין בעיר אחת מחל' ידוע כי להזהיר העם מהאויב הוא ואיך לא יחרדו העם בשמעם כן אחס לא תחרדו לדברי הנביא שאני שולח לכם: אם תהיה רעה בעיר וה' לא עשה פי' ואיך תחשבו שחפול רעה בעירכם שלא עשה אותה האל ית' אחרי שהנביא אמרה לכם ברס בוחה וכיון שתרחו שמתקיימים דברי הנביא איך לא תשובו אלי: כי לא. וכיון שגלה סודו אל עבדיו הנביאים להזהירכ' ותרחו שבא כמו שאמרו לכם תדעו כי מה' באה לכם הרע' אלמה לא תשובו מדרכיכ' הרעים ותנצלו מהרעה. ופעם סודו כי לא נודע הדבר עד שיודיעהו האל ית' ע"י עבדיו הנביאים: אריה שאג. מי לא ינבא ואיך תלוו עליהם שלא ינבאו והלא משאגת האריה יפחד כל שמעו ואיך לא יפחד ויחרד הנביא לקולי ואיך יוכל לעמוד שלא ימלא את דברי אשר צויתיו: השמיעו על ארמנות. ר"ל אל מלכיהם ורוזניה' הסוכנים בארמונות וזה כענין ויסמוך עליך אויב והוא הפך מה שאמר אל תגידו בגת כי הוא מאמר דוד וזה מאמר האל יתברך: על הרי שומרון. כי שומרון הר הוא. כמו שנאמר ויקן את ההר שומרון ואמר הרי לשון רבים כי אולי הרים אחרים יש סביבותיו ואלעזר בשוא המ"ם לסמיכות כי יבא הסמיכות על אות השמוש כמו הרי בגלבוע והדומים לו: וראו מהומות רבות. ותדעו כי בעונותם הם לוקים מפני החמס אשר בקרבם: ולא ידעו עשות נכוחה. ואם תאמרו יעשו פעם רעה ויעשו פעם טובה לא ידעו לעשות אפילו נכוחה אחת ונכוחה פי' ישרה ומי הם אלו האוצרי' חמס ושוד בארמנותיה' ומה יהיה סופם שיהיו לבזה אותם האוצרות וזהו מה שאמר: לכן. צר וסביב הארץ. הנה הצר יבא וסביב הארץ יהיה לכם מנוס ממנו: והוריד. המך עוזך. האוצרות שאגרת בארמנותיך הגבוהות שחשבת אותם שהם יהיו לך עוז האויב יורידו ממך. ופי' ואמר ונבזו ארמנותיך: כה אמר ה'. שתי כרעים או בדל אזן. רב אז מעט מה שיוכל להציל יציל שתי כרעי' אפילו בדל אזן שהוא דבר בדל אזן. רב אז מעט מה שיוכל להציל יציל וזכר שתי כרעי' כי אות' יאכל האריה באחרונה וזכר בדל אזן והוא הקשה שבאוזן כתרגומו חסחוס דאדן לפי שאין בו בשר ויניחנו האריה כן לא ינצלו מישראל אשר בשומרון אלא מעט אותם שלא יאוס להם האויב שיהיו חולים שוכבים במטה. וזכר שומרון כי היא ראש המלכה והיא נכבשת באחרונה והלדיקי' שבה נצלו גם כן מן הדבר ומן החרב. שהרי נאמר והשארתי בישראל שבעת אלפי' כל הברכים אשר לא כרעו לבעל אבל מן השבי לא ינצלו. ומה שאמר בפאת מטה פי' החולה שהוא שוכב במטה כשיבא האויב ידחיק עצמו בפאת מפאות המטה כדי שלא ירגה: ובדמשק

הינהום ארי בחורשא וציד־ליה ליה הירים בר ארין קליה ממרבועתיה אילהין אם אחד: התפול ציפרא בקולא על ארעא וציד־ליה ליה הישור קולא מן ארעא ומחר לא אחד: אם יתקע שופרא בקרתא בלא זמנה ועמא ריבה לא יזועון אם תהי בישתא בקרתא ומן קדם ייי לא אתעבדת: ארי לא אם כשרין פתגמין דמתעבדין מן קדם ייי אלהים אלהין גלא רזיה לעבדוהי נבייא: אריה נהים מן לא ידחל ייי אלהים מליל מן לא יקביל נבואתא: בשרו על בירנית באשדוד ועל בירנית בארעא דמצרים ואמרו אתכנשו על טורי שמרון וחזו שיגושיא סגיאן בגוה ואנוסין בגוה: ולא ידעין למעבד אורחתא אמר ייי די מלן אוצרי־הון חטוף וביזא בבירניתהון: בכן כדנן אמר ייי אלהים עקא תקיפא לארעא ויבטיל מינך תוקפיך ויבזון ברניתיך: כדנן אמר ייי כמא דמשיזבי רעיא מפומא דאריא תרתין כרעין או חסחוס דאודן כן ישתיזבון בני ישראל דיתבין בשמרון בתקוף שולטן

בכן כדנן אמר ייי אלהים עקא תקיפא לארעא ויבטיל מינך תוקפיך ויבזון ברניתיך: כדנן אמר ייי כמא דמשיזבי רעיא מפומא דאריא תרתין כרעין או חסחוס דאודן כן ישתיזבון בני ישראל דיתבין בשמרון בתקוף שולטן

אבן עזרא

הילכו. הזכיר למעלה ועל הנביאים לויתם לאמר לא תנבאו והנה אפקד עליכם אודיעכם זאת ביד נביאי אולי חשובו אלי ולולי שנודעתי לנביא ונגליתי סודי לו להוכיחכם לא היה מתנבא מלבו כי איך ידע מה שאני עתיד לעשו' וכבה אין דברו דרך מקרה וראו היתכן להיות שילכו שנים אנשי' ברגע אחד למקום אחד בעבור דבר אחד אם לא נועד זה עם זה וכאשר אחרו אם אמר דבר הנביא דעו כי אני שלחתיו ואיך יוכל למרות את פי שלא ינבא כי אתם אומרי' לו לא תנבא: היש"ג אריה ביער. לפירושינו בפסוק הקודם יהיה פירושו דרך משל כמו האריה שלא ישאג ביער שלא יהיה לו טרף כי בשמוע החיו' קולו יעמדו במקומם תפחד' לו ויבא ויטרף מהם את אשר ירצה כן האויב בבואו עליכם לא ישוב ריק' שלא יהרג לו שלא ישבה מכם: היתן כפיר. הענין כפול במ"ש והחכם ר"א פירש הים מנהג לאריה שישאג רק על טרפו ואני שאלתי חכם ועוד הראית' אריה שיעלה מסובבו בתתו קולו על טרפו שיוכל להמלט מידו א"כ איך תוכלו להמלט מגזרתי: התפול. והנה משל אחר ולפירושינו הוא מבואר כי לא ישוב האויב מעליכ' ריקם ולפי' החכם עוף השמים שאין ממשל' לאדם לתפשו: התפול צפור. על פח. אם אינכו למוקש והנה הטעם כי האל' יוכל בתחבולותיו ובערמתו להפיל הצפור שהוא למעלה ממנו והנה אני למעלה מכם ואתה לחט' בידי ואין לכם חכמה נגדי איך תוכלו להגלל מהמוקש שגזרתי לכם שתתפשו בו. והמוקש הוא האויב שאנה לבא עליכם ואל תחשבו כי אחרי בואו שיעלה מעליכ' עד הנקמו מכם וזהו היעלה פח והטעם אני מעמידנו להגל לכם: אם יתקע. כתרגומו אם יתקע שופרא בקרתא בלא זמניה. כלו' כי פעמים רבות יתקע שופר בעיר שלא יחרדו העם כמו לשמחה ולשירים או להקהיל העם על תקנת דברי העיר. לפי' תרגם בלא זמניה שאין בעיר אחת מחל' ידוע כי להזהיר העם מהאויב הוא ואיך לא יחרדו העם בשמעם כן אתם לא תחרדו לדברי הנביא שאני שולח לכם: אם תהיה רעה בעיר וה' לא עשה פי' ואיך תחשבו שחפול רעה בעירכם שלא עשה אותה האל ית' אחרי שהנביא אמרה לכם ברס בוחה וכיון שתרחו שמתקיימים דברי הנביא איך לא תשובו אלי: כי לא. וכיון שגלה סודו אל עבדיו הנביאים להזהירכ' ותרחו שבא כמו שאמרו לכם תדעו כי מה' באה לכם הרע' אלמה לא תשובו מדרכיכ' הרעים ותנצלו מהרעה. ופעם סודו כי לא נודע הדבר עד שיודיעהו האל ית' ע"י עבדיו הנביאים: אריה שאג. מי לא ינבא ואיך תלוו עליהם שלא ינבאו והלא משאגת האריה יפחד כל שמעו ואיך לא יפחד ויחרד הנביא לקולי ואיך יוכל לעמוד שלא ימלא את דברי אשר צויתיו: השמיעו על ארמנות. ר"ל אל מלכיהם ורוזניה' הסוכנים בארמונות וזה כענין ויסמוך עליך אויב והוא הפך מה שאמר אל תגידו בגת כי הוא מאמר דוד וזה מאמר האל יתברך: על הרי שומרון. כי שומרון הר הוא. כמו שנאמר ויקן את ההר שומרון ואמר הרי לשון רבים כי אולי הרים אחרים יש סביבותיו ואלעזר בשוא המ"ם לסמיכות כי יבא הסמיכות על אות השמוש כמו הרי בגלבוע והדומים לו: וראו מהומות רבות. ותדעו כי בעונותם הם לוקים מפני החמס אשר בקרבם: ולא ידעו עשות נכוחה. ואם תאמרו יעשו פעם רעה ויעשו פעם טובה לא ידעו לעשות אפילו נכוחה אחת ונכוחה פי' ישרה ומי הם אלו האוצרי' חמס ושוד בארמנותיה' ומה יהיה סופם שיהיו לבזה אותם האוצרות וזהו מה שאמר: לכן. צר וסביב הארץ. הנה הצר יבא וסביב הארץ יהיה לכם מנוס ממנו: והוריד. המך עוזך. האוצרות שאגרת בארמנותיך הגבוהות שחשבת אותם שהם יהיו לך עוז האויב יורידו ממך. ופי' ואמר ונבזו ארמנותיך: כה אמר ה'. שתי כרעים או בדל אזן. רב אז מעט מה שיוכל להציל יציל שתי כרעי' אפילו בדל אזן שהוא דבר בדל אזן. רב אז מעט מה שיוכל להציל יציל וזכר שתי כרעי' כי אות' יאכל האריה באחרונה וזכר בדל אזן והוא הקשה שבאוזן כתרגומו חסחוס דאדן לפי שאין בו בשר ויניחנו האריה כן לא ינצלו מישראל אשר בשומרון אלא מעט אותם שלא יאוס להם האויב שיהיו חולים שוכבים במטה. וזכר שומרון כי היא ראש המלכה והיא נכבשת באחרונה והלדיקי' שבה נצלו גם כן מן הדבר ומן החרב. שהרי נאמר והשארתי בישראל שבעת אלפי' כל הברכים אשר לא כרעו לבעל אבל מן השבי לא ינצלו. ומה שאמר בפאת מטה פי' החולה שהוא שוכב במטה כשיבא האויב ידחיק עצמו בפאת מפאות המטה כדי שלא ירגה: ובדמשק

וזהו השוכב בפאת מטה ופעם בפאת כי מנהג האל לשום המטה בבי' בבד אחר שישימו מסך שלא ירגה והחולה צריך לשכב במקום שאין שם אור גדול כי לא יוכל לסובלו ודע כי הל' לא הינה מהאותי' שהם לשרת על כן לא תהיה נוספת לא ברחשי' תלה ולא באחריתה וידענו כי בדמשק ערש כמו בפאת מטה כי ערש כמו מטה והנ' הטעם כפול על כן היה דמש' כמו בפאת או המלה מורכבת המתים כמו לפלמוני אשר עדן לא היה וכבה פירושו ובדמש' כמו ובן מסק ביתי שהוא שוקד ואינו זז:

שמעו

בפאת מטה ובדמשק ארם · תרגם יונתן בתקוף שלטן ובדמשק רחיצין ואומר אני שפתרון התרגום לפי שבימי יהואחז בן יהוא כתיב כי אבדם מלך ארם ויהי רבעם בן בנו הושיעם במקלת שב׳ ולא דבר יי׳ למחות את עם ישראל ויושיעם ביד ירבעם וגו׳ הוא הסיב את גבול ישר׳ וזהו בפאת מטה פנת הבית היא חזקו של בית לכן תרג׳ בתקוף שולטן של ירבעם ועמוס נתנבא בימי ירבע׳ ועוד נבא שסופן להסמך על מלכי ארם וכן עשו בימי פקח בן רמליהו שנתחבר עם רצין וזהו ובדמשק ארם עקר מנוחתם ומבטח׳ תהי על דמשק ורבותי׳ אמרו מעו׳ רבי יהושע אן עשרת השבטים שנשמכו על חזקיהו מלך יהודה ועל יהודה ופלטו עמהם בפאת מטה מלמד שלא נשתייר מהם אלא אחד משמנה שבהם ושאר ארם היכן הוא בדמשק לקיים מה שנאמר והגליתי אתכם מהלאה לדמשק ושמעתי משמו של רבי מנחם זצ״ל שהיה מפרש זו אחד משמנה שלא נאמר פאת אלא בפאת מטה במקלתה באחת משתי רוחו׳ של פאה והיא שמיני׳ של מטה שהרי ד׳ פאות ים ושתי רוחות לפאה ד״א מלאתי בדברי רבי מאיר זצ״ל בפאת מטה כעין אחזיה בן אחאב שנלא לדרוש בבעל זבוב אלהי עקרון האחיה מחלי זה ובדמשק ארם בן הדד מלך ארם שלא לדרוש כאלהי ישראל: בית החורף על בית הקיץ · מתו׳ שהיו מעוגים היו בונים להם העשירי׳ שתי בתים אחד לחורף ואח׳ לקיץ: בתי השן · דמכבשי׳ בשן דפילא: פרות הבשן · נשי השרים והסגנים ויונתן תרגם פתירי נכסיא: ונשא אתכם בצנו׳ · ויטלון יתכון עממיא על תריסיהון: ואחריתכון בסירות דוגה · ובנתיכון בדגוגי׳ ביידין היא ספינה קטנה של ביידי דני׳ ולפי שקטנ׳ היא קורא לה סיר וקורא לה בלשון משנה דוגית בבבא בתרא · ואחריתכן פירש דונש בן לברט מליגו זרעו של אדם נקראי׳ אחריתן כמו ובעמדו תשבר מלכותו ותחזק לד׳ רוחות השמים ולא לאחריתו כלו׳ ולא יניח מלכותו לבנו: ופרנים תלאנה אשה נגד׳ · ובפרני החומה תלאנה לנוס: אשה נגד׳ בפרלה שתמלא נגד׳ כמו ויעלו כל העם איש נגדו שירבו פרלות בחומה ולא יהו צריכות לבקש פתחי׳: והשלכתנה ההרמונה · והשלכתן מעליכם הנאון והשררה שנטלת׳ · ולשון ארמי הוא בתלמוד הרמונה דמלכא הוא ליווי המלך וי״ת ויגלון יתהון להלא מן טורי הורמני הם הרי חשך לשון חרם וחרבא: נאם אדני וגו׳ · כאדם האומר לבן בליעל עשה עשה עד שתתמלא סאתך: והביאו לבקר זבחיכם · זאת אומרים להם כומרי הבעל ע״א ותרגית היא ואינה מחמרת עליכם התורה אמרה לא ילין לבקר אבל לע״א והביאו לבקר תורה אמרה בקדשים קלים ביום זבחכם יאכל וממחרת: וע״א

אבן עזרא

שמעו · דברי הנס לנביאים והטעם כי רעב יהיה לו האויב יגלע הקרנות: והכיתי בית החרף · ככה מנהג השרים בארץ ישמעאל וכמוהו בעליית המקרה א״ר מרינוס כי בית השן היה אחד שעשה אחאב וחבר לו בתי׳ נכבדים כמו וכסיליה׳ שאחד הוא כסיל בשמים · ואני אומר אם כסיל אחד בשמים רבים הם בארץ והוא אחד מהם ובפסוק עושה כימה וכסיל אפרש זה ואם עשה אחאב בית שן אחד עשו אחרים אחריו בתים רבים: שמעו · פרות הם נשי השרים דימה אותן לפרו׳ הבשן: העושקות · הרוצצות · כמו את מי עשקתי ואת מי רצותי כמו סבותי אני והנזרה מקנה רצון והנה פי׳ איך הם עשקות באומרם לבעליהם: נשבע בקדשו · בשמים כמו כי אשא אל שמים ידי: בצנות כמו ולצנינים לנים פחים: ואחריתכן · הבן שיעמוד אחרי כן כמו ולא לאחריתו שהוא בנו: בסירות · כמו סירים סבוכים: דונה · כמו דג: ונשא · שיהיה האויב הוא הנר הנזכר למי שישא אתכם: ופרנים · תעשינה פרנים בחומה: אשר נגדה · והשלכתנה · אחריתם שהוא הבן אל ההר שלא תרפינה עת ירעב כדרך ותשלך את הילד אל מרוב הרעב והנמשל כאשר הוא כתוב אחריו אולי ההרמונה שם מקום אחרי חומת שומרון והנה הודעתי אתכם זאת הרעה העתידה לבא עליכם על כן לכו עבדו הבעל אולי יושיעכ׳ כדרך שהתל אליהו בעובדיו ואל תוליאו המעשר מקצה ג׳ שנים רק לשלשת ימים: וקטר

הצבאות ה׳ וסימניהון במסר׳ רבתא · ז׳ מפקין א׳ בליש׳ ארנות וסי׳ הוא אלהי האלהים ואדוני האדוני׳ · לאדניהם למלך מצרים פרות הבשן האמרות לאדניהם הביאה ונשתה · ואדנינו דוד לא ידע · ואדנינו מכל אלהים · הודו לאדוני האדונים כי קדוש היום לאדונינו ע״ע יין במ״סר׳ ר״בתא בש״ערי חנ״קוד והנני״נות בש״ער מ״שה וכ״לב ובש״ער שמת״חיל מ״ל לשון אלה״ות · ונמסר גם בתלים סימ׳ ק״לו:

ד

ובדמשק ארם: שמעו והעידו בבית יעקב נאם־אדני יהוה אלהי הצבאות: כי ביום פקדי פשעי־ישראל עליו ופקדתי על־מזבחות בית־אל וגדעו קרנות המזבח ונפלו לארץ: והכיתי בית־החרף על־בית הקיץ ואבדו בתי השן וספו בתים רבים נאם־יהוה:

שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שמרון העשקות דלים הרצצות אביונים האמרות לאדניהם הביאה ונשתה: נשבע אדני יהוה בקדשו כי הנה ימים באים עליכם ונשא אתכם בצנות ואחריתכן בסירות דוגה: ופרצים תצאנה אשה נגדה והשלכתנה ההרמונה נאם־יהוה: באו בית־אל ופשעו הגלגל הרבו לפשע והביאו לבקר זבחיכם לשלשת ימים מעשרתיכם: ויקטר מחמץ תודה וקרא הודיעו נדבות כי אהבתם בני ישראל כה אמר אדני יהוה: וגם אני נתתי לכם נקיון שנים בכל עריכם וחסר לחם בכל מקומותיכם ולא־שבתם עדי נאם־יהוה: וגם אני מנעתי מכם הגשם בעוד שלשה חדשים לקצר ואמטיר על־עיר אחת אמטיר ועל־עיר אחת לא אמטיר חלקה אחת תמטר וחלקה אשר לא־תמטר עליה תיבש: ונעו שתים שלשה ערים אל־עיר אחת לשתות מים ולא ישבעו ועדי לא שבתם עדי נאם־יהוה: הכות שדמות וירקון הרבות גנותיכם וכרמיכם ותאנתיכם וזיתיכם יאכל הגזם לא־שבתם עדי נאם־יהוה: שלחתי בכם דבר דרך מצרים הרגתי בחרב בחוריכם עם שבי סוסיכם והעלתי באפכם בחנתיכם לא־שבתם עדי נאם־יהוה: הפכתי בכם כמהפכת אלהים את סדם ועמרה והיתם כאודם מצל מאש לא־שבתם עדי נאם־יהוה: לכן כה אעשה לך ישראל עקב אשר אעשה לך זאת הכן לקראת אלהיך ישראל: כי הנה יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה־שחו עשה שחר ועיפה ודרך על־במתי־ארץ יהוה אלהי צבאות שמו:

ד׳ ל׳ ל׳ ל

בהמות על ערש דוי שתחלו הוא זב מבשרו ויעבה ובהמו ומיעו כי דוי הוא תגזרת נדת דותה לפר דוה וזהו בדמש לפר דוה על זיבת ערש שהיה בחולה והו' כי עיר דמשק נקראת כך על שכלה מתקה נסרים ומורים רחבי ידים על כן אמר הוא על ערש דוי זב מבשרו כימו וגיאו ורעתו ובינוקא בס כתלו מסרה מת מרעו נקרא הערש שהחולה בו דמשק ערש לומר כי זקן מו חולה משוגלי הרוח והתעמלה בלבד מעין כרעים מו בלל מון יכלו ולמעון התמת' מל הנס פרוה בחרה הזאת ופרס תתפתה לא תלח' אמר הנה אנכי נותן סימן ואות מתי תתחיל הכרה ואהו שמעו והעידו בבית יעקב נאם אדני אלהים אשר אם לא אמר לי מאר לי ניתן כי לא יבצר והיה כי ביו' פקדי פשעי ישראל עליו שהוא עם התחלת פקידת העון הדעו כי ובקרתי על מזבחות בית אל שם נפ"ל כי תרלו לות שמלליהם ונגדעו קרנות המזבח ונפלו לארץ ואחר זה עוד תרלו כו' והכתי כי' והוא כי בית החורף הוא בית תפתין ובית הקיץ הוא עליה שעל גביו ודרך הטולם ליפול העלי' על גבי הבית התחתון ולא יתכלה כי לדרכה תפול בית החורף על בית הקיץ כי תרלו ההשבה בכרוע ואחר הרחוקות הלו תהיה התחלת הרעה כי ואבדו בתי השן אמר לאלי הארץ כי יפותו ויסביהן ואמרי כן יפפי בתים רבי' מלין לים בהם כי יכלה לותם הוא יתנרך טרם בא הסנים הגדולה הנו' :

לעלבת ימים מעשרותיכ' · מעשר בה אם שהיא קדשי קלים והתורה אמרה בקדשי קלים ביום זבחיכם יאכל ומחמרת · והם אוכלי' אותו לעלבת ימי' · וכן וקטר מחמץ תודה הפך מה שאמרה תודה כי כל שאור ונומר · כי אע"פ שאמרה תורה להקריב על חלות לחם מחמץ קרבן תודה לא אמרה שיקטירו מהחמץ : וקטר מחמץ תודה · כבר פי' · וי"ת מחמץ מן אשרו חמוץ שתרגמ' ומנבה מן לחם תודתה : וקראו נדבות השמיעו · לאמר עושי' כמו מקרא קדש לע"ל שאתם קורמים ומשמיעים שיבאו העם נדבות לייום הזה : כי כן אהבתם · עבודת אלהי' אחרי' אהבת' ולא עבודתי : וגם אני · כמו שחסרת' הקרבנות והמעשרות מביתי כן חסרתי מכם לחם ובשר בכל עריכם ותקומיתיכם שאתם יוסבי' תלה כנגד מלה ועכ"ז לא שבתם עדי : נקיון שני · וזהו חסר לחם · והענין כפול במ"ש : כי עם המאכל השני' מלאות · כלומר בין השנים · על דרך שאמר הכתוב עודנו בין שניה' ובמוסר המאכל השני' נקיות · וי"ת אקריות שנן · כי השנים קהות כשלא יתמידו האכילה : וגם אנכי · בעוד שלשה חדשים לקציר · כי ב' חדשים טרם הקציר ארבה הארץ מטר והמטרתי להיות לאו' ולמופת כי מאתי נהיה הדבר שעיר אחת יהיו מטרותיה בעת' ועיר אחרת אפי' שחוכה לה לא אמטיר עליה שאם לא אעשה כן יאמרו מקרה הוא והשנה שנת חניעת גשמים בפי מערכת הכוכבים אבל כשאמטיר על עיר אחת ועל עיר אחרת לא אמטיר על כרחם יודו כי מאתי נהיה הדבר ענש מעשיהם הרעי' ומופ' יותר גדול מזה חלקה אחת תמטר וחלקה אחת לגדה שלא ירד בה מטר והי' תיבש : תמטר · מבנין הפעיל : ופי' אסר לא אמטיר העב עליה : ויהיה והמטרתי מן אמטיר פעל יוצא לשליש · ויהיה תמטיר פעל יוצא לשני : ונעו · אל עיר אחת לשתות מים · אל אותה העיר שאמטיר עליה והנה תחסרו לחם ומי' ואעפ"י כן לא שבתם עדי : הכתי · עוד שנה אחרת שיהיה מסר אכה אחכם במכה אחרת שיחסר לחפ' והוא השדפון והירקון ושנה אחרת שיאכל הגזם הפירו' ועכ"ז לא שבתם אלי : הרבות גנותיכ' · מה יועיל לכם שחרבו לטעית גנות כרמי' ותאניכם וזתי' כי הגזם יאכל אותו ואעפ"כ לא שבתם עדי : שלחתי · בדרך מצרים · שהיו הולכי' שם מפני הרעב להביא משם תבואה ולא חשבת' כי אני הוא המביא עליכ' הרעב ותשובו אלי אלא לא פנית' אלי והלכתם למצרי' ואני שלחתי בכם דבר וחרב אחוב בדרך ואעפ"י כן לא שבתם אלי : בחוריכ' · כי הבחורי' היו שולחי' להביא התבואה : עם שבי סוסיכ' · האויבי' שהיו יוצאים עליכ' בדרך היו הורגי' הבחורי' הרוכבים על הסוסי' ההולכים למצרים אל השבי' משם והיו שובים הסוסי' : ואעלה באש מחניכם · המחנ' שלכם שהיו הולכי' למצרי' היו הרוגים בדרך ופגריכ' היו באש וסרחין לעוברי' · ומה שאמר באפכ' כלומר כי גם באפכ' היה עולה הבאיחוש כי היו הולכי' מחנה אחר מחנה למצרי' והאחרוני' היו מוצאי' הראשוני' הרוגים ועולה באש ואע"פי כן לא שבתם עדי : הפכתי בכם · מקצת מרגנכם בגיזרכם בה היא שמתה כסדו' ועמורה ואתם שנשארת' מעט הרי אתם כאוד מוצל מדרפה וכל זה אתם רואי' ואינכם שבים עדי וי"ת רחיק מימרי ונומר : לכן כה אעשה לך ישראל · כל אלה הרעות אני עושה לך ישראל : עקב כי זאת אעשה לך · ובעבור שאני עושה לך כל זאת הכון לקראת אלהיך ישראל · הכון לנאת לקראתו בתשובה ובמעשי' טובים ויוסיב לך · ויהפיך לך הרעות לטובה כי הוא אלהיך ומשגיח עליך לרעה ולטובה כפי מעשיך ואינך כשאר הגוי' : כי הנה יוצר הרים ובורא רוח · אלהיך הוא יוצר הרים ובורא רוח · זכר הרי' שהם קיימים וחזקי' ביסוד העפר · וזכר רוח שהוא דבר חזק בנברואים ואינו נראה · והנה הוא יוצר ההרי' החזקים הנראי' לעין ובורא הרוח שאינו נראה · שאמר הפך משרש הרים · והוא שאמר ולתו ודורך על במתי ארץ · וההרים הם במתי ארץ · והנה הוא דורך עליה' ומפילם על ידי הרוח הנכנס בבטן הארץ ובגלתו ממנה בוקע הארץ ופותחה ואפילו יהיה מקום לאתו הרים גבוהי' · וזהו הרעש לפיכך זכר הרים ורוח · וכן הוא מגיד לאדם מה שיחו מה שהיו אומרים הכופרי' אין ה' רואה אותנו כי הנה הוא מגיד להם מעשיה' ע"י נביאיו · שיחו · בגר"י · אתם ידעת' את המים ואת שיחו בחי"רק ושניה' ענין האדם ומעשיו : עושה שחר עיפה · וכן הוא עושה השחר שהוא כונה וכשירגה ישימנו הפך והוא קדרות השמש · עיפה · חשך כמו ארץ עיפתה · כמו אופל וידרוך על במותי ארצכם ולא תראהו ויפת אמר יוצר הרים שהם נראי' ובורא הרוחות בנויות ומגיד לאדם מה שיחו מה שיחה בלבו ועל דרך המפרשי' כי הם יעשה כרצונו דבר והפכו על כן אם תשובו אליו יהפך הגזירות הרעו' לטובות : שמעו

שנים ב' וסימ' ולבן שנים מחלב · נתתי לכם נקיון שנים · וגם אנכי ה' בקריא' וסי' בסדר וירא · על עיר ועל עיר ד' בקריאה וסי' ולא אבה דוד להסיר דשמיאל · והמטרתי על עיר אחת ב' בפסיק · שבעים שבעים נחתך על עמך · ואעלה ג' וסימ' ואמר עתה ידו פלשתי' · ואעלה באש מחניכם · ואעלה את שרי יהודה · כמו רפבת ו' וס מ' בירמיה סימן מ"מ · הכין ב' חד חס' וחד מ' ל וסימ' הכן והכן לך · הכון לקראת אלהיך ישראל : בתרא מ"ל ·

מעשרתיכם: וקטר מחמץ תודה וקראו נדבות השמיעו כי כן אהבתם בני ישראל נאם אדני יהוה: וגם־אני נתתי לכם נקיון שנים בכל־עריכם וחסר לחם בכל מקומתיכם ולא־שבתם עדי נאם־יהוה: וגם אנכי מנעתי מכם את־הגשם בעוד שלשה חדשים לקציר והמטרתי על־עיר אחת ועל־עיר אחת לא אמטיר חלקה אחת תמטר וחלקה אשר־לא־תמטיר עליה תיבש: ונעו שתים שלש ערים אל־עיר אחת לשתות מים ולא ישבעו ולא־שבתם עדי נאם־יהוה: הכיתי אתכם בשדפון ובירקון הרבות גנותיכם וכרמיכם ותאניכם וזיתיכם יאכל הגזם ולא־שבתם עדי נאם־יהוה: שלחתי בכם דבר בדרך מצרים הרגתי בחרב בחוריכם עם שבי סוסיכם ואעלה באש מחניכם ובאפכם ולא־שבתם עדי נאם־יהוה: הפכתי בכם כמהפכת אלהים את־סדם ואת־עמרה ותהיו כאוד מצל מישרפה ולא־שבתם עדי נאם־יהוה: לכן כה אעשה־לך ישראל עקב כי־זאת אעשה־לך הכון לקראת אלהיך ישראל: כי הנה יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה־שחו עשה שחר עיפה ודרך על־במתי ארץ יהוה אלהי־צבאות שמו:

שמעו

מעשרתיכם · אם יש מעשר בהמות בכם תורה אמרה שלא לא תקטירו וע"ל וקטר מחמץ תודה תורה אמר לא תאמר לעלמו וע"ל וקראו נדבו השמיעו הזכירו כל מי שמתנדב ושכח יהן אל לבו ויזכור וי"ת וקטר מחמץ מן אומם כמו אשרו המון מכף מעול וחומץ: וקראו נדבות השמיעו · בקול זמר ואמרו שקרבן זה מרוצה ומקובל בנדבה כן ת"י : נקיון שנים · רקיות שנים · ר"ל נקיון שני' זהו חיסר אכילת בשר שהוא נכנס בין השנים כמו דאתמר הבשר עודנו בין שניהם : בעוד שלשה חדשי' · לקציר כלו' ג' חדשים לפני הקציר : חלקה · בקצת שדה קונפני"ת כלע"ז : תמטר·תהא מקו' מטר אמר מר שתיהן לקללה זו תדקב וזו תיבש : וחלקה אשר לא תמטיר עליה · לא תרוה נמטרת את עלמה : הרבות גנותיכם · שלת' עוסקי' להרבות גנותיכם : יאכל הגזם · אכל הגזם : כאוד · טיש"ן בלע"ז כלו' שחורי' ותשוכים וקדרים · בדרך מצרים · בדרך שלחתי עליכ' ממצרים : עם שבי סוסיכם · שיהרגו גם הסוסים : ואעלה באש מחניכ' · ריח פגריכם מבאיש ובאפכם העליתי אותו : לכן · יען אשר לא שבתם עדי : כה אעשה לך · ככל הרעות האלה : עקב· כי אתה שומע מפי נביאי אשר זאת אעשה לך הכון לקראתי לשוב מרשעתך : מה שיחו · כל מעשיו פורטין לפניו בשעת מיתתו : עושה שחר · לנדיקי' כאור ניגה : עיפה · הופך נוגהן של רשעים לחשך אפלה כמו והנה נרה וחשכה מעוף ניקה וכן ארץ עיפתה תעוף' בבקר תהיה חשכך כבקר יהי מאיר · ודורך על במותי ארץ · משפיל גבוהי' וגסי הרוח : בחולת

אבן עזרא

וקטר מחמץ · שתהפכו מה שנויתי לכם שתעשו לי : וגם · הטעם לא הבאתם זבחי' לי ולא מעשרתיכ והנה מזבחי נקי אין עולה ואין מעשר למקריביה על כן נעשה וגם הני הם אח' עשיתם כן גם הני שלמתי נמולכם בראשכם : וגם · טעם בעוד ג' חדשים לקציר כי אז זמן גורף הגפן ולא חשתם לשוב אלי אולי לא תמוחו בראשכ · ונעו · ישבעו· כמו ארץ שבעה מים : הכיתי · השדפון בשבלים כמו שדופו קדים מכה בהם שמוריקות השבלים : שלחתי הרגתי בחוריכם ונשבו סוסיכם: באש מחניכ' · באף העובדים · ובחפכ' הנשארי' מהם : ספכתי אם הורדתי עליכ' מהשמים : כאוד · כמו זנבות האידים · לכן · דעת מפרשים רבים כי הכון לשוב אל הש"ם ולפי דעתי כי הוא כדרך בואו בית אל והטעם הנה הבאתי עליך רעה אחר רעה ועתה הכון והכן לך שתבא לקראת אלהיך להלחם והטע' לקראתי שהייתי אליך על כן אחריו : כי · הטעם הוא יוצר הרי שהם עוזרי' לבנות והטע' שהוא תקיף ובורא רוח · שאינו עומד על דרך אחד ומרוב תוקף הש"ם ירעים וירגיז הרוח שיבי' שאינו נראה כמו בגיים ועני' עומדים : ומגיד · הטעם הנה הגיד לכם : מה שיחו · מה רצונו לעשות והוא יהפך השחר עליכ' ויסוב חשך כמו ארץ עיפתה כמו אופל וידרוך על במותי ארצכם ולא תראהו ויפת אמר יוצר הרים שהם נראי' ובורא הרוחות בנויות ומגיד לאדם מה שיחו מה שיחה בלבו ועל דרך המפרשי' כי הש"ם יעשה כרצונו דבר והפכו על כן אם תשובו אליו יהפך הגזירות הרעו' לטובות : שמעו

לעלבת ימים מעשרותיכ' · מעשר בה אם שהיא קדשי קלים והתורה אמרה בקדשי קלים ביום זבחיכם יאכל ומחמרת · והם אוכלי' אותו לעלבת ימי' · וכן וקטר מחמץ תודה הפך מה שאמרה תודה כי כל שאור ונומר · כי אע"פ שאמרה תורה להקריב על חלות לחם מחמץ קרבן תודה לא אמרה שיקטירו מהחמץ : וקטר מחמץ תודה · כבר פי' · וי"ת מחמץ מן אשרו חמוץ שתרגמ' ומנבה מן לחם תודתה : וקראו נדבות השמיעו · לאמר עושי' כמו מקרא קדש לע"ל שאתם קורמים ומשמיעים שיבאו העם נדבות לייום הזה : כי כן אהבתם · עבודת אלהי' אחרי' אהבת' ולא עבודתי : וגם אני · כמו שחסרת' הקרבנות והמעשרות מביתי כן חסרתי מכם לחם ובשר בכל עריכם ותקומיתיכם שאתם יוסבי' תלה כנגד מלה ועכ"ז לא שבתם עדי : נקיון שני · וזהו חסר לחם · והענין כפול במ"ש : כי עם המאכל השני' מלאות · כלומר בין השנים · על דרך שאמר הכתוב עודנו בין שניה' ובמוסר המאכל השני' נקיות · וי"ת אקריות שנן · כי השנים קהות כשלא יתמידו האכילה : וגם אנכי · בעוד שלשה חדשים לקציר · כי ב' חדשים טרם הקציר ארבה הארץ מטר והמטרתי להיות לאו' ולמופת כי מאתי נהיה הדבר שעיר אחת יהיו מטרותיה בעת' ועיר אחרת אפי' שחוכה לה לא אמטיר עליה שאם לא אעשה כן יאמרו מקרה הוא והשנה שנת חניעת גשמים בפי מערכת הכוכבים אבל כשאמטיר על עיר אחת ועל עיר אחרת לא אמטיר על כרחם יודו כי מאתי נהיה הדבר ענש מעשיהם הרעי' ומופ' יותר גדול מזה חלקה אחת תמטר וחלקה אחת לגדה שלא ירד בה מטר והי' תיבש : תמטר · מבנין הפעיל : ופי' אסר לא אמטיר העב עליה : ויהיה והמטרתי מן אמטיר פעל יוצא לשליש · ויהיה תמטיר פעל יוצא לשני : ונעו · אל עיר אחת לשתות מים · אל אותה העיר שאמטיר עליה והנה תחסרו לחם ומי' ואעפ"י כן לא שבתם עדי : הכתי · עוד שנה אחרת שיהיה מסר אכה אחכם במכה אחרת שיחסר לחפ' והוא השדפון והירקון ושנה אחרת שיאכל הגזם הפירו' ועכ"ז לא שבתם אלי : הרבות גנותיכ' · מה יועיל לכם שחרבו לטעית גנות כרמי' ותאניכם וזתי' כי הגזם יאכל אותו ואעפ"כ לא שבתם עדי : שלחתי · בדרך מצרים · שהיו הולכי' שם מפני הרעב להביא משם תבואה ולא חשבת' כי אני הוא המביא עליכ' הרעב ותשובו אלי אלא לא פנית' אלי והלכתם למצרי' ואני שלחתי בכם דבר וחרב אחוב בדרך ואעפ"י כן לא שבתם אלי : בחוריכ' · כי הבחורי' היו שולחי' להביא התבואה : עם שבי סוסיכ' · האויבי' שהיו יוצאים עליכ' בדרך היו הורגי' הבחורי' הרוכבים על הסוסי' ההולכים למצרים אל השבי' משם והיו שובים הסוסי' : ואעלה באש מחניכם · המחנ' שלכם שהיו הולכי' למצרי' היו הרוגים בדרך ופגריכ' היו באש וסרחין לעוברי' · ומה שאמר באפכ' כלומר כי גם באפכ' היה עולה הבאיחוש כי היו הולכי' מחנה אחר מחנה למצרי' והאחרוני' היו מוצאי' הראשוני' הרוגים ועולה באש ואע"פי כן לא שבתם עדי : הפכתי בכם · מקצת מרגנכם בגיזרכם בה היא שמתה כסדו' ועמורה ואתם שנשארת' מעט הרי אתם כאוד מוצל מדרפה וכל זה אתם רואי' ואינכם שבים עדי וי"ת רחיק מימרי ונומר : לכן כה אעשה לך ישראל · כל אלה הרעות אני עושה לך ישראל : עקב כי זאת אעשה לך · ובעבור שאני עושה לך כל זאת הכון לקראת אלהיך ישראל · הכון לנאת לקראתו בתשובה ובמעשי' טובים ויוסיב לך · ויהפיך לך הרעות לטובה כי הוא אלהיך ומשגיח עליך לרעה ולטובה כפי מעשיך ואינך כשאר הגוי' : כי הנה יוצר הרים ובורא רוח · אלהיך הוא יוצר הרים ובורא רוח · וזכר הרי' שהם קיימים וחזקי' ביסוד העפר · וזכר רוח שהוא דבר חזק בנברואים ואינו נראה · והנה הוא יוצר ההרי' החזקים הנראי' לעין ובורא הרוח שאינו נראה · שאמר הפך משרש הרים · והוא שאמר ולתו ודורך על במתי ארץ · וההרים הם במתי ארץ · והנה הוא דורך עליה' ומפילם על ידי הרוח הנכנס בבטן הארץ ובגלתו ממנה בוקע הארץ ופותחה ואפילו יהיה מקום לאתו הרים גבוהי' · וזהו הרעש לפיכך זכר הרים ורוח · וכן הוא מגיד לאדם מה שיחו מה שהיו אומרים הכופרי' אין ה' רואה אותנו כי הנה הוא מגיד להם מעשיה' ע"י נביאיו · שיחו · בגר"י · אתם ידעת' את המים ואת שיחו בחי"רק ושניה' ענין האדם ומעשיו : עושה שחר עיפה · וכן הוא עושה השחר שהוא כונה וכשירגה ישימנו הפך והוא קדרות השמש · עיפה · חשך כמו ארץ עיפתה · כמו אופל וידרוך על במותי ארצכם ולא תראהו ויפת אמר יוצר הרים שהם נראי' ובורא הרוחות בנויות ומגיד לאדם מה שיחו מה שיחה בלבו ועל דרך המפרשי' כי הש"ם יעשה כרצונו דבר והפכו על כן אם תשובו אליו יהפך הגזירות הרעו' לטובות : שמעו

הרע לך עד כה בגלל מעשיך הרעי' עשה מה שעשה וי"ת אדי הא מתגלי ונו' :

בתולת ישראל · משיגלו בימי הושע בן אלה לא יעמוד עוד מלך מעשרת השבטים : נטשה על אדמתה · כל דבר המושלך ומוטל ונפון על השדה קורהו נטישה · היולאת אלף · המליאה אלף איש : דרשוני וחיו · עלו לרגל לשלש כדריכם בירושלם : ולא תדרשו בית אל · ובאר שבע לא תעבורו · לא נאמר כאן אל תבואו ואל תדרשו אלא אל תעברו למדנו שלא היתה שם ע"ז אלא כל זמן שהיה אחד מבני עשרת השבטים יולא לדרוש ולא עבר את באר שבע עודנו יכול לפנות לבית המקד' לירוש' ומשעבר את באר שבע הוא הדרך לעגל בית אל או לעגל שבדן וכן הוא במקום אחר מי אלהיך דן וחי וגו' ותדע שגזר הכתו' גזירת פרעונות אל גלגל ובית אל ולא גזר על באר שבע : הגלג' גלה יגלה · לפי שמו קללתו וכן בית אל יש עיר שסמוכה לו שמה בית און בספר שופטים : יהיה לאון · יהון לאמת והוא תרגום של הבל וזה דוגמ' לאש גלעד און אך שוא היו : בית יוסף · כמו לבית יוסף: פן תצלח כאש · פן תעלה חמתו כאש לבית יוסף : ההופכים ללענה משפט · ומינס זוכרין הפיכותי שאני הופך לבקר צלמות יש שרויין עתה בחשך ואני מאיר להם : ויום לילה החשיך · ויש שעתי עומדת לו כאור היום ואני מחשיבה ללילה : הקורא למי הים · יונתן תירגם דאמר לכנשת מסריין סגיאין כמי ימא ומבדר להון על אפי ארעא ורבותינו פירשו על דור אנוש שהביא עליהם את מי אוקיינוס : יי שמו · לו היה לכם לעבוד והוא היה מגביר אתכם על שונאיכם: המבליג · המגביר כמו ומבליגה מעט מבליגיתי עלי יגון : שד · אל' שדוד וחלש דמגבר חלשין על תקיפין ובזזין על כרכי תקיפין משליט : שנאו בשער מוכיח · אתם לא ירחתם מפניו ומפני נביאיו ושנאתם את המוכיחים אתכם בשערי בתי דינא : בוססכם · כמו בוססכם על דל שאתם רומסים ורופסים עלרחזו כמו בוססו את נחלתי : ומשאת בר תקחו · זקיפת מלוות שהפקעתם עליה' השערי' למכור להם חבואה בריבית כדי לטול נחלתם מהם לפיכך בתים וכרמי' אשר בניתם ונטעתם על אותן הנחלו' לא יתקיימו בידכ' : כרמי

אבן עזרא

שמעו את הדבר הזה · וקונמו אותו : נפלה · בתולת ישראל · מלכות בית יהוא במות ירבעם בן יואש : כי · היולאה פועל עומד ואל תתמה על בני יראוני ואינם כי פירושו יבאו ממני לו תהיה זאת המלה כמלת שב שהיא במקומות עומדת ובמקומות יולאה והוצרכתי לומר ככה בעבור מלת תשאיר והטעם כי איך תקום המלוכה ולא נשארו מאנשי החלוק העשירית : כי · הטעם דרשוני וחיו ולא יאמרו הרבים המזכרים : ואל תדרשו בית אל · שעם העגל והוא מקום ממלכ' ירבעם : יהיה לאון · וי"ו תחת יו"ד כמו ואתה הוה להם למלך הנה יד יי' הויה לו הו' כמשמעו שם ופו להקרא כן : דרשו · יבקש כמו ובקשו את הירדן ובית יוסף פעול והוא ירבעם שהוא מאפרים כאשר אפרש עוד : המלכים הם השופטי' : ולדקה לארץ הניחו · לעשותה ויפת אמר הניחוה לאנשי הארץ ואיך שכחו הם שהוא עושה ביומה : נאם אברהם המחבר דע כי שני' מקומות יש בגלגל והם הסדני' ועם שהוא הענלה הוא הנקרא הלוד הוא קרוב מהסדן הלפוני על כן ירמה עם לעולם בקין ובחורף בכל הישוב הלפוני ויש סמוך לסדן הדרומי כוכב גדול אדום יקרא ובלשון ישמעאל שהיל ויש כוכבי' קטנים קרובים אליו ואלה יראו פעמים לכל מי שידור קרוב מהקו השוה והלפוני לא יראו אח' מאלה ע"כ קראם הכתוב חדרי תימן ונקראו אלה חדרי תימן בעבור שהם בישוב תימן נראין ונקרא עם מגזרה עושו שהם שבעה שאינם מתפרדי' והנה נשאר לפרש כסיל וכימה ודעת קדמונינו שכימה הו' זכב עלה וראש שור והם ששה כוכבים נראים אף על פי שהם קטנים וידוע בראיו' גמורו' שבגלגל המזלות התחבר עם הגלגל העליון בשנים מקומות ושניהם יקראו נקודת ההשתנות ומשם נוטה גלגל המזלות לצד צפון עשרים ושלש מעלות ואני מעלה ואני משיתה וכבה לצד דרום והנה הם שלשה נקודות והשמש הולכת בדרך גלגל המזלו' על כן יתהפך הבקר לצלמות ויום לילה תחשיך בכל הישוב ומעם לקרוא הנקודה כימה כי שם היתה כימה בימים קדמוניים כי בכל מלה שנה יתגלגל גלגל המזלות ממערב למזרח קרוב מתעלה ואני והנה בימי בלטמיוס החכם ואין לו רק אלף שנים מצא לב הארץ על שתים מעלות והנה היום על שמנה עשרה וידוע כי לעולם הו' לב הארץ על תשע מעלות כנגד הצורה רק לא כנגד נקודה המחברת והנה כסיל הוא לנוכח כימה ואינם אחד רק רבים ולב העקרב מהם ולאלה הדברים לריך עי' · ומעם הקורא למי הים העבים העולים ואחר כך ישפכם על הארץ והמפרש כי

שמעו את־הדבר הזה אשר אנכי נשא עליכם קינה בית ישראל: א
נפלה לא־תוסף קום בתולת ישראל ט"ג ומשניין בתחיהון ל · יפה · ל
נטשה על־אדמתה אין מקימה: ט"ג
כי כה אמר אדני יהוה העיר היצאת אלף תשאיר מאה והיוצאת מאה תשאיר עשרה לבית ישראל: כי כה ג' חד מל' וחד חס'
אמר יהוה לבית ישראל דרשוני וחיו: ה ואל־תדרשו בית־אל ובגלגל לא ד' · ח'
תבאו ובאר שבע לא תעברו כי־הגלגל גלה יגלה ובית־אל ג'
יהיה לאון: דרשו את־יהוה ד'
וחיו פן־יצלח כאש בית יוסף ואכלה ואין מכבה לבית־אל: ה'
ההפכים ללענה משפט וצדקה לארץ הניחו: עשה כימה וכסיל ו' · ז' ופרי ל ועכנרי הוהב
והפך לבקר צלמות ויום לילה החשיך הקורא למי־הים ויישפכם ז' · ל' מל' בלים
על־פני הארץ יהוה שמו: המבליג ד' · ל'
שד על־עזוז ושד על־מבצר יבוא: ה' חס'
שנאו בשער מוכיח ודבר תמים יתעבו: לכן יען בושסכם על־דל ומשאת־בר תקחו ממנו בתי גזית בנית בנית בנ

עמוס ה

רדק

כרמי חמד · שהם נחמדי' וטובי' · כמ"ש בתי נזית שהוא בנין נאה וטוב · או יהיה פי' כרמי חמד שחמדתם אותם וגזלתם אותם מן העני' · על דרך שאמר וחמדו שדות
וגזלו: כי ידעתי · לא תחשבו כי אינני רואה ויודע מעשיכ' הרעי' כי הכל אני יודע והשוחד שתקחו בסתר לצדיק בדינו ולהרע לו בעבור השוחד שלקחתם בסתר
והוא הכופר שתקחו להציל הרשע מיד בעל דינו שהוא צדיק במשפטו: והכזיבי' בשער הטו · כפל הענין במ"ש כי האביונים הם צדיקים בדינם ברוב כי הם עשוקי' ואינם
עושקי' כי אין להם כח לעשוק · ומה שאמר בשער כי שמה ישבו למשפט כמו השערה אל הזקנים · לכן המשכיל בעת ההיא ידום · לפי שהם שונאי' המוכיח אותם אמר

מי שהוא משכיל מן הטובי' יהיה דומה ולא יוכיחם שלא ישמע חרפתו שהם משיבי' כי עת רעה היא · שיד הרעים תקפה: דרשו טוב · עוד שב הנביא להוכיחם אולי ישמעו: ויהי כן · אם תדרשו הטוב ותרחיקו הרע יהיה ה' אתכ' כאשר אמרתם · כלומר בכל ענין שחשבתם ההצלחה והטובה שתהיה לכם כן תהיה · כי ה' אלהי צבאות אתכ' · וכפל הענין עוד ואמר: שנאו רע · והצינו בשער משפט · ר"ל העמידו המשפט בשער שהוא מקום מושב השופטים והזקני': אולי יחנן ה' · אע"פי שחטאת' אליו הרבה אולי יחנן ה' על השארית הנשארת אם תשובו אליו כי חנון ורחום הוא: שארי' יוסף · הוא מלכת אפרים · ואמר שארית כי רוב גלו קודם מלכות ירבע בן יואש יכלו בחרב וברעב ובדבר · כמ"ש כי ראה ה' את עוני ישראל מורה מאד ואפס עצור ועזוב וגומר: לכן · אם לא תשובו אלי רעות יבואו עליכם עד שיהיה אספד בכל רחובות: הו הו · הוא קול המספד כמו הוי הוי · וקראו אכר אל אבל · אכר הוא עובד השדות ויקראו לו לבא אל האבל כי עבודתו וטרחו לשוא כי לקו הזרעי' ונמחי' וזרעו ולא יקצרו: ומספד אל יודעי נהי · כמו הפיך ויודעי נהי אל אספד · וכן הידעת כי אז תולד · כמו הידעת אז כי תולד מקום שם קבר כמו מקו קבר שם והדומי' להם · וי"ת בחסרון ועביד אספדה לידעי אילין: ובכל כרמי' מספד · שלא יהיו בהם עצבים כי אעביר בקרבך להרע לך כמו ועברתי בארץ מצרים: הוי המתאוי' · כמו שאמר ביעיה האומרי' יאמר יחיה מעשהו למען נראה וגומר: כאשר ינוס איש · כלומר תרא: אל תשמחו אל תשוש כי אם תעלו עליכם הרעה ובאה אליכם: אל יום יהוה ·

ונשאתם · אמר מלות האל ית' לא קבלתם ותקבלו וחסבלו עבודת סכות מלככם · וסכות סם ע"ח · ומלככם אמר על כוכב שנעשה ע"ח על שמו וקורה אותו מלך לפי שהם מוסגים אותו למלך עליהם · או שהוא כוכב גדול בלבא השמי' שהוא כמלך על לבאו · וכן לקטר למלכות השמים כמו שפירשתי בספר ירמיהו · וי"מ סכית ענין הסכת ושמע בלומר מאזינים לעבודת ע"ח · וי"ת וגטלתון ית סכות פת כומריכון · וכן וקלל במלכו ויכזי פת כורמיכון · כ"ח פתכריכון וכן תרג' הנשבעים במלכם וענין ע"ח הוא · ואת כיון צלמיכם · יש מפרשים כיון כמו לעשות כיונים · וכבר פירשנו בספר ירמיהו שהם מיני מאכלים שמכינים לע"ח לפיכך נקראו כונים · ועוד פירשנו כיון שהוא כוכב שבתי וכן נקר' בלשון ישמעאל ופרס כיומן · ועשו דמותו לעבדו: כוכב אלהיכ' · אשר עשית לכם · כוכב סמוך כי הוא פתוח כלומר עשיתם לכם כוכב של אלהיכם והכוכב הוא עשמו אותו עליה לעזוה ועשו לכם כוכב לו · והגליתי אתכם מהלאה לדמשק · רחוק מדמשק והוא חלח וחבור שגלו שם עשר' השבטי' · וזכר דמשק לפי שמלך דמשק הרע לישראל מאד כתו שכתוב · ואמר אל תחשבו כי חגלו לדמשק שהיא קרובה להרגכם אלא רחוק מדמשק: אלהי צבאות · מעלה ומטה ואותם שאתם עובדים שלוחין הם: הוי השאננים בציון · שמרון היתה ראש הממלכה לישראל · וציון ראש ממלכת יהודה · ואמר אוי להם לעשירי' אשר בהם שהם שאנני' ובוטחים שלא תבא עליהם רעה ואינם חולים וכואבים על אשר גלו בני ישראל כמו שאמר בסוף הענין ולא נחלו על שבר יוסף כי שומרון היא שנלכדה באחרונה מערי ישראל וציון מערי יהודה ושני ההרי' האלה ציון ושמרון היו נקובי ראשית הגוי' שישבו שם מתחלה והם ז' אומות · וקראה ראשית הגוי' לפי שהיו ראשית הגויים שישבו שם וארצותם מבחר שבארצות · ואלה ההריס היו נקובי בשם לטובה ובאו להם בית ישראל בעזרת ה' לא בחרבם ולא בקשתם ירשו אות' ישראל אלא ברצון האל יתברך והם עברו על רצונו ועזבו מספטיו ולקחו משפטי הגוי' הראשונים היושבי' בארצות האלה · ולמה עשו זה ירחו שכיבותיהם אם יש ארץ טובה מארצ'ינו אם נתן להם האל ית' ארץ טובה למה כחשו בו ובטובתו: עברו כלנה · ואלה השאננים ומתענגי' בטובה שנתן להם ה' כופרי' בו ובתורתו ואינם יראי' מרעה שתבא עליהם וכשהגביאי' מוכיחי אותם ואומרים להם כך וכך רעה תבא עליהם אינ' יראים ובוטחי' בעושרם ובמבצריהם החזקי' שהם שמרון וציון ואומרים לא תבא עלינו רעה: עברו כלנה · כלנה עיר גדולה בארץ שנער · כמו שאמר בתורה ותהי ראשי' ממלכתו בבל וארך וכלנה · ילכו משם · כלומר אחר שתראו אותה בראשונה כי היא בעלת השם ותראו כי אינה טובה מארצם לכו משם לחמת רבה · ואמר רבה לפי שהיא גדולה כי יש חמת אחרת וכנותיה: גת פלשתי · אולי יש גת אחרת והיא הטובה שבערי פלשתי' ונקראת מחנה האמה ולקחה דוד מיד פלשתי': המגדים ליו' רע · מרחיקי' יום הרע העתיד לבא עליהם כמו שהיו אומרי' ונעתים רחוקים הוא נבא · ותגישון שבת חמס יום הפורענות אתם מרחיקי' ושבת חמס אתם מקריבי' שתשבו בשער לשפוט חמס ועול: השוכבים · זכר מה שהם מתענגים במאכל ובמשתה ובשיכה ובשכיבה על מלעות נאות ובשמוע כלי שיר ונגונים · אמר בכל מיני תענוגים הם מתענגי' ולא זכרו יום הפורענות גם לא חלו ולא כאבו על אשר גלו: וסרוחים על ערשות' · מן וסרח העודף שנותנים על ערשותם בגדי' ארוכים ורחבים עוד פי באורך וברוחב על גדי המטה וכל זה ממיני התענוג · ורז"ל פי' ופרוחי' על ערשותם ענין סרחון · אמרו שהיו מחליפי' נשותיהם זה לזה ומסריחי' מטותיהם בשכבת זרע שאינה שלהם · וי"ת ועמקים על ערשיהון: ואוכלים כרי' מלאן · פי' כבשים שמנים · וחסר התאר כי הענין מובן וכן כלמר יהיו ר"ל כלמר לבן · מלובשים בגדים בגדים חמודות בגדי מלכות · ויש בעדרו זכר זכר תמים · וי"ת ואכלין פטימים מענא: מתוך מרבק · מקו' שמכניסים שם העגלי' לפטמם · וכן ולאשה עגל מרבק · ובדברי רז"ל הכנים' לרבקה ודשה: הפורטים ע"פ הנבל · מן ופרט כרמך · ובדברי רז"ל פרט וכלל הוא ענין הימילות וההבדל מן הכלל · ר"ל שאומרי' שיריהם ע"פ הנבל כל מעלה ומעלה בשיר ע"פ ענין הנבל שלא תדמה אחת לאחרת בינונה · או פי' פורטים מיתרי הנבל כל אחד לפי הניגון ויש מפרשי' פורטי' מענין פרוטה בדברי רז"ל כלומר נותני' כל אחד פרוטה למנגן · ויונתן תרגם דמנגן על פוס נבלא; כדוד חשבו להם כלי שיר · כמו דוד שהיה יודע נגן והיה יודע מיני הנגון בכל כלי שיר כן הם חושבי' שהם יודעים כמוהו · ור"ל בכל הספור הזה שכל עסקיהם בכל מיני תענוג ואת השי"ת לא זכרו: השותים במזרקי יין · במזרקים שהם גדולי' שותים יין ולא בגביעים וכוסות שהם קטנים שראוי לשתות בהם יין אלא במזרקי' שותים · ומזרקי כמו מזרקים · וכן חלוני שקופי' כמו חלונים · וכן נפעי נעמנים כמו נטעי' · מלאכי רעים · מי המרי' · והדומים להם: ויונתן תרג' כן ופירשו סמך בחסרון שתרג' דשתן בפילון דכסף חמר · וכן תרגם בספל אדירים בפילי גיבריא · ורחשית שמנים · מבחר שבשמני המרוקחים: ולא נחלו · על דרך חולה מכם עלי · והנפעל בזה איננו מקבל מן הקל כי הקל פעל עומד אלא מקבל מקרה מן הכבד: כי על שבר יוסף · היה ראוי שיהיה מחלה ומכאיב אותם והם לא נחלו ממנו · ושבר יוסף הוא אותם שגלו מן השבטים טרם מלוך ירבעם בן יואש · ומלכות אפרים קורא בכלל אפרים או יוסף · כי משבט אפרי' היה ירבעם בן נבט שמלך על עשרת השבטי' אחלה כשנחלקה המלכות גם היה רב במספר ובגדולה משאר שבטים וזולתי יהודה · ועליו נבא יעקב אביהו ואמר אולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוי' · ואמר ויקרא בהם שמי שיקראו ישראל בשם אפרים גם יוסף היה בכור במקו' ראובן לפיכך נקרא ישראל על שמו · וכן אמר במזמור רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף: לכן · הנשארים מיוסף שלא נחלו על שבר אחיהם שגלו עתה בקרוב יגלו בראש גולים תחלה לגלות יהודה:

ונשאתם ב' וסי' את אביכם · את סכות מלככם ואת כיון צלמיכם · השאננים ג' וסי' הוי השאננים בציון · רבת שבעה לה נפשנו · על הגוים השאננים · חמת רבה האי חמת לית רבוו' פתח וכל לשון רוגזא פתחין · כדויד ג' וסימ' ומי בכל עבדך כדוד נאמן הפרטים על פי הנבל · והיה הנכשל · קדמה חס' וכל רבוו' בדויד · שבר ג' קמצי' וסי' נבלא דיוסף רוחא · ופי' ושברה כשבר נבל · ומשאר רוח תיילילו · ולא נחלו על שבר יוסף ·

ונטלתון ית סיכות פתכרכון וית כיון צלמיכון כוכב טעותכון די עבדתון לכון: ואגליתכון מהלאה לדמשק אמר יי אלהא צבאות שמיה: וייד שלין שליוא בציון ומתרחצין על כרבא דשומרון מקייטין שום בניהון בשום בני עממיא וכל דמן דיסתמכון עליהון בית ישראל: עברו לכלנה ותחזו ואזילו מתמן לחמת רבה וחותו לגת דפלישתאי דטבין מן מלכותא האילין אם סגי תחומיהון: אינון רחקין יום ביש ואתון מקרבין בבית כנישתכון חטוף: דשכבין על ערסן דמכבשן בישן דפיל ועומקיין על ערסיהון ואכלין פטימין מענא ועיגלין מגו רבקא: דמנגן על פום נבלא כדויד השתין בכפילון דכסף חמר ולא נחלו על שבר יוסף: לכן עתה יגלו בראש גלים ויעדי תבריה דיוסף: בכן כען יגלון בריש גלן

ונשאתם · אמר מלות האל ית' לא קבלתם ותקבלו וחסבלו עבודת סכות מלככם · וסכות סם ע"ח · ומלככם אמר על כוכב שנעשה ע"ח על שמו וקורה אותו מלך לפי שהם מוסגים אותו למלך עליהם · או שהוא כוכב גדול בלבא השמי' שהוא כמלך על לבאו · וכן לקטר למלכות השמים כמו שפירשתי בספר ירמיהו · וי"מ סכית ענין הסכת ושמע בלומר מאזינים לעבודת ע"ח · וי"ת וגטלתון ית סכות פת כומריכון · וכן וקלל במלכו ויכזי פת כורמיכון · כ"ח פתכריכון וכן תרג' הנשבעים במלכם וענין ע"ח הוא · ואת כיון צלמיכם · יש מפרשים כיון כמו לעשות כיונים · וכבר פירשנו בספר ירמיהו שהם מיני מאכלים שמכינים לע"ח לפיכך נקראו כונים · ועוד פירשנו כיון שהוא כוכב שבתי וכן נקר' בלשון ישמעאל ופרס כיומן · ועשו דמותו לעבדו: כוכב אלהיכ' · אשר עשית לכם · כוכב סמוך כי הוא פתוח כלומר עשיתם לכם כוכב של אלהיכם והכוכב הוא עשמו אותו עליה לעזוה ועשו לכם כוכב לו · והגליתי אתכם מהלאה לדמשק · רחוק מדמשק והוא חלח וחבור שגלו שם עשר' השבטי' · וזכר דמשק לפי שמלך דמשק הרע לישראל מאד כתו שכתוב · ואמר אל תחשבו כי חגלו לדמשק שהיא קרובה להרגכם אלא רחוק מדמשק: אלהי צבאות · מעלה ומטה ואותם שאתם עובדים שלוחין הם: הוי השאננים בציון · שמרון היתה ראש הממלכה לישראל · וציון ראש ממלכת יהודה · ואמר אוי להם לעשירי' אשר בהם שהם שאנני' ובוטחים שלא תבא עליהם רעה ואינם חולים וכואבים על אשר גלו בני ישראל כמו שאמר בסוף הענין ולא נחלו על שבר יוסף כי שומרון היא שנלכדה באחרונה מערי ישראל וציון מערי יהודה ושני ההרי' האלה ציון ושמרון היו נקובי ראשית הגוי' שישבו שם מתחלה והם ז' אומות · וקראה ראשית הגוי' לפי שהיו ראשית הגויים שישבו שם וארצותם מבחר שבארצות · ואלה ההריס היו נקובי בשם לטובה ובאו להם בית ישראל בעזרת ה' לא בחרבם ולא בקשתם ירשו אות' ישראל אלא ברצון האל יתברך והם עברו על רצונו ועזבו מספטיו ולקחו משפטי הגוי' הראשונים היושבי' בארצות האלה · ולמה עשו זה ירחו שכיבותיהם אם יש ארץ טובה מארצ'ינו אם נתן להם האל ית' ארץ טובה למה כחשו בו ובטובתו: עברו כלנה · ואלה השאננים ומתענגי' בטובה שנתן להם ה' כופרי' בו ובתורתו ואינם יראי' מרעה שתבא עליהם וכשהגביאי' מוכיחי אותם ואומרים להם כך וכך רעה תבא עליהם אינ' יראים ובוטחי' בעושרם ובמבצריהם החזקי' שהם שמרון וציון ואומרים לא תבא עלינו רעה: עברו כלנה · כלנה עיר גדולה בארץ שנער · כמו שאמר בתורה ותהי ראשי' ממלכתו בבל וארך וכלנה · ילכו משם · כלומר אחר שתראו אותה בראשונה כי היא בעלת השם ותראו כי אינה טובה מארצם לכו משם לחמת רבה · ואמר רבה לפי שהיא גדולה כי יש חמת אחרת חמת ובנותיה: גת פלשתי · אולי יש גת אחרת והיא הטובה שבערי פלשתי' ונקראת מחנה האמה ולקחה דוד מיד פלשתי': המגדים ליו' רע · מרחיקי' יום הרע העתיד לבא עליהם כמו שהיו אומרי' ונעתים רחוקים הוא נבא · ותגישון שבת חמס יום הפורענות אתם מרחיקי' ושבת חמס אתם מקריבי' שתשבו בשער לשפוט חמס ועול: השוכבים · זכר מה שהם מתענגים במאכל ובמשתה ובשיכה ובשכיבה על מלעות נאות ובשמוע כלי שיר ונגונים · אמר בכל מיני תענוגים הם מתענגי' ולא זכרו יום הפורענות גם לא חלו ולא כאבו על אשר גלו: וסרוחים על ערשות' · מן וסרח העודף שנותנים על ערשותם בגדי' ארוכים ורחבים עוד פי באורך וברוחב על גדי המטה וכל זה ממיני התענוג · ורז"ל פי' ופרוחי' על ערשותם ענין סרחון · אמרו שהיו מחליפי' נשותיהם זה לזה ומסריחי' מטותיהם בשכבת זרע שאינה שלהם · וי"ת ועמקים על ערשיהון: ואוכלים כרי' מלאן · פי' כבשים שמנים · וחסר התאר כי הענין מובן וכן כלמר יהיו ר"ל כלמר לבן · מלובשים בגדים בגדים חמודות בגדי מלכות · ויש בעדרו זכר זכר תמים · וי"ת ואכלין פטימים מענא: מתוך מרבק · מקו' שמכניסים שם העגלי' לפטמם · וכן ולאשה עגל מרבק · ובדברי רז"ל הכנים' לרבקה ודשה: הפורטים ע"פ הנבל · מן ופרט כרמך · ובדברי רז"ל פרט וכלל הוא ענין הימילות וההבדל מן הכלל · ר"ל שאומרי' שיריהם ע"פ הנבל כל מעלה ומעלה בשיר ע"פ ענין הנבל שלא תדמה אחת לאחרת בינונה · או פי' פורטים מיתרי הנבל כל אחד לפי הניגון ויש מפרשי' פורטי' מענין פרוטה בדברי רז"ל כלומר נותני' כל אחד פרוטה למנגן · ויונתן תרגם דמנגן על פוס נבלא; כדוד חשבו להם כלי שיר · כמו דוד שהיה יודע נגן והיה יודע מיני הנגון בכל כלי שיר כן הם חושבי' שהם יודעים כמוהו · ור"ל בכל הספור הזה שכל עסקיהם בכל מיני תענוג ואת השי"ת לא זכרו: השותים במזרקי יין · במזרקים שהם גדולי' שותים יין ולא בגביעים וכוסות שהם קטנים שראוי לשתות בהם יין אלא במזרקי' שותים · ומזרקי כמו מזרקים · וכן חלוני שקופי' כמו חלונים · וכן נפעי נעמנים כמו נטעי' · מלאכי רעים · מי המרי' · והדומים להם: ויונתן תרג' כן ופירשו סמך בחסרון שתרג' דשתן בפילון דכסף חמר · וכן תרגם בספל אדירים בפילי גיבריא · ורחשית שמנים · מבחר שבשמני המרוקחים: ולא נחלו · על דרך חולה מכם עלי · והנפעל בזה איננו מקבל מן הקל כי הקל פעל עומד אלא מקבל מקרה מן הכבד: כי על שבר יוסף · היה ראוי שיהיה מחלה ומכאיב אותם והם לא נחלו ממנו · ושבר יוסף הוא אותם שגלו מן השבטים טרם מלוך ירבעם בן יואש · ומלכות אפרים קורא בכלל אפרים או יוסף · כי משבט אפרי' היה ירבעם בן נבט שמלך על עשרת השבטי' אחלה כשנחלקה המלכות גם היה רב במספר ובגדולה משאר שבטים וזולתי יהודה · ועליו נבא יעקב אביהו ואמר אולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוי' · ואמר ויקרא בהם שמי שיקראו ישראל בשם אפרים גם יוסף היה בכור במקו' ראובן לפיכך נקרא ישראל על שמו · וכן אמר במזמור רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף: לכן · הנשארים מיוסף שלא נחלו על שבר אחיהם שגלו עתה בקרוב יגלו בראש גולים תחלה לגלות יהודה:

ו

חמת ל' פתח וכל בין רוב זמן

ה

ב' ל' וחד סרוחים

ז' ל' חד חב' ל' נכים'

ט' ל' וסי' נבלא דיוסף רוחא

ויעדי

ב' לית אנינים

ג' ל' פת'

ל' קיין דרך

כוכב

ל' חס'

ג

ד

ג' חס' כ"ה

ל

ל' חס' כ"ה

ל

ל

ל

וְיַעֲדֵי מִנְהוֹן מַרְזְחִין וּמַכִּיבִין: קַיִּם
יְיָ אֱלֹהִים בְּמֵימְרֵיהּ אָמַר יְיָ אֱלָהָא
דְּיִשְׂרָאֵל מְנַבֵּל אַגָּאיָת בֵּית מַקְדְּשָׁא
דְּבֵיתֵיהּ דְּיַעֲקֹב וּבְרִנְיָתֵיהּ רְחִקַיָּת
וְאֶמְסַר קַרְתָּא וּמְלָאָהּ: וְיִהֵי אִם
יִשְׁתַּאֲרוּן עֲשָׂרָא גַּבְרִין בְּבֵיתָא חַד
וִימוּתוּן: וְיִטְלִינֵיהּ קְרִיבֵיהּ מִקִּידָא
לְאַפָּקָא גַּרְמֵיהּ מִן בֵּיתָא וְיֵימַר לְדִי
בְּשֵׁדָא דְּבֵיתָא הַעוֹד כְּוַן עִמָּךְ וְיֵימַר
סָפוּ וְיֵימַר סְלִיק אֲרֵי כַּד הֲוָוּ קַיְּמִין
לָא הֲווּ מְצַלְּין בְּשֻׁמָא דַיְיָ: אֲרֵי הָא יְיָ
מְפַקִּיד וְיִמְחֵי מַלְכוּ רַבָּא מְחָא
תַּקִּיפָא וּמַלְכוּ זְעֵירָא מְחָא חַרָשׁ:
הֲרַהֲטִין בְּכֵיפָא סוּסִין אִם יִתְרְדֵי
בְּתוֹרָיָא אֲרֵי הַפְכָתוּן לְרֵישׁ חִוָּן
בְּשִׁין דִּינָא וּפֵירֵי זְכוּתָא לְגִירִין:
דַּחֲדָן לְלָא מִדְּעָם דְּאָמְרִין הֲלָא
בְּתוּקְפָנָא קְנֵינָא לָנָא נְכַסִין: אֲרֵי
הָא אֲנָא מֵקִים עֲלֵיכוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל
אָמַר יְיָ אֱלֹהִים צְבָאוֹת עַם וְיַרְחֲקוּן
יַתְכוֹן מִמַּעֲלָנָא דַּחֲמַת עַד נַחֲלָא
דְּמִישְׁרָא: כְּדֵין אַחֲזַנִּי יְיָ אֱלֹהִים
וְהָא בִּירִית גּוּבָאי בַּאֲוַול צִימוּחַ לְקִישׁ
וְהָא צִימוּחַ דַּעֲדַק כָּתַר דְּאִתְגְּזִיזַת
שִׁיחֲתָא דְּמַלְכָא: וִיהִי כַד שֵׁיצֵי
לְמֵיכַל יַת עִשְׂבָא דְּאַרְעָא וַאֲמָרִית
קַבִּיל בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים שְׁבוֹק כְּוַן לְחוּבֵי שְׁאָרָא דְּיַעֲקֹב מַן יְקוּם וְיִבְעֵי עַל חַטָּאיְהוֹן
אֲרֵי מִטַּלְטְלִין

וְסֵר מַרְזַח כְּרוּחִים:
נִשְׁבַּע אֲדֹנָי יְהוָה בְּנַפְשׁוֹ נְאֻם־יְהוָה
אֱלֹהֵי צְבָאוֹת מְתָאֵב אָנֹכִי אֶת־גְּאוֹן
יַעֲקֹב וְאַרְמְנֹתָיו שָׂנֵאתִי וְהִסְגַּרְתִּי
עִיר וּמְלֹאָהּ: וְהָיָה אִם־יִוָּתְרוּ עֲשָׂרָה
אֲנָשִׁים בְּבַיִת אֶחָד וָמֵתוּ: וְנָשָׂא
דוֹדוֹ וּמְסָרְפוֹ לְהוֹצִיא עֲצָמוֹת מִן־
הַבַּיִת וְאָמַר לַאֲשֶׁר בִּירְכָתֵי הַבַּיִת
הַעוֹד עִמָּךְ וְאָמַר אָפֵס וְאָמַר הַס כִּי
לֹא לְהַזְכִּיר בְּשֵׁם יְהוָה:
כִּי־הִנֵּה יְהוָה מְצַוֶּה וְהִכָּה הַבַּיִת
הַגָּדוֹל רְסִיסִים וְהַבַּיִת הַקָּטֹן בְּקִעִים:
הֲיַרְצוּן בַּסְּלָעִים סוּסִים אִם־יַחֲרוֹשׁ
בַּבָּקָרִים כִּי־הַפַּכְתֶּם לְרֹאשׁ מִשְׁפָּט
וּפְרִי צְדָקָה לְלַעֲנָה: הַשְּׂמֵחִים לֹא
דָבָר הָאֹמְרִים הֲלוֹא בְחָזְקֵנוּ לָקַחְנוּ
לָנוּ קַרְנָיִם: כִּי הִנְנִי מֵקִים עֲלֵיכֶם
בֵּית יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת
גּוֹי וְלָחֲצוּ אֶתְכֶם מִלְּבוֹא חֲמָת עַד־
נַחַל הָעֲרָבָה:
כֹּה
הֶרְאַנִי אֲדֹנָי יְהוִה וְהִנֵּה יוֹצֵר גְּבִי
בְּתַחְלֻאֵת עֲלוֹת הַלָּקֶשׁ וְהִנֵּה־לֶקֶשׁ
אַחַר גִּזֵּי הַמָּלֶךְ: וְהָיָה אִם־כָּלָה
לֶאֱכֹל אֶת־עֵשֶׂב הָאָרֶץ וָאֹמַר אֲדֹנָי
יְהוִה סְלַח־נָא מִי יָקוּם יַעֲקֹב כִּי קָטֹן
הוּא

ג׳ ל׳ וסר מרזח סרוחים · ויבטלון משתאות המגולגלי׳ ונסי הרוח מרזחות לשון משתאות בסיפרי בפ׳ ויסב ישראל בסיטי׳ תלתי והזרו לעשות להם מרזחים והיו קורחים להם ולוכלי׳ : בנפשו · מדעת וכוונה : מתאב · כמו מתעב יכן חירגס יונתן מנבל מנבל את בית מקדשא לבתיה דיעקב שהמקדש נקרא גאון עוזם שנ׳ הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם: עיר ומלאה· ירושלם ויושביה : אם יותרו · מן הדבר והחרב: בבית אחד ומתו · שיפרפו האויבי׳ את הבית עליה׳ בלכדם את העיר : ונשאו דודו ומסרפו · קרובו ולוהבו המגיל את עצמותיו מן הסריפה כן חירגס יונתן ויטילנה קרוביה מיקירא · ואמר המוליא מן הסריפה לאשר בירכתי הבית לחבירו שהלך לבדוק בתו׳ הבית העוד עמך אל׳ חי זולתך שנמלט מן החבולים · ואמר אפס אין מי אלא מתים ואמר זה אליו הס אל תפברי · ואמר הס · השלך וסלק הכל כי זאת לחם על אשר לה רגו להזכיר בפס יי׳ כן ת״י: רסיסי · שיהא מרוסס לבקעיות דקות: בקעי׳ · גדולים מרסיסי׳ לפי הסיבותו תהי מכתו כן תרג׳ יונתן ומחי מלכא רבא מחא תקיף ומלכו זעירא מחא חלשא : הירוגון בסלע סוסים · כלום יעמדו במרוצת׳ בסנות׳ סידורו של עולם: אם יחרוש · אדם בבקרים בסלע שאתם סבורים לסנות דרך הטובה ותתקיימו והגליתו: לגה דבר · על גדולת׳ ועוסרים שאינו כלו׳ שלא יהקיי׳: קרנים · חוזק וגבורה לנגח בקרניו עכיים ואביונים: מלבא חמת · שהוא במקלוט לפזנית מערבית של א״י : עד נחל הערבה · נחל מצרים שהוא במקלוט דרומית מערביה : כה הראני · פירעגות שהיה רולה להביא גובאי : בתחלת עלות הלקש · לפן מלקוש שהתבואה עולה בקנה שלה והנה לקש היה גומת המרי ניזי המלך אחר שגזזו תבואת׳ המלך׳ שלה עלה בקנה היו גוזזים אותה שחת להאכיל לבהמות וכן חירגס יונתן דאיתגזיזת שחתא דמלכא ולפן חטה קוצר לשחת ומאכיל לבהמה: והיה אם כלה · כאשר כלה להאכל : ואת עשב הארץ · בהותה שדה : ואמר

אבן עזרא

ומקריבי׳ שנת חמס: הסיכבים · וסרוחים · מגזרת וסרת העולף והוא שם החולה כמו עגומים כדרך מתפשטי׳ כמו שחת״ו : הפרטי׳ · הם שידעו לעשות שירי׳ חתוכי׳ בנינוגים בלי מרוז : הבתים · יין היא הפועל וסמך ולא הזכיר הנסמך אלא במזרקי כסף לו זהב ור׳ מרינום אמר כי הבי״ת כיסף כמו לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי: על שבר יוסף מלכות ירבע׳ : לכן · הם בקשו רחמים הם יגלו ברחם : מרזח · במלת רנה להשמיע קול כמו אל תבוא בית מרזח והוא המרוח הוא השיר וכשיבא הפורענות לו יסור השיר : סרוחי׳ · מן הסרוחי׳ על ערשות׳ : נשבע · בנפשו · כמו בי נשבעתי: מתאב · מכלה כמו ותאבתי כליתי ונכספתי : והיה · זהו דרך הדבר לו הריסות והזכיר עשרה והטעם רבים בעבור שהוא סך חשבון : ונשאו · מלה ומסרפו אין לו חבר ור׳ יהולה בן קרי״ש אמר כי דודו אחי אביו ומסרפו אחי אמו · וזאת בסברה בלי ראיה והאו׳ כי פירושו המגיל אותו מהסרפה יחליף הסמ״ך בפי״ן ולא ראינו מהמשקל על הבניין הכבד הדגוש כי אם לבנאי כמו שרשך מסעף פארה והנה הטעם שיכנסו אנשי׳ בבית לראות מי מת בדבר או שנפל הבית עליה׳ שתרעש הארץ כאשר הזכרתי וכן אחריו והכה הבית הגדול והנה יבוא דוד אחד מהאנש׳ שהיו בבית להוציא המתי׳ מהבית לקברו׳ ולשאת מפס המי וכאשר יביר המים קרובו ויאמר לאשר בירכתי הבית העוד יש עם עצמים ישיב השובה לומר הם אל הגיד זאת ולא ישמע קולך פן ירד לב השומעי׳ ואין אחד מהם מגדיק שם שמים להזכיר השם הנכבד : כי · מלוה· גוזר כמו כי הוא לוה ונכבדו : רסיסים · מדרך הענין שברים יותר מבקיעים ור׳ משה הכהן אמר כי רסיסי לילה נשם דק ודע כי הנשם שהוא נוף נ״כ הוא שהוא מרוח נוף הוא והוא דק מאד וי״ל כי הטעם הבית הגדול הסר ואכסיו : הירוגון · רוכבי סוסים בסלע : אם יחרוש · החורש הסלע בבקרים הטעם כי תשנו במנהג : כי הפכתם · המשפט שהוא מחוק לרוש ושוה הוא בוי״ו או בא״לף : השמחים לא דבר · שיקוש · קרנים לנגח בהם : כי · ולחלו אתכם · ואף כי שתנגחו אות׳ כאשר חשבתם

דודו ה׳ מ״ל וסי׳ נמסר בספר שפטים סי׳ ט׳ · הם ב׳ קמצין וסי׳ בכל מקום השליך הם · ואמר הם כי לא להזכיר · השמחים ג׳ בקריאה וסי׳ השמחים ללא דבר · השמחים לעשות רב׳ השמחים אלי נגל · גיבי ב׳ א׳ חס׳ ופתח וא׳ קמץ ומ״ל וסימ׳ בתחלת עלות הלקש · וטפסריך בגיב גיבי · בתרא קמץ ומ״ל :

ויחיה אם לא תשת אחיו כאשר בא׳ ואם יהיה היובל לבני ישראל כאשר יהיה · וכן אם מזבח אבנים תעשה לי כאשר · והדומים להם : מי יקיים יעקב כי קטן הוא ואיך תהיה לו תקומה עם אלו הגזרות כי קטן הוא ונשאר מעט מהרבה : נחס

נחש · כמו וינחש ה' על הרעה · ונחש נפעל עבר כי החי"ת פתוחה : כה הראני · הראני במראה הנבואה שהיה האל קורא למלאכיו לריב ישראל בחש · ורואיתי במראה הנבואה שהיתה החש גדולה עד שאכלה את תהום רבה · ופירושו על דרך ואת המים אשר בתעלה לאכה : ואכלה את החלק · פי' חלקת השדה · ובאמרו החלק בה"א הידיעה ר"ל חלקת השדה אשר למלך כמו שאמר למעלה אחר נזי המלך · וזה להורות כי בעון המלך היה כי בזמן שהיה המלך טוב היו הולכים בדרך טובה כמו שהיה מוכיח' ומדריכם בדרך ישרה · ובזמן שהיה המלך בדרך רעה היו העם ג"כ רעים שהיו לומדים מעשיו · והחש הזה אפשר שהיה דמיון לחוס השמש החוק השורף המונע המטר ומיבש הלמחים וימעט אז מימי הנהרו' וברזוחי במראה הנבואה שהיא מכלה הכל נעקתי לחל יחדרך ואמרתי ה' ה' חדל נא מזאת הרעה הגדולה · ולמעלה אמר סלח נא והענין אחד · כי אם יסלח להם יחדל מלהרע להם · ואמ"ל פי' בחש כמשמעו שרצה לדון אותם בחש וגפרית כסדום ועמורה לולי הפנת הנביא וזהו שאמר ביסעיה כמעט כסדום היינו : ואמר · מבואר הוא : נחש · גם זה מבואר : כה הראני · נצב · כבוד האל ית' היה נצב על חומת אנך : ובידו אנך · פירשו בו בדיל · וכן יקרא בלשון ערבי הבדיל אנך בלשון הכ"ף ומשקולת הבנין עושים מבדיל או עופרת ר"ל חומה בנויה בקו הדין ובמשקול' המשפט : ובידו אנך · ובידו משקולת המשפט בפסוק ע"פ מעשיהם · ובאמרו ובידו להודות כי לא יעשה עמהם כלה כפי מעשיה' כי בידו הנקמ' והרחמי' והיא רב חסד מיטה כלפי חסד וי"ת הא מימרא דה' מכתד על שור דדין ונומר · ובמדרש על חומת אנך על שירת דאוריתא · ובידו אנך · כבעל חוב ושטרו בידו ועמד לגבותו מבעל חובו: מה אתה רואה עמוס ואמר אנך · זה סנהדרי גדולה שכן מנין אנך בגימטר"יא ע"א · ר"ל שהיו דנין באומה : ויאמר ה' · על זאת המראה לא נעק הנביא כי לא ראה שהיה עוש' כלה הלא שהיה שופטים בייסורין ובגלו' לפיכך אמר לו מה אתה רואה שלא נעקת כמו בשתי המראות הראשונות · ואמר אנך ראיתי שתשפטם במשקולת המשפט : הנני שם אנך · אשים בקרבה משקולת המשפט : לא אוסיף עוד עבור לו · ר"ל שאעבור לו על פשעיו שלא אענישנו לא אסבול עוד זה אלא אענישנו במשפטיהם הנה בנו במות ומקדשים להכעיס סני ואני אחריבם ואשימם ועובדיהם יפלו בחרב · והם בית ירבעם בן יואש שעבדו והחזיקו יד העובדים והיה בידם למחות כי עון העם על המלך : ונשמו במות ישחק · כתיב בשי"ן והוא כמו בלד"י כי שחק בש"ן ולחק בלד"י ענין אחד · והנה כל הנביאים לא כנו שבטי ישראל כי אם בשם ישראל אביה'מו בשם יעקב לא כנו אותם בשם אברהם ולא בשם יצחק לפי שאברהם ויצחק היו להם בנים אחרים אבל יעקב אבינו כאיחד בזרע הקדש לפיכך נקראו על שמו ישראל ויעקב · וזה הנביא כנה שבטי ישראל בשם יצחק בשני מקומו' בזה הספר : ואפשר כי דעתו היה בזוכרו במות יצחק לפי שיצחק אבינו נעקד על גבי המזבח לעשות רצון האל ית' ומצותיו והנה בניו מכעיסים האל ית' בבמותיהם ובפסיליהם · ומקדשי ישראל הם בית אל והגלגל ודן כי בהם היו הבמות הגדולות להם ובנו שם בתים גדולים לבמות · לכן נקרא הרמון ואמר כי מקדש מלך הוא · ובא אל מקדשו להתפלל : וקמתי על בית ירבעם בחרב · כי שלוש בן יבש הרג זכריה בן ירבעם וכו נפסקה מלכות יהוא : ושלח · עמוס היה מתנבא בבית אל אלה הנבואות ואמציה שהיה כהן ע"א בבית אל שמע נבואתו ושלח אל ירבעם קשר עליך עמוס וירבעם לא היה אז בבית אל ושלח לו אמציה במקום שהיה שם כי עמוס היה מתנבא עליו לרעה והוא מהנשי מלכותו כי חקיע היה מבני אשר ואייב מיתה שזכר על המלך שימות בחרב והנה הוא קושר ומורד עליך : בקרב בית ישראל · כי לא דבר דבריו בסתר אלא בגלוי ברבים : לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו · לא יוכלו אנשי הארץ לסבול את כל דבריו שמדבר רעה על ישראל : כי כה · ימות ירבעם · והוא לא אמר שירבעם ימות בחרב ולא רמזנו זה שירבעם מת בחרב אלא בית ירבעם אמר אלא שאמציה שנה הדבר לרעה כדי שימיתהו ירבעם ושלח לו כי על ירבעם עצמו אמר שימות בחרב להגדיל קצפו עליו · וירבע' לא קבל לשונו הרע ולא הרע לעמוס על זה כמו שכתבנו בתחלת ספר הושע : ויאמר אמציה · כיון שראה שלא קבל ירבעם דבריו להמית עמוס אמר לו אמציה שיברח לו אל ארץ יהודה שלא יבא עוד במלכות ירבעם שהיא ארץ עשרת השבטים כל שכן בבית מלכותו שהוא בית אל · ואע"פ ששמרון היתה עיר המלוכה למלכי ישראל וגם ליהוא ולבניו כמו שכתוב אפשר כי בעבור שהיו דבקים בחטאות ירבעם בן נבט שהם עבודת העגלים בבית אל ובדן עשו מלכי ישראל ארמון מלך בבית אל לפי שהיו תדירים לבא שם לעבוד ובבית אל היו יותר רגילים לפי שהיה קרוב לשמרון יותר מדן כי דן הוא בקצה ארץ ישראל · וכן ירבעם בבית אל היה עיקר עבודתו כמו שאמר במלכי' כן עשה בבית אל ויעל על המזבח אשר עשה בבית אל כמו שפי' בפי' מלכים כי המקום ההוא היה נבחר מזמן יעקב אבינו ומשבו כי עבודתה בזה המקום תהיה מקובלת יותר משאר מקומות ותהיה כמו ירושלם שהרי אמר יעק'אבינו יהיה בית אלהים : ואכל שם לחם · לפי שנביאי השקר היו מתנבאין לעם בפתותי לחם ובכוסות של יין או שכר אמר לו שיעשה הוא כן שילך וינבא בארץ יהודה כי שם יאכילוהו לחם אם יגבא רעת מלכי ישראל : ובית אל

רשי

ואמר אדני יי' · סלח נא ואל חשבת הארץ : מי יקום יעקב · מלון יקום ויבעי על הטאיהון : כי קטן · אדי מסלטלין : נחם על זאת · כתרגמה בתפלתי ונעתר לי : הראני · עוד פורענו' ה להביא עלי : והנה · קורא את פמליא שלו : לריב · אתכם בפורענות דליקת אש : החלק · חלקת השדה : על חומת אנך · על שורת דדינא וכן פתר דונש· אנך לשון ערבי חוט קו המשקולת העופרת אשר בה יביט בונה החומה לייסר הדימוס אף כאן הוא לשון קו משקולת משפ' : הנני שם אנך · הנני שופ'אותם בקו שורת הדין: עבור לו · להמתין להם על פשעיה' : וממקדשי ישראל·הוא בית אל שנאמ'כי מקדש מלך הוא: על בית ירבע' · בן יואש : כהן · בית אל כהן לע"ז : בחרב ימות ירבעם · והוא לא אמר כן אלא וקמתי על בית ירבעם והוא בנו זכריה שהרגו שלום בן יבש : מזוזה אתה · שמתנבא עתידות : לך ברח לך אל ארץ יהודה · שאם מקדשו של הקב"ה שאתה מתנבא בשמו : ואכול שם לחם · לשון בזיון אמר לו שם יתנו לך פתותי לחם בשכר שתנבא להם: ובית אל

אבן עזרא

חשבתם ואמרתם הלא בחזקנו לקחנו לנו קרנים לנגח בהם והנה הדבר הפוך כאשר האויבי' ילחצו אתכם : כה · אמר ר' משה כי יוצר כמו חבור וכמוהו לפי דעתו יוצר עמל עלי חוק והנכון שהוא כמשמעו וגובי תרגום ארבה : והנה · ראה שהשם היה יוצר ארבה : הלקש · העשב העולה ברדת המלקוש והנה לקש כבר נגזז לצורך בהמות המלך קוד' עלות הקנה : והיה אם כלה · זה הארבה לאכל את עשב הארץ כמות ברעב וטע' כלה בעבור גזי כדרך ירד כמטר על גז שהוא לשון גזיזה : והיה· סלח נא · עתה לעון יעקב ומלת יקום מהפעלי' העומדי' בעצמם ולא מן היוצאים על אחר והטעם מי יעמד ומי יוכל לקום מפני הצרה הזאת ומי יסרת בעבור אחר וככה הוא מי יקום כי קטון הוא מסבול זאת הרעה : נחם · פועל עבר על כן החי"ת פתוחה והוא מבנין נפעל: כה · באש · כמשמעו לדין את העולם באש כדרך כי באש יי' נשפט או שיחזק החוס כאילו הוא שורף באש ולא ירד מלקוש : ואכלה את החלק · חלקת השדה וזהו שם המין כמו ויהי לי שור וחמור : וחומר · כל זה היה במראות הנבואה : נחם · הטעם ששמע השם תחנתי פעמים : כה · אנך · אין ריע לו ובלשון ישמעאל עופרת והטעם כי אשים חומת עופרת בקרב עמי ולא אעבר לו לראותו דרך משל ויש אומרים כי עבור כמו ות פאר'חו עבור על פשע : ונשמו במות יצחק · במות יצר' ואדוש : ושלח · כהן בית אל · כהן הבעל היה : בקרב · בגלוי ידבר ולא יוכלו אנשי הארץ להכיל לסבול והנה אם תמיתהו ושמתו הכל : כי · אע"פ שלא מצאנו כתוב כי ירבעם מת בחרב ידענו כי דבר השם אמת הוא או הנביא אמ' בית ירבע' וכזב אמר אמציה בעבור שיחרה אף המלך עליו להמיתו והנה ירבע' שתק ולא השיב תשובה לאמציה : ויאמ' · לך ברח לך אל ארץ יהודה · כי המלך ירבע'יהרוג אותך ואכול שם לחם שהיו נביאי ישרא מתנבאי בעבור פת לחם : ובית אל

לרב חס'ו'בליש'וסי'נמסר בסדר משפטי' : לריב ה'בקרי'וסי'והיה כי יבאו אבותם או אחיהם לרוב כתיבי נצב לריב יי'ועומר · והנה קרא לריב באש · אל תצא לרב מהר · אם יחפץ לרב עמו · וחד למשפט ולריב דד"ה · ב'מנהון חס'וסימ'אל תצא לריב · אם יחפץ : ישחק ד' כנוי ליצחק וסי' גם זרע יעקוב ודוד עבדי אמאם · ונשמו במות ישחק · ולא תטיף על בית ישחק · ושבועתו לישחק דתהילים : את כל דבריו ב' וסי' וידבר יפתח · לא תוכל הארץ להכיל : אמציה ט' וסי' ויוזבד בן שבעת דמלכים · אז שלח אמציה : בשנת עשרי' ושבע שנה לירבעם · ויתר דברי יואש דאשר נלחם · וישלח אמציה כהן בית אל · ויאמ' אמציה אל עמוס · ויען עמוס ויאמ' אל אמציה · ומשובב וימלך ויושה בן אמציה · בן חשבה בן אמציה בן חלקיה :

הוא: נַחֵם יְהוָה עַל־זֹאת לֹא תִהְיֶה ו' פתחין וכל ישעיה אינון: אָתִיב יְיָ רוּגְזֵיה עַל דָּא לָא
אָמַר יְהוָה: כ"ס בנגי' תִתְקַיֵּים אָמַר יְיָ: כְּדֵין אַחֲזִינִי יְיָ
כֹּה הֶרְאַנִי אֲדֹנָי יְהוִה וְהִנֵּה קֹרֵא אֱלֹהִים וְהָא עָתִיד לְמִידַן בְּאֵישְׁתָּא יְיָ
לָרִב בָּאֵשׁ אֲדֹנָי יְהוִה וַתֹּאכַל אֶת־ ה' ב' חס' אֱלֹהִים וַאֲכָלַת יַת תְּהוֹם רַבָּא
תְּהוֹם רַבָּה וְאָכְלָה אֶת־הַחֵלֶק: וְשֵׁיצִיאַת יַת אַחְסָנְתָּא: וַאֲמָרִית קַבֵּל
וָאֹמַר אֲדֹנָי יְהוִה חְדַל־נָא מִי יָקוּם בָּעוּתִי יְיָ אֱלֹהִים שְׁבוֹק כְּעַן לְחוֹבֵי
יַעֲקֹב כִּי קָטֹן הוּא: נֶחָם יְהוָה עַל־ ו' פתחי' וכל ישעיה שְׁאָרָא דְּבֵית יַעֲקֹב מָן יְקוּם וְיִבְעֵי עַל
זֹאת גַּם־הִיא לֹא תִהְיֶה אָמַר אֲדֹנָי הל"ד חֲטָאֵיהוֹן אֲרֵי מְטַלְטְלִין אִינוּן: אָתִיב
יְהוָה: כֹּה יְיָ רוּגְזֵיה עַל דָּא לָא תִתְקַיֵּים אָמַר יְיָ
הֶרְאַנִי וְהִנֵּה אֲדֹנָי נִצָּב עַל־חוֹמַת אֱלֹהִים: כְּדֵין אַחֲזִינִי וְהָא אֲיָקָאִים עַל
אָנָךְ וּבְיָדוֹ אָנָךְ: ד' ונפנין שׁוּר דְּדִין וְקָדְמוֹהִי דִּין: וַאֲמַר יְיָ לִי
וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי הִנְנִי שָׂם אָנָךְ בְּקֶרֶב ו' כסים' מָה אַתְּ חָזֵי עָמוֹס וַאֲמָרִית דִּין וַאֲמַר יְיָ
עַמִּי יִשְׂרָאֵל לֹא־אוֹסִיף עוֹד עָבוֹר ו' מל' בלים' הָא אֲנָא עָבִיד דִּין בְּגוֹ עַמִּי יִשְׂרָאֵל לָא
לוֹ: וְנָשַׁמּוּ בָּמוֹת יִשְׁחָק וּמִקְדְּשֵׁי ד' כנוי ליצחק אוֹסִיף עוֹד לְמִישְׁבַּק לְהוֹן: וְיִצְדּוּן
יִשְׂרָאֵל יֶחֱרָבוּ וְקַמְתִּי עַל־בֵּית בָּמַת יִשְׁחָק וּמִקְדְּשֵׁי יִשְׂרָאֵל יֶחֱרָבוּן
יָרָבְעָם בְּחָרֶב: וְאָקִים עַל בֵּית יָרָבְעָם דְּקַטְלִין
בְּחַרְבָּא: וְשִׁלַּח אֲמַצְיָה כֹהֵן בֵּית־אֵל אֶל־ ט' דְּבֵית אֵל לְוָת יָרָבְעָם מַלְכָּא דְּיִשְׂרָאֵל
יָרָבְעָם מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר קָשַׁר לְמֵימַר מְרִיד עֲלָךְ עָמוֹס בְּגוֹ בֵּית
עָלֶיךָ עָמוֹס בְּקֶרֶב בֵּית יִשְׂרָאֵל לֹא־ יִשְׂרָאֵל לָא־תֵיכוּל אַרְעָא לְטוֹבְרָא
תוּכַל הָאָרֶץ לְהָכִיל אֶת־כָּל־דְּבָרָיו: י' יַת כָּל פִּתְגָמוֹהִי: אֲרֵי כְדֵן אָמַר
כִּי־כֹה אָמַר עָמוֹס בַּחֶרֶב יָמוּת יָרָבְעָם עָמוֹס בְּחַרְבָּא יִתְקְטֵל יָרָבְעָם
וְיִשְׂרָאֵל גָּלֹה יִגְלֶה מֵעַל אַדְמָתוֹ: י"ג וְיִשְׂרָאֵל מִגְלָא אִתְגְּלֵי מֵעַל אַרְעָהוֹן:
וַיֹּאמֶר אֲמַצְיָה אֶל־ ט' וַאֲמַר אֲמַצְיָה לְעָמוֹס נְבִיָּא
עָמוֹס חֲזֵה לֵךְ בְּרַח־לְךָ אֶל־אֶרֶץ אִתָּא אֲזִיל לָךְ לְאַרְעָא דְּבֵית יְהוּדָה
יְהוּדָה וֶאֱכֹל־שָׁם לֶחֶם וְשָׁם תִּנָּבֵא: וְאֶכוֹל תַּמָּן לַחְמָא וְתַמָּן תִּתְנַבֵּי:
ובית ובית אל

אבן עזרא

ונשמו במות יצחק וגו' מהר"מ ז"ל ירמה אין במות עשרת השבטים דומים לבית המקדש שניהודה כי בית המקדש גם שיחרב עודנו בקדושתו ולא יסוס לגמרי כי ע"כ לא זזה שכינה מכותל מערבי לך במות שלר שבטים יסומו לגמרי ומזה הטעם בשיב פי"ן במקום גל · והוא כי ליצחק היו בני בנים יעקב ועשו זר לו בבאותם לע"ז נטו רל בחינת עשו רשר יצא מיצחק ולא הל בחינת יעקב והוא הכתוב הנלנו כי זוהמת נחש לא עתרה מישרל עד עמדם על הר סיני ובכן הברהם הטיל הלך זוהמתו בהנר ולא ישמעאל וחלק רשר היה בילחק יצא ממנה עשו ונרמז פה כי נטו בבמותם עשרת השבטי' הל חלק עשו שילא מיצחק ולא הל חלק שיצא ממנו יעקב והוא כי עי"ן שים בעשו גם היא ביעקב וכן וי"ו שבעשו גם היא ביעקב בכסוק וזכרתי את בריתי יעקוב ולין אות בלא תהיה ביעקב כי חכ הבין על כן לרמוז הל חלק יצחק שיצא עשו הוטלה סי"ן ביצחק במקום לל"י ומן הטעם הזה כנה אותם בסמיך הל יצחק באומרו ולא הטיף על בית יצחק : **וישלח** כיון לומר אין זו נבואה' רק קשר במלכות וזהו קשר עליך וגו' ולא יוכל הארץ להכיל את כל דבריו ואין לומר הוא ית' אמר אליו כי הלא כה אמר עמוס בחרב ימות ירבעם וגזה אני אומר שהוא קשר ולא נבואה כי הלא יהוא כיה' אמר כי בני רבעים יהיו מולכים מיהוא וירבעם עדין היא הבליפי ובנו עתיד למלוך תחתיו וריך ימות זה עתה וזה היא סרר כי לא אמר הנביא כי אם וקמתי על בית ירבעם שהוא על בנו כי לבבה הדבים למלכו בחרב בחרב ובנו בית ירבעם הוא והוא על מה שאמר קשר עליך עמוס ולא רבר לה תוכל הארץ להכיל וגו' כיהם הוא על כי אמר ויסראל גלה יגלה וגם בזה לא כן דבר · והנה אמרו רז"ל שהשיב ירבעם מה העם לם הבכינה אמרה לו ולא ברחות כי לא נעשתו עלחו הלך להבחידו להבריחו ואמר אמציה אל עמוס הזה כלומר מודה אני כי הזה לתה ולר בילה מלבך ועם כל זה ברח לך אל ארץ יהודה והרויח לגיף ולנפש לגוף כי תאכל שם לחם שיזונו אותך ולנפש כי ושם הנבא כי שם הנבה גדולה יוהר להנבא כי שם מקום בית המקדש אבר שם הלהי'והוא ושם תנבא לך בבית אל לתה משתכן לם הנבא שם לכן לא תוסיף עוד להנבא שם כי מקדש מלך

ובית אל. מבואר הוא: ויען עמוס. לא נביא אנכי. לא הייתי נביא מתחלה. ונס לא בן נביא אנכי. שלמדני דרכי הנבואה. כי בוקר אנכי. לא היתה זאת מלאכתי כי בוקר הייתי הולך אחרי בקרי ולקחני כמו שאחר הבר היה בבוקדי. ועשיר אנכי ומיני צריך לנקר. שיתנו לי כמו שתאמר: בולס. י"מ כמו בולס בפי"ן מתרגום ויחפש וכולם כלומר ליקט שקתי לאכל בקריו. הוא פי' מערב הסקמים עם דבריס אחרים לצורך בקריו. ובדברי רז"ל דבר מעורב יקרא בלוס כמו שאמר שכן ענני אוכל פיתו מעיסה בלוסה. פי' שנלוס הקמח והסיכין והמורסן ביחד לפי' מלטרפין הסובין והמורסן עם הקמח לשעור אחד. ופקמיס. הוא מין ממיני התאנים וי"ת אדרי מדי גיתין

רש"י

ובית אל לא תוסיף עוד להנבא: שאין מזכירין כאן אלא שם ע"ח: לא נביא אנכי. איני מנבייתי שקר שלכם המוסלים שכרם להנבא איני צריך לכל זאת ולא נכיתתי כך אני שאני עוסק ומפלל מקנה ונכסים כמו שתירגם אומן אדרי מדי גיתי אנא ופקמין אית לי בשפלתא: בקר אנכי. רועה בקר: ובולס פקמיס. מחפש בשקמי לראות איזה שתו לקנן כדי להוסיף ענפים ואיזה ראוי לקורו שכן דרך פקוקין בתולת הסקמה ובולס כמו ובולס אלא שענוים מגמגם בלשונו שכך אמרו למה נקרא שמו עמוס שהיה עמום בלשונו וישראל קורא אותו פסילוס כדאיתא בפסיקתא: ולא תטיף. לשון נבואה היא והרבה יש במקרא הפך אל דרוש: כלוב קיץ. סל מלא פירות: שאינם טובות: פירות היכל. שהם מפורסים בתוך היכליהם במסאתיהם: רב הפגר. סני פגרי קטולין: בכל מקום השלך הם. בכל אחר יומר רמי שליך השליכו מכאן הסירו מכאן הפגרים האלה: הסוחפים. הבולעים מבין: ולשבית. כמו ולהשבית ולגבות לשמיד מעוזניה ללכת לגיל ביזרעאל: מתי יעבר החדש. זו היא הפ"ז זיפה מגפים עת תייקר התבואה וימכרו לענייים ברבית ולא שלותיהם יעבר החדש תילנס יונחן מתי תת עב' השמה ויבא חדש העיבור ולשון המרכה הוא כמו העבור המועד ולמי שדומה לת הקרבן הנומר והשנה נמשכת והיא מתיקר: והשבת ונפתחה בר. מתי תבא השמיטה ותיקר התבואה ונפתח אוצרות בר שלנו: להקטיר איפה. לחכול במדה קטנה והם כספינו נקבל בשקל גדול: בעבור נעלי. בדיל דיחסנון: ומפל בר נשביר. ומהמתה עיבורה נזבין לת הכסף לית שנפל מן התבוס בנפה נמכור ביוקר לעניים:

אבן עזרא

ובית אל. הנה לאות כי יהוה היה מבית אל כי הוא בית מלכותו ומקדשו כי הטעם כפול ויפת השתבש בעבור שנמשך יהוה ברמות גלעד והנה אמליהו ויורם נלחמו עם חזאל ברמות גלעד והארמיסהכו יורם שהיה שומר הוא וכל ישראל ברמות גלעד כי כך כתיב ושב יורם אל יזרעאל בית מלכותו להתרפא והנה כל השרים ברמות גלעד להיותם שומרים ועמהם היה יהוא בן נמשי וכאשר משחהו עם נער הנביא ונודע הדבר לשרי יורם שהיו שומרים חזו קשרו כולם עם יהוא על כן לא יכלו שרי המלכים לעמוד לפני יהוא: ויען. אמר רבי משה הפרשי לא הייתי נביא הפס ולא בן נביא כי שומר בקר אנו אם לחס חורם בבקר הייתי ובעבור שאחרי הלאן יורה כי היה רועה כאשר הזכיר בנוקדים: ויקחני. ומוכרח הייתי ועוד פירש טעם אחד בעבור שאמר לו ואכול עם לחס אמר לו אינני כמו נביאי השקר המתנבאים בעבור לחם ולא בן נביא שקר כי אין לי צורך ללחם כי בוקר אנכי ומלת בולס אין לה חבר ובלשון ישמעאל כמו מיבש ופקמים פרי דומה לתאני ואינני במקומות האלה ובלשון ישמעאל כתין גם שקס והנה לא התנבאתי בעבור צורך ואיך אניח דברי הפס שליוני להתנבא ואשמע אליך שתאמר לא תנבא: תטיף. כמו תדבר ברמז וכמוהו והיה מטיף לעם הזה: לכן. בחבל. יחלקוה אויביו ונבואתי הקוס עליך ועל ישראל: כה. כלוב. סל: קיץ. פרי הקיץ על קיצך ועל קצירך: ואמר. הכל בדרך מראות הנבואה כאשר אמר לירמיהו מה אתה רואה ואמר מקל שקד ואנה כי שוקד אני שוקד לא אזוז ולא אסור עד עשיתי את דברי והנה כאשר הפרי לא יבא כי אם בקצו כך בא הקץ לא אוסיף עוד עבור זה הקץ. ויפת אמר עבור על עונו: והלילו. רב הפגר. החללים: בכל מקום השליך הם. שלא ירד לב השומעים: שמעו. השוחפים כמו שאמרו אנוש שאפה רוח: ולשבית. להשבית כמו לשמיד ונפתח הלמ"ד לאורות על הה"ל ומעם להשבית להבריתם: לאמר. על אוצרי הבר ידבר אולי תבואה שנה רעב כאשר יעבור זה החדש ולא ירד מטר אז נמכור הבר ביוקר ויקטינו האיפה שימודו בה הבר וגדלו השקל לקחת יותר והם דברי מרמה באמן ובמאזנים: לקנות. הדלי בלעדי מוכרים נפשם בכסף לקנות בר ואפילו בעבור דבר קל כמו נעלים מרוב הדחק ומפל בר נשביר. הנופל מהכברה נמכור:

אל עמי ר'יסי נמסר בסדר ויחי וביחזקאל סי' י"ג: אדמה י"איסי' נמסר בספר יואל סימ' ב': עבור י"מ ל בליש'יסי נמסר בסדר בלק: נאם אדני יי' ר'דסמיכי בקריאה וסי' אם תכבסי בנתר: מקבץ נדחי ישראל. שמעו והעידו. וקטר מחמץ. והילולו שירות. והבאתי השמש. והשלהתי ועב' וכל יחזקאל דכיו' כמ"ר:

מקרא

ובית־אל לא תוסיף עוד להנבא כי מקדש־מלך הוא ובית־ממלכה הוא׃ ויען עמוס ויאמר אל־אמציה לא־נביא אנכי ולא־בן־נביא כי־בוקר אנכי ובולס שקמים׃ ויקחני יהוה מאחרי הצאן ויאמר אלי יהוה לך הנבא אל־עמי ישראל׃ ועתה שמע דבר־יהוה אתה אמר לא תנבא על־ישראל ולא תטיף על־בית יצחק׃ לכן כה־אמר יהוה אשתך בעיר תזנה ובניך ובנתיך בחרב יפלו וארמתך בחבל תחלק ואתה על־אדמה טמאה תמות וישראל גלה יגלה מעל אדמתו׃ כה הראני אדני יהוה והנה כלוב קיץ׃ ויאמר מה־אתה ראה עמוס ואמר כלוב קיץ ויאמר יהוה אלי בא הקץ אל־עמי ישראל לא־אוסיף עוד עבור לו׃ והילילו שירות היכל ביום ההוא נאם אדני יהוה רב הפגר בכל־מקום השליך הס׃ שמעו־זאת השאפים אביון ולשבית ענוי־ארץ׃ לאמר מתי יעבר החדש ונשבירה שבר והשבת ונפתחה־בר להקטין איפה ולהגדיל שקל ולעות מאזני מרמה׃ לקנות בכסף דלים ואביון בעבור נעלים ומפל בר נשביר׃ נשבע למקני בכם פא מסביניא קים וחשמיטתא ונפתח אוצרין לאזערא׃ מכילתא ולאוסבא על סלעא ולשקרא במזונן דנכיל׃ וחשיכיא כדיל דיחכנון והממת עיבורא נזבין׃

מדרש

ובית אל לא תוסיף עוד לאתנבאה כי ארי מקדש מלכא הוא ובית מלכותא הוא׃ ויען עמוס ואמר למלכותא הוא׃ ואתיב עמוס ואמר לאמציה לא נביא אנא ולא בר נביא אנא ארי מרי גיתי אנא ושקמין לי בישפלתא מן קדם חיבי עמא ישראל אנא מסגיף נפשי׃ ורבונ ייי מן דיתא מבתר ענא ואמר לי ייי אזיל אתנבי על עמי ישראל׃ וכען קבל פתגמא דיי את אמרת לא תתנבי בישמא דיי על ישראל ולא תליף על בית ישחק׃ בכן כדנן אמר ייי אנתתך בקרתא תטעי ובנך ובנתך בחרבא יתקטלון וארעך בעדבא תתפלג ואת על ארעא מסאבא תמות וישראל מגלא יגלון מעל ארעהון׃ כדין אחזיני ייי אלהים והא מאן מלי סיופי קיטא׃ ואמר מה את חזי עמוס ואמרית מאן מלי סיופי קיטא ואמר ייי לי מטת פורענות קיצא למיתי על עמי ישראל לא אוסיף עוד למשבקלהון׃ ויילילון חלף זמרא בבתיהון בעידנא ההיא אמר ייי אלהים סגי פיגרי קטולין בכל אתר דישיטון בעפרא דארעא רישמיסכינא ומרמן לבטלא מילי חישיכיא מן ארעא׃ דאמרין אימתי ימטי ירח עיבורא ונזבין עבורא ושמיטתא ונפתח אוצרא מכילתא ולאוסבא על סלעא ולשקרא במזונן דנכיל׃ וחשיכיא כדיל דיחכנון והממת עיבורא נזבין׃

תרגום

ובית־אל לא תוסיף עוד לאתנבאה ארי מקדש מלכא הוא ובית מלכותא הוא׃ ואתיב עמוס ואמר לאמציה לא נביא אנא ולא בר נביא אנא ארי מרי גיתי אנא ושקמין לי בשפלתא׃ ורבון עמא ישראל אנא מסגיף נפשי׃ ורבון יי מן דיתא מבתר ענא ואמר לי יי אזל אתנבי על עמי ישראל׃ וכען קבל פתגמא דיי אנת אמרת לא תתנבי בשמא דיי על ישראל ולא תליף על בית יצחק׃ בכן כדנן אמר יי אנתתך בקרתא תטעי ובנך ובנתך בחרבא יתקטלון וארעך בעדבא תתפלג ואת על ארעא מסאבא תמות וישראל מגלא יגלון מעל ארעהון׃ כדין אחזיני יי אלהים והא מאן מלי סיופי קיטא׃ ואמר מה אנת חזי עמוס ואמרית מאן מלי סיופי קיטא ואמר יי לי מטת פורענות קיצא למיתי על עמי ישראל לא אוסיף עוד למשבקלהון׃ ויילילון חלף זמרא בבתיהון בעידנא ההיא אמר יי אלהים סגי פיגרי קטולין בכל אתר דישיטון בעפרא דארעא רישמיסכינא ומרמן לבטלא מילי חישיכיא מן ארעא׃ דאמרין אימתי ימטי ירח עיבורא ונזבין עבורא ושמיטתא ונפתח אוצרא מכילתא ולאוסבא על סלעא ולשקרא במזונן דנכיל׃ וחשיכיא כדיל דיחכנון והממת עיבורא נזבין׃

תוספתא

ובית אל לא תוסיף עוד להנבא: אין מזכירין כאן אלא שם ע"ח: לא נביא אנכי. איני מנבייתי שקר שלכם המוסלים שכרם להנבא איני צריך לכל זאת ולא נכיתתי כך אני שאני עוסק ומפלל מקנה ונכסים כמו שתירגם אומן אדרי מדי גיתי אנא ופקמין אית לי בשפלתא: בקר אנכי. רועה בקר: ובולס פקמיס. מחפש בשקמי לראות איזה שתו לקנן כדי להוסיף ענפים ואיזה ראוי לקורו שכן דרך פקוקין בתולת הסקמה ובולס כמו ובולס אלא שענוים מגמגם בלשונו שכך אמרו למה נקרא שמו עמוס שהיה עמום בלשונו וישראל קורא אותו פסילוס כדאיתא בפסיקתא: ולא תטיף. לשון נבואה היא והרבה יש במקרא הפך אל דרוש: כלוב קיץ. סל מלא פירות: שאינם טובות: פירות היכל. שהם מפורסים בתוך היכליהם במסאתיהם: רב הפגר. סני פגרי קטולין: בכל מקום השלך הם. בכל אחר יומר רמי שליך השליכו מכאן הסירו מכאן הפגרים האלה: הסוחפים. הבולעים מבין: ולשבית. כמו ולהשבית ולגבות לשמיד מעוזניה ללכת לגיל ביזרעאל: מתי יעבר החדש. זו היא הפ"ז זיפה מגפים עת תייקר התבואה וימכרו לענייים ברבית ולא שלותיהם יעבר החדש תילנס יונחן מתי תת עב' השמה ויבא חדש העיבור ולשון המרכה הוא כמו העבור המועד ולמי שדומה לת הקרבן הנומר והשנה נמשכת והיא מתיקר: והשבת ונפתחה בר. מתי תבא השמיטה ותיקר התבואה ונפתח אוצרות בר שלנו: להקטיר איפה. לחכול במדה קטנה והם כספינו נקבל בשקל גדול: בעבור נעלי. בדיל דיחסנון: ומפל בר נשביר. ומהמתה עיבורה נזבין לת הכסף לית שנפל מן התבוס בנפה נמכור ביוקר לעניים: העל

מנחה גדולה

אבל בוא בדוא מהם מהם מרוחה גמלך לזבים ונתחבלו עם וכשום תלקר. כי לתה מורה שנהבשיבו לתה שופר להנבא עם רעה ונס זה הלך הנמכר בית ממלכ' היא כי הוא מחזק בהלכות מלכיו ולכי תבא כי עליבי ליהוה הוא ונבנה בית ממלכה בכן הנבנה בשיבו יהנס בתיבו ביאור ויש תכן לו יאתר כי בתרגם יהודה לא ירא מלבר ונבא רעה כל ישראל כי אינו בהלומתו בכן בעלות ירמה יוכל להתבודד לנבואה בשתה אך בית אל לא תוסיף עוד להנבא כי מקדש מלך הוא ובית ממלכה ויסיה לך כלון לבו רנו ובנבון ולא תחל עליך נבואה כי אין הנבואה שרה אלא מתוך שמחה: ויען עמוס ואמ' הנה קראתני חוזה ולא נביא כי בדר נביא הוא גדול מחזה וע"כ הסיב ואמר גם לני מודה כי לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי ואשר אמרת כי ביהודה אוכל לחם איני צריך לזולתי כי בוקר אנכי ובו' ויש לי רבב וכן ירמה מרז"ל שהיה עשיר ואשר אמרת בארץ יהודה תהיה לי הנבה לנבא הנה לקחני ה' מאחרי הצאן בדרכי זאת וע"פ דרכו כיון לומר כי לא לקחו מאחרי הצאן כי אם מאחרי הצאן כי הרועה בקר ריך כח והשתלות יותר לא יוכל להתבודד לחול עליו רוח נבואה כרועה ע"ן הבולסים

מדרש

ובית אל לא תוסיף עוד לאתנבאה כי ארי מקדש מלכא הוא ובית מלכותא הוא׃ ויען עמוס ואמר למלכותא הוא׃ ואתיב עמוס ואמר לאמציה לא נביא אנא ולא בר נביא אנא ארי מרי גיתי אנא ושקמין לי בישפלתא׃ ורבון עמא ישראל אנא מסגיף נפשי׃ ורבון יי מן דיתא מבתר ענא ואמר לי יי אזל אתנבי על עמי ישראל׃ וכען קבל פתגמא דיי אנת אמרת לא תתנבי בשמא דיי על ישראל ולא תליף על בית יצחק׃ בכן כדנן אמר יי אנתתך בקרתא תטעי ובנך ובנתך בחרבא יתקטלון וארעך בעדבא תתפלג ואת על ארעא מסאבא תמות וישראל מגלא יגלון מעל ארעהון׃ כדין אחזיני יי אלהים והא מאן מלי סיופי קיטא׃ ואמר מה אנת חזי עמוס ואמרית מאן מלי סיופי קיטא ואמר יי לי מטת פורענות קיצא למיתי על עמי ישראל לא אוסיף עוד למשבקלהון׃ ויילילון חלף זמרא בבתיהון בעידנא ההיא אמר יי אלהים סגי פיגרי קטולין בכל אתר דישיטון בעפרא דארעא רישמיסכינא ומרמן לבטלא מילי חישיכיא מן ארעא׃ דאמרין אימתי ימטי ירח עיבורא ונזבין עבורא ושמיטתא ונפתח אוצרא מכילתא ולאוסבא על סלעא ולשקרא במזונן דנכיל׃ וחשיכיא כדיל דיחכנון והממת עיבורא נזבין׃

נשבע ה׳ בגאון יעקב׳ הוא הסם הנכבד שלא ידעו גוי רק יעקב ויפת אחר על האדון נאון עזכם ויתן לשבי עזו: העל׳ ועלתה כאר׳ חסר יו״ד כאילו כתוב כיאור והעד שהוא כופל זה הפסוק בסוף הפרשה וסם כתוב ועלתה כיאור כולה והטעם רמויה היא הארץ שתרגז ותטבע כי היא על המים וכן כתוב לרוקע הארץ על המים: והיה׳ אשנה המנהג לבוא הסמם בחלי היום כדרך וקדר עליהם היום: והפכתי׳ ושמתיה׳ הטעם הארץ כי כל יושביה יתאבלו כאבל אב על בן יחיד: ואחריתה כיום מר׳ שלא נראה כמוהו: הנה׳ והשלחתי׳ כמו משליך בך בעבור שאמר המליה לא תעיף התנב׳ כי ימותו הנביאים: ונעו׳ מים סוף שהוא דרומי לארץ ישראל עד הים הגדול מבוא הסמם ישוטטו ישראל: ביום׳ כאשר לא ימצאו דבר יי׳ תבכינה הבתולות׳ ואפילו היפות עד שלא יועיל להם היופי שלהם פי יתגנו מרוב הצער גם הבחורים כי הם סר מעליהם כמו שאול שלא ענהו הסם גם בחורים גם בחלומות גם בנביאי׳: הנשבעים׳ ואשר יפחדו ממנו כן יהיה ונפלו ולא יקומו עוד: ראיתי׳ במראו׳ הנבואה ראה כבוד הסם נצב על המזבח ונוה לאחד מן המלאכים הך כפתור פתח בית יי׳ כי כן המנהג לשום כפתור למעלה מן הפתח והוא כעין תפוח אשר יסמכו עליו הספים: ובצעם

נשבעים ה׳ בגאון יעקב׳ הוא הסם הנכבד שלא ידעו גוי רק יעקב ויפת אחר על האדון נאון עזכם ויתן לשבי עזו: העל׳ ועלתה כאר׳ חסר יו״ד כאילו כתוב כיאור והעד שהוא כופל זה הפסוק בסוף הפרשה וסם כתוב ועלתה כיאור כולה והטעם רמויה היא הארץ שתרגז ותטבע כי היא על המים וכן כתוב לרוקע הארץ על המים: והיה׳ אשנה המנהג לבוא הסמם בחלי היום כדרך וקדר עליהם היום: והפכתי׳ ושמתיה׳ הטעם הארץ כי כל יושביה יתאבלו כאבל אב על בן יחיד: ואחריתה כיום מר׳ שלא נראה כמוהו: הנה׳ והשלחתי׳ כמו משליך בך בעבור שאמר המליה לא תעיף התנב׳ כי ימותו הנביאים: ונעו׳ מים סוף שהוא דרומי לארץ ישראל עד הים הגדול מבוא הסמם ישוטטו ישראל: ביום׳ כאשר לא ימצאו דבר יי׳ תבכינה הבתולות׳ ואפילו היפות עד שלא יועיל להם היופי שלהם פי יתגנו מרוב הצער גם הבחורים כי הם סר מעליהם כמו שאול שלא ענהו הסם גם בחורים גם בחלומות גם בנביאי׳: הנשבעים׳ ואשר יפחדו ממנו כן יהיה ונפלו ולא יקומו עוד: ראיתי׳ במראו׳ הנבואה ראה כבוד הסם נצב על המזבח ונוה לאחד מן המלאכים הך כפתור פתח בית יי׳ כי כן המנהג לשום כפתור למעלה מן הפתח והוא כעין תפוח אשר יסמכו עליו הספים: ובצעם

אבן עזרא

נשבע׳ בגאון יעקב׳ הוא הסם הנכבד שלא ידעו גוי רק יעקב ויפת אחר על האדון נאון עזכם ויתן לשבי עזו: העל׳ ועלתה כאר׳ חסר יו״ד כאילו כתוב כיאור והעד שהוא כופל זה הפסוק בסוף הפרשה וסם כתוב ועלתה כיאור כולה והטעם רמויה היא הארץ שתרגז ותטבע כי היא על המים וכן כתוב לרוקע הארץ על המים: והיה׳ אשנה המנהג לבוא הסמם בחלי היום כדרך וקדר עליהם היום: והפכתי׳ ושמתיה׳ הטעם הארץ כי כל יושביה יתאבלו כאבל אב על בן יחיד: ואחריתה כיום מר׳ שלא נראה כמוהו: הנה׳ והשלחתי׳ כמו משליך בך בעבור שאמר המליה לא תעיף התנב׳ כי ימותו הנביאים: ונעו׳ מים סוף שהוא דרומי לארץ ישראל עד הים הגדול מבוא הסמם ישוטטו ישראל: ביום׳ כאשר לא ימצאו דבר יי׳ תבכינה הבתולות׳ ואפילו היפות עד שלא יועיל להם היופי שלהם פי יתגנו מרוב הצער גם הבחורים כי הם סר מעליהם כמו שאול שלא ענהו הסם גם בחורים גם בחלומות גם בנביאי׳: הנשבעים׳ ואשר יפחדו ממנו כן יהיה ונפלו ולא יקומו עוד: ראיתי׳ במראו׳ הנבואה ראה כבוד הסם נצב על המזבח ונוה לאחד מן המלאכים הך כפתור פתח בית יי׳ כי כן המנהג לשום כפתור למעלה מן הפתח והוא כעין תפוח אשר יסמכו עליו הספים: ובצעם

נשבעים ה׳ בגאון יעקב׳ ר״ל כמו בי נשבעתי׳ וכמו שאמר למעלה בנפשו׳ והוא ית׳ הוא גאון יעקב׳ הוא ר״ל גאון יעקב בית המקדש כמו הוא גאון יעקב אשר אהב סלה׳ וכן אמר למעלה מתאב אנכי את גאון יעקב׳ ובית המקדש הוא גאון יעקב׳ כי שם שכן הכבוד ונשבע בכבודו אשר השכין ביעקב והם בעיותיה׳ שיגקוהו ממנו:

נִשְׁבַּע יְהוָה בְּגָאוֹן יַעֲקֹב אִם־אֶשְׁכַּח לָנֶצַח כָּל־מַעֲשֵׂיהֶם׃ הֲעַל זֹאת לֹא־תִרְגַּז הָאָרֶץ וְאָבַל כָּל־יוֹשֵׁב בָּהּ וְעָלְתָה כָאֹר כֻּלָּהּ וְנִגְרְשָׁה וְנִשְׁקְעָה כִּיאוֹר מִצְרָיִם׃ וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה וְהֵבֵאתִי הַשֶּׁמֶשׁ בַּצָּהֳרָיִם וְהַחְשַׁכְתִּי לָאָרֶץ בְּיוֹם אוֹר׃ וְהָפַכְתִּי חַגֵּיכֶם לְאֵבֶל וְכָל־שִׁירֵיכֶם לְקִינָה וְהַעֲלֵיתִי עַל־כָּל־מָתְנַיִם שָׂק וְעַל־כָּל־רֹאשׁ קָרְחָה וְשַׂמְתִּיהָ כְּאֵבֶל יָחִיד וְאַחֲרִיתָהּ כְּיוֹם מָר׃ הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה וְהִשְׁלַחְתִּי רָעָב בָּאָרֶץ לֹא רָעָב לַלֶּחֶם וְלֹא צָמָא לַמַּיִם כִּי אִם־לִשְׁמֹעַ אֶת־דִּבְרֵי יְהוָה׃ וְנָעוּ מַיִם עַד־יָם וּמִצָּפוֹן וְעַד־מִזְרָח יְשׁוֹטְטוּ לְבַקֵּשׁ אֶת־דְּבַר־יְהוָה וְלֹא יִמְצָאוּ׃ בַּיּוֹם הַהוּא תִּתְעַלַּפְנָה הַבְּתוּלוֹת הַיָּפוֹת וְהַבַּחוּרִים בַּצָּמָא׃ הַנִּשְׁבָּעִים בְּאַשְׁמַת שֹׁמְרוֹן וְאָמְרוּ חַי אֱלֹהֶיךָ דָּן וְחַי דֶּרֶךְ בְּאֵר־שָׁבַע וְנָפְלוּ וְלֹא יָקוּמוּ עוֹד׃ א רָאִיתִי אֶת־אֲדֹנָי נִצָּב עַל־הַמִּזְבֵּחַ וַיֹּאמֶר הַךְ הַכַּפְתּוֹר וְיִרְעֲשׁוּ הַסִּפִּים וּבַצְּעֵם וְלֹא יָקוּמוּן עוֹד׃ אָמַר נְבִיאָ חֲזִיתִית יְקָרָא דַיְיָ אִסְתַּלַּק מִבְּרוּבָאוֹ שְׁרָא עַל מַרְבְּחָא וַאֲמַר אִם לֵית עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל תַּיְיבִין לְאוֹרַיְתָא בְּכֵן מְגַרְתָּא אִתְקְטֵל מַלְכָּא יַאשִׁיָּה וְיֶחֱרַב

בצהרים י״ב בקריאה וסימ׳ נמסר במלכים א׳ סי׳ י״ח׳ למים ה׳ דגשי׳ בקריאה וסי׳ ויצמאו שם העם למים׳ רפאתי למים האלה׳ הוי כל צמא לכו למים׳ ואדיריהם שלחו צעיריהם׳ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם׳ ולא יקומו ב׳ וסימ׳ היפלו ולא יקומו׳ והי דרך באר שבע:

ט

ישוטטו כלא מלי חס׳

כל׳ ונקעה ק׳ ר׳ מל׳ ר׳ נעע׳ כפ׳ פ׳ ל׳ ל׳ ל

מלמעלה · וכי בלעם מנין התיבה וכריתה כמו מן הדנים יתר ידו ויבלבני · ותרגום פתות לותה פתי' בלע יתה במזעין : ופי' ברחם בולם · מי שהוא ברחם בול' והם הכהנים · ואמר שיבלעים הלל ית כי נס הם פשעי בו : והקריתם · שהר העם · כמו והקריתך בחרב יפול כמו עמך · וקרא העם הקרית לפי שהם הקרית העם יהכפתור שהמר הוא מכל לרחשים כמו שהוא רחם הסער · וכן מה שאמר שרחה שהיה נגב על המזבח לומר שלא רצה בעבודת הכהנים : לא ימים להם גם · מהותם שנתחייבו הרינה · כי מהם שנתחייבו הרינה מהם שנתחייבו גלות : ולא ימלט · שיחבא לו שיניחנו המוב מלהרגו · וי"ח כן אמר עמוס נביא חזיתי וגו' · ובדרש רחיתי את ה' נצב

רש"י

על המזבח שהיה עומד על הדור לזבחו · ואמר הך הכפתור זה יחניה · וירעשו הספים · אלו בנקליטין שלו · ובלעם ברחם בולם אמר רבי פנחס אמר רבי יוחנן משל לאשה שהיה מלאה עיגות מי מקערב בה נגל · וזהו ובלעם מן ובולע בדרך והנגל הוא ברחם כל הביצות ור' יהודה אומ' מגמיה דר' יוחנן משל לבני אדם שהיה בהם ע"ח וגלוי ערות וספיכות דמים הגדול שבהם שקול כנגד כולם : הם יחתרו · אין להם מנוס ומפלטי ממני לא למעלה ולא למטה ומפני זה זכר שאול ושמי' כמו שאמר דוד אם אסק שמים וגו' · וענין התורה כענין חפירה כמו ואחתור בקיר: והם יחבאו ברחש הכרמל · יש מפרו' ברחש הכרמל שיתחבא האדם בהם : והם יסתרו מנגד עיני בקרקע הים · והם יחבאו להסתר בקרקע הים : את הנחש · הוא התנין הגדול אשר בים והוא לויתן · וי"ת אם ידמון וגו' · ונפי ימא הם מיי הים : והם ילכו · נס אות' שילכו בשבי כאותם שהלכו למצרי' יוחנן בן קרח ואשר עמו שהלכו אם מ"צוע' וחשבו להנצל אם מהרעב ומהחרב ועברו על דברי ירמיהו ואם השינת' החרב כמו שאמר להם ירמיהו : ואדני ה' הצבאות · הוא שהוא אלהי הצבאות לבדו מעלה ומטה וכידו הכל הוא יחריב הארצם · והוא הנוגע בארץ ותמוג כמו שאמר למעלה תרגז הארץ וגו' הארץ הוא הרעש ובתקו' הרעש יהיו מים כמו שפי' למעלה · וזהו שאמר ותמוג הארץ שהיא מסיסת הארץ בתים כמו כרכיבים המוגבנה · והיסיף עיל ואתר ועלתה כיאור כולה ואמר ואבלו כל יושבי בה · כלומר ישחתו ויאבדו כל יושביה · ולמעלה אמר ואבל כל יושב בה לשון יחיד דרך כלל והנה אמר ואבלו כל יושבי בה לשון רבים דרך פרט : ועלתה כיאור · ולמעלה אמר ועלתה כאור בהעלם הי"ד · ושקעה ולמעלה ונשקה : הבונה בשמי מעלותיו · כתיב מעלותו בלא י"ד הרבים וקרי בי"ד וכמוהו רבים · והשמי' הוא כלל לכל הגלגלים והנה הוא בנה מעלות בשמים והם ט' גלגלים שהם זה למעלה מזה והבדתו על הארץ יסדה · ואגודה הוא האש והרוח והמים שהם נאגדים אחת זה למעל' מזה והם על הארץ · והנה זכר יכירת כל העולם מעלה ומטה והטע' מיך לא ירמו מכניו והיוסבי' עליה אם ירבו לחטוא יחמית בנימו כמו שעשה במבול ובם דו' ועמור' · והנה הכל בידו כאומר ביד היוצר שיעשה כלי ויפחיתהו ויעשה כלי אחר כן הוא ית' והנה הכל בידו ויעשה בהם דבר והפכו גם בקיום העולם יעשה הפכים כמו יחמית בנימו כשירצה ויעשה בהם דבר והפכו גם בקיום העולם יעשה הפכים כמו שהוא קורא למי הים ויספכם על פני הארץ כמו שפי' למעלה · והחכם ר' אברהם אי"ן ז"ל פי' בשמי' האויר המעלות הם שלשה היסודות שהם נלגלי' זה למעלה מזה ואגודתו הם החיי' על ארץ יסדה שהם האגודות : הלא כבני כושיי' אתם לי בני ישראל כבני כושיי' שהם עבדים והם השחורי' מבני כוש בן חם שהם נמכרי' לעבדי' כן היה ראוי שתהיו אתם עבדים לי כי מבית עבדים קניתי אתכם והעליתי אתכם מארץ מצרי' · ופלשתים מכפתור וארם מקיר · זה נפרש בענין תימה וכי העליתי פלשתי' וארם מגלותם כמו שהעליתי אתכם מארץ מצרי' כי אני הגליתי אות' מארצ' בעבור אהבתכם לפי שהיו שכניכם והרעו לכם מאד והגליתי אות' מארצם ואחר כך לא העליתי אות' מגלותם כמו שהעליתי אתכ' מגלותכם ואע"פ שעדיין לא גלו ארם ופלשתי' כשנאמרה נבואה זאת כי ארם גלו בימי אחז שהגלה אותם מלך אשור אל קיר כמו שכתוב ויעל מלך אשור אל דמשק וייפכה וגלה קירה · וכן התנבא זה הנביא על גלות כמו שאמר וגלו עם ארם ועל גלותם אע"פ זכרם הנבואה הם במקומות רבי' עבר במקו' עתיד שהרי הוא כאילו נעשה כי דברי האל בספר ירמיהו שהתנבא הוא על מרבנם ועל גלותם אע"פ זכרם הנבואה הם במקומות רבי' עבר במקו' עתיד שהרי הוא כאילו נעשה כי דברי האל בספר ירמיהו שהתנבא הוא על מרבנם ועל גלותם אע"פ זכרם הנבואה הם

ל' תר מלי

ל' מהפכן

ל' ומלט מנ'

ה' מלי' ל' ל' ל

הפקר ואין לוקח מהם יודע מי אביון ואתם בני אב אחד הייתם ואינכם כמו פלשתים מכפתור ואדום מקיר שהתערבו זה בזה · ויתכן כי טעם הלא את ישראל העליתי הנה דבר ידוע כי אני אביכם · וכן אמר משה הלא הוא אביך קנך · ומ"ש מארץ ישראל בעבור אחר וכנה הוא העליתי אתכם ממצרים ומפלשתים ומכפתור ואדום מקיר · ואמן ל פירש הלא כבני כושיי' התם שאינכם משתנים בצורתם כל ימיהם כך אינכם שרי' מדרכיכם הרעים הלא את ישראל העליתי מארץ מצרים משעבודם ופלשתים מכפתור בתו להם המשתיתים שהתריבו אותם · וכן אמר בתורה והעוים הישבים בחצרים עד עזה כפתורים היוצאים מכפתור השמידם ויושבו תחתם הם כן נראה שהעוים בחצרות ונביאים היה עד עזה ומזה מערי פלשתי' והכפתורים היוצאים מכפתור השמידום וכל הגבוהות שאמר מהממלכות והאומות באותה הפרשה לימים רבים ושנים אחרונים היו · וכן ואדום מקיר · מקיר בא תגלת פלאסר שהגלם שם כמו שיאמר ויעל מלך אשור אל דמשק וגו' וכן אמר בתחילת נבואה זו שהיא נבואת עמוס וגלו עם ארם קיר' · וכן אמר בכאן ופלשתיים מכפתור כי פלשתים מכפתור בא להם השדד ואדום מקיר בא להם השודד כמו כן · ויונתן לא חדש בזה הכסוק דבר אלא שתרגם כבני כושיי' כבנין רחיקין · כושיים נכתב בשני יודין ונקרא הרחוקה · וכן ופלשתיים : הנה עיני ה' · בממלכה החטאה · הוא מלכות אפרים כי כל המלכים היו רעים וחטאים מירבעם בן נבט על הוסיף בן אלה : והשמדתי אותה · פירוש המלכות אכמיד בלא יהיה עוד מהם מלך לבל בית יעקב לא אשמיד · כי הנה אנכי מצוה · זה אנכי נוגר עליה' שאגיע אותם בכל הגוים כאשר ינוע בכברה כמו שינוע גרגיר ההבה בכברה כשכוברים אותה ויפול לארץ הטפר והפסולת שבה והגרגרי' הטובי' שרם גשים ישארו למעלה · וכן הגרורות שבה שהם גשים והם מחניצי' בכברה אינם נופלים ולא יפלו בארץ אלא חטאים בכתם הדומי' לעפר ולפסולת שאין להם הקום בגאולה ולא ישובו מחטאתם לא תם יפלו לארץ · והחרים החיים שיהיו בזמן הגאולה וכן אותם שימותו בגלות ואתי בתשובה כלם יראו הגאולה וישובו לארצם ולא יפלו לארץ : בחרב ימותו כל חטאי עמי · על אותם חטאים שבדורות אמר הנביא ולא כל החטאים כי רבים מהם גלו אלא החוטאים שהיו אומרים לא הגיע והקדים בעדינו הרעה שהיו מתיאשים מן הפורענות והיו אומרים לא תקרב והמתר בעדינו הרעה וכאשר בתחות לבנו ואם תבא הרעה לא תבא בעבור מעשינו אלא מקרה הוא בעולם' כמו שאמר בתורה' והלכתם עמי בקרי : ביום ההוא · ביום הגאולה אקים את סוכת דוד הנופלת לפי באמר מלכות אפרים הבטל אמר כי מלכות דוד תקום והיא הסוכה על דרך משל כי היא סוככת על העם : וגדרתי את פרציהן · פרצי ישראל · ואמר והריסותיו דרך כלל ואמר ובניתיה על הסוכה : למען ירשו · הפסוק כמו הפוך · למען ירשו אשר נקרא שמי עליהם את שארית אדום · ר"ל שיהם שנקרא שמי עליהם את אדום · ועשה למען אמר הבנה אותם כימי עולם למען ירשו את אויביהם שבניהם והם אדום ופלשתים ומואב ועמון וזהו שאמר בכל הגוים וזהו שאמר כימי עולם כי דוד ויולך ישראל שם באדום נגיבים וכן השאר בכל עולם הגוים לבנין · וכן יהיה לעתיד שירבו ישראל את הגוים כמו שאמר בנבואת עובדיה וירשו הנגב את הר עשו וכן אמר בנבואת ישעיה אדום ומואב משלח ידם · ומה שאמר את שארית אדום ועובדיה אמר ולא יהיה שריד לבית עשו כן יהיה כי עם עשו לא יהיה להם שריד כי כולם יכלו לימות המשיח אבל את ארצם יירשו ישראל ולא כולם אלא שארית מה שלא יהיה ממנה חרבן עולם כי קצתם יהיה חורבן עולם לאות לדורו' על שהרעו לישראל והם היו אחיהם וקצתה ירשו אותה ישראל וישבו בה: עושה זאת · זאת הגזרה אני שאמרתיה לעשנה כי הכת בידי לעשו' : הנה ימי' באים · חורש בקוצר · כל כך תהיה התבואה רבה עד שיתעסקו בקצירת התבואה עד עת החריסה ויפרשו בזה החור' בקוצר על דרך שאמר בתורה והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע אבל זה הוא יותר: ודורך ענבים במושך הזרע · כמו שאמר בתורה ובציר ישיג את זרע · ופי' מושך הזרע כישאר הזרע אל הבדה לזורעו · ומה שאמר מושך הוא בלשון שאמר נושא משך הזרע והוא ענין יקר כמו משך חכמה והזרע יקר לזורעו · וי"ת במפיק בר זרעא : והטיפו ההרים עסיס · על דרך משל מרוב היין והפירות על דרך זבת חלב ודבש · ועסיס · הוא שם כלל לכל משקה שיוצא מן הענבים ומשאר פירות שיוצא המשקה מהם ונקרא עסיס לפי שיוצא המשקה מהם על ידי סחיטה וכתישה מן ועסותם רשעים : תתמוגגנה · על דרך משל כאלו הגבעות נמוגות ומתבוססות מרוב החלב שזב עליהן מן הגלגל ואע"פי שלא זכר חלב כן ר"ל אלא שסומך על המבין בחסרון המלה · וכן דרך המקרא בהרבה מקומות כמו שזכרנו רבים מהם בספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו · וכן אמר בנבואת יואל יטפו ההרים עסיס והגבעות תלכנה חלב · ויתכן שהכל דרך משל על שפע רוב הטובה שתהיה להם לישראל מבלי עמל ויגיעה כמו שפירשנו שם · ושם אמר יטפו מן הקל והנה אמר והטיפו מן הכבל והענין אחד אלא שהכבל מורה רב הפעולה : ושבתי · מבואר הוא · ומה שאמר ושתו את יינם ואכלו פריהם ר"ל שלא יהיה יגיעם לריק שיעבדו אדמתם ויאכלו אויביהם השכנים להם כמו שעשו בהיותם על אדמתם קודם חרבנה כאשר לא היו עושים רצון האל ית' · וכן אמר בנבואת ישעיה וכנו בתים וישבו ונטעו כרמים ואכלו את פריים · ומה שאמר ואכלו פריים והנה אמר ושתו את יינם כוונת הענינים אחת כי הענבים הם לאכילה ולשתיית היין היוצא מהם והוא הדין לשאר הבואות ושאר מאכלות הארץ : ונטעתים · כעין הנטוע שלא יזוז ממקומו · והענין שלא יגלו עוד מארצם וזה שיהיו תמיד עובדים האל ית' ועושין את רצוני · אמר ה' אלהיך · הוא מאמר האל ית' כנגד הנביא : תם ונשלם ספר עמוס :

מזון

רש"י

הנה עיני אדני יהוה במלכה · המלכה הם בית יהוא אבל בית יעקב לא אשמיד : כי הנה אנכי מצוה · להגליותם ולהגיעם בכל הגוים הגעה רבה ויתירה כאשר ינוע מה שבכברי' בכברה לאחר נפלו ממנו סובי' הדקין ויתרו הגסין שאין יכולין לנפלת וזו המנענע מנענע בכל כחו : ינוע · על ידי אחר ולא יתכן לקרוא ינוע שהוא דבר הנע מאליו: לא תבי' ותקדי' בעדינו הרע' · בשביל עוינינו לא תמהר הרעה לנשת ולבא : ביו' ההוא · אחרי בא עליהם כל אלה יבא יום ההו' המוכן לגאולה וכו אקים סוכת דוד הנופלת ית מלכותא דבית דוד · למען יירשו ישראל את שארית אדום ואת כל הגוים אשר נקרא שמי עליהם כי · וגם חורש בקוצר · והשיג דיש את בציר ובציר ישיג את זרע לא יספיקו לחרוש עד שיבא הקציר ולא יספיקו לבצור עד שיבא עת הזרע : תתמוגגנה · יתפלחון תירגם יונתן קרקע עבודה מתמוגגת בבא גשמים : עסיס · יין טיב ומתוק :

סליק ספר עמוס

חזון

אבן עזרא

הנה מי גרם לכם להיותכם כבני כושיים שלא תדעוני המלכי' שלכם כי כל מלכי ישראל עשו הרע על כן אשמיד ממלכת ישראל ולא יהיה עליהם מלך עוד בגלו' שומרון והשבטים כיד מלך אשור : והגיעותי בכל הגויים · סגלו בחלת וחבור וערי מדי : ועשה לא יפול צרור ארצ' כאשר אמר כי לא אשמיד בית יעקב רק מקצתו לבדו ויפת אמר כל ממלכות הארץ ישמיד רק ישראל לבדו ישאר ופירוש סוכת דוד על חזקיהו שנמלט מיד סנחריב ונצל שמו עד למרחוק וכן כתוב : בחרב · כאשר יפול מה שאינכו דגן מהכברה שאין בו תועלת ככה יאבדו רשעי ישראל שהם אומרים בעבור רשעם לא תקריב הרעה לבוא ור' יהושע אמר כי בעדינו כמו אלינו : ביום · יום יאמר על העת : למען · זה הפסוק הפוך הוא וככה פירושו למען יירשו יתר' את שארית אדום וכל הגוים אחרי מות סנחריב ואם על המשיח ברור הדבר הוא : הנה · עתה יספר שובע הארץ : תתמוגגנה · בחלב דרך קצרה : ונטעתים · ואני אנטעם על אדמתם כעין שלא יזוז ממקומו וככה תביאמו ותטעמו וכבה אשתלנו :

נשלם ספר עמוס :

מנחת צדקה

ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת · הנה פלס העיני בגלות ובמשעבוד המלכות ה' בגיכל הסכיה שבגלות בני ישראל עמה פלטי בית המקדש ופלשתים ואדום על הרחבה היה הסכיל בגיים הנה אקים את סוכת דוד היא הכנעה הסוכת ומחבת על בנין בית מזבח עדיים ע"י כבני יהודה וכבני ישראל היה במתילה להיות מוכלת ועל סוף בני הרבנית בלמד בגלה בבלה וגו' ובימים בגיים הן בכות התחלת הגאולה כי לא תהיה לה קומה מיד לן בדיין לא הנים לה בתנות בגין בגיים עולם לך הארי קומה תקון את הבני הה' ישראל ובדרתי את הרעיתן הן עתה בגלות בגבנו בגלן הן בני בתרי' בגיהנו בגלים בל אחד מיפרחל בתוך העדי שלמה הוא יש' ואתה הוה עדיך מלך והוא העדי מדמי הרבני' במדרש בהיה זיין ובם המדרש הקוק בו והן הם הבני כתרים בקרני בתים כל אחד מיפרחל בנגד נעבה ובמעב והן בני אירות קדושים מן הבנים המעבדים אותם כענין לדיקים יוכנים ובעבודתיהם בתאיהם שהן אורות זכיותיהם וע"כ נאמר ובעבודתיהם ולא אמר עבודות בתאיהם ואותם הבעבו' הם זכיות אבר אחד מהם עוכה אותם מרין מבנגוד מלכות והבני הרין ממלך המות והוא ענין באומרו בהעדי שהיה להם בהר הרב היה זין ובם המבורים הקוק בו כי מין הות ענין אירות מבעבוד מלכות בהוא כמין לעבל מהם והבם המבורים הוא אמר לאירות המלך המות בע"ל בבנים מלך המות בה לירבה לבל מבם ליעול בבנו הוא מבור בם המבורים ומבריהו הנה כי בם המבורים הוא מבין מחלך המות והם הבני בתרי' ש"ר פיחוקבתרי' הרבה לה אמרים לישראל בבל' ובבוי ה' יש' ובלו ציון בהנה בעבודה בעלם על ארבם ועל תיקון הבני בלות בעבנו בישראל הנ' בלאר התנלו את עדים הם הבני בהרים בהרי' לעתיד יאמר בם הבהרתי לה בהליכן ולא"ל יתיקן הדבר הבליבי והוא בה"מ לאבר נהרם בבית בני בם"ל בלוכה הבתיבי בלבה ברים הרם בל לאחד בותל לאחד בהם מזרח לבון הרוס על זה אמר · הריסותיו אריס ולא יתוקנו בלבת הדבר' בהם בבני' וישראל ובה"מ שיחזרו בני' ה' :

נבואת עובדיה כה רבנן אמרי אלהים לאדום כישורא

שמענא מן קדם יי ואיזגד בעממיא שליחא קומו ונתערד עלה לקרבא: הא חלש יהבתך בעממיא בוסיר את לחדא: רשעלבך אטעיך דאתרמי לנשרא דשרי כישיני כיפא ברומא מותביה אמר בלביה מן יחתיני לארעא: אם תרים כנישרא ואם ביני כוכביא תשוי מדורך מתמן אחתינך אמרי יי: אם גנבין אתו עלך אם בזוזי ליליא איכדין הויתא דמוך עד דיגנבו מיסתהון ואם חטופין כקטופין אתו עלך הלא משארין עוללן: איכדין אתבלש עשו אתגליין מטמורוהי: מן תחומא אגליוך כל אנשי קימך אטעיוך יכילו לך אנשי שלמך אכלי פתורך שויאו תקלא תחותך מדלית בך סכלתנו: הלא בעידנא ההיא אמרי יי ואוכיד חכימין מאדום וכל גברי ביה אוכלתנותא מכרכא דעשו: ויתברון גיבריך יתבי דרומא בדיל דישתיצי גבר דביה צורבא מכרכא דעשו מקטול: מחטוף אחוך יעקב תחפי נך כהתא ותשתיצי לעלם: ביום מקימך מקבל ביומא דביו עממיא נכסוהי

עובדיה כה אמר אדני יהוה לאדום שמועה שמענו מאת יהוה וציר בגוים שלח קומו ונקומה עליה למלחמה: הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד: זדון לבך השיאך שכני בחגוי סלע מרום שבתו אמר בלבו מי יורידני ארץ: אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך משם אורידך נאם יהוה: אם גנבים באו לך אם שודדי לילה איך נדמיתה הלוא יגנבו דים אם בצרים באו לך הלוא ישאירו עללות: איך נחפשו עשו נבעו מצפניו: עד הגבול שלחוך כל אנשי בריתך השיאוך יכלו לך אנשי שלמך לחמך ישימו מזור תחתיך אין תבונה בו: הלוא ביום ההוא נאם יהוה והאבדתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו: וחתו גבוריך תימן למען יכרת איש מהר עשו מקטל: מחמס אחיך יעקב תכסך בושה ונכרתת לעולם: ביום עמדך מנגד ביום שבות זרים חילו ונכרים

הזון ב"ר פ' חזון ישעיהו בן אמוץ חזון עובדיה כה אמר: עובדיה ל' דכוו' בנבי' כל שאר נביאי' עובדיהו וכל כתיבים עבדיה במ"ב עובדיהו וסי' לאבולן ישמעיהו עבדיהו והאנשים עשים באמינה: קנך ג' וסימ' ושים בסלע הנך: כי תגביה כנשר קנך דירמיה: ואם בין ככבי' שים קנך: ב' ר"פ אם אם וסי' אם גנבים באו לך: אם לשבט אם לארצו: שלמך ג"כ' וחס' והר מ' לוס' נמסר בישעיה סי' מ"ח וירמיה סי' ל"ח:

חזון

עובדיה כה אמר אדני יהוה לאדום שמועה שמענו מאת יהוה וציר בגוים שלח קומו ונקומה עליה למלחמה: הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד: זדון לבך השיאך שכני בחגוי סלע מרום שבתו אמר בלבו מי יורידני ארץ: אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך משם אורידך נאם יהוה: אם גנבים באו לך אם שודדי לילה איך נדמיתה הלוא יגנבו דים אם בצרים באו לך הלוא ישאירו עללות: איך נחפשו עשו נבעו מצפניו: עד הגבול שלחוך כל אנשי בריתך השיאוך יכלו לך אנשי שלמך לחמך ישימו מזור תחתיך אין תבונה בו: הלוא ביום ההוא נאם יהוה והאבדתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו: וחתו גבוריך תימן למען יכרת איש מהר עשו מקטל: מחמס אחיך יעקב תכסך בושה ונכרתת לעולם: ביום עמדך מנגד ביום שבות זרים חילו ונכרים ונוכראים

חזון

עובדיה. זה הנביא לא ידענו באיזה דור התנבא. ודעת רז"ל שזהו עובדיה שהיה עם אחאב. ועוד אמרו כי עובדיה גר אדומי היה והתנבא רע על אדום היינו דאמרי אינשי כפה דתק נגרא בנויה נשרוף תרדלא אמר בו בעל הערוך המומן שתק הכף אותו הכף עצמו שירף פיו בתרדל חזק. אמר הקב"ה יבא עובדי' שדר בין שני רשעים אחאב ואיזבל ולא למד ממעשיהם ויפר' מעשו הרשע שדר בין שני גדיקים יצחק ורבקה ולא למד ממעשיה". והנה כל נבואתו היתה על אדו' ואמר כי עם חרבן אדום תהיה תשוע' ישראל וכזה כלה נבואתו. והנבואה הזאת היתה בבית שני שהרעו בני אדום לישראל בחרבן בית שני כמו שפירשנו בנבואת עמוס בפרשת על שלש' פשעי אדום והנבואה הזה התנב' שעתיד הקב"ה להפרע מהם באחרית הימים בעלו' ישראל מן הגלות. ואמרן אדום אינה היום לבני אדום כי האומות כתבלבלו ולא יכירו בהם מי הוא מאדום ומאחאב ומבני עמון ומשאר האומות כי כולם גלו מארצם ונתערבו באומות ומה שאמרו הנביאים באחרי' הימים אמרו כמו שפירשתי ביעשיה בפרשת קרבו גוים לשמוע. וכן אמר ירמיהו במגילת קינות תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך פקד עונך בת אדום ונומר: כה אמר אדוני אלהים לאדום. בעבור אדום כמו אמרי לי אחי הוא: שמועה שמענו מאת ה'. שיאמרו הגויים על אדום שמועה שמענו מאת ה' וכאילו ציר בגויים שולח ומה היא השמועה שיאמרו גוי לגוי קומו ונקומה עליה למלחמה עליה. על ארץ אדום. לפי' הפסוק כמו הפוך אמר עובדיה שמועה שמענו אני והנביאים האחריים כי כה אמר ה' אלהים לאדום וציר בגויים שולח כמו שפירשנו. כן אמר ירמיה הנביא בנבואתו שמועה שמעתי מאת ה': הנה קטן. בזוי ושפול. כמו קטנתי מכל החסדים. וכן ת"י הא מלכ יהביתך עשו רשיעא בעממיא וכן אמר בזוי אתה מאד. כלומר שלא יחושו לך שאר הגויים אם תאבד: נתתיך. כמו אתך כי בגבואת עבר במקום עתיד רבים: זדון לבך השיאך. להגדיל פה ולהרחיב אף לאחיך יעקב: שכני בחגוי סלע. כשהיית שוכן בהר שעיר חשבת שאתה נשגב בו ואין מי שיוריד ממנו: מרום שבתו. מרום ישיבתו היה בחגוי סלע והוא הר שעיר. ובירמיה מרום גבעה: שכני. כמו שוכן והי"ד ניספח וכן חגבי מרום קברו. היושבי בשמים והדומים להם. בחגוי. כמו חוג הארץ חג וחוג ענין אחד כלומר סביב הסלע ר"ל רחש הסלע והוא המגדל הבנוי עליו: אם תגביה כנשר. אם תגביה שבחך כמו הנשר שיעוף גבוה מכל העופות: שים כמו תשים. וכן עלה ומות בהר כמו תמות: אם גנבים. אמר דרך תימה שיתמהו הרואים בעת החרבן של אדום ויאמרו מה זה היה לך אם גנבי שודדוך בלילה שהיית יכן ולא הרגשת בהם למנעם ולקום כנגדם: הלא יגנבו דיים. כי דרך הגנבים לגנוב דיים כלומר די יוכלון שאת ויניחו השאר: אם בוצרים באו לך. כלומר אם באו לך שודדים ביום כבוצרים שיבצרו הכרם ושובו פעם אחר פעם לבצור כמו שאמר השב ידך כבוצר על סלסלות אע"פכ מי אפשר שלא ישאירו עוללות שאינם ברורות להם מקטנותן והן נסתרות תחת עלי הגפן אבל אתה איך נחפש' שלא ישאירו השודדים לך כלום אפילו מטמוני מסתרים: גנבים ושודדי לילה. הענין אחד והוא בפול במ"ם כי רוב הגנבים יגנבו בלילה: איך נדמית. נכרת כמו נדמו עמי מבלי הדעת נדמה מלך ישראל. וי"ת אכדין הוית דמיך עד דגניבו מיסתהון כלומר איך היית יכן: איך נחפשו עשו. פי' מטמוני עשו כמו שאמר נבעו מצפוניו והענין כפול במ"ם. נבעו מתרגום ויבקש ובעא. וכן אם תבעיון בעיו: עד הגבול. אנשי בריתך ואוכלי לחמך שהיית ביטח בהם הם הגלוך ושלחוך עד גבול אויביך השודדים אותך באלו הם נוהים ובוזים על גלותך והם הם שעזרו אויביך תחתיך ואתה לא הרגשת ולא הבנת כי ביום ההוא תאבד חכמתך וגבורתך. לחמך. פי' אוכלי לחמך: מזור. פי' חילי ומכה. וכן וירא אפריים את חליו ויהודה את מזורו: תחתיך. בסתר שהסתירו עצתם ממך והיו נראים לך כאוהבים. וכן תחתיו לאחר למי הארץ. בסתר. אין תבונה בו. בעשו שלא הבין מה שהיו עושים לו אנשי בריתו. וכן דרך המקרא לדבר בפסוק אחד לנגח ושלא לנגח: הלא. באדום היו חכמים ובינה שברים אבדה חכמתכם. וכן אמר בירמיהו נסרחה עצתם וחכמתכם. וכן היו בהם גבורים והיא מברכת יצחק ועל חרבך תחיה. וביום שברם ותתו גבוריך תימן. הוא מבני אליפז בן עשו. וי"ת יתבי דרומא. למען יכרת איש מהר עשו מקטל. האל"ת יתן חתת בהם למען יכרת איש מהר עשו מקטל מרוב הרג שיהרגו בהם יכרת כל איש מהם. ותרגום הרג קטול וכן אם מקטל אלוה רשע. הן יקטלני לו איחל. וי"ת בדיל דישתלי גברא דביה צורבא: מחמס. כבר פירשנו כי בחרבן בית שני הרעו אדומים לישראל והנביא התנבא שבשם עתידים להרע לישראל בבית שני והקב"ה יפרע מהם באחרית הימים שיכלה אותם מן העולם. והחכם רבי אברהם אבן עזרא פי' הענין הזה בחרבן בית ראשון שהיו בני אדום שרעים לישראל בגלותם ע"י נבוכד נצר. ביום עמדך מנגד. מ"ם עמדך מעמדת בגעי"מ. ולפירושינו יהיה פי' הפסוק כן אע"פ שטיטוס ומחנהו שהחריבו הבית היו אדומים רובם היו בני אדום אבל לא היתה המלכות להם וכשבר טיטוס על ירושלם היו בני אדום ממתים לאידם ומריעים להם באלכס כאשר יוכלו להסגיר הפלטים מהם והיו עומדים על הרבנם והיה רמוי להם לעזרם כי אחיהם היו. והאל"ת מנע את ישראל בשברם במלבר שלא להרע להם בעבור האחיה: ביום שבות זרים חילו. בגלות מקור מן הקל מן שבה. פי' ביום שבאו זרים נכסיו וקניניו: ידו

אבן עזרא

לא ידענו דורו ולא נוכל לומר כי הוא הנזכר בספר מלכים בימי אחאב כי שם כתיב ועובדיה היה ירא את יי והילו היה זה הנביא בעצמו איך יקראהו ירא השם ולא יקראהו נביא כי הנבואה היא המעלה הנכבדת יותר ולפי דעתי כי שמועה שמענו זה הנביא וירמיה ויעשיה וצופים שהתנבאו על אדום על כן אמר שמענו. וציר. כאילו ציר שלוח בגוי' שהתחברו ויאמרו אלה לאלה קומו. הנה קטן. כי מספרי מעט ואין ארץ מלכותם רחבה: זדון שכני. חסר כ"ף כי חשבת כי הר שעיר ימלטך כשוכני בחגוי הסלע. אם תגביה כנשר. פועל יוצא והפעול חסר והוא מקום שבחך וככה המגביה לשבת וכבר פירשתיו הטע' הנביה מקום שבחך כנשר: אם גנבים. בשחר. שודדי לילה. נדמיתה. נכרתה כמו נדמה שמרון: איך. נבעו. כמו אם תבעיון בעיו: עד. לא יכלו אנשי בריתך להושיעך רק שלחוך על סוף הגבול שלך בלכת פליטיך בשביה: לחמך. כהשר היית במקומך והו תחתך. אנשי שלומך המאכילים אותך נותני מזור בלחמך ולא הרגשת ומזור כמו מזורו. ותחסר כ"ף ממלת אין כאיש אשר אין תבונה בו וכמוהו ולאין אונים עצמה ירבה ולאיש אין אונים ור' מרינים אמר בו כמו ממנו וכל ערל לא יאכל בו לא התבוננת ממנו: הלא. לא יועילוך להגילך חכמיך וגם גבוריך: וחתו. תימן. אולי הזכירו לתקפו גבוריך שהם מתימן כי הוא מבני אדום: למען יכרת איש. מרוב ההרג ולא יאשר פליט ונעם למען דבק עם והאבדתי: מחמס. אלו הפסוקים יורו כי אחת הנבואה על אדום הוא אחר גלות ירושלם אל בבל וכן אמ' המקונן זכור יי' לבני אדו' שהיו אומרים לבבליים ערו ערו וכתוב תם עונך בת ציון לא יוסף להגלותך פקד עונך בת אדום וגבוכד נצר השחית אדום ותהי הרלה שממה וככה יתנבא יחזקאל כי ירוש' שבה אחרי גלות בבל ואדום לא שבה וכבר פי' בספר דניאל כי אין יש' בגלות אדום ופיר' דבר הקדמונים מלכות אדום הרשעה והנה טעם מחמס בעבור החמס שעשה אדום ליש' ביום ירוש': ביום. לרחות ולהנקם: ואל

חזון עובדיה כה אמר אדני אלהים לאדום שמועה שמענו מאת יי' וציר בגוים שלח קומו ונקומה עליה למלחמה. כל המעמיד' בגוים דרך מיכום הנה היה זה בשבר הגבול סילחוך כל אנשי בריתך וגו' ר"ל שאנשי בריתך אשר לא בתפחדת מהם הגילוך מתרלך עד גבולך כדי שלא תרגה האויבים המתפשים הדרך בחמת דהנה אנשי שלומך ואנשי לחמך לא יוכלים עתך בכלום יכלו לך בתה בשלוחך עד הגבול אל בשיכו לויבך תזור והכלוב בתחתיך ומקומך אחר שהיית הון לתחום עד כאל המזור שהיה מקום הלזוב בך לא היה מבין בו אדום ונתן לב עליו מי הוא הנרתנו עד שיסכך מה שאין תבונה ואין תבונה לבא בנכל זה המתפש וחיל אלא בשם ה' וגו' כי אין כאן מקום אל שיתנו עצה אחר שבשבה הדבר ברמלות וגו"כ: מסך מזלת הרמיה בשלוחך עד הגבול בשבגבורים יהיו אתים וכלה עשה ה' בשיהיה דרך רמיה לאנשי בריתה כרותת כל האנשי' מהר עשו בשלא יבנו בלות' הדר יהיה דרך הרגה ולא שיהרגו קלת מהם וקלתם ירמו כי כאשר נעשה הענין דרך רמאי' יהיה דרך אל שלא יהיה פריך לבית עשו ומה שיבאתו האויבים מהר עשו בשלא יבנו ובות' יהיה דרך הרגי' בשהרגו כולם הנה אתם עשו בשהיו האויבים עושים אתם לאחיך היה לך ליבוש מזה כי דרך השבר שיבוש אדם ממה שעשיתי לקרובו תרבה ובזה ותתהיה בכרת לעולם כאלו אינך בעולם כ"כ הסגר בבית מהבושה והנה אתה לא עשיתה כן אך הוי' אם בשבו בכרי' מלו וזרים בתו

לב

חזון. עובדיה. איך נתבזה עשו וגו' ר"ל איך ובאיזה ענין היה שנקרבו כל המעמיד' בגוים דרך מיכום הנה היה זה בשבר הגבול סילחוך כל אנשי בריתך וגו' ר"ל שאנשי בריתך אשר לא בתפחדת מהם הגילוך מתרלך עד גבולך כדי שלא תרגה האויבים המתפשים הדרך בחמת דהנה אנשי שלומך ואנשי לחמך לא יוכלים עתך בכלום יכלו לך בתה בשלוחך עד הגבול אל בשיכו לויבך תזור והכלוב בתחתיך ומקומך אחר שהיית הון לתחום עד כאל המזור שהיה מקום הלזוב בך לא היה מבין בו אדום ונתן לב עליו מי הוא הנרתנו עד שיסכך מה שאין תבונה ואין תבונה לבא בנכל זה המתפש וחיל אלא בשם ה' וגו' כי אין כאן מקום אל שיתנו עצה אחר שבשבה הדבר ברמלות וגו"כ: מסך מזלת הרמיה בשלוחך עד הגבול בשבגבורים יהיו אתים וכלה עשה ה' בשיהיה דרך רמיה לאנשי בריתה כרותת כל האנשי' מהר עשו בשלא יבנו בלות' הדר יהיה דרך הרגה ולא שיהרגו קלת מהם וקלתם ירמו כי כאשר נעשה הענין דרך רמאי' יהיה דרך אל שלא יהיה פריך לבית עשו ומה שיבאתו האויבים מהר עשו בשלא יבנו ובות' יהיה דרך הרגי' בשהרגו כולם הנה אתם עשו בשהיו האויבים עושים אתם לאחיך היה לך ליבוש מזה כי דרך השבר שיבוש אדם ממה שעשיתי לקרובו תרבה ובזה ותתהיה בכרת לעולם כאלו אינך בעולם כ"כ הסגר בבית מהבושה והנה אתה לא עשיתה כן אך הוי' אם בשבו בכרי' מלו וזרים בתו

ידו גורל · אפשר שפרשו ירד בשקל רבו מחברנה · או פרשו ידה · מן לילות את קרנות הגויים ומשפטו יילו בשני י"ודין והאי"תן מן הבנים וכשהפילו י"וד הפרש מבני כובד קריאת שני י"ודין הטילו תכועת י"וד הפרש שהוא פת"ח בי"וד האי"תן להורות עליה · אמר כי השליכו גורל על שני ירושלם בחלקם אותו שרי חיל האויבים : גם אתה כאחד מהם · האדומיים שבאו עם הכותיים : ואל תרא ביום אחיך · לא היה לך לראות ביום צרת אחיך · ואחיך פי' ביו' אחיך זהו ביום נכרו · פי' שהתנכר מהרגו והיה כנכרי שהוליאו ממנה וי"ת אותו ביום המסרו ביד אויביו · מן נכר אותו אלהים בידי שפירושו מסר · ואל תגדל פיך · בשחוק או בדברי' אחריס · וכן ת"י ודאסגיתא למלא רברבן : אל תרא גם אתה · כמו האחרי' שהיו נכריס ואתה לא · אל תשלחנה · פי' ואל השלחנה ידיך בנכסיו · וכן ת"י ודאושיטתא ידך בנכסוהי ביו' אבריה : ואל תעמוד על הפרק · הוא אם הדרך מקום שמתפרקי' הדרכים אחת הנה ואחת הנה והאדומים היו עומדי' כל הפרק שלא יוכל לנוס אחד מיסר' שלא יתפשוהו והיו שומרים עליה' הדרכים · שריטיו · בחי' רק כמו שרידיו : כי קרוב · אע"פ שהיה רחוק מיום הנפלאה : על כל הגויים · כי ביום גאולת ישר' יהיה אור היום הרי הוא כמו קרוב כיון שהאל אמר שיהיה ראוי שיחשבו אותו כמו קרוב : כי כאשר שתיתם · עשית' משתה ושמחה על חרבן הר קדשי כן תשתו בום התרעלה אתם וכל הגויים · ישתו כל הגוי' סביב · פי' תמיד בלי הפסק עד שיכלו הרעים שבה' שהרעו לישראל · וכת"י כמה דחדיתון על מחת טורא דקדשי כן ישתו כל עממיא כס פורענותיהון חדירא ושתו ולעו · ובלעו כמו ילע קדש · והיו כלא היו · ויהיו כליס עד שלא יכירו מקומ' כאלו לא היו · ובהר ציון תהיה פליטה · אף על פי שכלו רבים מישראל בגלות פלטה גדולה תהיה להם עוד בהר ציון שנלו ממנו : והי' קדש · יקר' יהיה קדש לה' שיהיו קדושי' לא יהיה בהם עוד ערל וטמא : וירשו בית יעקב את מורשיהם · מה שירשו מתחלה ועוד ירשו שכניהם ארץ אדו' ומואב וארץ פלשתים : והיה כמו האש אוכלה קש כן יאכלום ויכלום אמה שאת' בית יעקב ובית יוסף כפל הענין במ"ש כי בית יעק' נקר' בי' יוסף מיום שנחלקה המלכות · אבל לעתיד תשוב אחת · ורז"ל דרשו כי זכר יוסף לפי שאינו זרעו של עשו נופל אלא ביד יוסף או ביד זרעו של יוסף : וירשו הנגב את הר עשו · מהר עשו ירשו את הנגב והוא ארץ המישור כי הר עשו יהיה שממה חרבן עולם · והשפלה את פלשתי' · והשפלה היו מארץ פלשתי' כי לא יצטרכו להריס להשגיב בהם ולא לזרוע בהם אם לא ירצו כי השפלה והנגב יספיק להם : וירשו את שדה אפרי' ואת שדה שמרון · שמתחלה היו יושביס בהר אפרי' ובהר שמרון ואז לא יצטרכו להרי' לא לשבת ולא לזרוע אלא השדות שהם המישור : ובנימן את הגלעד · וכן בנימן שהיה גבולו בירדן יירש משם והלאה את המישור בארץ הגלעד שהוא מעבר לירדן כי ירדה גבולו כל מישור הגלעד שהו' סמוך לנחלתו כי מנשה שהיה לו ארץ הגלעד יתפשט גבולו משם והלאה בארץ מואב ובני עמון · וי"ת וירשו הנגב ויחסנון יתבי דרומא ית טורא דעשו · ר"ל כי יושבי דרום א"י ירשו את הר עשו שהוא סמוך להם שהוא לדרו' ארץ ישראל ויושבי השפלה בארץ ישראל ירשו את פלשתים שהוא סמוך להם · וי"ת ויחסנון ית קרוי אפרי' ית קרוי שמרון ודבית בנימן דיתבי ארעא דגלעד : וגלות החל הזה לבני ישראל · החל חסר י"וד והוא כמו החיל והא הוא בגר"ש הנה כמהו אל המלך מזקיהו בחיל כבד · ופי' גלות החל הזה לבני ישראל כלו' שהם בני ישראל שהם נפזרי' בגלות · אשר כנעני' · כלומר אשר גלו והם עם כנעניים עד צרפת · וגלות ירושלם אשר בספרד · ירשו את ערי הנגב · והם ערי יהודה כי חלק יהודה היה בדרום ארץ ישראל · וכן אמר עליהם בירמיה ערי הנגב סגרו ואין פותח · ואחר ירשו על גלות ירושלם שהיו מבני יהודה כלומר ישובו לארצם ולעריה' · או אמר ירשו על כלם מפני ירושלם שהיה בחלק יהודה וכל שבטי ישראל יהיה להם חלק בירושל' כמו שכתוב בנבואת יחזקאל · וגלות החל הזה · הוא גלות מיטוס שהגלה בארצות והם העמי' ארצות אלמני"ת ואשקלוני"ת · וצרפת הוא שקורי' פר"נגה וארצות ספרד שקורי' ספני"ה ובני ירושל' הם שגלו בספרד ואחרי' גלו לשאר ארצות המזכרי' שהיו ברשות' והתפשטו בארצות ומארצות אלו גלו מעצמם אותם שהם היו' בארצות ישמעאל · ואומרי' בקבלה כי בני ארץ אלמני"ת היו כנעניי' כי כשפסה כנעני' מפני יהושע הלכו להם לארץ אלמני"ת ואשקלוני"ת שקורין ארץ אשכנז · ועוד היום קורא' אותם כנעניי' · ויונתן תרגם הפסוק כן וגלות עמא הדין דבני ישראל וגו'

ועלו

רשי

גם אתה כאחד מהם · מעלה אני עליך כאילו אתה מן הבאי' עליהם : אל תרא ביום אחיך · לא היה לך להביט ולעמוד מנגד ביום נכרו · ביום הסגרו ביד אויב וכן הוא אומר בשאול נכר אותו אלהים בידי הסגיר אותו בידי : ואל תשלחנה בחילו · אל תשלחנה ידיך בנכסיו כן תרגם יונתן ומקרא קצר הוא וצריך להוסיף עליו ידיך : תעמוד על הפרק · מקום שהבורחי' יוצאי' דרך שם ליתלע ובלשון לעז קור"י אותו טרו"ג : כאשר שתית' על הר קדשי · כמה דחדיתון על מחת טורא דקודשי : ולעו · כתרגומו ויסתלעמון לשו' מהום' ושממו' וטירו' דעת מיפסור"דיסו' בלע"ז : את מורשיהם · נכסי עמתי' דהוו מחסנין להון : כי פי יי' דבר · והיכן דבר וירד מיעקב והאציל שריד וגו' : וירשו הנגב · ישראל שהיו יושבין בדרומה של ארץ ישראל ירשו את הר עשו שהוא במלר דרוס ובני השפלה ירשו את ארץ פלשתים ואת הר אפרי' ואת הר שומרון : ובנימן את הגלעד · ובני מנשה שהיתה ארץ גלעד שלהם יפשטו להם מהלא' לגבולותיה של ארץ ישראל במזרחה : וגלות החל הזה · תירג' יונתן עמא הדין : החל · לשון חיל כמו ויבא ירושלימה בחיל כבד דרך שקה אלא חסר י"וד ויש עוד לפר' החל הזה גלות הגיא הזה : לבני ישראל אשר כנעניים עד צרפת · גלות אשר הוא מבני ישראל שגלו מי' השבטי' לארץ כנעני' עד צרפת : וגלות ירושלם אשר בספרד · שהם מבני יהודה אשר גלו לספרד הם ירשו את ערי הנגב שבדרומה של א"י ואומריס הפותריס צרפת הוא המלכות שקורין פר"נגה בלע"ז ספרד תרג' יונתן אספמיא : ועלי

אבן עזרא

ואל · לא היה ראוי שתראה · ביום נכרו הוא יום לידו שהוא נכר בעיניו שלא הכיר יוסף כמוהו בימים : אל · בעבור שהיה לעולם אדום תחת יד יהודה על כן היה קשה עליו שמחת אדום מצרתו : ואל תשלחנה · דרך קצרה והטע' ידיך וככה יחפרו בעמק רגליו : ואל · הפרק · מקום שיתפרקו ממנו הדרכי' לאחר לבבלייס מי זה הדרך הלך הפלים : ואל תסגר שרידיו · למסור בחילו הסגיר עליו : כי · הטע' במהרה יקרה לכל גם לך כמקרה הזה : כי מדבר ליום' כאשר שתיתם כום כן ישתו כל הגויים · ולעו כמו ילע קדש ועשה בליעה אלא שהוא חסר בי"ת ויפת אמר כאשר שתו הגויים ושמחו על הר קדשי כן ישתו על הר עשו : ובהר ציון · כל הגויים יהיו כלא היו ואין פליט להם אבל בהר ציון תהיה פליטה אמר יפת זה לעתיד ורבי משה אמר על ימי חזקיהו ורבי ישועה אמר על בית שני : והיה · ובית יוסף · הטעם כפול והזכיר יוסף כנגד יעקב ויוסף : וירשו · אנשי הנגב שם מקום או נגב ארץ ישראל והיושבי' בשפלה כמו בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובנימן ירש את הגלעד מעבר לירדן : וגלות · אמר ר' משה הגלות שהחלו לגלות ור' מרינוס אמר כי החל כמו ויאבל חיל וחותה והטעם כי תתפש המדינה ונהרג שבתוכה גם הבורחים לא כמלטו דרך מעטים שהיו בחיל : אשר כנעניים · שמענו מפי גדולי' כי ארץ אלמני"ה הם הכנעייס שברחו מפני בני ישראל בבואם אל הארץ גם ככה צרפת היא פר"נסיה ותרגם יונתן בן עוזיאל ספרד אספמיא וזו היא גלות מיטוס וזאת הנבואה לעתיד לא כאשר אמר רבי משה כי אז נפזרו מהבית הראשון :

ועלו

ממוה"רש אלמושנינו ז"ל

בלו שעריו ולפי' כשילו גורל עליהם שאר באמת מרכה גדולה לים' הנה גם להה כמ' מהם בית' והנה היה מן הדמוי שהל הרא ביום אחיך כפי' ביום שנתנכרו מלרגם שהוא היה יום אל שבו יצלו ממנה ולפי הממהה לא היתה ראויה לך כשנאבדו בני יהודה ולפי' הלאוק ביום צרה שלהם ולפילו לצא אל שער עמי ולא היית רואה מהם אלא אפילו להבלו' בשער עמי ביום אודם לא היה לך לעשות בשתנות להה בעצמך שם כי בזה גדולה היא לך על זה ולפי' בהוך הבלי' בשלא תבוא להה בעצמך ממש לא היה לך לצא וז"ל גם אתה ד"ל הארנים וגם אתה ולא יוכר שהכונת לכך הנה עכ"ז לא היה ראוי לראות אפילו ביום רעהם לך היה לך לעבר בלא השלחנה ידי האויב לפי' בנכסיו ביום שהיה בא הליד לראוך ולפי' על שם הדרך שאינו נוכר כ"כ אם אתה עומד שם לעשות עמהם רע לא היה לך לעמוד להכרית אפי' הפליט שאינו נוכר אחר שאינו פליט להר ולא"ל להכריחו אך אפי' למושרו ביד האויב ולפי' שאינם אלא ממש מזער ואתם הפרידים :

אבן עזרא

ואל · לא היה ראוי שתראה · ביום נכרו הוא יום לידו שהוא נכר בעיניו שלא הכיר יוסף כמוהו בימים : אל · בעבור שהיה לעולם אדום תחת יד יהודה על כן היה קשה עליו שמחת אדום מצרתו : ואל תשלחנה · דרך קצרה והטע' ידיך וככה יחפרו בעמק רגליו : ואל · הפרק · מקום שיתפרקו ממנו הדרכי' לאחר לבבלייס מי זה הדרך הלך הפלים : ואל תסגר שרידיו · למסור בחילו הסגיר עליו : כי · הטע' במהרה יקרה לכל גם לך כמקרה הזה : כי מדבר ליום' כאשר שתיתם כום כן ישתו כל הגויים · ולעו כמו ילע קדש ועשה בליעה אלא שהוא חסר בי"ת ויפת אמר כאשר שתו הגויים ושמחו על הר קדשי כן ישתו על הר עשו : ובהר ציון · כל הגויים יהיו כלא היו ואין פליט להם אבל בהר ציון תהיה פליטה אמר יפת זה לעתיד ורבי משה אמר על ימי חזקיהו ורבי ישועה אמר על בית שני : והיה · ובית יוסף · הטעם כפול והזכיר יוסף כנגד יעקב ויוסף : וירשו · אנשי הנגב שם מקום או נגב ארץ ישראל והיושבי' בשפלה כמו בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובנימן ירש את הגלעד מעבר לירדן : וגלות · אמר ר' משה הגלות שהחלו לגלות ור' מרינוס אמר כי החל כמו ויאבל חיל וחותה והטעם כי תתפש המדינה ונהרג שבתוכה גם הבורחים לא כמלטו דרך מעטים שהיו בחיל : אשר כנעניים · שמענו מפי גדולי' כי ארץ אלמני"ה הם הכנעייס שברחו מפני בני ישראל בבואם אל הארץ גם ככה צרפת היא פר"נסיה ותרגם יונתן בן עוזיאל ספרד אספמיא וזו היא גלות מיטוס וזאת הנבואה לעתיד לא כאשר אמר רבי משה כי אז נפזרו מהבית הראשון :

ועלו

יונה א

רדק

ועלו מושיעי׳ · המלך המשיח וחביריו · שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם : לפקוד את הר עשו · לקחת משפט ישראל מהם על כל אשר הרעו להם ויונתן תרגם ויסקון
משזבין מטורא דציון למידן ית כרכא רבא דעשו והוא כרך של אדום : והיתה לה׳ המלוכה · ואז תהיה המלוכה לה׳ לבדו · כי כל הגוי׳ יולו במלכותו כמו שאתר בנבואת
זכריה והיה ה׳ למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד · ויונתן תרגם ותתגלי מלכותא דה׳ בקריב על כל יתבי ארעא ותהי מלכותא דה׳ לעלם ולעלמי
עלמיא : תס ונשלם ספר עובדיה :

רשי

ועלו · שרי ישראל מושיעי׳ בהר ציון : לשפוט את הר עשו · ליפרע מהר עשו את׳ ליסר׳ לשפט יושבי״ציה בלע״ז: והיתה לי׳ המלוכה · לימדך שאין מלכותו שלימה עד שיפרע מעשו הרשע: הר עשו · יש כרכא רבא דעשו :

ספר יונה

וקרא עליה את קריאתו : לברוח תרשישה. יש שאמה תרשיש והוא בת״ל אמר אברח לי הים שאין שכינה שורה בת״ל אמ׳ לו הקב״ה חייך יש לי שלוחי׳ כיון׳ בך לשלוח אחריך ולהביאך משם משל לעב׳ כהן שברח מן רבו ונכנס לבית הקברו׳ אמר לו רבו יש לי עבדי׳ כיונא בך לשלוח אחריך ולהביאך משם ומה רואה יונה שלא דעה ללך אל נינוה אמר הגוים קרובי תשובה הם אם אומ׳ להם ויעשו תשובה נמצאתי מחייב את ישר׳ שאי שומעי לדברי הנביאי׳: זיתן שברה · הקליש לתת שכרה ואין דרך יורדי הים לתת שכ׳הספינ׳ עד שעת היציאה והוא הקדי׳ ולא עוד אלא שנתן שכר כולה: חשבה להשבר · נדמית כאילו היא נשברת : המלחים · בני אדם המנהיגי׳ את הספינה : איש אל אלהיו מן שבעי׳ אומות היו שם: רב החובל · שר המלחים שאף הם נקראים חובלי הים ובלע״ז נוכי״רנייל : מה לך נרדם · מה לך להיות נרדם אין עתה עת רדם : יתעשת · לשון מחשבה

באה יא אלהיכם ו בל יחזקאל ומלכי דמ׳ : בת״כ

ספר יונה

וקרא עליה את קריאתו : לברוח תרשישה. יש שאמה תרשיש והוא בת״ל אמר אברח לי הים שאין שכינה שורה בת״ל אמ׳ לו הקב״ה חייך יש לי שלוחי׳ כיון׳ בך לשלוח אחריך ולהביאך משם משל לעב׳ כהן שברח מן רבו ונכנס לבית הקברו׳ אמר לו רבו יש לי עבדי׳ כיונא בך לשלוח אחריך ולהביאך משם ומה רואה יונה שלא דעה ללך אל נינוה אמר הגוים קרובי תשובה הם אם אומ׳ להם ויעשו תשובה נמצאתי מחייב את ישר׳ שאי שומעי לדברי הנביאי׳: זיתן שברה · הקליש לתת שכרה ואין דרך יורדי הים לתת שכ׳הספינ׳ עד שעת היציאה והוא הקדי׳ ולא עוד אלא שנתן שכר כולה: חשבה להשבר · נדמית כאילו היא נשברת : המלחים · בני אדם המנהיגי׳ את הספינה : איש אל אלהיו מן שבעי׳ אומות היו שם: רב החובל · שר המלחים שאף הם נקראים חובלי הים ובלע״ז נוכי״רנייל : מה לך נרדם · מה לך להיות נרדם אין עתה עת רדם : יתעשת · לשון מחשבה

מס׳ הרש אלמושנינו ז״ל

יונה האמיה חשבה להשבר · ר״ל שמורה שהית׳ הרוח מכה בה בתכלית החזק שלא היה יכול להעתיקה ממקומה בקלות וחשבו שזה היה מצר מגדלה ולזה העלו את הכלים אשר באמיה אל היס להקל מעלי׳ הרוח גדולה יוליכ׳ אל ארץ חיו שתהיה : כי

מ״ע ספורנו ז״ל

וקרא עליהם כי עליה רעת׳ לפני יתעניים לברות · הנה הבריחה בכל מקום היא סור מתקום שכנת חיוה דבר : והנייחה היא להתלע מן המויק הרוקע · אמנם ענין יונה לא היה להתלע מחל ית׳ ולא למרות פיו שלא ילך לנינוה ויקר עליה כאשר נהו כי אם היה כן היה חייב מיתה כמו שקרה לנביאת בבית אל אמנ׳ היתה כונתו לנאת הכף מח״י ולבל זי שוב שמה גם אחרי שובו מנינוה פן תשרה עליו נבואה שנית ותצוהו לעשות כן לישראל ובהיות׳ בלתי מקבלים ממנו יחבלו · לבא אליהם ולגר שם : קרא אל אלדיך · שיתלה פני אלהי האלהים: אולי יתעשת · לקול תחנוני אלדיך : באשר לתי מהאלהות · במה חטאת ולתי חטאת אולי נוכל לפייסו : עברי

מנחה גדולה

ויהי דבר ה׳ אל יונ׳ ובו׳ מהר״מ ז״ל הנה למאן דאמר שהיה בן הנרפית שהיה אליהו בימי אחאב ושהוא הנביא אשר שלח אליעב לתשוב את יהוא בן נמשי יהיה הקשר והסמיכות אל הקודם שלו כי עבדיהו גם הוא היה בזמן ההוא אך למ״ד שהיה בימי יהושפט בן יותם שהיה דור שלישי ליהוא איך לומר כי אחר אמרו ולא יהיה שריד לבית עשו כי ה׳ דבר שהוא כאשר כתבנו שגם אשר ימלט מבית יעקב ומבית יוסף לא ימלט ממנו ית׳ כי הוא יתיתנו בכל מקום שיהיה על כן יתכן שאך לו ענין יונה שברח מלפני ה׳ ולא יכול כמפורש בכתובים · ויקם יונה לברוח וכו׳ אמר שהנוים קרובי תשובה הוא מפני שאין הילר הרע מתגבר גם כל כך כמו בישראל זו״ש וקרא עליה ובו׳ כי יגש היותה העיר הגדולה והתשובה לא תתגלה כי אם בקריאה קלה מסקיק לה וזהו וקרא עליה · ולא פירש מה יקרא לה כי ראה אלקים כי ישרב יונה על חטאתו על ישראל ולבלתי הענישו בעצם לא פירש עד יתרצה ללכת כי אם היה פירש לו הי׳ מתחייב מיד לעשותו ואם היה ממלן וכובש נבואתו היה מתחייב מיתה ע״כ המתין ה׳ עד שהתרצה ללכת כאשר היה אחר היסורי׳ שקבל על שהתעלם לבלתי עשות הדבר

יונה א

רדק

ויהי דבר ה׳ אל יונה בן אמתי לאמר׳ זה הנביא לא ראינו נבוא׳ כתובה לו אלא זו שכיבא על נינוה · אבל מצאנו לו נבואה אבל לא נכתבה שכתוב בספר מלכים הוא הביב את נבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה כדבר ה׳ אלהי ישרא׳ אשר דבר ביד עבדיו יונה בן אמתי הנביא אשר מגת החפר · ויש בדבר הזה מחלוקת בדברי ר״ל · אמרו יונה חבא בבול הבן ולא תבא בכבוד אב · ר״ל חשש לכבוד ישר׳ · לפיכך ברח לאול׳ לארץ שאינה מקוש נבואה כדי שלא ישלחהו אל ית׳ לנינוה ויהיה שיהיו קרובי תשובה ויהיה בזה עונש ליש׳ ולא חשש לכבוד אל ית׳ · וזהו מה שנאיבו ויהי דבר ה׳ אל יונה שנית · שנית דבר עמו ולא שליחי׳ · והקשו ולא והא כתיב אשר דבר ביד עבדיו יונה בן אמתי הנביא · ותרצו על עסקי נינוה לא דבר עמו אלא פעם שנית ולא שליחי׳ · ותהס אמרו לא דבר עמו אלא בדבר נינוה ולא בדבר אחר אלא פעם שנית ולא שליחים · ומה שאמר אשר ביד עבדו יונה בן אמיתי ר״ל כמו שנתהפך להם בנינוה מרעה לטובה כך ביתי ירבע בן יואש נתהפך להם מרע׳ לטוב׳ · ונבואה זה היה משבע זבולן מן הגרא׳ כי נת החפ׳ היה שם עירו ובחלק זבולון היה כמו שכתו׳ נת החפר עת הקנין · ויש לשאול למה נכתבה נבואה זו בכתבי הקדש וכולה על נינוה שהיתה מאומו׳ העול׳ ואין בו זכר לישרא׳ ואין בכל הנביאים זולתה כמוה · ונוכל לפרש כי נכתבה להיות מוסר לישר׳ שהרי עם נכרי שאינם מישראל היה קרוב לתשובה וכפעם הראשונה שהוכיחם הנביא שבו בתשובה שלמה מרעתם וישראל מוכיחים מותם הנביאים השכם והערב ואינ׳ שביים מרשעם · ועוד להודיע הפלא הגדול שעשה האל ית׳ עם הנביא שהיה במעי הדג ג׳ ימים וג׳ לילות ואי׳ ועוד שהקיאו הדג · ועוד ללמד שהאל ית׳ חומל על בעלי תשובה מלאיה עם שיהיו ומוקל להם וכ״ש כשהם רבים : קוס לך אל נינוה · וקרא עליה כי עלתה רעתם לפני · ולא כתב מה יקרא עליה אלא ממה שקרא עליה בסיף ונינוה נהפכה למדנו כי זאת הקריאה אמר לו שיקרא עליה כי עלתה רעתם לפני · למד כי האל ית׳ מסגיח לף בהומות העולם כשחגדל רעתם בחטם וכן בדור המבול ובאנשי סדום כי מלאה הארץ חמס · והחמס מפסיד הישוב והאל ית׳ רוצה בישוב העולם אבל בשאר עבירות אינם חשובי׳ לפניו שיסגיח עליהם אלא בישראל לבדם כמו שאמ׳ רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה כמו שפי׳ בנבואת עמוס : ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני ה׳ · ואיך יהיה יכול לברוח ודוד אמר אנה אפנך אברח אלא אין מלפני כמו מפני כי הנביא היה אלא חכמה ודעת ואיך היה חושב לברוח מפני ה׳ אלא מלפני ה׳ היה חושב כי פי׳ מלפני הדבר שהוא לפני ה׳ והוא רוח הנבואה׳ כי חשב שאם יצא מא״י לא תשרה עליו רוח נבואה והיה ממאן ללכת בזה השליחות כי אמ׳ יונה הנוי׳ קרובי לתשובה הם ואם אלך אליהם בשליחו׳ הא ית׳ שונו מדרכיהם הרעי׳ ויחייבו ישראל בזה שאני והנביאים אחרים הולכים אליהם תמיד בשליחות האל ית׳ ואינ׳ שבי׳ מדרכם הרעה לפיכך היה ממאן ללכת בשליחות זה · וכן פי׳ רז״ל כי בעבור זה היה נמנע כי אמר אין השכינה שורה בת״ל ובעבור שהנוים קרובי תשובה ושלא לחייב את ישראל ברח אמר לו הקב״ה יש לי כיונא בך : וה׳ הטיל רוח גדולה אל הים · אל ברכיה אדם מבקש לברוח וברח אבל שהוא יוכל לעמוד · יש לך אדם שברח אבל ברח היס ברח מפני שב׳ היס רואה וינוס ואתה ברחת אל היס · וי״ת מלפני ה׳ מן קדם דאתנבי בשמא דה׳ : וירד יפו · מעירו שהיא גם החפר אז מירושלם ירד אל יפו שהיא על שפת הים והוא חוף אניות והנכנס ביס יקר׳ יורד כמו שב׳ יורדי הים באניו׳ כי שפת הים הוא מקום נמוך כנגד שאר היבשה · ואמ״ל פי׳ כי יקרא יורד כנגד האניה שהיא עמוקה ויורד בה כמו שאמר וימצא אניה ורד בה · וכן אמר ויונה ירד אל ירכתי הספינה · וכן יורדי הים באניות : וימצא אניה באה תרשיש · באה טעמו מגרע · ר״ל שהיתה מוכנת ללכת ולבא תרשישה : ויתן שכרה · שכר הראוי לו לתת לה אמר לתת לו נתנו מתחלה · ובדרש נתן שכר כל הספינה בעבור שתמהר ללכת ולא תתמתן לסוחרים ולסחורות בעבור שהיה רוצה לברוח מהר · וסמכו מזה שאין הנבואה שורה אלא על אדם עשיר : ויהוה הטיל · חשבה להשבר · על דרך הרחבת הלשון · ר״ל אנשי האניה חשבו שתשבר האניה : ויירדו המלחים · הם תופשי המשוטי׳: אל ירכתי הספינה · אל אחת מן הירכתים · וכן ויקבר בערי גלעד · ועל עיר בן אתונות : ויקרב אליו רב החובל · הגדול שבספנים כי הספני׳ נקראים חובלים לפי שמוסכין ומתירין חבלי התורן כפי חכמתם וחובל הוא שם כלל לחובלים · וכן ת״י רב ספינא הוא שם בשקל ואת היותר החרמנו · וג״כ יהיה שם כלל לחובלי׳ והוא הגדול המנהיג הספינה על פיו ימשכו ויתירו הספנים את החבלים : יתעשת · יתרצה · וכן אבדו עשתונותיו ומלכא עשית לקדמותיה ר״ל ויאמרו

מהשב · וי״ת יתרחיס :

ויהי דבר ה׳ אל יונה בן אמתי לאמר׳ זה הנביא לא ראינו נבוא׳ כתובה לו אלא זו שכיבא על נינוה · אבל מצאנו לו נבואה אבל לא נכתבה שכתוב בספר מלכים הוא הביב את נבול ישראל מלבא חמת עד ים הערבה כדבר ה׳ אלהי ישרא׳ אשר דבר ביד עבדיו יונה בן אמתי הנביא אשר מגת החפר · ויש בדבר הזה מחלוקת בדברי ר״ל · אמרו יונה חבא בבול הבן ולא תבא בכבוד אב · ר״ל חשש לכבוד ישר׳ · לפיכך ברח לאול׳ לארץ שאינה מקוש נבואה כדי שלא ישלחהו אל ית׳ לנינוה ויהיה שיהיו קרובי תשובה ויהיה בזה עונש ליש׳ ולא חשש לכבוד אל ית׳ · וזהו מה שנאיבו ויהי דבר ה׳ אל יונה שנית · שנית דבר עמו ולא שליחי׳ · והקשו ולא והא כתיב אשר דבר ביד עבדיו יונה בן אמתי הנביא · ותרצו על עסקי נינוה לא דבר עמו אלא פעם שנית ולא שליחי׳ · ותהס אמרו לא דבר עמו אלא בדבר נינוה ולא בדבר אחר אלא פעם שנית ולא שליחים · ומה שאמר אשר ביד עבדו יונה בן אמיתי ר״ל כמו שנתהפך להם בנינוה מרעה לטובה כך ביתי ירבע בן יואש נתהפך להם מרע׳ לטוב׳ · ונבואה זה היה משבע זבולן מן הגרא׳ כי נת החפ׳ היה שם עירו ובחלק זבולון היה כמו שכתו׳ נת החפר עת הקנין · ויש לשאול למה נכתבה נבואה זו בכתבי הקדש וכולה על נינוה שהיתה מאומו׳ העול׳ ואין בו זכר לישרא׳ ואין בכל הנביאים זולתה כמוה · ונוכל לפרש כי נכתבה להיות מוסר לישר׳ שהרי עם נכרי שאינם מישראל היה קרוב לתשובה וכפעם הראשונה שהוכיחם הנביא שבו בתשובה שלמה מרעתם וישראל מוכיחים מותם הנביאים השכם והערב ואינ׳ שבים מרשעם · ועוד להודיע הפלא הגדול שעשה האל ית׳ עם הנביא שהיה במעי הדג ג׳ ימים וג׳ לילות ואי׳ ועוד שהקיאו הדג · ועוד ללמד שהאל ית׳ חומל על בעלי תשובה מלאיה עם שיהיו ומוקל להם וכ״ש כשהם רבים : קוס לך אל נינוה · וקרא עליה כי עלתה רעתם לפני · ולא כתב מה יקרא עליה אלא ממה שקרא עליה בסיף ונינוה נהפכה למדנו כי זאת הקריאה אמר לו שיקרא עליה כי עלתה רעתם לפני · למד כי האל ית׳ מסגיח לף בהומות העולם כשחגדל רעתם בחטם וכן בדור המבול ובאנשי סדום כי מלאה הארץ חמס · והחמס מפסיד הישוב והאל ית׳ רוצה בישוב העולם אבל בשאר עבירות אינם חשובי׳ לפניו שיסגיח עליהם אלא בישראל לבדם כמו שאמ׳ רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה כמו שפי׳ בנבואת עמוס : ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני ה׳ · ואיך יהיה יכול לברוח ודוד אמר אנה אפנך אברח אלא אין מלפני כמו מפני כי הנביא היה אלא חכמה ודעת ואיך היה חושב לברוח מפני ה׳ אלא מלפני ה׳ היה חושב כי פי׳ מלפני הדבר שהוא לפני ה׳ והוא רוח הנבואה׳ כי חשב שאם יצא מא״י לא תשרה עליו רוח נבואה והיה ממאן ללכת בזה השליחות כי אמ׳ יונה הנוי׳ קרובי לתשובה הם ואם אלך אליהם בשליחו׳ הא ית׳ שונו מדרכיהם הרעי׳ ויחייבו ישראל בזה שאני והנביאים אחרים הולכים אליהם תמיד בשליחות האל ית׳ ואינ׳ שבי׳ מדרכם הרעה לפיכך היה ממאן ללכת בשליחות זה · וכן פי׳ רז״ל כי בעבור זה היה נמנע כי אמר אין השכינה שורה בת״ל ובעבור שהנוים קרובי תשובה ושלא לחייב את ישראל ברח אמר לו הקב״ה יש לי כיונא בך : וה׳ הטיל רוח גדולה אל הים · אל ברכיה אדם מבקש לברוח וברח אבל שהוא יוכל לעמוד · יש לך אדם שברח אבל ברח היס ברח מפני שב׳ היס רואה וינוס ואתה ברחת אל היס · וי״ת מלפני ה׳ מן קדם דאתנבי בשמא דה׳ : וירד יפו · מעירו שהיא גם החפר אז מירושלם ירד אל יפו שהיא על שפת הים והוא חוף אניות והנכנס ביס יקר׳ יורד כמו שב׳ יורדי הים באניו׳ כי שפת הים הוא מקום נמוך כנגד שאר היבשה · ואמ״ל פי׳ כי יקרא יורד כנגד האניה שהיא עמוקה ויורד בה כמו שאמר וימצא אניה ורד בה · וכן אמר ויונה ירד אל ירכתי הספינה · וכן יורדי הים באניות : וימצא אניה באה תרשיש · באה טעמו מגרע · ר״ל שהיתה מוכנת ללכת ולבא תרשישה : ויתן שכרה · שכר הראוי לו לתת לה אמר לתת לו נתנו מתחלה · ובדרש נתן שכר כל הספינה בעבור שתמהר ללכת ולא תתמתן לסוחרים ולסחורות בעבור שהיה רוצה לברוח מהר · וסמכו מזה שאין הנבואה שורה אלא על אדם עשיר : ויהוה הטיל · חשבה להשבר · על דרך הרחבת הלשון · ר״ל אנשי האניה חשבו שתשבר האניה : ויירדו המלחים · הם תופשי המשוטי׳: אל ירכתי הספינה · אל אחת מן הירכתים · וכן ויקבר בערי גלעד · ועל עיר בן אתונות : ויקרב אליו רב החובל · הגדול שבספנים כי הספני׳ נקראים חובלים לפי שמוסכין ומתירין חבלי התורן כפי חכמתם וחובל הוא שם כלל לחובלים · וכן ת״י רב ספינא הוא שם בשקל ואת היותר החרמנו · וג״כ יהיה שם כלל לחובלי׳ והוא הגדול המנהיג הספינה על פיו ימשכו ויתירו הספנים את החבלים : יתעשת · יתרצה · וכן אבדו עשתונותיו ומלכא עשית לקדמותיה ר״ל ויאמרו

לכו

אבן עזרא

ועלו מושיעי׳ · הם שופטי יש׳ לשפוט השרידים בהר עשו אז תהיה לשם המלוכה בגלוי כדרך והיה יי׳ למלך על כל הארץ שהוא לעתיד :

ספר יונה

זה הנביא התנבא על ירבעם בן יואש וכן כתיב הוא אשר דיבר יי׳ ביד עבדו יונה בן אמתי אשר מגת החפר · יש לתמוה איך יעלה על לב חכם שידע השם ומעשיו שיש שוב לברוח מפניו והוא בידו והכל מלא כבודו ואיך יתעב׳ מורה פי השם והוא כתוב כי הוא הנביא והנאמן אמר כי הלך אל נינוה וקרא עליה ולא הזכיר זה הכתוב כמו קראן לו ויאכל לחם ואני אומר כי אין זה כמו זה כי אין טעם להזכיר אם אכל אם לא אכל אם לא קראו לו רק פגע בו ודבר עמו ועוד אם יונה מלא דבר השם למה היה ברח והוא אמר על כן קדמתי לברוח תרשישה ועתה הנה ראינו שלא היה משה רוצה ללכת בשליחות השם להוציא עמו ואף כי יונה שילך להשיב אל נינוה וכבה אמרו חכמנו שחבע כבוד הבן ועתה אמרתו לך סוד יש עושה חרוזים בחולדתו בלי למוד ויש שהוא נבי׳ לימוד וכאשר יקבל כבה יוכל שלא לקבל ונקל הוא האחרון מן הראשון וכל הנביאי׳ לבד ממשה אחד עבור כבוד השם על פניו נבואתם כולם במראו׳ הם גם בחלום על כן אמרתי על אברהם אביו זה בנבואה על נפיון האלהים ולקח המאכלת ואחזו נוטה לשמוע מהרה וכאשר חיפשתי בכל המקרא לא מצאתי מלת בריחה רק דביקה על מלת פני כמו ומפניך אברח ויברח יפתח מפני אחיו והנה לא מצאתי בנבואת יונה שברח מפני השם רק מלפני השם וכתוב אי׳ אשר עמדתי לפניו והנה כל זמן שהוא מקבל הוא מלפני לפני השם ובכה וינא קין מלפני יי׳ על כן אחריו ומפניך אסתר כי פני האדמה לפני יי׳ ועוד כתוב לבוא בנקרת הצורי׳ ובנקיקי הסלעים מפני פחד יי׳ וכתב לבוא עמהם תרשישה מלפני יי׳ והמסכילים יבינו : קוס · נינוה · בית מלכות אשור והיא היוס תריבה וחכמי ישראל בארץ יון אומרי׳ כי היא הנקראת אור״עיה ואנכי לא ידעתי ועתה לא ניוהו שיאמר עוד ארבעים יום רק כי עלתה רעתם לפני והמפרש כי פחד שיקרא נביא השקר בהנחם השם מהרעה לא דבר נכונה כי זאת הטעם לא אמר לו רק בפע׳ השנית כי שם כתוב את הקריאה אשר אני דובר אליך והוא עוד מ׳ יום ועוד איך יאמרה הנביא פי השם ועוד כי אנשי נינוה לא היו טפשים כי למה שלא השם נביאו אליהם כי לא ידור עמהם ועוד כי אנשי נינוה לא היו טפשים הגזירה עליהם ולולי שידעו זה באמת אם ישובו אל השם ואם לא ישוב תתקיים הגזירה והנה איך יקראהו נביא השקר והנכון מה שאמרו קדמונינו ז״ל כי חרה לו שימלטו בעבור ישראל והנה מנאמנו כתוב היתה עיר גדולה לאלהים שהיו יריאים השם מקדם והמפרש כי היתה עיר גדולה בעיני השם להשחית׳ אין זה דרך הלשון כי כתוב חגדל נפשי בעיני השם ולא לשם והנה כתוב לאלהים וכתיב כל הגויים כאין נגדו ולא יחוס אם הם רבים ופירו׳ לאלהים כי היו יריאים השם הימים הקדמונים רק עתה בימי יונה החלו לעשות רע ולולי זה שהיו בתחלה

ויאמרו · לכו ונפילה גורלות · יש לתמוה בזה הענין ואיך חשבו כי בעבור אנשי האניה הזאת היה סער גדול כים וכי לא היו אניות אחרות בים · וכי כל האניות שיש להם סער כים מפילים אנשיה גורלות בשל מי הרעה ומצאתי בפרקי רבי אליעזר בא עליהם סער גדול כים ומימינם ומשמאלם כל האניות עוברות ושבות בשלום בשתיקות היום הא זניה שירד בה יונה בצרה גדולה שחשבה להשבר אמרו בשל מי הרעה הזאת לנו באשר למי הרעה הזאת לנו נדעה באשר למי הרעה הזאת לנו בעבור מי הוא : ויאמרו · הגידה נא לנו באשר למי הרעה · שאתה הוא מי שבעבורו בא אליונו הצרה הזאת · הגידה מה מלאכתך על איזה עון נתפשת מה היא מלאכתך אולי היא מלאכת רמאות וחמס ובעבור זה אתה מייב : ומאין תבא · אולי ברחת מפני רעה שעשית שם . ומה מרגך · אולי בני מרגך הם בני רשעים : ואי מזה עם אתה · מ"ש השמוש כמו הפיך כאן אמר ומאיזה עם אתה · או יתפרש בלי הפיך וה העם שאתה ממנו איזה הוא אם הוא עם שנאוי מהעם ית' מרוע מעשיהם : ויאמר · בשני דברים השיב להם תשובה על שאלתם כיון שאמר להם עברי אנכי ידעו עמו ואמרו וכיון שאמר ה' אלהי השמי' הבי ירא השיב להם על שאלת' מה מלאכת' כי אין מלאכתו מלאכת מרמה אבל הוא ירא את ה' ולא עושה כל עול · ומה שאמר אשר עשה את הים ואת היבשה בעבור שהיה להם סער כים אמר כי האל יתברך עשה הים והוא הטיל רוח סערה בו והוא יסקימנו כשירצ' אוליהנו אל היבשה : והמר על השמים אלהי כי הוא מנהיג' ושופט' · ואמר על האמן אשר עשה שפירושו תקובי לה נברא מתחל' מחוקנת לעולם הברואים עד הקוות המים : ויירא · כי הגיד להם · כשאמר להם ואת ה' אלהי השמי' אני ירא אמרו לו אם כן איך היה זה הסער בעבורך · אמר להם אני נביא והאל יתברך היה שולח אותי לנינוה והיה קשה בעיני לבתי אליה וברחתי לי מפני זה ואלהי מארץ ישראל שהיה מקו' הנביא' : ויאמרו · כי הים הולך וסוער · כי אין לנו הוצאת שיתוק הים כי הנה הולך וסוער יותר · ויתוק הים מקו' שאין נגיע · וכן אמר ושמתו כי ישתוקו : ויאמר · בשלי · בעבורי כלומר בחטאת אשר לי : ויחתרו · החזיקו במשוטות להוציא הספינה אל היבשה כי תופס המשוט ומוליכו בים הוא כחותר בים · וי"ת ושייטין · ומה שאמר להשיב לכי שמהיבשה נסעה הספינ' ובאת' אל היבשה הנה הוא שבא אליה : ויקראו מבואר הוא אמנם בה"א : נקיא בא"לף כדרך בעלי הא"לף נביא נשיא : ויאמר · מבואר הוא : וירא · ויזכמו זבח · איך זכמו זבח בספינה אלא פירושו כתרגומו ואמרו לדבחא דבח קדם ה' : וידרו נדרי' · שאר נדרי' זולתי זבח כמו לתת לדק' לעניים : ויתן ה' · ענין זמון כמו אשר מנה מאכלכם והא ית' הזמינו לפי שעה שבשע' שהטיל יונה בים הזמין הדג שבלעו ולא טבע בים · וזה היה אחד מן הנסים · ובפרקי רבי אליעזר ר' טרפון אומר ממונה היה הדג משעת ימי בראשית לבלוע את יונה : ויתפלל יונה · נס גדול היה שהיה במעי הדג שלשה ימים ושלשה לילות והוא חי ועוד נס אחר שלא נדה' אלא עמד בדעתו ובשכלו והתפלל : הדגה · כמו הדג ויבא בלשון זכר ונקבה כמו והדגה אשר ביאור מתה · ויש דרש כי נקבה היתה · ומ"ש ממעי הדגה במקו' בי"ת אלא ר"ל כי מתוך הצרה התפלל · וכן מבטן שאול שועתי : ממעמקי' קראתיך ה' · מן המצר קראתי יה : ויאמר · ועננני · כיון שעמד בחיותו ידע שיצא ממעי הדג בשלום : ותשליכני מצולה · ונהר יסובבני הנה הנכנס בים והחכ"ר חברה מ"ע פי' כי במקו' החחברו' הים עם הנה' היה זה : כל משבריך וגליך בהשב' גלי הים בעת הזעף יקראו משברי' ואמרתי נגרשתי שחשב' כשהטילוני בים שאני מת · ונגרשתי מנגד עיניך כלומ' מהשגחתך עלי עד שחשבתי שהסתר' פניך ועיניך ממני · אך עתה שעשי' עמי הנס הגדול הזה ועודני חי במעי הדג ידעתי שאוסיף עוד להביט אל היכל קדשך בבי' המקד' ומקו' הנבואה ומקו' השגחתך עוד תשיבני אליו ואם אני ברחתי ממנו ופי' להבי' להתפלל נגד ההיכל : אקפוני

ונדעה ה' בקריא' וסי' הוציא' אלינו ונדעה אותם' יגישו ויגידו לנו · הגידו האותיות לאחור · ונדעה בשלמי הרעה הזאת · ונדעה התצליח דרכינו דפסל מיכה · וחר פלוגתא ונדעה גרדפה לדעת : ז' פסוקין ואת את ואת וסימ' והקריב מזבח השלמים אשה ליי' חלבו · ואת כל חלב פר · ואת האיל יעשה · ואת כל שללה תקבוץ · ואם נכלמו מכל אשר : ויאמר אלידם עברי · ואת עשו שנאתי : ולא יכלו ג' בקריאה וסימ' להוציא את הכנים ולא יכלו · להבקיע אל מלך ארום : ויחתרו האנשים להשיב אל היבשה : כאשר י' דמטעי' דסביר אשר בקריאה וסימ' מסת נדבת ידך אשר התן כאשר תגינא דפסוק' השמר בנגע הצרע' · אחרי באשר יצאו הרדפים · עמו הראובני והגדי לקחו נחלתם תגיינא דפסוק · בגורל נחלתם דקדים ליה ואלה אשר נחלו בני ישראל · התשבית להשכיח עמי שמי · ותשכח יי' עושה נוטה שמים · כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי · כאשר חפצת עשית · וישמע זרובבל בן שאלתיאל :

רשי

לכו ונפילה גורלות · רואים היו שאר ספינו' הולכות בים בשלו' ושלה' משתברת אמרו בשביל אחד ממנו הוא כן מצינו בפרק דרבי אליעזר: בשלמי · במעשיו של מי ממנו : הגידה נא לנו באשר למי · למי חטאת אשר בשביל כן הרע' הזאת לנו: ומאין תבא · שמא על אנשי אותו מקום בגזרה גזר' : ואי מזה עם אתה · שמא עמך חטאו : מה זאת עשית · למה עשית כן לברוח מפני מושל כזה : ויחתרו האנשי' יגעו ועסקו כאותר במחתרת : בנפש האיש הזה · בעון שנשלח יד בנפשו : וידרו נדרים · שיתגיירו : דג גדול · זכר היה והיה עומד בריוח ולא נתן לב להתפלל רמז הב"ה לדג והקיאו לתוך פיה של נקבה שהיתה מלאה עוברי' והיה שם בדוחק ונתפלל שם שנא' ממעי הדגה : מבטן שאול שועתי · מבטן הדג שהוא כשאול לי : כל משבריך וגליך · כל נתגולותי דימה על שם שהנשאול משבר ומפרק את הים: ואני אמרתי · כשהשליכוני אל הים הנני מת ונגרשתי מנגד עיניך : אך · ראיתי שקיימתני כל אלו הימים ידעתי כי אוסיף להביט אל היכל קדשך : סוף

אבן עזרא

בתחילה אנשי הספן לא היה שולח נביאו אליהם והנה ראינו שסבו תשובה נמורה אין כמוה ולא תמצא כתוב שסברו מזבחות בעלים או נדו פסילים והנה מזה נלמוד שלא היו עובדי פסילים : ויקס · וירד יפו · אמר הגאון כי תרשיש תרסוס ורבי מבשר אומר שהיא עיר תולס באפריקי : ויתן שכרה · לא כל שכרה רק מה שהוא חייב ליתן בחלקו : ויי' הטיל · השליך דרך משל והטעם שהשליכו מהיבשה על כן לא יכלו להשיב אל היבשה כי לא היה זה רק במקום התחברות הים עם הנהר והוא סמוך אל היבשה כי לעולם הוא קשה על הספינות והעד שככה היה שאמ' ותשליכני מצולה בלב ימים נהר יסובבני : והאניה חשבה · כמו ארן כי תחטא לי: וירקו המלחים · יועלי הספינה כמו מלחייך וחובלייך ויפת אמר כי מלח היו מוליכים : אל ירכתי הספינה · אל אחת ירכתי הספינה כמו ויקבר בערי גלעד : ויסכב וירדם · מצער היס ומזעמו אולי לא נכנס קודם זה בספינה : ויקרב · רב החובל · הגדול שהיו חובלי' הוא מרימי החבלי' חבלי התורן ורבי משה אמ' מגזרת תחבולות : יתעשת · כמו אבדו עצתונות יו וכמוהו עשתי עשר בעבור שזה המספר הוא כמו שני חשבונות כלל ופרט וכמוהו אלהים יחשוב לי : ויאמרו · י"א היו כי שם ספינות אחרות ויוכלו לנאת וזאת לבדה בצרה על כן אמרו לכו ונפילה גורלו' : בשלמי · בעבור מי וכמוהו על השל : ויאמרו · המפר' שבקשו לדעת מאיזה עם הוא ומאי זה ארץ שמא נגזר עליהם מהשמים מות לא דבר נכונה כי אם גזר השם על עם אם לא היה בעיר אחד מהם שנגזר עליו רק במקום אחר עם אחרים למה יפחדו האחרים כאילו יתערבו על שגזר עליו לבדו למות ומנהג רוב האדם לחיות ממלאכת' ומלאכת האדם חורה על דברו ולמה נכנס ללכת למקום אחר ויש ארצות שרוב אנשיה טובים וכמה היום ידוע: ויאמר · השיב להם על האחרון שהוא מבני עבר הנקראים שהם על אמונה עבר הראשון שהוא אבי כל בני עבר ואין לו יראה רק מהשם שברח מלפניו והזכיר השמי' והארץ והים והטע' כי אדע כי הוא עושה ועל הכל יחשול : ויירא · כנגד שאמ' אני ירא ויאמרו לו מה זאת והטעם איך עשית זה לברוח מלפני השם כי הוא גילה סודו להם

רמב"ן

לכו ונפילה גורלות · יש לתמוה בזה הענין ואיך חשבו כי בעבור אנשי האניה הזאת היה סער גדול כים וכי לא היו אניות אחרות בים · וכי כל האניות שיש להם סער כים מפילים אנשיה גורלות בשל מי הרעה ומצאתי בפרקי רבי אליעזר בא עליהם סער גדול כים ומימינם ומשמאלם כל האניות עוברות ושבות בשלום בשתיקות היום הא זניה שירד בה יונה בצרה גדולה שחשבה להשבר אמרו בשל מי הרעה הזאת לנו באשר למי הרעה הזאת לנו נדעה באשר למי הרעה הזאת לנו בעבור מי הוא : ויאמרו · הגידה נא לנו באשר למי הרעה · שאתה הוא מי שבעבורו בא אליונו הצרה הזאת · הגידה מה מלאכתך על איזה עון נתפשת מה היא מלאכתך אולי היא מלאכת רמאות וחמס ובעבור זה אתה מייב : ומאין תבא · אולי ברחת מפני רעה שעשית שם . ומה מרגך · אולי בני מרגך הם בני רשעים : ואי מזה עם אתה · מ"ש השמוש כמו הפיך כאן אמר ומאיזה עם אתה · או יתפרש בלי הפיך וה העם שאתה ממנו איזה הוא אם הוא עם שנאוי מהעם ית' מרוע מעשיהם : ויאמר · בשני דברים השיב להם תשובה על שאלתם כיון שאמר להם עברי אנכי ידעו עמו ואמרו וכיון שאמר ה' אלהי השמי' הבי ירא השיב להם על שאלת' מה מלאכת' כי אין מלאכתו מלאכת מרמה אבל הוא ירא את ה' ולא עושה כל עול · ומה שאמר אשר עשה את הים ואת היבשה בעבור שהיה להם סער כים אמר כי האל יתברך עשה הים והוא הטיל רוח סערה בו והוא יסקימנו כשירצ' אוליהנו אל היבשה : והמר על השמים אלהי כי הוא מנהיג' ושופט' · ואמר על האמן אשר עשה שפירושו תקובי לה נברא מתחל' מחוקנת לעולם הברואים עד הקוות המים : ויירא · כי הגיד להם · כשאמר להם ואת ה' אלהי השמי' אני ירא אמרו לו אם כן איך היה זה הסער בעבורך · אמר להם אני נביא והאל יתברך היה שולח אותי לנינוה והיה קשה בעיני לבתי אליה וברחתי לי מפני זה ואלהי מארץ ישראל שהיה מקו' הנביא' : ויאמרו · כי הים הולך וסוער · כי אין לנו הוצאת שיתוק הים כי הנה הולך וסוער יותר · ויתוק הים מקו' שאין נגיע · וכן אמר ושמתו כי ישתוקו : ויאמר · בשלי · בעבורי כלומר בחטאת אשר לי : ויחתרו · החזיקו במשוטות להוציא הספינה אל היבשה כי תופס המשוט ומוליכו בים הוא כחותר בים · וי"ת ושייטין · ומה שאמר להשיב לכי שמהיבשה נסעה הספינ' ובאת' אל היבשה הנה הוא שבא אליה : ויקראו מבואר הוא אמנם בה"א : נקיא בא"לף כדרך בעלי הא"לף נביא נשיא : ויאמר · מבואר הוא : וירא · ויזכמו זבח · איך זכמו זבח בספינה אלא פירושו כתרגומו ואמרו לדבחא דבח קדם ה' : וידרו נדרי' · שאר נדרי' זולתי זבח כמו לתת לדק' לעניים : ויתן ה' · ענין זמון כמו אשר מנה מאכלכם והא ית' הזמינו לפי שעה שבשע' שהטיל יונה בים הזמין הדג שבלעו ולא טבע בים · וזה היה אחד מן הנסים · ובפרקי רבי אליעזר ר' טרפון אומר ממונה היה הדג משעת ימי בראשית לבלוע את יונה : ויתפלל יונה · נס גדול היה שהיה במעי הדג שלשה ימים ושלשה לילות והוא חי ועוד נס אחר שלא נדה' אלא עמד בדעתו ובשכלו והתפלל : הדגה · כמו הדג ויבא בלשון זכר ונקבה כמו והדגה אשר ביאור מתה · ויש דרש כי נקבה היתה · ומ"ש ממעי הדגה במקו' בי"ת אלא ר"ל כי מתוך הצרה התפלל · וכן מבטן שאול שועתי : ממעמקי' קראתיך ה' · מן המצר קראתי יה : ויאמר · ועננני · כיון שעמד בחיותו ידע שיצא ממעי הדג בשלום : ותשליכני מצולה · ונהר יסובבני הנה הנכנס בים והחכ"ר חברה מ"ע פי' כי במקו' החחברו' הים עם הנה' היה זה : כל משבריך וגליך בהשב' גלי הים בעת הזעף יקראו משברי' ואמרתי נגרשתי שחשב' כשהטילוני בים שאני מת · ונגרשתי מנגד עיניך כלומ' מהשגחתך עלי עד שחשבתי שהסתר' פניך ועיניך ממני · אך עתה שעשי' עמי הנס הגדול הזה ועודני חי במעי הדג ידעתי שאוסיף עוד להביט אל היכל קדשך בבי' המקד' ומקו' הנבואה ומקו' השגחתך עוד תשיבני אליו ואם אני ברחתי ממנו ופי' להבי' להתפלל נגד ההיכל : אקפוני

כמה רש אלמושנינו ז"ל

כי ידעו האנשים וגו' ר"ל שקודם בה הסער הגדול הגיד להם כן וזה טעם לו' כי ידעו כי הגיד להם ולא אמר הגיד להם כי מלבני ה' הוא ברחת ז"ש ויראו האנשים יראה גדולה כי מי יגע במשית ה' ונקה אחר במשית לכי הימו אמר להם שהוא נביא ה' · אוהביה כי' כי ירחו יראה גדולה כי אין סכן שאחר שהוא ברח מלפני ה' שזה הסער הגדול בא ויברע ממנו ויאבדו הם קודם שיעבו מעבר בוו"ם מ"ש לה"כ מה נעשה לך וגו' כי אמרו לו כן כי הים הולך וסוער ואולי יאבדו ולזה יש להם לאחר עשות מעבדו: שאלוני והטילוני וגו' ל' מה שאמר שאלוני והיה כשאמ' להם הטילוני אל היס להורות להם כי מעת שיטלוהו להטילו בים שהוק הים מעליהם כי יודע אני כי בשלי הסער וגו' ר"ל ואין לכם לירוח עוד כי אין תועלת בנס אלא בשבילי הטילו בא הסע' ולזה הכי' שלא תמהרו מעבדי לא תאבדו אחר שהת' נקיי' מה' ועבו היכול' לנא' מן הים ומזה הטעם נמש' אחריו ויחתרו האנשי' ולא יכולו לה יכורם כן הוא' כי יודע אני וכו' איני יודע טעם אל שהיה לריך לומר להם כן והיה די שיגיד להם שאני והטילוני אל הים אל מה שאלו ממנו מה נעשה לך ומזה הטעם עשו הכנתם אל נא נתבדה בנפש ר"ל עתה ונעשה כזאת וקדם שנעשה מעשהו נתחנן לפניך שלא נאבד וזה טעם נא כי היה רצוי שיאמר אל נאבדה וגם כן בלשון הוספין הם הוא הייב מיתה בעבור מה שברח כי אולי אין להם רוצה אלא הסער הזה ולא שנאבד בעבור הסער ואם נהרגהו יהיה עלינו דם נקי כי אולי אתה כאשר תעשה עשית ר"ל כי מה שחשלת להרבע מזה הים כבר עשית בזה הסער בשיכחה לא אולת: אז יאמר כי אתה ה' עשה מה שאתה חפץ כן במה שאתה מביא הסער הים אל פיתבד האיש הזה ולא כפי המבטם כי אינו חייב מיתה בשבילי מה שברח ולזה נתרגן לפניך בלא תתן עלינו דם נקי כי אם נשיאנו אל הים נחשוב שהוא דם נקיא כי לא היה חייב מיתה : ואלמר קראתי מצרה לי אל ה' ויענני יש להמה בזאת התפלה כי לפי מבטיחתם היה נרמות סיגנון תפלה אלא ספור מה שנעשה זה כ"ל בכך מבטן שאול היה מתפלל אל הים שיטולהו מהאיה שהוא היה מלטער בה בים בשהיה פס בצער ושיב מותו מהייו בשמים פס ולא יהיו חיין היו צער קראתי מצרה לי אל ה' ויענני ר"ל שמזאת הצרה אשר לי אי בה אני קורא אל הים שיענני ממנה בין אי בין מת וכן מבטן שאול שלני

ב

ב"ש בלשון ה בשופר

ג"ע ספורנו עברי אנכי · מתלמידיו של עבר שאין להם מלאכה ולא ארץ מיוחדת לדירתם אבל הולכים מעי' לעיר ללמוד וללמד ואינם מבלל המון העם · ואת ה' אלהי השמים אני ירא · שהוא אותו אלהי האלהים לבד לא יעשרך לתלות בני אדם ולא בים ולא ביבשה · ירא גדולה · נעלים יה בעבדו על אלהי האלהים · מה זאת עשית · הלא ידעת אם כן שיוכל למנוע בריחתך גם בים · והטילוני אל הים · כי לא תעלה

יונה ג

אפפוני מים עד נפש. סבבוני מים עד שכמעט יגלה ממני נפשי עד שבלעני הדג. וכן כי באו מים עד נפש: סוף חבוש לראשי. הסוף הוא הגומא. ויש ממנו גדל על שפת היאור אז היה לפי' נקראים סוף שגדל על שפתו סוף רב. ויש ממנו שגדל בקרקע היה בעיקרי ההרי' והוא שקורין לו בלעז אלגא והוא דק וארוך ונכרך בראשי הדגים. וזהו שאמר סוף חבוש לראשי. ופי' לראשי הדג שבלעני כי הוא היה כמו ראשו כל זמן שהיה במעי הדג. וי"מ סוף יש סוף. ואומרי' כי יש סוף הוא נכנס בים יפו ועל הדרך הזה ת"י ימא דסוף תלי לעיל מן ריש: לקצבי הרים ירדתי. לסוף ההרים אשר בים כלומר לעיקריהם שהוא קרקע הים. וקצב וקן אחד הוא. וכת"י לעיקרי טורי

אַפָּפוּנִי מַיִם עַד־נֶפֶשׁ תְּהוֹם יְסֹבְבֵנִי
סוּף חָבוּשׁ לְרֹאשִׁי: לְקִצְבֵי הָרִים
יָרַדְתִּי הָאָרֶץ בְּרִחֶיהָ בַּעֲדִי לְעוֹלָם
וַתַּעַל מִשַּׁחַת חַיַּי יְהוָה אֱלֹהָי:
בְּהִתְעַטֵּף עָלַי נַפְשִׁי אֶת־יְהוָה זָכָרְתִּי
וַתָּבוֹא אֵלֶיךָ תְּפִלָּתִי אֶל־הֵיכַל
קָדְשֶׁךָ: מְשַׁמְּרִים הַבְלֵי־שָׁוְא
חַסְדָּם יַעֲזֹבוּ: וַאֲנִי בְּקוֹל תּוֹדָה
אֶזְבְּחָה־לָּךְ אֲשֶׁר נָדַרְתִּי אֲשַׁלֵּמָה
יְשׁוּעָתָה לַיהוָה: וַיֹּאמֶר יְהוָה לַדָּג
וַיָּקִא אֶת־יוֹנָה אֶל־הַיַּבָּשָׁה:
וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֶל־יוֹנָה א
שֵׁנִית לֵאמֹר: קוּם לֵךְ אֶל־נִינְוֵה
הָעִיר הַגְּדוֹלָה וְקְרָא אֵלֶיהָ אֶת־
הַקְּרִיאָה אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹבֵר אֵלֶיךָ:
וַיָּקָם יוֹנָה וַיֵּלֶךְ אֶל־נִינְוֵה כִּדְבַר
יְהוָה וְנִינְוֵה הָיְתָה עִיר־גְּדוֹלָה
לֵאלֹהִים מְהַלַּךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים: וַיָּחֶל
יוֹנָה לָבוֹא בָּעִיר מַהֲלַךְ יוֹם אֶחָד
וַיִּקְרָא וַיֹּאמַר עוֹד אַרְבָּעִים יוֹם
וְנִינְוֵה נֶהְפָּכֶת: וַיַּאֲמִינוּ אַנְשֵׁי ה
נִינְוֵה בֵּאלֹהִים וַיִּקְרְאוּ־צוֹם וַיִּלְבְּשׁוּ
שַׂקִּים מִגְּדוֹלָם וְעַד־קְטַנָּם:
וַיַּגַּע הַדָּבָר אֶל־מֶלֶךְ נִינְוֵה וַיָּקָם
מִכִּסְאוֹ וַיַּעֲבֵר אַדַּרְתּוֹ מֵעָלָיו וַיְכַס
שַׂק וַיֵּשֶׁב עַל־הָאֵפֶר: וַיְזַעֲקוּ וַיֹּאמַר
בְּנִינְוֵה מִטַּעַם הַמֶּלֶךְ וּגְדָלָיו לֵאמֹר
הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה הַבָּקָר וְהַצֹּאן
אַל־יִטְעֲמוּ מְאוּמָה אַל־יִרְעוּ וּמַיִם
אַל־יִשְׁתּוּ: וְיִתְכַּסּוּ שַׂקִּים
הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה וְיִקְרְאוּ אֶל־אֱלֹהִים
בְּחָזְקָה וְיָשֻׁבוּ אִישׁ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה
וּמִן־הַחָמָס אֲשֶׁר בְּכַפֵּיהֶם:
מי

רשי

סוף חבוש לראשי. ימא דסוף תלי לעיל מן ריש שהרחיב הקב"ה יש סוף ואיך עברו ישראל בתוכו שהיו שתי עיני הדג' כמין שתי חלונות ומסתכל ורואה כל מה שבים: לקצבי הרי' ירדתי. לסוף מדת ההרים הקבועי' על התהום ירדתי: הני אמרתי הארץ בריחיה בעדי. כנגדי למעלה ממני סגור ולא הגלה לעולם: בעדי כמו וסגרת הדל' בעדך וכן כל בעד שבמקרא עור בעד עור הבר כנגד אחר: לעולם. מוסב על מה שאמר למעלה ואני אמרתי נגרשתי והני אמרתי הארץ בריחיה סגורים בעדי לעולם: ותעל משחת חיי. הכל כבר ראיתי כאן גיהנ' ומשם העליתני והבני עתה כנגד תחת ההיכל שבירושלים כענין שנאמר אך אוסיף להביט אל היכל קדשך ותבא אליך תפילתי אל היכל קדשך: בהתעטף. באיסתלהו וכן בהתעטף נפשם וכן בעטף עולל: משמרי הבלי שוא. הומות העולם העובדים ע"ה: חסד יעזבו. ירחם הקב"ה שכל חסד וטובתן מאתו יעזבו אבל אני איני כן אלא בקול תודה אזבחה לך כן תרגם יונתן ובפרקי דרבי אליעזר דורשו כלפי המלחים שעזבו חסדם שהיו מטיבים לע"א וכתגיירו ישועתה ליי. נדרי שלמים ותודה אשלם לשם ישועות אשר ליי' ישועתה כמו ליישועתה וכן קומה עזרתה לנו לעזרה שלנו: נהפכת. נהרבת: אדרתו. לבוש יקריה: ויזעק. נוה והכריז: מטעם המלך וגדוליו. מעצת המלך וגדוליו נוה להכריז: ויקראו אל האלהים בחזקה. אסרו אתהיות לבד והולדות לבד אמרו לפניו רבונו של עולם הם אין אתה מרחם עלינו אין אנו מרחמים על אלו: מי

אבן עזרא

להם: ויאמרו. מה נעשה. והטעם תן לנו עצה מה נעשה: ויסתוקו. היה כמו ויסמוכו ויסתוקו: ויאמר. מתאוה ומבקש למות ולא תשוב נינוה לשם ולא היה אומר להם ככה לולי ששמע מפיהם כי יסליחוהו: ויחתרו. פירשו וכבר חברו ומלת ויחתרו בעבור שבעלי המשוטות דומים לחותרים: ויקראו. האמינו כולם בשם הנכבד ושבו לקרא אליו: בנפש. בעבור כחו ויעבד יעקב ברחל: כאשר חפצת. שהתברר להם כי בעבורו היה סוער: ויסלו. מזעפו. דרך משל כמו זועפים: וירמו. ויזבחו. אחרי לאתם: וימן. כמו זמן: ויהי יונה. אין כח באדם לחיות במעי הדגה כפי שעה ואף כי זה המספר רק במעשה גם: ויתפלל. המפרשים רצו לפרש חדוש והוליחו הכתוב מפשוטו כי יונה לא התפלל רק אחרי לאתו אל היבשה בעבור שמאלו ממעי ולא אמר במעי והלא ראו שם כתוב מבטן שועתי וכבה ממעמקי' קראתיך יי' ועוד כי מלת שועתי לאו' כי התפלל ושוע אל השם ברוש שיקיאנו הדג' וכבה ותבא אליך תפילתי והנה למה לא היה כאו' ויתפלל יונה אחרי לאתו ממעי הדגה ועוד כי אחר תפלתו כתוב ויאמר יי' לדג והביאם בדרה הזאת בעבור ותעל משחת ותבוא אליך תפלתי. ועתה שים לבך וראה כל תפילת נביא וברכתו היא ברוח נבואה ויעקב אמר אשר לקחתי מיד האמרי כי דבר שנגזר להיות ידבר בלשון עבר וככה ויט שכמו לסבול דרך כובד מיעקב וישמן ישורון ויבעט וירא יי' ויגאן ויסכן ישראל בטח בדד ובתפילת דוד בברחו ויענני מהר קדשו סלה כי הכתו' אמר בברחו ולא אחר ברחו ובתפילתו אך אוסיף להביט אל היכל קדשך שהוא השמי' יי' בהיכל קדשו ורבים ככה ושם כתו' ישועתה ליי' שהיה מקוה כמו ישועתה ליי' לבקש ויש מי שאומר כי דגה בלעה הדג ואין צורך כי דגה ודג שם המין כמו לדק ונדקה: ויאמר. שאול. מקוש עתוק הפך שמים שהו' מרוש: ותשליכני. ימים. כמו על יאוריהם ויפת אמר כי יש סוף מתערב עם ים יפו וסוף כמו ותשם בסוף בעבור היותו קרוב: ואני נגרשתי מנגד עיניך. הם הפשמים: אפפוני. עד נפש. עד הגיעה נפשי למות: לקצבי. מקומות שיכרתו שם ההרים מגזרת ויקצב עץ: והארץ. סגרה בריחיה כעדי שלא אוכל להיות על הארץ: בהתעטף. כמו כי יעטף. ותעל משחת חיי. דרך משל על נשמתו שהיא באמת חיתו: משמרים. פועל יונה והטעם על אנשי

לראשי ד'בקרי'וסי'לכן שימר לראשי אשימך. סוף חבוש לראשי. סבות לראשי ביים נשה. שמאלו תחת לראשי קדמאה דספר'יקום ט"ר"ק וסי'קום התהלך בארץ לארכה יקום לך פדגה אדם: קם קדש את העם. קים רד לקראת אחאב. קים לך צרפתה. קים וירדת בית היוצר. קום לך אל נניוה. והבדו. קים כי עליך הדבר קים קדש הם'ויקרא ויאמר י'פסיקי'אית בהון ויקרא ויאמר וסי'נמס'במלכי'א'סי'י ז'ויעבר ט'וסי' נמסר במלכים א'סי'ט"ו ובסדר נח ויזעק ד'וסי'נמסר בספ'שפטי'סי'ד'ויישבו ח'רפין וחס'וסי'במס'רבת':

ויסתוקו: ויאמר. מתאוה ומבקש למות ולא תשוב נינוה לשם ולא היה אומר להם ככה לולי ששמע מפיהם כי יסליחוהו: ויחתרו. פירשו וכבר חברו ומלת ויחתרו בעבו' שבעלי המשוטות דומים לחותרים: ויקראו. האמינו כולם בשם הנכבד ושבו לקרא אליו: בנפש. בעבור כחו ויעבד יעקב ברחל: כאשר חפצת. שהתברר להם כי בעבורו היה סוער: ויסלו. מזעפו. דרך משל כמו זועפים: וירמו. ויזבחו. אחרי לאתם: וימן. כמו זמן: ויהי יונה. אין כח באדם לחיות במעי הדגה כפי שעה ואף כי זה המספר רק במעשה גם: ויתפלל. המפרשים רצו לפרש חדוש והוליחו הכתוב מפשוטו כי יונה לא התפלל רק אחרי לאתו אל היבשה בעבור שמאלו ממעי ולא אמר במעי והלא ראו שם כתוב מבטן שועתי וכבה ממעמקי' קראתיך יי' ועוד כי מלת שועתי לאו' כי התפלל ושוע אל השם ברוש שיקיאנו הדג' וכבה ותבא אליך תפילתי והנה למה לא היה כאו' ויתפלל יונה אחרי לאתו ממעי הדגה ועוד כי אחר תפלתו כתוב ויאמר יי' לדג והביאם בדרה הזאת בעבור ותעל משחת ותבוא אליך תפלתי. ועתה שים לבך וראה כל תפילת נביא וברכתו היא ברוח נבואה ויעקב אמר אשר לקחתי מיד האמרי כי דבר שנגזר להיות ידבר בלשון עבר וככה ויט שכמו לסבול דרך כובד מיעקב וישמן ישורון ויבעט וירא יי' ויגאן ויסכן ישראל בטח בדד ובתפילת דוד בברחו ויענני מהר קדשו סלה כי הכתו' אמר בברחו ולא אחר ברחו ובתפילתו אך אוסיף להביט אל היכל קדשך שהוא השמי' יי' בהיכל קדשו ורבים ככה ושם כתו' ישועתה ליי' שהיה מקוה כמו ישועתה ליי' לבקש ויש מי שאומר כי דגה בלעה הדג ואין צורך כי דגה ודג שם המין כמו לדק ונדקה: ויאמר. שאול. מקוש עתוק הפך שמים שהו' מרוש: ותשליכני. ימים. כמו על יאוריהם ויפת אמר כי יש סוף מתערב עם ים יפו וסוף כמו ותשם בסוף בעבור היותו קרוב: ואני נגרשתי מנגד עיניך. הם הפשמים: אפפוני. עד נפש. עד הגיעה נפשי למות: לקצבי. מקומות שיכרתו שם ההרים מגזרת ויקצב עץ: והארץ. סגרה בריחיה כעדי שלא אוכל להיות על הארץ: בהתעטף. כמו כי יעטף. ותעל משחת חיי. דרך משל על נשמתו שהיא באמת חיתו: משמרים. פועל יונה והטעם על אנשי

מסורת אלשינו זל

אלי בו אלי מסוב כי אלי בעבר בחול מסוב שהתעב קולי והוא מה בלתר נ"כ ממעי הדגה וכן ונהר יסובבני סוף חבוש לראשי כי הסי בעבר גדול והבני אומר ומתחבן שאלה שהיה בגרם מנגד עיניך כי טוב מזתי מקיי אלא לם יהיה בהלוך שתלה להוליני מכלן ולזה לוך ממית לוחי שתל' בלוסיף להביט אל היכל קדשך ה"ש לך והנה אמר שלקצבי הרים ירדתי ולין סבק שאמות כפי המנהג הטבעי כי הארץ היא בריחים ובדיש לי לעולם כי אני אומר בעמתי היס עד שלא אוכל לעלות הנני מתחבן לבניך הכסם שתעלה חיי משחת ר"ל לכי שאני חי בשחת בעבר גדול ותהיה הלאת חיי משחת בשתעלני מכאן יותר ממה שבקשתי עד עתה כי טוב מזהו מחיי לעבר בעבר והנה כתבר רוחי מתעטפת ומתקבצת ויקרוה למות הנה לת ה' זכרתי ר"ל מרליתי שהיו מי שיגיעני מהמות כי אם ה' לבדו ואחלי תבוא אליך תפילתי אל היכל קדשך ר"ל שתבא ותקבל תפלתי אל ענין היכל קדשך בשאלוסי' להביט אל היכל קדשך ע"ד שאמר למעלה אך אוסיף להביט אל היכל קדשך ויתכן מולת הלאה כי יראו הבים בים הזה ויראו ע"ד משמרים ומקוים להבלי שלא והיא רמז לע"ז שהחסד שהשבו שעשו לבם אותם ההבלים שיעזבו אותם ולא יראו עוד ליהנות ממנו כ"ם אלא יקוו עוד לחסד כיעזבו לבם ויהיה עשם הכתוב כי המקוים להבלי

מ"ע כפורנו זל

ביהכם להבילוני אל היכנה: ויתתו להביט: את יכה: אל היכנה: כלתר הכלת: לעמים את יוכה: עבית אלא נמוכו אל היכנה למען נשלהו לים: לבלוע את יונה: אלא היה מייב מיתה שהיתה בוגתו ללכת אל נינוה כדבר ה' הבלא לא לחזור לא"י כן תבוהו שם נבואה על ישראל בזאת והתיינם תשובת נינוה לאבר דלא ממנה: והיה הלא ית' כי לא יקפון במות המת כתח פתח לתשובת נינוה בעבור שלא יונה אבר בו הודיעם כי הוא מוריד שאול ועל בהבינה כמו בעבה ליונה בתשובתו ובכן הלמינו בהלים בשם יכיבו ויתבללו כיונה וקבלם ויתבלל: כי אליהו פשם: והתוהה ובכ בתשובה: ואמר קראתי מצרה לי: זאת לא היתה תפלתו אבל הודיעה אחר פירש שקבל ה' ית' תפלתו בענין ר' תגיעה לו בזאלת זה: מצרה לי לא קרם לעפ"י בן ענני: מבטן שאול: כמעי דג הבדרי בשפלה הים: והנה השלכתנו בשאול ע"י אנשי הספינה: ובכר יסובבני: שלא הייתי מקוה לצאת מבל אל בל כענין ר' עקיבא ורבי מאיר: עלי עברו: ולא עברתי מזה אל זה: ואני אמרתי: אז: נגרשתי: ובכן נגרשתי מתשועתך ואמרתי: לך אוסיף: איני מבקש אלא שאוסיף להביט עוד לחיי עולם כי אמנם להתפלל על אדתי שלא תשבתי שתהיה תפלתי שוא כי כבר לקבי הרים ירדתי: מ"מ ותעל משחת: וזה כי בהתעטף עלי נפשי את ה' זכרתי ובכן קבלת תפלתי: משמרים הבלי שוא: אנשי הספינה שקראו איש אלהיו: חסדם יעזבו: חסדם יעזבו ושגדרו לסורם כאחר העבור שבבתם: ואני אחר עבור הסכנה בקול תודה אזבחה לך: אל היכנה: גם שהוא בשלה בהים: אשר אנכי דובר עליך: לא בלבד כי שלא רעתם לפני אבל גם מה שאני דובר עתה: ונינוה נהפכת: כדי שיעזבו בתשובה שהיא הפך רעתם: ויאמינו באלהים יבטחו בו שיקבל תשובתם

מי יודע · אולי ישוב ונחם האלהים בשובנו ממעשינו הרעים · או פי' מי שיודע דרכי התשובה ישוב · והאלהים ית' ינחם · ת"י מאן ידע דאית ביה חובי' יתוב מנהון ויתרחם עלנא מן קדם ה': ונחם · פתח כי הוא פעל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו והוא מבנין נפעל: וירא · מדרכ' הרעה · כלל כל הרעות ומן החרים שבו בתשובה שלמה · כמו שאמרו רז"ל מי שגזל מריש ובנאו בכיר' גדולה מקעקע כל הבירה כולה ומחזיר מריש לבעליו: וינחם האלהים · כי כל דבריו שאמר להר' לבני חדש בתנאי הם לא ישובו אבל הם ישובו יסלח וזו המדה היא ממדותיו יתברך כמו שאמר בתורה · וכן אמר ירמיהו רגע אדבר וגו' · וכן יחזקאל ובשוב רשע מרשעתו וגו': וירע · פרשו ירע · וכן וירע בעיני ה' · תרע עינו · וכן כל אשר במשקלם · ולא כדב' רבי יהודה ואיך ידע יונה ועדיין לא הגיע מ'יוב יאמר לו הא"ל ית' ברוח נבואה כי שב ממה שגזר עליה' כיון ששבו מדרכ' הרעה: ויחר לו · כמו שפירשנו בעבור יסר' שלא שבו מדרכם הרעה: ויתפלל יונה · התפלל קח נא לח נפשי ואמר בתחלת תפילתו אנה ה' · הלא זה דברי · מה שהייתי חושב ומדבר עם לבי כי הייתי מפחד שישובו וחנחם על הרעה ותהיה תשובתם גורמת רעה לישראל: אנה · כתיב בה"א: עד היותי · בעוד היותי · וכן עוד זה מדבר · קדמתי לברוח · קודם שחבא לי נבואתך בזה פעם שנית · ונחם קמץ כי הוא בינוני מבנין נפע': ועתה קח נא את נפשי · שלא אראה ברעת ישראל · כמו שאמ' משה רבי' ע"ה מחני נא מספרך · וכן אחר הרגני נא הרוג: ויאמר ה' היטב חרה לך · אם חרה לך מאד ולא אמר לו עוד · אלא ר"ל עוד אראך אות שאינו מן הדין שיחר' לך על שליחתי לשבים · והיטב ענינו חיזק הענין · וכן ואכות אותו שחון היטב · שברו שיטב · יש מפרשים אם הטיב שאני עושה להם חרה לך · וי"ת כמו מאד הלחלה: וינא · חקד' לעיר · יצא מן המקום שהוא מזרח לעיר עד אשר ירחה אולי לא יעמדו בתשובתם ותשוב הגזרה עליהם: וימן · הלמיתו לפי שעה ואע"פ שעשה לו סוכה לצל אולי יבשו עלי הסוכ' כי יצא שם על מלאת לו מ' יום ועשה עמו אות זה להסכילו בגזרת ה' וכי רחמיו על כל מעשיו וקיקיון הוא עשב שהארכנה פארוחיו וחגבהנה ועושה צל · ובמשנה ולא בשמן קיק · ואמרו בגמ' מאי קיק ריש לקיש אמר קיקיון דיונה · אמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי קיקיון דיונה ולגלוגיבא דמי ואבי פשקי רבי פי' בין בלעי המי' הוא גדל ועל פון הגמן מדלן יתיה · פי' על פתחי החצויות מדלין אותו לצל ומפרלגוהי עבדין משחא · פי' מגרעיניו עושי' שמן · ופי' לליבא מלאתי בתשובת הגאונים אילן סרק · ויש במקומינו הרבה ועושה גרעיני' ועושין מהם שמן וכל מי שיש לו גנה הרבה שותה ממנו ושמו בלשון ערבי אלכדוע: מרעתו · מחוש השמש שהכהו שיבשו עלי הסוכה שהיו לו לצל: וימן · הזמין התולעת לפי שעה במקום הקיקיון: בעלות · בשי"ת: וחך את הקיקיון · חולעת לשון נקבה · וכן כי תאכלנו התולעת: וחך · ר"ל שחתכו למטה · ואחר שנפסק ממנו לחות הארץ ונחתך יבשו עליו שהיו לו לצל · והנה יום אחד היתה לו השמחה ולמחרת בעלות השחר הוכה ויבש: ויהי · וימן · הזמין הרוח לפי שעה להוסיף לו צרה על צרתו כחוש השמש · ופי' חריפות חזקה שנעשו בני אדם כחרשים בנשיבתה · ות"י שתיקתא · ורוח קדים הוא חמה · וחך השמש · הרוח והשמש: ויתעלף · יגעה נפשו ונבהלה מאד עד שלא יכול לעמוד על עומדו מרוב החוש וכמע' יצתה רוחו כמו שפי' התעלפנה בספר עמוס · וכן בדברי רז"ל שמא יתעלפה: ויאמר · מדוחר הוא: ויאמר ה' אתה חסת על הקיקיון ואע"פ שלא חס על הקיקיון אלא מפני צערו כן האל ית' חס על נינוה מפני כבודו · כי הנברואים הם כבודו כמו שכתוב מלא כל הארץ כבודו · וכ"ם מין האדם כמו שכתוב ולכבודי ברא'תיו · ואע"פ שפירשנו זה על ישראל מ"מ על מין האדם מדבר כמו שאמר ירתיו אף עשיתיו אלא לפי שישראל מכירים בכבוד האל יותר משאר מין האדם זולתי המכתים שבהם אמר הפסוק על ישראל: אשר

רשי

מי יודע · עבירות שבידו ישוב ונחם האלהי': נתעם' על הרעה לשוב ממנה: וירע אל יונה · אחר עכשיו יאמרו האומו' שאני נביא השקר: הלא זה דברי · יוד' אני שאם יחזרו בתשובה לא תתריבם ותהיה שקרן בעיניה'. וימן · לשון הזמנה: להציל לו מרעתו · מחוש השמש: קיקיון · עשב הגדל למעלה בענפיס רבים ומיגל וכך שמו: וחך · החולעת את הקיקיון במקום שיאמ' לזכ' ויך יאמר לשון נקבה וחך: תרשית · אתרו רבותינו בשעה שמנשבת משתקת כל הרוחות מפניה והיא חמה מאד וכן תרגם יונתן שתיקתא: ויתעלף · פשמי"ר בלע"ז לא

אבן עזרא

אנשי הספינה שהיו קורא' אליו ויוכיח זה את זה ומלת מחשבים שהיו חושבים כי חסל היו עושים לו פירושו כמו חסל הוא: ואני · אשר נדרתי · במעי הדג: ויאמר · דרך משל שהבריחוהו לעשו חפץ השם: ויהי · פעם שנית: קוש · הו' יורה כי לא הלך דרך שתרחק נינוה אם ישלחהו שנית ילך: ויקש · א"ר יהושע כי הלכו אנשי הספינה אל נינוה והגידו דבר יונה על כן האמינו ומלת לאלהי' פירשתיה: מהלך ג' ימים · בסביב המדינה והוא מהלך יום אחד מן הקצה אל הקצה או לא הלך לקרא רק מהלך יום אחד ע"כ ויחל · י"א כי נהפך שנהפכה ממעשיה הרעים וזה דרש אינו נכון רק הדבר כמו רגע אחד: ויאמינו · כמו ויאמן העם והטעם באלהים בדבר אלהים: ויגע · זה לפני לבוש השקים: ויעבר · הסיר: ויכס · בשרו שק כי הו' פועל יונא: ויזעק · מטעם מעלתו ודעתו ושכלו כמו בשנותו את טעמו: ויתכסו · ויקראו · האדם מי שהוא בן דעת או מי שהוא שידע שעשה רע או כמו אולי · ומלת ושב על השם הנכבד: וירא אלהים · שיאמינו בו וכבה ביתרו לפני האלהים: וינחם · דברה תורה כלשון בני אדם: וירע · שנחם השם · ויתפלל · פירשתיו: ונחם · תואר כי על כן הוא קמון כמשפט כל בניין נפעל: ועתה · בעבור רחוקו כי ישראל לא עשו תשובה יפחד שתבוא הרעה עליה' על כן יתפלל קח נא את נפשי כדרך מחני נא וכאשר עשה אליעזר במשמו חזקל: ויאמר · ההיטב · כמו ואכות אותו שחון היטב והטחן טחינה שלימה גמורה והטעם למה חרה לך כל ככה ויפת אמר היחר לך שאיטב אני למי שארצה וזה הבל הוא: ואלא · שב להזכיר דברי יונה ואשר קרהו לפני מלאת מ' יום כדרך · ויפגע במקום גם ויקח יוסף את שניה': ויאמן · קקיון חכמי ספרד אומרים דלעת או קרא ואין לורך לדעת מהו: להציל לו מרעתו · מרוב חוש השמש וי"א כי בעבור שעמד במעי הדג זמן ארוך עור בשרו רך ולא יוכל לסבול החוש: וימן · למחרת יום שמחתו בקיקיון: ויהי · רוח קדים · ממזרח: חריפות · א"ר מרינוס שהיתה חזקה ומשמעת שחון עד שתחרשנה האזני': ויתעלף כמו תתעלפנה ותכס בצעיף ותתעלף שהתעלף בבגדיו: ויאמר · השם שם משל לנביאו בעבור שתרה לו כי נחס השם: ויאמר · הכתוב דבר דרך שיבינו השומעי' כי השם לא יעמול בכל הבריאות והנה הטע' אתה חסתה על דבר לא עשית ואיך לא אחוס אני על מעשי ומלת בן בחירק כמו בן נון והיה אם בן הכות הרשע והל' לא שמת בקיקיון רק יום אחד מהבקר עד הערב והנה היה מתחילת הלילה החל שיגדל עד הבקר ולערב התל ליבש וכעלות השחר כולו יבש על כן אמר שבן לילה היה ובן לילה אבד: ואני

מן ידע דאית ביד"ה חובין יתוב מנהון ויתרחם עלוהי מן קדם ייי ויתוב מתקוף רוגזיה ולא נובד:

וגלן קדם ייי עובדיהון ארי תבו מאורחתהון בישתא ותב ייי מן בישתא די מליל למיעבד להון ולא עבד: ובאש ליונה בישא רבא ותקיף ליה: וצליקדם ייי ואמר בעותי ייי הלא דין פתגמי עד דהויתי על ארעא על כן אוחיתי למיערק לימא ארי ידענא ארי את אלהא חננא ורחמנא מרחיק רגז ומסגי לסיעבד טבוון ומתיב מימריה מלאיתאה בישתא: וכען ייי סב כען ית נפשי מיני ארי טב דאימות מדאיחי: ואמר ייי הלחדא תקיף לך: ונפק יונה מן קרתא ויתיב מדנח לקרתא ועבד ליה תמן מטלתא ויתיב תחותה בטולא עד דיחזי מה יהי בסוף קרתא: וזמין ייי אלהים קיקיון וסליק עיל מן יונה למהוי טולא על רישיה לאגנא ליה מן בישתיה וחדי יונה על קיקיון חדוו ארבא: וזמין ייי ית תולעתא במיסק צפרא ביומא דבתרוהי ומחא ית קיקיון ובאש: והוה כמדנח שמשא וזמין ייי רוח קידומא שתיקא ומחת שמשא על רישא דיונה ואשתלהי ושאיל ית נפשיה לממת ואמר טב דאימות מדאיחי: ואמר ייי ליונה הלחדא תקיף לך על קיקיון ואמר לחדא תקוף לי עד מותא:

ואמר ייי את חסתא על קיקיון דלא

אנה ו' כתיב ה' כלישן בקשה בקריאה וסימן זכור נא את אשר התהלכתי לפניך · והבדו דמלכים · אל נא נאבדה בנפש האיש הזה · אנה יי' הלא זה דברי · אנה יי' מלטה נפשי · אנה יי' כי אני עבדך · אדמתי ג' בקריאה וסימן ונטשתים מעל אדמתי · עד היותי על אדמתי · על כן קדמתי לברוח · אם עלי אדמתי תזעק · חרה לך ב' וסימן ויאמר יי' ההיטב חרה לך · ולמה נפלו פניך · וימן ה' ד מנהון בסיפרא וסימן יי' רג גדול · יי' אלהים קיקיון · האלהים תולעת · וימן אלהים רוח קדים · וחד בדניאל וימן להם המלך דבר יום ביומו מפת בג · ויבש ג' ב' מ"ל וא' חס' וסי' וייבש הנחל · וחך את הקיקיון וייבש · הוכה כעשב ויבש · בתרא חס':

מנרעיניו עושי' שמן · ופי' רבינו שמואל בן חפני שהוא עשב הנקרא בלשון ערבי אלכד"וע · ופי' לליבא מלאתי בתשובת הגאונים אילן סרק · ויש במקומינו הרבה ועושה גרעיני' ועושין מהם שמן וכל מי שיש לו גנה הרבה שותה ממנו ושמו בלשון ערבי אלכדוע: מרעתו · מחוש השמש שהכהו שיבשו עלי הסוכה שהיו לו לצל: וימן · הזמין התולעת לפי שעה במקום הקיקיון: בעלות · בשי"ת: וחך את הקיקיון · חולעת לשון נקבה · וכן כי תאכלנו התולעת: וחך · ר"ל שחתכו למטה · ואחר שנפסק ממנו לחות הארץ ונחתך יבשו עליו שהיו לו לצל · והנה יום אחד היתה לו השמחה ולמחרת בעלות השחר הוכה ויבש: ויהי · וימן · הזמין הרוח לפי שעה להוסיף לו צרה על צרתו כחוש השמש · ופי' חריפות חזקה שנעשו בני אדם כחרשים בנשיבתה · ות"י שתיקתא · ורוח קדים הוא חמה · וחך השמש · הרוח והשמש: ויתעלף · יגעה נפשו ונבהלה מאד עד שלא יכול לעמוד על עומדו מרוב החוש וכמע' יצתה רוחו כמו שפי' התעלפנה בספר עמוס · וכן בדברי רז"ל שמא יתעלפה: ויאמר · מדוחר הוא: ויאמר ה' אתה חסת על הקיקיון ואע"פ שלא חס על הקיקיון אלא מפני צערו כן האל ית' חס על נינוה מפני כבודו · כי הנברואים הם כבודו כמו שכתוב מלא כל הארץ כבודו · וכ"ם מין האדם כמו שכתוב ולכבודי ברא'תיו · ואע"פ שפירשנו זה על ישראל מ"מ על מין האדם מדבר כמו שאמר ירתיו אף עשיתיו אלא לפי שישראל מכירים בכבוד האל יותר משאר מין האדם זולתי המכתים שבהם אמר הפסוק על ישראל: אשר

ממוה"רש אלמושנינו ז"ל

להבלי שוא אין צריך לומר שלא יקוו אלא לא האסר שעשו להם יעזובו וגם אני בקול הודה אזבחה לך וגו' · ר"ל כי חכף שחושיעני אסלם נדרי ולא אחזר אותו כלל ואם אין כן פי' אין טעם אל שיתפלר שיסל' נדרו:

מ"ע ספורנו ז"ל

תשובתם ואפלאם · מעשם המלך · מגזרת המלך · כמו מני שים טעם וזה פן ינחם העם אל הקצת · מי שיודע חטאו · ישוב ונחם ונלא יכחית רעה גדולה · שידע שלא יכנסו בן ישראל ע"י הגבילים ושיפלו ישראל ביד מלכי אשור · ויהר לו · כהיה זה על ידו ארך אפיס · שאעפ"י שבנו מן הגזל לא שבו מעאר עבירות שבידם · ויתפלל אל ה' שלא יאבדו לעשות כן לישראל · קח נא את נפשי · שלא אראה ברעה אחר המלא את עמי · ההיטב הרה לך · האמנם הרה לך שהיה על ידך היטב לגינוה שלא יאבדו · מה יהיה בעיר ילם יחזרו לסורם · קיקיון מן עשב הגדל במים וריחו טוב כדליתא פ' בתה מדליקין · ממחה גדולה · שחשב שהיה זה לאות את רצון ושיקבל תפלתו על ישראל · טוב מותי שהשב שהיה זה לאות שתשועת ישראל ע"י ירבעם בן יואש תהיה זמן מועט כענין הקיקיון ויבש ביד מלכי אשו' הכף אחרי כן כענין התעלמו אחר הקיקיון · ההיטב הרה לך · קודם העלוף מאד הרה לן כענין ואכות אותו טחון היטב · הרה לי על הקיקיון שחשבת שקרה מקרה רע לדבר נכבד

מוציל לרבי':

חסת

מנחה גדולה

הדבר לכבוד ישראל · ואמר כי עלתה רעתם לפני הוא כענין הידוע כי השון הלדם הו העיר עושה נעשה מלרך מפחית הגולה ומקרבן וזה כי עלתה רעתה לפני והנה כל היסורים הבאי' על האדם הוא מהרוח המפחית הזה וזה הוא מה שאמר בהיב והנה רוח גדולה בלה מעבר המדבר ויגע בארבע פינות הבית ויפל על הנערים וימותו כי הלא איך יתכן תבא רוח מעבר אחד ויגע בארבע רוחות לך הוא כי הרוח הטמא אשר נעשה ע"י כעשה שהיתה רוח גדולה מלוכים שעל ידי ויהסה אחר עבר המדבר שהוא מקום מחייהם לחיצונים בא ויגע בד' פינות כי מלאך רע הוא וכח לו ליגע בד' · ענרי הבית ועל דרך זה עשה הוא

ית' כי אותו הרוח גדולה הנעשית ע"י חטא יונה אשר היה מקטרג לפניו ית' ורחה ית' כי שלר בני האניה לא היו אשמים מה שעשה הטיל רוח גדולה ההיא אל הים ואו ויהי סער גדול בים עד שהאניה חשבה להשבר והוא כי הרוח אשר הוא עשהו שהרוח סוער על ידו הוא בא דרך משל מן המערב ודוחה את האניה למזרח והיקש בהפכו ועי"כ מטה אותה על צדה או על פניה או חופה אותה הגל והיא נשברת אלך לא תשבר אמנם אז היה הסער מסבב כי היה הרוח בהוא נוגע בארבע אבריה כאשר עשה בבית של בני איוב עד שהפילו כך אז חשבה להשבר ומשברה · ויונה ידע וגו' כי בראותו כי האניה חשבה להשבר אמר בלבו כי ודאי תשבר בע נו ותתלא מים וכהכנס בה המים אשר הוא למטה בירכתיים המתמלאים מים תחלה הם המתים ראשונה מ"כ ירד אל ירכתי הספינה למות שימותו כל הגוים בל תאסף עם חטאים נפשו ואגב אורחיה מקבל עליו את הדין ולמות ראשון על ברחו מלפני ה' ויקרא אליו רב החובל וגו' לומר היתכן שמי שהוא בארה ואלת יעלור כח ליצון והלא הוא שלא בעבע ע"כ אמר לו מה לך נרדם לומר מה לך שתוכל להיות נרדם והלא אדה אשר לך ואיכה תוכל ליצון אם הוא כי בטוח אתה באלהיך שעם היות שתשבר האניה שוה לך כם ולא תמות עם כל זה קום קרא אל אלהיך עלינו אולי יתעשת וגו' · והנה זה הדבר הוא בודאי והיה מבקש ממנו ינקם רחמים על הגויים ההם אז אמ' אים אל רעהו למה תדבר בהנחה זה אולי להפיך הוא כי יונה הוא החייב והשאר זכאים ולכן מסברא הבית ונפילה גורלות ונדעה בודאי בשל מי הרעה ע"כ: ובפרושי להמכילתא הקשתי לפיל

אל מה שאמרו ז"ל שאיה יונה רצה לברוח לא"ל מקום שאין הבכינה שורה הרי אמרו ז"ל על פסוק היה היה דבר ה' אל יונה אלה היה שהיה כבר כשנדבר עם הנביא תחילה בא"י דבר אל"כ מה הועיל ליונה בריחתו

אשר לא עמלת בו ולא גדלתו · הדבר שיעמול בו האדם הוא עצב יותר באבדו · ואע"פ שהאל ית' לא עמל בייצירתו הנבראים דברה תורה כלשון בני אדם להבין השומעי׳ ·
שבין לילה היה ובין לילה אבד · בין כמו בן · וכן בן בין · וכן בן לילה · כמו בן לילה · כמו בן חדש · בן עברי · ופי׳ בן לילה · כי בלילה אחת נתח ובלילה האחר אבד בס"ף
הלילה · כי בעלות השחר היכה וייבש : והני לא אחוס · הרבה מי"ב רבוא אדם · יותר מי"ב רבוא אדם · ורבוא הוא׳ אלפים · ומלת משתי׳ · במאריך המ"ם · והש"ן
לוגנה דנוסה · אדם כולל זכרי׳ ונקבות · אשר לא ידע · שהם קטנים ולא ידעו בין ימינם לשמאלם ואין בהם הטא ואין להם עונש אלא בעבור האבות · וכיון שהאבות שבו

הנה הם בלא עונ׳ · וכן בהמה
רבה שיש בעיר והבהמה אין לה
עינים וזכות · ועל כל אלה רמוי
לתום ולחמול · וכ"ש על רבים :

ספר מיכה

דבר ה׳ אשר היה אל מיכה המורשתי בימי יות׳ ·
זה הנביא מלאכותיו
בספר ירמיהו מיכה המורשתי
הי׳ נבא בימי חזקיהו מלך יהוד׳
ונקרא מורשתי על שם עירו
מרשה כמו שת"י דמן מרשה והי׳
בערי יהודה · והתנבא בימי ג׳
המלכים האלה יות׳ אחז יחזקיהו
ובימי מלכי ישר׳ שהיו בימי אחאב
ואם לא זכרם הרי אמר אשר חזה
על שמרון וירושלם והרי הוא כאלו
זכר׳ : שמעו עמים כלם · אמר
שמעו לנכח ואמר כלם שלא
לנכח כי כן מנהג הכתו׳ במקומו׳
רבים · כמו ואולם כלם תשיבו
ובאו גם · לכלם ולסרניכם · כי
יבושו מאלים אשר חמדתם · וכן
אמר מיכיהו בן ימלה שמעו עמי׳
כלם · וכנגד ישראל אמר ורבוי
עמים כנגד השבטים · וכן עמי׳
הר יקראו : ארץ ומלואה · ארץ
ישראל והעם אשר בה · ובאמרו
לארץ הקשיבי הו׳ דרך משל שהרי
אמר ומלואה : והי׳ ה׳ בכם
לעד · כי כבר הזהרתי אתכם
בשמו · ומהיכל קדשו׳ מן השמי׳ :
כי הנה ה׳ יוצא ממקומו · משל
לנזיר היוצאת מלפניו כאלו הוא
יוצא ויורד ודורך על במותי ארץ·
וכן אמר בשירת דוד ויט שמים
וירד · וכל זה הוא דרך משל על
חרבן הארץ והגרות העצומות
כאלו ההרים נמסו והעמקים
יתבקעו וכן אמר וחגעש והרעש
הארץ ומוסדי הריס ירגזו : ונמסו
כדונג · היא שעוה : כמים
מונרים במורד · כן ימסו ההרי׳
וינרו כמי מים המונרים במקו׳
מורד שילכו מהרה · וי"מ דאשדין
במדרון · והכל דרך משל :
בפשע · כפל הענין במ"ש · ויעקב וישראל אומר על י׳השבטים כי הם הרוב ובעבור
מלכות אפרים כמו שכתבנו : מי פשע יעקב · מי גרם לפשע יעקב שהם העגלי׳ :
הלא שמרון ר"ל הלך שמרון כי מלכי ישראל היה ראש ממלכת שמרון מזמן עמרי והלך
ואם הם היו מונעים עבודת העגלים ישראל לא היו עובדים אותם כ"ש שהם היו
מחזיקים בעבודתם והעם הולך אחרי המלך : ומי במות יהודה · הלא ירושלם · מי
גרם שיעשו במות בערי יהודה הלא מלכי ירושלם כי ירושלם היתה ראש הממלכת ·
והוצרכנו לפרש כן כי מלת מי לא תפול אלא על בעל שכל כמו מי האיש · ולא יאמר
מי השיר מי החמור : ושמתי · ומה שאמר בספר מלכים כי מלך אשור לכד את ר"י
והושיב בה העם אשר הביא מתוכה לא אמר אלא ויושב אותם בערי שמרון לא אמר
בשמרון כי שמרון החריבה מלך אשור והפיל חומותיה וכל כנין אשר בה כמו שנבאה
זה הנביא · ואמר ושמתי שמרון לעי השדה ושמתי והגרתי ע"י מלך אשור שהו׳ יעשה
זה ברצוני שאני אעורר רוחו בזה כמו שאמר ויער ה׳ אלהי ישראל את רוח פול מלך
אשור וגו׳ : לעי השדה · לגלי השדה כתרגום ליגרי חקלא · וכן תרגום והיתה בבל
לגלים ליגרים כי הבנין החרב הוא גל אבני׳ : למטעי כרם · לפי ששמרון הוא הר
והכרמים בהרים טובים אמר שלא תהיה בנוייה עוד שמרון אלא יטעו בה כרמים :
והגרתי לני אבניה · כי היתה הר וכשיהרסו בניניה יגירו אבני הבנין מן ההר אל
הני : ויסודיה אגלה · שיעורו הבנין על היסוד : וכל פסיליה יכתו · יפברו מפני
הכסף והזהב שעל הפסילי׳ : אתנניה · הבגדי׳ היפים שהיו בבתי הפסילים שהיו
נותנים שם מפני כבוד הפסילים והם כמו אתנן הזונה שהם היו זונים אחרי הפסילי׳
ומכבדים אותם בכסף וזהב ובבגדים נאים : ישרפו באש · כי כאשר לבדו העיר
שלחוה באש לרוב קפדנ על יושביה שעמדו במלוא ג׳ שנים ולא רצו להשלי׳ : וכל
עצביה אשים שממה · ר"ל בתי העצבים שהיו נכבדים בעיניהם שמתה יהיו · וכן ת"י
וכל בתי דחלתא : כי מאתנן זונה קבצה · י"א כי חירק הק"וף מקום שורק כמו קובצה·
כמו ופתחו שעריך תמיד שהוא כמו ופותחו · וכת"י אדרי מאגר זניתא אתכנשו והגכון
כי פי׳ קבצה שמרון כי היו מביאים לשמרון לבתי הפסילי׳ והעצבי׳ משאר ערי ישראל
כסף וזהב ומנחות בבוחם לעבוד הפסילים והנה כל הממון הזה מאתנן זונה קבצה
אותם שהם כמו אתנן זונה כמו אפירש׳ : ועד אתנן זונה ישובו · כי עובדי ע"ז יקחו
הכל · וכן תרגם יונתן ולות פלחי טעותא יתמסכון : על זאת אספדה ואילילה · דבר
הנביא על עצמו שיספוד ויליל על חרבן ת"י ועל גלות ישראל · או הוא מדבר על
לשון ישראל הגולים · ובענין הזה ת"י על דא יספדון וילילון וגו׳ : אילכה · נכתב בו הי"ו פא הפעל : שולל ועירום · שולל תאר בשקל עולל ופי׳ שולל מבגדיו שהפשיטוהו
ויהיה הענין כשול במ"ש · או יהיה פי׳ שולל מקדעת לאדם מטורף מרוב הגרה · וכן מפרשים מוליך יועלים שולל : אעשה מספד כתנים · כי התנים ובנות יענה
ירמה קולם לקול נהי ומספד :

כי

מיכה

ביים ההוא
לבא ובנות׳
ל"ל כל אים ואים מכם
יקינו יי"מ׳ פרוה נסדונו
בבוכנו וכן שודנו
בארצנו כי חלק עמי
ימיר ר"ל שהש"י המיר
ארצנו במה שנתנה
לאויביה ואם לומר
שיתנב הש"י לנו החלק
שהמיר הוא איך לכפר
שיתים ויסיר לי החלק
שהמיר בנתן שיעובב
לותו לנו אחר שארצנו
יחלק ר"ל שהש"י חלקה
לאויבי׳ חלק בחלק וכל
מה שהם לרכו רצו לומר
כי כל אים ואים מהאויבי׳
לקח חלק בארץ איך לכפר
להסיר מכל אים ואים :
אל

מ"ע ספורנו ז"ל

הסת כענין ותחס עיני
עליך לא תחוס עיניך
שבעונה בשם לא לרחם
כל המובד רבל ביקש׳
על שבחק הקר׳ לולתו :
וכן אתה הוקבה בעיניך
אבדון והכסל דבר
בנתהיה שלא בעבר שיש
אדם · בנן לילה היה ·
ביבני הקוכלת שהיה
נתבך לזולתו ואני לא
אחוס · על הפסד שיקרה
בתיבת אדם ובהמה
בעינוה שיזיק לשבניהם :

מנחה גדולה

כיון שכבר דבר עמו ה׳
בא"ש גם בת"ל ידבר עמו
שילך ויתנבא וכמו
שמלינו לח"ב שדבר ה׳
עמו בעינוה שהיה ח"ל
והרגתי שם שאפשר לומר
שהיה דעתו של יונה לילך
בתקוס כישוב ושם שבית
שקוים ובלולים כדאמ׳
רים המכילתא שלם
השכינה בח"ל אינה אלא
במקום טהור · ח"ג
שהיה יונה סבור שע"י
פיסרב בשליחותו של
מקום ילך לח"ל לא יאר׳
השכינה עליו עוד דרך
עונש שע"י שמרלה
בעצמו שאינו הכן בנבואת׳
גם הנבואה יסיר מעליו
וע"כ עוה :

מנחה

ביון שכבר דבר עמו ה׳
בא"ש גם בת"ל ידבר עמו
שילך ויתנבא וכמו
שמלינו לח"ב שדבר ה׳
עמו בעינוה שהיה ח"ל
והרגתי שם שאפשר לומר
שהיה דעתו של יונה לילך
בתקוס כישוב ושם שבית
שקוים ובלולים כדאמ׳
רים המכילתא שלם
השכינה בח"ל אינה אלא
במקום טהור · ח"ג
שהיה יונה סבור שע"י
פיסרב בשליחותו של
מקום ילך לח"ל לא יאר׳
השכינה עליו עוד דרך
עונש שע"י שמרלה
בעצמו שאינו הכן בנבואת׳
גם הנבואה יסיר מעליו
וע"כ עוה :

רשי

לא עמלת בו · בחריסה וזריעה
והשקות מים : בן לילה · כמו
בן לילה לא גדל אלא לילה אחד :
אשר לא ידע וגו׳ קטני׳. ובהמה
רבה · בני אדם גדולים ודעתן
כבהמ׳ שאינם מבחני׳ מי בראם :

פליק כפר יונה

דבר המורשתי · מעיר
מרש׳ : ויהי בכם
לעד · שנבאתי לכם
בשמו והחריתי בכם : יוצא
ממקומו · פיכסא הרחמי׳ לכסא
הדין : ודר׳ על במתי ארץ · על
הרמי׳ ונסי הרוח · כדונג · שעוה·
המונרים במורד · דמוסדין
במדרון מנרים לשון זיבת מים ·
וכן עיני נגרה נגרות ביוס אפו
פרץ נחל מעט גר ויגר מזה :
לעי השדה : לגלגרין דחקלא
לשון גלים כמו יגר שהדותא :
והגרתי לגיא אבניה · והסחבתי
כמו המונרי׳ במורד : כי מתתן
זונה קבצ׳ · כל ההון הזה : ועל
אתנן זונה ישובו · ולסמיון כשאי
אתנני זונה ישובו כל קבוליה
ויונתן תרג׳ ולבית פלחי טעוותא
יתמסרו׳ כל קוביה : אלה שולל·
מסחב׳ כמוסה בתמהון לב כמו
אשתוללו אבירי לב וסר מרע
משתולל והתי׳ו היא בלה לשמש
בתיב׳ בלשון מתפעל ונתפע׳ וכן
הילוך תיבה שתחלת יסודה שי"ן
לו סת"ך כשבא׳ עליו תי׳ו בלשון
מתפעל ונתפעל נכנסת תוך
התיבה כמו משתולל אומר אני
שהוא מלשון שוג׳ כמו לא אשלה
אותי על האל דיימר שלו :
כי

הלוא
כל סיפי תיבות
במ"ח הנה
חשך יום ל

אבן עזרא

ואני · שתים עשרה רבוא· שלא
חטאו גם בהמות והנה דרך
סברה כי נהפכת כמהפכת סדום כי הדבר היה ידוע בכל העולם :

נשלם ספר יונה

זה הנביא היה נזכר בספר ירמיהו ונבואתו על כל ישראל : שמעו · זאת המלה
מיפלאה בלשוננו כי לפי דעתינו לאמר בלבם וכבה כלם תשובו ובואו גם
מיכיהו הנביא אמר בדבר אחאב שמעו עמים כולם ועל דרך סברה כי מיכה
אינגו מיכיהו בן ימלא כי דורו׳ רבים ביניהם : הקשיבי · דרך משל כי אלוהה הם
העומדים עליה : לעד · כי הזהרתי אתכם והודעתי אתכם : כי · יוצא · שהיה
בהיכל קדשו והם השמים על כן ירד · וטעם זאת הפרשה להביא גזירותיו כדרך
שירת דוד כאשר פירשתי וי"א כי במתי ארץ רמז לגליטים וכבה ונמסו ההרים וא"ל
רק הטעם כי בכל מושל ויעשה חפצו וימסו ההרים ברצונו ונמסו ההרים כדונג מפני
פחד אש האש והוא חרונו ותתבקענה העמקים כמים מונרים : מי · מי כופל על
אדם לא על בהמה ואש דבר · וטעם מי שמך ומי אתה או מי שמך דרך קצרה וכבה
זה מי גרם ליעקב פשע זה ור׳ מרינוס אמר כי מי את בתי חסר עם מי היית וזה מי
פשע מי עשה ומי היה שרש פשע· יעקב והדב׳ שזה: הלא שומרון · הטעם יושב שומרון
וכבה ירושלם : ושמתי · על ידי אשור : לעי · כמו לעיים חפירו׳ : למטעי כרם · שלא
תשב: והגרתי לארץ אבני חומותיה· שלא ירחו עוד כי הבנין יהרס: ויסודותיה אגלה·
עד שלא יהיה ניכר מקום שומרון : וכל · יכתו · מפעלי הכסף ואתננה שנתנו לע"ז
לזנות תחת האש · אמר הנגיד כי קבצה היה ראוי להיות ק"וף בשורק וכמוהו ופתחו
שעריך תמיד ויאש באמרון על בשר אדם לא ייסך ולפי דעתי כי קבצה שומרון ופתחו
המפתחים כמו אשר ילדה אות׳ ויאמר ליוסף וכבה ויאש אותו המשים וכבה לא ייסך
הכהן · וטעם עד אתנן זונה ישובו והכסף של עצבים לאחלי אשור : על ·
דברי הנביא מה שיספדו בימים ההם עובדי האש : שולל · כמו אדם ששלו בגדיו
ונשאר ערום או הזכיר שולל כי המשוגע שהו׳ מטורף מדעתו דרכו ללכת שולל וערו׳
והוא מגזרת שובב וכן טעם מוליך יועלים שולל : וערום · הוא מבלי לבוש ולא יקרא
ערום בלבישת שק כי אם בהסירו השק כמו שאומר ביעני׳ ופתחת השק מעל מתניך
ונעלך תחלץ ויעש כן הלך ערום ויחף :
כי

א

דבר המורשתי · מעיר
מרש׳ : ויהי בכם
לעד · שנבאתי לכם
בשמו והחריתי בכם : יוצא
ממקומו · פיכסא הרחמי׳ לכסא
הדין : ודר׳ על במתי ארץ · על
הרמי׳ ונסי הרוח · כדונג · שעוה·
המונרים במורד · דמוסדין
במדרון מנרים לשון זיבת מים ·
וכן עיני נגרה נגרות ביוס אפו
פרץ נחל מעט גר ויגר מזה :
לעי השדה : לגלגרין דחקלא
לשון גלים כמו יגר שהדותא :
והגרתי לגיא אבניה · והסחבתי
כמו המונרי׳ במורד : כי מתתן
זונה קבצ׳ · כל ההון הזה : ועל
אתנן זונה ישובו · ולסמיון כשאי
אתנני זונה ישובו כל קבוליה
ויונתן תרג׳ ולבית פלחי טעוותא
יתמסרו׳ כל קוביה : אלה שולל·
מסחב׳ כמוסה בתמהון לב כמו
אשתוללו אבירי לב וסר מרע
משתולל והתי׳ו היא בלה לשמש
בתיב׳ בלשון מתפעל ונתפע׳ וכן
הילוך תיבה שתחלת יסודה שי"ן
לו סת"ך כשבא׳ עליו תי׳ו בלשון
מתפעל ונתפעל נכנסת תוך
התיבה כמו משתולל אומר אני
שהוא מלשון שוג׳ כמו לא אשלה
אותי על האל דיימר שלו :
כי

ב אשר לא עמלת ביה ולא רביתיה די בליליא הוה ובליליא אובדנא : ואנא לא אחוס על נינוה קרתא רבתא דאית בה סני מתרתא עשרי ריבון אינשא דלא ידע בין ימינה לשמאלה ובעירא סגי :

פתגם נבואה מן קדם יי׳ די הוה עם מיכה מן מרשה ביומי יותם אחז יחזקיה מלכיא דבית יהודה דאיתנבי על שמרון וירושלם : שמעו עממיא כולהון אצית ארעא ומלהא ויהי מימרא דיי אלהים בכון לסהיד יי׳ מהיכלא דקודשיה : ארי האי׳ מתגלי ומרמוס ית תוקפי ארעא : ויתמסון טורי׳ תחותוהי ומשרי׳ יתבזעון כשעיתא מן קדם נורא כמיא דאשידין במודרון : בחובי בית יעקב כל דא ובחטא דבית ישראל היכא חבו דבית יעקב הלא בשמרון והיכא חטוי דבית יהודה הלא בירושלם : ואשוי שמרון לגרי חקלן בית צדות מצבת כרם וארמי לחילתא אבנהא ואושהא אגלי : וכל צלמנהא ידקרון וכל טעותהא יתוקרון בנורא וכל בית דחלתהא אשוי לצדו ארי מאגר זניתא אתכנשו ולבית פלחי טעוותא יתמסרון : על דא איספדון וילילון יהכון בשוללא ערטילאין יעבדון מספדא כירודין ואיבלא

אשר לא עמלת בו ולא גדלתו · בן לילה היה ובן לילה אבד · בין כמו בן · וכן בן בין · וכן בן לילה · כמו בן לילה · כמו בן חדש · בן עברי · ופי׳ בן לילה · כי בלילה אחת נתח ובלילה האחר אבד בס"ף הלילה · כי בעלות השחר היכה וייבש : והני לא אחוס · הרבה מי"ב רבוא אדם · יותר מי"ב רבוא אדם · ורבוא הוא׳ אלפים · ומלת משתי׳ · במאריך המ"ם · והש"ן לוגנה דנוסה · אדם כולל זכרי׳ ונקבות · אשר לא ידע · שהם קטנים ולא ידעו בין ימינם לשמאלם ואין בהם הטא ואין להם עונש אלא בעבור האבות · וכיון שהאבות שבו

ל׳ בלים׳ ועל בן מון דבו׳

ל בין רבה ד תפ׳ מ׳

מ"ח

דבר יהוה׳ אשר היה אל מיכה המרשתי בימי יותם אחז יחזקיה מלכי יהודה אשר חזה על שמרון וירושלם : שמעו עמים כלם הקשיבי ארץ ומלאה וי׳ אדני יהוה בכם לעד אדני מהיכל קדשו : כי הנה יהוה יצא ממקומו וירד ודרך על במתי ארץ : ונמסו ההרים תחתיו והעמקים יתבקעו כדונג מפני האש כמים מגרים במורד : בפשע יעקב כל זאת ובחטאות בית ישראל מי פשע יעקב הלוא שמרון ומי במות יהודה הלוא ירושלם : ושמתי שמרון לעי השדה למטעי כרם והגרתי לגי אבניה ויסדיה אגלה : וכל פסיליה יכתו ואתנניה ישרפו באש וכל עצביה אשים שממה כי מאתנן זונה קבצה ועד אתנן זונה ישובו : על זאת אספדה ואילילה אלכה שלל ועירום אעשה מספד כתנים ואבל כבנות

ל׳ ג׳ ל׳ ל׳ חס׳ ל׳ ל׳ ל

כבכנות יענה: כי אנושה מכותיה כמו ויאנש דשמואל: בגת אל תגידו
כי באה עד־יהודה נגע עד־שער
עמי עד־ירושלם: בגת אל־
תגידו בכו אל־תבכו בבית לעפרה
עפר התפלשתי: עברי לכם
ישבת שפיר ערומה־בשת לא
יצאה יושבת צאנן מספד בית
האצל יקח מכם עמדתו: כי־
חלה לטוב יושבת מרות כי־ירד
רעה מאת יהוה לשער ירושלם:
רתם המרכבה לרכש יושבת לכיש
ראשית חטאת היא לבת־ציון
כי־בך נמצאו פשעי ישראל:
לכן תתני שלוחים על מורשת גת
בתי אכזיב לאכזב למלכי ישראל:
עוד המורש אביא לך יושבת מרשה
עד־עדלם יבוא כבוד ישראל:
קרחי וגזי על־בני תענוגיך
הרחבי

כבכנת נעמין: ארי ממרעא מחתה
ארי מטת עד דבית יהודה קריבת
למעל בתרעי עמי עד ירושלם: בגת
לא תחוון מיבכא לא תיבכון דיתבין
בבתיא בעפרא יתפלשון בקיטמא
חפוריישיהון: עברו לכון דיתבין
בשפיר גלן עריא ערטילאין בהתין
לא יפקון משיזבין יתבי צאנן עיבידו
לכון מספד במרר על קטילי גיברכון
בית צולאי בתי חמדתכון דהויתון
אנסין ומקרבין דין לסטר דין בכן
יתנסיב מנכון שפר ארעכון: ארי
דהות יתבא על שפר ארעא ומסברא
לטב ומסברא למיתב לאוריתא מה
תעבדון ארי נחתת בישתא מן קדם
למעל בתרעי ירושלם: טקיסו
רגיביא רמו על רכשא דיתבין
בלכיש ריש חובין היא לבנישתא
דציון ארי ביך אשתכחו מרודי
ישראל: בכן תשדרין קורבנין למחסיני גת בתי אכזיב יתמסרון לעממיא בהובין
די פלחו בהון לטעותא מלכי ישראל: עוד מחסנין אתי עליכון דיתבין במרשה
עד עדלם יסקון ויעלון בתחום ארעא דישראל: תלושי ורמא על בני תפנוקיך
הא

כי אנושה מכותיה. כלו' כל אחת ממכותיה היא אנושה החרב והרעב והדבר. וענין אנושה כאב ונסבר חזק. כמו אנוש לשברה. וי"ת ארי ממרעה מחתהא: כי באה עד יהודה. המכה המלה בשמרון ובאה עד יהודה: נגע עד שער עמי. וזהו עד שער ירושלם כי מלך אשור שלכד ארץ עשרת השבטים עלה על כל ערי יהודה ויתפשם ובא עד שערי ירושלם והיא הנקראת שערי עמי כי היא מיוחדת בכל ארץ ישראל לכבוד האל ית' השוכן בה: בגת אל תגידו. זהו ע"ד הקינה כי יודעים היו בגת ובערי פלשתים אלא דרך קינה אמר כמו שאמר דוד בקונכו על שאול ויהונתן אל תגידו בגת ואל תבשרו בחוצות אשקלון פן תשמחנה בנות פלשתי' פן תעלזנה בנות הערלים והלא הם היו שהרגו ישראל במלחמה ההיא אלא דרך קינה אמר: בכו אל תבכו. הם ירדו אחכם בוכים ישמחו לבייתכם: בית לעפרה עפר התפלשתי לעפרה בפתח העי"ן שאר עפרה בכל הכתוב העי"ן נקראת בקמץ חטף והיא עפרה אשר לבנימן. וזכר אלה המקומות ואע"פ שכל ארץ ישראל חרבה לפי שמנה בהם לשון נופל על הלשון והוא דרך השרי' והמקונני' לדבר בקינותיהם ובשירותיהם ובדבריהם דרך נחות לפיכך נראה שקרא לעפר' בפתח העי"ן לקרב יותר הקריאה לקריאת עפר. ועפר ר"ל עפר כמשמעו. או פי' אפר כי גם היא נקרא עפר כמו מעפר שריפ' החטאת וכן אמר בח עמי חגרי שק התפלשי באפר זהו דרך אבלות כמו שאמר ושב בתוך האפר. וכן ת"י בבתיא דעפר' בקטמא חפו ית ריסיכון. ופי' התפלשי התגלגלי באפר והתעטפי בו. וכתיב התפלשתי והם דברי הנביא כמו שאמר על זאת אספדה והילילה. ופי' בבית לעפרה בעבור הבתים שהיו לעפרה שהם היוסד שוממין. וענין הלמ"ד בעבור בתי החצרים שהיו לה חוץ לעיר. ובית דרך כלל במקו' בתי. כמו ולא חשב אשה בבית דוד כי קדש המה: עברי לכם יושבת שפיר. בזה מלא לו לשון אחר בדרך הקינה כי שפיר היא יופי וטוי כמו הנותן אמרי שפר. ותרגום יפה אחר שפיר ברייתא. והנה הפכו ערייה בשת כי גלוי הערוה הוא דבר כעור ואמר עברי לשון נקבה כנגד הכנסת שבעיר שמה שפיר. ואמר לכם כנגד הפרטים. וכן דרך המקרא במקומות רבים. אמר שילכו ערומים גלוי הערוה בגלות כמו שאת' וחשופי שת זהו ערייה בשת כי עריה גלוי כמו ואת ערום ועריה. ובשת הוא העריה. כמו והחזיקה במבושיו. ועריה שם לו אחר ובא בה"א בסמיכות כמו כאפה שעוריה: לא יצאה יושבת צאנן מספד בית האצל. גם זה לשון נופל על הלשון כי יצאה ולאנן קרובים בנסין ובית האצל גם הוא שם מקום. ופירושו אמר כי לא יצאו יושבי צאנן למספד בית האצל. כשגלו כי נראה כי יושבי האצל גלו ראשונה וכשהיו בוכים וסופדים בגרתם בגלות לא יצאו לנחמם יושבי צאנן שהיו שכיניהם כי ידעו כי גם הם יגלו אחריהם ודים בגרתם: יקח מכם עמדתו. פירש ח"ל ז"ל האויב שיעמוד ויתעכב במצור עליכם בטוב יקח מכם שכר עמידתו כי יקח כל אשר לכם וינלה אתכם. ועמדה שם כמו עמידה אלא שהוא בשקל חמדה חמלה: כי חלה לטוב. חלה ענינו חיל וכאב גם זה בדרך לשון הקינה שהם בהפך מה שהיו רע בהפך הטובה. ואמר כי יושבת מרות כואבת בעבור הטוב שהיה לה: כי ירד רע. לשערי ירושלם. כלומר עד שער ירושלם כמו שאחרנו למעלה עד שער עמי עד ירושלם כמו שפירשנו: ואמר מאת ה' כי הרע הבא עליה' אינו דרך מקרה אלא עונש עונש: רתום. גם זה לשון נופל על הלשון: רכש ולכיש קרובים בלשון. רתום לפי מקומו ענינו אסור. וכן ת"י טקיסו רמיכין רמו על רכשא: לרכש. כמו רוכבי הרכש. והיא בהמה קלת ההליכה כלומר מהרו לנלות: ראשית חטאת היא לבת ציון. לכיש היא מערי יהודה ולמדה היא תחלה עבודת הבעלים מישראל כי אחאב החל לעבוד הבעלי' כי ירבעם לא עבד הבעל אלא אחאב החל בעבודת הבעלים ונתפשטה בישראל. וזהו שאמר פשעי ישראל ובארץ יהודה לא היו עובדים הבעלים ויושבי לכיש למדו עבודת הבעלים מישראל. וזהו שאמר כי בך נמצאו פשעי ישראל פירוש בך נמצאו תחילה ונתפשט בארץ יהודה עד ציון. וזהו שאמר ראשית חטאת היא לבת ציון: לכן תתני שלוחים על מורשת גת. בעבור שעבדת ע"ז ולמדת האחרים לעבדה את צריכה לתת שלוחים על מורש' גת שהיה לך לעזור מפני האויב. ומורשת גת שם מקום בארץ פלשתים והיא עיר הנזכרת בכמה מקומות ולכדה דוד מיד פלשתים. וסמך אליה מורשת שפי' ירושה ר"ל גת שלכדה דוד ואחר כך ירשוה פלשתים והיתה להם למורשה בעונותיכם ובפשעיכם. כלומר ראו מה גרם לכם העון כי זאת העיר שהיא' לכם עתה היא ביד אויביכ' ופריכי' אתם להכנע להם ולשלוח להם מנחות שיסמכו אתכם מפני האויב הבא עליכם: שלוחים. מנחות. כמו ויתנה שלוחים לבתו אשת שלמה: על מורשת. כמו אל. וכן ונתן הספר על יודע ספר שהוא כמו אל. וכן וילך אלקנה הרמתה על ביתו. ואחרים זולתו: בתי אכזיב לאכזב למלכי ישראל. אכזיב היא עיר בערי יהודה וקעילה ואכזיב ומרשה. והוא כזיב הנאמר בתורה והיה כזיב בלדתה אותו. ואמר לאכזב לשון נופל על הלשון. ואכזב כמו כזב והא"לף נוספת. והוא כמו היה תהיה לי כמו אכזב. ופי' בתי אכזיב שהיו עובדים בהם ע"ז היו להם בבטחונם בהם למקור האכזב מים לא נאמנו שיבטח אדם בו לשתות ממנו בעת צמאונו ומצאו יבש הנה היה לו לאכזב כן היו בתי אכזיב למלכי ישראל. ופירוש למלכי יהודה כי אע"פ שנחלקה המלכות מלכי יהודה מלכי ישראל הם כי יהודה הוא בכלל ישראל. וכן נקראו מלכי יהודה מלכי ישראל כמו שאמר כל אלה בני יהושפט מלך ישראל. וכן אמר כי הכניע ה' את יהודה בעבור אחז מלך ישראל: עוד היורש אביא לך יושבת מרשה. וגם זה לשון נופל על הלשון כי יורש ומרשה קרובים בלשון. ומרשה שם עיר בערי יהודה. אבי חסרה אל"ף שהוא למ"ד הפעל מהמכתב. וכן שמן רחש אל יני ראשי. אמר עוד אביא לך האויב שיירש ארצך ויגלה אותך ממנה. עד עדלם יבא כבוד ישראל. ועדולם נ"כ עיר מערי יהודה. אמר עד עדולם יבא יורש כבוד ישראל. יורש שזכר עומד במקום שניים. והיורש הוא מלך אשור כמו שאמר עלה סנחרב מלך אשור על כל ערי יהודה הבצורות ויתפשם: קרחי וגזי. אמר כנגד מרשה או עדולם כנגד כל הארץ קרחי והוא דרך משל לומר אל הארץ קרחי וגזי כי כנגד הארץ ידבר לא כנגד יושבי הארץ שהרי אמר כי גלו ממך. הקרחה היא תלישת השער והגזיזה היא בסכין וכן יעשה האדם לאבל כמו שאמר וגזז את ראשו. ואמר גזי גזרך והשליכי על בני תענוגיך על דרך שקינן ירמיהו בני ציון היקרים וגומר:

אבן עזרא

כי אנושה. כל אחת ממכותיה וכמוהו אנוש לשברך מגזרת ויאנש אנושה הוא תואר כמו עצומה ברוכה כי באה המכה עד יהודה כי סנחריב תפש ערי יהודה הבצורות: בגת. לפלשתים מקונן הנביא על ישראל ובוכה על נקמת פלשתים ושמחתם על ישראל ויש אומרים כי זאת הנבואה על יום ירושלם כאשר לכדוה כשדים: בבית לעפרה. עיר בארץ כנען ופירוש בבית בכל בית: התפלשי. כמו תתפלשי באפר וכתוב התפלשתי דברי הנביא: עברי. שפיר. שם עיר: ערייה בשת בגלות ובשבי: לאנן. שם עיר: לא יצאה. לספוד: מספד בית האצל. שם עיר והפע' יצא בית האצל לספוד ולא מעיר לעזור לשכניה כי במקומו יעמוד ויקח מוסר מכל אלה העירות ההולכות בשבי: כי יקח. ילמד כמו כי לקח טוב שיעמוד במקומו: כי. מרות. שם עיר וי"ת מגזרת תרגום מרי שמיא או מגזרת מר ואין לפי' זה טעם כי יושבת לאות על שם עיר. וטעם הנזכרות שלא יצאו נספוד שהם במצור ובמצוק כאשר נלכד' עפרה וספיר וטעם כי חלה מגזרת חיל ומעם לטוב כלמ"ד אמרי לי בעבור שנעדר: כי ירד רע. הפך הטוב שהיה לה: רתם. היה ראוי על דרך הלשון להיותו רתמי והטעם קשור וכן דרך עוברי דרכי' לקשר רתם או הטע' אמרי לרותם רתוש יש אומר שילכו בשבי והולך בגלו' אינו על מרכבה ולפי דעתי איה דבריך לכיש שהיית אומר' בימי שלוחך רתוש המרכבה: כי בך נמצאו זאת לכיש היתה ליהוד' סמוכה לשבטי' והיא למדה מדרכיה' וממנה למדה בת ציון: לכן תתני שלוחים ימנחות כמו שלוחי' לבתו והטע' תני עוד מנחות לפלשתי' כאשר היה מנהגך אולי יעזרוך: מורשת גת. עיר בארץ פלשתים: בתי אכזיב. אמ' יפת' עיר ולפי דעתי כי הא"ף נוסף והיא כמו והיה כאכזיב אולי היתה ליהודה ולא יכלו לעזור לישראל בעת רעתו וא"ף לאכזב נוסף כמו אקדח ודרך נחו' לדבר בכה כמו

גם

הרחיבי קרחתך כנשר · כי הנשר יעוף למעלה מכל העופות ואתה לעשר שני יעוף מאד למעלה עד החויר העליון הסמיך לגלגל החמה ומרוב חומו ימרטו כנפיו ותפול כופתו: הוי חושבי און ופועלי רע · פועלי רע בלבבם לומר כך וכך נעשה מחר · ואחר על משכבות' כי בעוד שאדם שוכב על מטתו הוי' חושב יותר כי אין לו עסק באחד מחושיו · באור הבקר יעשוה · כי השכמה יעשו המתשב' הרע' שחשבו כי יש כח ביד' לעשיק העניים: והמדו החמודה היא בלב והגזל הוא בידים כי יחמדו שדו' חביריהם בלבם ויבקשו מהם שימכרו' להם ואם לא ירצו למכרם יגזלים ויקחום בחזקה · וכן יחמדו הבתים ואם לא ירצו למכרם יקחום בחזקה · ופי' ונשאו ולקחו · וי"ת ואגסין: ועשקו גבר וביתו ואיש ונחלתו · כפל הענין במלו' שונו · ופי' שאם יעמוד בעל הבי' כנגדו כבגדו ממנו ביתו או שדהו יכהו ויאסרהו זהו עשק הגוף והגי' יעשקו הגוף והממון: לכן · על האשפחה הזאת הס עם ישראל · כי נקראת הגוי משפחה · כמו ואם משפחת מצרים לא תעלה · ועל המשפחו' אשר בשמך לא קראו וכן אמר גם כן על ישראל עוד על כל המשפחה אשר העליתי מארץ מצרים · אשר לא תמישו מאם צואותיכם · הנעל הרעה הבאה עליכם לא תוכלו להסיר מתוכה צואותיכם · כלו' לא תוכלו להגלל ממנה: ולא תלכו רומה · בשקל קומה טובה · אמר כיון שיהיו צואותיכם תחת שול הרעה תהיו נכנעים ולא תוכלו ללכת בקומה רמה · וכת"י ולא תהכון בקומה זקופה: כיום ההוא ישא עליכם משל · פי' המקונן עליכם ישא בקינתו זה המשל · ומן הגרלה כי המקונן הי' נביא השקר וברלותו כי לא נעשת' עצתו יקונן ולפי סדרך המקונן לדבר משלי' וחידות שהם דברים סתומי' וכן דרך המשורר ובקינה זו יש דברים סתומי' לפי' קראה משל: והנה בשקל עשה בנה והוא ענין קינה ובכי · ונהי שם הקינה · ונהיה ג"כ בשקל שאלה וכפל השם לרוב הקינה · וי"מ נהי ענין שבר מן נהייתי ונחלתי · וי"ת ומילת ובעינתי · והוא ענין הגבה' הקול בקינה מן וענה מיי' · ובדברי רז"ל מענות אבל לא מעפחו': אמר שדוד נשדונו · יאמר בקינתו כן · נשדונו מבנין נפעל ובא בשורק מקום חולם כי הרוב בחולם · ונקלותי עוד מזלת · ונמקותם בעונותיכם: חלק עמי ימיר · האדמה שהוא חלק עמי ימירנו אל יהבדך באדון אחר כי יהיה חלק האויב מה שהיה חלק עמי · איך ימיש לי · איך יהיה זה שיסיר ממני מה שהיה לי: לשובב שדינו יחלק · כשחשבתי שהא ית' רוצה להשיב אליו שדותינו שלקחו האויבים והנה האויב מחזיק בהם ומחלק אותם בין האויבים ר"ל שהאויבים יחלקו ביניהם נחלתינו כמו שאמרו ירמיהו בקינתו נחלתינו נהפכה לזרים: לכן · אמר כנגד המקונן והוא נביא השקר כמו שפירשנו · אמר אתה המקונן על נחלת ישר' שמחלק אותה האויב ואתה נרמת זה לפיכך לא יהיה לך משליך חבל בגורל בקהל ה' כאשר ישובו קהל ה' מהגלות אל נחלתם לא יהיה לך בן או בת שישליך חבל בנחלה כי לא ישאר אחריך ממך שום זכר ופירוש משליך חבל החבל שמודדין בו האדמה לחלקה בגורל בין היורשי' · ותרגם יונתן מתח חוט משח בעדבא: אל תטיפו · ענין הזלת הדבור · כמו ועליהו תטיף מלתי · והוא ע"ד השאלה ישראל ישיפון לנביאיהם האל · אל תזכרו לנו דברי האל כי אין אנו שומעי' לכם · לא ישיפו לאלה לא יסג כלימות · נביאי האל לא ישיפו לאלה האגשי' ולא יקחו כלימות שאם ישיפו להם יכלימו' · יסג · ענין הסבה ואם הוא כתו' בסמ"ך הנה כמהו מן הכבד הרו'מסיג גבול רעהו וחבריו: האמור · הה"א הי"ת הידיעה והיא בסגול כמו ויסר הערוב והיא לקריאה כמו הקהל חקה אחת לכם · הדור אתם ראו דבר ה' · כלומ' אתה שאומרי' לך בית יעקב אמר הקצר רוח ה' שאתה אומר לנביאי ה' אל תטיפו אם קצרה נבואת ה' לכם למה אתם קצים בה הלא רחבה היתה לכם להוכיח' ולהטיב לכם כל זמן שרציתם לקבלה לא מנעתי אותה מכם: אם אלה מעלליו · וכי אלה הגזרות הבאות עליכם הם מעלליו ומעשיו לא כן כי מעשיב' הם כי דברי ייטיבו ולא ירעו עם אדם שהולך דרך ישר: הקצר · פעל עבר חציו קמץ וחציו פתח: ייטיבו · הי"ד הרשומה מוגעת בצרי והשנית שהיא נח פ"א הפעל והנכון עם ה"א הפעול: והטיבו · כמו מושליו יהילו: ואתמול כשורק כמו בחולם · וכן בשורק כי ערוך מאתמול תפתה · אמר האויב הבא עליכם היום דין ומשפט הוא כי עמי זה אתמול היה הוא לאויב לאחיו החלושים והיה קם לאויב העניים ושולל אותם ודין הוא שיבא האויב עליהם מדה כנגד מדה: יקומם · פעל עומד וחרבותיה אקומם פעל יוצא: ממול שלמה אדר תפשיטון · ואתם עומדים ממול שלמ' טובה שתרצו לעני שלובש אותה תעמדו למולו להרע לו ולהפשיטו השלמה שהיתה אדר לו · ממול · כמו והיא יושב מחולי · אדר הוא כמו הדר · ואת"ל פירש כן היו חובלים שלמה מבית העני בעבור המס ואומרים כי אין די במשכון זה והיו מפשיטי' מעליו אדרתו · וזהו תפשיטוס שהיו מפשיטים העניים שהיו חוסבי' שהולכים בבטחה היו בלתיהם כמו שובי מלחמה ערומי' מבגדיה' ואחר כך היו אומרי' אין די במשכונות האלה בשלמה ובאדרת ויוציאו אותו מביתו · וזהו

ממה רש
אל מושבינו זל

אל תטיפו ישיפון וגו' · האמור בית יעקב וכו' ר"ל כי מה שאומרים לנבואי אלמת הנ תטיפו בנה זה הדבר ישיפוהו ויאמר יהיה בזה הדרך כשנה ישיבו להם ולא יסג כלמות כי לא יאמרו שלא ישיבו בשלא הנה בהשמת ובנבואתם לבד אלא שיאמרו שלא ישיבו שאם ישיבו יסג כלמות · האמור וכו' ר"ל אתם ראוי לומר אתם בני יעקב שקצר רוח ה' ואם אלה מעלליו שלא הנה להזהיר אתכם בעשית הטוב כי אין הטוב הלמיתי שהוא הלל ית' ראוי בשבעת והנה דברי ישיבו כשאין ענין הענשים לאחיכם בשאינו טוב בשאינו כי עם הוקר ר"ל כי עם הלום הוקר שהוא הטוב התוכלנו הלמיתי הולך כל דבר תוכלת מתני עד שאתה בהדרי הוא טוב בתוכלנו · ולתמול עמי לאויב וכו' ר"ל הנה אתה עמי הייתם מתמול קודם שתתעוררו על אויב שלהם שיקומם ממול שלמה לקחתם ולבחלה הנה אתם תבשון לו האדר והשלם שלמי' שלבו ב לא יגמיד אלא מכנגד השלמה שהיא כסות שלבו עתה מלובש כשרולה לקחתה ולא שלקחה עדין הנה אתם בעבור כן אתם מפשיטי' ממנו אדרו שהוא לבוש בו וכן מעוברים בטח שובי מלחמה ר"ל שהאויבים שהיו עוברים בטח בדרכיהם ולא ירגו מלחמה כי אם שלום מכם הנה אתם הייתם מתקוממים בהם עד שעשיתם לאותם שובי מלחמה כ"כ הייתם בוטחים בגבורתכם והנה כל זה היה לכם בזמן עבר ועולם עתה שאתם חוטאים באלהי עמי הנרשון וכו' הנה בעבור זה קומו ר"ל העשם שהלוי שתקומו ותלכו ממנה כי אין שם שלם אלא היתה לכם זאת המנוחה בעבור שתהיה טמאה ותשחתו אותה ושתחבל הכלי יולדה עד שתגעור כשלא תוליד אתכם והעשם שלא תקיה אתכם יהוא דרך משל על מה שהלוי לבקיה אתכם כמ"ש הכתוב ולא תקיה אתכם הארץ בעמאכם: והנה

ב

א הוי חשבי־און ופעלי
רע על־משכבותם באור הבקר
יעשוה כי־יש־לאל־ידם:
ב וחמדו
שדות וגזלו ובתים ונשאו ועשקו
ג גבר וביתו ואיש ונחלתו:
ד לכן כה אמר יהוה הנני
חשב על־המשפחה הזאת רעה
אשר לא־תמישו משם צואריכם
ה ולא תלכו רומה כי עת־רעה היא:
ו ביום ההוא ישא עליכם משל ונהה
נהי נהיה אמר שדוד נשדונו חלק
ז עמי ימיר איך ימיש לי לשובב
שדינו יחלק: לכן לא־יהיה לך
ח משליך חבל בגורל בקהל יהוה:
אל־תטיפו יטיפון לאלה לא יסג
ט כלמות: האמור בית־יעקב
הקצר רוח־יהוה אם־אלה מעלליו
הלוא דברי ייטיבו עם הישר
י הולך: ואתמול עמי לאויב
יקומם ממול שלמה אדר תפשטון
מעברים בטח שובי מלחמה:

נישי

חוביהון עמי לבעיל דבבא מסרין מקיבליהון עממיא קיימין מחסנין יתהון ממון יקרהון מנהון נסבין עדן באריעהון לרוחצן תייבין בהון כתבירי קרבא:

כנישת

משכבותם ד' וסי' יבוא שלום יניחו על משכבותם · כי וילילו על משכבותם · יעלזו חסידים בכבוד · ולא תלכו ב' וסימ' בחקות הגוי · ולא תלכו רומה ואינון מן ולא דסמיכין לת"ו ולית רכוות' וסימ' במסרא רבתא בערך לא:

הרחבי קרחתך כנשר גדפוהי דרך הנשר למרט רוב כנפיו: ופעלי רע על משכבות' · כל הלילה גומרי' בלבם איך יעשו הרעה לבקר: ובתים ונשאו · מוסב על וחמדו חומדי' בתים · ונשאו כמו ולקחו: ולא תלכו רומה · ולא תהכון בקומה זקופה · ונהה נהי נהיה · ונהה לשון עתיד כמו ועשה ופנה ונהה המקונן ואמר נהי נהיה בעולם ומהו הנהי אשר נהיה אמר שדוד נשדנו אויבינו שדדונו ולשון נשדנו שכת' בו כ"ון בתחילה ולא כתב שדונו מפני שבא לסמוך שחי לשונו' לשון נפעלנו ולשון פעלנו אילו כתב נשדנו היה הלשו' מוסב על הנשדדים ולא אל השודדים ואם כתב שדונו היה מוסב אל השודדים ולא לנשדדים עכשיו מוסב לשניהם כתבנו ביד אשר שדונו ובלע"ז שומ"יר דיוסוט"ירא כשו"ט ד"א נשדנו אנחנו גרמנו לעצמינו שנשדדנו: חלק עמי ימיר · נחלת חלק עמי נחלק לאויב: איך ימיש לי לשובב שדינו יחלק · איך יסור אלי עוד להשיב לנו שדותינו אשר יחלק אותם האויב הזה לו ה איך מיפסר לשובבם עוד לי כל אלה דברי המקונן ונושא המשל · איך ימיש לי קומ"ל שידטור"ברת אמ"ו כמו סירה אלי ויסור אין: משליך חבל · חולק נחלה בחבל המדה: אל תטיפו ישיפון · אל תנבאו להוכיחם לכם הנביאים אני אומר אשר אל תטיפו תמיד: ולא יסג כלימות · פן ישנון אתכם כלימות מאתם כענין שנאמר אל תוכח לץ · כל טיף לשון נבואה כמו ולא תטיף על בית ישראל והטף אל הדרום: האמור בית יעקב · הזאת אמרו בית יעקב כשסומעי' את הרע' אשר נביאי' מתנבאי' להם: הקצור רוח יי' · שמא אין יכולת עתה לפניו להשיב ואין רוחו רחב' עליו לטוב כאשר היתה בימים הראשונים: אם אלה מעלליו · כלו' להרע: הלא דברי ייטיבו עם הישר הולך · אני לא קצרה רוחי ולא אלה מעלליו זולתי לרשעים אך את הישר הולך היטב אטיב לו · ואתמול עמי לאויב יקומם · המקר' מחובר לשלמעלה הימנו אני טוב ומטיב הני ואת הדב' אשר למולו ובעברו עמי אותי יקומ' לאויב לו: ממול שלמה אדר תפשיטון · כנגד אשר אתם גוזלים השלמה ולבוש הפארת ומפשיטי' מעל כל העוברי' עליכם בדרך מעוברים בטח שובי מלחמה · ממה שהיו סבורין להיות עוברין בטח הם נהפכו להיות שובי מלחמה כבני אדם השבים מן המלחמה חסירי בגדים ומזון שלקחו אויביהם מה שעליהם · שובי כמו סורי הגפן בכריה נוני מתועד: נשי

אבן עזרא

גם מדמן תדמי וערער תתערער וכבה רבים · עוד היורש · הוא האויב ואי' טעם לפרש שהוא מבני שם שיורש הארץ והיא שילם רק הוא האויב שירש הארץ ויתכן שזה הנביא היה מזלת העיר ולא תתמה בעבור שינוי החנועות שאמר היורש כנגד מרשה ואין הלשון מדוקדק יפה להיות זה כנגד זה כי לא ישמרו בשמו באשר ישמרו כפעלים להיותם על מתכונת אחת כמו השלמית מתיחסת אל שלם שהיא ירושלם והיה לו לומ' השלמית: עד עדלם · עיר בארץ כנען והיורש ישרת בעבור אמ' וכבה הוא יורש כבוד ישראל: קרחי · כמו מלכי עלינו: וגוזי · לגוז השער וכבה ויגז את ראשו זה דבר הנביא לכל עיר ועיר: הוי חושבי און · בלילה בהתבודדם בנפשם: לאל ידם · כח ולא תואר וכבה מלת טוב וגם רע כי פעמי' שהו' תואר שם הקודם ופעמי' שם דבר שהוא כח וכבה טוב ורע פעמים שהו' אדם שהוא טוב או רע והוא תואר ופעמי' שהו' דבר רע או דבר טוב שהוא שם דבר: וחמדו · וגזלו · בחזקה: ונשאו · ולקחו לנפשם: ועשקו · בדרך פתוי והונאה ומרמה כי העושק את חבירו ידמה אותו לערב ולהחזיק במתנו אשר הלוהו או בשכרו אשר השכירו: לכן · רומה · שם דבר כמו טוב' לא תלכו בקומ' זקופה כי עת רעה היא לא ראיתם כמוהו: ביום · ישא · המושל ונהה כמו ונבה ונהה אשר יהיה בימי' ההם ונהיה כמו שכר האדם לא נהיה וכבה הוא הוא מי שנהיה בעת ההיא ינהה נהי וי"א כי נהיה כמו חולה מגזר' נחלתי ונהייתי: נשדנו · בניין נפעל מפעלי הכפל והמקונן יאמ' חלק עמי ימיר השם להיותו לנכרי איך ימיר מה שהיה לי וכאשר קוינו לשובב שדינו אלינו אז יחלקנה הנכרי כי מלת יחלק זרה להזכיר נגד השם והזכיר נגד השם והזכיר שדונו וכנגד שאמר וחמדו שדות: לכן · יאמר לכל איש מהשפח' הרעה הגוזלים השדות הטעם בעבור שעשית זה החמס לא ישאר לך בן שישליך חבל בגורל: בקהל יי' · בשוב יי' שבות עמו: אל · יספר הנביא את מה שהיו אומר המשפחה הרעה לנביאי השם לא תנבאו לא תטיפו ככה ישיפין היו מטיפין להם אל תטיפון ומלת יסג בסמ"ך כשי"ן ובא על משקל קל תחת כבד לומר יסג במקום יסיג כי מי שלא ישיף למשפחה הזאת לא תשיגו כלימה: האמור · הדבר הוא זה שיהיה אמור בלשון תמה אתם בית יעקב ורבי יהושע אמר כאילו כתי' שמע אתה הקרוא בית יעקב ובעבור האל"ף שהו' מאותיות הגרון תבוא הה"א בפתח קטן כמו החזק הוא הרפה: הקצר רוח יי' · היא הנבואה ונעשה הלא לעולם רוח השם תדבר אמת כי למה יעשה השם רע · אם אלה מעלליו · וכי מנהגו לעשות רע לבריותיו על חנם רק ידבר להטיב לכם ויב' טוב עם הולך דרך ישר והטע' דבר טוב עמי

כ' חד מל' מקיס מהלך

ל' ומל'

ל

ל' ומלרע

ל"ו · ל

ח' · ל

ל

ל' חל'

ל' ומל' ה'

ל

ל

ל

ל · ל · ל חבי'

ל

ל

ל

ל

נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה · שאתם הורגים את בעליהן והן יושבות אלמנות אז לפי שאתם גוזלין את ממון בעליהן והם יושבים ומנירים ואין משמחין את נשותיהם: תקחו הדרי · הדר הוד ועושר שנתתי להם: קומו ולכו כי לא זאת המנוחה · זו נתתיה לכם למנוחה: בעבור טמאה תחבל וחבל נמרץ · כי למען שמא אותה היא עושה חבורת חבלי רשעי · תחבל לשון אגודו כמו חבל נביאי · חבלי רשעי וכן ת"י מסיין עלה לשון סיעה · וחבל נמרץ ובעת אגודתם כבר נועצו ביניהם ופירושו למה הם מתחברים נמרץ דבר מפורש ביאר היטב כמו מה נמרצו אמרי מה ימריך קללה נמרצ': לו אים הולך רוח · לו מולאי אים הולך רוח אים שקר מתנבא להם שישתכרו ביין ובשכר הוא יהיה נביא מקובל לעם הזה: אסף אסף · עוד ימים באים ואקבץ אתכם: כצאן בצרה · כצאן רבה הנתונה במצרי גדרות צאן: בתוך הדברו · ת"י וכעדרא בגו דיריה מקיס שהוא מתנהג שם וכן ורעו כבשים כדברם: תהימנה מאדם · תהיינה הערים הומיות מרוב אדם אשר בקרב': עלה הפורץ · מושיעים הפורץ גדרות סדיים ומסוכות חדקים לייסר לפניהם הדרך: גוזלי עורם · של בית ישראל שהם רחשים וקלניים עליהם כמו שאמר רחשי בית יעקב וקלניי בית ישראל: שאר עמי · בשאר עמי: ואת עצמותיה' פנחו · פתחו להוציא המוח כמו פנחו רבה פתחו פה ברבה: ופרשו כאשר בסיר · ומשברים האברים כאשר ישברו הנתחים הנתונים בסיר לבשל · ופרשו לשון שבר כמו פרוס לרעב ולא יפרשו להם פרשה ליון: קלחת · קלרי"ירא בלע"ז: אז יצעקו אל יי' · אז בבא אותו העת האמו למעלה אסף אסף יעקב יצעקו אל יי' להטיב להם ברגון עמו ובשמח גויו ולא יענה אות': הנשכים בשיניה' · ואוכלין בשר בהמו' פטומות שמאכילין אותם עמי הטועים אחריהם: וקראו שלום · וכאשר יאכילום יקראו ויתנבאו להם שלו': וקדשו

ג

נִשֵׁי עַמִּי תְּגָרְשׁוּן מִבֵּית תַּעֲנֻגֹּתָיו מֵעַל עֹלְלֹתָיו תִּקְּחוּ הֲדָרִי לְעוֹלָם: ג׳ ל׳ חס׳ ג׳ ל׳ מנהון בניהון דברין גלא יקרהון
קוּמוּ וּלְכוּ כִּי לֹא זֹאת הַמְּנוּחָה בַּעֲבוּר טֻמְאָה תַּחְבֹּל וְחֹבֶל נִמְרָץ: דהוו אסרין קיים לעלמין: קומו וגלו ארי לארא ארעא בית נייחא
לוּ אִישׁ הֹלֵךְ רוּחַ וְשֶׁקֶר כִּזֵּב אַטִּיף לְךָ לַיִן וְלַשֵּׁכָר וְהָיָה מַטִּיף הָעָם הַזֶּה: אָסוּף אֲאָסֹף יַעֲקֹב כֻּלָּךְ קַבֵּץ אַקְבִּיץ שְׁאֵרִית יִשְׂרָאֵל יַחַד אֲשִׁיתֵמוּ כְּצֹאן בָּצְרָה כְּעֶדֶר בְּתוֹךְ דִּבְרוֹ תְּהִימְנָה מֵאָדָם: עָלָה הַפֹּרֵץ לִפְנֵיהֶם פָּרְצוּ וַיַּעַבְרוּ שַׁעַר וַיֵּצְאוּ בוֹ וַיַּעֲבָר מַלְכָּם לִפְנֵיהֶם וַיהוָה בְּרֹאשָׁם: ג׳ ל׳ דבמ׳ ג׳ ל׳ חס׳ ג׳ ל׳ קרא ג׳ ל׳ וחס׳ ג׳ ל׳ קרא ג׳ ל׳ וחס׳ ג׳ ל׳ קרא ג׳ ל׳ וח

מיכה ד

ואסר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה · כלומר מי שלא יתן להם מה שאולי׳ מומנו במאכל ובמשתה כמו שאמר למעלה אכיף לך ליין ולשכר והם לא יתן יזמינו עליו מלחמה כלומר יתאספו יחד נביאי השקר וילחמו עליו בדברי׳ רעים · ויש מפרשים הנושכים בשניהם מה שנותנים להם מלחם ובשר ושאר מאכלי׳ כישכיר בשניהם והאוכלים הלו קרמו להם שלום ויתנבאו להם דברי׳ טובים · וכן ת״י: לכן לילה לכם מחזון · מזה החזון שאתם מתנבאים לילה ואפלה יהיה לכם כשיבא האויב ויבחנו דבריכם כי שקר אתכם · וכפל הענין במ״ש · ואחר ומשכה לכם מקסוס כי גבואתם קסם היתה הו מקלתם היו קוסמי׳ ומקלת׳ היו חולמי׳ · מקסוס מקור: ובאה השמש מרוב הגדה שתמלאם: היום · ר״ל אחר השמש כי ביום ירחה ולהם יקדר מרוב הגדה · וי״ת היום עדנא: ובשי׳ ועטו על שפם · שיהיו כאבלי׳ עוטי׳ על שפם כשירחו שלא תתקיים גבואתם יבושי ויהיו כאבלים העוטי׳ על שפם כמו שאחר האל ליחזקאל ולא תעטה על שפם: כי אין מענה אלהים · כי ידעו ויכירו העם כי מה שהיו אומרים להם לא היה דבר אלהים: מענה כמו דבר · וכן וה׳ ענהו״ה ענה ה׳: ואולם אנכי · אמר הנביא בחמת אינכי כמוהם שאין להם מענה אלהים אבל אנכי מלאתי כח את רוח ה׳ אני מלא מרוח ה׳ מכח משפט וגבורה להגיד להם פשעיהם ולא אירא מהם כמו שעושי׳ נביאי השקר שמחניפים להם ומשבחי׳ להם מעשיה הרעי׳ ודבריהם שקר אבל דברי אמת ומשפט אגיד להם: שמעו נא · שב להוכיח הראשי׳ והקציני׳ כמו שאמר למעלה יעקבו יעותו הדרך הישרה הם מעותי׳ אותה וכל דרכיה׳ ומעשיה׳ חמס ונזל: בונה ציון · כל אחד מהראשים והקציני׳ בונה ביתו בדמי׳ ר״ל בגזל וחמס שעושין לעניי׳ ואותם שאין בהם כח לעמוד כנגד׳ · והנה אותו ממון שלוקחים בגזל הוא דם העשוק שהרי הוא כאלו שופך דמיו שאין לו מה יאכל ויסיב את נפשו · וכן אמר שלמה כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח · וי״ת דבנין בתיהון בעיין בדם אשיד וירושל׳ בנכלין׳ ברמה כי הבין בדמים כמשמעו׳ ולדעתו יהיה פי׳ שהיו לוקחים כופר משופכי דמי׳ ובאותו כופר היו בוני׳ בתיהם: ראשיה · הם התלכים או הסנהדרין וכהניה שהיה להם להורות התורה כמו שאמר יורו משפטיך ליעקב וגו׳ והם יורו במחיר מי שיתן לו כסף יעשה לו הוראה כרצונו: ונביאיה הם נביאי השקר: יקסמו · כי נבואתם שקר וקסם כמו שפי׳ למעלה: ועל ה׳ יסמכו · כלומר כיון שסכינתו בקרבנו לא תבא עלינו רעה ולא יחריב את ביתו כמו שהיו אומרי׳ היכל ה׳ היכל ה׳ המה: לכן · בגללכם · פי׳ בעביר עונותיכם שרבו ולא יפנה אל כבודו ואל ביתו כאשר אמרתם · וציון שבניתם בדמי׳ שדה תחרש: כלומר כשדה תחרש שלא ישאר בה בנין ותהיה כמו השדה הנחרש וירושלם שבניתם בעולה עיין תהיה גלי אבנים שיהרסו האויבים הבנייני׳ ויתנו אבן על אבן ויהיו אבני הבנין לגלים: וכן אמר שמו את ירושלם לעיים · וכת״י ליגרון ותרנוס והיתה כבל לגלים ליגרין לעני השדה ליגרי חקלא: עיין תהיה · בנ״ון כמו בנ״ס · וכן לקן הימין · והדומים להם: והר הבית לבמות יער · והר הבית שבשם בית המקדש יהיה לבמות יער כלומר יהיה ליער בעביר היותו חרב ישמתו בו עשבי׳ ועצים · ומה שאמר לבמות לשון רבים לפי שהיו שני הריסמוכים הר הבית והר הזתים · או קרא גלי האבני׳ במות · וי״ת לחישת חורשא: והיה באחרית הימים · אחר שאת׳ חרבן ציון וירושלם אמ׳ נחמה זו עליה׳ ויהיה זה באחרית הימים והם ימי המשיח: ונחמה זו אמרה ישעיהו בזה הלשון מעט מלים שונים ביניה׳: הר בית ה׳ · הוא הר הבית שאמר שיהיה לבמות יער עוד יבא זמן שיהיה נכון בראש ההרים · ומה שאמר נכון ונשא לא שיהיה ההר ההוא גבוה בגופו ממה שהיה אלא ר״ל שהגויים ינשאוהו ויכבדוהו ויבאו לעבוד בו לשם ה׳ · וזכר זה לפי שהגוי׳ היו עובדים אלהיה׳ על ההרים הרמי׳ ועל הגבעות הנשאות אמר כי אז יעבדו את הש״י שכם אחד וינשאו הר זה מכל ההרים ומכל הגבעות שהיו מנשאי׳ ומכבדים מתחלה: ונהרו עליו עמים · וירולו · ומזה נקרא מדולת המים הרבים נהר: והלכו · ואמרו · כל גוי יאמר לחברו לכו ונעלה: ויורנו מדרכיו · כי מציון תצא תורה · זה דברי הנביא לא דברי העמי׳ כלומר למה יאמרו העמי׳ לכו ונעלה ויורנו מדרכיו כי מציון תצא תורה ומצוה לכל העמים והמורה הוא מלך המשיח ועליו אמר ושפט · ושפט · השופט הוא מלך המשיח · וכן ונגד לעקב הגיד · ויאמר ליוסף האומר · אמר כי אם יהיה בין גוי לגוי מלחמה או תביעות ביניהם יבואו למשפט לפני המלך המשיח שיהיה אדון על כל העמים והוא יוכיח להם ויאמר למי שיתלה אתו העול ישר המעוות לבעל דינך ומפני זה לא תהיה מלחמה בין עם לעם כי הוא ישלים ביניהם ולא יצטרכו לכלי מלחמה וכתתו אותם לעשות מהם כלי עבודת האדמה: לאתים · המרא שמיפרין בו נקרא את · ולגם תי״ו לאתים מקום הנא אשר במלת את מחרשתו ואת אתו: למזמרות

ד׳ ודלא מוכיל לרחון מזמנין עלוהי
קרבא: בכן תיבהרון מלאתנבאה
ותתכנעון מראלפא ותחפי עקא
בקבלא ית נבייא שקרא ויקבל
עליהון עידנא: ויבהתון נבייא שקרא
ויתכנעון מלאלפא ויתעטפון על
שפם כאבלין כולהון ארי ליה בדחון
רוח נבואה מן קדם יי: ובדם אנא
אתמליתי בתקוף רוח נבואה מן
קדם יי ודין דקשוט וגבורתא
לחוואה ליעקב חבוהי ולישראל
חטאוהי: שמעו כען דארישי בית
יעקב ושלטוני בית ישראל די
מקלקלין ארחת דינא ית כל
כונתא מעקמין: דיבנן בתהון בציון
בדם אשיד וירושלם בנכלין:
רישהא בשוחדא דיינין וכהנהא
בממון מורן ונביהא בכספא מלפין
ועל מימרא דיי מסתמכין למימר
הלא שכינתא דיי בינגא אמרין לא
תיתי עלנא בישתא: בכן בדיל
חוביכון ציון חקל תתרדי וירושלם
ליגרין תהי וטור בית מקדשא
לחישת חורשא: ויהי בכוף יומיא
יהי טור בית מקדשא דיי מתקן
בריש טוריא ומנטל הוא מרמתא
ויתפנין למיפלח עלוהי מלכוותא:
ויהכון עממין סגיאין וימרון איתו
וניסק לטור בית מקדשא דיי מתקן
ולבית שכינת אלהיה דיעקב
וילפינגא מאורחן דתקנן קדמוהי
ונהך באולפן אוריתיה ארי מציון
תיפוק אוריתא ואולפן פתגמא דיי מירושלם:
למלכין תקיפין על עלמא ויעפפון סיפיהון לסיכין

ד׳ ואשר לא נתן על־פיהם וקדשו
עליו מלחמה:
ב׳ לכם מחזון וחשכה לכם מקסם
ובאה השמש על־הנביאים וקדר
עליהם היום: ובשו החזים וחפרו
הקסמים ועטו על־שפם כלם כי אין
מענה אלהים: ואולם אנכי מלאתי
כח את־רוח יהוה ומשפט וגבורה
להגיד ליעקב פשעו ולישראל
חטאתו:
ג׳ שמעו־נא זאת ראשי בית יעקב
וקצינו בית ישראל המתעבים
משפט ואת כל־הישרה יעקשו: בנה
ציון בדמים וירושלם בעולה:
ד׳ ראשיה בשחד ישפטו וכהניה
במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסמו
ועל־יהוה ישענו לאמר הלוא יהוה
בקרבנו לא־תבוא עלינו רעה:
ה׳ לכן בגללכם ציון שדה תחרש
וירושלם עיים תהיה והר הבית
לבמות יער:
ו׳ והיה באחרית הימים יהיה הר בית־
יהוה נכון בראש ההרים ונשא הוא
מגבעות ונהרו עליו עמים:
ז׳ והלכו גוים רבים ואמרו לכו ונעלה
אל־הר־יהוה ואל־בית אלהי יעקב
ויורנו מדרכיו ונלכה בארחתיו כי
מציון תצא תורה ודבר יהוה
מירושלם: ושפט בין עמים רבים
והוכיח לגוים עצמים עד־רחוק
וכתתו חרבתיהם לאתים
וחניתתיהם
ורמחתיהם למזמרות
ד׳ לא־ישא גוי אל־גוי חרב ולא
ילמדו עוד מלחמה:
ויישבו

רשי

וקדשו עליו מלחמ׳ והזמינו עליו למלחמה: מענה אלהים · מענה נקוד קמץ לפי שהוא דבוק אל הסם: עיין · דגורין: ונהרו · ונקבצו שם יחד כנהרו׳ ההולכי׳ אל הים: ושפט · משפט זה לשון תוכחה הוא דשריג׳ מכ בלע״ז: כי

מענה ב׳ בגורי וסא׳ חיותא דבר נשא בהתתא

אבן עזרא

ואסר לא יתן · להם מה שיאכלו ויבקשו: לכן לילה · יבא לכם מזה החזיון ותשך יהיה שלא תוכלו לקסום בלילה: וקדר עליהם היום · הטעם כי יבא להם יום אידם יום חשך ענן וערפל: ויבשו החוזים · שלכם · כי אין מענה אלהים · בפיכם רק כזבים: ואולם · מלאתי כח · מן רוח הש״ם ומשפט אמת בפי וגבורה לדבר ולא אפחד מהקציניים והראשים כי יאמ׳ דברי ולא אכוש: שמעו · המתעבים · משפט שחד׳ וכל מלה ישרה שינת׳ מפי יעקבו או פירושו שיעשו עולה לכל: בונה · כל אחד מהגזברים אחרי כן הוא בונה ציון בגזלו בית עני והנה פיר׳ זה הטעם: ראשיה · הם ראשי ירושלם הם מלכים: בשוחד ישפטו · וכהני׳ במחיר · שיקחו ונביאיה הם נביאי השקר בעבור כסף שיתנו להם יקסומו ומלת קסם בלשון ישמעאל כמו חוחך שנכה יהיה וקרוב אליה גוזרים והנה קוסם קסמים שם כולל למלאכות הגזברות אחר כן וטעם הלא הש״ם בקרבנו כתו היכל יי׳ היכל יי׳: לכן · ציון שדה · תשוב כשדה שתחרש · מן עיין כמו מן קץ הימין בחיין הטין: והר הבית · שם כבוד הש״ם יהיה לבמות יער: והיה · חין שפק כי זאת הנבואה לעתיד על כן אמר באחרית הימים והמשם בעבור שהזכיר למעלה כי הר הבית יהי׳ לבמות יער שב לנחם ישראל כי עוד ישוב כבוד הבית וידוע כי הר הבית אינו גבוה והנה הטע׳ שינת׳ שמו עד למרחוק ומכל הפאות ישובו אליו במלחמות כאילו יהיה בראש כל ההרים ויהיה נשא מגבעות עד שיראוהו כל יושבי הארץ: ונהרו · ירולו מגזרת נהר כי הוא רץ לעולם: והלכו · ואמרו · אלה לאלה: כעלה · לגודל מעלתו: כי מציון תצא תורה · לכל הגוים כאשר הוא כתוב לקרא כולם בשם יי׳ ולעבדו שכם אחד: ושפט · השופט הוא המשיח ויפת אמר השם הנכבד ודבר יי׳ ואחרים אמרו אנשי ירושלם כאילו אמר ושפט עמה ועוד היו׳ לא עבר דוד שלא היתה בו מלחמה ואם שקט מקום זה לא שקט אחר והכתוב אמר ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה:

חצי הספר בפסוקים

ד

רשי

כי פי יי׳ צבאות דבר · והיכן דבר׳ נתתי שלום בארץ וגומר : ילכו איש בשם אלהיו · ילכו לאבדון על שעבדו ע״ז כן תירג׳ יונתן : אספה הצולעה · אכניס מטלטליה ולי נראה לשון מרפא כמו ואספתי מרעתן : ואשר הריעותי · ואות׳ שהריעותי להם בעונם : ואתה מגדל עדר · ת״י ואת משיחא דישראל דטמיר מן קדם חובי כנישתא דציון פי׳ מגדל לשון מעוז ותירגם עדר כנסת ישראל ותירגם עופל לשון אופל ויש לפרש מגדל עדר בית המקדש ועופל לשון מגדל עוז וכן עופל ובוחן : עדיך תאתה · אחרית הצולעה והגלותה כולם יקבצו אליך : ובאה הממשלה הראשונה · תבא הממשלה שלימה כולה אל בית דוד בירושלים כאשר היתה בתחילה עד שלא נחלקה ומה היא הממשלה הראשונה הממלכה לבת ירושלים : עתה · שאת מורד׳ בי : למה תריעי ריע · מיתי לבך למה את צריך׳ לבקש ריעים והאוביים מלכי מצריים ומלכי אשור לעזור : חילי · לשון חלחלה כמו כי החזיקך חיל והלשון נופל על יולדת : ונוחי · צרעי ושחי על גחגך וכן בלשון משל׳ כותל הנוחה לראשו הרבי׳ : תלאי מקריה · מירושלים לבבל בגולה : ושכנת בשדה · תהי שכונתך חרושה כשדה : האומריס תחנף · עתה תתחייב ציון בחטאותי׳ ויפקד עליה עול׳ : ותחז בציון עינינו · ותראינה בה עינינו מה שאויבו לראות׳ בה : כי קבצם כעמיר גרנה · סופו לקבצם אל עמק יהושפט וסביבות ירושלים למלחמה כמו שמקבצין עמיר כדי לדושם שם אף הם לרעתם נאספו ויאמר הב״ה לכנסת ישראל קומי ודושי בת ציון : והחרמתי · לשון הקדש : בצעם · מה שכנסו מגזילה וחמס : ומילם ונכסיהון: עתה

וְחַנִּיתִיהָם לְמַזְמֵרוֹת לֹא־יִשְׂאוּ גוֹי אֶל־גוֹי חֶרֶב וְלֹא־יִלְמְדוּן עוֹד מִלְחָמָה: וְיָשְׁבוּ אִישׁ תַּחַת גַּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֵנָתוֹ וְאֵין מַחֲרִיד כִּי־פִי יְהוָה צְבָאוֹת דִּבֵּר: כִּי כָּל־הָעַמִּים יֵלְכוּ אִישׁ בְּשֵׁם אֱלֹהָיו וַאֲנַחְנוּ נֵלֵךְ בְּשֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד: ביום ההוא נאם־יהוה אֹסְפָה הַצֹּלֵעָה וְהַנִּדָּחָה אֲקַבֶּצָה וַאֲשֶׁר הֲרֵעֹתִי: וְשַׂמְתִּי אֶת־הַצֹּלֵעָה לִשְׁאֵרִית וְהַנִּהְלָאָה לְגוֹי עָצוּם וּמָלַךְ יְהוָה עֲלֵיהֶם בְּהַר צִיּוֹן מֵעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: וְאַתָּה מִגְדַּל־עֵדֶר עֹפֶל בַּת־צִיּוֹן עָדֶיךָ תֵאָתֶה וּבָאָה הַמֶּמְשָׁלָה הָרִאשֹׁנָה מַמְלֶכֶת לְבַת יְרוּשָׁלִָם: עַתָּה לָמָּה תָרִיעִי רֵעַ הַמֶּלֶךְ אֵין־בָּךְ אִם־יוֹעֲצֵךְ אָבַד כִּי־הֶחֱזִיקֵךְ חִיל כַּיּוֹלֵדָה: חִולִי וָגֶחִי בַּת־צִיּוֹן כַּיּוֹלֵדָה כִּי־עַתָּה תֵּצְאִי מִקִּרְיָה וְשָׁכַנְתְּ בַּשָּׂדֶה וּבָאֶת עַד־בָּבֶל שָׁם תִּנָּצְלִי שָׁם יִגְאָלֵךְ יְהוָה מִכַּף אֹיְבָיִךְ: וְעַתָּה נֶאֱסְפוּ עָלַיִךְ גּוֹיִם רַבִּים הָאֹמְרִים תֻּחַנֵּף וְתַחֲז בְּצִיּוֹן עֵינֵינוּ: וְהֵמָּה לֹא יָדְעוּ מַחְשְׁבוֹת יְהוָה וְלֹא הֵבִינוּ עֲצָתוֹ כִּי קִבְּצָם כֶּעָמִיר גָּרְנָה: קוּמִי וָדוֹשִׁי בַּת־צִיּוֹן כִּי־קַרְנֵךְ אָשִׂים בַּרְזֶל וּפְרָסֹתַיִךְ אָשִׂים נְחוּשָׁה וְהָדַקְּתְּ עַמִּים רַבִּים וְהֶחֲרַמְתִּי לַיהוָה בִּצְעָם וְחֵילָם לַאֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ: עתה

ומורניתיהון למגלין לא יטלון עם באפי עם סייפין וזין ולא יתאלפון עוד מבכן קרבא: ויתובון גבר תחות פירי גופנוהי ותחות פירי תינוהי ולית דמניד ארי במימרא דיי צבאות גזר כן: ארי כל עממיא יהכון על די פלחו לטעותא ואנחנא נתרחיץ במימרא דייא להנא לעלמא ולעלמי עלמיא: בעידנא ההיא אמר יי׳ אכנוש מטלטליא ומבדריא אקריב ודאבאשית להון מן קדם חובי עמי: ואשוי ית מטלטליא לשארא ומבדריא לעם תקיף ותתגלי מלכותא דיי עליהון בטורא דציון כבען ועד עלמא: ואת משיחא דישראל דטמיר מן קדם חובי כנישתא דציון לך עתידא למיתי וייתי שלטונא קדמאה למלכות כנישתא דירושלם: וכען למה את מתרחבא לעממיא המלכא לית ביך אם מלכי מלכיך אברו ארי תקפוך עקא וזיעא כחבלין ללדתא: מרעי וזועי כנישתא דציון כיולדתא ארי כען תפקין מקרתא ותישרן בחקלא ותהכין עד בבל תמן תשתיזבין תמן יפרקינך יי מיד בעלי דבבך: וכען יתכנשון עלך עממיא סגיאין דאמרין איתי תתוב ותחזי במפלת ציון עינא: ואינון לא ידעין רזיא דיי ולא מסתכלין במלכיה ארי

קריבינון כעמירא לאידרא: קומי וקטלי כנישתא דציון ארי עמא די ביך אשוי תקיפין כברזלא ושארהון חסינין כנחשא ותקטלין עממין סגיאין ותגמרין קדם יי נכסיהון וממון יקריהון קדם ריבון כל עלמא: כען

בשם יי׳ אלהינו ג׳ דסמיכי בקריאה וסימ׳ ויאמרו כל השרים דירמיה · כי כל העמים ילכו איש בשם יי׳ אלהיו · אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם : הצולעה ג׳ בקריאה וסי׳ אספה דצולעה והנדחה אקבצה · ושמתי הצולעה לשארי׳ יהושעתי את הצולע׳ : תצאי ג׳ בקרי׳ וסי׳ גם את זה תצאי וידיך על־כי עתה תצאי מקריה · טוב בתי כי תצאי את נערותיו : והמה י׳ ר״פ וסימ׳ והמה טרם ישכבון : והמה לקחו את אשר עשה מיכה · והמה מביאים איש מנחתו דמלכים והמה אמרו אל ירמיהו יהי יי׳ · והמה מרו ועצבו את רוחם אם ישמעו ואם יחדלו · והמה כאדם עברו ברית · והמה לא ידעו מחשבות יי׳ · והמה עזרו עם דויד דדברי הימים · והמה לשואה יבקשו נפשי :

אבן עזרא

ויאבדו · כל אנשי העולם · כי פי הש״ם דבר זה ואמת הוא בלי ספק . כי אלה דברי הנביא מוכיח ישראל ומנחם אותם אם הבית חרב לא נניח תורת אלהינו שהבטיחנו והשמיענו כזאת או הטעם נאת ישראל מהגלות על כן מלת ואנחנו נלך והוא הטע׳ כי בהבנו׳ הבית אז יביאו הגוים את ישראל המפוזרים מנחה ליי׳ ובהליכתם ילכו איש בשם אלהיו עד שיורוס אנשי בית המקדש על כן אחריו : ביום · הצולעה · מישראל שלא תוכל ללכת במהרה וככה הנדח׳ : ואשר הרעותי · להם ששמתי׳ נחרפה בגויים : ושמתי · הנהלאה · שהיתה רחוקה מהלאה לארצ׳ אז ימלוך השם לבדו עליהם מנזרת הלאה ולא מתלאה כי הלאה שורשו תלה : ואתה · אמר יפת מגדל דוד והנכון ירושלים שהוא כמגדל לעדר שהם ישראל : עופל · כמו עופל ובחן וי״ת כי כתוהו ויעפילו עלו לעופל גבוה וכבה כתוב לעלות אל ראש ההר הגביהו עצמם לעלות : עדיך תאתה · וזאת המלה דבוקה עם ובאה והטעם המשלה וכמוהו כלו תפילות דוד בן ישי שטע״פ שתלת חפלות היא באתנח דבוקה היא למלת דוד ובכה זה : עתה למה תריעי ריע · תרימי לעקה וחגביהי קול כתרועה כמו ויעמע יהושע את קול העם ברעה והנה הרע נופל על עגות גבורה ועל חלושה גם זה תריעי ריע נופל על לשון לעקה ובכי : המלך אין בך · הטעם למה תלעקי כאילו אין לך מושיע ויועץ ובעבור זה החזיקך חיל כיולדה הלא השם מלכך ויועצך האומר לך אל תלעקי כי אם חולי וגוחי מלשון כי חלה וגם ילדה כי אם עתה תצאי והלכת בגלות ובאת עד בבל שם תנצלי שם יגאלך מלכך ויועצך הוא השם : חולי · בעבור שהזכיר חיל כיולדה אמר חולי וגוחי הוציא הולד כמו כי אתה גוחי מבטן : מקריה · היא ירושל׳ וכל הקריות סביבותיה והטעם הישוב : ושכנת בשדה · בלכתך בגולה : ובאת עד בבל · גלות נבוכד נצר שם מגאלך : ועתה · דעת מפרשים רבי׳ כי זה לעתיד בימי המשיח והעד ואתה בית לחם אפרתה ור׳ משה הכהן אמר כי ידבר על בית שני והמושל הוא זרובבל וטעם קומי ודושי כמו מי אתה הר הגדול כי זרובבל היה מבני יכניה וכתו׳ עליו ומושל על כסאו : תחנף · כמו הארץ החנפה לא תוכל לסבול : והמה · לא מצאנו זאת המלחמה מתי היתה כי איך זה כתוב על כן הוא לעתיד כמו הנה יום בא ליי׳ : קומי · קרנך אשים ברזל · דרך משל כי העמי׳ כעמיר בגרן : בצעם · כמו בצע והטע׳ כמו הוגם כי הוא כפל המלה : עתה

כעין תסתיעין במישרין קרתא דציירין עלה בצרור דהוו מחן בחוטרא על ליסתאית דיני ישראל: ואת בית להם אפרתה כזעיר הויתא לאיתמארה באלפיא דבית יהודה מנך קדמי יפוק משיחא לממרא עביד שולטן על ישראל די שמיה אמיר מלקדמין מיומי עלמא: בכן יתמסרון כיעדן ילידתא למילד ושאר אחיהון יסתמכון עליהון בני ישראל: ויקום וישלוט בתקוף מן קדם יי ברבות שמא דיי אלהיה ויתובון מכיני גלותהון ארי כען יסגי שמיה עד סיפי ארעא: ויהי מככן שלמא לנא אתוראה ארי יעול בארענא וארי ידרוך בבירנתנא ונמני עלנא שבעא מלכין והמנא רברבי אינשא: וירעון ית ארעא דאתור בחרבא וית ארעא נמרוד בתקוף כרכהא וישיזבינא מאתור מאתור דלא יעול בארענא ולא ידרוך בתחומנא: ויהי שארא דיעקב בגו עממין סגיאין כטלא מן קדם יי וכרסיסי מלקושא די על עסבא די לא מוריך לאינשא ולא מחכי לבר אינשא: ויהי שארא דיעקב בעממיא בגו עממין סגיאין כארייא בבעירא כחורשא וכליתא בעדרי עמא דאם יעדי

ורמס

מישל. ר' אל' וסיט' מישל בארם כ' כי: ושלמה היה מישל. ואתה בית להם אפרתה. והיישר והכבוד מלכיך. ורקיתי את כסא מלכותך דברי הימים. ויהי מישל בכל המלכים דברי הימים. אתה מושל בגיאות כי תשב ללהים. ארי ניהם ורוב שוקק. רבים מבקשים פני נדיב. מזעקת מושל בכסילים. אם רוח המושל העלה. לבני אדם ל' בסיפרא וכל ספר תהילות דכוי' במ"א להודיע לבני האדם:

עתה תתגודדי בת גדוד. עתה בזמן הזה תתגודדי סיבלי עליך גדודי לפיכך תקרלי בת גדוד ר' מדת גבורים: מצור שם עליני. גיב ומגיב שם מל ר עלינו עם כל גדודיו ומחיליתיו: בשבט יכו על הלחי את שופט ישראל. כמו שאמר ויצא עם כל גדודיו ומחיליתיו: בשבט יכו על הלחי את שופט ישראל. עד שיכו אותם הני העיר בגילה וגו' והן יכו הכפתים והגדולים אשר בישראל בשבט על הלחי דרך בזיון:

ואתה בית לחם אפרתה. אמר אפרת' לחדיש אחה בית לחם. וכן ולקבלה שם בדרך אפרת היא בית לחם. ואמר בית לחם אשר ליהודה נראה כי בית לחם אחר היה. ואמ' כנגד בית לחם אתה בית לחם צעיר להיות באלפי יהודה מעל' שהיית בעיר באלפי יהודה ממך לי יצא שיפט להיות מושל בישראל והוא המלך המשיח. ופי' להיות להיותך נמנ' בערי אלפי יהודה בעיר אתה בעגולים. ואע"פ כן ממך יצא לי המשיח כי מזרע דוד שהיה מבית לחם יהיה. והוא שאמר ומוצאותיו מקדם מימי עולם כי מולדות המשיח בזמנו ואמרו כי מקדם מזמן רב היה מבי' לחם והוא דוד כמים רב היה בן דוד יבין מלך המשיח. והוא אל שהוא מימי קדם מימי עולם. יש עליהם תשובה כי היה לא משל בישראל אבל הם מבלו בו. ומה שאמר כי מי היה מימי קדם אלא אל בשביל כי האל קדום ימי עולם היה. והם אומרים כי מקדם מימי עולם היו מולאותיו. כלומר כי אז יצא והאל קדמון בלי ראשית. ומה שאמר כי מעולם ועד עולם אתה אל. ר"ל מעולם ועד עולם. כמו שאמר מעתה הרים יולדו. וכן משולם נסכתי מעד' עולם. כמו שאמר על לא עשה ארץ ומולנו. ית כן ואת בית לחם אפר' וגו': לכן יתנם. בעת הישועה יתן האל ית' ישראל בגרה ויבואם עד עת ילדה ילדה. כלו' יאחזם לידי כעירי יולדה מרוב גרתם. כמו שאמר בגבולת דגלאל והיתה עת גרה אשר לא נראית מהיות גוי עד העת ההיא: ויתר אחיו ישובון על בני ישראל. יתר אחיו הם שבט יה דה ובנימן שנותרו כשבלו עשרת השבטים. ובני אחיו על המשיח: על. כמו עם והם עשרת השבטים כלומר אלה ואלה ישובון על אדמתם. ות"י בכן יתמסרון כעידן לידתא למילד אחיהון יסתמכון עליהון בני ישראל. ור"ל דרשו מזה והמרו אין בן דוד בא עד שתפשטו המלכות בעונם תשעה הדשים שנאחר לכן יתנם עד עת ילדה ילדה: ושארית. אחר הגרה ישמוד המנך המשיח וירעה את ישראל בעוז ה'. בגאון שם ה'. במשפט שיעשה האל בגויים ההם בעוזו ובגאוני שהוא בעוז ה'. בגאון שם ה'. במשפט שיעשה האל בגויים ההם בעוזו ובגאוני שהוא שם ה' לשון ת' כי הוא המושיעם ואין זולתו מושיע כי הם יהיו עם מעט והעמים הנאספים עליהם יהיו רבים ומי יוכל להושיעם בלתו ותרד ישועתו לשון כאשר ירד הטל על האדמה. ואמר אחר כן כרביבים עלי עשב כי הרביבי' הם המטר הרב והעשב גדול מהדשא כן יהיו הם הולכי' ונדלים ומיובו להם הולך ונדל: יקוה לאיש. ויחל לבני אדם כשל הענין במלות שונות: והיה. כאריה בבהמות יער. האריה הוא הגדול ויש לו כח וגבורה בחיות היער החזקים כמו הגמר והדוב והזאב ויעביר עליהם וירמוס וישרוף מהם כרגליו ואין מציל. והכפיר הוא הקטן במין האריה אבל הוא גדול מגור והכפיר אין לו כח בחיות היער לטרוף אבל הם לו כח בעדרי צאן וישרוף מהם ואין מציל כן יהיו ישראל בקרב העמים ההם הנופלים על ירושלם שיפחדו ויהרגום כמו שכתוב בנבואת יחזקאל ובנבואת זכריה:

תרוס

מדינותיה: כטל מאת יי'. שאין בא לעולם על ידי אדם ולא יבקשו פני אדם עליו כאריה בבהמות יער. כך יהיה ורמס

מלכם שליט בכל:

אבן עזרא

עתה תתגודדי בת גדוד. דרך נחות והמעט קהלת הגדוד שעם המצור על ירושלם והיו בארגם מכים שיפט ישראל והנכון בעיני כי שיבט ישראל הוא המשיח הוא זרובבל על כן אחריו ואתה בית לחם אפרתה והכתוב דבר כפי המשבחים כדרך יחלקו בגדי להם וכתוב על בלק וילחם בישראל בעבור שאמר אילי מואב להלחם בו והוא לא נלחם רק כפי מחשבתו דבר הכתוב כדרך שאמר אילי מואב להלחם בו ובכה והאנשים רדפו אחריה' עד הירדן ועדיין המרגלים בירחו: ואתה. חבר השני שמות אפרת היא בת לחם כמו ולא עשי עם בית ירובעל בדעון ומעט לעיר שהיא קטנה: ממך. כל זה בעבור דוד שהוא רחם המלוכה על כן ומולכותיו מקדם על דוד והנה ידבר עם בית לחם אפרתה כי מבני בניך הראשונים יבא מושיע ליסראל: לכן. יתן השם ליסראל שיעמדו בגרה בעת ילדה על שיתחבר זה המושל וקרוביו עם בני ישראל ויפת אומר כי יתנם המשיח והמעט יניחם כדרך על כן לא נתחיך: ועמד ורעה. יהיה רועה ישראל בעוז השם ויסבו לבטח. והיה זה שלום. לא יפחד הגוש מאשור אם יבא בארצנו ועיד והקימנו עליו והמעט' אם רגלה אשיר לבוא בארמנו יקימו שרי זה המושל רבים: שבעה גם. שמנה כדרך תן חלק לשבעה וגם לשמונה והמעט כפול כי נסיכים כמו רועים והנה הינם המשה עשר: ורעו. דרך משל כי ימלכו עליהם בחזקה: וארץ נמרוד. היא בבל: בפתחיה. על החרב כמו והמה פתיחות ויש אומרים בפתחי הארץ והנה ינילו מאשור: והיה שארית יעקב. אותם שלא יכלו שהתחברו עם בית הלחמים כי יהיה מקומם רחוק כי עודם בגלות: כטל מאת יי'. והמעט שיבמחו על השם לבדו ולא על מלכי הגוי' שהם בארגם כמו הטל שאינה ברשות אדם רק ביד השם אז ילמד ישראל העמים לקרות בשם יי' ויהיו בקרבם כדרך שהיה כטל ליסראל וכל גוי לא יקוה להם: והיה. ברצותם לבוא בבית המקדש:

תרס

מיכה ה

ה

ועתה התגודדי בת גדוד. עתה בעת נזרתה הרעה על העון כי גבר התגודדי בת גד ד בת כסדי קבצי גדודין כי עתה הוא אשר הלחי הגדוד אשר שם מצור עלינו: בשבט יכו על הלחי. מי גרם לך להצליח את אשר ישראל מלעיבים על עלינו: בשבט יכו על הלחי. כך היו עושים וכן מלינו בפסיקתא וכן גבוהים וסופרים ומכי' אותם על הלחי כך היו עושים וכן ישעיה הוא אומ' גוי נתתי למכי'.

ואתה בית לחם אפרתה. שיצא דוד מבית שבא בן עבדך יפי בית הלחמי ובית לחם קרויה אפרת בגלל בדרך אפר' היא בית לחם: צעיר להיות באלפי יהודה. ראוי הייתה להיות צעיר בהוספת יהודה מפני הפסולת רות המואביה שבך ממך יצא לי מבית בן דוד וכן הוא אומר אבן מאסו הבונים: ומוצאותיו מקדם. לפני שהם יצון שמו: לכן יתנם עד עת יולדה ילדה. יתנם ביד הויביהם עד בא העת אשר תלד ולדה ויון את בני ציון אשר החזיקה עתה חיל כיולד ועכשיו היא קרויה יולדה ורבותינו אמרו מלכן אין בן דוד בא עד שתפשוט המלכות הרשעה הדבים על כל העולם כולו אך לפי פשוטו זהו הלשון שפירשתי: ויתר אחיו. של מלך יהודה. כלומ' שאר שבט יהודה: ישובון על בית ישראל. יתחברו עם שאר השבטי' ויהיו לממלכה אחת ולא יחלו עוד לבתי ממלכות: ורעה. ופרנסם את יש' ר': ויושבו. עתה מן הגלו': כי עתה יגדל. מלכם עד אפסי ארץ והביאום מנחה אליו בסוסים וברכב: והיה זה שלום. נאור וקבוע בזמן הפסק עוד ולא ידמה לשאר התשועות שהיו לדות אחריהן: אשור כי יבא. הרי כי משמש בלשון לא אם יבא בארצנו בחשר בא עתה: והקימנו עליו שבעה רועים: שבעה ושמונה רבותינו פירשו שמיתיהן בתשלת סוכה ואיני יודע מהיכ' למדו: ורעו את ארץ אשור. וירוצנו כמו תרוצים בשבט ברזל: ואת ארץ נמרוד. היא בבל: בפתחיה. בשערי בבל: בפתחיה. בשערי מדינותיה: כטל מאת יי'. שאין בא לעולם על ידי אדם ולא יבקשו פני אדם עליו כאריה בבהמות יער. כך יהיה ורמס

מלכם שליט בכל:

אבן עזרא

עתה תתגודדי בת גדוד. דרך נחות והמעט קהלת הגדוד שעם המצור על ירושלם והיו בארגם מכים שיפט ישראל והנכון בעיני כי שיבט ישראל הוא המשיח הוא זרובבל על כן אחריו ואתה בית לחם אפרתה והכתוב דבר כפי המשבחים כדרך יחלקו בגדי להם וכתוב על בלק וילחם בישראל בעבור שאמר אילי מואב להלחם בו והוא לא נלחם רק כפי מחשבתו דבר הכתוב כדרך שאמר אילי מואב להלחם בו ובכה והאנשים רדפו אחריה' עד הירדן ועדיין המרגלים בירחו: ואתה. חבר השני שמות אפרת היא בת לחם כמו ולא עשי עם בית ירובעל בדעון ומעט לעיר שהיא קטנה: ממך. כל זה בעבור דוד שהוא רחם המלוכה על כן ומולכותיו מקדם על דוד והנה ידבר עם בית לחם אפרתה כי מבני בניך הראשונים יבא מושיע ליסראל: לכן. יתן השם ליסראל שיעמדו בגרה בעת ילדה על שיתחבר זה המושל וקרוביו עם בני ישראל ויפת אומר כי יתנם המשיח והמעט יניחם כדרך על כן לא נתחיך: ועמד ורעה. יהיה רועה ישראל בעוז השם ויסבו לבטח. והיה זה שלום. לא יפחד הגוש מאשור אם יבא בארצנו ועיד והקימנו עליו והמעט' אם רגלה אשיר לבוא בארמנו יקימו שרי זה המושל רבים: שבעה גם. שמנה כדרך תן חלק לשבעה וגם לשמונה והמעט כפול כי נסיכים כמו רועים והנה הינם המשה עשר: ורעו. דרך משל כי ימלכו עליהם בחזקה: וארץ נמרוד. היא בבל: בפתחיה. על החרב כמו והמה פתיחות ויש אומרים בפתחי הארץ והנה ינילו מאשור: והיה שארית יעקב. אותם שלא יכלו שהתחברו עם בית הלחמים כי יהיה מקומם רחוק כי עודם בגלות: כטל מאת יי'. והמעט שיבטחו על השם לבדו ולא על מלכי הגוי' שהם בארגם כמו הטל שאינה ברשות אדם רק ביד השם אז ילמד ישראל העמים לקרות בשם יי' ויהיו בקרבם כדרך שהיה כטל ליסראל וכל גוי לא יקוה להם: והיה. ברצותם לבוא בבית המקדש:

תרס

רשי

ורמס וטרף · רמס היא דריסת הארי כשהוא רעב ואוכלו במקומו וטרף הוא כשנושא את הטרף למענותיו בשביל גורותיו ולבמותיו: והכרתי סוסיך · היא עזרת מצרי' שאתם נשענים עליהם להמליחכ' סוסים: והכרתי ערי ארצך · ולא תלטרך לערי מבצר: והשמדתי עריך · ואושיבי בעלי דבבך וכן ומלאו פני תבל ערים וכן ויהי ערך: את ההרי' · את האבן: הגבעו' · האמהות: מה עשיתי לך · הן לבך להכיר מה טובה עשיתי לך: ומה הלאתיך · בעבודתי: ענה בי · העד בי: כי העליתיך · אע"פ שעשיתי לך כל הטובה הזאת לא הלאתיך בעבודה גדולה ובקרבנות גדולים: את משה אהרן ומריס · ת"י משה לאלפא מסורת דינין ואהרן לכפרא על עמא ומריס לאורייתא לנשיא: ומה ענה אותו בלעם בן בעור · מה אזעם לא זעם י' שלא כעסתי כל אותן הימים: מן השטים · שחטאתם לי עם דעו צדקותי שלא מנעתי טובתי ועזרתי מכם עד הבאתי אתכם לגלגל וכבשתי לפניכם עם את הארץ: אכף · אהיה כפוף: נחלי שמן · למנחות: האתן בפרי · קרבן לפשעי: הגיד

אבן עזרא

תרס · גבורתם תראה על הכל והאויבים הם יכרית': והיה · והכרתי סוסיך · לעשות מלחמה כי אין צורך: והכרתי ערי ארצך · מוקפות החומ' כי לולי פחד אויב טוב לאל' לשבת בפרזות שהאויר רחב והמעט שיהיה שלום בארץ ואין צורך למבצרים: והכרתי כשפים · מעשה התולדת כי מן התולדת יבאו הכשפי': ומעוניי · מסתכלי בעננים לדע' העתידו': והכרתי · פסילים עץ ואבן: ונתשתי · והשמדתי · העדי' שהיו האשריים בהם שלא יזכרו ור' מרינוס אמר כי עריך כמו ויהי ערך: שמעו · ידבר עם ישראל בעל הדם וככה אמ' לי קום ריב עם ישראל בהרים: שמעו · הטע' כמו האזינו בעבור היותם עומדי' וככה כי היא שמעה: עמי · מה הרעותי לך ומה הלאיתיך הטע' מה אחך שתלאה לעשותו: ענה בי · העד בי: כי · רק טובה רבה עשיתי לך אשר העליתיך והוצאתיך על ידי אדם שתוכל לדבר עמו ולומר לו כל ארכיך ושיודיעך דרכי והם משה שבא אל פרעה ואהרן שהתנבא על ישראל לפני בא משה ומרי' שהתנבאה לנשי' גם התורה כתבה על יד משה ואהרן שהיה לו לפה ושניהם למדו המלות לאנשי' ומריס לנשי' אשר דבר הדם עמו פני' אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו פה אל פה ולא בחלו' במראה ולא בחידות והיא טובה גדולה ונפלאה כי הדברים ברורים כאב לבנו ורב לתלמידו: עמי · הזכיר החסד שעשה הדם עם ישר' על דבר עצת בלעם כשיצא להשמיד הכל ומעם ומה ענה אותו שלא הנחתי בלעם לקללכ' וגיוותיו והתנבא כי נתתי עליו רוחי בעבור כבודכם וכתוב הוא וכל אשר ענה אותו שבירך אתכם ויהושע אמר בדבר בלעם ואגיל אתכם מידו ומעם מן השטי' כי לא היה בין השטי' שחטאו עם ישראל ובין הגלגל רק מעט דרך ומעבר הירדן והזכיר הגלגל כי הוא תחלת ארץ ישראל והנה הטעם כאשר הייתם קרובים להכנס אל הארץ אז חטאתם חטאה גדול שהיית' כולכם בני מות וחמלתי עליכם ובאת' אל הארץ ועזרתי אחכ' וכל זה עשיתי אולי תכירו הטוב שעשיתי לכם וזהו למען דעת צדקות יי': במה · ואם כל אחד מכם יאמר במה אתרצה אל אלהי שעשה עם אבותיו זה החסד וזהו הטע' במה אקדם ומלת אכף מפעלי הכפל כדרך אשתחוה כמנהג המביא מנחה לאדוניו: הירצה · אם אוכל להקריב לו פרים רבים כי רצונו באלפים רבי' ושמן לקרבן רבבות נחלי' או אם אתרצה אתן לו בכורי בעבור פשעי שישלח לי והטעם שאקריבנו לפניו שאין לי במה אתרצה כי אם בבהמות או בבני פרי בטני הטעם כפול וכי"ת ברבבות ישרת בעבור שניים אחריו וככה הוא האתן בכורי בפשעי פרי בטני בעבור חטאת נפשי כמו ויעבד

יעקב לאשה:

ממוה"רש אלב"שנינו ז"ל

עמי מה עשיתי לך וגו' ר"ל עיין מה שעשיתי לך מן הטובות הרבות ועיין מה שהלאיתיך בנגדו בשביל שתעבדני והרמה כי הטובות היו רבות מאד והלאה היה מעט עד שאין ראוי שיכנס בגדר להות כי לטובתך היה וכמו שיפרש ופי' מ"ש מה עשיתי לך ואמר כי הבלהיתיך מה"מ וגומ' עמי זכור נא וגו' והזכיר מה שעשיתי מן הטובות ועד הגלגל למען שתדע לדקות ה' כי לדקה והסד עבה עמך ולא שהקדמת לו קודם עבותו עמך אלו הטובות כי בתמה במה הוכל להקדימו הע"פי שלוייר היות מן הלפשר שהקדמת לו כי אין ערך להקדימו למה שעשה לך מהטובות וא"ל במה הקדם ה' וכן הלאחר שעש' לך הטובות בשהוא הקדימך במה הוכל להה להיות ראוי לו על הקדימה לם הקדמנו בעולות בעגלים בני שנה והוא בחינת ליכות הקרבן וכן בחינת כמות הקרבן הלם ירצה ה' באלפי אלי' וגו' וכן על מה שתכף לאלדי מרום אחר שעשה לך הטובות הלם תוכל לו' שהתן בכורך אשר הוא ראוי להקריבו בפשעך שמורה שהוא קרבן מעולה וכן הלם התן עם זה עוד פרי בטנך שהוא ראוי לחטאת בפשע שמורה ג"כ שהוא קרבן גדול הנה אין שפק שכל זה אינו שוה לש"ת בערך מה שעשה לך מן הטובות הנזכר ואולם מה שהלאה אותך הוא שהגיד לך מה שהוא טוב ולדם כי לא בא השי"ת

ו

ד' · ל"חס' וירמוס ויקטול וליית דימשזיב:
ג סגי מבכן תתקף ידך ישראל על שנאך וכל בעלי דבבך ישתצון: ויהי
ג בעידנא ההיא אמר ייי ואשיצי סוסות
ג' חס' ח' נלים דנכו עממיא מבינך ואוביד רתיכיהון:
ג ואשיצי קירוי עממיא מארעך ואפגר
כל כרכיהון תקפיא: ואשיצי חרשין
מבינך ומענין לא יהון לך: ואישיצי
ג צלמי עממיא וקמתהון מבינך ולא
ה' חל בנבי' תשתעבר עוד לעובדי ידך: ואעקר
ג' חל' נלים' ח' נלים' דנכו ישתילי עממיא מבינך ואשיצי בעלי
דבבך: ואעביד ברנז ובחימא ית
פורענות דין מן עממיא דלא קבילו
אולפן אוריתא: שמעו כען ית דיי
ג אומר קום דון עם טוריא וישמען
רמתאקלך: שמעו טוריא ית דיניא
דיי ועקריא מיסודי ארעא ארי דינא
קדם יי עם עמיה ועם ישראל עביד
תוכחה: עמי מה טבא אמרית
למעבד לך ולא עברית אומרוא
קשיא אסגיתי עלך אסהיד בי: ארי
אסיקתך מארעא דמצרים ומבית
עבדותא פרקתך ושלחית קדמך
תלתא נביי משה לאלפא מסירת
דינין אהרן לכפרא על עמא ומרים
ל' חד חס' ח' לאוראה לנשיא: עמי אדכר כען
ג' ג' חל' מה מלך בלק מלכא דמואב ומא
ג אתיב יתיה בלעם בר בעור הלא
ג' ג' גבורן אתעבידא לכון ממישר שיטין
ג' חל' עד בית גילגלא כדיל למידע זכוותא
דיי: במא אקדם קדם יי אשתעבר
לאלהא דשכינתיה בשמי מרומא האקדם קדמוהי בעלוין בעגלין בני שנא:
היתרעי יי באלפי דיכרין בריבבת נחלין דמשח האתן בוכרי חלף חובי חיבוב
מעי חלף חטאי נפשי: היהוה

וטרף ב' וסימני' וטרף זרוע אף קדקד ורמס וטרף ואין מציל · מרכבתיך ב' וחס' וסי' והאבדתי מרכבתיך · כי תרכב על סוסיך מרכבתיו ישועה ולא תשתחוה ב' וסי' ולא תשתחוה עוד למעשה ידיך · ולא תשתחוה לאל נכר ערך ח' בליש' דבבו בקריא' וסי' ויי' סר מעליך ויהי ערך והשמדתי עריך והכרתי ערי ארצך · ומלאו פני תבל ערים · וערים נתשת אבד זכרם המה · נשוא לשוא עריך · ופשרה לערך · פתאים עיר ובהלות · ומרים ג' בקריאה וסימ' ויקרא אהרן ומרים ויצאו שניהם · וישלח לפניך את משה · ובני עמרם דדברי הימים · אנ"ך · במה ח' קמצין בקריאה וסימ' במה ארע כי אירשנה · במה אושיע את ישראל · ויאמר שאול נשו · ויצא הרוח ויעמד דמלכים · וחברו דדברי הימים · במה אקדם יי' אכף · אהבתי אתכם אמר יי' · הוגעתם יי' בדבריכם · וא' ובמה ויאמר דוד אל הגבעונים:

שהייתי עם בעבודה קשה: ומבית עבדים · פי' מארץ מצרים כמו אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים · ופי' מבית עבדים ממקום שהייתם בו עבדים · או פי' שהם היו עבדים ואתם היית' עבדים לעבדים ומצרי' מבני חם היו ונאמר עבד עבדי' יהיה לאחיו: ואשלח לפניך · לפני נאחך שלחתי לך בעבודתך מבשרים שבשרו לך בא הגאולה להגיע לך מרגזך והמבשרים היו שלשה נביאים משה ואהרן ומרים · וי"ת ושלחית קדמך תלתא נביאים וגו': עמי זכר נא · ומה ענה אותו אחר שהזהרתיו שלא יקלל אתכם: מן השטים ועד הגלגל · וזכר גם כן מן השטים שחטאתם שם והייתם חייבים כליה וכפר להם במקלת החומאים שהמית במנפה: עד הגלגל · מה עשה לכם האל יתברך שהעבירכם את הירדן ביבשה: למען דעת צדקות השם · הכל זכור מפי הקבלה ומפי חורת משה למען שתדע צדקות ה' שעשה עמך וחטיב מעשיך · ות"י הלא גבורן אתעבידא לכון ממישר שטין עד בית גלגלא: במה אקדם ה' · אם יאמר אחד מכם באיזו מנחה אקדם את ה' שירצה בה ובמה אכף לו: האקדמנו בעולות ובעגלים · פי' ויהיו העולות עגלים בני שנה טובים ונבחרים: אכף · שרשו כפף והוא מבנין נפעל: הירצה · זכר הנבחרים במין הבשר לאכול והמר עוד אז שמא ירצה ברוב המנחה והוא מה שאמר באלפי אלים ברבבות נחלי שמן · וזה על דרך הפלגה כמו נהרי נחלי דבש וחמאה: האתן בכורי פשעי · אז שמא לא ירצה במנחות ובהחזות אלא במי שחביב עלי מבני והוא בכורי שאתנגו לו למנחה בעבור פשעי שיכפרנו לי בהעלותי אותו לפניו · וכפל הענין במלות שונות ואמר פרי בטני חטאת נפשי כלומר אם אתן פרי בטני בעבור חטאת נפשי · ותרגם יונתן פרי בטני הביב מעי כלומר האהוב והחביב שבבני:

הגיד

הגיד לך אדם מה טוב ומה יהוה דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך: קול יהוה לעיר יקרא ותושיה יראה שמך שמעו מטה ומי יעדה: שמעו מטה ומי יעד עדה עיר: עוד האש בית רשע אוצרות רשע ואיפת רזון זעומה: האזכה במאזני רשע ובכיס אבני מרמה: אשר עשיריה מלאו חמס ויושביה דברו שקר ולשונם רמיה בפיהם: וגם אני החליתי הכותך השמם על חטאיך: אתה תאכל ולא תשבע ויש שחך בקרבך ותכג ולא תפליט ואשר תפלט לחרב אתן: אתה תזרע ולא תקצור אתה תדרך זית ולא תסוך שמן ותירוש ולא תשתה יין: ושמרת חקות עמרי וכל מעשה בית אחאב ותלכו במועצותם למען תתי אתך לשמה ושבייה לשרקה וחרפת עמי תשאו: אללי לי כי היתי כאספי קיץ בעללת בציר אין אשכול לאכול בכורה נפשי: אבד חסיד מן הארץ ומישר בתוך אדם אין כלם לדם יארבו איש את אחיו יצודו: על הרע כפים להיטיב השר שאל והשופט בשלום ורב הוא דבר נפשו ויערגם: הטוב שבם כחדק ישר מגדר שוכם יום חרדתך פקדתך עתה תהיו משגיהם: אל תאמינו ברע אל תבטחו באלוף מן שכבת חיקך שמר פתחי פיך: כי בן נבל אב אמר בת קמה באמה כלתה חמותה איבי איש אנשי ביתו: ואני צופה אל יהוה אוחיל לאלהי ישעי שמעני אלהי: אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי כי אשב בחשך יהוה אור לי: אשא חרון יהוה כי חטאתי לו עד אשר יריב ריבי ועשה משפטי יוציאני לאור אראה בצדקתו: ותראה אויבתי ותכסה בושה האמרת אי יהוה אלהיך עיני תבטנה בה עתה תהיה למרמס כחוצות: בנין עדיך יום גדר פרץ יום ההוא יגדל עד מאד: יום ההוא ועד מצרים ומצור ועד הנהר ומים מים ועד הר: והיתה הארץ לשמה על יושביה מפרי מעלליהם: רעה עמך בשבטך צאן נחלתך שכני לבד יער בתוך כרמל ירעו בשן וגלעד כימי עולם: כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות: יראו גוים וכל עזם יבשו ישימו לפה: יליחכו עפר כנחש כרמשי ארץ ברגזם יפחדו אל יהוה אלהינו ויראו מפניך: מי אל כמוך נשא עון ועבר על פשע לשארית נחלתו לא החזיק לעד אפו כי חפץ חסד הוא: ישוב ירחמנו יכבש עונתינו ותשליך במצלות ים כל חטאתם: תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבתינו מימי קדם:

מיכה ז

הגיד לך אדם מה טוב ומה יהוה דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך: קול יהוה לעיר יקרא ותושיה יראה שמך שמעו מטה ומי יעדה: עוד האש בית רשע אוצרות רשע ואיפת רזון זעומה: האזכה במאזני רשע ובכיס אבני מרמה: אשר עשיריה מלאו חמס ויושביה דברו שקר ולשונם רמיה בפיהם: וגם אני החליתי הכותך השמם על חטאיך: אתה תאכל ולא תשבע ויש שחך בקרבך ותכג ולא תפליט ואשר תפלט לחרב אתן: אתה תזרע ולא תקצור אתה תדרך זית ולא תסוך שמן ותירוש ולא תשתה יין: ושמרת חקות עמרי וכל מעשה בית אחאב ותלכו במועצותם למען תתי אתך לשמה ושבייה לשרקה וחרפת עמי תשאו: אללי לי כי היתי כאספי קיץ בעללת בציר אין אשכול לאכול בכורה נפשי: אבד חסיד מן הארץ ומישר בתוך אדם אין כלם לדם יארבו איש את אחיו יצודו: על הרע כפים להיטיב השר שאל והשופט בשלום ורב הוא דבר נפשו ויערגם: הטוב שבם כחדק ישר מגדר שוכם יום חרדתך פקדתך עתה תהיו משגיהם: אל תאמינו ברע אל תבטחו באלוף מן שכבת חיקך שמר פתחי פיך: כי בן נבל אב אמר בת קמה באמה כלתה חמותה איבי איש אנשי ביתו: ואני צופה אל יהוה אוחיל לאלהי ישעי שמעני אלהי: אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי כי אשב בחשך יהוה אור לי: אשא חרון יהוה כי חטאתי לו עד אשר יריב ריבי ועשה משפטי יוציאני לאור אראה בצדקתו: ותראה אויבתי ותכסה בושה האמרת אי יהוה אלהיך עיני תבטנה בה עתה תהיה למרמס כחוצות: בנין עדיך יום גדר פרץ יום ההוא יגדל עד מאד: יום ההוא ועד מצרים ומצור ועד הנהר ומים מים ועד הר: והיתה הארץ לשמה על יושביה מפרי מעלליהם: רעה עמך בשבטך צאן נחלתך שכני לבד יער בתוך כרמל ירעו בשן וגלעד כימי עולם: כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות: יראו גוים וכל עזם יבשו ישימו לפה: יליחכו עפר כנחש כרמשי ארץ ברגזם יפחדו אל יהוה אלהינו ויראו מפניך: מי אל כמוך נשא עון ועבר על פשע לשארית נחלתו לא החזיק לעד אפו כי חפץ חסד הוא: ישוב ירחמנו יכבש עונתינו ותשליך במצלות ים כל חטאתם: תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבתינו מימי קדם:

הגיד לך אדם מה טוב ומה יהוה דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך: קול יהוה לעיר יקרא ותושיה יראה שמך שמעו מטה ומי יעדה: עוד האש בית רשע אוצרות רשע ואיפת רזון זעומה: האזכה במאזני רשע ובכיס אבני מרמה: אשר עשיריה מלאו חמס ויושביה דברו שקר ולשונם רמיה בפיהם: וגם אני החליתי הכותך השמם על חטאיך: אתה תאכל ולא תשבע ויש שחך בקרבך ותכג ולא תפליט ואשר תפלט לחרב אתן: אתה תזרע ולא תקצור אתה תדרך זית ולא תסוך שמן ותירוש ולא תשתה יין: ושמרת חקות עמרי וכל מעשה בית אחאב ותלכו במועצותם למען תתי אתך לשמה ושבייה לשרקה וחרפת עמי תשאו: אללי לי כי היתי כאספי קיץ בעללת בציר אין אשכול לאכול בכורה נפשי: אבד חסיד מן הארץ ומישר בתוך אדם אין כלם לדם יארבו איש את אחיו יצודו: על הרע כפים להיטיב השר שאל והשופט בשלום ורב הוא דבר נפשו ויערגם: הטוב שבם כחדק ישר מגדר שוכם יום חרדתך פקדתך עתה תהיו משגיהם: אל תאמינו ברע אל תבטחו באלוף מן שכבת חיקך שמר פתחי פיך: כי בן נבל אב אמר בת קמה באמה כלתה חמותה איבי איש אנשי ביתו: ואני צופה אל יהוה אוחיל לאלהי ישעי שמעני אלהי: אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי כי אשב בחשך יהוה אור לי: אשא חרון יהוה כי חטאתי לו עד אשר יריב ריבי ועשה משפטי יוציאני לאור אראה בצדקתו: ותראה אויבתי ותכסה בושה האמרת אי יהוה אלהיך עיני תבטנה בה עתה תהיה למרמס כחוצות: בנין עדיך יום גדר פרץ יום ההוא יגדל עד מאד: יום ההוא ועד מצרים ומצור ועד הנהר ומים מים ועד הר: והיתה הארץ לשמה על יושביה מפרי מעלליהם: רעה עמך בשבטך צאן נחלתך שכני לבד יער בתוך כרמל ירעו בשן וגלעד כימי עולם: כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות: יראו גוים וכל עזם יבשו ישימו לפה: יליחכו עפר כנחש כרמשי ארץ ברגזם יפחדו אל יהוה אלהינו ויראו מפניך: מי אל כמוך נשא עון ועבר על פשע לשארית נחלתו לא החזיק לעד אפו כי חפץ חסד הוא: ישוב ירחמנו יכבש עונתינו ותשליך במצלות ים כל חטאתם: תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבתינו מימי קדם:

אבן עזרא

הגיד · זאת היא תשובת הנביא ככה הגיד לך אתה האדם האומר במה אקדם יי' מה טוב בעיניו שתעשה והוא הינמו מבקש אולים ולא בכך רק עשות משפט שלא תעשה עול בעמיתך ולא תינמו בדבור לו בהון רק תעשה חסד עמו בכל יכולתך והצנע לכתך עם האל לבדו שתלך בדרכיו בתם לבב הפך קשי עורף. קול · בעבור שהזכיר שתעשה משפט החל להוכיח ישראל על שאינם עושים משפט ומשקל במדה ומע' לעיר שיתרן לו לירושלים: ותושיה · חסר אים כמו ואני תפלה וירא בלב זה האדם הקולה וכן הוא ואים תושיה יראה וידע האדם הגזכר ויפת אחר כי הא' חתת יו"ד והטע' כי תושיה ילמדו יראי האדם וזהו הכל: שמעו מטה · שיבית האדם לייסר את המטות' ודעו מי יעדה ולא יאחר ומטה לשון נקב' גם זכר ושמו' רבות ככה: עוד האים · הנכבד בעיר עודהו מחזיק ברשעתו הא' שמעו קול הקריאה יש בביתו כבית רשע אוצרות רשע מתון שקבץ ברשע ובאיפת רזון חסרה שהיא זעומה לשם ולא יאמ' בלבו אינמו יראה אלפני האדם שיאמר בלבו האזכה במאזני רשע: אשר עשיריה · עיר הנזכרת לעיר יקרא וגם הטע' מדבר אל האים הנזכר עיד האים לכל אחד מעשירי העיר אם אתה עשית חמס והחלית לבב עשיקים גם אני החליתיך עת הליתיך והשמתיך · אתה · ויפחך · שם דבר כמו ויפעך תתן לנו והטעם הפך נאותך: ותסג · הפעך והסיך כפי"ן תסיג אל הריון ולא תלד אם כל זה בעבור החמס שעשיתם אים לרעהו העשיר לעני: ושמרת · כל אחת מחוקות עמרי: וכל מעשה בית אחאב: הם המשתמרים וחוקותי לא ישתמרו וטע' וחרפת עמי מה שהייתי מפרפי' עובדי האדם תשא הגמיל או הטעם חרפת עמי תשאו עליכם כדרך וחרפה לא נשא על קרובו: אללי · דבר הנביא על לשון המשכיל בעת ההיא והוא עמי הנזכר: כאספי קיץ · כמו קדשי מה שיאספו הדלי' מהפרי הנמשך וזה דרך משל כעין לדיקי: אבל

רדק

הגיד לך אדם מה טוב · זהו מענה על השאלה אמר אין רפאו בשילוח כי אם בעשות הטוב כמו שאמר שתעל הנביא הנה שמוע מובחר טוב: ועשות משפט · יכלול כל המצות שבין אדם לחברו כמו גזלו ממון ודברי' אחרים גם הערויות בכללו בכלל' את משפטי תכשו ובתיב אחריו אהבת חסד הוא נמילות חסדי' ושעבה ייחר מן הדברי לו: והצנע לכת עם אלהיך · הוא יחוד האל ותברך ואהבתו בכל לבבו ובכל נפשו · ואמר והצנע כי הדבר הזה מסור ללב והוא דבר צניעו · וי"ת והוי צניע להלכת בדחלתא דה' · ורז"ל פי' כשו' משפט אלו הדיני' אהבת חסד זו נמילות חסדים והצנע לכת עם אלהיך זה הוצאת המת והכנסת כלה הרי דברים ק"ו ומה דברי' שאין דרכן לעשות בצנעה אמרה תורה והצנע לכת דברי' שדרכן לעשותם בגנעה על אחת כמה וכמה: קול ה' לעיר יקרא · קול ה' הוא דבר הנביא כי בשם ה' הוא מתנבא: לעיר · כמשמעו כלות' לבני העיר קול' להם לשוב בתשובה והעיר הוא ירושלם הזו שומרון וי"מ לעיר כמו להעיר כלומר להעיר אותם לתשובה: ותושיה יראה שמך · ואים תושיה וכן ואני תפלה ואני אים תוסי' אומר הנביא כשאני קורא בתוך העיר מי שהוא אים תושיה כמה יראה שמך · ואמר שמעו מטה · כלומר מטה הפורענות · ואמר שמעו כמה קשה גזרה זו: ומי יעדה · ושמעו ומי יעד זאת הגזרה להבינו כי מי שיעדה יוכל לבינו' כמו שיעדה כי היכולת בידו וי"מ יעדה כמו לגזרה שהיא כמשל: מטה · שהיא מטה כמו המטה המכה · והוסיף שם לחכמה ושרשו יסה מענין יס · כי אין בעולם הספל דבר עומד אלא הוא לפיכך נקראת תושיה שמתמד ביסותה לעולם · יעדה · הזמינה לבא כמו ואם לבבו יעדנה · מן המועד אשר יעדו: עוד האש · חסר יו"ד · ופירושו כמו הים עוד כמו עת' האית בבית רשע והי"ת האש פתוחה כי היא לשאלה כמו האים אשר כמיני יבדרם · וכן אמרה המסרה ב' פתחין חד חסר וחד מלא · ולדעת המתרגם פי' כן רמו הים עוד בית רשע אוצרות רשע · ופי' עוד עדיין אמר שקרא קול ה' כלומר רמו כי לא פנו אל קול ה' הקורא ורמו כי עדיין המלאו בבית רשע אוצרות רשע · ובית רשע חסר ב"ת השמים כמו בבית · וכן הגמלא בית ה' והדומי' להם · ויש לפרש האים כמשמעו כלומר רמו אם יש רשע בביתו אוצרות רשע כי לא שב מרשעו מפני קול ה' הקורא: ואיפת רזון זעומה · איפת רזון המלאו בבית הרשע שהיא זעומת אל ית' כמו שאמר עמוס להקטין איפה ולהגדיל שקל · איפת רזון · זו היא איפה קטנה שהיא רזה והסרה: רזון · שם בשקל קלין מרון וי"ת ומכילן דשקר מייקן ליוט: האזכה · כלומר כל אחד ואחד היה לו להשיב אל לבו ולאמר' האזכה במאזני רשע ובכיס אבני מרמה: אבני מרמה · הם משקלות המרמ' כמו שאמר בתורה לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה כשיקח דבר יקקל בגדולה וכשימכור דבר ימכור בקטנה: אשר עשיריה עשירי העיר שזכר שומרון או ירושלם: מלאו חמס · מלאו בתיה חמס: ויושביה · אף שאינם עשירי' דבר שקר שאין להם תחבולה לקנות ממון רב להגלה מועט' ידברו שקר: ולשונם רמיה בפיהם · ולשונם בפיה' היא רמיה והוא תאר בפלס שביה עניה: וגם אני · כמו שאתה החלית העני' והעשוקי' במרמותיך כן אני החליתי אותך בהכות אותך מכה קשה: השמם על חטאתיך · השמותיך על חטאתיך · אי' עניה תמיה · כלומר אתמיה בני אד' ברוב הכותי אותך על חטאתיך: השמם · מקור · וי"ת ואף אנה אייתי עלך מרע ומחה אגליך על דחטית: אתה תאכל · מאכליך יהיה למאר' שלא תשבע ממנו: ויש שחך בקרבך · הכנעתך תהיה בקרב' כלומר בהרגך קול' שחגלה · ויש שחך · שם שרשו יסח בפלס ויש שך תתן לנו · וי"ת ויהא עלך מרע במעך: ואשר תפלט · השיג האשה להריון ולא תפליט הולד אלא ימות במעיהו · ואשר תלד · לא ישמתו בו כי יפול בחרב האויב ותסג בסמך כמו בס"ן · וכן הרור מסיג גבול רעהו: אתה · מבואר הוא · תדרוך בחולם לקריאת בן אשר ובחטף קמץ לקריאת בן גפתלי: ותירוש · ע"ש סופו · כמו ועתני קמח · כי לא ידרוך האדם התירוש אלא העגבים: ושמרת · אע"פ כן לא תוסרו בכל הרע שאני מביא עליכם ועדיין חק עמרי משתמר בכסות עזבו חקותי · ואמר ושמרת לשון יחיד ואמר חקות · לשון רבים ר"ל כל חק וחק: וחרפת עמי תשאון · מה שהייתם מחריפים עמי שהם הפשוקים תקבלו עונם אותה החרפה שיחרפו אתכם הגויים: אללי לי · מלעיל הטעם בה"לף · אם רשעתי אללי לי מלרע הטעם בלמד ועניינו כמו אוי · ורבי אחי ר' משה כי' לשון יללה האלף מקום י"וד כמו ישי והשי · אמר הנביא אוי לי ברעות ישראל כי הם לא שמעו כתוכחתי והאל נפרע מהם ואוי לי מרעתם: כי הייתי כאספי קיץ · נשארתי בדבר מועט הנשאר:

אבן עזרא

הגיד · זאת היא תשובת הנביא ככה הגיד לך אתה האדם האומר במה אקדם יי' מה טוב בעיניו שתעשה והוא הינמו מבקש אולים ולא בכך רק עשות משפט שלא תעשה עול בעמיתך ולא תינמו בדבור לו בהון רק תעשה חסד עמו בכל יכולתך והצנע לכתך עם האל לבדו שתלך בדרכיו בתם לבב הפך קשי עורף. קול · בעבור שהזכיר שתעשה משפט החל להוכיח ישראל על שאינם עושים משפט ומשקל במדה ומע' לעיר שיתרן לו לירושלים: ותושיה · חסר אים כמו ואני תפלה וירא בלב זה האדם הקולה וכן הוא ואים תושיה יראה וידע האדם הגזכר ויפת אחר כי הא' חתת יו"ד והטע' כי תושיה ילמדו יראי האדם וזהו הכל: שמעו מטה · שיבית האדם לייסר את המטות' ודעו מי יעדה ולא יאחר ומטה לשון נקב' גם זכר ושמו' רבות ככה: עוד האים · הנכבד בעיר עודהו מחזיק ברשעתו הא' שמעו קול הקריאה יש בביתו כבית רשע אוצרות רשע מתון שקבץ ברשע ובאיפת רזון חסרה שהיא זעומה לשם ולא יאמ' בלבו אינמו יראה אלפני האדם שיאמר בלבו האזכה במאזני רשע: אשר עשיריה · עיר הנזכרת לעיר יקרא וגם הטע' מדבר אל האים הנזכר עיד האים לכל אחד מעשירי העיר אם אתה עשית חמס והחלית לבב עשיקים גם אני החליתיך עת הליתיך והשמתיך · אתה · ויפחך · שם דבר כמו ויפעך תתן לנו והטעם הפך נאותך: ותסג · הפעך והסיך כפי"ן תסיג אל הריון ולא תלד אם כל זה בעבור החמס שעשיתם אים לרעהו העשיר לעני: ושמרת · כל אחת מחוקות עמרי: וכל מעשה בית אחאב · הם המשתמרים וחוקותי לא ישתמרו וטע' וחרפת עמי מה שהייתי מפרפי' עובדי האדם תשא הגמיל או הטעם חרפת עמי תשאו עליכם כדרך וחרפה לא נשא על קרובו: אללי · דבר הנביא על לשון המשכיל בעת ההיא והוא עמי הנזכר: כאספי קיץ · כמו קדשי מה שיאספו הדלי' מהפרי הנמשך וזה דרך משל כעין לדיקי: אבל

מיהרש"ל

הגיד לך אדם מה טוב · ר"ל לבמחיר המון הלעגו על תוכיחתו ולהכיר לתכונתו מה בנבחרו מ"ל ומה ה' דורש ר"ל מה שהוא לעשות לך כל הימים ולא תחיה ולא כתרות הנמים מ"ל לבר גם לת בנתיבות ובדרכו בלא לאלוהים אבר הוא לאות בהוא בני סכנה · קול · בכל הדברים אלה הוא הכנה על מה שתאמר בכך על הקדמה לו הכנה הנה הוא מוכיח אתכם בקול לבד כי קול ה' לעיר אבר אתם יוסבים בה יקרא ויוכיח אתכי' על מה בהוא תוסיף ויכות לכם ומלת שמך סבה אם ה' והטעם אם הוא לעבד את הנביא בדרך הקול כי לזה בתכונו בגזרתי ואח"כ כבלין אתם בבים בעבור הקול לבד לומר לכם שמעו מטה להוכיחכם כי הוא המשמעכם בוכיח אתכם כ"ל בבוים לבד לא בגזרות רעות ובתמנות ולא תאמרו שמה שהוא גזר כ"ל גזרת המטה לבד הוא אלא הבד בלון אתם הוכיחו' הוא מי יעדה הוא גזרת המטה כי עוד אתם בית רשע הוא מעדה ומסבבה עם כמאלות' אתם הוכיחו' הוא גדול ומי לא עבירתו כן ישעם הכתוב כי עוד אל אתם עבוהו אתם רשע הנה עוד בתו אוצרות רשע וכנו גם כן זמנים ובמ"ש בית רשע מרה בדרים הוא הוא אלא מה שמלאו אתם כי הנה הכנה כי כמו רשע בלבו ובמעבו כן כלו רשים ואמלים כי הבית הוא אוצרות של רשע מלאו אתם כי הוא אלא מלאו אתם כי הוא אלא מלאו אתם כי הוא אלא

מיכה ז

רדק

רצו

כמוהרש אלמושנינו ז"ל

אחר שלקמו ואספו פירות הקיץ · אז כשוגלות שנשארו בנפן אחר שכלה הבציר : אין אשכול לאכול · היכי מולא בנפן אשכול אחד לאכול כי כבר נבצר כלומר כי אין מסיל ויסר שאלמוד מעשיו : בכורה אותה נפשי · כלומר אם אמו החסידים והיסרים אותה נפשי שיעמוד עתה אחד מבני הדור שילמד דרכי החסידים והיסרים והוא הבכורה במשל : כאספי · שם רבים מן אסף החסיל : אבד חסיד · חרס · רשת · כמו משטח חרמים תהיה מלודים וחרמים · אחר יצודו כל אחד אחיו להרגו כמו הצייד שכל העופות ברשתו על הרע כפי' להטיב · הרע מקור וכן הטוב · אמר יתנו דעתם על הרע אשר בכפיהם להטיבו ולהזקו · וזה דרך נחות לומר לשון על הפכו לענין רחד · וכן כי ייטיב אל אבי אח הרעה עליך · וכן ההיטב חרה לך זה הלשון לחזק הענין · ואמר כי בזה יחזיקו הרע בכפיהם לקחת שוחד להטות דין : אשר שואל · כי לא יעשה אל המלך שוחד בפיו כי יחבייש מזה אלא אשר שואל בעצורו : והשופט בשלום · השופט ג"כ ידי עמה' ויש לו חלק בשוחד · וזהו שלום שהוא נמול · כמו בא ימי השלום · וכן במפק' אחר ורודף שמונים : והנה השופט מטה הדין כדי שיגמול לו המלך טובה במתון שלוקח בהטיית הדין · והגדול נ"כ מי שהוא גדול בחצר המלך והוא תחת אשר גם הוא דובר עם בעל הדין לתת שוחד ויפסקו הדין כרצונו · וזהו הוא נפשו כלומר שברון נפשו ואבדה מן העולם · כמו יעז בהוותו · והוא רשעים · וי"ח וחמודי נפשיה : ויעבתוה · חזקוה בין כולם חזקו הטייה בשוחד שליקחי' ויעבתוה ענין חוזק · כמו החבל החזק שנקרא עבות ואחז"ל פי' כי כל עבות מג' חוטים · וכן ועבות הענלה שהיא משלש רצופות והיא החזקה · וכן פירשו רז"ל עבות ג' עלין בקו אחד · וכן אמר ויעבתו' לפי שהם שלשה מחזיקו העולה והטייה הדין אשר והשופט והגדול : טובם כחדק · הטוב שבהם הוא כמו החדק שהוא הקוץ שהוא מכאיב כל הנוגע בו · וי"ת טבא די בהון קשה למיפק מן ידיה כד מן חדקא · יסר ממסוכ' · והיסר שבהם היא קשה יותר מן הסמוכה שהוא גדר הכרמים שעושים מקולים · וי"ת ודקשיב בהון מסגיאות שיגב ביש : ממסוכה · בסוך כמו בפי"ן מן הלא אתה שכת בעדו · הגני סך את דרכך בסירים : יום מצפיך · יום נביאי השקר שהם מצפיך ונביאיך שהיו מבטיחים לאחך על שקר עתה תראה היום ההוא מה הוא אם טוב ואם רע : כי הנה פקדתך באה · כלומר פקודת עונך · עתה תהיה מבוכת' · מבוכת נביאי השקר · ר"ל ערבובם מן נבוכים הם בארץ . אל תאמינו ברע · בדור הזה אין אדם יכול להאמין ברעו באלוף בגדול ר"ל באחיו הגדול : משוכבת חיקך · גם מאשתך נריך אתה שתשמור פתחי פיך שלא תדבר רע על חבריך בפניה תגלהו : פתחי · רבים · אין פתח דבריך יאיר : כי בן מנבל אב · הבן היה לי לנפשה האב ולכבדו ובדור הזה הוא משפילו ומבזהו וכן בת קמה באמה כלה בחמותה וגו' · וכל זה הפך הנכון והמנהג: ואני בה' אצפה · דברי הנביא על לשון ישראל · כמו שאמר אחריו אל תשמחי אויבתי לי · ואחרי שאמר מיכה דברי הפורענות סייס נבואתו בדברי נחמה והמר ואני בה' אצפה · כלו' אע"פ שאני גולה מארצי על עונותי עוד אצפה בה' שיוציאני מן הגלו' · וכפל הענין במ"ש ואחר אחילה לאלהי ישעי · ישמעני אלהי שבטחתי בו בישמעני בגלות : אל תשמחי אויבתי לי · אפשר שהי' לכנוי אע"פ שהמלה מלעיל · אמר אויבתי כנגד הרשעה שארך גלות ישראל ברשותה יותר מאלף שנה ותוספת כי הבדה תקות ישראל והיא שמחה לאידה · ואמר כנגדה אל תשמחי לי פתח אויב' לי · וכת"ל לא תחדי' בעלת דבבותי כי נפלתי קמתי אם נפלתי בגלות עוד אקום · ואמר קמתי עבר במקום עתיד כדרך הנבואות כי מה שאומר האל ית' שיהיה הוא קיים כאלו היה: כי אשב בחשך ה' אור לי · אם אשב בגלות בחשך כלומר בצרה גדולה שהיה נמשלת לחשך אני בוטח בה' שיהיה עדיין אור לי ויוציאני מחשך לאור : זעף ה' אשא · בגלותי אני כועס וסובל זעף ה' ומצדיק עלי את הדין : כי חטאתי לו · ואסבל עד אשר יריב ריבי עם הרשעים שלחצוני · ועשה משפטי · שיקח נקמתי מהם : בצדקתו שיעשה לי עוד צדקה · ותרגם יונתן אמרת ירושלם לוות מן קדם ה' קבילת · ותרגם אויבתי כמו שפירש למעלה · וכן תרגם יונתן : ותרא · מלרע כמו ירא פרעה · תרא השקלון : אויבתי · מלעיל בשני פשטין כמו הראשון · אמר אויבתי שתראה שיוציאני האל ית' לאור יהיה לה בשת ממה שהיתה אומרת לי בגלות איה ה' אלהיך : עיני תראנה בה · הגו"ן דנושה שלא כמנהג אמ"כ תהיה ג"ן ה"א הפעולה · אמר עיני תראה באויבתי כחפצי ורצוני כי עתה בשת לי הגואל תהיה למרמס כטיט חצות · וכן ובאויבי ראתה עיני : יום לבנות גדריך · אמר כנגד האויבים יום שחשבת לבנות גדריך בגזות ישראל כשתבואי עם גוג ומגוג בארץ ישראל יום ההוא ירחק חק היום ההוא יהיה לך להפך וירחיק חקך שיהיה לך בחומות וביסראל והיית מושלת עליהם · והמפרשים פירשו הפסוק כנגד ישראל · וכן תרגם יונתן בעדנא ההיא יתבנן כנישתא דישראל ונומר : יום הוא ועדיך יבא · אותו יום תשועת ישראל יום הוא לה' ועדיך יבא האויב להשחיתך : למני · כמו למן כמו מני אפרים : ועדי מצור · כמו ערי מבצר : כלו' שלא יתלאו מפני חזקם · וכן ותבן לר מצור לה והדומים לו רבים :

רשי

אין אשכול לאכול · כתרגומו לית גבר דביה עובדי' טבין : בכורה · תאינה טובה המתבשלת בעתה בתרגומו לטביא חמידת נפשי : ויסר באדם אין · אדם ישר בבני אדם אין : יצודו חרם · יצודו בחרמים ובמצודתם : על הרע כפים להטיב · על שכר הרעת כפיכ' אתם מקיים שיטיב לכם : השר שואל · שוחד · והשופט · הדן את הדין גם הוא בשלום אומ' לשופט חבירו כשהוא נזלן ומתויב בדין שלם לי נמולי בדין אחר ואני אזכה אותך בזה : והגדול דובר הוא נפשו · המלך או הנשיא אומר בדין רצון נפשו הוא נפשו דבר ההוא לרצונו ולנפשו כמו אין נפשי אל העם הזה וכן ת"י חמידי נפשיה : ויעבתוה · עשאוה קליעה של חטא בין שלשת כעבותו הענלה חטאה שהעבות משולשת היא כך מצאתי בתרגום ירושלמי עבדנוה כקליעה דחוכין : טובם כחדק · טובה לאיש בהון קשה למיפק מן ידיה כיד מן חדקא קשה לצאת מידו כמו הקוצים הנסבכין בגמר : יסר ממסוכה · יסר שבהם רע ממסוכה קוצים ומסוכה כמו הסר מסוכתו : יום מצפיך · יום שאתם מצפים בו לטוב' תבא פקודתכם : מבוכתם · עירובליהון כמו נבוכים הם מהומתם : אל תאמינו ברע · כמשמעו ורבותינו פירשו כלפי מעלה אל תחטאו ותאמרו הקב"ה אוהבינו והו' ימחול לנו : משוכבת חיקך · נשמתך היא תעיד בך : פתחי פיך · דברי פיך פתיחות פיך : ואני ביי' אצפה · הנביא אומר כן : אל תשמחי אויבתי · בבל ופרס חייבת : יום לבנות גדריך · מוסב על האמרה אלי ועוד היא אומרת אלי יום לבנות גדריך שאת מצפה לו אותו היום ירחק מוקו זמנו ירחיק ולא יבא לעולם : יום הוא ועדיך יבא · הנביא אומר אותו היום שאתם מלעיגים עליו לאמר בטל והלך לא יום הוא ועדיך יבא האויב להחריבך · למני אשור · אשר הוא רחם למרעינו : ועדי

אבן עזרא

אבל · חרס · כמו רשת משטח חרמים : על · אמר ר' מרינוס ותהי להם הלבנ' לאבן תחת אבן וכבה על הרע כפים תחת היטיב · מלת ויעבתוה מגו' עבותים זהטע' אם הגדול יחל לדבר הות מלבו הות כמו הוות בקרבה יעבתוה השומעים והטעם יוסיפו עליהם : טובם · תואר כמו מעל פני מתו שהוא סמיך והוא פועל עומד : יסר ממסוכה · קשה יותר ממסוכה חדק והם"מך כשי"ן וטעם יום מצפיך הנה בא היום שמצפיך קורא' פקדתך באה עתה תהיה מהרה · מבוכתם · מבוכה שלהם והמ"ם שב אל הסר והשופט והגדול : אל · יזהיר הנביא אנשי אותו הדור אמ' יפת אל תבטחו בגדול ולפי דעתי כי לנשי' ידבר ל מבטחו באלוף נעוריה כי יזהיר האלוף משוכבת חיקך : כי בן מנבל אב · פועל קודם כמו ורב יעבד לעיר : ואני · דברי הנביא על לשון המשכיל או על לשון ישראל : אל · אם ישראל הלכו בגלות עוד יקומו מנפילתם אך יש עליהם לסבול בעבור כי חטאו ויודו : זעף · יריב ריבי · מהגויים : יוציאני לאור · הפך כי אשב בחשך ואעשה ארתה כאשר יאור לבי אז אבין כי לריק הסר על כל הבא עלי אז ארתה בצדקתו שיקח נקמתי מאויבתי : ותרא · אין · איה הוא : תראינה · שתהיה למרמס : יום · כאשר יבא יום שהם יבנה גדריך אז ירחק חק המם שהיית מותנת : יום · ועדיך יבא · אמה · כל גוי שוכן למני אשור ועד נהר פרת ורבי ישועה אמ' ויש מים שמערב ארץ יסר' תחרב מפלת ים והר סלוני שהיה כולו ישוב שב כמו הר ולפי דעתי כי מלת ועד נהר מוסכת אחרת ועד יש מים והר ועד ההר והנה יש מים כמו הים הקדמוני והים האחרון וכן הר דדומי אל לפוני: וכיתה · ביום ההוא : מפרי

אל הרע כפים להטיב וגו' טובם כחדק וגומ' ר"ל על מי שהוא רע כפים שעשה בידיו רעה לאחיו הנה להטיבו ולהסיבו אל טוב הינו בשייסרהו בגופו אבל שיבא לו נזק ממון ושיהיה לותו הממון לשר הדודה שמה וז"ל הסר שואל והשופט שלהשפיע לו מספט על העם אלא השלום של שאלת ממון שאל הסר לכל עושה רע לעשות משפט ממלקו' ועונש מיתה והגדול דוב' שמה שעשה זה הליש שהוא רע כפי' מן הרע הנה הוא לות נפשו ר"ל שהוא חייב מיתה על זה עד שיתנה בדמים לתת ממון רב לסר ולאחוז הכתוב שמה סדר הסר שואל ואחר השופט בשלום ואחר שהגדול דובר הות נפשו הוא לפי שרוצים שזה הליש יתן ממון רב ומשרימין הסר והשופט והגדול עד שיתן ממון רב והוא לא יהיר בזה בשיאל הסר בתחל' בשתם ולא יפרש מה יתן לו אלא שואל שיתן לו ממון על הרע שעשה ואח"כ או' השופט דרך מספט שיש לו לשלם מה שיאל ממנו הסר והנה הליש רע כפים יודה בזה ואח' שהוא' בזה ונשתעבד לעשות כן הנה לו בגדול מגלה לו הממון שיש לו לתת לו והוא שאומר לו שמה שעשה מהרע היה הות נפשו שמה שחייב מיתה עד שימסך מזה שמה שיש לו לתת תמורת אותו הרע הוא ממון רב עד שלשבת זה אותה ההוא עשאוה ענף עבות שהוא מג' חוטים כי הסר והשופט והגדול שייעו שמה שסדרו ענית' בזה הלופן · ההסדר על ריבוי נתינת ממון לסר והנה ימסך שמה שעושים כן אלו הנ' שטוגים כחדק יסר ממסוכה ר"ל שהליש שהם עושים אותו טוב על הדרך הנז' שיהיה בלתי טוב גמור כי לא יתייסר אחר שאינם עושים משפט ונוף והוא מדומה לקוץ שהוא יסר מהמסוכה הנעשית בכרמים כי הקוצים שבמסוכה הם נותנים יסר לאנשים בשאינם נגנסים לכרמים לגנוב ענבים ומזה הלד נקרא הקוץ שבמסוכה יסר ואחולם עם מה שעושה קוץ ממסוכה יסר וטוב בשמורת הכרם הנה הוא עושה רע לאנשים העוברים בלד המסוכ' שמה שעוקלת אותם בקוצים שלה והנה זה הטוב שיש לקוצו' שבמסוכה אינו טוב גמור כי הרגוי שתהיה בדר אנשים כן הליש הטוב שלהם אינו טוב גמור וע"ד שפי' והנה יבא לך העונש כי יום שנגיאיך והם נגיאי השקר היו מבטיחים לאחך בטוב הנה אותו היום עלמו הבא פקודתך ברעות שימלאוך ובעתה עלמו שהיו מבטיחי' בו תהיה מבוכתם ר"ל שיתערבבו תכלית הערבוב לפי שנעת עלמו שהיו

אבן עזרא

אל תשמחי אויבתי לי · אם אשב בגלות בחשך אור לי · אם אשב בגלות עוד אקום · אם אשב בגלות בחשך אור לי · אם אשב בגלות בחשך אור לי · אם אשב בגלות בחשך אור לי

ולמני מצור · ומן ערי המצור ועד הנהר · זהו נהר פרת כי פרת הוא גבול ארץ ישראל ומשם ואילך ארץ העמים: ויס מים · ועד שזכר עותד במקום שנים ר"ל ועד יס שהוא מלד מערב: והר ההר · ועד הר ההר והוא הר ההר שמת שם אהרן והוא אחד מגבולי ארץ ישראל כמו שאנור מהר ההר תתלו לבא חמת · וזכרו בתורה בחולם והנה בפתח ואחד הוא · ר"ל יחריבו ארץ אויביה שהוא סביבו' גבול ארץ ישראל שהיו להם שכנים רעים והרעו לישראל בכל כחם · וי"ת ולמני מצור כמו מצרים: וכן דלגו וחרבו יאורי מצור · כל יאורי מצור כמו מצרים · וי"ת בעדנא ההיא יתכנשון גלוותא דמן אתו'ונומר תרגם ולמני הורמני · וכן הרבו מני אשכנז מני טורי הורמני: והיתה הארץ · ארץ העמים · על יוסביה · כמו עם יוסביה · וכן ויבואו האנשים על הנשים והלומים להם: מפרי מעלליה' שהרעו לישראל: רעה עמך בשבטך · אמר הנביא כנגד האל יתברך שיוציא ישראל מהגלו' וירעם בשבטו כמו שהרע'ירעה לאנו וינחם לאמם בשבטו · שכני לבדם כמו שוכן · וכן היושבי בשמים · והדומים לו · לבדד שיהי' לבדו בארצו ואין עם אחר אתו: יער בתוך כרמל · ישכנו ביע' כמו בתוך הכרמל כי כרמל הוא מקום ישוב שדות וכרמים ואילנות · ואמר כי אז ישכנו לבטח ביער שהוא מקום חיות ולא יפחדו מהם כמו שהאל'שוכן בתוך כרמל וכן אמר ויפנו ביעריס: ירעו בשן וגלעד · שהיא מעבר לירדן והיא ארץ מקנה שמנה וטוב ירעוה כימי עולם: כימי נאחך · עונה האל יתברך לנביא אמו' להם כימי נאחך מארץ מצרים מארנו נפלאות · ועתה נאחך שילאו אבותיהם כאלו ילאו הם: יראו גויים · הגויים שיאספו על ירושל' עם גוג ומגוג יראו הנפלאות ויבושו מכל גבורתם שבטחו על גבורתם לבא על ירושלם: ישימו יד על פה · שלא יהיה להם מענה · אזנים תתרשנה · שיהיו מבוהלים ממה שישמעו מטוב ישראל הרחוקים מארצם: ילחכו עפר כנחש · עפר רגלי ישראל ילחכו כמו הנחש ההולך על נחונו שליחך עפר שהוא מאכלו·כזוחלי ארץ · כפל הענין במ"ש כי הנחשים זוחלי ארץ הם שהולכים על בטנם · אז פי' שאר המינים שהם זוחלי ארץ כחולעים וכיוצא בהם כן ישתטחו לפני ישראל · ירגזו ממסגרותיהם · אותם שיסגרו בעריהם מפחד ישראל שם ירגזו · אל ה' אלהינו יפחדו · כי ידעו כי אין זולתו וירא ממך · כנגד ישראל ירא · חסר יו"ד פ"א הפעל ויו"ד האי'תן נמשכת בנעי"ח: מי אל כמוך · דברי הנביא כנגד האל ית' · לשארית נחלתו · לאותם שישארו בגות הגואל · לא החזיק לעד אפו · אע"פ שהיו חייבים שלא יגלו מהגלות לרוע מעשיה' שעשו לא יפנה לעד אל מעשיהם · כי חפץ חסד הוא · כמו שכתוב בתורה ורב חסד ומסדו ינביר על חטאיהם בשיניע זמן הגאולה: ישוב · אמר ישוב ירחמנו ואמר ותשליך כן דרך המקרא במקומות רבים לנכח ושלא לנכח בפסוק אחד · וכן אמר עונותינו ואמר חטאתם יכבוש כאדם שכובש דבר תחת רגליו שלא יראה' וזהו שאמ' ותשליך במצולות ים · כושא · כאדם שמשליך דבר ממקומו: במצולות · בשורק הצל"י והמצולה הוא עומק המים: תתן אמת ליעקב · החסד הוא לאברהם שנתן לו בחסדו הארץ ולבניו אחריו ובניו הם בני יעקב · והאמת הוא ליעקב כי אחר שנחל' לאברה' ולבניו האמת הוא לקיים המתנה לבניו כי הוא אלהי האמת ולא ישוב דברו הטוב אחור: אשר נשבעת לאבותינו · כלל שלשה האבות אברהם יצחק ויעקב כי נשלשת' נשבע: תס ונשלם ספר מיכה:

ספר נחום

נישא נינוה ספר חזון נחום האלקושי · זאת הנבואה נאמרה על נינוה ונינוה היתה למלך אשור · כמו שכתב מן ארץ ההיא ילא אשור ויבן את נינוה · ומלך אשור הרע לישראל והגלה אותם מארצם והקדוש ברוך הוא נקם נקמתם ע"י נבוכד נצר שהחריב מלכות אשור · ואמרו רז"ל שנה ראשונה שמלך נבוכד נצר כבש את נינוה שנייה כבש את יהויקים · ונחום זה הנביא לא אמ'הכתוב בחיזה דור נתנבא וקראו אלקושי מתיחס אל עירו או אל אבותיו · ובסדר עולם יואל נחום מבקיק נתנבא בימי מנשה · ולפי שלא היה כשר מנשה לא נקראו על שמו · וחי"ת חזון נקודה בשוא ופתח כי הוא שמוך כמו חזון ישעיהו וי"ת מטל כס דילוט ונ"ומר: אל קנא ונוקם · ה' · מקנא הוא בעבור עמו · כמו שאמר ויקנא ה' לעמו כי רואה אותם בצרה גדולה בגלותם; ונוקם

מי אל כמוך ונוטר עון · מי אל שבמיתך רצה שלא תהא אתה עושה כן שאתה נוטר העון ועובר לפי' על הפשע שהוא המרד לשארית נחלתו שנשארו אחר שנשבה בהם בחפו ובחמתו · אלוס מה שלא החזיק לעד אפו עד שיכל לפי שחנן הסד הוא כי אנה שהוא אלוה חנון נטוב ולא יגא לף הפנו אינו בא בעצם עד שיתחיי' שמה שהוא בעמי נאלוה שיתפעל לאותו עצמו' בגמלאו' ויתחייב שלא יתחזק לעד לפי עד פלמי לו' ומחייב פלון שנה שיטוב ירחמנו וגו' כי העצם גובר על המקרה כי לא בא רע מלמע' הוא פלדנו ומה שמחוייב לזה טוב תמנו יכבוש עונותינו שהם שבות הרע באמת עד שיתחייב אתשלרב"ו כ"ח כי אתה נחסדך ובטיבך הגדול תגבר על הרע הנא מלד חטאתם ויתחיי' מזה ממה שאין בנגד הסדך מנגד כלל כי הכל כאין נגדך שתתן באמתות מיחלת לאומת יעקב החסד של לאברהם אשר נשבע' ל"תש ולא יהיה עין ונשא מפרשר ומנע' כנגד רוחו החסד אשר שהשליך ביל"ת לך החסד יהיה לנו באמת ובתמים:

חוס'לנא

ונקם יהוה ובעל חמה

אל קנא ונוקם יי' · מאז שנפרע ליסראל מאויביהם וגם עדיין עתה נוקם הוא ובעל חימה ועתיד הוא להיות נוקם לגריו שהחריבו את מרנו והגלו את עמו ונוטר ונופן הוא את אויבתו לאויביו ור"ש אחר ג' נקמות הללו בנגד ג' גליות שהגלה שנחריב את ישראל כמו שמלינו בסדר עולם: יי'

אבן עזרא

מפרי מעלליהם · שהרעו ליסראל: רעה · תפלת הנביא בהיות הארץ שממה שירעה עמו בשבטו וישכנהו לבדד ביער בתוך כרמל וירעו בשן מעבר לירדן מזרחה והתשובה אמר הש לנביא כימי נאחך והטעם כימי נאת אבותיך מארץ מצרי' · מארצו נפלאות · הטע'עמי כאש' היזכר עמך: יראו · דברי הש אז יהיה כן: ילחכו · להשתחות ליסראל כזוחלי הרמשים שיפחדו בני אדם מהם כדרך האחים מגזרת זחלתי ואירא: ממסגרותיהם · הם ארמוניהם: מי · אז יאמרו הגוי' אז ידבר על לשון אנשי הגלות המבקשים מהש לשלוח להם אין אל שיעשה טוב לנחלתו טוב במיך: ישוב · מלת הוא חסרת אחרת והוא ישוב ירחמנו וטעם יכבוש הפך דברי עונות נבדו מני שלא ימשלו בנו עוד ומ"ש חטאת' שבה אל שארית נחלתו והוא הזכי' עון ופשע וחטאת: תתן · יעקב הוא אבינו לכולנו לבדנו כי לא יתערבו גוי' אחרי' עמנו על כן כתוב אלהי יסר' אבינו לכולנו ולא הזכי' יצחק כי גם הוא אבי אדום ובעבו' כי אברה' החל לקרא בשם הש הפך אבותיו הקרובים אליו והש כרת עמנו ברית בתחלה על כן הזכיר לאברהם ולא הוצרך להזכיר יצחק והטעם תתן אמת ליעקב ומה היא אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם:

ספר נחום

ספר חזון · כי דבק הוא אע"פ הו' חביר: משא · נבואה מה שנשא השם על נינוה · לא ידענו דורו של זה הנביא ויתכן היותו האלקושי מתיחס אל שם העיר או אל שם אחד מאבותיו נבואתו על מפלת נינוה ביד נבוכד נצר: אל · הזכי' אל שירא כמו וטע' קנא כמו ויקנא יי' לעמו כי מלך אשור השחי' יצר': קנוא · שם התאר כמו קנאי ונוקם שיקח נקמה ופירו' כי הוא נוקם לגריו לא לאחרי' וטע' נוקם יי' ובעל חמה שיהיה נודע בעולם: יי'

וערי מצור · כלו' ועד ערי מצור · וי"ת מן חורמני רבתא: ויס מים · והיוסבי' על יס המחרון אשר הוא במערב: והר ההר · כמו ויוסבי ההר ויוכתן לא כן תרגם: יס לבנות נדריך · הנביא מבשרו ליסראל שים יוס כמוס ומוכן לבנו'נדרות חרבותיכן יוס ההוא ירחק ויבטל מעליכם חק גזירת האומות: יוס הוא ועליך יבא · בעידנ'ההיא יתכנשון גלוותא דישראל דמן אשור בעידנא ההיא וגו': והיתה הארץ · ארץ האומות: שכני לבדד · שיהא שוכן בטח בדד: יער בתוך כרמל · ת"י דהוו לדין בחורש' יהייתבון בכרמלא מיתן שהיו שוממין ביערו'ישכנו לבדד בתוך כרמל שהוא מקום מיושב ויש לפרש שוכני לבדד ביערים לא ירמו מחיות השדה ובתוך כרמל: כזוחלי ארץ · הם נחשים הזוחלי'על נחונם בעפר הארץ: ירגזו ממסגרותיהם · יחרדו מרוב דוחק היסוריהם ומסגר כלאם: תתן אמת ליעקב · ת"י תיהב קושטו'ליעקב לבנוהי כמה דקיימתא ליה בביתאל טבות אברהם לזרעיה בתרוהי כמה דקיימתא ליה בין בתריה תדכר לנא עקיד'ילחק'תהן לנו באמת אשר הבטחת ליעקב האמת דברך אשר הבטחת ליעקב כי לא אעזבך: חסד לאברה' · שכר חסד אשר לאברהם אשר לוה לבניו לשמו' דרך יי' לעשו' צדקה ומשפ'ולכ'לא נאמ'אחסר לא חס' האמ' שתתאמת לנו את הבטחת יעקב היא תהיה תשלים נמול חסדו של אברהם: אשר נשבעת · בעקידתו של יצחק כי נשבעתי נאם יי' יען אשר עשית וגומר:

חטאתם כ

ספר נחום

משא נינוה · מטול כס דלוט לאשקאה · ת"י נינוה: ספר חזון נחום · חזון נקוד קמץ לפי שאינו דביק ואינו דומה לחזון ישעיה שהו' נקוד חטף פתח וכן פירוש ספר חזון כבר נכתב עליה והיא נבואת יונה בן אמתי ואתה חזר ונתנבא עליה נחום האלקושי את המשא הזה אלקוש היא שם עירו וכן ת"י מלקדמין אתנבי עלה יונה בן אמתי והב מחוה' וכדו דאוסיפת למיחטי חב ואתנבי עלה נחום דמבית אלקושי אל קנא ונוקם יי' · על זרעו של סנחריב בתנבא נחום וכימי מנשה כתו שמלינו בסדר עולם: אל קנא ונוקם יי' · מאז שנפרע ליסראל מאויביהם וגם עדיין עתה נוקם הוא ובעל חימה ועתיד הוא להיות נוקם לגריו שהחריבו את מרנו והגלו את עמו ונוטר ונופן הוא את אויבתו לאויביו ור"ש אחר ג' נקמות הללו בנגד ג' גליות שהגלה סנחריב את ישראל כמו שמלינו בסדר עולם: יי'

ספר נחום

נינוה ספר חזון נחום האלקושי: אל קנוא ונקם יהוה ובעל חמה

לבדד ג' בקריא' וסימ'הן עם לבדד ישכון וכגוים · שכני לבדד יער · לבדד לבטח תושיבני · אנ"ך: ויראו ה'רפין ד'מ'ל וא'חס'וסי'ואת העם צו לאמר אתם עברי'בגבול אחיכם · ויראו ממערב את שם יי'ילחכו עפר כנחש יברכנו אלהים ויראו אתו·ויראו גוים את שם יי': נחש חס': קנוא ד'ב' מ"ל וב'חס'וסימ קנוא קנאתי ליי' · והברו חס'·אל קנוא הוא לא ישא לפשעכם דסוף יהושע: אל קנוא ונוקם יי'ב'בתראי מ"ל:

ספר נחום

ספר חזון · כי דבק הוא אע"פ הו' חביר: משא · נבואה מה שנשא השם על נינוה · לא ידענו דורו של זה הנביא ויתכן היותו האלקושי מתיחס אל שם העיר או אל שם אחד מאבותיו נבואתו על מפלת נינוה ביד נבוכד נצר: אל · הזכי' אל שירא כמו וטע' קנא כמו ויקנא יי' לעמו כי מלך אשור השחי' יצר': קנוא · שם התאר כמו קנאי ונוקם שיקח נקמה ופירו' כי הוא נוקם לגריו לא לאחרי' וטע' נוקם יי' ובעל חמה שיהיה נודע בעולם: יי'

חֵמָה נֹקֵם יְהוָה לְצָרָיו וְנוֹטֵר
הוּא לְאֹיְבָיו: יְהוָה אֶרֶךְ
אַפַּיִם וּגְדָל־כֹּחַ וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה
יְהוָה בְּסוּפָה וּבְשַׂעֲרָה דַּרְכּוֹ וְעָנָן
אֲבַק רַגְלָיו: גּוֹעֵר בַּיָּם וַיַּבְּשֵׁהוּ וְכָל־
הַנְּהָרוֹת הֶחֱרִיב אֻמְלַל בָּשָׁן וְכַרְמֶל
ה וּפֶרַח לְבָנוֹן אֻמְלָל: הָרִים רָעֲשׁוּ
מִמֶּנּוּ וְהַגְּבָעוֹת הִתְמֹגָגוּ וַתִּשָּׂא
הָאָרֶץ מִפָּנָיו וְתֵבֵל וְכָל־יוֹשְׁבֵי בָהּ:
לִפְנֵי זַעְמוֹ מִי יַעֲמוֹד וּמִי יָקוּם בַּחֲרוֹן
אַפּוֹ חֲמָתוֹ נִתְּכָה כָאֵשׁ וְהַצֻּרִים נִתְּצוּ
מִמֶּנּוּ: טוֹב יְהוָה לְמָעוֹז בְּיוֹם צָרָה
וְיֹדֵעַ חוֹסֵי בוֹ: וּבְשֶׁטֶף עֹבֵר כָּלָה
יַעֲשֶׂה מְקוֹמָהּ וְאֹיְבָיו יִרְדֹּף־חֹשֶׁךְ:
מַה־תְּחַשְּׁבוּן אֶל־יְהוָה כָּלָה הוּא
עֹשֶׂה לֹא תָקוּם פַּעֲמַיִם צָרָה: כִּי
עַד־סִירִים סְבֻכִים וּכְסָבְאָם סְבוּאִים
אֻכְּלוּ כְּקַשׁ יָבֵשׁ מָלֵא: מִמֵּךְ יָצָא
חֹשֵׁב עַל־יְהוָה רָעָה יֹעֵץ בְּלִיָּעַל:
כה

נ׳ מל׳ עֲתִיד יְיָ לְאִתְפְּרָעָא מִשַּׁנְאֵי עַמֵּיהּ
וּבְרִגְזָא חָסִין מִבַּעֲלֵי דְּבָבוֹהִי: יְיָ מַרְחִיק
רָגְזָא וְסָגִי חֵילָא קָדָמוֹהִי עֲתִיד יְיָ
נגדל ק׳ כ׳ כתיב שי׳ לְאִתְפְּרָעָא וּסְלַח לְדַתַּיְבִין לְאוֹרַיְתָא
נ׳ חד חס׳ וְלִדְלָא תַיְבִין לָא מְזַכֵּי יְיָ בְּעָלְעוֹלָא
נ׳ וּבְרוּחַ מְדַבַּר וְעָנָן אֲמַטְתָּא בִּיבֵשׁ
ל׳ קָדָמוֹהִי: דְּנָזִיף בְּיַמָּא וּמְיַבֵּשׁ לֵיהּ
ל׳ נ׳ חס׳ כלים וְכָל נַהֲרָוָתָא מַחְרִיב צָדֵי מַרְגָּנָן
נ׳ ל׳ מל׳ וְכַרְמֶלָא וּאִילָנֵי לִיבְנָן נָתְרוּ: טוּרַיָּא
נ׳ מל׳ כ׳ נמקו׳ קדשו זָעוּ מִן קָדָמוֹהִי וְרָמְתָא אִתְפַּרְקָא
כ׳ וַחֲרוּבַת אַרְעָא מִן קָדָמוֹהִי וְתֵבֵל
נ׳ וְכָל דְּיַתְבִין בָּהּ: כַּד אִתְגְּלֵי בְּרַחֲמָתָא
נ׳ וחס׳ לְמִיתֵן אוֹרַיְתָא לְעַמֵּיהּ בֵּן זַע עַלְמָא
מִן קָדָמוֹהִי בְּכֵן כַּד אִתְגְּלֵי בְּרִגְזָא
נ׳ לְאִתְפְּרָעָא מִשַּׁנְאֵי עַמֵּיהּ קָדָם
נ׳ כפי׳ פּוּרְעָנוּתֵיהּ מָן יְקוּם וּמָן יְסוּבַר
נ׳ וחס׳ ל׳ ל׳ וחל׳ בְּאַבְאָשׁוּת רוּגְזֵיהּ רוּגְזֵיהּ כְּאֶשְׁתָּא
ל׳ נ׳ כפי׳ מְמַסֵּי וּטְיָרְיָא אִתְפַּרְקָן מִן קָדָמוֹהִי:
נ״ת ל׳ חס׳ טַב יְיָ לְיִשְׂרָאֵל לְאִסְתַּמְכָא עֲלוֹהִי
בְּעִידַן עָקָא וּגְלֵי קָדָמוֹהִי דְּרַחִיצִין עַל
מֵימְרֵיהּ: וּבְרִגְזָא חָסִין וּבְחֵימָא תַּקִּיפָא גְּמִירָא יַעֲבִיד עִם עַמְמַיָּא דְּקָמוּ וְאַחֲרִיבוּ
יַת בֵּית מַקְדְּשָׁא דַיְיָ וּבַעֲלֵי דְּבָבוֹהִי יִמְסַר לְגֵהִנָּם: עַמְמַיָּא דְּבִזּוּת יִשְׂרָאֵל מָא
אַתּוּן חֲשִׁיבִין קָדָם יְיָ גְּמִירָא הוּא עֲתִיד לְמֶעְבַּד עִמְּכוֹן לָא תִתְקַיְּמוּן עֲלֵיכוֹן כְּבִית
יִשְׂרָאֵל תַּרְתֵּין זְמִנִין רַוּוחַ בְּתַר עָקָא: אֲרֵי שִׁלְטוֹנֵי עַמְמַיָּא דְּבִזּוּת יַת בֵּית יִשְׂרָאֵל
וּכְמָא דִּיטַעַן בְּחֵמְרָא כֵּן אַטְעִיאוּנוּן שֵׁיצָאוּנוּן כְּמָא דְּמִשֵּׁיצַיָּא אֶשְׁתָּא בְּקַשָּׁא
יַבֵּישָׁא סַגִּי: מִנָּךְ נִינְוֵה נָפַק מַלְכָּא דַּחֲשִׁיב עַל עַמֵּיהּ דַּיְיָ בִּישָׁא דְּמַלִּיךְ
מַלְכָּא דְּרָשָׁע:
כרנן

התמוגנו ג׳ חס׳ בלישנ׳ וסימן והגבעות התמגנו • כרביבים תמוגגנה צמחה • ותמגנני תשיה: יעמד נ׳מ״ל בקריא׳ וסי׳ לפני זעמו מי יעמוד ומי • ויברח כצל ולא יעמוד • ריוח והצלה יעמוד ליהודים • ויודע נ׳ בקריא׳ וחס׳ וסימן בסרר בלק • יועץ ד׳ חס׳ בלישנא וסימן והיעצים עצת רע בעיר • ויועצך בבתחלה: יעץ בליעל׳, ויעצויו ושריו • וכל יעצי דכוו׳:

ונוקם • שיקח נקמתו מאת מלך אשור ומזרעו • כי אע״פ שברנון האל יתי׳ הגלה כמו שאמר הוי אשור שבט אפי הוא הוסיף להרע יותר מן הראוי כמו שאמר אני קצפתי מעט והמ׳ עזרו לרעה • נוק׳ ה׳ וגו׳ • כפל הענין לחזק • וי״מ כי אזכר ג׳ נקמות כנגד ג׳ גליות שהגלה מלך אשור את ישראל וגריו ואויביהם מלכי אשור במקום הזה • וכן עשה לכל גרי ישראל כמו שעשה למלך מדיים ולמלך בבל ולשאר המריעים לישראל: ואויביו ישראל הם אויבי האל וגריו • ונוטר • כמו שומר ר״ל אף על פי שאינו לוקח נקמתו מאויביו מיד שומר הוא הענין להם עד זמן שיקח נקמתו מהם או מבניהם • קנא • תאר • כמו כי ה׳ קנא שמו אלא שהם שני משקלים: יהוה ארך אפים • כך היא מדתו שמאריך כעסו לרשעים • וגדול כח • גדול כח הוא לסבול כעסו שלא ינקו מיד • וכן אמר משה רבינו ע״ה יגדל נא כח ה׳ • ואמר אחריו ה׳ ארך אפים: גדול • כתי׳ בוי״ו וקרי בלא וי״ו בקמץ חטף הד״לת מפני סמיכותו על מלה מלעיל: ונקה לא ינקה • אע״פ שמאריך אפו לרשעים כמו שהאריך למלכי אשור ולסוף לקח נקמתו מהם • ה׳ בסופה ובסער׳ דרכו • כשב׳ על אויביו להשמיתם קל מהרה ברגע יבא כמו שבא הסופה והסערה: וענן אבק רגליו • ענינו ענין אבק • כמו ויהי הענן והאבק • אבק רגליו • הגזרות הבאות מסבתו על האויבים הם להם לאבק הנופל ואפל״ו • והמשיל׳ לאבק הנופל מתחת הרגלי׳: גוער בים ויבשהו • ואיך לא יעש׳ במלכי אשור כרצונו והנה הוא גוער בים שהיא בריאה עצומה בבריאות הארץ וכשירצה יביבהו יבשה כמו שעשה בים סוף • ואמר בו לשון גערה כאדון הגוער בעבדו • וכן אמר ויגער בים סוף ויחרב • והנה יהפך הטבע והמנהג כל שכן שיעליט אומה באומה להשמיד שאין בזה הפך טבע ומנהג • וכל הנהרות החריבי ואם בים כמו ויבלתו להפך טבעו כל שכן בנהרות שאינם עצומים כמו הים ויחריב אותם ויעשם יבשה כשירצה בהפך הטבע כמו שעשה בירדן ובלא הפך טבע כאשר יעצור השמים ולא יהיה מטר ויבשו הנהרות: אמלל בשן וכרמל ופרח לבנון אמלל • ואז בעצירת המטר אמלל מקום המרעה ולא יהיה עשב ודשא וכל ירק • וכן פרחי עני הלבנון ייבשו • ואע״פי שפי׳ הפסוק כמשמעו הנה הוא משל על מלכי האומות ועל המון העמים: ויבשהו • מן הדגוש משפטו וייבשו בהנעת שני יודי״ן ומפני כובד החנועה הפילו י״וד השרש והטילו תנועתה על י״וד האי״תן • ואאז״ל כתב כי הוא מבנין הפעיל משפטו וייבשהו: הרים • הפי׳ ההרים שהם העמודי׳ שביסוד העפר רעשו ממנו כשירצה ירעשו ויפלו • וזהו כשיהיה רעש הארץ והכל ברגשו התמוגגו • נמסו • ותשא הארץ • ותשרף • כמו ויפחם דוד ואכשיו אלא שזה פעל עמד והענין חרבן הארץ • כמו שאמר גפרית ומלח שרפה כל ארצה וגו׳ • כאלו היא שרופה שלא יעלה בה כל עשב • או שתהיה ממש כסדום ועמורה: לפני זעמו • מבואר הוא כאשר לפניו • חמתו נתכה כאש • והאש אינה נתכת אבל היא מתכת אלא פי׳ חמתו נתכת על אויביו וכדבר הנתך מפני האש • וכן תרגם יונתן • ועוד נוכל לפרש נתכת כאש בלא הסרון ור״ל אש הברקים שהיא נתכת ורצה למעל׳ למטה כרגע • וכן אמר כברקים ירוצו • ואמר בדרך משל על חמת האל הנתכת על אויביו ויפלא אליו ויפילם ברק ויהמם • או פירושו כמו הפוך חמתו כאש נתכה • כלו׳ חמתו שהיא כאש נתכה על אויביו • והצורים נתצו ממנו • כמשמעו • או הוא דרך משל כמו שפירשנו: טוב ה׳ • מעט הפסוק נמשך עד סופו • ר״ל יאר׳ שהם חוסים בו יהיה האל טוב להם ויהיה להם למעוז ביום צרת מלכי אשור • כי אע״פ שתחר׳ מלכות אשור ישראל שהם בגלות בארצם ימלטו מחרב נבוכד נצר • ויודעי חוסי בו׳ יודעים ומכירים לטובה ומשגיח עליהם • וכן כי יודע ה׳ דרך צדיקים • חוסי בו • נסמך על אותו השמוש • וכן כל חוסי בך • הרי בגלבוע • גמולי מחלב • והדומים להם: ובשטף עובר • מקומה של נינוה שזכר יבטיח אותה בשטף עד שיעשה כלה מקומה שלא יהיה נכר מקומה שהיה שם עיר מושב • ירדף • פעל יוצא לשליחי האל מרדף והחשך רודף והאויבי׳ רדופי׳ וחשך היא משל לצרה הגדולה: מה תחשבון • אמר כנגד אויביו שהם אנשי נינוה מה תחשבון אתם על ה׳ הנוזר עליכם דעה זאת תחשבון כי לא יוכל לעשות זאת כמו שאמר מלך אשור כי יציל ה׳ את ירושלם מידי • כלה הוא עושה • דעו כי כלה הוא עושה אתכם: לא תקום פעמים צרה • כי בפעם אחת יכלה אתכם: כי עד סירי׳ סבוכים • יבואו להיות משל עד סירים סבוכי׳ • כלומר הקוצים הסובכי׳ יחד כי לא יוכל אדם לקחתם ממקומם • כמו שאמר כי לא ביד יקחו • ומה יעשה אדם בהם ישרפם באש במקום׳ • כמו שרף ישרפו בשב׳ • כן יהיו בני אשור שהיו מכאיבי׳ בני העולם כמו הגוג׳ בקוצים ובאה עת חרבנם יכלו שלא ישאר בהם דבר כמו הסירי׳ או כמו הקש היבש שמלא עתו לקצור שישרף במהרה קל מאד ולא יצא׳ לא מהסירי׳ ולא תהקש לא פחם ולא דשן כי לא יעשו פחם לדקות׳ וגם מעט הדשן שיעשו הולך ברוח קל מהרה כן יהיו בני אשור • ומה שאמר וכשבאם סבואים ר״ל שיהיו כמו השכורים נופלי׳ בארץ שלא יהיה בהם כח להלחם כנגד אויביה׳ הבאים עליהם ואכלו במהרה כמו הסירי׳ או כקש יבש מלא: ממך יצא • אמר כנגד נינוה כל זה הגמול יהיה לך על רעתך שעשית ליש׳ וממך יצא המלך שהיה חושב על ה׳ רעה שעלה על ארץ ישראל והשחיתה וחשב ללכד ירושלם ופי׳ על ה׳ על עם ה׳ • גם על ה׳ בתחילה חשב רעה שאמר שלא יוכל להגיל את ירושלם מידו והיה חושב ויועץ על ה׳ את רעה ודבר בליעל:

כה

ממך • את נינוה יצא שנחריב המושב רעה לימה להחריב דירת מטה ומעלה כתוב אחד אומר ואבא מלון קיצו וכתו׳ אחד אומר ואבא מרוס קיצו בתחילה אחריב דירה של מטה ולבסוף דירה של מעלה כדאיתא בחלק: אם

אבן עורא

יו״ד • הטע׳ באמת שהוא ארך אפי׳: וגדול כח • הטעם כפול דרך משל לאד׳ שיש לו כח גדול אז ימשול בכעסו וכן הוא כתו׳ בתור׳ ועתה יגדל נא כח יי׳ וכתו׳ אחריו יו״ד ארך אפים ואע״פ שיאריך לרשעי׳ לא ינקה אות׳: וטעם בסופה משל למהירות ברוח סערה • וענן אבק רגליו דרך משל למרוצת הענינים והטעם על הגזירות הבאו׳ מהשמים במהרה שהם למעלה מהענינים: גוער־ ויבשהו • חסר יו״ד שלא להתחבר׳ שנים יוד״ין והוא מהבנין הכבד הדגוש תיבש גרם כי כאשר יאמר מן יאבד ויאבדם בכה היה ראוי שיאמר ויבשהו רק לא תהיה נאה להתחבר שנים יוד״ין ועת׳ יספר כח השם בים ויבשה שאין מי שיכול לפניו וסע׳ אמלל בשן בעבור וכל הנהרות החריב ודבר זה שהחריב הנהרות בעבור יבשת הנש׳ משל הארץ דבר זה גרם אמלל בשן וכרמל מכל פרי תבואה׳: הרים • א״ר מרינוס ותשא הארץ מפניו אימה כמו כשאתי אימיך אפונה והנכון בעיני ותשא משאת שרש׳ שנשרפה הארץ וכבה ויאשם דוד ואכשיו והמע׳ ויערפם והטעם בעבור שאמר בתחילה ובעל חמה שמשרף הארץ בחמו כדרך ואמתו בערה בו והעל לפני זעמו מי יעמוד וכל זה יספר חרי אף השם על נינוה: טוב • הטע׳ כל שבאיו ישמיד בחרון אפו כאשר אמתו נתכה כאשר יתאנף בהם ויבוא עליהם צרות וימלט היריאים וזהו למעוז כמו מגדל עוז וחוסי בו דבק למעוז והוסיף מלת ויודע כי הו׳ לבדו יודע תעלומות לב ומכיר החוסים בו: ובשטף • נחל שוטף: כלה יעשה • לא מעט מעט • ואויביו החשך ירדף עמהם ואחריה׳ אז שירדפ׳ אל מקו׳ החשך שלא ירחה בבא כלה עליהם: מה • אומר לאנשי נינוה לא ידעת׳ מחשבות השם כי כלה הוא עושה ואין צורך שתקום פעמים צרה עליכ׳ כי בא׳ תכרתון כי״ • משל לקש יבש: מלא • כל היבשת כמו גמור עם אנשי׳ שכורי׳ יבואו האש ויכלה הכל רגע אחד והנה סירים קוצים סבוכים מגזרת נאחז בסבך ומלת סבאים תואר כדרך השכוני באהלים גם עצום ובריך: וכשבאם • כאשר הם שותים • אכלו יחדיו כשרפו באש כשהיו נסבכים יחד זה בזה כמו סירים סבוכים ויהיו סבוכים בשכרותם אז יהיו נוחים שישרפו באש יחד לקש יבש גמור מרוב יבושת הסירים וחתימות השכרות והנה כתן משל המים ומהאש וכל זה בעבור מלך נינוה שהגלה ישר׳ ומשב להשחית פליטת יהודה וזהו ממך וידועים הם דברי רב שקה מפי אדוניו כמו שאומ׳ בספר מלכי׳ אשר שלחו מלך אשו׳ לחרף שם יי׳:

כה

כה אמר ה׳. אמר כנגד ירושלם אם שלמי׳ אם מתנה אשר הבאים עליך שלמים כמו שהם כשלים לא יפחדו מאלם כי כל המרלות כבשו׳ וכן רבים׳ וכמו כן רבים׳ אם במספר׳ וכן נגוזו ועבר׳ כן יהיו נגוזים במהרה ועבר כל חילם וכחם׳ וכן אמר ולא מלאך ה׳ ויך במחנה אשור וגו׳: ועניתיך׳ ואם עניתיך על ידו כי כל ארץ ישראל כבש וזלתי ירושלם לא אענך עוד׳: המוט והכול שהיה מרים על נוארך עתה אשברה׳ וכפל הענין בת״ש ואמר ומוסרותיך אנתק׳ ואמר מוטהו ואמר מוסרותיך כי הכנוי׳ יבאו בשמות עם הפועל ועם הפעול׳ וכן ושמחתי׳ בני׳ תפילתי׳ שמעתי את תפילת׳: הנה עליך׳ אמר כנגד מלך אשור׳ לא יזרע משמך עוד׳ כי לא ישאר ממך זרע נקר׳ כשם המלוכה׳ כי מלך אשור הכוהו בניו בחרב והמה ברחו ונמלטו ארץ אררט׳ מביא אליך אכרי׳ פסל ומסכה׳ כי בבית נסרך אלהיו נהרג וכיון שנהרג שם בטלו אותו הבית מהיות שם עוד פסל ומסכה׳ ואחר שנהרג שם בדלין האל ית׳ שהעיר רוח בניו להרגו שם הרי הוא כאלו האל ית׳ הכרית משם פסל ומסכ׳ וכן אשים קברך׳ ופי׳ שם בבית אליך אשים קברך׳ כי קלו׳ היית נקלה ונבזה כי בניך יהרגוך׳ ועוד בבית אליך זה יותר קלון ובזיון זהו עונש כי הקילותני בדברך ואמרת כי לא אוכל להגיל את ירושלם מידך׳ ושמחתי כאלהי גויי הארלות׳: הנה על ההרים׳ במות שנאריב בשרו בארץ יהול׳ שיסובו בעריה׳ כברשאזונה וילכו לחוג בירושלם לזבות זבחיהם ולשלם נדריהם כי לא יוסיף עוד שנאריב לעבוד בארלם כי כבר מת׳ כלה נכרת׳ כי גם בניו ברחו ולא יוסיף עוד לבא׳: עלה מפיץ׳ המפיץ שעל׳ על פניך נכרת והו׳ שנאריב שהפיץ בניך בגלות׳ נצור מצורה׳ המצורות והערי׳ הבצירו׳ שתפש מלך אשור והחריבם נצרו ושמרו אותם לא תניחום הפקר שובו ושבו בתוכ׳ ולא תפחדו עוד ממלך אשור׳ מצורה עניין חוזק׳ ויבן ערי מצורה ביהודה׳ נפה דרך׳ נפו דרך שהיה בא בה כי לא תרחוהו עוד נצור׳ נפה מקור׳ וכן חזק אמץ׳ חזק מתני׳ אמץ כח מאד׳ חזקו מתניכם ואחלצו כח כי לא תירחו עוד ממנו׳ ופי׳ תמיך כח׳ אחלצו כחכם בלב טוב ובבטחון שתבטחו בה׳ ית׳׳ וכן ואים דעת מאמץ כח׳: כי שב ה׳ את גאון יעקב׳ אם כדברי ר׳ יונה ז״ל יהיה יולא׳ כמו ושב ה׳ את שבותך והדומי׳ לו׳ ואם כדברי רבי יהודה יהיה ענין הנחה והשקט׳ ואמר כי בטחת סנחריב ישיב גאון יעקב כמו שהיה זהו כגאון ישראל כי ישראל הוא יעקב וזה בימי חזקיהו׳ גאון יעקב׳ הוא ירושלם וארץ יהודה כמו את גאון יעקב אשר אהב סלה שהוא אומר על ירושלם כמו שאומר אוהב ה׳ שערי ציון מכל משכנות יעקב׳ בקקוס בוקקיס׳ האויבים הריקוס מכל טוב והנה הוא פעל יולא׳ נפן ביקק פעל עומד׳ וזמוריהם שחתו׳ נטיעותיהם וזמוריהם שחתו שנה בשנה בארלם כמו שאמר ויסחיתו את יבול הארץ׳ וי״ת וזמוריהם כמו מזמרת הארץ שתרגם וקרוי תוסבחת הו׳ חבילו: מגן גבורהו׳ אמר על חיל נבוכד נצר הבאים על נינוה׳ גבורהו׳ כמו גבורין׳ תאדם׳ אמר זה לשתי סבות׳ וכן אנשי חיל מתולעים שפי׳ לבושי׳ בגדים לבושים בתולעת שני׳ האחת לגדולתם ורוב כבודם והאחת לפי שהוא לבוש מבהיק ומירא בני אדם׳ בשם פלדות הרכב׳ הרכב הוא כאילו הולך בשם פלדות כי גלגלי הרכב הם ברזל ובמרוצתם בדרכים על האבנים יולא אש מחזוק מכת המרוצה וידמה שהרכב הוא באש פלדות׳ ופלדות הוא כמו הפוך מן לפידי אש׳ ביום הכינו׳ ביום שיכין נבוכד נצר את החיל לבא על נינוה כן תהיה תבונתו׳ והברושים הרעלו׳ ר״מ החניתות שהם עץ ברושים׳ אמר כי סס המות ברחשם להמית מהר מי שיתקעו בהם כי עושים חניתות מברושים והם חדים ברחשם ותוקעים אותם בגוף החל׳ כמו שאומר ביואב ויקח ג׳ שבטים ויתקעם בלב אבשלום׳ הרעלו׳ מן תרעלה שמפרשים סס המות׳ ואמו״ל פי׳ תרפלה רעדה׳ ופי׳ הרעלו רעדו׳ ופי׳ ברושים׳ שרי העיר של נינוה וגדוליה כי הגדולים נמשלו לארזים ולברושים׳ אמר כשיראו גדולי נינוה החיל תאחזם רעדה׳: בחוצות יתהללו הרכב׳ כי לא יוכלו לנאת חוץ לעיר להלחם עם החיל כי רבים הם מהם וגבורים מהם׳ והם הולכים תוך העיר בחוצות כהולכים ומשוגעים׳ הרכב׳ ר״ל רוכבי הרכב והם הפרשים׳ ישתקשקון ברחובות׳ יבאו בבהלה ברחובות העיר׳ ופי׳ ישתקשקון יבו שוק בלבתם בבהלה׳ מראיהן כלפידי׳ שים להם בשת כי בא קצם׳ ואין להם כח להלחם כנגד אויביהם׳ ישוב מראה פניהם אדום כלפידים׳ וכן אמר בבני בבל בעת מפלתם פני להבים פניהם כי מי שיש לו בשת יתאדמו פניו׳: כגבורים ירצו׳ מרוב בהלה ירוצו׳ ברחובות העיר מקלה אל קצה כי לא ידעו מה לעשות׳: יזכור אדיריו׳ מוכל לפרש על מלך נינוה כשיזכור האדירים שלו שילכו אל החומה׳ יכשלו בהליכתם מרוב הבהלה כשיתהרו ללכת אל החומה׳: והנה הכן השומך אל החומה מבחוץ

לאחור

כִּה אָמַר יְהוָה אִם־ שְׁלֵמִים וְכֵן רַבִּים וְכֵן נָגֹזוּ וְעָבַר וְעִנִּיתִךְ לֹא אֲעַנֶּךָּ עוֹד׃ וְעַתָּה אֶשְׁבֹּר מֹטֵהוּ מֵעָלֶיךָ וּמוֹסְרוֹתֶיךָ אֲנַתֵּק׃ וְצִוָּה עָלֶיךָ יְהוָה לֹא־יִזָּרַע מִשְׁמְךָ עוֹד מִבֵּית אֱלֹהֶיךָ אַכְרִית פֶּסֶל וּמַסֵּכָה אָשִׂים קִבְרְךָ כִּי קַלּוֹתָ׃ הִנֵּה עַל־ הָהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם חָגֵּי יְהוּדָה חַגֵּיךְ שַׁלְּמִי נְדָרֶיךָ כִּי לֹא יוֹסִיף עוֹד לַעֲבוֹר־בָּךְ בְּלִיַּעַל כֹּלָה נִכְרָתָה׃ עֹלֶה מֵפִיץ עַל־פָּנֶיךָ נָצוֹר מְצוּרָה צַפֵּה־דֶרֶךְ חַזֵּק מָתְנַיִם אַמֵּץ כֹּחַ מְאֹד׃ כִּי שָׁב יְהוָה אֶת־ גְּאוֹן יַעֲקֹב כְּגֹאוֹן יִשְׂרָאֵל כִּי בֹקְקִים בֹּקְקוּם וּזְמֹרֵיהֶם שִׁחֵתוּ׃ מָגֵן גִּבּוֹרָיו מְאָדָּם אַנְשֵׁי־חַיִל מְתֻלָּעִים בָּאֵשׁ פְּלָדֹת הָרֶכֶב בְּיוֹם הֵכִינוּ וְהַבְּרוֹשִׁים הָרְעָלוּ׃ בַּחוּצוֹת יִתְהוֹלְלוּ הָרֶכֶב יִשְׁתָּקְשְׁקוּן בָּרְחֹבֹת מַרְאֵיהֶן כַּלַּפִּידִים כַּבְרָקִים יָרוּצוּ׃ יִזְכֹּר אַדִּירָיו יִכָּשְׁלוּ בַהֲלִיכוֹתָם יְמַהֲרוּ חוֹמָתָהּ וְהַכֹּן יִבְּשׁוֹן שוֹרָא

מעליך ד׳ בקדיא׳ וסי׳ דסירי את יינך מעליך׳ ובשר קדש יעברו מעליך׳ ואשטוף דמיך מעליך׳ אשביר מוטהו מעליך׳ לעבוד ד׳ מ״ל וסי׳ ויהי׳ ויהי כאשר תמו כל הגוי תגינא׳ ויהי כאשר הם כל העם לעבור ויעבר ארון׳ והנה גם צדוק וכל הלוים אתו׳: לא יוסיף לעבור בך בליעל׳ כלפידים ג׳ מ״ל בלישנא בקריאה וסימן ויבער אש בלפידים׳ מראיהם כלפידים׳ מפיו לפידים יהלכו׳ וכל העם ראים הלפרים כתיב ושארא לפידם כתיב׳:

ב

אם היו אנשי נינוה בשלום׳ על היום וכן היו רבים׳ ואלה דברי הספר לבנסת ישר׳ כך׳ נגוזו מפעלי הכפל׳ כמו נגוזו כספר׳: ועבר׳ כמו מקרה שבעבר ולא ישוב׳: ועניתיך לא אענך עוד׳ על ידו׳: ועתה׳ כתוב בימי חזקיהו אשר ישאר מאשור וממצרים׳: ונוה׳ עתה ידבר אל מלך נינוה וט״ס ונוה גזר׳: לא יזרע׳ שלא יעמד זרעו הנקרא בשמו׳: אשים קברך׳ בבית אליך׳ כמו שאומר בספר מלכים ויהי הוא משתחוה בית נסרך אלהיו ושם הכה בחרב׳: הנה׳ חגי יהודה׳ הם שנמלטו מיד סנחריב׳: עלה׳ עתה שב לדבר אל נינוה והמפיץ הוא נבוכד נצר׳: נצור מצורה׳ ידבר למלך נינוה וכבה נפה דרך׳ שים נופים בדרכי׳ והגביל אמר כי נצור שם הפועל כמו ויכלת עמד וכבה נפה דרך לכלה הפשע ודע כי עתה ישיב השם שבית יעקב כגאון ישראל בהיותו בארצו הטעם ישיבם כגאונם כמו שהיו ישר׳ מימי קדם בגאונם ומלת בקקוס תורה כי הפועל יולא והנה יהיה נפן ביקק פועל והפעול הוא הפרי שישוה לו אם תהיה כמלת שב שתמלא עומד׳ ויולהה וט״ס כי בקקים שמוש כנפן בוקק על כן׳: וזמוריהם׳ כינו ויכרתו משם זמורה ושב לפרש המפיץ העולם׳: מגן׳ אמר רבי משה הכהן כי גבורהו בחוספת ה״א לשון רבים וכבה בהתפללו בעל רעהו ולא דבר נכונה כי פיו כמו פיהו אחיהו שיו שיהו ועשה רעהו שהתפלל בעבור כל אחת וגבורהו שם המין שכולל גבורת הגבורים׳: מתלעים׳ שלובשים תולע׳ שני׳: ביו׳ הכינו׳ הרכב כאילו אש פלדות יולא׳ במרוצתו ומלת פלדות זרה אולי היא הפוכה לפידות׳: והברושים הרעלו׳ כמו רעדו ברושי היער ויפת אמר כי הם חניתות׳: בחוצות׳ אמר ר׳ יונה ישתקשקון יבו שוק אל שוק׳: ירוצו׳ כפול האות האחרון והפעל כפל׳ ירוצו נפשם מנזרת רץ׳ ובכה ויתרוצו הבנים׳: יזכר׳ כאשר יזכור האויב שהוא מלך כשדים בעבור מה׳ לאתם יכשלו בהליכתן׳: ימהרו׳ אל חומות נינוה׳: והוכן

כה אמר ה׳. אמר כנגד ירושלם אם שלמי׳ אם מתנה אשר הבאים עליך שלמים כמו שהם כשלים לא יפחדו מאלם כי כל המרלות כבשו׳ וכן רבים׳ וכמו כן רבים׳ אם במספר׳ וכן נגוזו ועבר׳ כן יהיו נגוזים במהרה ועבר כל חילם וכחם׳ וכן אמר ולא מלאך ה׳ ויך במחנה אשור וגו׳: ועניתיך׳ ואם עניתיך על ידו כי כל ארץ ישראל כבש וזלתי ירושלם לא אענך עוד׳: המוט והכול שהיה אשבור מטהו׳ המוט והכול שהיה מרים על נוארך עתה אשברה׳ וכפל הענין בת״ש ואמר ומוסרותיך אנתק׳ ואמר מוטהו ואמר מוסרותיך כי הכנוי׳ יבאו בשמות עם הפועל ועם הפעול׳ וכן ושמחתי׳ בני׳ תפילתי׳ שמעתי את תפילת׳: הנה עליך׳ אמר כנגד מלך אשור׳ לא יזרע משמך עוד׳ כי לא ישאר ממך זרע נקר׳ כשם המלוכה׳ כי מלך אשור הכוהו בניו בחרב והמה ברחו ונמלטו ארץ אררט׳ מביא אליך אכרי׳ פסל ומסכה׳ כי בבית נסרך אלהיו נהרג וכיון שנהרג שם בטלו אותו הבית מהיות שם עוד פסל ומסכה׳ ואחר שנהרג שם בדלין האל ית׳ שהעיר רוח בניו להרגו שם הרי הוא כאלו האל ית׳ הכרית משם פסל ומסכ׳ וכן אשים קברך׳ ופי׳ שם בבית אליך אשים קברך׳ כי קלו׳ היית נקלה ונבזה כי בניך יהרגוך׳ ועוד בבית אליך זה יותר קלון ובזיון זהו עונש כי הקילותני בדברך ואמרת כי לא אוכל להגיל את ירושלם מידך׳ ושמחתי כאלהי גויי הארלות׳: הנה על ההרים׳ במות שנאריב בשרו בארץ יהול׳ שיסובו בעריה׳ כברשאזונה וילכו לחוג בירושלם לזבות זבחיהם ולשלם נדריהם כי לא יוסיף עוד שנאריב לעבוד בארלם כי כבר מת׳ כלה נכרת׳ כי גם בניו ברחו ולא יוסיף עוד לבא׳: עלה מפיץ׳ המפיץ שעל׳ על פניך נכרת והו׳ שנאריב שהפיץ בניך בגלות׳ נצור מצורה׳ המצורות והערי׳ הבצירו׳ שתפש מלך אשור והחריבם נצרו ושמרו אותם לא תניחום הפקר שובו ושבו בתוכ׳ ולא תפחדו עוד ממלך אשור׳ מצורה עניין חוזק׳ ויבן ערי מצורה ביהודה׳ נפה דרך׳ נפו דרך שהיה בא בה כי לא תרחוהו עוד נצור׳ נפה מקור׳ וכן חזק אמץ׳ חזק מתני׳ אמץ כח מאד׳ חזקו מתניכם ואחלצו כח כי לא תירחו עוד ממנו׳ ופי׳ תמיך כח׳ אחלצו כחכם בלב טוב ובבטחון שתבטחו בה׳ ית׳׳ וכן ואים דעת מאמץ כח׳: כי שב ה׳ את גאון יעקב׳ אם כדברי ר׳ יונה ז״ל יהיה יולא׳ כמו ושב ה׳ את שבותך והדומי׳ לו׳ ואם כדברי רבי יהודה יהיה ענין הנחה והשקט׳ ואמר כי בטחת סנחריב ישיב גאון יעקב כמו שהיה זהו כגאון ישראל כי ישראל הוא יעקב׳ וזה בימי חזקיהו׳ גאון יעקב׳ הוא ירושלם וארץ יהודה כמו את גאון יעקב אשר אהב סלה שהוא אומר על ירושלם כמו שאומר אוהב ה׳ שערי ציון מכל משכנות יעקב׳ בקקוס בוקקיס׳ האויבים הריקוס מכל טוב והנה הוא פעל יולא׳ נפן ביקק פעל עומד׳ וזמוריהם שחתו׳ נטיעותיהם וזמוריהם שחתו שנה בשנה בארלם כמו שאמר ויסחיתו את יבול הארץ׳ וי״ת וזמוריהם כמו מזמרת הארץ שתרגם וקרוי תוסבחת הו׳ חבילו: מגן גבורהו׳ אמר על חיל נבוכד נצר הבאים על נינוה׳ גבורהו׳ כמו גבורין׳ תאדם׳ אמר זה לשתי סבות׳ וכן אנשי חיל מתולעים שפי׳ לבושי׳ בגדים לבושים בתולעת שני׳ האחת לגדולתם ורוב כבודם והאחת לפי שהוא לבוש מבהיק ומירא בני אדם׳ בשם פלדות הרכב׳ הרכב הוא כאילו הולך בשם פלדות כי גלגלי הרכב הם ברזל ובמרוצתם בדרכים על האבנים יולא אש מחזוק מכת המרוצה וידמה שהרכב הוא באש פלדות׳ ופלדות הוא כמו הפוך מן לפידי אש׳ ביום הכינו׳ ביום שיכין נבוכד נצר את החיל לבא על נינוה כן תהיה תבונתו׳ והברושים הרעלו׳ ר״מ החניתות שהם עץ ברושים׳ אמר כי סס המות ברחשם להמית מהר מי שיתקעו בהם כי עושים חניתות מברושים והם חדים ברחשם ותוקעים אותם בגוף החל׳ כמו שאומר ביואב ויקח ג׳ שבטים ויתקעם בלב אבשלום׳ הרעלו׳ מן תרעלה שמפרשים סס המות׳ ואמו״ל פי׳ תרפלה רעדה׳ ופי׳ הרעלו רעדו׳ ופי׳ ברושים׳ שרי העיר של נינוה וגדוליה כי הגדולים נמשלו לארזים ולברושים׳ אמר כשיראו גדולי נינוה החיל תאחזם רעדה׳: בחוצות יתהללו הרכב׳ כי לא יוכלו לנאת חוץ לעיר להלחם עם החיל כי רבים הם מהם וגבורים מהם׳ והם הולכים תוך העיר בחוצות כהולכים ומשוגעים׳ הרכב׳ ר״ל רוכבי הרכב והם הפרשים׳ ישתקשקון ברחובות׳ יבאו בבהלה ברחובות העיר׳ ופי׳ ישתקשקון יבו שוק בלבתם בבהלה׳ מראיהן כלפידי׳ שים להם בשת כי בא קצם׳ ואין להם כח להלחם כנגד אויביהם׳ ישוב מראה פניהם אדום כלפידים׳ וכן אמר בבני בבל בעת מפלתם פני להבים פניהם כי מי שיש לו בשת יתאדמו פניו׳: כגבורים ירצו׳ מרוב בהלה ירוצו׳ ברחובות העיר מקלה אל קצה כי לא ידעו מה לעשות׳: יזכור אדיריו׳ מוכל לפרש על מלך נינוה כשיזכור האדירים שלו שילכו אל החומה׳ יכשלו בהליכתם מרוב הבהלה כשימהרו ללכת אל החומה׳: והנה הכן השומך אל החומה מבחוץ

לאחור

אבן עזרא

כה׳ אם היו אנשי נינוה בשלום׳ על היום וכן היו רבים׳ ואלה דברי הספר לבנסת ישר׳ כך׳ נגוזו מפעלי הכפל׳ כמו נגוזו כספר׳: ועבר׳ כמו מקרה שבעבר ולא ישוב׳: ועניתיך לא אענך עוד׳ על ידו׳: ועתה׳ כתוב בימי חזקיהו אשר ישאר מאשור וממצרים׳: ונוה׳ עתה ידבר אל מלך נינוה וט״ס ונוה גזר׳: לא יזרע׳ שלא יעמד זרעו הנקרא בשמו׳: אשים קברך׳ בבית אליך׳ כמו שאומר בספר מלכים ויהי הוא משתחוה בית נסרך אלהיו ושם הכה בחרב׳: הנה׳ חגי יהודה׳ הם שנמלטו מיד סנחריב׳: עלה׳ עתה שב לדבר אל נינוה והמפיץ הוא נבוכד נצר׳: נצור מצורה׳ ידבר למלך נינוה וכבה נפה דרך׳ שים נופים בדרכי׳ והגביל אמר כי נצור שם הפועל כמו ויכלת עמד וכבה נפה דרך לכלה הפשע ודע כי עתה ישיב השם שבית יעקב כגאון ישראל בהיותו בארצו הטעם ישיבם כגאונם כמו שהיו ישר׳ מימי קדם בגאונם ומלת בקקוס תורה כי הפועל יולא והנה יהיה נפן ביקק פועל והפעול הוא הפרי שישוה לו אם תהיה כמלת שב שתמלא עומד׳ ויולהה וט״ס כי בקקים שמוש כנפן בוקק על כן׳: וזמוריהם׳ כינו ויכרתו משם זמורה ושב לפרש המפיץ העולם׳: מגן׳ אמר רבי משה הכהן כי גבורהו בחוספת ה״א לשון רבים וכבה בהתפללו בעל רעהו ולא דבר נכונה כי פיו כמו פיהו אחיהו שיו שיהו ועשה רעהו שהתפלל בעבור כל אחת וגבורהו שם המין שכולל גבורת הגבורים׳: מתלעים׳ שלובשים תולע׳ שני׳: ביו׳ הכינו׳ הרכב כאילו אש פלדות יולא׳ במרוצתו ומלת פלדות זרה אולי היא הפוכה לפידות׳: והברושים הרעלו׳ כמו רעדו ברושי היער ויפת אמר כי הם חניתות׳: בחוצות׳ אמר ר׳ יונה ישתקשקון יבו שוק אל שוק׳: ירוצו׳ כפול האות האחרון והפעל כפל׳ ירוצו נפשם מנזרת רץ׳ ובכה ויתרוצו הבנים׳: יזכר׳ כאשר יזכור האויב שהוא מלך כשדים בעבור מה׳ לאתם יכשלו בהליכתן׳: ימהרו׳ אל חומות נינוה׳: והוכן

ג

וְהַכֹּן הַסּוֹכֵךְ׃ שַׁעֲרֵי הַנְּהָרוֹת נִפְתָּחוּ וְהַהֵיכָל נָמוֹג׃ וְהֻצַּב גָּלְתָּה
הָעֲלָתָה וְאַמְהֹתֶיהָ מְנַהֲגוֹת כְּקוֹל
יוֹנִים מִתְּפּוֹפוֹת עַל־לְבָבְהֶן׃
וְנִינְוֵה כִּבְרֵכַת־מַיִם מִימֶיהָ וְהֵמָּה
נָסִים עָמְדוּ עָמֹדוּ וְאֵין מַפְנֶה׃ בִּזּוּ
כֶסֶף בִּזּוּ זָהָב וְאֵין קֵצֶה לַתְּכוּנָה כָּבֹד
מִכָּל כְּלִי חֶמְדָּה׃ בּוּקָה וּמְבוּקָה
וּמְבֻלָּקָה וְלֵב נָמֵס וּפֶק בִּרְכַּיִם
וְחֲלָחֲלָה בְּכָל־מָתְנַיִם וּפְנֵי כֻלָּם
קִבָּצוּ פָּאֹרוֹר׃ אַיֵּה מְעוֹן אֲרָיוֹת
וּמִרְעֵה הַוּאִים לַכְּפִרִים אֲשֶׁר הָלַךְ אַרְיֵה
לָבִיא שָׁם גּוּר אַרְיֵה וְאֵין מַחֲרִיד׃
אַרְיֵה טָרַף בְּנֵי גְרוֹתָיו וּמְחַנֵּק
לִלְבָאֹתָיו וַיְמַלֵּא טֶרֶף חֹרָיו וּמְעֹנָתָיו
טְרֵפָה׃ הִנְנִי אֵלַיִךְ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת
וְהִבְעַרְתִּי בָעֲשָׁן רִכְבָּהּ וְכְפִירַיִךְ
תֹּאכַל חָרֶב וְהִכְרַתִּי מֵאֶרֶץ טַרְפֵּךְ
וְלֹא יִשָּׁמַע עוֹד קוֹל מַלְאָכֶיהָ׃
הוֹי עִיר דָּמִים כֻּלָּהּ כַּחַשׁ פֶּרֶק מָלְאָה
לֹא יָמִישׁ טָרֶף׃ קוֹל שוֹט וְקוֹל רַעַשׁ
אוֹפָן וְסוּס דֹּהֵר וּמֶרְכָּבָה מְרַקֶּדֶת׃
פרש

יבנון מגדליא׃ גשרי נהרותא
אתפסקא ומלכא בהיכליהון זעו׃
ומלכתא יתבת ציבא בגליא נפקת
ואמהתא הא מדברן אזלן בתרהא
מנהמן כקל יונים מטרפן על לביהון׃
ונינוה כבית כנישת מיא מיומי קדם
היא ואינון ערקו קומו קומו ליית
דמפני למיקם׃ בוזו כספא בוזו דהבא
וליית סוף לאוצריא סגי כל מני
חמדתא׃ בזיזא ומתבזזא ופתיח
תרעא לסנאה ולב מסי וניקוש
רכובין וזיוע בכל חרצין ואפיכלהון
אתחפיאו איכרום אוכמין כקידרא׃
אן מדורי מלכיא ובית מישרי
שילטוניא אתר דהוו אזלין מלכיא
תמן כניהון שבקין הא כאריא דישרי
על צידיה לרוחצן וליית דמניד׃
מלכיא מיתן חטוף לנשיהון וביזיא
לבניהון ומלן אוצרי חטוף
ובירניתהון ביזא׃ הא אנא שלח רוגזי
עלך אמר יי צבאות ואדליק באשתא
רתיכך וכפרנך תקטול חרבא ואשצי
מארעא סחורתיך ולא ישתמע עוד
קל איזגדך׃ ווי קרתא אשדת דם כולה כדבין ביזא מליא לא פסיק קטול׃ קל
ניקוש מחא וקל זיוע גילגלין וסוסין מפגנין ורתיכין מקפצן׃ פרש

נפתחו ג׳ בקריאה וסי׳ וארבות השמים נפתחו׳ כי ארבות ממרום נפתחו׳ שער הנהרות נפתחו׳ כבוד ב׳ חס׳ בלישנ׳ וסימן את כל הכבוד הזה׳ כבוד מכל כלי חמדה׳ פארור ב׳ וסימן כל פנים קבצו פארור׳ ופני כולם קבצו פארור׳ טירף ד׳ חס׳ וסימן קשר נביאיה׳ אריה טרף בדי׳ פצו עלי׳ טרף נפשו׳ ימיש ז׳ וסי׳ נמסר בסדר בשלח וירמיה סימן י״ז׳

והכן׳ מגדלי העץ הגדולים ויפת אמר כי יזכור מלך נינוה אדיריו יכשלו יברחו אל החומה ויכינו המגיניס לסוכך עליהם וזה לא יועיל להם כי שערי יורה כי מפתח הנהרות נתפס ארמון המלך וזהו וההיכל נמוג׳ והנב׳ לא מצאתי למלה זו פירוש יותר נכבד מדברי רב שמואל הגניד כי הנב׳ שם המלכה על כן גולת׳ העלתה על המרכבה להוליכה בשביה ואמהותיה שהיו מנהגות אותה דומות לקול יונים בהמותן׳ מתופפות׳ דרך התוף להכות בו ביד׳ ונינוה כבריכת מים׳ היתה מליאה מימי קדם עומד ואנשיה נסים ואומריס זה לזה עמדו עמדו אל תברחו׳ ואין מפנה׳ שיסיב פניו על כן בזו כסף דברי הנביא לבשדים׳ לתכונה להון שהכין׳ בוקה ומבוקה׳ גזרה אחת להם כדרך נאה וגאון יי׳ עזי ומעוזי׳ ומבולקה׳ כמו הגה יי׳ בוקק הארץ ובולקה ונעשה בוקה גם מבולקה כמו שממה תהיה נינוה׳ ולב׳ כל שומע נמס׳ ופיק ברכי׳ על דרך ויפק רצון אך הוא מעט רחוק והנכון כי הוא כמו לפוקה ולמכשול׳ וחלחלה׳ חיל והילה כפול׳ פארור׳ כבר פירשתיו׳ איה׳ בעבור זה יתמהו השומעי׳ ויאמרו וכל זה דרך משל על נינוה שהיו הולכין לטרוף טרף להחריב כל העולם ונעשה הלך אל מעון אריות׳ אריה טרף׳ להספיק נורותיו׳ בדי׳ מלשון די הסיב לו די שה׳ ומחניק׳ החיו׳ להיו׳ טרף ללבאותיו ומעונותיו מלא טרפ׳ הגני אליך׳ נינוה׳ בעשן׳ מרוב חום האש והנעשן על חרון האש׳ טרפך׳ הטרף שהיית טורפ׳ זה״א מלאכה תחת יו״ד סימן לשון נקב׳ כמו עוניכי תחלואיכי והנעשה רב שקה וכתוב ביד מלאכיך׳ הוי׳ יש אומריס כמו אוי או הוי מלת קריאה כמו הוי ציון המלטי׳ כלה׳ בכל פרק מקום דרכים ברחובותיה היא מליאה כחש ומלת ימיש פועל יוצא והוא שב לכחש כל כך מלאה כחש לרמות העולם כל אחד מהם לא ימיש עצמו מן הטרף והנה יבוא עליה קול שוט להרין הסוס והנכון בעיני שוט להכו׳ מין משמיע קול אשר יעשו הפלשתים כעין טנבור שלנו שהוא רחב וגדול ומתקבצי׳ אנשי חיל עשרה או יותר להכות בהם בשוטים להשמיע קולה ולהפחיד׳ רעש׳ אופן המרכב׳ וסוס דוהר׳ כמו מדהרות להרות אביריו׳ פרש

אבן עזרא

והזכן׳ מגדלי העץ הגדולים ויפת אמר כי יזכור מלך נינוה אדיריו יכשלו יברחו אל החומה ויכינו המגיניס לסוכך עליהם וזה לא יועיל להם כי שערי יורה כי מפתח הנהרות נתפס ארמון המלך וזהו וההיכל נמוג׳ והנב׳ לא מצאתי למלה זו פירוש יותר נכבד מדברי רב שמואל הגניד כי הנב׳ שם המלכה על כן גולת׳ העלתה על המרכבה להוליכה בשביה ואמהותיה שהיו מנהגות אותה דומות לקול יונים בהמותן׳ מתופפות׳ דרך התוף להכות בו ביד׳ ונינוה כבריכת מים׳ היתה מליאה מימי קדם עומד ואנשיה נסים ואומריס זה לזה עמדו עמדו אל תברחו׳ ואין מפנה׳ שיסיב פניו על כן בזו כסף דברי הנביא לבשדים׳ לתכונה להון שהכין׳ בוקה ומבוקה׳ גזרה אחת להם כדרך נאה וגאון יי׳ עזי ומעוזי׳ ומבולקה׳ כמו הגה יי׳ בוקק הארץ ובולקה ונעשה בוקה גם מבולקה כמו שממה תהיה נינוה׳ ולב׳ כל שומע נמס׳ ופיק ברכי׳ על דרך ויפק רצון אך הוא מעט רחוק והנכון כי הוא כמו לפוקה ולמכשול׳ וחלחלה׳ חיל והילה כפול׳ פארור׳ כבר פירשתיו׳ איה׳ בעבור זה יתמהו השומעי׳ ויאמרו וכל זה דרך משל על נינוה שהיו הולכין לטרוף טרף להחריב כל העולם ונעשה הלך אל מעון אריות׳ אריה טרף׳ להספיק נורותיו׳ בדי׳ מלשון די הסיב לו די שה׳ ומחניק׳ החיו׳ להיו׳ טרף ללבאותיו ומעונותיו מלא טרפ׳ הגני אליך׳ נינוה׳ בעשן׳ מרוב חום האש והנעשן על חרון האש׳ טרפך׳ הטרף שהיית טורפ׳ זה״א מלאכה תחת יו״ד סימן לשון נקב׳ כמו עוניכי תחלואיכי והנעשה רב שקה וכתוב ביד מלאכיך׳ הוי׳ יש אומריס כמו אוי או הוי מלת קריאה כמו הוי ציון המלטי׳ כלה׳ בכל פרק מקום דרכים ברחובותיה היא מליאה כחש ומלת ימיש פועל יוצא והוא שב לכחש כל כך מלאה כחש לרמות העולם כל אחד מהם לא ימיש עצמו מן הטרף והנה יבוא עליה קול שוט להרין הסוס והנכון בעיני שוט להכו׳ מין משמיע קול אשר יעשו הפלשתים כעין טנבור שלנו שהוא רחב וגדול ומתקבצי׳ אנשי חיל עשרה או יותר להכות בהם בשוטים להשמיע קולה ולהפחיד׳ רעש׳ אופן המרכב׳ וסוס דוהר׳ כמו מדהרות להרות אביריו׳ פרש

ולהב

לחתור בקיר החומה׳ ויתכן לפרשו גם כן על מלך בבל שיזכור אדיריו שילכו אל החומה לכבשה והנה מרוב מרוצתם כשיתהרו ללכת אל החומה יכשלו בהליכתם וכשיהיו אצל החומה יכינו הסוכך לעמוד תחתיו ולחתור בחומה׳ חומתה׳ הה״א במפיק ר״ל חומ׳ נינוה׳ הסוכך׳ הוא מכסה קרסים ועורות עליהם באים הנלחמים אל העיר ונכנסים תחתיו עד החומה וחותרים תחתית החומה והוא מגן עליהם מן האבנים שמשליכי׳ מעל החומ׳ בהליכותם׳ כחוב בויו״ו לשון רבות וקרי בהליכתם לשון יחידה׳ שערי הנהרו׳ נפתחו׳ שערי המדינה היונאי׳ לנהרו׳ נפתחו׳ ששברו הנסי׳ החיל הלתות וכיו׳ שנפתחו השערים האלה היכל׳ המלך שהו׳ סמוך להם נמוג׳ מכח המהלומו׳ שהכו בשערים וי״ת גשרי נהרוותא וגו׳ והלב׳ גלתה העלתה׳ ההיכל שהולב בשלוה ימיס רבי׳ בנינוה עתה נמוג׳ וגלתה נינוה שהיתה מבוסה עד עתה שלא עבר בה זר׳ והעלתה כמו נכרת׳ מן כעלות גדים בעתו׳ ואמהותיה׳ אמהות נינוה׳ והן השרו׳ הגדולות קראן אמהו׳ שילכו כשפחו׳ בגולה׳ מנהגות׳ אשה אחותה׳ מתופפו׳ ומכות׳ על לבביהן׳ על הכבוד שסר מהם וילכו בגולה כשפחות כן פי׳ אחז״ל זה הפסוק׳ וח״י והלב ומלכתא׳ ר״ל לפי׳ שהיתה נלבת אצל המלך כמו שאמר נלבת שגל לימיך׳ והנגיד רב שמואל פיר׳ כי שם המלכה הלב׳ גלתה׳ שהיתה נסתרות בחדר כמנהג המלכה והנסי׳ הנכבדות׳ כמו שאמר כל כבודה בת מלך פנימה׳ ועתה גלתה וינלה מחדרה והעלתה על המרכבה להוליכה בגולה׳ ואמהותיה מנהגות אותה ומנהמות בקול קינה כקול יונים מתופפו׳ כמו שאדם מכה בתוף כן הם מכות על לבביהם כדרך הנשים הנוהות והמקוננו׳ ונינוה כבריכת מים מימי היא׳ ונינוה מימים קדמונים שהיתה היא בנויה מלאה מכל טוב כמו הבריכה שהיא מלאה מים והבריכה היא שאוספין בה המי׳ הו מי נשמי׳ או מעין׳ וח״י כביה כנישת מיא מיומי קדם היא׳ והמה נסי׳ ועתה יושביה נסי׳ מהעיר הנמלטים ממנה בעת כביסתה וכשאומריס להם האויבים עמדו אין מי שמפנה פניו לקול קריאתם אלא נסים בכח׳ בזו כסף בזו זהב׳ אמר הנביא כנגד הכשדים׳ או אומרים אים לאחיו׳ ואין קצה לתכונ׳ אין סוף לתכונה הממון שתמלאו ממה שהכין מלך נינוה וגדוליה ובזו כסף כי הון רב תמלאו׳ וי״ת ולית סוף לאוצריא׳ כבוד מכל כלי חמדה׳ כלי כבוד תמלאו יותר מכל כלי חמדה שבעולם׳ וי״ת סופו מכל מאני חמדתא׳ נראה שהיה דעתו לפרש מן התכבדי כילק׳ ובדברי רז״ל מכבדין בין המטות׳ כלומר כבדו העיר מכל כלי חמדה׳ כלי׳ בחירק לשון יחיד׳ בוקה ומבוקה׳ ענין ריקות׳ והכפל לחזק כי מבוקה כמו בוקה אלא שנוספה בו המ״ם הנוספת על השמות׳ וכן ה׳ עוזי ומעוזי׳ ומבולקה׳ כרותה׳ ואמר על נינוה שתהיה ריקה מכל טוב ונכרתת׳ ולב נמס׳ וכן יושביה יהיה להם לב נמס׳ ופיק ברכי׳ והוא כשלון׳ כמו לפוקה ולמכשול׳ ופי׳ פיק ברכים כי כשתפחד אדם מאד ונבהל ארכובותיו נוקשות זו בזו מרעדה ורתת׳ וכת״י ונקוש רכובין׳ וכן אמר בבלטשצר וארכובתיה דא לדא נקשן׳ קבצו פארור׳ ענין שחרות פירשנוהו בנבואת יואל׳ איה מעון אריות׳ כן יאמרו הגויים בחרבן נינוה כי היא היתה מעון אריות׳ כי אמנה היו יוצאים אנשים כאריות טורפים בני העולם ומביאים הטרף לנינוה כי הוא מעון לאריות ומרעה לכפירים׳ אשר הלך אריה לביא שם׳ אריה ולביא כמו שמש ירח׳ גור אריה׳ כלם הלכו שם בטרפם ואין מחריד אותם׳ וי״ת דהוו אזלין מלכיא תמן בניהון שבקין׳ אריה טורף בדי גורותיו׳ כדי להספיק לגורותיו כמו די הסיב לו׳ גורותיו׳ משל לבנות׳ ולבאותיו׳ משל לגבירות׳ ומחניק ללבאותיו׳ מחנק החיות בעבור לבאותיו׳ וכן הענין משל למלך נינוה ואריה וגדוליה שהיו מביאים שלל העמים לנינוה׳ הגני אליך׳ אמר לנינוה הנה אני׳ פני אליך להשחיתך׳ והבערתי כעשן רכבה׳ ר״ל באש גדולה שנראה עשנה מרחוק׳ ויונתן תרגם ואדליק באשתא רתיכך׳ רכבה׳ שהיתה מתנאה ברוב רכב ופרשים׳ וכפיריך׳ משל לבני החיל׳ טרפך׳ שהיית טורפת בני הארץ׳ ולא ישמע עוד קול מלאכיה׳ מלאכיך שהיו מרימים קול על ארצות העמים לירות ולבהלם כמו שעשה רבשקה על ירושלם שדבר עליהם גבוהות והפחידם׳ גם על האל יתי׳ דבר ואמר אלא יוכל להציל ירושלם מיד מלך אשור׳ ודקדוק מלת מלאכה לרי הכ״ף האחרונה מקום קמץ והה״א כמו אשר לויתי אתכה והדומים לו׳ ואע״פ שזכר בפסוק לשון נקבה ומלאכה לשון זכר לשון נקבה הוא כנגד העיר ולשון זכר הוא כנגד המלך שהוא סנחריב׳ ור׳ יונה כתב שרי מקום חירק והוא כמו מלאכיי על משקל נעוריכי תחלואיכי׳ הוי עיר הדמים׳ הוי לשון קריאה׳ או הוא כמו אוי׳ וכת״י ווי׳ כחש׳ שמכחשין ומשקרים איש באחיו׳ וכן מלאה פרק׳ והוא כמו גזל שפורק דבר מיד אחר׳ וכן ופרקת עולו׳ פורק ואין מציל׳ לא ימיש מתוכה טרף׳ לא ימיש טרף׳ וכן בכל יום ויום טורפים׳ קול שוט׳ ועתה ישמע מהשוביים הבאים עליה קול שוט שמכים הפרשים הסוסים לרוץ׳ וקול רעש אופן׳ שמתהרים ללכת לבא העיר׳ דוהר׳ כמו להרת אביריו׳ והוא כשמכה הסוס בארץ בכח ברגליו׳ מרקדה׳ מרוב מרוצתה כאילו מרקדה׳

פָּרָשׁ מַסִּיק וּלְהוֹב וְצַלְהוֹב סַיְפִין
וְצִיחְצוּחַ מוֹרְנִין וּסְגִי קְטוֹלִין וַהֲמוֹן
פְּגָרִין לֵית סוֹף לְקִטוּלֵיָא יִתְקְלוֹן
בְּקִטוּלֵהוֹן: מִסְגִּיאוּת אִתְרַגּוּשַׁת
קַרְתָּא דְּהִיא כְּטַעְיָתָא נַפְקַת בָּרָא
שַׁפִּירַת רֵיוּוּ יְדַעָא חַרְשִׁין דְּמִסְרָא
עַמְמַיָּא בְּטַעְוָתְהָא וּמַלְכוּתָא
בְּחַרְשָׁהָא: הָא אֲנָא שְׁלַח רוּגְזִי עָלָךְ
אָמַר יְיָ צְבָאוֹת וַאֲגַלִּי בַּהֲתַרַת חוּבָךְ
עַל אַפָּךְ וְאַחֲזֵי עַמְמַיָּא בַּהֲתָתֵיךְ
וּמַלְכוּתָא קָלָנֵךְ: וְאֵרְמֵי עָלָךְ
שִׁקּוּצִין וַאֲנַבְּלִינֵךְ וְאַשְׁוִינֵךְ מִכְּעָרָא
לְעֵינֵי כָּל חָזֵךְ: וִיהֵי כָּל רַיְיחֲזַיְנֵךְ
יִתְרַחֵק מִנָּךְ וְיֵימַר אִתְבְּזִיזַת נִינְוֵה מָן
יַרְוֵי עָלָךְ אֵיכָא אַשְׁבַּח מְנַחֲמִין לָךְ:
הָא אַתְּ טָבָא מֵאַלְכְּסַנְדְּרִיָּא רַבְּתָא
דִּיתְבָא בֵּינֵי נַהֲרָוָתָא מַיָּא סְחוֹר סְחוֹר
לָהּ דְּשׁוּרָהּ יַמָּא מֵי יַמָּא שׁוּרָהָא:
כּוּשׁ סוּמְכָתָהָא וּמִצְרַיִם וְלֵית סוֹף
פּוּטָאֵי וְלוּבָאֵי הֲווֹ בְּסַעְדָּךְ: אַף הִיא
בְּגָלוּתָא תְּהַךְ בְּשִׁבְיָא אַף עוֹלִימָהָא
יִטְרַפָּן בְּרֵישׁ כָּל שׁוּקָיָא וְעַל יַקִּירָהָא
רְמוּ עֲדָבִין וְכָל רַבְרְבָהָא יְדַקְרְקוּן
בְּשַׁלְשְׁלָן: אַף אַתְּ דְּמֵיָא לְרַוְוָיָא
תְּהֵי מִסְתַּלְעָמָא אַף אַתְּ תִּבְעֵי סָעִיד
מִבָּעֵיל דְּבָבָא: כָּל כַּרְכָךְ דְּמִן לְתֵינִין
כְּבִירָן דְּאִם יִרְעֲדוּנוּן יִתְרָן וְיִשְׁתַּאֲרוּן
בְּהוֹן צְמוּקִין דְּכִשִׁירִין לְמֵיכָל: הָא
עַמֵּךְ חֲלָשִׁין כְּנִשְׁיָא בְּגַוָּךְ לְבַעֲלֵי דְּבָבֵיךְ אִתְפְּתְחוּ תַּרְעֵי אַרְעֵיךְ אָכְלַת אֶשְׁתָּא
תּוֹקְפֵיךְ: מַיָּא בְּצַיְרָא כְּנוּשִׁי לְגַוָּךְ תַּקְפִּי כַּרְכָךְ אַסְגָּא מַרְוָוא וְשַׁעְבִּדִי בְּטִינָא
אַתְקִיפִי בִּינְיָנֵיךְ:

פרש מעלה · פי' מעלה להב חרב · וי"ו ולהב כוי"ן ויסא אברהם את עיניו · ו"ת
בתסדו מעלה מסיק להוב ולהוב סייפי' ואחצות מורנין · ורוב חלל · שיעשו הפרסי' ·
וכובר פגר · כמו רב חלל · ענין כפול במלו' שונו' · כי כבר הוא ענין רבוי כמו עמך
הכבד הזה והדומי' לו · ופגר כמו חלל כי לא יקרא הגוף פגר אלא כשהוא מת ·
ואין קצה לגויה יכשלו בגויות · הלויבי' יכשלו בגויות החללים ·
אבל לשון גויה יבא גם כן בגוי' אחי: מרוב זנוני זונה · כל זה
בא לו מרוב הרעו' שעשתה ·
ודמה אותה לזונה כי הזונה עוש'
כן מוכר' הוני' אחריה בכספי'
ובהתיפותה בפניהם ועושה
בהם פרצופים וכן עשתה היא
בגויי הארצות: הנני אליך ··
לפי שדמה אות' לזונה דמה
מורבנה לקלון הזונה: מערך ·
כמו ערותך · והוא מן כמער
איש · והשלכתי · שקוצי' · דבר
תיעוב וגיבול להשחית יופיך
ולהתעים לכל העולם: ושמתי'
כראי · כזבל · כמו והסי' את
מורלת' · ויונתן תרג' ואסוניך
מכער' לעיני כל חזך · והיה כל
רואיך ידוד ממך · כל אחד מהם
ידוד וירחק ממך לרוב קלונך ·
ואמר שדדה נינוה שדדה
מ שלת בגויים עתה שדדה ·
והס"ין נקראת בקמץ חטף · מי
ינוד לך · מאין מבקש מנחמי'
לך · כי כלם שמחי' למפלתך ·
מפני הרעות שעשית להם ·
התיסבי מכת אמון · אמר איך
היית בוטח' בגדולתך ובגאוניך
ובהיותך עיר בצורה ונהרו'
סביב לך · כמו שאמר שערי
הנהרות נפתחו · וכי טובה את
מכות אמון והיא אלכסנדרי' של
מצרים · וכן תרג' יונתן האת
מבא מאלכסנדריא רבתא ·
היושבת ביאורי' · בין היאורי'
ישבת שהם סביב לה גם נכנסי'
בעי' מתחת הארץ שלא היה
ירקה ממצור · לפיכ' אמר
היאורי' מים סביב לה בין
היאורים ומי הים היו מקיפי'
אותה מי' · ופי' ואמר אשר חיל
ים פי' חומות ים לה ובכל הענין
לחזק ואמר מים חומותיה עכ"ז
לבדה נבוכד נצר כשבבש ארץ
מצרי': כוש עצמה · העי"ן
נקרא בקמץ חטף כמו עצמה
ירבה · אחר וכן כוש שהיתה
לה עצמה · ומצרי' ואין קצה
וכן מצרי' שאין קצה לעם אשר
בה: וכן פוט ולובי' שכולם היו
בעזרתך עתה כפלו ביד נבוכד
נצר: גם היא · גם אמון וכוש
מצרים כל אחת מהם הלכו בגולה גם את תלכי בגולה כמוהם כי אין את טובה
מהם · ואמר בגולה ואמר בשבי כפל הענין במ"ם לחזק הענין: ידו גורל · שרשו
ילד בשקל רבו משערו' רשתי · רבו דבריו משמן · ופי' השליכו · כן כתבו רבי יהודה
ורבי יונה ז"ל ואלא"ל כתב כי שרשו ילה והוא מי"תן מבנין הפעיל כמו וידו אבן בי
ומשפטם יידו ויידו היו"ד הכתובה יו"ד מי"תן והי"ו"ד פ"א הפעל נבלעת בדגש ·
רתקו בזיקים: מן עשה הרחוק ורחוקו' כסף · ופירוש אשרו בשלשלאו' כי זיקי' הם
שלשלאות והם רחוקות · ואחר אמ' רתקו בזיקי' הוא תוספת ביאור כי די לו ברתקו ·
וכן כמוהו למען בלוע בלע · עשקו עשק · ומעלה מעל · ויגם דוד לוש והדומים
להם: גם את תשכרי · גם את כמו גוא ומצרים תשתה כוס התרעלה ותשכרי ממנו ·
תהי נעלמה · כלומר כאלו לא הייתי על דרך ושתו ולעי והיו כלא היו · תהי · כמו
תהיי · או היא נסתרת כי דרך המקרה לדבר לנכח ושלא לנכ' בפסוק אחד · גם
את תבקשי מעוז מאויב · מפחד האויב · תבקשי מעוז ומבל' להשגיב בו: כל מבצרי' ·
ותה יועילו לך מבצריך כי כלם יהיו נוחי' להכבש כמו התאני' המבושלי' · כי
במעט תנוע' שיניע האדם את האילן יפלו: על פי אוכל · המגיע אותם כן יפלו
מבצריך ביד אויב · עם בכוריה · כמו ובכוריה · וכן אדמוני עם יפה עינים כמו
ויפה · והמשיל המבצרים לתאנים שיתאוה אדם להם ויותר כשהם בכורי' שמצפה
אדם להם ומתאוה יות' כן מצפ' האויב למבצריך לכבש וי"ת כל ברכך וגו': הנה
עמך נשי' בקרבך · כמו הנשים שאין בהם כח להלחם · פתוח נפתחו · כלומ' ברחה
כאלו נפתחו משיהם כי קל מהרה יסברוס ופתחוס האויבי' וכאלו אש אכלה בריחיך:
מי מנוד שאבי לך · כלומר עשי לך כל מה שתוכלי לעשו' כי לא יועילך · באי במים ·
לרמסו לעשו' חמנו הלבני' · וכפל הענין במ"ם ואמר רמסי בחומר: החזיקי מלבן · כמו כבשן הלבנים שעורפי' אות' בו:

פרש מעלה · רוכ"ימלא בלע"ז כל סכין וחרב קרוי להב כמו ויבא הגלב אח הלהב:
וברק חנית · חנית מרוטה ומברקת אור יונא ממנ' פלגל"ור בלע"ז · וכובד פגר ·
היו מרבי' פגרי' ולא היה מספרן לגויות נכילות המוטלכו בה עד שהיו העובדים ·
נכשלי' בגויות הפגרי': מרוב זנוני זונה · מרוב חנוף עיר חניף שהיו יודעי' לפתות
לב מלכי הארץ להתחבר עמהם
וסוף כובשים אותם תחתיהם:
שולך · הם שפולי בגדי אשה:
מערך · גילוייך כמו ערייה בשת:
שיקוצים · בגדים נאים
המגואלים אותך לפי הענין
שדימה אות' לזונ' דבר הכתוב:
כראי · זבל לשון והסיר את
מורתתו בגולתה: ידוד ממך ·
יתרחק ממך: התיסבי מגזת
אמון · ומה תבטחי בשוסרך
ובגבורתך וכי גדולה את מגזת
היא אלכסנדריא של מצרי' אמון
לשון פרגוג כוא הגדולה שהיתה
הומנת מלכי מצרים דמרבי בה
מלכי: אשר חיל ים · אשר היה
היה להם לתיל ולחומ' שורא ובר
שורא: כוש עצמה · כושיים
היו לה לחוזק: פוט ולובים היו
בעזרתך · והפוטים והלובים
אשר היו בעזרתך גם הם היו
בחילה: גם היא לגולה הלכ' אף
היא הלכה בגולי' אע"פ גדולת'
לא עמדה לפני נבוכד נצר:
רתקו · נכבלו לשון רתוקו כסף
עשה הרתוק שלשלת: בזקים ·
שלשלאות: גם את · אף לפי
גדולתך תשכרי כמותה בכוס
התרעלה ותהיה נעלמה: כל
מבצריך תאנים עם בכורים ·
כל ערי מבצרך יהו נוחי' ליכבש
ולבזו מה שבתוכ' כאילני תאנים
וכשהן עם בכורות מבושלות
שבהן שבשמניני' האילן נופלי'
הבכורים לתוך פי האוכלים ·
תאני' אילני תאינה: אם ינועו ·
אשר אם ינועו בידי אדם בחזק:
מי מנוד שאבי לך · עיר שבאים
לנור עליה הוספים להם בני
העיר מים רבים לאוכם בתוך
חביו' לשתו' בימי המצור כשאין
בתוכה בורות: באי במים
ורמסי · אותו ללבון המנו
לבינים כדי לחזק בו בתוכי
החומה: החזיקי מלבן · אחזי
ביד המלבן העשוי לרפוס
הלבינים' ללבון בתוכו:
החבנדי

מעלה
מ' פתחי' ופי'
שמואל אחריה
פירי כ' ראשון
דמואניאן
ונרק ברקין
בנגל

אבן עזרא

פרש · ואין קצה · להרוגי מיגוה:
מרוב · דרך משל שרחתה הכל:
הנני · מערך · כמער מים והוא כמו ערותך ומערך כמו מרחך · והשלכתי · כראי:
כשנוף וכמוהו הוי מרחה והסיר מרחתו: והיה · ידוד · כמו יגוף והפעם ידחק:
מי ינוד · כמו לבוא למוד לו: מאין אבקש · ככה יאמר כל רואיך: התיסבי · הטובה
תהיה: מגזת אמון · שם עיר מארץ מצרים שלכדה מלך בשדים בלכתו אל כיפוה ·
אשר מים לים · וכמ ים לה מהים כי אין ניתך לה לחומה וזה ים סוף או ים ספרד הוא
הנקרא הים הגדול כנגד ימי ארץ ישראל: כוש · עזרו מצרים גם פוט ולובים שהיו
בעזרתך ולא הועילו: גם · שב אל מצרים כי הלכה בגולה כגלות אמון: רתקו כמו
עשה הרתוק ברתוקת כסף: גם · מדבר אל ניכוה: תהי · כמו תהיי ושפש נעלמה
כאילו לא היתה כדרך ושתו ולעו והיו כלא היו כי השכור סרה דעתו כאילו אינכו:
כל · הטעם מעצמם יפלו ויאכלו: הנה · בעבור היות עמך נשי' על כן נפתחו
שערי ארצך: מי · יתאל בה הנביא שאבי מים טרם בא הבשדים שתמצאי
אותם בהיותך במצור וטעם לבנה או מלבן מקום מעשה הלבנים: שם ·
התכבד · שם הפועל: התכבדי · שתחברי אליך עם כבד בלי מספרי ·
הרבית · עד עתה הרבית דוכליך כמו סוחריך וקרוב ממנו ולא תלך רכיל וכולם
יהיו כילק שפשט על הארץ ויעף ולא נראה: מנזריך · דגשות הנ"ון לא ידמנו מעם
לה והיא מגזרת נזר בעלי הנזר שלך היו רבים כארבה: וטפסריך · כמו שוריך
והמלה רביעיה בלי חבר: כגנב נוכי' · כמו יולר גובי כמו קדש קדשים: שמש
זרחה · כחוש היום: ונודל · כמו בחין תהומות חוללתי מהכפולים באחרונה: מקומן ·
מקום

פָּרָשׁ מַעֲלֶה וְלַהַב חֶרֶב וּבְרַק חֲנִיתָ
וְרֹב חָלָל וְכֹבֶד פֶּגֶר וְאֵין קֵצֶה לַגְּוִיָּה
יִכָּשְׁלוּ בְּגִוִיָּתָם: מֵרֹב זְנוּנֵי זוֹנָה
טוֹבַת חֵן בַּעֲלַת כְּשָׁפִים הַמֹּכֶרֶת גּוֹיִם
בִּזְנוּנֶיהָ וּמִשְׁפָּחוֹת בְּכִשָּׁפֶיהָ:
הִנְנִי אֵלַיִךְ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וְגִלִּיתִי
שׁוּלַיִךְ עַל פָּנָיִךְ וְהַרְאֵיתִי גּוֹיִם
מַעְרֵךְ וּמַמְלָכוֹת קְלוֹנֵךְ: וְהִשְׁלַכְתִּי
עָלַיִךְ שִׁקּוּצִים וְנִבַּלְתִּיךְ וְשַׂמְתִּיךְ
כְּרֹאִי: וְהָיָה כָּל רֹאַיִךְ יִדֹּד מִמֵּךְ
וְאָמַר שֻׁדְּדָה נִינְוֵה מִי יָנוּד לָהּ מֵאַיִן
אֲבַקֵּשׁ מְנַחֲמִים לָךְ: הֲתֵיטִיבִי מִנָּא
אָמוֹן הַיֹּשֶׁבֶת בַּיְאֹרִים מַיִם סָבִיב לָהּ
אֲשֶׁר־חֵיל יָם מַיִם חוֹמָתָהּ: כּוּשׁ
עָצְמָהּ וּמִצְרַיִם וְאֵין קֵצֶה פּוּט וְלוּבִים
הָיוּ בְּעֶזְרָתֵךְ: גַּם־הִיא לַגֹּלָה הָלְכָה
בַּשֶּׁבִי גַּם עֹלָלֶיהָ יֻרְטְשׁוּ בְּרֹאשׁ כָּל־
חוּצוֹת וְעַל־נִכְבַּדֶּיהָ יַדּוּ גּוֹרָל וְכָל־
גְּדוֹלֶיהָ רֻתְּקוּ בַּזְּקִים: גַּם־אַתְּ
תִּשְׁכְּרִי תִּהִי נֶעְלָמָה גַּם־אַתְּ תְּבַקְּשִׁי
מָעוֹז מֵאוֹיֵב: כָּל־מִבְצָרַיִךְ תְּאֵנִים
עִם־בִּכּוּרִים אִם־יִנּוֹעוּ וְנָפְלוּ עַל־פִּי
אוֹכֵל: הִנֵּה עַמֵּךְ נָשִׁים בְּקִרְבֵּךְ
לְאֹיְבַיִךְ פֻּתְּחוּ נִפְתְּחוּ שַׁעֲרֵי אַרְצֵךְ
אָכְלָה אֵשׁ בְּרִיחָיִךְ: מֵי מָצוֹר
שְׁאָבִי־לָךְ חַזְּקִי מִבְצָרַיִךְ בֹּאִי בַטִּיט
וְרִמְסִי בַחֹמֶר הֶחֱזִיקִי מַלְבֵּן:
שם

מעלה ח' פתחין בקריא' וסימ' ויהי שמו[ל] מעלה העלה · הנני מעלה לה ארוכה · ולכהני' הלוים לא יכרת
איש · ולבן הנה אדני מעלה עליכ' · והשבתי למואב נאם יי' · פרש מעלה ולהב חרב · מעלה נשיאי' מקצה
הארץ · כי הנה אנכי מעיר ומעלה על בבל · וסימ' בלשון ארמי שמואל אסיא שיצי נהריהון דמואב וברק
ברקין בבבל ג' מל' יו"ד כליש' ראייה וסימ' והראיתי גוים מערך וממלכות קלונך · כי קולך ערב ומראיך
נאוה · ויראו לפניך מראינו ומראה: שקצים ג' חס' ו' כליש' וסימ' וגם את האבות ואת הידעוני' ואת
התרפים דמלכים · והשלכתי עליך שקצים: ושקציו מבין שיניו · וכל שקיץ השקוץ רכוו' חס' כמ"ב מל'
וסימ' השקוץ משומם · שקוץ שומם: גלה ד' חס' כליש' בקריא' וסימ' גלה וסורה ואלה מי גדל · אף היא
לגלה הלכה · עם הגלה אשר הגלתה · וישכו תחתיהם עד הגלה: אוכל ד' בקרי' וסימ' כי אם הלחם אשר
הוא אוכל · והיה כאשר יחלם הרעב · אם ינועו ונפלו על פי אוכל · גם איש שלומי אשר בטחתי בו:

הנני · מערך · כמער מים והוא כמו ערותך ומערך כמו מרחך · והשלכתי · כראי:
כשנוף וכמוהו הוי מרחה והסיר מרחתו: והיה · ידוד · כמו יגוף והפעם ידחק:
מי ינוד · כמו לבוא למוד לו: מאין אבקש · ככה יאמר כל רואיך: התיטבי · הטובה
תהיה: מנוא אמון · שם עיר מארץ מצרים שלכדה מלך בשדים בלכתו אל כיפוה ·
אשר מים לים · וכמ ים לה מהים כי אין ניתך לה לחומה וזה ים סוף או ים ספרד הוא
הנקרא הים הגדול כנגד ימי ארץ ישראל: כוש · עזרו מצרים גם פוט ולובים שהיו
בעזרתך ולא הועילו: גם · שב אל מצרים כי הלכה בגולה כגלות אמון: רתקו כמו
עשה הרתוק ברתוקת כסף: גם · מדבר אל ניכוה: תהי · כמו תהיי ושפש נעלמה
כאילו לא היתה כדרך ושתו ולעו והיו כלא היו כי השכור סרה דעתו כאילו אינכו:
כל · הטעם מעצמם יפלו ויאכלו: הנה · בעבור היות עמך נשי' על כן נפתחו
שערי ארצך: מי · יתאל בה הנביא שאבי מים טרם בא הבשדים שתמצאי
אותם בהיותך במצור וטעם לבנה או מלבן מקום מעשה הלבנים: שם ·
התכבד · שם הפועל: התכבדי · שתחברי אליך עם כבד בלי מספרי ·
הרבית · עד עתה הרבית דוכליך כמו סוחריך וקרוב ממנו ולא תלך רכיל וכולם
יהיו כילק שפשט על הארץ ויעף ולא נראה: מנזריך · דגשות הנ"ון לא ידמנו מעם
לה והיא מגזרת נזר בעלי הנזר שלך היו רבים כארבה: וטפסריך · כמו שוריך
והמלה רביעיה בלי חבר: כגנב נוכי' · כמו יולר גובי כמו קדש קדשים: שמש
זרחה · כחוש היום: ונודל · כמו בחין תהומות חוללתי מהכפולים באחרונה: מקומן ·
מקום

לרמסו לעשו' חמנו הלבני' · וכפל הענין במ"ם ואמר רמסי בחומר: החזיקי מלבן · כמו כבשן הלבנים שעורפי' אות' בו:

חבקוק א

ספר חבקוק

המשא אשר חזה. מטול נבואת מה שנשא וקיבל ברוח הקדש: עד אנה יי'. כיפה היה ברוח הקדש נבוכדנצר העתיד למלוך בכיפ' ולהיות מיצר ליסר' כענין שנאמר בנבואתו כי הנני מקים את הכשדים וגו' ועל זאת היה מתאונן ומתפלל: אזעק אליך חמס. מזכיר לפניך חמס העשוי לי ואינך מושיע: מון. ביזה וחמס: ועמל תביט. עמל זה אתה מביט ואינך עוזר: ויהי ריב ומדון ישא. וזה הרשע הנושא ריב ומדון הווה ומתקייים ומצליח ויהי ויתקייים אותו אשר ריב ומדון ישא כן תרגם יונתן: על כן תפוג תורה. על זה שיסר' רואין הצלחתו של רשע תפוג ותעבור תורה מהם ויסמעו לו ויסתחוו לאליל בבקעת דורא: ולא יצא משפט. הדת לאמיתו: מכתיר. סובב כמו אבירי בשן כתרוני: לא

תפוג ל' ירי ליצה נגרה

אשר חזה חבקוק. רלה הרבן ע"י נבוכד נצר והתפלל ולא קבל הב"ה תפלתו ועל זה צעק ואמר. עד איזה גבול מהקלף יהיה זה שאשוע לפניך מקבל על קדוש הסם ולא השמע לצעק המס. על ארת ישראל שהיתה ביני לדקיהו שהיה לדיק גמור כמו שסברו רז"ל. למה תראני און. שאינך חוסם לבבודך. ועמל. ארת ישראל. תביט. ולא תחמול. ויהי. בתת מניחות לזה בעם לא היה אמר ריב ומדון ישא. שבא להלחם עם ישראל בלי סבה כענין שיתה באמרו ואנכי לא חטאתיך ואתה עושה עמי רעה להלחם בי. תפוג תורה. בגלות יהויכין שגלו הרחם והמסגר. ולא יצא לאלא מספט. לאתהו שלא נשארו זולתי בלת עם הארץ ובנין בלתם הלוי' הנשארים היה הרשע סובב את הלדיק מכל צד להכריחו לעשות כרצון הרשע בלא כדין על כן יצא משפט מעוקל. בירושלם שאיתה קודש לכן מלאתי משפט. כי פעל פעל להלחם בלי שום סבה קודמת מקים

אשר חזה חבקוק. הנביא הזה לא ידענו דורו ולא משפחתו. ונסדר עולם יואל נחוס חבקוק נתנבאו בימי מנשה. ולפי שלא היה מנשה כשר לא נקראו על שמו. ונבואתו על נבוכד נצר על הרע שעשה לישראל מכל העמים והתנבא על הרע שיעשה פרס ומדי לזרעו באחרונה. והחל להתרעם כנגד האל ית' על מעשה הרשעים שמריעי' לישראל הצדיקים ומצליחים בדרביה'. וזכר בלשון הצדיקים שבדורו או אחר דורו בדרך נבואה על נבוכדנצר שעתיד למלוך ולהרע לישראל. ונראה כי בדורו החלה מלכות נבוכדנצר כמו שאמר כנגד אנשי דורו כי פעל פעל בימיכם ואמר: עד. חמס. פי' בעבור החמס הנעשה לישראל אזעק אליך ולא תושיע: למה. אנשי און שעושים לי און ואראה לפני ואתה כמראה אותם שלא תבערם מן הארץ גם אתה תביט העמל שעושי' ואין אתה משלם גמולם. וכן אמר דוד עמל וכעס תביט. וכל זה להודיע כי ה' יתברך משגיח במעשה בני האד' אם לטוב ואם לרע ואחר שכן הוא איך מאריך להם. ויהי לנגדי מי שישא אלי ריב ומדון. ויש מפרשי' ריב ומדון האויב ישא ויסבל ישראל: על כן. לפי שאין אתה עושה דין ברשעים חרפים התורה ואחלש כי רבים מרפים ידיהם מתכה. ולפי שרואים הצלחת הרשעים ורעת הצדיקים. תפוג. ענין רפיון וחליאות. וכן כל אשר בשרשו. ולא יצא. לפי שהם רואי' שלא יצא לנצח משפט הרשעים. כי רשע מכתיר את הצדיק. מקיף אותו להרע לו תמיד. כענין כתרו את בנימין. על כן יצא משפט מעוקל. על כן אומר כי המשפט מעוקל ומעוות: וכת"י על כן אמר לא נפיק דינא כיון. רואו. אמר כנגד ישראל ראו בגויים והביטו כי מה' יצא להם המשחית. והתמהו תמהו. הכפל לחזק התימה לרוב מעשה הרע שיעשה נבוכדנצר. והתמהו מבנין התפעל דינו והתתמהו. וא' התפעל נבלעת בדגש ת' השרש. כי פעל פעל בימיכם. זה לעד כי בדורו מלך נבוכדנצר. והפועל הוא השם ית' ופעל שם: כי

אבן עזרא

מקום אחד מהן כי כן דרך הארב ביום קרה מקבצי' לרוב מאד ומקיפים העיר ומחזיקים בגדרות שהם חומות העיר ובחוש עליהם השמש כודדי' והולכין אחד מהם לא נותר ולא נודע איה מקומם כאילו לא היו: כמו. כמו לא יכום: יסכנו. כמו יסקנו ולא יתכוענו: נפושו. נתפזרו וכמוזמו ופשו פרשיו והטעם כמו נפשטו וכמוהו וילאתם ופשתם: אין כהה. מגזרת ותכהין עיניו שלא יתפשטו הפך פשוי הנגע אז יחל להרפא ויש אומרים כמו חשכה ומלת נחלה מבנין נפעל מגזר חלי והפועל עבר אז הוא תואר ותחס' מלת היא כי הזקן מתוך שהעור נקמט סביב העין וגם ככה בת עין לא תתפשט המאור אז ותכהין עיניו וככה הנגע כאשר היא כהה שעור הנגע נקמט ולא פשה אז יחל להרפא:

ספר חבקוק

גם זה הנביא לא ידענו דורו ולא משפחתו וניבא על מפלת הכשדים והחל לדבר זה הנביא על לשון חסידי ישראל שהיו צועקים אל השם מחמס נבוכד נצר: עד אנה. מלת אנה תמלא על זמן ועל מקום וככה מלת הלוס כמו אנה אנחנו עולים שהטעם לאי זה מקום אנו עולים: אזעק אליך. כזעקת איש שנעשה לו חמס: למה. זה האון שיעשה איש און. און ועמל הם שם דבר שכולל לכל דבר עון ולכל חטאת אשר יעמל האדם כי הוא און ועמל ויגיעת ריק ומלת למה תשרת בעבור אחרת ולמה עמל חדים והטע' איך יוכל איש לעשות און ועמל במקום ממשלתך וטעם ישא יגבה או ישא ראש ויפת אחר ויהי איש ריב כמו ואני תפילה: על. תפוג. כמו ויפג לבו כל זמן שאדם חי דופק לבו בקרבו ובשעה שאמרו לו יוסף אי זודס לבם ולא דפק כי נבהל כמו אל תתני פוגת והעד ותחי רוח יעקב אביהם ושעם תפוג תורה תדם כאילו אין דין חור' בעולם: מכתיר. סובב מגזרת כתר שהוא עגול ויפת אמר כי רשע מכתיר שם הצדיק וזה שדבר הנביא על דבר נבוכד נצר שהרג חסידים ועתה החל נבואתו: ראו בגויים והביטו. אם שמעתם כזאת: והתמהו. מבנין התפעל והשלם והתתמהו כי תמה שרשו. כי פועל פעל. השם בימיכם ואמר שידוע הוא שהוא פועל הכל לא הזכירו: כי

ש אם תאכלך אש תבריתך חרב
תאכלך כילקה התכבד כילק הרבי
כארבה: הרביתה רכליך מכוכבי
השמים ילק פשט ויעף: מנזריך
כארבה וטפסריך כגוב גובי החונים
בגדרות ביום קרה שמש זרחה ונודד
ולא נודע מקומו איה: נמו רעיך
מלך אשור ישכנו אדיריך נפשו
עמך על ההרים ואין מקבץ: אין
כהה לשברך נחלה מכתך כל שמעי
שמעך תקעו כף עליך כי על מי לא
עברה רעתך תמיד:

מ"ז

המשא אשר חזה חבקוק
הנביא: עד אנה
יהוה שועתי ולא
תשמע אזעק אליך חמס ולא תושיע:
למה תראני און
ועמל תביט ושד וחמס לנגדי ויהי
ריב ומדון ישא: על כן תפוג תורה
ולא יצא לנצח משפט כי רשע
מכתיר את הצדיק על כן יצא
משפט מעוקל: ראו בגוים והביטו
והתמהו תמהו כי פעל פעל בימיכם
לא
תאמינו אם יספר לכם: כי הנה מקים
את הכשדים הגוי המר והנמהר
ההולך לרחבי ארץ לרשת משכנות
לא להם: נורא ואיום הוא מאתו
משפטו ושאתו יצא: וקלו מנמרים
חדו מזאבי ערב ופרשיו יתפרשו
פרשיו מרחוק יעופו כנשר חש לאכל:
כולו לחמס יבא סעת פניהם
קדים ויאסף כחול שבי: והוא מלכים
יקלס ורזנים משחק לו הוא לכל
מבצר יצחק עפר ותלכדהו: אז חלף
רוח ועבר ואשם כחו לאלהו:
הלא אתה מעולם יי אלהי קדשי לא
נמות יי למשפט שמתהו ואתה
לתוכחה יסדתהו: טהור עינים
מראות רע ולא תוכל הביט עמל
תביט בוגדים תחרש כי יבלע רשע
צדיק אדם כדגי הים כרמש לא
משל בו: כלו באלם יעלה חכה
יסחבהו במכמרתו יקבצהו על כן
יזבח לחרמו ויקטר לרשתו: על
כן יחרים רשתו תמיד להרג גוים
לא יחמל: הלעל כן יריק חרמו
ותמיד הרג גוים לא יחמל:

ל אעשה פעל בימיכם
לא תאמינו אם יספר לכם: כי הנה
מקים את הכשדים הגוי המר
והנמהר ההולך לרחבי ארץ לרשת
משכנות לא להם: נורא ואיום הוא
מאתו משפטו ושאתו יצא: וקלו
מנמרים חדו מזאבי ערב ופרשיו
יתפרשו פרשיו מרחוק יעופו
כנשר חש לאכל: כולו לחמס יבא
סעת פניהם קדים ויאסף כחול שבי:
והוא מלכים יקלס ורזנים משחק
לו הוא לכל מבצר יצחק עפר
ותלכדהו: אז חלף רוח ועבר
ואשם כחו לאלהו: הלא אתה
מעולם יי אלהי קדשי לא נמות
יי למשפט שמתהו ואתה לתוכחה
יסדתהו: טהור עינים מראות רע
ולא תוכל הביט עמל תביט

לא תהימנון ארי ישתעון לכון:
ארי הא אנא מקים ית כשדאי עמא
מוחיא וקרילא דאזיל לפתאי ארעא
לאחסנא קרוין דלא דילה: אימתנין
ודחילין אינון מיניה דיניה וגזרתיה
נפקין: וקלילין מנמריא סוסותיה
וחריפין מדיבי רמשא וירדון
פרשוהי ופרשוהי מרחיק ייתון
משתרן כנישרא דטאיס למיכל:
כולהון לחטוף אתן מקבל אפיהון
דמן כרוח קידומא וכנש כחלא
שיביא: והוא על מלכיא מתלעב
ועל שילטוניא מחייך הוא לכל כרך
תקיף מעיק וצבר מילא ואוכבשה:
בכן על דראיכתה רוחיה עלוהי עדא
מתלכותיה וחב על דאסגי יקרא
לטעותיה: הלא אתי ברית עלמא
מברא שית אתי אלהא דין קשוט על
כל ברייתך קדיש בעובדי הימנותא
מימרך קיים לעלמין ילמעבד דינא
בריתוהי ותקיף לאתפרעא
אתקנתוהי: ברי מימרך מלמחזי
בעובדי ביש ומלאסתכלא בעבדי
ליאות שקר הלא גליקדמך ולמא
את מסתכל באונסין ואת יהיב
ארכא לרשיעיא ומסלעמין לרטבין
מנהון: ועבדתא אינשא כנוני ימא כריחשא דלית שולטן עלוהי: כולהון דמן
לציידין דאחיד נונא בחכתא כניש ליה בחרמי ורמיליה במצדתיה על כן חדי
ודאיץ: על כן מדבח לזניהומסיק בוסמין לסימוותיה ארי בהון טב מכלי
וישרותיה משעעא:

לא תאמינו כי יספר: כי הנני מקים
את הכשדים הגוי המר והנמהר
ההולך למרחבי ארץ לרשת משכנות
לא לו: איום ונורא הוא ממנו
משפטו ושאתו יצא: וקלו
מנמרים סוסיו וחדו מזאבי ערב
ופשו פרשיו ופרשיו מרחוק יבאו
יעופו כנשר חש לאכול:
כלה לחמס יבוא מגמת פניהם
קדימה ויאסף כחול שבי: והוא
במלכים יתקלס ורוזנים משחק לו
הוא לכל מבצר ישחק ויצבר עפר
וילכדה: אז חלף רוח ויעבר ואשם
זו כחו לאלהו: הלוא אתה מקדם
יהוה אלהי קדשי לא נמות יהוה
למשפט שמתהו וצור להוכיח יסדתו:
טהור עינים מראות רע והביט אל-
עמל לא תוכל למה תביט בוגדים
תחריש בבלע רשע צדיק ממנו:
ותעשה אדם כדגי הים כרמש לא-
משל בו: כלה בחכה העלה יגרהו
בחרמו ויאספהו במכמרתו על-כן
ישמח ויגיל: על-כן יזבח לחרמו
ויקטר למכמרתו כי בהם שמן
חלקו ומאכלו בריאה:

העל

נמות חד מן י"ח מלין תקון סופרים וסימן נמסר בריש ספר במדבר סיני • בוגדים ה' מ"ל וסימן ובגד בוגדים בגדו • למה תביט ביגדים התחרש • ובשו הבוגדים דיקם ורשעים מארץ יכרתו • אף היא כחתף תארב:

לא תהימנון ארי ישתעון לכון: כי יספר • לכם הפעל הרע והקשה ולא תאמינו: כי הנני • דבר הנביא בלשון הוה יתי • והנמהר • נמהר במעשיו לא יסכיל מה יעשה • וכן ולבב נמהרי יבין הסס יתי • מיום ומרא • תאר מעני אימה • ממנו משפטו • כי לא יצטר לעזרת עם לאחר כי ממנו יצא משפטו שיתנשא על הגוי: וקלו • והדו עניין תדוד וחריפו • מזאבי ערב • כי זאבים לעת ערב יצאו לטרוף: ופשו פרשיו • ירבו פרשיו כמו שפירשתי נפוצו עמך ויונתן תרג' וירדון פרשוהי חש לאכול • ממהר לעוף אל האכל שילאה מרחוק • והנשר עוף גדול מאלה העופות וממהר לעוף • לפיכך זכר הנשר • וי"ת כנשר דתאים למיכל פי' יעוף: כלה לחמס • לעשות חמס יבא • מגמת פניהם קדימה פי' אמר לו מן הגמיאני לא • אמר יבא בעזו' פניהם כאלו רוח הקדים שהיא עזה הקשתה פניה' והמפרש פי' מיכח פניו וכן ת"י מקבל אפיהון • והנה לא היה נכח פניה מזרח אלא מערב כי הם בבל' אל מ"י פניה' למערב כי בבל מזרח לא"י אלא הם יתפרש קדימה כדרך הדמיון כאלו אמר כקדימה • כלומר נכח פניהם יהיה בעזות פניהם • כמו רוח קדים שהיא עזה: והוא יתקלס • לעגו להם • וכן יתקלסו בך • ולפי שיתמי' הלעג עליהם הנה הוא מתפע' בלעג להם ויצבר עפר • אסף עם רב כעפר וילכדה • וכנוי הה"א לעיר בעיר' שהרי זכר מבצר והי' עיר בעיר' לו פי' ויצבר עפר למלאו החפירו' אשר סביב חומת העיר • ותרגם יונתן וצבר מליאת' והו' תל עפר • ובדברי רז"ל מוליא בגלא: אז חלף • אז ברוחותו הגלותו חלף ויעבר' רוחו ויתר מן המדה' והתנא' ברוחו מלך: ואשם • ויעיד אשם בדבר אחר שאמר זו כחו לאלהו שהוא כסלו נתן לו זה הכח שמגלה כל העמים • ואמר הנביא אלהו לשון יחיד דרך קלון כן דעת קצת המפרשים • ולון דרך שהרי מלאכו אלוה לשון יחיד כי מי אלוה מבלעדי ה' • הלא אלוה נבה שמים וזולתו • ויונתן תרגם בכן על דרחמית רוחיה עלוהי עדא מתלכות וחב על דאסגי יקרא לטעותיה: הלא • ואיך הוא ניתן כחו לאלהו אשר הוא עשהו הלא ידע כי אתה מקדם ה' אלהי קדושי לא נמות • ולענ להם • וכן יתקלסו בך • ולפי שיתמי' הלעג עליהם הנה הוא מתפע' בלעג להם ויצבר עפר • אסף עם רב כעפר וילכדה • וכנוי הה"א לעיר בעיר' שהרי זכר מבצר והי' עיר בעיר' לו פי' ויצבר עפר למלאו החפירו' אשר סביב חומת העיר • ותרגם יונתן וצבר מליאת' והו' תל עפר • ובדברי רז"ל מוליא בגלא: אז חלף • אז ברוחותו הגלותו חלף ויעבר' רוחו ויתר מן המדה' והתנא' ברוחו מלך: ואשם • ויעיד אשם בדבר אחר שאמר זו כחו לאלהו שהוא כסלו נתן לו זה הכח שמגלה כל העמים • ואמר הנביא אלהו לשון יחיד דרך קלון כן דעת קצת המפרשים • ולון דרך שהרי מלאכו אלוה לשון יחיד כי מי אלוה מבלעדי ה' • הלא אלוה נבה שמים וזולתו • ויונתן תרגם בכן על דרחמית רוחיה עלוהי עדא מתלכות וחב על דאסגי יקרא לטעותיה: הלא • ואיך הוא ניתן כחו לאלהו אשר הוא עשהו הלא ידע כי אתה מקדם ה' אלהי קדושי וכן עמך ישראל מכירים כך וידענו כי אתה אלהינו וקדושינו: כמו שאמר הנביא אני ה' מקדש קדושכם • ואמר נואל ישראל קדושו • הפך דעת נבוכד נצר שנותן הכח לאלהו וכופר בך • לא נמות • יהי רצון מלפניך שלא נמות על ידו כי אתה נתת לו הכח הזה ואם נתת לו כח להחריב ארצנו ולהגלותינו לא תתן לו כח להמיתנו ולבלותינו להכחידנו מגוי • ה' למשפט שמתו • כי אתה שמתו לשפוט על ידו המורדי' בך • וכפל הענין במ"ש ואתה צור להוכיח יסדתו • ואתה שאתה צור כל העולמים יסדתו להוכיח בו גויי הארצות • יסדתו • העמדתו חזק כיסוד הבנין • לא נמות • הוא אחד משמונה עשר שהם תיקון סופרים כי לא תמות היה כתוב • ועל דרך זה תרגם יונתן מימרך קיים לעלמין • טהור עינים • אתה שאתה טהור עינים שלא תוכל לראות רע כי אתה טוב וכחר בטובים ומאתם ברעים ולא יאות לך שתראה רע ותביט אל עמל • כלומר שתסבול עושי רע ותניחם לעשות הרע: ותעשה לא תוכל לסבול דבר שהוא שפך חכמתך וטובתך • וכן אמר דוד לא יגורך רע • אם כן אני תמה למה תביט בוגדים והם הכשדים המריעים לישראל • תחריש • כי ישראל אף על פי שהם רשעים צדיקים הם מנבוכד נצר ועמו ואיך תחרים שהם יבלעום ויסמיתום: ומזל צדיק ממנו בולע צדיק גמור אין בולע: בבלע • בב' • כבלע את הקדש • בכ"ף • נתרחות רע • בלא ב' • ור"א שהזכירו בבי"ת ופי' ברע כמו ואל תראה ברעתי • ספרו אבנהו כי נודע לנו מפי המסיר' כי זה מתרחות רע ושל יסעיה מתרחות ברע • וכן היא המסורה קדמאה דיסעיהו מתרחות ברע תניינא דתרי עשר מתרחות רע • וחד פסוק סימן לא יחליפנו ולא ימיר אותו טוב ברע או רע בטוב: ותעשה • עשית בני אדם לפני נבוכד נצר כמו הדגים אשר בים שיגזל אדם אותם לרוב אין מונע אפי' הנערי' יגזלו אותם בחכה • או כמו רמש האדמה והם השרצים הקטנים שיתפוש אדם מהם במו שירצה כי אין מושל בו שימנעהו כן עשית בני אדם הפקר לפני זה הרשע: כלה בחכה העלה • כל העולם העלה נבוכד נצר בחכתו • ולפי שהמשיל בני אדם לדגי הים ונבוכד נצר לצייד אמר בחכה וחרמו ובמכמרתו • ומלת העלה משונה בניקוד מהמנהג כי הה"א נקודה בצר"י והעי"ן בסו"ף ופתח • וכמוהו למה העברת העבר • יגרהו • יאספהו • כמו יגורו מלחמות: בחרמו • כמו ברשתו • וכן יגודו חרס • משטח חרמיס • ויאספהו במכמרתו • הענין כפול במ"ש • על כן ישמח ויגיל על בן כשהוא מצליח במעשיו וכובש הכל ברצונו הוא שמח: על כן יזבח לחרמו • אינו מודה הכח הזה לאל יתברך אלא לעצמו ולאילו כי אמר בכח ידי עשיתי • או פי' לחרמו לאלהו • כי חושב כי הוא הנותן לו כח לציד ולאסוף • והנה הוא חרמו ומכמרתו ולא יזבח ויקטר בשובו אל עירו בשלל ובשבי עלום • כי בהמה שמן חלקו • בהם בחרמו ובמכמרתו • ומאכלו בריאה • שה בריאה • וכן כעדר הקלובות • העזים הקלובות • לו פירוש בלא הסרון כי אכילה לשון נקבה ומאכלו כמו אכילה • וכן עד בא השחש תשיבנו לו • ואכרכ עליה • בריאה • שמנה • וכן איש בריא מאד בריאות בשר: העל'

מקום • בגוים נבזים • המרי הסמוכים לעבות רע • נמהרי בלי בלם קדמתי • ממנו ולא מחכמי ויעבי לומה לאחרת רק ממנו לבדו • משפטו • הסמתו על העתיד • ופתחי מדרגות מעלות ברוי • מלאי ערב • הרעבי בלי ערוך כל היום • כרסו מרחוק יבאו • בלי סבר • הם לאמני לבלול בלעמגמת פניהם • בדבר לבר פנו פניהם לגמת ובלבם הוא פונה אל הקדים בהוא רוח סוה ומקלקלת מה מתבונן • ולבר עבר סביב המבצר לעבות בו מקום גבוה מן המבצר לעבור מן חלף רוחו בכח המלחמה עלי • ויעבר • אל הכח הבלי • ובכן אשם והעיר כי אז חטא בזו לאלהו • מגמת • יסובב עליו בדרך לרב מעלתו • הלא אתה מקדם קדושי • מרבות המכוון מלאך היה לבנות ובלבל אל הדרכים הנגלות כלמרו ויהיה הדרכים כי קדום אני • לא לא נמות • אתה לא תמות לא נכרתו • ע"כ יזבח לחרמו • ומה • יסובב בהות מרים כלה לע"ל פלו • הע"כ ויריק חרמו • הלמנם הלוי בלה התבלות יסיב להריק ולייין חרמו • על

כי • הנמהר • שאין לו מחשבת כהוגן רק יעשה דברו במהירות וכמוהו ולבב נמהרים: מיום • שאתו • מגזירת נסיונות: וקלו • מזהיבי ערב • בתחילת הערב ינאו לטריף: ופשו • התפשטו ויפת אמר מגזרת הרגים הרגים אחרית והין לו טעם: כלה לעשות חמס יבא ומלת מגמת זרה ויתכן היות כמו ינמה ארץ והנה הוא כמו נגד וגכח ומלת קדימה קשה כי מפחת מזרחה בא על כן הולרך יפת להוכיח כ"ף בקדימה כרוח קדים שהיא עזה והין טעם מן הה"א כי הנה יסיבו רשעי לשאול ורבים אחרי: והוא • יתקלס • מגזרת לעג יקלס וכמוהו לקלס אתכן: ויצבר עפר • כאילו הוא נבר כל עפר הארץ הו הי' דרך משל עפר יצבר ויקח כל מבצר: אז חלף • כמו רוח • בכל מקום ועוד יעשה השמה גדולה שיאמר זה כחו לאלהו ולא לשם והזכיר לאלהו לשון יחיד דרך קלון הו הוא מנהג הלשון לומר כל איש כרצונו אלהו אלהו הוא: הלא • אלה דברי הנביא מרב' על לשון ישראל שהם בדור נבוכדנצר בעבור שהזכיר זו כחו לאלהו אמר הלא אתה מקדם מיום היות ישראל אתה היית אלהיו ואתה קדושי לא אלוה אמר אנו מבקשים שלא נמות מיד זה האחזר כי ידענו כי אתה השלטתו לעשות משפט באנשי רשע ואתה צור להוכיח יסדתו הטעם כפול: טהור • הלא אתה טהור עיניים שלא תראה ברע והבי"ת חסר כמו ואל תראה ברעתי • והביט • שם הפועל: אל העמל לא תוכל מדרך חכמתך ואמונתך כי לא תוכל לסבול מרוב קדושתך ותסידותיך דבר שהוא הפך לנגדך וזה שאמר תביט אחרי כן שאמר והביט אל עמל לא תוכל כפי מחשבת בני אדם שיתמהו איך תחרים על זה כי אין בדרך האמת לבלע רשע צדיק ממנו ואם לא יהיה צדיק גמור על כן כתוב על משמרתי העמדה ואכפה לנקמתך ולישועתך אקוה: ותעשה • הנה האדם בעבורו ברואות זה העולם השפל נחשב כדגי הים שהם מותרין לאכול וכל אחד בולע קטן ממנו והנכון שאין להם טעם: כלה בחכה • כמו מכמורת: יגורהו • יקבצהו כמו יתגודדו יסורו בי: חרמו כמו רשתו משטח חרמיס: על כן ישמח • שיקח הכל בלי יגיעה או חרמו כינוי אילו: על כן יזבח לחרמו • מזלו או חילו אנשי כחו; ומאכלו • שה בריאה או מאכילה • העל'

תקיים הלא טהור עינים אתה מרחות ברע: והביט • כמו ולהביט אל עמל: צדיק ממנו • שהוא מסמא את עיני צדיקיהו: ותעשה אדם • לפני הרשע הזה הפקר כדגי הים שכל הרוצה לו יאכל: כלה בחכה העלה • כל האדם זה הרשע העלה בחכה שלו: יגורהו • לשון חבלה בקציר בהרסו ומגורות: יזבח לחרמו • לע"ז שלו שהוא אומר שהיא כובשת הכל לפניו: בהמה • כמו בהם בשבילם: בריאה • שמינה: העל'

כי יספר • לכם הפעל הרע והקשה ולא תאמינו: כי הנני • דבר הנביא בלשון הוה יתי • והנמהר • נמהר במעשיו לא יסכיל מה יעשה • וכן ולבב נמהרי יבין הסס יתי • מיום ומרא • תאר מעני אימה • ממנו משפטו • כי לא יצטר לעזרת עם לאחר כי ממנו יצא משפטו שיתנשא על הגוי: וקלו • והדו עניין תדוד וחריפו • מזאבי ערב • כי זאבים לעת ערב יצאו לטרוף: ופשו פרשיו • ירבו פרשיו כמו שפירשתי נפוצו עמך ויונתן תרג' וירדון פרשוהי חש לאכול • ממהר לעוף אל האכל שילאה מרחוק • והנשר עוף גדול מאלה העופות וממהר לעוף • לפיכך זכר הנשר • וי"ת כנשר דתאים למיכל פי' יעוף: כלה לחמס • לעשות חמס יבא • מגמת פניהם קדימה פי' אמר לו מן הגמיאני לא • אמר יבא בעזו' פניהם כאלו רוח הקדים שהיא עזה הקשתה פניה' והמפרש פי' מיכח פניו וכן ת"י מקבל אפיהון • והנה לא היה נכח פניה מזרח אלא מערב כי הם בבל' אל מ"י פניה' למערב כי בבל מזרח לא"י אלא הם יתפרש קדימה כדרך הדמיון כאלו אמר כקדימה • כלומר נכח פניהם יהיה בעזות פניהם • כמו רוח קדים שהיא עזה: והוא יתקלס • לעגו להם • וכן יתקלסו בך • ולפי שיתמי' הלעג עליהם הנה הוא מתפע' בלעג להם ויצבר עפר • אסף עם רב כעפר וילכדה • וכנוי הה"א לעיר בעיר' שהרי זכר מבצר והי' עיר בעיר' לו פי' ויצבר עפר למלאו החפירו' אשר סביב חומת העיר • ותרגם יונתן וצבר מליאת' והו' תל עפר • ובדברי רז"ל מוליא בגלא: אז חלף • אז ברוחותו הגלותו חלף ויעבר' רוחו ויתר מן המדה' והתנא' ברוחו מלך: ואשם • ויעיד אשם בדבר אחר שאמר זו כחו לאלהו שהוא כסלו נתן לו זה הכח שמגלה כל העמים • ואמר הנביא אלהו לשון יחיד דרך קלון כן דעת קצת המפרשים • ולון דרך שהרי מלאכו אלוה לשון יחיד כי מי אלוה מבלעדי ה' • הלא אלוה נבה שמים וזולתו • ויונתן תרגם בכן על דרחמית רוחיה עלוהי עדא מתלכות וחב על דאסגי יקרא לטעותיה: הלא • ואיך הוא ניתן כחו לאלהו אשר הוא עשהו הלא ידע כי אתה מקדם ה' אלהי קדושי וכן עמך ישראל מכירים כך וידענו כי אתה אלהינו וקדושינו: כמו שאמר הנביא אני ה' מקדש קדושכם • ואמר נואל ישראל קדושו • הפך דעת נבוכד נצר שנותן הכח לאלהו וכופר בך • לא נמות • יהי רצון מלפניך שלא נמות על ידו כי אתה נתת לו הכח הזה ואם נתת לו כח להחריב ארצנו ולהגלותינו לא תתן לו כח להמיתנו ולבלותינו להכחידנו מגוי • ה' למשפט שמתו • כי אתה שמתו לשפוט על ידו המורדי' בך • וכפל הענין במ"ש ואתה צור להוכיח יסדתו • ואתה שאתה צור כל העולמים יסדתו להוכיח בו גויי הארצות • יסדתו • העמדתו חזק כיסוד הבנין • לא נמות • הוא אחד משמונה עשר שהם תיקון סופרים כי לא תמות היה כתוב • ועל דרך זה תרגם יונתן מימרך קיים לעלמין • טהור עינים • אתה שאתה טהור עינים שלא תוכל לראות רע כי אתה טוב וכחר בטובים ומאתם ברעים ולא יאות לך שתראה רע ותביט אל עמל • כלומר שתסבול עושי רע ותניחם לעשות הרע: ותעשה לא תוכל לסבול דבר שהוא שפך חכמתך וטובתך • וכן אמר דוד לא יגורך רע • אם כן אני תמה למה תביט בוגדים והם הכשדים המריעים לישראל • תחריש • כי ישראל אף על פי שהם רשעים צדיקים הם מנבוכד נצר ועמו ואיך תחרים שהם יבלעום ויסמיתום: ומזל צדיק ממנו בולע צדיק גמור אין בולע: בבלע • בב' • כבלע את הקדש • בכ"ף • נתרחות רע • בלא ב' • ור"א שהזכירו בבי"ת ופי' ברע כמו ואל תראה ברעתי • ספרו אבנהו כי נודע לנו מפי המסיר' כי זה מתרחות רע ושל יסעיה מתרחות ברע • וכן היא המסורה קדמאה דיסעיהו מתרחות ברע תניינא דתרי עשר מתרחות רע • וחד פסוק סימן לא יחליפנו ולא ימיר אותו טוב ברע או רע בטוב: ותעשה • עשית בני אדם לפני נבוכד נצר כמו הדגים אשר בים שיגזל אדם אותם לרוב אין מונע אפי' הנערי' יגזלו אותם בחכה • או כמו רמש האדמה והם השרצים הקטנים שיתפוש אדם מהם במו שירצה כי אין מושל בו שימנעהו כן עשית בני אדם הפקר לפני זה הרשע: כלה בחכה העלה • כל העולם העלה נבוכד נצר בחכתו • ולפי שהמשיל בני אדם לדגי הים ונבוכד נצר לצייד אמר בחכה וחרמו ובמכמרתו • ומלת העלה משונה בניקוד מהמנהג כי הה"א נקודה בצר"י והעי"ן בסו"ף ופתח • וכמוהו למה העברת העבר • יגרהו • יאספהו • כמו יגורו מלחמות: בחרמו • כמו ברשתו • וכן יגודו חרס • משטח חרמיס • ויאספהו במכמרתו • הענין כפול במ"ש • על כן ישמח ויגיל על בן כשהוא מצליח במעשיו וכובש הכל ברצונו הוא שמח: על כן יזבח לחרמו • אינו מודה הכח הזה לאל יתברך אלא לעצמו ולאילו כי אמר בכח ידי עשיתי • או פי' לחרמו לאלהו • כי חושב כי הוא הנותן לו כח לציד ולאסוף • והנה הוא חרמו ומכמרתו ולא יזבח ויקטר בשובו אל עירו בשלל ובשבי עלום • כי בהמה שמן חלקו • בהם בחרמו ובמכמרתו • ומאכלו בריאה • שה בריאה • וכן כעדר הקלובות • העזים הקלובות • לו פירוש בלא הסרון כי אכילה לשון נקבה ומאכלו כמו אכילה • וכן עד בא השחש תשיבנו לו • ואכרכ עליה • בריאה • שמנה • וכן איש בריא מאד בריאות בשר: העל'

ב

הַעַל כֵּן יָרִיק חֶרְמוֹ וְתָמִיד לַהֲרֹג גּוֹיִם
לֹא יַחְמוֹל׃ עַל־מִשְׁמַרְתִּי
אֶעֱמֹדָה וְאֶתְיַצְּבָה עַל־מָצוֹר וַאֲצַפֶּה
לִרְאוֹת מַה־יְּדַבֵּר־בִּי וּמָה אָשִׁיב עַל־
תּוֹכַחְתִּי׃ וַיַּעַן יְהוָה וַיֹּאמֶר כְּתֹב
חָזוֹן וּבָאֵר עַל־הַלֻּחוֹת לְמַעַן יָרוּץ
קוֹרְאוֹ׃ כִּי עוֹד חָזוֹן לַמּוֹעֵד וְיָפֵחַ
לַקֵּץ וְלֹא יְכַזֵּב אִם־יִתְמַהְמַהּ חַכֵּה־
לוֹ כִּי־בֹא יָבֹא לֹא יְאַחֵר׃
הִנֵּה עֻפְּלָה לֹא־יָשְׁרָה נַפְשׁוֹ בּוֹ וְצַדִּיק
בֶּאֱמוּנָתוֹ יִחְיֶה׃ וְאַף כִּי־הַיָּיִן בּוֹגֵד
גֶּבֶר יָהִיר וְלֹא יָנוּחַ אֲשֶׁר הִרְחִיב
כשאול
קִשְׁטֵהוּן יִתְקַיְּמוּן׃ וְאַף הָא כִּטְעֵי בַּחֲמַר גְּבַר יָהִיר בִּרְשַׁעוּלָא יִתְקַיֵּם דְּאַפְּתִי
כשאול

ל׳ הַעַל אִילִין יִשְׁלַח מַשְׁרִיתֵיהּ
ד׳ מל׳ בְּתִדִּירָא לְאוֹסָפָא עַמְמִין וְלָא בְּחַיָּים׃
ל׳ נ׳ נ׳ אָמַר נְבִיָּא עַל מַטְרַתִּי אֲנָא קָאִים
עָתִיד מִשְׁמַשׁ עַל מְצוּדָתִי וַאֶסְכִּינָא
לְמֶחֱזֵי מָה יִתְמַלֵּל עִמִּי וּמָה אִיתּוֹתָב
ל׳ עַל בָּעוּתִי׃ וְאִיתּוֹתֵיבִית מִן קֳדָם יְיָ
׳מל׳ נ׳ וַאֲמַר כְּתִיבָא נְבוּאָתָא וּמְפָרְשָׁה עַל
ל׳ נ׳ סִיפְרָא דְאוֹרַיְתָא בְּרִיל דְּיוֹחִי לְמֶחְכָּם
ה׳ מִן דְּקָרִיבֵיהּ׃ אֲרֵי עַתִּידָא נְבוּאָתָא
ל׳ י׳ לְזִמַּן וּמִתְקַן קֵיצָא וְלָא יְכַטֵּיל אִם יְהֵי
ל״ח וכל חיו חיה יחיה דנו׳ אַרְכָּא לְכַתְגָּמָא סַגְּרוּ לָהּ אֲרֵי
בְּזִימְנֵיהּ יֵיתֵי וְלָא יִתְעַכַּב׃ הָאַרְשִׁיעָיָא
אָמְרִין לֵית כָּל אִילִין וְצַדִּקָיָא עַל

יחמול ד״מ״ל וסימ׳ ותמיר להרוג גוים • ורעיהם לא יחמול • ואסלדה בהילה ולא יחמול • כי קנאה המת גבר: בוא יבוא ה׳ רסמיכי בקריאה וסימ׳ ואם בוא יבוא הכהן וראה • והאיש נבבר כל אשר ידבר בוא יבוא • בוא יבוא מלך בבל • אם יתמהמה חכה לו • בוא יבוא ברנה נשא אלמתיו:

העל כן יריק חרמו • אם על כן שהוא נותן כחו לאלוהו יריק חרמו • כלומר כיון שהוא נותן כחו לאלוהו איך האריך לו והצליח דרכו שמריק יום יום חרמו שבא בשלל רב כמו הצייד שבא ברשתו מלא מן הציד ומריק אותו בביתו ונשב לו אל השדה לצוד עוד ציד להביא כן הוא מביא שלל לעירו ואחר כך שב לשלול עוד ולהביא ואיך תתן לו כח והצלחה והנה הוא כופר בך ונותן כוחו לאלוהו והורג גוים רבים בלי חמלה • יריק • כמו הס תריקיס שקיהס: על משמרתי אעמודה • אמר הנביא על זאת המבוכה שאני בה אני שומר ומצפה מה יענני האל יתברך בהצלחת הרשע: מה ידבר בי • ברוח הנבואה כמו רוח ה׳ דבר בי • ומה שאמ׳ ומה אשיב ר״ל מה אשיב לשואלי אותי כי לא אני לבדי נכון על זה הענין • ומה שאמר ואתיצבה על מצור ר״ל מצור כאד שגריס עליו ואין לו מנוס כן אני אין לי מנוס מזאת המבוכה מדוע דרך רשעים צלחה • ות״י עתיל משמ׳ על מצלתי מבכיל׳ ורבותי׳ פי׳ מה שאמר על מצור שעג עונה ועמד בתוכה • ואמ׳ איני זז מכאן עד שתאמר לי מפני מה הארכת לרשעים: כתב חזון ובאר על הלוחות • הנה ענה לו האל ית׳ כי שלות זה הרשע שהיה תמה עליו לא תעמוד וגם בכלותו שהיה מתגאה על האל יתברך ג״כ לא תעמוד • ואמר לו זה ברמז • ואמר לו כי זה יהיה אחר זמן לא מיד • וזה ראינו כתוב בספר דניאל כי עשה לו האל יתברך דבריס להכחיש דעתו החסרה שהיה נותן כחו לעצמו לו לאלוהו תחילה החלוס שהראה לו ולא מצא לו פותר לא ע״י חכמיו ולא ע״י כומריו עובדי האליל אלא על ידי דניאל שגלה לו האל ית׳ החלוס הסתום ההוא • ודניאל אמר לו החלוס והפתרון בשם האל ית׳ • ובזה חזר לו מדעתו החסרה ונתן הכח והיכולת לאל ית׳ • וכן בדברי חנניה מישאל ועזריה הודה לאל הכח והיכולת • ועוד בדברי עצמו שהיה מתגאה בהיכלו ופתאום הלכה דעתו ממנו ושב כחיות השדה ודר עמה׳ י״ב חדש וגמול רעותיו אשר עשה לישראל לא השיב לו לעצמו כי כבר נתן המלוכה לו ולבנו ולבן בנו • ומבלשצר בן בנו נפרע על ידי מעשה שהיה מתגאה על האל ית׳ ושתה בכלי בית המקדש הוא וכל גיתו גדולים וקטנים • וכתיב ביה בלילית אתקטיל בלטשצר מלכא כשדאה • ונהרגו הכשדים וחרבה בבל על ידי כורש ודריוש והצדיקים מהם שהם ישראל נגלו בתוכם והכריז עליהם כורש שיעבודו להרלם והנה ענה לו האל ית׳ על הצלחת זה הרשע • והמתבונן יתבונן על השאר וירא כי משפטי האל ית׳ ישרים • ומה שענה לו האל על זמן נקמת הרשע שיקח האל יתברך נקמתו ממנו מתי יהיה הוא ברמז אלא שהנביא הבין מתוך החזון מתי יהיה מועדו וקצו • ואמר לו האל ית׳ כתוב חזון למועד ונומר • ר״ל שיכתוב החזון הזה בספר ברמז כמו שהוא • כי עוד חזון למועד • ר״ל שלא נתגלה המועד • ואמר לו עוד ובאר על הלוחות שיבאר החזון בביאור על הלוחות לא על הספר • למען ירוץ קורא בו • בעבור מי שיקרא בו מאנשי דורו שירוץ בו לקראו ולהבינו למען להיות נכונים בהצלחת זה הרשע אבל בסתר יכתבהו ברמז • כי מה שיכתב בספר יעמוד ימים רבים • ובבא החזון ובינוהו אנשי הדור ההוא שיבינו נקמת אותו רשע הרמוז בספר וכן אמר ליסעיהו הנביא אמר בה כתבה על לוח אתם ועל ספר חקה ותהי ליום אחרון ונומר: כי עוד חזון למועד • זהו המענה שענהו האל ית׳ החזון הזה לא יהיה מעתה אלא עוד יהיה למועד אשר יעדתיו • ויפח לקץ • והחזון הזה ידבר לקץ כלומר לא דבר לזמן הזה אלא לאותו קץ העתיד להיות והוא לע׳ שנה מחרבו׳ ירושלם: ולא יכזב • כמו אשר לא יכזבו מימיו • כי עכ״פ יהיה • אם יתמהמה חכה לו • אם יאחר הקץ הזה חכה לו • אמר כנגד אותם שגלו מירושלם והאריכו ימים עד שילאו מגלות בבל • לא יאחר • פירוש לא יאחר מהמועד הקבוע לו כי על כל פני יהיה ביומו • וכן תרגם יונתן בזמניה • כי לא יתעכב • ואמ״ל פירש כי לא יאחר כמו לא יסוף כלומר לא יסוף אלא יהיה • כפירוש לא יסוף מזרעם • ואחריות פירוש סוף: הנה עפלה לא ישרה נפשו בו • אמר מי שלא ישרה נפשו בעצמו ואין לו אמונה בא״ית׳ נבהה נפשו והתנשאה ולא תפחד שיבא הרע וכזה היא נפש נבוכדנצר ונפש בלשצר בן בנו שנתגאו כנגד האל ית׳ • וצדיק • אבל הצדיק אינו כן כי נפשו שפלה ומפחד תמיד מהאל ית׳ לפיכך יחיה באמונתו באל יתברך וינצל מהרעה שתבא לרשע ואלו הם ישראל שגלו לבבל עם צדקיהו שנכנעו בגלות ולא עבדו ע״ז והאמינו באל ית׳ • וכשכבש כורש בבל ונהרגו הכשדים ישראל שהיו צדיקים היו באמונתם באל ית׳ ונצלו מחרב הפרסיים וילאו מגלות בבל: עפלה • ענין גבהות הלב וזדון • וכן ויעפילו לעלות אל ראש ההר • ורבי אחי רבי משה ז״ל פירש הנה עופלה מן עופל ובחן שהוא מבצר גבוה • אמר מי שלא ישרה נפשו בו עפלה • כלומר תשים עצמה בעופל ובחן להשגיב שם מפני האויב ולא תשוב לאל ולא תבקש ממנו להציל אבל הצדיק לא יצטרך להשגיב במבצר כי באמונתו יחיה: ואף כי היין בוגד • שותה היין • וכן לן היין ר״ל שותה היין ישמח לבם: כמו אם שתו יין • כלומר כל רשע ישיב לו האל גמולו אם בקרוב אם ברחוק כ״ש זה הרשע שותה היין והוא נבוכדנצר שהיה שותה יין מאד ומשתכרה לפיכך היה מהיר במעשיו ולא יתבונן מה יעשה והוא היה הורג בלי חמלה והוא היה בוגד באותם שהיו עמו בשלום • והיה גבר יהיר • כלומר גם רוח • ולא ינוח • לפי׳ לא יעמד בנוח מלכותו לאורך ימים אלא עד שבעים שנה תכלה מלכותו • או אמר ולא ינוח על נבוכדנצר עצמו שילא מגויהו ומהיכלו כשנטרד מבני אדם והיה עם חיות השדה:

אשר

על משמרתי • בלב נכון לנבואה • ואתיצבה על מצור שלא אזוז ממקומי׳ פאר״ז״ל עג עגה ועמד בתוכה כדרך בבכה חבקוק • לראות מה ידבר בי ״להודיע המכוון בזה • ומה אשיב על תוכחתי • לשואלים מפני הלוז הסם • בהד הוון פאני אומר עתה למען ירוץ • כי המסכיל שיקרא חזון ולא יבינהו יתעכב בקריאתו להתיר ספקו • כי עוד חזון למועד • שבעים שנה לבלה פלא ונומ׳ ולא יוכב זה התכלית הלא בהופן זה שיסלו ישראל עוכה ע״י האומות מעט מעט ולא יכלו יחד וכמו כן עוד חזון שיכח לקץ הימין ולא יכזב כאמרו ויפנב בחי העולם וגו׳ לא יאחר • מן מועד מועדים ומצי • והסבה שיתמהמה עד בא הקץ היא כי האדם שאמרת עופלה • נכסו בחוזק לב בענין פרעה • ולא ישרה נפשו בו בעיון וב מעשה כולל אלא מצות אנשים מלומדה ובזה איזה לדיק ה׳ מעיר באמונתו בהשינו אמתה של תורה • ולא כי היין בוגד • כענין בלשצר • גבר יהיה ולא ינוח • ולא חספיק לו ממלכתו באופן שהרחיב נכסו להגדיל מלכותו לאין תכלית עד שאסף כל העמים ונראה שהיה בזה עול הלא כל זה היה להפילו מאגרת רמא לבירא עמיקתא • בלות • שלא הנכסים למשסית • בזה מיני המזון • מדתי

אבן עזרא

העל • הטעם איך יריק חרמו והוא יתן לו כל משמן הטעם כי לא תעלה הרשע שלו והפח שלו מן הארץ ריקנית: על • הטעם כשומר חלקו באשמורת לילה שהוא נעור ויפתח עיניו לראות כי השומרים בעיר חולקים הלילה לאחיו או לשלש ולרביע: ואתיצבה על מצור • הטעם כפול לבקש דרך נבואה למה יאריך השם: ומה אשיב על תוכחתי • למי שיוכיחני והי״ו סימן הפעול וכמוהו ותוכחתי לבקרי שהו׳ שם ויכוח שאחריס מוכיחים לו אבל ותוכחתי לא אביתם אינו על זה הדרך כי הי״ו סימן הפועל שהוא מוכיח לאחריס: ויענני • זאת הנבואה: על הלוחות • שהגעריס קורלים בהם כי עוד יקום זה החזון למועד שגזר השם: ויפח • ואשר ידבר על הקץ לא יכזב כמו יפיח בהם וטעם זה הקץ קץ מפלת כשדים: הנה עפלה • נפשו נבהה כמו עופל ובחן: לא ישרה בו • ואף כי צדיק ממנו ומלת לא תשרת בעבור אחרת וכן הוא צדיק באמונתו לא יחיה מידו והטעם לא ישרה נפשו בו והוא רואה כי צדיק ממנו לא חיה מידו ואף הוא שיחיה וימלט והטעם דרך תימה הנה הוא רואה כי צדיק בעבור אמונתו לא ימלט מידו ואיך לא יחשב על עצמו שנפשו עפלה ולא ישרה והוא אוהב היין בוגד וגבר יהיר אשר כל אלה הגזרות והרעות הוא עשאם ואיך לא יחשוב בעצמו כי עליו ישאו משל ויחודו חידות הנסתרות ממנו בדרך מליצה ובאר היטב כמו שכתוב הוי המרבה וכל הכתוב אחריו: ואף • יחסר אים כמו ואני תפלה אל תהי מרי אים היין שהוא בוגד יהיר עושה זדון • ולא ינוח • לא ינוח בנוה כי כל חפצו ללכת להשחית: ויאסף

העל כן יריק חרמו • אם על כן שהוא נותן כחו לאלוהו יריק חרמו • כלומר כיון שהוא נותן כחו לאלוהו איך האריך לו והצליח דרכו שמריק יום יום חרמו שבא בשלל רב כמו הצייד שבא ברשתו מלא מן הציד ומריק אותו בביתו ונשב לו אל השדה לצוד עוד ציד להביא כן הוא מביא שלל לעירו ואחר כך שב לשלול עוד ולהביא ואיך תתן לו כח והצלחה והנה הוא כופר בך ונותן כוחו לאלוהו והורג גוים רבים בלי חמלה • יריק • כמו הס תריקיס שקיהס: על משמרתי אעמודה • אמר הנביא על זאת המבוכה שאני בה אני שומר ומצפה מה יענני האל יתברך בהצלחת הרשע: מה ידבר בי • ברוח הנבואה כמו רוח ה׳ דבר בי • ומה שאמ׳ ומה אשיב ר״ל מה אשיב לשואלי אותי כי לא אני לבדי נכון על זה הענין • ומה שאמר ואתיצבה על מצור ר״ל מצור כאד שגריס עליו ואין לו מנוס כן אני אין לי מנוס מזאת המבוכה מדוע דרך רשעים צלחה • ות״י עתיל משמ׳ על מצלתי מבכיל׳ ורבותי׳ פי׳ מה שאמר על מצור שעג עונה ועמד בתוכה • ואמ׳ איני זז מכאן עד שתאמר לי מפני מה הארכת לרשעים: כתב חזון ובאר על הלוחות • הנה ענה לו האל ית׳ כי שלות זה הרשע שהיה תמה עליו לא תעמוד וגם בכלותו שהיה מתגאה על האל יתברך ג״כ לא תעמוד • ואמר לו זה ברמז • ואמר לו כי זה יהיה אחר זמן לא מיד • וזה ראינו כתוב בספר דניאל כי עשה לו האל יתברך דבריס להכחיש דעתו החסרה שהיה נותן כחו לעצמו לו לאלוהו תחילה החלוס שהראה לו ולא מצא לו פותר לא ע״י חכמיו ולא ע״י כומריו עובדי האליל אלא על ידי דניאל שגלה לו האל ית׳ החלוס הסתום ההוא • ודניאל אמר לו החלוס והפתרון בשם האל ית׳ • ובזה חזר לו מדעתו החסרה ונתן הכח והיכולת לאל ית׳ • וכן בדברי חנניה מישאל ועזריה הודה לאל הכח והיכולת • ועוד בדברי עצמו שהיה מתגאה בהיכלו ופתאום הלכה דעתו ממנו ושב כחיות השדה ודר עמה׳ י״ב חדש וגמול רעותיו אשר עשה לישראל לא השיב לו לעצמו כי כבר נתן המלוכה לו ולבנו ולבן בנו • ומבלשצר בן בנו נפרע על ידי מעשה שהיה מתגאה על האל ית׳ ושתה בכלי בית המקדש הוא וכל גיתו גדולים וקטנים • וכתיב ביה בלילית אתקטיל בלטשצר מלכא כשדאה • ונהרגו הכשדים וחרבה בבל על ידי כורש ודריוש והצדיקים מהם שהם ישראל נגלו בתוכם והכריז עליהם כורש שיעבודו להרלם והנה ענה לו האל ית׳ על הצלחת זה הרשע • והמתבונן יתבונן על השאר וירא כי משפטי האל ית׳ ישרים • ומה שענה לו האל על זמן נקמת הרשע שיקח האל יתברך נקמתו ממנו מתי יהיה הוא ברמז אלא שהנביא הבין מתוך החזון מתי יהיה מועדו וקצו • ואמר לו האל ית׳ כתוב חזון למועד ונומר • ר״ל שיכתוב החזון הזה בספר ברמז כמו שהוא • כי עוד חזון למועד • ר״ל שלא נתגלה המועד • ואמר לו עוד ובאר על הלוחות שיבאר החזון בביאור על הלוחות לא על הספר • למען ירוץ קורא בו • בעבור מי שיקרא בו מאנשי דורו שירוץ בו לקראו ולהבינו למען להיות נכונים בהצלחת זה הרשע אבל בסתר יכתבהו ברמז • כי מה שיכתב בספר יעמוד ימים רבים • ובבא החזון ובינוהו אנשי הדור ההוא שיבינו נקמת אותו רשע הרמוז בספר וכן אמר ליסעיהו הנביא אמר בה כתבה על לוח אתם ועל ספר חקה ותהי ליום אחרון ונומר: כי עוד חזון למועד • זהו המענה שענהו האל ית׳ החזון הזה לא יהיה מעתה אלא עוד יהיה למועד אשר יעדתיו • ויפח לקץ • והחזון הזה ידבר לקץ כלומר לא דבר לזמן הזה אלא לאותו קץ העתיד להיות והוא לע׳ שנה מחרבו׳ ירושלם: ולא יכזב • כמו אשר לא יכזבו מימיו • כי עכ״פ יהיה • אם יתמהמה חכה לו • אם יאחר הקץ הזה חכה לו • אמר כנגד אותם שגלו מירושלם והאריכו ימים עד שילאו מגלות בבל • לא יאחר • פירוש לא יאחר מהמועד הקבוע לו כי על כל פני יהיה ביומו • וכן תרגם יונתן בזמניה • כי לא יתעכב • ואמ״ל פירש כי לא יאחר כמו לא יסוף כלומר לא יסוף אלא יהיה • כפירוש לא יסוף מזרעם • ואחריות פירוש סוף: הנה עפלה לא ישרה נפשו בו • אמר מי שלא ישרה נפשו בעצמו ואין לו אמונה בא״ית׳ נבהה נפשו והתנשאה ולא תפחד שיבא הרע וכזה היא נפש נבוכדנצר ונפש בלשצר בן בנו שנתגאו כנגד האל ית׳ • וצדיק • אבל הצדיק אינו כן כי נפשו שפלה ומפחד תמיד מהאל ית׳ לפיכך יחיה באמונתו באל יתברך וינצל מהרעה שתבא לרשע ואלו הם ישראל שגלו לבבל עם צדקיהו שנכנעו בגלות ולא עבדו ע״ז והאמינו באל ית׳ • וכשכבש כורש בבל ונהרגו הכשדים ישראל שהיו צדיקים היו באמונתם באל ית׳ ונצלו מחרב הפרסיים וילאו מגלות בבל: עפלה • ענין גבהות הלב וזדון • וכן ויעפילו לעלות אל ראש ההר • ורבי אחי רבי משה ז״ל פירש הנה עופלה מן עופל ובחן שהוא מבצר גבוה • אמר מי שלא ישרה נפשו בו עפלה • כלומר תשים עצמה בעופל ובחן להשגיב שם מפני האויב ולא תשוב לאל ולא תבקש ממנו להציל אבל הצדיק לא יצטרך להשגיב במבצר כי באמונתו יחיה: ואף כי היין בוגד • שותה היין • וכן לן היין ר״ל שותה היין ישמח לבם: כמו אם שתו יין • כלומר כל רשע ישיב לו האל גמולו אם בקרוב אם ברחוק כ״ש זה הרשע שותה היין והוא נבוכדנצר שהיה שותה יין מאד ומשתכרה לפיכך היה מהיר במעשיו ולא יתבונן מה יעשה והוא היה הורג בלי חמלה והוא היה בוגד באותם שהיו עמו בשלום • והיה גבר יהיר • כלומר גם רוח • ולא ינוח • לפי׳ לא יעמד בנוה מלכותו לאורך ימים אלא עד שבעים שנה תכלה מלכותו • או אמר ולא ינוח על נבוכדנצר עצמו שילא מגויהו ומהיכלו כשנטרד מבני אדם והיה עם חיות השדה:

אשר

חבקוק ב

רדק

אשר הרחיב כשאול נפשו · כמו שאמר הרחיבה שאול נפשה · ופה כמו השאול והמות שיקבלו המתים לרוב ואינם שבעים כמו שאחר שלם הנה לא תשבענה : הלא אלה
כולם · אלה הגויים שיאסוף אותם אליו כשיבא שברו ישמחו במפלתו ויעשו כולם עליו משל ומליצה חידות לו · ויש אומרים עליו מליצה · ומשל המליצה וחידותיה הם
בעבורו · ואמר זה המשל והמליצה שיאמר כל אחד מהם עליו הוי המרבה לא לו הוי לו לזה שהיה מרבה נכסים רבים מאשר לא לו שהיה שולל גויים רבים · עד מתי · וכי
היה סבור שלעולם היה עומד בידו וביד זרעו · ומכביד עליו עבטיט · היה מכביד עליו ממון רב שהוא עליו כמו טיט עב שהיה מכביד על גופו כי הוא טיט ועפר וממונו

רשי

כשאול נפשו · להשיג כל חאותו
ברחב לב · והוא כמות · כמלאך
המו' שאינו שבע מלהמי' כך זה
אינו שבע בכל קנייניו: הלא אלה·
אשר אסף אליו לעובדו כול עליו
משל ישאו ומליצה ישאו בפיהם
בלשון חידות בשבילו: לו · כמו
עליו. ואמר· האומר את מליצת
החידה: הוי המרבה לא לו · זו
היא המליצה חבל על המרבה
הון ומלכו' ולא לו כי יבאו מלכי
מדי ויטלו את הכל. עד מתי ·
יהיה הולך ומרב' ואינו שלא מכבי'
עליו משא עון כעב של טיט עב
היא לשון קורה כבידה כמו
שמליכו במשכל' ליחזקאל לעות
הבית והעבים ועב עץ: ויקלו ·
כמו ויקולו: שלות גויים רבים ·
הפלכתם ונשלתם ממקומם :
ישלוך כל יתר · פליטת העמים:
מדמי אדם· בנקמת דמי ישראל
הקרויים אדם שנאמר אדם
אתם : וחמס ארץ· ארץ ישראל:
קריה · היא ירוש' הוי בונה בנין
רע לביתו· אומם ממון שהוא רע
לו לביתו לבנות לו בית: לשוש
במרום קינו · כדכתיב בספר
דניאל הלא זא היא בבל רבתא
דאנא בניתה לבית מלכי בתקוף
חסני וגו' ובשעה שילא דבר זה
מפיו נטרל מן הבריות שנאמר
עוד מילתא בפום מלכא ובבנין
זה יעלת בוש לביתך אשר יעלת
לקלו עמי רבי' והפסדת עלמך ·
קנית לשון שליפה וקילוף כמו הקלות את הבית :
וחוטא נפשך · כמו ומתעברו
חוטא נפשו חוטא לאבד נפשו פיר"פייט שאר"מא בלע"ז : כי · האבנים אשר גזלת
תזעקנה מן הקיר · וכפים מן העץ יעננה אל האדם בקול לנגדה שניהם לזעקים
וכפים מעץ יעננה ת"י ושיפה מגו מרישא שיפה לשון קשה שפחין בלשון חכמים
דלדור"ם בלע"ז מרים בדי אש · הלא הנה מאת יי · נשתלם פורענות לעושי
רשעה : ויגעו עמים בדי אש · כאשר תבואם חמתי כאש עד שיהא דייס בדי אש
אי"שטין בלע"ז :

הוי

אבן עזרא

ויאסף אליו כאשר יעשה המות שלא ימלט איש מידו : הלא · ובדרך מליצה כמו
המלין ילילו החידות שהם נשחרות : הוי המרבה לא לו · זהו לרשת משכנות לא לו
אמר יפת כי בעשר ומכביד עליו כמשוגע שישלך על עצמו הטיט והנגיד אמר שיוסיף
לבנות משכן ולא ינילנו ובא מלת עבטיט כדרך כל רבים עמים : הלא · בעבור
שאמר הרחיב כשאול אמר כי המתי' שהרגת יעורו והטעם בני ההרוגים על כן מלת
יקומו ויקילו אסר יו"ד כי הו' כמו ויקץ יקץ שרשו ח"ר ישועה אילו היית מכביד
עליך עב טיט על קברך שם ייקלו המתים וישכוך : ומזעזעיך · כמו ולא זע ממנו :
כי · שלות מפעלי הכפל שלל כמו שבות לראשי שבך וכמוהו ישלוך כל יתר עמים
וכל זה הרע יבא לך מדמי אדם שפכת והחמס שעשית בארץ : הוי · רע לביתו ·
אחריו הוי בלשון וכמה יעלת בשת לביתך זאת דעת רבי משה הכהן ואינו רק על
מדינת בבל כאשר אמר בבל רבתא די אנא בניתה : קלות · כמו וקליתה את כפה
רק הוא מהבנין הקל מבעלי ההיא כמו מקלה רגלים פ"א ונכון הוא להיותו דבק אל
בושת מכל קלות העמים : וחוטא נפשך · היית בנפשך : כי · אבן · שהרס מדיות
וקריות ובנה בבל כי האבן תעיד כי מחמם היתה בנויה : וכפים · המקוש הקשים
בעלי הקירות והוא הקרוי קשר בלשון לעז על כן אחריו הוי בונה עיר : הוי · וכונן
פועל עבר כמו הכין ואילו היה פועל עומד היה מכונן כמשפט : הלא · ויגעו · כמו
ויקלו יגעו לבנות עירך כי סופה לאש ומלת בדי כמו יספיק כי הוא ריק על חנם
יגעו עלמם ויעפו : כי · הטעם אז יכירו וידעו הכל כי כל הבונה בעולה לא יושע
בה בבא יום אידו אז יסעמו על הסם וידעו דרכיו :

הוי

מיע ספורנו ז"ל

מדמי אדם · ישראל ·
וחמס ארץ אדם' הקדם ·
קריה · ירושלם · הוי
בונה · נבוכד נצר · שכתן
עיניו לאסוף ממון וזה
להתגאות על כל מלך
בהרחבת את עושר כבוד
מלכותו · להגדל מכח
רע · להלחם על כל
מתקומם · יעלת בושת
לביתך · כי הגזלו'
ישמחו במפלתך יהרסו
חומתך ואת ביתך יקלות ·
בושת מקלות עמים
רבים · וגם זה אתה
חוטא בנפשך · להביא
עליה אסם · כי אבן
מקיר יזעקו בבל שבנית
בגזל · תזעק · ויזעקו
הגזלים · יעננה · יענה
את האבן שהביאה
לתוכה · בונה עיר ·
בקרבת בבל לבית
מלכותו ובתי עבדיו כמו
שהיה עיר ליון בירושלם ·
בדמי · בממון הארוני ·
קריה · בבל רבתא ·
הלא הנה · עתה מהרה
יהיה זה שאמרתי כי אבן
מקיר תזעק · ויגעו
עמים · וזה יתגלה
שהעמים שיגעו לבנות
במלאכת העיר והקריה
בלא ויגעו בדי לא סרף ·
בדי ריק · שיפסד וכרס
כרמרו ושלעתיה
במטלטלי הסמל וזה יהיה
כאשר תתלא הארץ דעה
ד"ה סני על ידי עורא
והבירו · מסקה

כשאול נפשיה והוא כמותא ולא ישבע ·
שבע וכנש לותיה כל עממיא יקריב ·
לותיה כל מלכוותא: הלא איליין ·
כולהון עלוהי מתלן יטלון ושועיין ·
חורין ייתרון ליה ויימר ווי דמסגי ·
נכסין דלא דיליה עד אימתי את ·
מתקף עלך תקוף חובין: הלא ·
בתכיף יקומון אנסך ויתגלון מזעזעך ·
ותהי לעדי להון: ארי את בזתא ·
עממין סגיאין יבזונך כל שאר שבטיא ·
מדמי איניש ואחטוף ארעא דישראל ·
קרתא ירושלם וכל דיתבין בה: ווי ·
דאגים ממון דרשע לביתיה לישואה ·
במרומא מדוריה לאשתזבא מיד ·
ביש: מלכתא בהתא לביתך בזתא ·
עממין סגיאין ועל נפשך חטיתא: ארי ·
אבנא מכתלא צווחתא על דאגים ·
ליה ושיפא מגו מרישא עניי לה: ווי ·
דבני קרתא בדם אשיד ומשכלל ·
קריא בנכלין: הא מחן תקיפן ואחסינן ·
אתין מן קדם יי צבאות ויאעות ·
עממיא תקיפין כאשתא ומלכותא ·
לריקנו ישתלהיין: ארי תתמלי ארעא למידע ית דחלתא דיי כמיא די לימא חפן:

ווי

כשאול נפשו · כמו שאמר הרחיבה שאול נפשה · ופה כמו השאול והמות שיקבלו המתים לרוב ואינם שבעים כמו שאחר שלם הנה לא תשבענה : הלא אלה
כולם · אלה הגויים שיאסוף אותם אליו כשיבא שברו ישמחו במפלתו ויעשו כולם עליו מליצה חידות לו · ויש אומרים עליו מליצה · ומשל המליצה וחידותיה הם
בעבורו · ואמר זה המשל והמליצה שיאמר כל אחד מהם עליו הוי המרבה לא לו הוי לו לזה שהיה מרבה נכסים רבים מאשר לא לו שהיה שולל גויים רבים · עד מתי · וכי
היה סבור שלעולם היה עומד בידו וביד זרעו · ומכביד עליו עבטיט · היה מכביד עליו ממון רב שהוא עליו כמו טיט עב שהיה מכביד על גופו כי הוא טיט ועפר וממונו

לא לו ה'וסים' וידע אוגן כי לא לו · הוי המרבה לא לו עובד ומתעבר על ריב לא
לו · ולא לו תהיה כבראשונה : קנו ג' בקריאה וסים' כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף · לשום במרום
קנו · אם על פיך יגביה נשר · אנ"ך :

הוי משקה רעהו יין · ובאותה השקאה הוא מספח ומוסיף את חמתו עליו ואף משכרהו בחמתו וכל זה הוא עושה למען הביט מעוריהם על גלויים ולראות את ערותם זה נבוכד נצר הרשע שהיה משקה את המלכים יין ומשכרם ושוכב עמם משכני אשה כדאמרי' במסכת שבת · ל"א הוי משקה רעהו בסדר עולם דורשו כלפי בלשצר שהשקה את השריס בכלי בית המקדש ובהם נספחו ונשתכרו בחמתו של הקב"ה וכו בלילה נהרג על מעוריה' להגלו' קלונם וראו שונאיהם בניוולם : והערל · ה"א משמשת בתיבה זו בלשון התפעל כמו האסף אל עמך אף כאן הערל האטם בשממון ובתמהון לב כל ערלה לשון אוטם הוא כמו ערלה אזנם ערל לב וערל בשר וי"ת איתערבל לשון ערוס וערוה : חמס לבנון · בית מקדשא : ושד בהמות יחיתון · שוד בהמותך ואוכלוסיך אשר שודלו את עמי ישר' הוא ישבים : מדמי אדם · מחמס דמי ישראל : וחמס ארץ · ארץ ישראל : קריה · ירושלם : מה הועיל · לבבל פסל : כי בטח · האל' היוצר והוא יוצרו של אלוהו זה : עליו · על יצירתו זאת הוא בוטח שיעזור לו אשר בא לעשות אלילים אלמים : הוא יורה בתמיה : ויי' בהיכל קדשו · מוכן ליפרע ויהם את כל הארץ מפניו הם לשון שיתוק ודמיומת חורכן : על שגיונות · יש לפותרו כתרגומו ולפי משמעו בקש רחמים על עצמו שהטיח דברים כמו על כן תפוג תורה ותעשה אדם כדגי הים קנתר אחר מדת הדין : שמעתי שמעך · אשר מעולם שנפרעת תמיד ממכעיסיך ואת הרשע הזה אתה סובל : יראתי · אמרתי איך משתנית מדת הדין בעון ישראל : פעלך בקרב שניים חייהו · פעלך הראשון שהייתה נפרע לנו מאויבינו בקרב שני הצר' שאנו שרויים בה חייהו כלומ' עוררהו והשיבהו ובקרב שניים הללו תודיעהו · וברוגז

אבן עזרא

הוי · עם נבוכד נצר ידבר ורעהו מלך כל גוי שתפש ועשה משקה דרך משל שהשקה הגויים כוס החרעלה ומספח מגזרת ספחני נא והעשה שאתה מספח מלכי להשקות חמתך כמו חמת מים ואף תשכרם למען יראה קלונם : מעוריהם · כמו כמער מים והמפרש אותו על משתה בלשצר תוהו דבר כי המביט שם הסס וכן לא יאמר כנגד הסס : שבעת · יותר קלון תשבע מהכבוד ששבעת כי בא יום אידך וזהו שתה גם אתה והערל כמו ומנין נפעל כמו והאסף אל עמך והעשה הראה ערלתך כאילו כתיב ותערל כמו ומות בחר : תסוב עליך כוס ימין יי' וקיקלון · מלה אחת והפ"א כפול שהוא תחלת כל מלה כמו בבת עינו ואולי הם שתי מלות ותחסר אל"ף ככלב שב על קיאו : כי · הטעם שכרתה עלי הלבנון לבניכך : ושוד בהמות · ושודך שהיית מפחיד הבהמות והנה יחיתן כמו יקימן ישיבן רבות נקבות : מדמי אדם · הכל עברה רעתו : מה הועיל · ישרת בעבור אחר וכבה הוא אומר למלך כשדים כאשר תסב עליך כוס ימין יי' מה הועיל פסל : יוצרו · הוא הפועל המליצרו ומה הועילה מסכה : ומורה שקר · הוא כהן לע"ז כל אלה מה הועילו לך ויש לתמוה כי בטח יוצר יצרו עליו לעשות אלילים אלמים הטעם לורת אדם פה להם ולא ידברו : הוי אומר · הקילה · מהפעלים העומדים כי ליתן יאמר הקילה משנתך וכבה עורי כמו עורה למה תישן על כן טעו האומרים המעורר ישנים כי המעיר ישנים ראוי שיאמר והמקיץ רדומים אינו נכון כי המקיץ הוא הישן והעד כי אין רוחה ואין יודע ואין מקיץ כי כולם ישנים כי תרדמת הסס נפלה עליו וכתוב לא הקיץ הנער · מ"ס דומם כמ"ס ריקם וחנם והטעם כמו ידמו כאבן ועל דעת רבי יהודה ידמו מפעלי הכפל וככה דומם והוא סם החומר : הוא יורה · כי הוא הבל שהוא חפוי בזהב ובכסף המעם על איבריו כי אינם כאיברי האדם שהחיים מחברם על כן וכל רוח אין בקרבו והפך אלה : ויי' · כאשר יתן קולו בשמים שם היכל קדשו הם מפניו כל אנשי הארץ : תפילה · זאת ברוח נבואה נאמרה והוא מתנבא על רעב שיהיה כאשר יתברר בסוף התפלה ולא יהיה כח לישראל לעמוד מפני האויב וזאת התפלה על דרך סדר התפלו' גול כן כתב על שגיונות למנצח גם מלת סלה ושם פירשתי אל המלו' בספר תהילו' : יי' · טעם שמעתי שמעך שהודיע השם דבר הרעב ומעם פעלך שתהיה ישראל בקרב אלה השנים ורבי יהודה אמר שמעתי גבורותיך ועתה היה פעלך כאילו הוא מת וזה רחוק : בקרב שניים תודיע · פעלך מה יעשה והם ישראל הם הפועל שלך : ברוגז

הוי מַשְׁקֶה רֵעֵהוּ מְסַפֵּחַ חֲמָתְךָ וְאַף שַׁכֵּר לְמַעַן הַבִּיט עַל־מְעוֹרֵיהֶם: שָׂבַעְתָּ קָלוֹן מִכָּבוֹד שְׁתֵה גַם־אַתָּה וְהֵעָרֵל תִּסּוֹב עָלֶיךָ כּוֹס יְמִין יְהוָה וְקִיקָלוֹן עַל־כְּבוֹדֶךָ: כִּי־חֲמַס לְבָנוֹן יְכַסֶּךָ וְשֹׁד בְּהֵמוֹת יְחִיתָן מִדְּמֵי אָדָם וַחֲמַס־אֶרֶץ קִרְיָה וְכָל־יֹשְׁבֵי בָהּ: מָה־הוֹעִיל פֶּסֶל כִּי פְסָלוֹ יֹצְרוֹ מַסֵּכָה וּמוֹרֶה שָׁקֶר כִּי־בָטַח יֹצֵר יְצֻרוֹ עָלָיו לַעֲשׂוֹת אֱלִילִים אִלְּמִים: הַוֹּי אֹמֵר לָעֵץ הָקִיצָה עוּרִי לְאֶבֶן דּוּמָם הוּא יוֹרֶה הִנֵּה־הוּא תָּפוּשׂ זָהָב וָכֶסֶף וְכָל־רוּחַ אֵין בְּקִרְבּוֹ: וַיהוָה בְּהֵיכַל קָדְשׁוֹ הַס מִפָּנָיו כָּל־הָאָרֶץ:

תְּפִלָּה לַחֲבַקּוּק הַנָּבִיא עַל שִׁגְיֹנוֹת: יְהוָה שָׁמַעְתִּי שִׁמְעֲךָ יָרֵאתִי יְהוָה פָּעָלְךָ בְּקֶרֶב שָׁנִים חַיֵּהוּ בְּקֶרֶב שָׁנִים תּוֹדִיעַ בְּרֹגֶז רַחֵם תִּזְכֹּר: אֱלוֹהַּ מִתֵּימָן יָבוֹא וְקָדוֹשׁ מֵהַר פָּארָן סֶלָה כִּסָּה שָׁמַיִם כְּבוֹדוֹ וְתִהִלָּתוֹ מָלְאָה הָאָרֶץ: וְנֹגַהּ כָּאוֹר תִּהְיֶה קַרְנַיִם מִיָּדוֹ לוֹ וְשָׁם חֲבִי עֻזּוֹ: לְפָנָיו יֵלֶךְ דָּבֶר וְיֵצֵא רֶשֶׁף לְרַגְלָיו: עָמַד וַיְמַדֵּד אָרֶץ רָאָה וַיַּתֵּר גּוֹיִם וַתִּתְפֹּצַצוּ שִׁדֵּי עוֹלָם שְׁחֹחוּ גִּבְעוֹת עוֹלָם הֲלִיכוֹת עוֹלָם לוֹ: תַּחַת אָוֶן רָאִיתִי אָהֳלֵי כוּשָׁן יִרְגְּזוּן יְרִיעוֹת אֶרֶץ מִדְיָן: הֲבִנְהָרִים חָרָה יְהוָה אִם בַּנְּהָרִים אַפֶּךָ אִם בַּיָּם עֶבְרָתֶךָ כִּי תִרְכַּב עַל־סוּסֶיךָ מַרְכְּבֹתֶיךָ יְשׁוּעָה: עָרֹה תָעֹרֶה קַשְׁתֶּךָ שְׁבוּעֹת אֹמֶר מַטּוֹת נְאֻם־יְהוָה בְּקָרְעֵי אָרֶץ תְּבַקַּע נְהָרוֹת: רָאוּךָ יָחִילוּ הָרִים זֶרֶם מָיִם עָבָר אֲבוּל נָתַן תְּהוֹם קוֹלוֹ רוּם יָדָיו נָשָׂא: שֶׁמֶשׁ יָרֵחַ עָמַד זְבֻל לְאוֹר חִצֶּיךָ יַהֲלֹכוּ לְאוֹר נְגַהּ בַּרְקְךָ: בְּזַעַם תִּצְעַד־אָרֶץ בְּאַף תָּדוּשׁ גּוֹיִם: יָצָאתָ לְיֵשַׁע עַמֶּךָ לְיֵשַׁע אֶת־מְשִׁיחֶךָ מָחַצְתָּ רֹאשׁ מִבֵּית רָשָׁע עָרוֹת יְסוֹד עַד־צַוָּאר סֶלָה: נָקַבְתָּ בְמַטֹּתָיו רֹאשׁ פְּרָזָיו יִסְעֲרוּ לְהָפִיצֵנִי עֲלִיצָתָם כְּאֹכֵל עָנִי בַּמֵּתֶר: דָּרַכְתָּ בַיָּם סוּסֶיךָ רֶפֶשׁ מַיִם רַבִּים: שָׁמַעְתִּי וַתִּרְגַּז בִּטְנִי לְקוֹל צָלְלוּ שְׂפָתָי תָּבוֹא רָקָב בְּעַצְמוֹתַי וְתַחְתַּי אֶרְגָּז אֲשֶׁר אָנוּחַ לְיוֹם צָרָה לַעֲלוֹת לְעַם יְגוּדֶנּוּ: כִּי־תְאֵנָה לֹא תִפְרָח וְאֵין יְבוּל בַּגְּפָנִים כִּחַשׁ מַעֲשֵׂה הַזַּיִת וּשְׂדֵמוֹת לֹא עָשָׂה אֹכֶל גָּזַר מִמִּכְלָה צֹאן וְאֵין בָּקָר בָּרְפָתִים: וְאָנֹכִי בַּיהוָה אָגִילָה אָעֵלְזָה בֵּאלֹהֵי יִשְׁעִי: יְהוָה אֲדֹנָי חֵילִי וְשָׂם רַגְלַי כָּאַיָּלוֹת וְעַל בָּמֹתַי יַדְרִיכֵנִי לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹתַי:

משקה ד' קמצין וסימ' חטאו משקה מלך מצרים · וכל כלי משקה המלך ומלכים · וחברו דד"ה · הוי משקה רעהו מספח חמתך · וא' משקה צמא יחסיר · וכל יושבי ח' וסימ' נמסר בספר יהושע סימן ז' · לעץ · ג' וסי' הוי אומרים לעץ אבי אתה · הוי אומר לעץ הקיצה עורי לאבן · כי יש לעץ תקוה · לחבקוק ל' תפלה לחבקוק · חבקוק ל' המשא אשר הזה :

הוי משקה רעהו נבוכדנצר היה שותה ומשתכר כמו שכתבנו למעל' בפסוק ואף כי היין בוגד והיה משקי' עמו מלכי העמי' שהולי' בגול' והיו בבתי כלאים בביתו והיה מוציאם בעת שהיה רוצה לשתות ולהשתכר שישתכרו ממו' רעהו' כמו רעיו' וכן מגן גבורתו' בהתפללו בעד רעהו · וקראם רעיו לפי שהוא מלכים כמוהו : מספח חמתך · והיה מספח להם חמת היין למען יפתו תמיד וישתברו זהו ואף שכר וגם היה משכר אות' על כרח' אפי' לא ירצו כדי להתלוצץ ולהלעיג עליהם · זהו למען הביט אל מעוריהם שישתכרו ויתבלו כמו שנאמר בנח וישתכר ויתגל בתוך אהלו · מעוריהם · כמו ערותם אף ע"פ שהם שני שרשי' וכן משורש מעוריה' פשוט' ועורה · מספח · ענין דבוק כמו ספחני נא · תחת הרול יספחו : חמתך · כמו ויכלו המים מן החמת · אבל אינו ממשקלו אלא ממשקל חמת היין · והחכם ר' אברהם מ"ע ז"ל פי' הפסוק הזה דרך משל משקה רעהו כוס התרעלה ותשכרם בחמתך ופי' חמתך כמו חמת מים כמו ספירתי · ויותר נכון לפרש חמתך כמשמעו מן אף וחמה · ורמז זה על דרך ותשכרם בחמתי · למען הביט · למען ירואה קלונם לכל ויתגלה · וכיון הוא פי' שיהיה הפסוק דרך רמז לפי שאמר תסוב עליך כוס ימין ה' : שבעת קלון · שבע' מקלון מלכי העמים · כנומר מלאת רצון נפשך להקל נכבדי ארץ · והאבת הקלון יותר מן הכבוד : שתה גם אתה · תשתה גם אתה כמו הם שתהיה נקלה לעיני כל כלומר באותו כוס קלון שהשקית' תשת' גם אתה יוכן הי נבוכדנצר נקלה בחייו כשנטרד מובני אדם ודר בין החיו' וכן במותו שהשלך מקברו וזהו והערל תרא' ערלת' · כמו שהיית מקלה המלכים להשקיתם לשכר' כדי שתראה ערלתם · ובד"מ שכתבנו יהיה והערל כמו הפך · והערל כמו כוס תרעלה · כמו שאמר חסוב עליך כוס ימין ה' כוס הרעלה שסבבת על כל הגוי' להשקות' על ידך אחרי שתותם תסוב עליך הכוס להשקות' כמו שכתוב בספר ירמיהו קח כוס החמר וגו' · וקיקלון על כבודך · קיקלון יבא לך על כבוד' · קיקלון מלה מורכב' מן קיא וקלון ר"ל קיא של קלון · וזכר קיא לפי שזכר השכרו והשכור מקיאי וכן אמר כהתעות שכור בקיאו · וא"י והערל ואתערטל · פי' ענין ערוס · וכן תרגם ערוס ערטילאה : כי חמס לבנון יכסך · פי' החמס שעשית ללבנון והוא ה"י · כמו שאמר ההר הטיב הזה והלבנון ההוא הוא יכסך ויאבדך עד שלא תראה עוד ושוד בהמות יחיתן · וכן השוד שעשית לשוכניה יכסך · ואחר שהמשיל הארץ ללבנון המשיל השוכני' בה לחיות שדרכם לשכון בלבנון שהוא יער עצים · כמו שאמר ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה · וחמס הארץ הוא הריסת הערי' והבתים והשחתת עצי המאכל וזולתם · ושוד הבהמו' שהוא משל לבני אדם השוכני' בה היא דמם שפך וכן פי' אחר כן מדמי אדם וחמס ארץ קריה וכל יושבי בה · וכבר פי' כי קריה אמר על ירושלם ור' יונה פי' כן אמר למלך בבל החמס שעשית ללבנון שהיא א"י יכסה אותך · כלומר ישוב חמסך בראשך אחר שעשית כמה רעות לסוף ישובו ויחולו על ראשך כי כן שוד בהמות יחיתן · כי השוד שיעשו הבהמות בטרפם טרף רב ימים רבי' ולבסוף פעם אחת יאספו עליה הרבה אנשים ויחתו ויהרגו אותם כן אתה כל החמס שעשית כמה שנים ישוב עליך בפעם אחת הכל ויכסך ויונתן תרגם לבנון בית מקדשך · וכן תרגם אונקלוס ההר הטיב הזה והלבנון ובית מקדשא · יחיתן · שרשו תחת והי"ו תמורת הכפל · או יהיה שרשו חית ויהיו שני שרשי' וענין אחד : מה הועיל פסל · מה הועיל לו פסלו למלך בבל שהיה מתהלל בו ונותן הכח לאלוהו מה הועיל לו ביו' שברו · וכן אמר בגבואת ישעיהו כרע בל קרס נבו : כי פסלו יצרו · האומן שיצרו ופסלו מה תועלת היתה בו מסכה ומורה שקר ומה הועילה ג"כ המסכה שנסך בה הפסל ומה הועיל בהם הפסל שמורה שקר לעבדו · כי בטח יצר יצרו עליו · פי' מה תועלת יעלה בו היוצר שיצרו כי בטח עליו · כי בטח על יצרו · כלומר על מעשה ידיו · המעשה נקרא יצר והעושה נקרא יוצר · וכן ויצר אמר לו ליוצרו לא תבין · אלילים אלמים · שלא יענו אל הקורא להם : הוי אומר לעץ דומם · תאר כללי לזכר ולנקבה כמו ריקם · וכן שבי דומם : הוא יורה · בתמיה אתה הקורא לו איך תחשב שיורה לך את אשר תעשה · הנה הוא תפוס זהב וכסף · כלומר תפוס ומלופה בזהב וכסף · פי' איני בשר ודם שיקבל רוח כי כסף וזהב הוא לפיכך וכל רוח אין בקרבו · ופי' וכל שוס רוח אפי' רוח הבהמה · וכן כל מלאכה לא תעשו · וכל חלב וכל דם לא תאכלו · והדומי' להם : ויהוה בהיכל קדשו · ואין כן ה' כי הוא הנותן רוח בכל בשר · ואע"פ שהוא בהיכל קדשו והוא השמי' · הם מפניו כל הארץ · ירהו מפניו כל יושבי הארץ · כי הוא המשגיח בהם ורואה כל מעשיה' · כמו שאמר משמי' הביט ה' וראה את כל בני האדם : תפלה לחבקוק הנביא · זאת התפילה נעשת על דרך שיר משירי תהילים · על כן אמר על שגיונות · כמו שגיון לדוד · ואמר למנצח בנגינותי · וכן אמר בו מלת סלה · ואינה כתובה זאת המלה בכל המקרא כי אם בזאת התפילה ובספר תהילי' · וענין התפלה על גדת ישראל בגלות וספר בה נסי' וגבורות שעשה האל ליש' מיום אשר בחלם ממצרי' · והתפלל ואמר בדרך נבואה כי כן יעשה עמהם בגלו' הזה ובגאתם מהגלות ובמלחמת גוג ומגוג · והחכם ר' אברהם מ"ע ז"ל פי' כי תפלה זו על רעב שהיה עתיד להיות ורחייתו בקרב שנים חייהו · ר"ל בקרב שני הרעב · וכן הבנהרי' חרה ה' · ר"ל על עלירת המטר : תעור קשתך · על הקשת שנראה בענן ביום הגשם · וכן כי תרכב על סוסיך · ר"ל על הענני' וכן אמר כי תאנה לא תפרח · ודעת רוב המפרשי' על הענין שזכרנו · וכן דעת יונתן · והוא תרגם שגיונות ענין שגגה · התפלל שיהיו עונות יש' נחשבי' לפניו כשגגה : יהוה שמעתי שמעך ירחתי · שמעתי קול הנבואה אומר אלי הנבו' האחרון שיהיה ליש' לעתיד וירחתי איך יוכל לעמוד כמה שנים בקרב אויביו · לפיכך אני מתפלל לפניך ואומר : פעלך בקרב שני' חייהו · יש' שהם פעלתם כמו שאמר על בני ועל פועל ידי תצוני · ואמר הוא עושך ויכוננך · חייהו · חיה אותו בתוך השני' האחרונים האלה שיהיה בגלו' שלא יכלה בקרב אויביו : בקרב שני' תודיע · בקרב אלה השני' תודיע דברך שיעדת להם ואף גם זאת בהיות' בארץ אויביהם לא מאסתי' ולא געלתי' לכלות' וגו' : ברוגז

מ"ע ספורנו ז"ל

משקה רעהו · מלכי הגוי' מספח אותו עמך בחמת יין לסבר כדי שיתהנו בגלות' ערותם בשכרות' : שבעת קלון · גם במלכותך בעשותך זאת שתשבע להתכבד בקלונם היתה לתרפות לך לעיני בני עמך ועתה בטח מפלתך : שתה גם אתה · יין תרעלה : והערל · היה נחשב לערלה ולמוהר רלוי להסירו ולהבדו : כוס ימין ה' · להבקיאך כאשר השקיך כל הגוי' כמשפטו מדה כנגד מדה : כי חמס לבנון · ארזי הלבנון שבגזלת בית המקדש וזולתו : ושוד בהמות · שבגזלת : יחיתן · יוריד אותה הארזי' מהבנין שבנית בהם וזה יהיה לך לקלון שיהרס כל בנין שבני' מבבוד שמך · וזה שהסיב עליך כוס ימין ה' הוא מדמי אדם מישראל שהרגת והמס מ"י ר' ר' התרבת : קריה · ירושלם : מה הועיל פסל · כאשר שאל מלך בבל בתרפים וכמו כן מה הועילה מסכה שסיר אורה יצוקה בשעות ידועות הנקראת טלי"סמס וכמו כן מה הועיל מורה שקר · שאומ' שהוא טוב לעשות כשל שלו איזו המונה עצם נצחי : כי בטח יומר יצרו עליו · כי למנס על זה היצר לו הליוך של תמוג' הנצחי יבטח היצר לאותו לעשות בו אלילים אלמים · ציורים בכח המדמה שלו מכוונים לאותו העצם הנצחי ושבזה יסבב כח הנצחי עליו להצליחו לו להגיד עתידות וכל זה שקר כי למנס אין שום רצון בחריי לשום נמצא זולתי לאל יתי' בהאלע ולאדם באופן מה וכן מי שיבקש להשיג מן מכל עצם נצחי זולתי מהאל יתי' הוא כאומר לעץ הקיצה בהיות מבקש מרוצו מה שאין בידו לעשות כשיראל : הוא יורה ואותו המורה שקר ואומר הכך זה הנה הוא תפוס זהב וכסף כמנהג כומרי עכו"ם : וכל רוח אין בקרבו להבין כי שקר נסכו · והנה ה' לבדו בהיכל קדשו פועל ומסדר העליונים כרצונו ובכוחאל מכניע כל הארץ · ושתקו כלם מלבקש דבר מזולתו : על שגיונות · שהרהר אחר מדת דינו של הקב"ה בענין הרבן רבון והרבן שני : שמעתי שמעך · שהודעתני שהטעם היה בשביהם שכלותם על ישראל כאמרו הנה שופלה וגו' : ירחתי כן תלבד את ישראל במדת רחמך : פעלך ישראל כאמרו הוא עשך : בקרב שניים · של חרבן ראשון : חייהו שלא יכבה תורתך · כי היא חייהם : בקרב שניים · של בית בני · תודיע · ירצה בתודיע שגם בעת הרגז תזכר לרחם כאמרו ולף גם זאת וגו' כי למנס אלוה מתימן יבא · הנה

בְּרוּגְזָ רַחֵם תִּזְכּוֹר: אֱלוֹהַּ מִתֵּימָן יָבוֹא וְקָדוֹשׁ מֵהַר־פָּארָן סֶלָה כִּסָּה שָׁמַיִם הוֹדוֹ וּתְהִלָּתוֹ מָלְאָה הָאָרֶץ: וְנֹגַהּ כָּאוֹר תִּהְיֶה קְרָנַיִם מִידוֹ לוֹ וְשָׁם חֲבִיון עֻזּוֹ: לְפָנָיו יֵלֶךְ דָּבֶר וְיֵצֵא רֶשֶׁף לְרַגְלָיו: עָמַד וַיְמַדֵּד אָרֶץ רָאָה וַיַּתֵּר גּוֹיִם וַיִּתְפֹּצְצוּ הַרְרֵי־עַד שָׁחוּ גִּבְעוֹת עוֹלָם הֲלִיכוֹת עוֹלָם לוֹ: תַּחַת אָוֶן רָאִיתִי אָהֳלֵי כוּשָׁן יִרְגְּזוּן יְרִיעוֹת אֶרֶץ מִדְיָן: הַבְּנְהָרִים חָרָה יְהוָה אִם־בַּנְּהָרִים אַפֶּךָ אִם־בַּיָּם עֶבְרָתֶךָ כִּי תִרְכַּב עַל־סוּסֶיךָ מַרְכְּבֹתֶיךָ יְשׁוּעָה: עָרְיָה תֵעוֹרֵר קַשְׁתֶּךָ שְׁבֻעוֹת מַטּוֹת אֹמֶר סֶלָה נְהָרוֹת תְּבַקַּע־אָרֶץ: רָאוּךָ יָחִילוּ הָרִים זֶרֶם מַיִם עָבָר נָתַן תְּהוֹם קוֹלוֹ רוּם

בְּרוּגְזָ רַחֵם תִּזְכּוֹר: כְּמוֹ רַחֵם תִּזְכּוֹר רַחֵם כְּמוֹ לְרַחֵם: אֱלוֹהַּ מִתֵּימָן יָבוֹא: לְפָנָיו לְעוֹרְרָהוּ פּוֹעֵל מִיבְחָן שֶׁל עַכְשָׁיו הוּא מַזְכִּיר לְפָנָיו פְּעֻלּוֹ הָרִאשׁוֹן שֶׁהוּא מְבַקֵּשׁ יִסּוּר וּפוֹרְעָנוּת דּוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים כְּשֶׁבָּאת לִיתֵּן אֶת הַתּוֹרָה חוֹזֶרֶת עַל עֵשָׂו וְיִשְׁמָעֵאל וְלֹא קִבְּלוּהָ. מֵתֵּימָן עֵשָׂו. פָּארָן יִשְׁמָעֵאל כְּדִלְמַר וַיֵּשֶׁב בְּמִדְבַּר פָּארָן. כִּסָּה שָׁמַיִם הוֹדוֹ. בְּסִינַי לְיִשְׂרָאֵל: וְגוֹ' אוֹתוֹ הַיּוֹם: כְּאוֹר תִּהְיֶה. כְּאוֹר הַמְיוּחָד שֶׁל שִׁבְעַת יְמֵי בְּרֵאשִׁית הָיָה וְכֵן ת"י וְקַרְנַיִם. לָשׁוֹן מָאוֹר כְּשֶׁהוּא נוֹקֵב וְזוֹרֵחַ דֶּרֶךְ הַנֹּקֶב כַּר' כְּמִין קַרְנַיִם בּוּלְטִים וְכֵן כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו: מִידוֹ. מִידוֹ שֶׁל הַב"ה נָתוּן לָהֶם: וְשָׁם חֲבִיון עֻזּוֹ. כְּתַרְגּוּמוֹ שָׁם נִגְלָה עוֹז שֶׁהָיָה חָבוּי לְמִפְרָשׁ בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן: לְפָנָיו יֵלֶךְ דָּבָר. מִנַּחְתִּי בְּמִדְרָשׁ אַגָּדָה בְּשָׁעָה שֶׁנָּתַן הַב"ה תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל טוֹרְדוֹ לְמַלְאַךְ הַמִּיתָה לְהַפְלִיגוֹ לְדִבְרֵי אַחֲרֵי שֶׁלֹּא יַעֲמוֹד לְקַבֵּל וְלוֹמַר לוֹמָה שֶׁעָתִיד לְכַפּוֹר כָּךְ לְסוֹף אַרְבָּעִים יוֹם וְאֹתָם נִתֵּן לָהֶם אֶת הַתּוֹרָה. וְיֵצֵא רֶשֶׁף בְּאוֹ עִמּוֹ לְרַגְלָיו. מַלְאֲכֵי רֶשֶׁף בְּאוֹ עִמּוֹ לְסִינַי: עָמַד וַיְמַדֵּד אָרֶץ. הַמְּתִין לְדַקְדֵּק בְּדִין דּוֹר הַמַּבּוּל לְמִדּוֹ לָהֶם מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה וּמִדָּה עוֹמֶדֶת וּמִדָּה עוֹמֶדֶת כְּדִלְמַ' נָגַב יִי' וְעוֹמֵד לְדִין עַמִּים מִמְּתִין וּמִדַּקְדֵּק בְּדִינָם: וַיְמַדֵּד אָרֶץ. בְּרוּחִים קִילְקֵל וּבְרוּחִים מִדָּנוֹ. רָאָה בְּדוֹר הַפְּלֻגָּה שֶׁעַל יְדֵי שֶׁהָיוּ שָׁפָה אַחַת בְּאוֹ כּוּלָּם בְּעֵצָה כְּדִכְתִיב וְהָיוּ כָּל הָאָרֶץ שָׂפָה אַחַת: וַיַּתֵּר גּוֹיִם. הִקְפִּיצָם לְשִׁבְעִים לָשׁוֹן כְּדִלְמַ' וַיַּתֵּר מִמְּקוֹמוֹ לְנַתֵּר בָּהֶם: הַרְרֵי עַד. שְׁרֵי הָאוּמּוֹת: הֲלִיכוֹת עוֹלָם לוֹ. הָרָאָה לָהֶם שֶׁכָּל מַהֲלָכוֹ שֶׁל עוֹלָם שֶׁלּוֹ הוּא: תַּחַת אָוֶן. שֶׁנִּמְצָא בְּיִשְׂרָאֵל: רָאִיתִי אָהֳלֵי כוּשָׁן. שֶׁתּוֹמְדִים בְּגָלוּי וּמַחֲבִיאִים אֶת יִשְׂרָאֵל וְכֵהַתְכַּנְעוּת לְפָנֶיךָ יִרְגְּזוּן יְרִיעוֹ' וְגוֹ' הַכֹּל כְּתַרְגּוּמוֹ: הַבְּנְהָרִים. יַם הַמְּיוֹת שֶׁהֵן קִיְּמוּת הָרְאִינוּ שֶׁכָּל אֵלֶּה עֲשָׂה וּפִי' הַמִּקְרָא כְּתַרְגּוּמוֹ הַרְכּוּבוֹתֶיךָ לְגוֹ יְשׁוּעָה: עֲרִיָּה תֵעוֹרֵר קַשְׁתֶּךָ. מַלְאָכִי רֶשֶׁף בְּאוֹ עִמּוֹ לְסִינַי: עָמַד וַיְמַדֵּד אָרֶץ. הַמְתִּין לְדַקְדֵּק בְּדִין דּוֹר הַמַּבּוּל לְמִדּוֹ לָהֶם מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה וּמִדָּה עוֹמֶדֶת וּמִדָּה עוֹמֶדֶת כְּדִלְמַ' נָגַב יִי' וְעוֹמֵד לְדִין עַמִּים מִמְּתִין וּמִדַּקְדֵּק בְּדִינָם: וַיַּתֵּר גּוֹיִם. בְּרוּחִים קִילְקֵל וּבְרוּחִים מִדָּנוֹ. רָאָה בְּדוֹר הַפְּלֻגָּה שֶׁעַל יְדֵי שֶׁהָיוּ שָׁפָה אַחַת בְּאוֹ כּוּלָּם בְּעֵצָה כְּדִכְתִיב וְהָיוּ כָּל הָאָרֶץ שָׂפָה אַחַת: וַיַּתֵּר גּוֹיִם. הִקְפִּיצָם לְשִׁבְעִים לָשׁוֹן כְּדִלְמַ' וַיַּתֵּר מִמְּקוֹמוֹ לְנַתֵּר בָּהֶם: הַרְרֵי עַד. שְׁרֵי הָאוּמּוֹת: הֲלִיכוֹת עוֹלָם לוֹ. הָרָאָה לָהֶם שֶׁכָּל מַהֲלָכוֹ שֶׁל עוֹלָם שֶׁלּוֹ הוּא: תַּחַת אָוֶן. שֶׁנִּמְצָא בְּיִשְׂרָאֵל: רָאִיתִי אָהֳלֵי כוּשָׁן. שֶׁתּוֹמְדִים בְּגָלוּי וּמַחֲבִיאִים אֶת יִשְׂרָאֵל וְכֵהַתְכַּנְעוּת לְפָנֶיךָ יִרְגְּזוּן יְרִיעוֹ' וְגוֹ' הַכֹּל כְּתַרְגּוּמוֹ: הַבְּנְהָרִים. יַם הַמְּיוֹת שֶׁהֵן קִיְּמוּת הָרְאִינוּ שֶׁכָּל אֵלֶּה עֲשָׂה וּפִי' הַמִּקְרָא כְּתַרְגּוּמוֹ הַרְכּוּבוֹתֶיךָ לְגוֹ יְשׁוּעָה: עֲרִיָּה תֵעוֹרֵר קַשְׁתֶּךָ.

אבן עזרא

ברוגז. בעת הרוגז שאנו בפחד: רחם תזכור. רחמיך ומלת רחם לשון יחיד כן רחמים לשון רבים ורבי משה אמ' ברוגז רחם וזכור העת שבאתה אתה האלוה מתימן. וזה מרוך וחינו נכון ויש אומרים כי רחם שם דבר כמו אהבה מרחמך יי' נדקי: אלוה עתה יספר כמה גבורות עשה ליסר' הטעם הלא אתה הוא מתימן כמו אלוף תימן כמו יי' בצאתך משעיר: וקדוש מהר פארן. וכבר פירשתי זה הטעם בפרשת וזאת הברכ' כי כאשר עבר הכבוד על הר שעיר שהוא סמוך לפארן כמו שנאמ' ואת המורי בהרים שעיר. עד אל פארן לא זרח משעיר כבוד השם וגרמתה גבורתו בהלחמת מדין וסיחון ועוג: כסה שמים הודו. שנשבחוהו הכל ופחדו ממנו: וגנה. שהיה יונה מלפניו כאור היה זה הוא עמוד האש: וקרנים. כמו כי קרן עור פני משה. ושם חביון עזו. הוא האורן כמו אתה ואהרן עזך וכתי' כי ענן יי' על המשכן יומם ולא תהיה לילה בו ויו"ד חביון תחת אל"ף וטעם חביון עזו האורן שהיה חבוי וטמון ומכוסה כשנושאים אותו או הוא מבעלי הה"א כמו חבי כמעט רגע עד יעבר זעם. לפניו. לפני הכבוד או האורן שאם הכבוד: דבר. להרג העמי' כדרך וגם הדרעה. ויצא רשף. כמו דבר ולחומי רשף כמו אכולי דבר: עמד. נמדדה ארץ כנען ונתחלקה לשבטי' ועשה כל מקו' שאם עינו עליו מיד כמה וזהו ויתר גוי: ויתפוצצו. העשה שכל מקום שעבר עליו הכבוד היה מתפוצץ או הוא דרך משל שעבר על המלכים שאחזתם חימה: שחו. הגבעות לפניהם והיו מישור והליכות עולם. תחת. הטעם כי אהלי כושן נפלו כאילו היו תקועים במקומות און שלא יעמד גם כאן הוא להיות זה רמז לדבר כושן רשעתים וארץ מדין על דבר נדעון בדברי אחלום הבנהרים. השלים עתה לספר גבור' האש בעבור יש' עתה יחל לספר גבורתו שהוא דורש תמיד ארץ ישראל להשקות' כאשר הזכיר דוד באש כדבות תניף אלהים אחר שאמ' חיתך ישבו בה וגבורת יי' תראה בכל דור ודור בלחתו להמטיר ולהתיב עושה גדולות ואחריו הנותן מטר כי יש לתמוה איך יעלו הענינים מהנהרים וכן מהים

אלוה מתימן יבא. לפניו לעוררהו פועל מיבחן שלו יש' ופורענות דורות הראשונים כשבאת ליתן את התורה חוזרת על עשו וישמעאל ולא קבלוה. מתימן עשו. פארן ישמעאל כדאמר ויש במדבר פארן. כסה שמים הודו. בסיני לישראל: וגו' אותו היום: כאור תהיה. כאור המיוחד של שבעת ימי בראשית היה וכן ת"י וקרנים. לשון מאור כשהוא נוקב וזורח דרך הנקב כר' כמין קרנים בולטים וכן כי קרן עור פניו: מידו. מידו של הב"ה נתון לו: ושם חביון עוזו. כתרגומו שם נגלה עוז שהיה חבוי למפרש בסתר עליון: לפניו ילך דבר. מנחתי במדרש אגדה בשעה שנתן הב"ה תורה לישראל טורדו למלאך המות להפליגו לדברי אחרי שלא יעמוד לקבלה ולומר לומה שעתיד לכפור כך לסוף ארבעים יום ואתה נתן להם את התורה. ויצא רשף. מלאכי רשף באו עמו לסיני: עמד וימודד ארץ. המתין לדקדק בדין דור המבול למדו' להם מדה כנגד מדה ומדד עומד כדאמ' נגב יי' ועומד לדין עמים ממתין ומדקדק בדינם: וימודד ארץ. ברוחות קילקלו וברוחות מדונו. ראה בדור הפלגה שעל ידי שהיו שפה אחת באו כולם בעצה כדכתיב והיו כל הארץ שפה אחת: ויתר גוי'. הקפיצם לשבעים לשון כדאמר ויתר ממקומו לנתר בהם: הרדי עד. שרי האומות: הליכות עולם לו. הראה להם שכל מהלכו של עולם שלו הוא: תחת און. שנמצא בישראל: ראיתי אהלי כושן. שתומדים בגלוי ומחבלי' את ישראל ובהתכנעם לפניך ירגזון יריעו' וגו' הכל כתרגומו: הבנהרים. יש המיות שהן קיימות הראינו שכל אלה עשה ופי' המקר' כתרגומו הרכובותיך לגו ישועה: עריה תעור קשתך. נגלה נגלית גבורתך: שבועת מטות. שבועות שנשבעת לשבטים: אומר סלה. מאמר המקויים לעולם. אומר נקוד פתח וטעמו למעלה שהוא שם דבר. נהרות תבקע ארץ. כתרגומו: ראוך הרים יחילו. הרי נחלו ארגון שנדבקו זה עם זה: זרם מים עבר. בעבר הירדן תמו נכרתו המים ועבר קילוח שטף המים לספילו של נהר והבאים מלמעלה קמו עמדו: נתן תהום קולו. שבחוהו יושבי הארץ: רוס

ברוגז רחם תזכור. בזמן הרוגז והאף שהוא זמן הגלות תזכור להם אהבת אבותם כמו שאמר וזכרתי להם ברית ראשוני. לו יהיה רחם אחד מן רחמי. כלומר זכור להם רחמיך. כמו שאמר זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה. ודרך הדרש ר"חם בגימטר' אברהם. חשבון זה כזה כלומר זכור להם ברית אברהם: אלוה מתימן יבא. עתה ספר הגדולו' והגורלות שהראה אל ליישראל במדבר שיעשה להם כן בגאחם מהגלות תחלה כשנתן להם התורה. וזה אלוה מתימן יבא כמו שאמר בתורה וזרח משעיר למו כי תימן הוא שעיר. וכן מהר פארן כמו סל' בתור' הופיע מהר פארן: כסה שמים הודו. זהו הלפידים שרמו ביום מתן תורה שהיו מזהירי' השמים והארץ הודו. פי' הודו והדרו ותהלתו זהרו מן בהלו נרו עלי ראשי. וזכר שעיר ופארן כי הם סמוכי' להר סיני. ודרך הדרש ידוע וי"ת מתימן. מדרומא. ודעתו כלעת אונקלוס בפי' הפסוק. ותהלתו תרגמו כמשמעו ומימר תושבחתיה. וגנה כאור תהיה: זהו מה שאמר בתורה ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר. קרנים הידו לו. זהו כי קרן עור פני משה. כלומר הזיו ההוא היה מיד האל לו למשה. ואחר קרני' בלשון שני' כי הפני' שני לדדין. וי"מ קרני' על הלוחות שנתן למשה שהיו שניים והיו מזהירות בגראה ובגשתר. ושם חביון עוזו שם בסיני נגלה מה שהיה נחבא מעוזו עד היום ההוא כי לא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו שנגלה לו האל ית' בכבודו הגדול על הר סיני לעיני כל יש'. וי"מ חביון עוזו על האורן כמו שאמר עליו אתה ואהרן עוזך ושם היו נשתרו' הלוחות: לפניו ילך דבר. פי' אחז"ל במתי מדבר. והחכם ר' אברהם א"ע פי' על העמים כשנכנסו ישראל לארץ כמו שאמ' את אימתי ופחדי אשלח לפניך והמותי את כל העם וגו'. רשף. כיון והענין כפול במלות שונות. וכן ולחומי רשף והוא מילי הקדמת שהיא חמה דבר. לרגלין. לשבתי. כמו ויברך ה' אותך לרגלי: עמד השורפת וממיתה מהרה. עמד האורן בגלגל ארבע עשרה שנה עד שכבשו הארץ וחלקוהו במדה וימודד ארץ. רגזו אומות כמשמעו ומימר

רוֹם יָדָיו נָשָׂא׃ שֶׁמֶשׁ יָרֵחַ
עָמַד זְבֻלָה לְאוֹר חִצֶּיךָ יְהַלֵּכוּ לְנֹגַהּ
בְּרֹק חֲנִיתֶךָ׃ בְּזַעַם תִּצְעַד־אָרֶץ כְּאַף
תָּדוּשׁ גּוֹיִם׃ יָצָאתָ לְיֵשַׁע עַמֶּךָ
לְיֵשַׁע אֶת־מְשִׁיחֶךָ מָחַצְתָּ רֹאשׁ מִבֵּית
רָשָׁע עָרוֹת יְסוֹד עַד־צַוָּאר סֶלָה׃
נָקַבְתָּ בְמַטָּיו רֹאשׁ פְּרָזָו יְסֹעֲרוּ
לַהֲפִיצֵנִי עֲלִיצָתָם כְּמוֹ לֶאֱכֹל עָנִי
בַּמִּסְתָּר׃ דָּרַכְתָּ בַיָּם סוּסֶיךָ חֹמֶר
מַיִם רַבִּים׃ שָׁמַעְתִּי וַתִּרְגַּז בִּטְנִי
לְקוֹל צָלְלוּ שְׂפָתָי יָבוֹא רָקָב
בַּעֲצָמַי וְתַחְתַּי אֶרְגַּז אֲשֶׁר אָנוּחַ לְיוֹם
צָרָה לַעֲלוֹת לְעַם יְגוּדֵנוּ׃
כִּי־תְאֵנָה לֹא־תִפְרָח וְאֵין יְבוּל בַּגְּפָנִים
כִּחַשׁ מַעֲשֵׂה־זַיִת וּשְׂדֵמוֹת לֹא־עָשָׂה
אֹכֶל גֵּזֶר מִמִּכְלָה צֹאן וְאֵין בָּקָר
בָּרְפָתָיִם׃ וַאֲנִי בַּיהוָה אֶעֱלֹזָה
אָגִילָה בֵּאלֹהֵי יִשְׁעִי׃ יֱהוִה אֲדֹנָי
חֵילִי וַיָּשֶׂם רַגְלַי כָּאַיָּלוֹת וְעַל בָּמֹתַי
יַדְרִיכֵנִי לַמְנַצֵּחַ בִּנְגִינֹתָי׃

ג"ו

דבר

זָעִית דְּשַׁבְקַנִי לְיוֹם עָקָא לְעַיְדָן אַסְקָא גַּלְוַת עַמִּימִנִי יַתְּבְרִנַנִי׃ אֲרֵי מַלְכוּת בָּבֶל
לָא תִתְקַיָּם וְלָא תַעֲבַד שׁוּלְטָן עַל יִשְׂרָאֵל יִתְקַטְּלוּן מַלְכֵי מָדַי וּגְבָרֵי יָוָן לָא יִצְלְחוּן
וְלָא יִגְבּוּן קִיסוֹמָא מִירוּשְׁלֵם׃ כְּכֵן עַל נִיסָא וּפוּרְקָנָא דְּתַעְבִּיד לְמִשְׁיַחֵן וְלִשְׁאָרָא
דְּעַמָּךְ דִּי יִשְׁתַּאֲרוּן יוֹדוּן לְמֵימַר אָמַר נְבִיָּא אֲנָא בְּמֵימְרָא דַּיְיָ אֲבוּעַ אָדוּץ לֶאֱלָהָא
עָבִיד פּוּרְקָנִי׃ אֱלֹהִים יָיָ סָעִיד לִי בְּחֵילָא וּמְשַׁוִּי רַגְלַיְקָל לִין כְּאַיָּלְתָּא וְעַל בֵּית
תּוּקְפֵּי יַקִּימִנָּנִי לְרַדִּילֵיהּ נִיצְחָנִין וּגְבוּרָן וְקָדְמוֹהִי אֲנָא מְנַגֵּן בְּתוּשְׁבַחְתִּי׃

פתגם

ע"ר צואר ג' וסי' עד צואר יגיע׃ עד צואר יחצה׃ ערות יסוד עד צואר סלה׃ צללו ג' בקריאה וסי' צללו כעפרת במים אדירים׃ לקול צללו שפתי׃ כאשר צללו שערי ירושלם׃ וסימ' בלשון ארמי אעיל תרעא כאבראא׃ יגודנו ב' וסי' גד גדוד יגודנו׃ לעלות לעם יגודנו׃ חילי ג' בקריאה וסימ' חילי הגדול אשר שלחתי בכם׃ יי' ארני חילי׃ הן אשמח כי רב חילי׃

רוֹם יָדָיו נָשָׂא׃ שֶׁמֶשׁ יָרֵחַ עָמַד זְבֻלָה׃ רוס ידיהו נשא׃ לבא השמים הודו לו׃ עמד זבולה׃ במדוריהן כל תיבה שלריכה לת"ד בתחילתה המיל לה ה"א בסופה ופירשוה על מלחמת נבעון כתרגו׳: לאור חניך יהלכו׃ ישראל׃ בזעם תצעד ארץ׃ לגרש שבעת אומות׃ ליטע משיחך׃ שאול ודוד׃ ערות יסוד׃ חומות חויביהם׃ עד צואר׃ הוא נוכה החומה והמגדלים׃ רוס ידיהו נשא׃ המים היורדים מלמעלה קמו גד אחד והיה רם מאד כי הידלן לה חלא על כל גדותיו והיו מים רבים וכשעמדו קמו גד אחד גבוה זהו רוס ידיהו נשא׃ התהום נשא ידו לרוס׃ וי"ת בעבין אחד באחבלותך על טירה דסיני וגו׳: שמש ירח׃ במלחמת יהושע עם המלכים שעמד להם השמש וכן הירח עד יקום גוי אויביו׃ זבולה׃ בשמים שהם זבול ומכון להם כמו שאמר ויעמוד השמש בחצי השמים׃ זבולה׃ הה׳ נוספת כמ"א לילה כי המלה מלעיל׃ לאור חניך יהלכו׃ ישראל הלכו בלילה ומלרים רודפים אחריהם לאור הברקים ואבני הברד שהשליך ה׳ בנוסס מפני בני ישראל והברקים הם חצי הש"י וחניתו׃ והאויבים נגפו בהם וישראל הלכו לאור׃ ואע"פ שלא הזכי׳ בפסוק ברקי׳ כיון שהזכי׳ אבני הברד הרי הוא כאילו הזכיר ברקים כי לא יפלו אבני הברד בלא ברקי׳ גם אבני הברד לבנים מבהיקי׳ ונותניס אורה בלילה וביום ובלילה היתה׳ המלחמה שהרי התפלל יהושע על הירח שיעמד נ"כ עד יקום גוי אויביו׃ והנה היה גם בתוך גם שהאיר הירח בלילה עם הברד׃ בזעם׃ בזעמך על ז׳ גוים לעדת עליהם בארל׳ וכפל הענין במ"ם ואמר באף תדוש גוים׃ יצאתה ליטע עמך׃ ליטע משיחך כמו ויטע אהלי אפדנו׃ לישע את עמך׃ בהכנסם לארץ ז׳ גוים כן תלת לעתיד ליטע את עמך כמו שיצאת ליטע בהכנסם לארץ ז׳ גוים כן תלת ותושיעם והוציאם מהגלות ושובם לארלם׃ ומה שהמר יכת מחלת נקבת עבר במקום עתיד ורבים כמוהו׃ ובדברי הנבואה יבוא זה ברוב כי הנבואה מע"פ שהיה עתידה הרי היא כאלו נתקיימה לפיכך יזכרו בה בלשון עבר׃ משיחך׃ הוא משיח בן דוד׃ מחלת ראש מבית רשע׃ אז תמחץ ראש מחיל הרשע גוג׃ ערות׃ מקור כלומר תגלה עד צואר כלומר תמחץ ראש והיא מלך מגוג׃ וכן תגלה יסודם עד צואר׃ והם שרי החיל והמלכים אשר אתו׃ ערות ענין גלוי׃ וכן ערו ערו עד היסוד בה׃ והצואר הוא קרוב לראש׃ ויסוד הוא עיקר הבנין וקיומו לפיכך הוא משל על גדולי המחנה׃ נקבת במטיו ראש פרזיו׃ כלומר במטות גוג עצמו חנקב ראש פרזיו כלומ׳ מילותיו וקראש פרזיו לפי שיבאו לרוב והם יושבים סביבות ירושלם בפרזות יושבי הפרזות שמתפשטים בכל מקום שאין להם חומה שהסגירם׃ וכן אמר הוא מעלה על ארץ פרזות׃ ונאמר נ"כ פרזות תשב ירושלם מרוב אדם׃ ואמר שהקב"ה ישלח מהומה בהם שיתבקו וימתאו איש במטה שבידו את ראש רעהו׃ וכן אמר תהיה מהומה ה׳ רבה בהם וגומר׃ ואמר חרב איש באחיו תהיה׃ יסערו להפיצני׃ כלומר שיבאו ברוח סערה עלי להפיץ אותי בגויים׃ עלילותם׃ כמו לאכול עני במסתר׃ עלילותם ושמחתם תהיה להפיצני כמו שהיתה בים שתשבו לאכול עני והוא ישראל כשילאו ממלרים ורדף אחריו פרעה וחילו ותשבו נהכלו במסתר׃ כלו׳ כי חשב כי אין ה׳ רואה ואין כחו בים כמו שהיה במלרי׳ ותשבו לאכלו בשמחה כמו שאמר אמר אויב ארדוף אשיג ונומר עד שדרכת אתה בים סוסיך ויסר את חופן מרכבותיו ואז הכירו כי ה׳ נלחם להם בעבורם כמו שאמר הנסה מפני ישראל כי ה׳ נלחם להם במלרים כלו׳ ה׳ כמו שהיה נלחם בעבורם במלרי׳ כן נלחם להם עתה בעבורם כי ראו כי בקע להם הים והעבירם ביבש׳ והם לא יכלו לעבו׳ כמו שאמר ויהם את מחנה מלרים׃ דרכת בים סוסיך׃ ופי׳ דרכת בים סוסיך והעברת את ישראל בו והשלכת את מלרים בתהומות וטבעתו׃ וטעם סוסיך׃ פי׳ למעלה בפסוק כי תרכב על סוסיך׃ חומר מים רבים׃ כמו שאמר נגבו כמו נד עוזליס׃ חומר כל ונבור מן חמרי׳ חמרי׳: שמעתי׃ אמר הנביא שמעתי בנבואה הנה שיהיו בה ישראל בעת ההיא ביום בה גוג׃ ותרגז בטני׃ לאותה שתועה׃ ובטני רמז ללב כמו המו מעי לו כי ללב יכון לשון הרגז והסמיה והשמחה והשקט לא לבטן ולמעי׳ אלא לפי שהלב בכללם ישילו לשון הלב עליהם׃ לקול צללו שפתי׃ לקול השמועה הזאת צללו שפתי ונלילת השפתי׳ הוא השקת השפתי׳ ו׳ בזו מרוב פחד ורעדה׃ יבא רקב בעצמי׃ אפילו עצמי שהם הדבר הקשה אשר בגוף ירקבו לזאת השמוע׳ ותחתי ארגז׃ במקומי ארגז׃ אשר אנוח ליום צרה׃ אשר הייתי חושב שאנוח בארצי אחר שבתי מהגלות לארצי והנה נהפכה מנוחתי ליום צרה׃ לעלות לעם יגודנו׃ ויום צרה הוא היום שהשב גוג לעלו׳ לעם ירושלם וישראל ושיגודנו כלו׳ שיביא עליו גדודי העמי׳׃ וכן יגודנו והוא יגוד עקב ענין גדוד והיה גוד וגדד בענין אחד ובמהו רבים׃ לו יהיה לת יגודנו תמור הכפל ועל היום ההוא נאת׳ לדמיאל והית׳ עת צרה אשר כמהו לא נהית׳ מהיות גוי עד העת ההי׳ ונו׳ ואת׳ ישעי׳ הנבי׳ לך עמי בא בחדריך וסגר דלתך בעדך חבי כמעט רגע עד יעבו׳ זעם׳ וי"ת הפסוק כן אמר׳ בכל שמעי׳ ונו׳: כי תאב׳ לא תפרח׃ הפסוק הזה נאת׳ ל"ת על העמי׳ הנאספי׳ על ירושלם עם גוג ומגוג אמ׳ כי לא יגליתו אלא יכלו עם והנמלטי׳ שלא ימותו יגפו באיבריה׳ כמו שאמ׳ תחקב׳ עיניו בחוריהן ולשונ׳ תמק בפיהם והיו לאות בכל העמי׳ אשר ילכו בהם׳ יבול׳ כמו פרי׳ כמו ונתנה הארץ יבולה ושדמו׳ שדה זרע׳ מאכלה׳ בה"א כמו ממאכלה׳ לאן באל"ף׳ ברפתים׳ כמו רפת בקר בדברי רז"ל והוא בית הבקר זי"ת כן אחרי מלכו׳ בבל לא תתקיי׳ ונו׳: ואני בה׳ אעלוזה׳ אמ׳ הנביא בלשון ישראל כשיבלו מחנה גוג אני אעלוז בישוע׳ ישראל׳ וכל הענין במ"ם ואמ׳ אגילה באלהי ישעי׳ וזה שיראם על הבאריה הגמלה באופן שאגיל בישועה ולא אצטרך להצטער ע"פ סיבים בה שיבאו יגודנו לף על פלה ה אני מן הכלוכי׳ שיהר בה לאורה ושמחה׃

סליק ספר חבקוק

אבן עזרא

מהים כמו הקורא למי הים כשהענים עולים מהים והולכים להמטיר אל מקום שיצוה הש׳ על כן כתוב ושפכם יי׳ לגאות שמו׃ סוסיך׃ הם עפים שיצוה להמטי׳ על מקום רצוני ואל תתמה בעבור שקרא׳ סוסיו כמו הנה יי׳ רוכב על עב קל הש׳ עפים רכובו ומעם ישועה להושיע יושבי הארץ׃ עריה׃ לשון גילוי כמו וקיר ערה מגן ותלת תעור מבנין כפעל משרש אחר על משקל אף תיכון תבל התי"ו סימן הקשת ותעור תגלה הקשת וזאת כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם ונעשה שבועות מטות על החצי׳ וכבה כחוב דרך חניתך כאילו המטות נשבעו לקיים מאמרך סלה׃ נהרות תבקע ארץ׃ לנוכח הש׳ והארץ שהיא הבקועה היא הפעולה עד שתעשה כמו נהרות׃ רחוק ימילו׃ מקול הרעם׃ זרם מים עבר׃ עליהם על ההריס׃ נתן תהום קולו׃ שאון הים והנהר ונעשה רוס הפך תהום כמו כי אשא אל שמים ידי דרך משל שנשבע כאילו הוא נשבע ברומו של עולם לא פירושו שהשמים הרמו גבורתם על הגשם׃ שמש כל אחד מהם עמד בזבולו והנעשה אין צורך לשמש ביום ולא לירח בלילה כי לאור חניך יוכלו ללכת בני אדם׃ לנגה׃ הנעשה כפול׃ בזעם׃ הנעשה כאשר תזעם על הים ועל הנהרים ככה כאשר תלעד בזעם על הארץ מיד תרוש גוים׃ יצאתה׃ בעבור ישועת עמך׃ ליטע את משיחך׃ מלך יהודה׃ מחלת׃ כל ראש׃ ערות׃ לגלות יסודם עד לוארם׃ נקבת׃ הרשע מלך הגויים הפך ישועת משיחך׃ במטיו׃ על הרשע לבדו נקבת ראשו ראש ומלך על פרזיו והנה עתה יסערו יתנועעו כמו ואסערם׃ ונעשה להפיצני להפיץ את ישראל׃ עלילותם׃ כמו עלן לבי׳ וכאשר יהיה מפוזר יאכלוס העמים ור׳ משה אמר ישמחו בעבור שתרעב ארץ ישראל כי העני יאכל לחמו בסתר שלא יחטף ממנו׃ דרכת׃ הנה האויב מוכן לבוא לצור עלינו ואתה דרכת בים סוסיך הנעשה כי עבדיך חוליכם ליס על ששבו מימיו כמו חומר ולא תשקה ארץ ישראל ובעבור זה הנביא אמ׳ על לשון ישראל זאת הנבואה׃ שמעתי ותרגז בטני׃ בעבור חסרון המאכל׃ ונעשה לקול בעבור זה הקול׃ צללו שפתי׃ שתכה זאת את זאת מנזרת מגלתים והזכיר שפתי כי הפה שער המאכל׃ יבא רקב בעצמי׃ כי בהפסק המאכל שיהיה הבשר אז העצם תרקב׃ ותחתי ארגז׃ במקומי בארץ ישראל׃ אשר אנוח׃ שחשבתי שאמצא מנוחה בבוא התבואה אם יבוא צר׃ לעלות לעם יגודנו׃ גדוד והנה הדבר הפוך׃

כי

גוי עד העת ההי׳ ונו׳ ואת׳ ישעי׳ הנבי׳ לך עמי בא בחדריך וסגר דלתך בעדך חבי כמעט רגע עד יעבו׳ זעם׳ וי"ת הפסוק כן אמר׳ בכל שמעי׳ ונו׳: כי תאב׳ לא תפרח׃ הפסוק הזה נאת׳ ל"ת על העמי׳ הנאספי׳ על ירושלם עם גוג ומגוג אמ׳ כי לא יגליתו אלא יכלו עם והנמלטי׳ שלא ימותו יגפו באיבריה׳ כמו שאמ׳ תחקב׳ עיניו בחוריהן ולשונ׳ תמק בפיהם והיו לאות בכל העמי׳ אשר ילכו בהם׳ יבול׳ כמו פרי׳ כמו ונתנה הארץ יבולה ושדמו׳ שדה זרע׳ מאכלה׳ בה"א כמו ממאכלה׳ לאן באל"ף׳ ברפתים׃ כמו רפת בקר בדברי רז"ל והוא בית הבקר זי"ת כן אחרי מלכו׳ בבל לא תתקיי׳ ונו׳: ואני בה׳ אעלוזה׳ אמ׳ הנביא בלשון ישראל כשיבלו מחנה גוג אני אעלוז בישוע׳ ישראל׳ וכל הענין במ"ם ואמ׳ אגילה באלהי ישעי׳ וכת"י יכתוב על ניסא ופורקנא דתעביד למשיחך ונו׳: יהוה אלהי׳ חילי ויסם רגלי כאילות לרדוף אויבי׳ ועל במותי ידריכני׳ עזרני שאדריך על נגם ואדרסם באחרי׳ ואמר כן לפי שירושלם נבוהה מכל האחרלות ואשורך על הגם שיפגה לי׳ ואמר למנצח בנגינותי׃

דבר

צפניה א

דבר ה׳ אשר היה אל צפניה בן כושי בן גדליה בן אמריה בן חזקיה · י״א כי חזקיה זה חזקיה מלך יהודה ואפשר אלא שאין בזה ראיה אבל באמת גדולי היו אבותיו לפיכך נזכרו · ושלשה נביאים כתבאם בימי יאשיהו ירמיהו צפניה חולדה · ואר״ל כי ירמיה היה מתנבא בשוקי׳ וצפניה בבתי כנס׳ וחולדה אצל הנשים · ונבואתו היתה קול׳ שסבו יאשיהו ויהודה מרעת׳ : אסוף אסף · אסף מקיר מן אסף והוא ענין כליון · כמו ואספת את נפשך ונפש ביתך · אסף אית״ן מבנין הפעול מנחי העין מענין ספו תמו · והקל הוא פעל עומד והכבד יונא · וכן אסף אסיפס · אמר שיכלה כל מי מעל פני האדמה ר״ל מעל ארץ ישראל · ואמר כלל ומפ״ר פירש : אסף אדם ובהמה · אסף עוף השמים ודגי הים · ומה שאמר עוף השמים ודגי הים הוא על דרך הפלגה כמו שאמר בירמיה מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו וכן אמר בהושע בחית השדה וכעוף השמים ודגי הים יאספו · ויתכן כמשמעו כי רוב העופות לא יסבלו במדבר כי אם במקום הישוב שימצאו זרעי׳ ופירות ופרחי אלנות וכשיחרב הישוב אחד יבאו לישוב אחר וכן פירשנו בירמיה ובהושע · וכן דגי הים לא יעמדו ברוב כי אם בימים שהם קרובי׳ לישוב : והמכשלות את הרשעים · ימצאו המכשלו׳ את הרשעי׳ שיכשלו בהם · כלומר יזדמנו להם : כלומר יבאו לקראתם צרות שיכשלו בהם שימותו · ויונתן תרגם דסניא׳ תקלת רשיעין · ואמ״כ אמר והכרתי את האדם · וכן אמר מתחילה אסף אדם ואם כן למה פרט את הרשעים לפי שהמשיל לעופות שהרשעי׳ לא ימצאו מן המכשולות שהם החרב והרעב והדבר והשאר שאינם רשעים נמודי׳ · וכן הצדיקים יגלו והארץ תשאר שממה מאין אדם ובהמה : ונטיתי ידי · את שאר הבעל · מה שנשאר עדיין בעבוד׳ הבעל כי בני יהודה לא החזיקו כל כך בעבוד׳ הבעל כמו בני ישר׳ כי אחאב החזיק בעבוד הבעל ואחריו שאר מלכי ישראל · ואפשר כי מה שאמר והכרתי הוא על ידי יאשיהו המלך שבער הכל כמו שכתוב · או אמר על חרבן הארץ כי מלכי יהודה אחר יאשיהו עשו הרע בעיני השם · ואמר שהאלילים יכלו עם עובדיה׳ כמו שכתוב בתוכחו׳ התורה ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם : את שם הכמרי׳ עם הכהנים · הכמרים הם המשרתים וגם לשם ע״ז : הכהנים הם המשרתים לפני ע״ז ויאבד שמם וזכרם מן העולם · ואת המשתחוים הנשבעים׳ במלכם · פעם משתחוי׳ לה׳ ופעם למלכם שהיא הע״ז שהמליכוה עליהם והנה הם משתחפי׳ עם האל ית׳ דבר אחר לעבדו · והכתוב אומר לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם · ויונתן תרגם דמקיימין בשמא דה׳ תייבין וימין בשום את כומריהון · כ״א פת כריהון : ואת הנסוגים · כמו לא נסוג אחור לבנו כלומר שלא הלכו בדרכיו ולא שמרו תורתו · ואשר לא בקשו את ה׳ · ואע״פ שלא עבדו ע״ז אלא שאומרי׳ בלבבם לא ייטיב ה׳ ולא ירע ומה הועלת לדרוש אותו ולבקש מלפניו · כל אלה שזכר הם בכלל העונש שימצאם המכשולו׳ ויכלו ואליהם הוא אומר : הס מפני ה׳ אלהי׳ י״ל דוש והשתחוה מפניו שהייתם סבורי׳ שלא יביט אל מעשיכם הסו מפניו כי קרוב יומו שיבוא עליכם · זבח · חללי הרשעים · הקדיש קראיו · זימן לאותו זבח קראיו הם עוף השמי׳ וחית השדה לאכול החללי׳ כמו שאמר בתוכחו׳ התור׳ והית׳ נבלתך למאכל לעוף השמי׳ ולבהמת הארץ : והיה ביום זבח · על השרי׳ ועל בני המלך כי הם העשקי׳ דלים כי יש לאל ידם הם יפלו בחרב ביום זבח והוא יום החרבן · וכן כתיב ושחט מלך בבל את בני צדקיהו לעיניו וגם את כל שרי יהודה שחט ברבלת׳ : ועל כל הלובשים מלבוש נכרי · פי׳ אע״ל כשהיו רואים לשום אדם שהיה להם כח עליו מלבוש נאה היו בוזלים אותו ממנו ולובשים אותו · והחכם רבי אברהם א״ע ז״ל פי׳ מלבוש נכרי כנגד כל מעשה דרך נאות שלא ילבש אדם במלבושיהם · וי״מ מלבוש ע״ז · וי״ת ועל כל המתרגשין למפלח לטעותא · וי״מ אנשים שמראים עצמם פרושים וחסידים ולובשים מלבוש נכרי שלא כשאר העם כדי שיכירום במלבושיהם שהם פרושים ודרכיהם רעים : ופקדתי על כל הדולג · על המפתן · פי׳ אע״ל על עבדי השרי׳ או על נערי המלך כשהיו רואי׳ בבית העני חפץ שימצאהו נאה יכנסו בבית העני במרולה זהו שילנו על מפתן בית העני מרוב חפזם לקחתו ויביאו אותו אל אדוניהם זהו המתלאי׳ בית אדוניהם חמס ומרמה · והחכם רבי אברהם א״ע פי׳ על מפתן הבית בית אדוניה׳ מרוב שמחת׳ שבאו׳ למלא בית אדוניה׳ חמס ומרמה · וי״ת על כל דמהלכין בנמוסי פלשתאי · ר״ל שלא היו דורכים על המפתן של בית ע״ז כמו הפלשתים שנאחר בהם על כן לא ידרכו כהני דגון אבל בישראל כתיב הדולג על המפתן : והיה מעשר הדגים · שער שהיה בירושלים שהיה נקרא שער יותר חלומות העולם · באומות כתיב על כן לא ידרכו כהני דגון אבל בישראל כתיב הדולג על המפתן : ויללה מן המשנה · הוא בית המדרש כמו שנאמר בספר המלכים והיא ישבת בירושלים במשנה · ות״י בבית אולפנא · וספר נדול מהנבעות · מקומות הם בירושלים או סמוך לה כמו נבעת גרב הנזכר בספר ירמיה · וי״ת קל נוחתא מתרע פוריא ויללה מן עפלא ותברא רבא מן גובעתא · כ״א מן נבעתא ובמדרש אנדה שער הדגים זה עכו שנתונה בחיקם של דגים · ויללה מן המשנה זה לוז שהוא שכן לירושלים וספר גדול מהנבעות זה לשורי שיושבת בראשי ההרים : הלילו

פתגם נבואה דהויתה דבר ה׳ עם צפניה בר כושי בר גדליה בר אמריה בר חזקיה ביומי יאשיהו בר אמון מלך שבטא דבית יהודה : שיצאה אישיצי כולא מעל אפי ארעא אמר ה׳ : אסיף אנשא ובעירא אסיף עופא דשמיא ונוני ימא על דסגיאה תקלת רשיעיא ואשיצי ית אינשא מעל אפי ארעא אמר ה׳ : וארים מחה גבורתי על אינש יהודה ועל כל יתבי ירושלם ואישיצי מן אתרא הדין ית שאר בעלא וית שום כלחיהון עם כומריהון : וית דסגדין לאינוריא לחילי שמיא וית דסגדין די מקיימין בשמא דה׳ תייבין וימין בשום פתכריהון : וית דאסתחרו לאחורא מבתר פולחנא די ה׳ ולא תבעו ית דחלתא די ה׳ ולא בעו מן קדמוהי : ספו כל רשיעיא מן קדם ה׳ אלהים ארי קריב יומא דעתיד למיתי מן קדם ה׳ ארי אתקין ה׳ קטול ערע מזמנוהי : ויהי ביום קטלא דעתיד למיתי מן קדם ה׳ ואסער על רברביא ועל בני מלכא ועל כל דמתרגשין למפלח לטעותא : ואסער על כל דמהלכין בנימוסי פלשתאי בעידנא ההיא דמלן בית רבונהון חטוף ונבלין : ויהי בעידנא ההיא אמר ה׳ קל צוחתא מתרע נוניא וילולא מן עופא והברא רבא מן גבעתא :

דבר יהוה׳ אשר היה אל־ צפניה בן־כושי בן־ גדליה בן־אמריה בן־ חזקיה בימי יאשיהו בן־אמון מלך יהודה: אסף אסף יהודה: כל מעל פני האדמה נאם־יהוה: אסף אדם ובהמה אסף עוף־ השמים ודגי הים והמכשלות את־ הרשעים והכרתי את־האדם מעל פני האדמה נאם־יהוה: ונטתי ידי על־יהודה ועל כל־יושבי ירושלם והכרתי מן־המקום הזה את־שאר הבעל את־שם הכמרים עם־הכהנים: ואת־המשתחוים על־הגגות לצבא השמים ואת־המשתחוים הנשבעים ליהוה והנשבעים במלכם: ואת־הנסוגים מאחרי יהוה ואשר לא־בקשו את־יהוה ולא דרשהו: הס מפני אדני יהוה כי קרוב יום יהוה כי־הכין יהוה זבח הקדיש קראיו: והיה ביום זבח יהוה ופקדתי על־השרים ועל־בני המלך ועל כל־הלבשים מלבוש נכרי: ופקדתי על כל־הדולג על־המפתן ביום ההוא הממלאים בית אדניהם חמס ומרמה: והיה ביום ההוא נאם־ יהוה קול צעקה משער הדגים ויללה מן־המשנה ושבר גדול מהגבעות: הילו

ספר צפניה

רשי

אסף אסף · נשון כליון כמו ואספת את נפשך למיב׳ ומ״לף חסרה בתיבה שנייה שהרי היה לו לכתו׳ מאסף אבל יש כאלה הרב׳ כמו לא יהל שם ערבי שהו׳ כמו לא יאחל : והמכשלו׳ את הרשעים · הם ע״ז : אח שאר הבעל · שלא תהא שארית לזכרונו : הכמרי׳ עם הכהנים · פלאיהון עם כומריהון : ואת הנשבעי׳ ליי׳ · וחוזרים ונשבעי׳ במלכם בע״ז שלהם עושין ע״ז עיקר לומר אם אין אתה מאמין בשבועת השם הריני נשבע לך בע״ז : הקדיש קרואיו · זימן חיילותיו ליום מועד : מלבוש נכרי · חכשיטי ע״ז : הדולג על המפתן · ת״י דמהלכין בנימוסי פלשתאי שלא היו דורכים על מפתן דגון שנאמר על כן לא ידרכו כהני דגון וגו׳ : משער הדגים · ת״י מתרע נוניא ושער היה בירושל׳ וכך שמו : מן המשנה · משער העשות שהוא שני לו :

יונתן

אבן עזרא

כי תאל׳ · הזכיר כל דבר שיעשה דם ויוכל האדם לחיות בהם והזכיר התנים כי הלחים ואף כי הבהמים מולידים ומביאים בחדש דם רב אשר יחיה בו וכבה הענבים ופרי העץ כמו הגנו וסקד ורמון ותפוח היכם מולידים דם ומלא יבול כמו ונתנה הארץ יבולה ושמן זית כאשר יבשל בו האדם ירקות גם הוא מוליד דם ועשב כחש כאילו לא היה זית בחולדתו : ודמות · כמו ודמה לפני קמה גם הזכיר הבשר · מחבלה כמו מחבלאיך : רפתים · מקום מלוגם : ואני · אמר הנביא בנבואתו כי על כן זה הוא לא ידאג לבו רק לבו שמח כי בטחונו בשם שיושיענו : יי׳ חילי · כחי יוליכני לאור : ידריכני · שלא אכשל : למנצח · פירשתיו בספר תהלות :

ספר צפניה

הזכיר הכתו׳ שמות האבו׳ עד שהגיע לנכבד והוא חזקיה המלך והמה על דרך הסברא אחריה היה אחי מנש׳ ואל תתמה בעבור כי יאשיהו שליטי לחזקיהו כי יותר ממאה שנים יש חיוש שב״ל חזקיהו להוליד עד מלך יאשיהו : אסוף · אל״ף אסוף סימן העתיד מהבנין הנוסף מגזרת ספו תמו פי׳ הבנין העתיד האסוף כל פעל רמוי להיות משלש אותיות וכשיבוא הפעל בלשון הפעיל הכביד האביד השמיד הוא קרוי בנין הנוסף וי״א כי אל״ף אסוף כיוסף בתו אלף אדום ידושמו : אסף · עתה פי׳ מלת כל אדם ובהמה ועוף השמים ודגי הים · ונעשה פני האדמה ארץ ישראל : והמכשלות · הרשעים לבדם תהיל׳ המכשלו׳ על כן והכרתי את האדם שהם רשעים וכן אומר לעונים אולי תסתרו : ונפיתי · שאר הבעל · נוף הבעל · ורבי משה הכהן אמר כמו שאר יעקב : עם הכהנים · הם המשרתי׳ כי ככה מלת כל כהן והעד וכהנו לי : ואת המשתחוים · באשר הם נשבעים לשם ולמלכם הם המרמים כי הם עבדי השם : ואת · בפרהסיא : הס · אמר הנביא למשכיל : הקדש · הכין וזימן : והיה · דרך משל על אות הרשעים : מלבוש נכרי · כנגד כל עם הארץ דרך גאות : ופקדתי · הדולג · מרוב שמחת׳ אותם שבאים לתלת בית אדוניהם מחמס ומרמה ירחו בהכנסם לבית המלך להביא אותו המחמס בעברם על מפתן הבית כאילו הם דולגים מרוב שמחתם מפתן בית המלכה הם הפקידים שיקחו יביא האדם בחזקה או במרמה להחדלות לאדוניהם : והיה · בעבר הדגים היה בירושלים · מן · המרמון משנה לאלך שהוא בתוך העיר : ושבר גדול מחוץ לירושלים כי הרים סביב לה : הלילו

הילילו יושבי המכתש. נחלא דקדרון שעמוק כמכתשת זה ת"י. ומדרש אגדה משער הדגי' זו עכו הנתונה בחיקו של הים שעשו גלודים דגים הרבה. מן המשנה לוד שהיא משנה לירושלם. מהגבעות זו לשרי שיושב' בראשי ההריס כלפור. יושבי המכתש זו טבריא שעמוקה מכל ארץ ישראל: כי נדמה כל עם כנען. ת"י אחרי איתבר כל עמא דתמן עובדיהון לעובדי עמא דארעא דכנען: כל נטילי כסף. כל עתירי נכסיא טעון' משא כסף וזהב כמו כובד האבן וגטל החול לשון משא: אחפש את ירושלם בנרות. אדקדק בעונותיהם. הקופאים הלפי' על שמריה. ויש הברזל מתרגמינן וקפ' פרזלא האומרי' בלבבם לא ייטיב יי'. לעושי רצונו: ולא ירע. לעובדי רצונו: מר גורת שם גבור. הגבור יצרח שם קול מר: יום שואה. לשון שממון. ומשואה שממון יותר: והצרותי לאדם. לישראל הקרויים אדם: ולחומם. בשרם ולשון ערבי בשר קורין אל לחם: כגלים. רעי. התקוששו. התלקטו והאספו יחד כמו לקוש קש: וקושו. מעשיכם הטוו מעשיכם לדעת קונכ' ורז'ל דרשו קשוט עצמך ואח"כ קשוט אחרים עשו שניהם לשון היקש אדם המשוה עצמו ויסר דרכו: הגוי. לא נכסף. דלא חמד למיתוב לאורייתא: בטרם לדת חוק. לפני בא הגזירה: כמוץ עבר. הרי זה מקרא קצר כמוץ העובר מלפני רוח וכעשן העובר מלפני השמש וזהו תרגומו של עבר יום כך תרגמו יונתן דתיהון דמן למול' דנשבא רוחא וכתגנא דעדי מן קדם יומא. א כי

אבן עזרא

הילילו יושבי המכתש. משלה היתה בירושל' לסוחרי' ולמחליפי' והיא קרויה מכתש כי כל רחובו' העיר יש להם שם הנודע לכל בני העי': עם כנען. כל סוחר כמו כנען בידו מאזני מרמה: ונדמ' נכרת: נטיל כסף. כמו משא: והיה. טעם אחפש בנרות כי בנר יוכל אדם לראות מה שיש בחדרי חדרי' כי אור השמש לא יכנס שם וככה נר אלהים נשמת אדם חופש והנה בנרות כאילו בנרות אחפש': הקופאי'. שהם שאנכי' ושקטים ומלת קופאי' כמו קפאו תהומו' דבר השוכן ומקובץ ביחד נקרא קפאון וככה זה קופאי' הסוכני' בטח על מקומ': והיה חילם. כוחם ואונם: ובנו. פועל עבר הבתי' שבנו לא ישבו שם עוד: קרוב יום. נקמת יי' וביום ההוא קול מר צורח שם גבור שם כל גבור צורח מר בקולו יצעק לעקה מרה: יום. שואה ומשואה. כמו בוקה ומבוקה: יום חשך. כדרך וקדר עליהם היום: יום שופר. ותרועת האויב הפנות כמו נבעות: והצרותי לאד'. שהם בערי הבצורו': ושפך דמם. לרוב כעפר: ולחומם כגללים. בשרם בלשון ישמעאל וכמוהו ויסתר עלימו בלחומו: כגללים. כמו בגללי צאת האד': גם. הטעם נפשם גם כספם: התקוששו וקשו. הפעם התווכחו והוכיחו ור' משה אמר התקבצו וקבצו מגזר' מקושש קש שהוא לאסוף הקש ואחרי' אמרו כמו פרבוש וקבתי ושבתי: לא נכסף. אינו אהוב ונחמד לגויים מגזרת נכספה וגם כלתה: בטרם לדת חק. בטרם בא יבא העתיד שיסיבכם כמוץ עובר אשר תדפנו רוח: בקשו. אם פעלתם משפט עד עתה בקשוהו והוסיפו ענוה בטרם בוא אותו היו' בקשו אל תבקשו עוד מפלשתי': כי

הילילו יושבי המכתש כי נדמה כל-
עם כנען נכרתו כל-נטילי כסף:
והיה בעת ההיא
אחפש את-ירושלם בנרות ופקדתי
על האנשים הקפאים על-שמריהם
האמרים בלבבם לא-ייטיב יהוה
ולא ירע: והיה חילם למשסה
ובתיהם לשממה ובנו בתים ולא
ישבו ונטעו כרמים ולא ישתו את-
יינם: קרוב יום-יהוה הגדול קרוב
ומהר מאד קול יום יהוה מר צרח
שם גבור: יום עברה היום ההוא
יום צרה ומצוקה יום שאה ומשואה
יום חשך ואפלה יום ענן וערפל:
יום שופר ותרועה על הערים
הבצרות ועל הפנות הגבהות:
והצרתי לאדם והלכו כעורים כי
ליהוה חטאו ושפך דמם כעפר
ולחמם כגללים: גם-כספם גם-
זהבם לא-יוכל להצילם ביום עברת
יהוה ובאש קנאתו תאכל כל-הארץ
כי-כלה אך-נבהלה יעשה את כל-
יושבי הארץ:
התקוששו וקושו הגוי לא נכסף:
בטרם לדת חק כמוץ עבר יום בטרם
לא-יבא עליכם חרון אף-יהוה
בטרם לא-יבא עליכם יום אף-יהוה:
בקשו את-יהוה כל-ענוי הארץ
אשר משפטו פעלו בקשו-צדק בקשו
ענוה אולי תסתרו ביום אף יהוה:
כי
אילילו כל דיתבין בנחלא דקדרון
ארי אתבר כל עמא דמן
עובדי דון לעובדי עמא דארעא
דכנען אשתיציאו כל עתירי נכסיא:
ויהי בעידנא ההיא אפקיד בלושין
ויבלשון ית ירושלם כמא דבלשין
בנברשתא ואסער על גברא
דשלן שליוא על נכסהון דאמרין
בלבהון לא רעוא קדם יי לאיטבא
ואף לאבאשא: ויהון נכסיהון לעדי
ובתי דון לביזא ויבנון בתין ולא
יתבון ויצבון כרמין ולא ישתון ית
חמרהון: קריב יומא דעתיד למיתי
מן קדם יי רבא קריב ומוחי לחדא קל
יומא דעתיד למיתי מן קדם יי די ביה
מריר וצוח תקף גיברא מיתקטלין:
יומא תעבור יומא ההוא יום עקא
ועיוק יום ריגוש ואתרגושא יום
חשוך וקבלא יום ענן ואמטתא:
יום שופרא ויבבא על קרויא
בריכתא ועל רמתא מנטלתא:
ואעיק לבני אינשא ויהכון כסמן ארי
קדם יי חבו וישתפיך דמהון לעפרא
ונבילתהון כסחיתא: אף כספהון
אף דהבהון לא יוכל לשיזבותהון
ביום רוגזא דיי ובאשא פורענותיה
יסופון כל ארעא ארי גמירא
ברם שיצאה יעביד עם כל יתבי
ארעא: אתכנשו ואתו ואתקרבו
עמא דלא חמיר למתב
לאוריתא: עד לא תפוק עליכון
גזירת בית דינא ותהון דמן לכמוצא דנסבא רוחא וכטולא דעדי מן קדם יומא עד
דלא ייתי עליכון תקוף רוגזא דיי עד לא ייתי עליכון יום רוגזא דיי: תבעו ית
דתלתא דיי כל ענותני ארעא דדיני רעותיה עבדו תבעו קושטא תבעו ענותנותא
מאים יתגין עליכון ביום רוגזא דיי:
ארי

על האנשים ה' וסי' נמסר בסדר שמות וכמלכים ב' סימ' י"ח. ישבו ג' בקריאה וסי' וירדו מעל ארמתם. והיה חילם למשסה. עשירים כשפל ישבו. וחד וישבו ויקח בועז עשרה: לאדם ה' בקריאה וסי' מי שם פה לאדם או מי. והצרתי לאדם. ידעתי יי' כי לאדם דרכו. ויאמר לאדם הן יראת יי'. כמים הפנים לפני'. וכל קהלת דכוו' במ"א לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת. וסימ' בלשון ארמי לבא דידע עקא בפומיה אמר. בקשו ז' וסימ' אשת בעלת אוב. דרשו יי' ועזו בקשו פניו תמיד. וחברו. בקשו את יי' כל ענוי ארץ ג' בו. לך אמר לבי בקשו. וחד ובקשו ברחובותיה:

בדמה
אל חסא מוחב
אל גו הין

לאדם
אל קמן וכיי
לבא ריוש
אתה נפומיה
אחר

ב

הילילו יושבי המכתש. מקום עמוק בירושל'. וי"ת יתבי בנחלא דקדרון. ובמדרש אגדה יושבי המכתש זו טבריא שהיא עמוקה מכל ארץ ישראל. כי נדמה כל עם כנען. סוח' כמו כנען בידו מאזני מרמה. כנעניה נכבדי הארץ. נדמ'. נכר' כמו נדמה נדמה מלך ישראל. כדמו עמי. וי"ת כנען כמשמעו אחרי אתברו כל עמא דעובדיהון דמא לעובדי עמא דארעא דכנען. נטילי כסף. נושאי הכסף והם הסוחרי' כמו שאתר עובר לסוחר. וי"ת כל עתירי נכסיא: והיה בעת ההיא אחפש את ירושלם בנרות. כמו שמחפש אדם הדבר בנר שהוא חופש יפה כן אחפש את ירושלם לבע' כל הפושעים שבה. וכן אמר נר אלהי' נשמת אדם חופש כל חדרי בטן. ות"י אפקד בלושין ויבלשון את ירושלם כמו שמבלשין בנברשתא: הקופאי' על שמריהם. שהם שקטי' בתיהם על ממונם כמו היין שהוא שקט על שמריו הדבר הסוכן ומקובץ ביחד כמו המים הקופאי' והחלב הקופא נקרא קפאון שהוא עומד ואינו נע. וה"י דשלן שלוה על נכסיהון. לא ייטיב ה' ולא ירע. אין הטוב והרע הבא על האדם מאתו כי לא יעניש בהתחוני'. וי"ת לא רעוא קדם לאוטבא לצדיקיא' ולא לאבאשא לרשיעיא: והיה חילם. נכסיהם יהיו לבז. ובנו בתי'. הבתים שבנו לא ישבו בהם זמן רב כי מהרה יגלו מהם וכן הכרמים שנטעו לא ישתו יינם כי אם מעט זמן: קרוב יום ה'. ואחר מאד כמו מהירות. והוא תאר בשקל ושבת הני את המתי'. מר צורח. מריס קול יקורא מר וכן ויבאו אל ארץ מקיש גבוה. המר כאילו יום ה' קורא ומגביה קולו וקורא מר. ואמר שם גבור שם יבאו גבורים להרגם. או שם יהיו הגבורים נהרגי'. וכתי' תמן גברא מתקטלין. והחכם רבי אברהם פי' שם יהיה הגבור צורח מר: יום עברה. מבואר הוא. והפסוק כולו כפול בענין במ"ש לחזק הענין: יום שופר ותרועה. שיראו האויבי' עליהם כשיכבשו הערי' הבצורו' הפנות. הם המגדלים: והצרותי לאדם. הצרותי מלרע. לאדם הלמ"ד קמוצה. פי' והצרותי אל האדם שיהיו תוך הערי' במצור שיהיו בה בלחץ צר ומיס לחץ כעפר שהוא נשפך לרוב שאין אדם חוסם על שפיכותו כן יפך דמם בלי חמלה לרוב. ולחומם כגלים. בשרם יהיה נשפך בחשפות כמו הזבל. וכן ויאמר עלימו בלחומו בבשרו: גם כספם. אך נבהלה. אותה הכלה תהיה נבהלה כלומר תהיה בבהלה פתאום. וי"ת ארי גמירא ברם שיצאה: התקוששו וקשו. ענין חפוש הדברים ולקיטתם כמו לקוש קש. מקושש עצים. וכן פי' התקוששו התחפשו מומיכם וחפשו מומי אחרי' אחר כך ובערו אותם. וכן ארז"ל מזה הפסוק קשט עצמך ואח"כ קשט אחרי'. ועוד אמרו נקשט גרמין עד לא נקשט אחרכין. וקשו. הפי"ן דגושה להסרון הכפל. כמו סבו את העיר: הגוי לא נכסף. לא נכסף ולא התאוה אל זה להתקושש ולקוש כמו נכספת לבית אביך. ות"י דלא חמיד למיתב לאוריתי ואחז"ל כתב זה הגוי שאינו נכלם ולא יבוש ממעשיו מלשון ר"ל איכסיף באכסופי אפין: בטר' לדת חק. בטרם שיולד חק היום הבא כלומר הגזרה התקוששו. וח"י עד לא תפוק עליכון גזירת בית דינא. כמוץ עבר יום. המאוחר מוקדם וכן היא הכונת הפסוק בטרם לדת חק יום כמוץ עבר כלומר בטרם לדת חק היום שתהיו כמוץ עובר מפני רוח. או בטרם יום לדת חק והמאוחר מוקדם במקרא רבים כמו מקום שם קבר מקום שם. הידעת כי אז תולד הידעת אז כי תולד. ומספד אל יודעי נהי ויודעי נהי אל מספד והדומים להם רבים. וי"ת בחסרון מלים והון דמן לבמולא לכשבא רוחא וכטלא דעדי מן קדם יומא. כלומר מפני השמש. נוסחא אחרת וכתגנא דעדי מן קדם יומא: בקשו את ה'. אמר כנגד ענוי הארץ אשר בישראל כי אף על פי שחטאו רוב ישראל בשת יירו בהם רבים מוכים וירקי אלהים כמו שאמר האל לאליהו והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו ונאמר על חרבן הארץ נתנו נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ. ואף על פי שהיו עבדי האל ית' והסידיו נפלו בחרב עם הרעי' כמו שכתוב כי עד לדק ישוב משפט. בקשו לדק. בקשו הלדק והענוה עם האחרים כלומר השתדלו בכחכם להשיבם אל דרך טובה. אולי תסתרו. תסתרו אלא תמותו בחרב עם הכלל. אבל מן הגלות לא הבטיחם כי כבר נגזרה גזירה בימי מנשה כמו שכתוב ונאמר ליאשיהו המלך ונאספת אל אבותיך בשלום ולא תראנה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה: אף ה'. ואף על פי שיהיה יום אף ה' עליכם אף על פי כן אל ישמחו שכיניכם הרעים לכם:

כי

אֲרִי עַזָּה שִׁבְיָקָא תְּהֵי וְאַשְׁקְלוֹן לְצָדוּ
אַשְׁדּוֹד בְּטַהֲרָא יְתַרְכּוּנָהּ וְעֶקְרוֹן
תִּתְעַקַּר: וַוי דְּיָתְבִין בְּסַפַּר יַמָּא
עַמָּא דְּחַיָּבִין לְאִשְׁתֵּצָאָה גְּזֵרַת
פִּתְגָמָא דַּיְיָ עֲלֵיכוֹן דְּיַתְבִין בְּכְנַעַן
אַרְעָא פְּלִשְׁתָּאֵי וַאֲבָדְיָנָךְ מִבְּלִי
יְתִיב: וּתְהֵי סְפַר יַמָּא דִּי רְוָוֹת בֵּית
מִישְׁרֵי רַעְיָן וְחוּטְרִין דְּעָן: וִיהֵי
עַדְבָא לִשְׁאָרָא דְּבֵית יְהוּדָה עֲלֵיהוֹן
יִתְפַּרְנְסוּן בְּבָתֵּי אַשְׁקְלוֹן כַּד בְּרַמְשָׁא
יְבִיתוּן אֲרֵי יְעוֹל דָּכְרָנֵיהוֹן קָדָם יְיָ
אֱלָהֲהוֹן וְיִתּוּב נַלְוָתְהוֹן: שְׁמִיעַ
קֳדָמַי חִיסּוֹדֵי מוֹאָב וְאִתְרַבְרְבוּת בְּנֵי
עַמּוֹן דַּחֲסִידוּ יַת עַמִּי וְאִתְרָרְבוּ עַל
תְּחוּמֵיהוֹן: בְּכֵן קַיָּים אֲנָא אָמַרְיָ
צְבָאוֹת אֱלָהָא דְּיִשְׂרָאֵל אֲרֵי מוֹאָב
כְּסְדוֹם תְּהֵי וּבְנֵי עַמּוֹן כַּעֲמֹרָה
מִשְׁמַט מְלוּחִין וּמַחְפּוֹרִין דְּמֶלַח וְצָדוּ
עַד עָלְמָא שְׁאָרָא דְּעַמִּי יְבִזְזוּנוּן
וּשְׁאָר שִׁבְטָיָא יַחְסְנִנּוּן: דָּא לְהוֹן
חֲלַף אִתְרַבְרְבוּתְהוֹן אֲרֵי חֲסִידוּ
וְאִתְרָרְבוּ עַל עַמֵּיהּ דַּיְיָ צְבָאוֹת:
דְּחִילָא דַּיְיָ לְמִיפְרַקְהוֹן אֲרֵי אַמְאִיךְ
יַת כָּל דַּחֲלַת אַרְעָא וְיִבְעוּן מִן
קָדְמוֹהִי גְּבַר מֵאַתְרֵיהּ כָּל גַּוְוֹרַת
עַמְמַיָּא: אַף אַתּוּן כּוּשָׁאֵי קַטְלֵי
חַרְבִּי תְּהוֹן: וִירִים מִחַת גְּבוּרְתֵּיהּ
עַל צְפוֹנָא וְיַאֲבֵד יַת אַתּוּרָאָה וְיִשַּׁוֵּי
יַת נִינְוֵה לְצָדוּ אִשְׁתְּמָמוּ כְּמַדְבְּרָא:
וְיִשְׁרוּן בְּגַוָּהּ עֲדָרִין דְּכָל חַיַּת בָּרָא אַף קָתִין וְאַף קוֹפְדִין בְּפִיתוּחַ תַּרְעָא יְבִיתוּן קַל
עוֹפָא דְּמִנַּצַּף בְּכַוָּא חֲרָבוּ תַּרְעָא וּטְלָלָה

כִּי עַזָּה עֲזוּבָה תִּהְיֶה וְאַשְׁקְלוֹן
לְשִׁמָּמָה אַשְׁדּוֹד בַּצָּהֳרַיִם יְגָרְשׁוּהָ
וְעֶקְרוֹן תֵּעָקֵר: הוֹי יֹשְׁבֵי חֶבֶל
הַיָּם גּוֹי כְּרֵתִים דְּבַר־יְהוָה עֲלֵיכֶם
כְּנַעַן אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים וְהַאֲבַדְתִּיךְ
מֵאֵין יוֹשֵׁב: וְהָיְתָה חֶבֶל הַיָּם נְוֹת
כְּרֹת רֹעִים וְגֹדְרוֹת צֹאן:
וְהָיָה חֶבֶל לִשְׁאֵרִית בֵּית יְהוּדָה
עֲלֵיהֶם יִרְעוּן בָּבָתֵּי אַשְׁקְלוֹן בָּעֶרֶב
יִרְבָּצוּן כִּי יִפְקְדֵם יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם
וְשָׁב שְׁבוּתָם: שָׁמַעְתִּי חֶרְפַּת מוֹאָב
וְגִדּוּפֵי בְנֵי עַמּוֹן אֲשֶׁר חֵרְפוּ אֶת־עַמִּי
וַיַּגְדִּילוּ עַל־גְּבוּלָם: לָכֵן חַי־אָנִי
נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כִּי־
מוֹאָב כְּסֹדֹם תִּהְיֶה וּבְנֵי עַמּוֹן כַּעֲמֹרָה
מִמְשַׁק חָרוּל וּמִכְרֵה־מֶלַח וּשְׁמָמָה
עַד־עוֹלָם שְׁאֵרִית עַמִּי יְבֹזוּם וְיֶתֶר
גּוֹיִי יִנְחָלוּם: זֹאת לָהֶם תַּחַת גַּאֲוָתָם
כִּי חֵרְפוּ וַיַּגְדִּילוּ עַל־עַם יְהוָה
צְבָאוֹת: נוֹרָא יְהוָה עֲלֵיהֶם כִּי רָזָה
אֶת כָּל־אֱלֹהֵי הָאָרֶץ וְיִשְׁתַּחֲווּ־לוֹ
אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ כָּל אִיֵּי הַגּוֹיִם: גַּם־
אַתֶּם כּוּשִׁים חַלְלֵי חַרְבִּי הֵמָּה: וְיֶט
יָדוֹ עַל־צָפוֹן וְיֹאבֵד אֶת־אַשּׁוּר
וְיָשֵׂם אֶת־נִינְוֵה לְשַׁמָּה צִיָּה
כַּמִּדְבָּר: וְרָבְצוּ בְתוֹכָהּ עֲדָרִים כָּל־
חַיְתוֹ גוֹי גַּם־קָאַת גַּם־קִפֹּד בְּכַפְתֹּרֶיהָ
יָלִינוּ קוֹל יְשׁוֹרֵר בַּחַלּוֹן חָרֶב בַּסַּף כִּי
אַרְזָהּ עֲרוּמָה: זֹאת הָעִיר הָעַלִּיזָה הַיֹּשֶׁבֶת
הָאֹמֶרֶת בְּלִבָּהּ אֲנִי וְאַפְסִי עוֹד אֵין־
עוֹד אֶפֶס הָיְתָה לְשַׁמָּה מַרְבֵץ לַחַיָּה כֹּל
עוֹבֵר עָלֶיהָ יִשְׁרֹק יָנִיעַ יָדוֹ:

והיתה נ' כטעם בנביאי' וסי' והיתה הפצירה. נבלת אזבל. והיתה חבל הים. ועי"ין במסר"ה ר"בתא בע"ד הי"ה כסרום ר"סי' כמעט כסדום היינו הכרת פניהם ענתה בם. היו לי כלם כסדם וישביה כעמרה: כי מואב כסדום תהיה. וישתחוו ז' רפין וסי' יעבדוך עמים ב' כו'. נורא יי' עליהם. יזכרו וישבו אל יי' וישתחוו לו כל מלכים כל גוים אשר עשית כה אמר יי' גאל ישראל חרב יי"ז וסי' נמסר בישעיה סי' מ"א:

כי עזה עזובה תהיה. כי אם העשו כן אפקוד על שכניהם הרעים פלשת ועמון ומואב כמו שהגביא מסדרן והולך: בצהרי' יגרשוה. אשדוד שמה ובצהרי' אשר יסוד בה קטב יגרשוה ותהי שדודה. ד"א בצהרי' יגרשוה מקום מרעה לאן היה והצהרי' קשה לנאת בו לאן וכן הוא אומר איכה תרבין בצהרים: חבל הים. ספר ימא ולשון חבל מדת הקרקע היא שמודדין בחבל כלומר הסמוכים לים: גוי כרתים עמת דמחייבין לאיפתלאה ומי הן יושבי חבל הים כנען ארץ פלשתים כי פלשתים יושבים על שפת הים האחרון במערבה של א"י בתוך מצרי תחומיה ואף לפי שדורשו יונתן לכלייה גוי כרתי' מדינ'ה היא בפלשתאי ושמה כרתי וכן הוא אומ' בנקלב נחנו פשטנו על נגב הכרתי ועל אשר ליהודה ותרגם יונתן על דרום כרתי ולמטה כתוב בכל הסלל הגדול אשר לקחו מארץ פלשתי' ומארץ יהודה: נות כרות רועים. נוה ערמי שיכרו בה הרועים לאם בנקר כרות לשון ויכרה לה בור כירה גדולה: והיה חבל לשארית בני יהודה. והיה אותו הגבול גדול לשארית בני יהוד' חבל זה לשון גורל הו' וכן ח"י ויהי עדבא לשארא דבית יהודה: לאשר חרפו את עמי. כשהיו מוליכין ישראל בגולה לגד ארץ כשדים והיו עוברין דרך עמון ומואב בוכים ונוגחי' ולועקין היו מוכין אותן ואומרי' מה לכם סגופי' מה תבכו הלא לבית אביכם אתם הולכים בעבר הנהר יעבדו אבותיכם מעולם: ויגדילו על גבולם. ויתגאו על גבולם: כי מואב כסדום תהיה. גם אתם לקדמתכם תשובו לים אביכם לא מסדום היה: ממשק חרול - השמעת קול כמו משק ניבי' ואף ת"ס הרא"שונה יסוד הוא בתיבה כמו ממשק הסוכך ממשק חרול השמעת קול חרולים הגדולי' שם מתין עובר והן נוקשין זו על זו ומשמיעות קול: ומכרה מלח. מקו כריית מלח: כי רזה התיש כחם. ויפתחו לו. כשירדה שנתקלקלה ירדתם: גם אתם כושי שגלו שם יפר' מעבר לנהר כוש על לפו' חשו' בלפו' חגל בבל: כל איתו גוי. כל בהמו' הגוי': קאת וקיפוד. עופו: בכפתוריה פומי"לש שברחש הנג: ינוה. הוא רחש לאשור: חרב בסף. החורבן יהי ניכר בסיפי הבית: קול ישורר בחלון. קול העופות מנפנפי בחלונות:

ויגדלו
ל חס. ואולם
ובענין

אבן עזרא

כי עזה עזובה תהיה. דרך לחו' וכה ועקרו' תעקר: יגרשוה. האויבים אנשים ממנה: הוי. חבל. כמו חבל נחלתכם. וזה הים הוא ים פלשתים וכתוב פלשתי' לכנעני' תחשב: והיתה. אמר יפת חבל הים שם העיר היא על כן והית' נות כרות רועים שכרתו לעלמם: והיה חבל. כמו חלק וזה יהיה בשובם מבבל: שמעתי. דברי השם והם על גבולם כאשר היו יש' בחרב ברם יגלו: לכן. ממשק. כמו וכן משק ביתי שאינו זז מן הבית וכה ממשק מקום ממשק שלא יזוז החרול משם והוא תין ממיני הקולי' כמו כשו פניו חרולים: ומכרה מלח. כמו כי יכרה לים ויפת אמר כי כמוהו כרות רועים כמו ויכרו שם עבדי יצחק: יבזוה. מפעלי הכפל כי קמץ חטוף כמו שורק: ויחר גוי ינחלום. גוי גוי שלי: זאת. ויגדילו. לשונם לו חרפתם: נורא. לו תראה ירא' השם וגבורתו עליהם: כי רזה. פועל עבר מגזרת רזי לי כמו משמן בשרו ירזה אחר שרזה השם והכרית כל אלהי הארץ ויתחוו לשם כל איש ואיש ממקומו ישתחוו לו תחלת עניין: גם. חללי חרבי המה. כדרך כולם תשובו ובואו גם והיה ראוי שיאמר כולכם ככה היה ראוי שיאמר שללי חרבי אתם ויפת אמר כהמה בחסרון כ"ף והטעם' על המואבי' והעמונים הנזכרים: ויט. על נפון והזכיר אשור והנה לאות כי נפונית מארץ ישראל ואם נינוה הי' אשורים הנה רחב' מהקו השוה ארבעים ושתים מעלות ורחב ירושלם שלשים ושלש מעלות שהוא חלי הישוב בפאת נפון ארבעים גמורות: ורבצו. קפוד. בלשון ישמעאל קיפ': בכפתוריה. בכל כפתוריה. כמו הך ככפתור: קול. העופות בחלון הקירות וטעם חורב בסף כמו ומקרא חורב. על הארץ ועל ההרים הכפתור הוא הזוג והקשה שבדלת ואם תרקב הדלת או תשבר בחוזק עוד ישאר הכפתור שהוא הקשה והארץ ישמעאל נודע הכתפור כי לא ימצא ביניהם:

כי

כי עזה עזובה תהיה. דרך לחות לשון נופל על הלשון ואע"פ שאינו דומה בכל האותיות: בצהרים. זכר לצהרי' לפי שהקטב יסוד בצהרים. והשדוד לשון שד והרי הוא כחלו הוא לשון נופל על הלשון. יגרשוה. יגרשו האויבים עדת אשדוד ממקומה פתאום כמו הקשב שיסוד בצהרי'. ועקרון תעקר. לשון נופל על לשון דרך לחות ולא זכר נת כי ביל מלכי יהודה היתה: הוי יושבי חבל הים. חלק כמו חבל נחלתו והוא ארץ פלשתים שהיא סמוכה לים כמו שכתוב עד ים פלשתי' וקרא הוי עליהם כי תחרב ארצ'. גוי כרתי. פלשתי יקראו כרתים כת"ס אל נגב הכרתי. ונאמר הכרתי את כרתים. וי"ת עמא דחייבין לאיפתלאה. כנען ארץ פלשתי כמו שכתו לכנעני תחשב אמר סרני פלשתים וגו': והיתה. לשון נקבה על הארץ שהיא חבל הים. נות כרות רועים. משכן הרועי' יקראוהו נוה כמו שנאמר אני לקחתיך מן הנו והקבוץ נות: כרות רועים. מקום שיכרו שם הרועים להיות שם מקניה' נכלאים מן כי יכרה לים בור: והיה חבל לשארית בית יהודה. זה החבל יהיה מדיין לשארית בית יהוד' שישובו מגלו' בבל. וי"ת חבל השני' הראשוני' ספר ימא וזה חרב' עדבא כלומ' לגורל בית יהודה ולחלק' יהיה עליהם ירעון. על המקומות ההם. אפשר שיהיה זה הפסוק ופסוק והיתה לעתיד משיבו יהודה מגלות בבל תהיה ארץ פלשתים להם למרעה לאן. ופי' ירעון ירעו לאנם. וכן ירבצון. אמר על הצאן שיכלאום בלילה בבתי אשקלון החרבים להרבצי' שם. או יהיה פסוק והיתה על זמן חורבן ארץ פלשתים אמר שישבו שם הרועים עם צאנם מפני חרבן הארץ שלא יהיה בה יישוב ולא תהיה הארץ שלא למרע' צאן. ויהיה פסוק זה והיה על זמן שיבת בני יהודה לארץ פלשתים נ"כ להם למושב ויבנו שם בתי' לנרכם. ופי' ירעון ירבצון דרך משל לפי שהם נמשלים לצאן. וכן ת"י עליהון ירעון ועליהון יתפרנסון. בגרב ירבצון. ת"י ברמשא יביתון: שמעתי חרפת מואב וגדופי בני עמון. שהיו שכני' לבני ישראל וגבולותם מארצם והיו עוברים דרך עליהם והיו מחרפי' אותם. ויגדילו על גבולם. היו מגדילים פיהם בשחוק או לשונם לדבר בעברם על גבולם. או פי' היו מגדילי' פיהם על גבול ישראל שהיו רואי' אותו חרב: לכן חי אני. כסדום שתהיה חרבה חרבן עולם. ממשק חרול. לפי מקומו ענינו כמו מולח שילהו ויעלו שם חרולים כמו במקום החרב. וי"מ המלה מבנין ובן משק ביתי מענין שוק. כלומ' שיתקשקשון החרלים זה בזה חרובם בנשוב בהם הרוח ושמיעו קול. ואחז"ל פי' ענין עזיבה כלומ' שתהיה הארץ נעזב' לחרולי' וכת"י משמט מלוחין כמו מלוח עלי שיח והוא החרול: ומכר' מלח. מן כי יכר' איש בור. כתרגומו ומחפירין דמלח. ויתכן לפרשו מענין כרי בדברי רז"ל התחיל למוד אומר ברוך השולח ברכה בברי הזה ר"ל הל מלח שארי' עמי יבזוה. כפל הענין במ"ש ואמר יחר גוי ינחלו. זה אפשר שהי' בבית שני בשעבוד מגלות בבל. ואפשר לפרשו עתידה בימי המשיח ופסוק כי רזה את כל אלהי הארץ עוזר לזה הפי'. יבזו'. ובזוה אותם. גוי בי"ד אחד לבד והיא י"ד השרש וי"ד הכנוי נפלה מהתחבר ונשארה במבטא: זאת. ויגדילו פירשנוהו: נורא ה' עליהם. ה' שהוא נורא עליהם היה כלומר על עם ה' שזכר. וכת"י דחילא דה' אמר למפרקהון. או פי' עליהם על כל הגוי' כלו עוד יבא זמן שיהיה ה' נורא עליה' וירא' ממנו ומהרע לעמו. כי רזה את כל אלהי הארץ. יבחש את כל אלהי העמים ויכירו כלם כי ה' לבדו הוא האלהים כמו שאמר והיה ה' למלך על כל הארץ. ורזה. מן וישלח רזון בנפשם כלומר יבטל אות' ומשבית אמונתם. ויסתחוו לו ראוא ישתחוו לו: ות"י אחרי אמתיך: גם אתם כושי'. אמר אתם ואמר המה כי כן מנהג המקרא בכמה מקומות כמו כלם תשובו ובאו גם. לכלם ולסרניכם. כי יבושו מאלים אשר חמדת' והדומים להם. וי"מ המה בחסרון כ"ף הדמיון כהמה כלו' אתם תהיו חללי חרבי כמוהם. פי' כעמון ומואב שזכר. ואמר גם אתם כלומר אע"פ שאת' רחוקים מארץ ישראל אתם הרעות' ליש'ראל וגם אתם תהיו חללי חרב: ויט ידו על נפון. זה בבל שהיא מזרחית לפוכיח לארץ ישראל. וזכרה לפי שגלו ישראל אליה ולא רחמו עליהם כראוי כמו שאמר בישעיה לא שמת אליה רחמים. ויאבד את אשור. שגלו שם עשרת השבטים: ורבצו כל חיתו גוי. כל הבהמות. אמר כל בהמות הגויים אשר סביבותיה ירעו ורבצו בה. גם קאת. היא הקיק. גם קפוד. היא הקל"פאד בערבי ובלעז טרטונ"לה. בכפתוריה. הוא הכפתור הסמוך על שני הספי' שהם המזוזות. וקראו כפתור לפי שעושין בו ליורי' של פרחים וכפתוריהם שהם כמין תפוחי'. וכן כפתוריהם וקנותם. וכן ת"י כפתוריה בפתות תרעיה. קול ישורר בתרגום יונתן קל עופא דמלפלף בכוה: ואמר ישורר כי הקול שיתנו העופות הוא כמו שיר וזמר. וכן אמר תדין עפקים יתנו קול. ואמר עת הזמיר הגיע וקול

חורב בסף: חרבן יהיה בסף הפתח:

כי

כי ארזה ערה. כי ארזיה עקר וסרס כמו ערו ערו וי"ת וטלולתא סתרו הוא גב הבית הספון בארז שאפילו בתי אבנים מסככין בנסרים של ארז: ואפסי. ואפס אלתי: הוי מורהה וגאלה. על עכשיו דבר בנינוה ועכשיו חוזר על ירוש' הוי שתהא לבז ולשתי כרוחי ותהא מגואלת בנחן עונה. מורהה כמו מורהתה ושמתיך כרוחי. העיר היונה. פותה ביונ' אין לב זאביבי ערב. המתהרים לאכול טרפס בלילה לא גרמו לבקר. לא השאירו אף העצמות לגרס לבקר: אחסו תורה. לא הורו אותה לשומעיהם: יי' צדיק. הערה שבינתי בקרבם ולפיכך אינו יכול לרחות במעשיהם הרעים כי צדיק הוא ואין עולה לפניו: משפטו יתן לאור. נותן לאור דין אמת לאמתו: ולא יודע עול בשת. וכל זה לא נתנו שופטי עול שבתוכה אל לבם להתבייש מן הצדיק השוכן בניהם: הכרתי גויים. הבאתי פורענות על האומות כדי שתראו ותיראו כמו שהוא מסייס והולך אמרתי אך תראו אותי: ולא יכרת מעון' ולא יחרבון מדורי: כל אשר פקדתי עליה. ולא יער' ממנ' כל הטוב אשר צויתי להביא עליה: קומי לעד. שאקיים להתוועד עליכם: מעבר לנהרי כוש. יובילון לי מנחה: עתרי. את המתפללין אלי: בת פוצי. כנסיית נפוצותי אשר הפיצותי: לא

אבן עזרא

כי ארזה ערה. הם הסיפון כי החורב גילה הסיפון כמו וקיר ערה מגן: הוי. מורהה. אמ' יפת כמו מורהה ורבי יהושע אמר מגזרת סורר ומורה והאל"ף תחת ה"א הפרש כעוטי' שהי"ול תחת ה"א ויש אומרים שהוא כמו ושמתיך כרחוי והסיר מרחתו וגאלה מגזר' לחם מגואל ור' משה אמר מלשון גאולה אף על פי שמרתה גאלה הפש והטעם על ירושלם והיונה מגזר' לא תונה והפועל יונא מהבנין הקל כמו יורה מגזרת ירה ויור אז הדומה ליונה פותה ביופיה כמו יונתי תמתי: לא שמעה בקול. מוכיח: שריה. כמו אריות שואגים על טרפם: שופטיה זאביבי ערב שלא גרמו שלא שברו עצם לבקר והנה בערב רעבים: נביאיה פוחזים. ריקים כמו פחז כמים אין להם לחם לאכול על כן נתנבאו ומלת בוגדות פועלות והם אנשים לנשים בוגדות: חמסו. רע עשוי בגלוי יקרא חמס חמסו תורת המשפט ולא דנו כדת וחמסו ממון שלא כדין: וי'. היה ראוי שלא יעשו עולה: בבקר בבקר. בכל יום יראה הפש להם משפטו בגויים שלא יעבדוהו: ולא יודע עול בשת. בעבור שהזכיר לא יעשה עולה והטעם על ישראל: הכרתי. היה להם ללמד: נגדו. תרגום היתה תהו: אמרתי. ולא יכרת. מפיך דבר מעונה והטעם מעונה הגויים שהכרתי: אחר השבימו. אנשיך השחיתו: לכן. ליום קומי. קימה לעד תהיה ורבי משה אמר לשלול העולם כמו בבקר יאכל עד ואמר כי לעד הפועל כמו לרד לפניו גויים: משפטי. משפט הוא שאעשה כן ומעשה קנאתי בעבור שיעבדו אלהים אחרים כדרך אל קנא כי זה לעתיד ועל דעת רבי משה על בית שני יתהפכו לעבוד הפש לבדו בשפה ברורה היא לשון הקודש שבה לבדה נקרא הפש הנכבד: שכם אחד. כמו כי תשיתמו שכם: מעבר. עתרי. שם גוי וככה בת פוצי ויחסר ו"ו כמו שמש ירח על כן אמר יובילון מנחתי אתיהם ויש אומרים כי עתרי ישראל שהם עותרים לפש והם נפוצים בגויים יובילון מנחה לפש: ביום

אר' יפ' אח' שתיא ואמר בליליא יקום אצפרים

לכן אתיה בפסוקי אתיב בפיסוקי שמשאיזה

ג

אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם יהוה לעבדו שכם אחד: מעבר לנהרי כוש עתרי בת פוצי יביאון מנחתי: ביום

ארעא: ארי בכן אישני על עמיא ממלל חד בחיר לצלאה כולהון בשמא דיי למיפלח קדמוהי כתף חד: מעיבר לנהרי הודו ברחמין יתובון גלות עמי דאתגליאה ויהון מייתין דאתגליאה ויהון מיתן להון הא כקורבנין: בעידנא

לא שמעה חד מן ה'פסוקים אית בכל חד לא לא לא לא כולהו קרהי וסי' נמסר ביחזקאל סי' י"ח: בבקר בבקר י"ג בקריאה וסי' ולקטו אתו בבקר בבקר איש כפי אכלו. והקטיר עליו אהרן קטרת סמים. והם הביאו אליו עוד נדבה: והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה. מדוע אתה ככה דל בן המלך. מדי עבדו יקח אתכם. יעיר בבקר בבקר יעיר לי אזן. וכבש בן שנתו תמים תעשה עליו. ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר ששית. יעשו את הכבש ואת המנחה: יי' צדיק בקרבה. ולעמוד בבקר בבקר. ומקטירין ליי' עולות בבקר בבקר: תאכל ט' וסים' והנותרת ממנה. וכל מנחת כהן כליל תהיה. הכהן המחטא יאכל חטאת אשר יובא. ולהבדיל בין הטמא. לכן חכו לי נאם יי'. הנה אדני יי' יורשנה: ונתתי קנאתי בך ועשו אותך בחמה. גם כספם גם זהבם:

כי ארזה ערה. כי ארזיה עקר וסרס כמו ערו ערו וי"ת וטלולתא סתרו הוא גב הבית הספון בארז שאפילו בתי אבנים מסככין בנסרים של ארז: ואפסי. ואפס אלתי: הוי מורהה וגאלה. על עכשיו דבר בנינוה ועכשיו חוזר על ירוש' הוי שתהא לבז ולשתי כרוחי ותהא מגואלת בנחן עונה. מורהה כמו מורהתה ושמתיך כרוחי. העיר היונה. פותה ביונ' אין לב זאביבי ערב. המתהרים לאכול טרפס בלילה לא גרמו לבקר. לא השאירו אף העצמות לגרס לבקר: אחסו תורה. לא הורו אותה לשומעיהם: יי' צדיק. הערה שבינתי בקרבם ולפיכך אינו יכול לרחות במעשיהם הרעים כי צדיק הוא ואין עולה לפניו: משפטו יתן לאור. נותן לאור דין אמת לאמתו: ולא יודע עול בשת. וכל זה לא נתנו שופטי עול שבתוכה אל לבם להתבייש מן הצדיק השוכן בניהם: הכרתי גויים. הבאתי פורענות על האומות כדי שתראו ותיראו כמו שהוא מסייס והולך אמרתי אך תראו אותי: ולא יכרת מעון' ולא יחרבון מדורי: כל אשר פקדתי עליה. ולא יער' ממנ' כל הטוב אשר צויתי להביא עליה: קומי לעד. שאקיים להתוועד עליכם: מעבר לנהרי כוש. יובילון לי מנחה: עתרי. את המתפללין אלי: בת פוצי. כנסיית נפוצותי אשר הפיצותי: לא

אבן עזרא

כי ארזה ערה. הם הסיפון כי החורב גילה הסיפון כמו וקיר ערה מגן: הוי. מורהה. אמ' יפת כמו מורהה ורבי יהושע אמר מגזרת סורר ומורה והאל"ף תחת ה"א הפרש כעוטי' שהי"ול תחת ה"א ויש אומרים שהוא כמו ושמתיך כרחוי והסיר מרחתו וגאלה מגזר' לחם מגואל ור' משה אמר מלשון גאולה אף על פי שמרתה גאלה הפש והטעם על ירושלם והיונה מגזר' לא תונה והפועל יונא מהבנין הקל כמו יורה מגזרת ירה ויור אז הדומה ליונה פותה ביופיה כמו יונתי תמתי: לא שמעה בקול. מוכיח: שריה. כמו אריות שואגים על טרפם: שופטיה זאביבי ערב שלא גרמו שלא שברו עצם לבקר והנה בערב רעבים: נביאיה פוחזים. ריקים כמו פחז כמים אין להם לחם לאכול על כן נתנבאו ומלת בוגדות פועלות והם אנשים לנשים בוגדות: חמסו. רע עשוי בגלוי יקרא חמס חמסו תורת המשפט ולא דנו כדת וחמסו ממון שלא כדין: יי'. היה ראוי שלא יעשו עולה: בבקר בבקר. בכל יום יראה הפש להם משפטו בגויים שלא יעבדוהו: ולא יודע עול בשת. בעבור שהזכיר לא יעשה עולה והטעם על ישראל: הכרתי. היה להם ללמד: נגדו. תרגום היתה תהו: אמרתי. ולא יכרת. מפיך דבר מעונה והטעם מעונה הגויים שהכרתי: אחר השבימו. אנשיך השחיתו: לכן. ליום קומי. קימה לעד תהיה ורבי משה אמר לשלול העולם כמו בבקר יאכל עד ואמר כי לעד הפועל כמו לרד לפניו גויים: משפטי. משפט הוא שאעשה כן ומעשה קנאתי בעבור שיעבדו אלהים אחרים כדרך אל קנא כי זה לעתיד ועל דעת רבי משה על בית שני יתהפכו לעבוד הפש לבדו בשפה ברורה היא לשון הקודש שבה לבדה נקרא הפש הנכבד: שכם אחד. כמו כי תשיתמו שכם: מעבר. עתרי. שם גוי וככה בת פוצי ויחסר ו"ו כמו שמש ירח על כן אמר יובילון מנחתי אתיהם ויש אומרים כי עתרי ישראל שהם עותרים לפש והם נפוצים בגויים יובילון מנחה לפש: ביום

חגי א

ביום ההוא לא תבושי מכל עלילותיך · לא תלטרכי ליבוש ולהכלם מכל מעשיך שתעשי כי כולם יהיו ביום' ובאמונ' ולא 'כמו בזמן הזה שצריכ' את ליבוש ולהכלם ממעשים הרעי' אשר תעשי זהו שאמר אשר פשע' בי פי' אשר פשע' בי עתה מכל בזמן ההוא לא תבושי · כי אז אסיר מקרבך עליזי גאותך · כלו' הגאים והעליזים והשמחי' לבבר בגאה וגבהו' אסיר אז מקרבך · כמו שאת' בנבואת זכריה וארפתי' כצרף את הכסף ובחנתי' כבחן את הזהב · לגבהה מקור : והשארתי בקרבך עם עני ודל · הפך עליזי גאותך שזכר · ופי' עני כמו עניו ר"ל שפל רוח · ודל ר"ל שנפשו דלה ונמוכה · וכת"י עניותן ומקבל עולבן · וכן עני ורוכב על החמור כמו ענו : שארית ישר' · מבואר הוא :

בעידנא ההיא לא תבהתין מכל עובדיך בישיא די מרידת במימרי ארי בכן אגלי מגויך תקיפי תושבחתיך ולא תוסיפון לאתרברבא עוד בטורא דקודשי: ואשאר בגויך עם ענותן ומסכיל עולבן ויתרחצון בשמא דיי: שארא דישראל לא יעבדון שקר ולא ימללון כדבין ולא ישתכח בפומהון לישן דנכלין ארי אינון יתפרנסון וישרון ולית דמניד: שבחי כנישתא דציון ובועו ישראל חדי וכועי בכל לבא כנישתא דירושלם: אגלי יי דיני שקרא מגויך פלי בעלי דבביך מלכיה דישראל יי אמר לאשראה שכינתיה בגויך לא תדחלין מן קדם כישא עוד: בעידנא ההיא יתאמר לירושלם לא תדחלין ציון לא יתרשלן ידך: יי אלהך אמר לאשראה שכינתיה בגויך גיבר פריק יחדי עלך בחידוא יכבוש על חובך ברחמתיה ידוץ עלך ברין: דיהוו מעכבין ביך זמני מועדך ארחיקית מיניך ווי עליהון על דהוו נטלין זייניהון לקבליך ומחסדין ליך: הא אנא אעביד גמירא עם כל משעבדיך בעידנא ההיא ואפרוק ית מטלטליא ומבדריא אקריב ואשוינון לתושבחא ולשום בכל ארעא בהתתהון: בעידנא ההיא אכנוש יתכון ובעידנא ההיא אקריב גלותכון ארי אתן יתכון לשום ולתושבחא בכל עמי ארעא כד אתיב ית גלותכון לעיניכון אמר יי:

בשנת

תרתין לדריוש מלכא בירחא שתיתאה ביומא חד לירחא הוה פתגם נבואה מן קדם יי ביד חגי נביא לות זרובבל בר שאלתיאל רבא דבית יהודה ולות יהושע בר יהוצדק כהנא רבא למימר: כדנן

ביום ההוא לא תבושי מכל עלילותיך אשר פשעת בי כי אני אסיר מקרבך עליזי גאותך ולא תוספי לגבהה עוד בהר קדשי: והשארתי בקרבך עם עני ודל ושארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית כי הם ירעו ורבצו ואין מחריד: רני בת ציון הריעו ישראל שמחי ועלזי בכל לב בת ירושלם: הסיר יהוה משפטיך פנה איבך מלך ישראל יהוה בקרבך לא תיראי רע עוד: ביום ההוא יאמר לירושלם אל תיראי ציון אל ירפו ידיך: יהוה אלהיך בקרבך גבור יושיע ישיש עליך בשמחה יחריש באהבתו יגיל עליך ברנה: נוגי ממועד אספתי ממך היו משאת עליה חרפה: הנני עשה את כל מעניך בעת ההיא והושעתי את הצלעה והנדחה אקבץ ושמתים לתהלה ולשם בכל הארץ בשתם: בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ בשובי את שבותיכם לעיניכם אמר יהוה:

בשנת

שתים לדריוש המלך בחדש הששי ביום אחד לחדש היה דבר יהוה ביד חגי הנביא אל זרובבל בן שאלתיאל פחת יהודה ואל יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול לאמר: כה

ולא ימצא ד' בקריא' וס"מ' ושברה כשבר גבל יוצרי' · ולא ימצא בפיהם לשון תרמית · אל ארץ גלע' ולבנון אביאם · ונכשל ונפל ולא ימצא : יי' אלהיך ו' וסימן נמסר בירמיה סימ' ב' : ישיש ד' וסימ' נמסר בסדר כי תבא ובישעיה סימן מ"ב הצלעה נ' וחס' וסימ' נמסר בספר מיכה סימן ד' : ולשם ד' בקריא' וס' ולש' ולד גם הוא אבי כל בני עבר · ולתתך עליון על כל הגוים · כאשר ידבק האור אל מהני איש כן · הנני עשה את כל מעניך : שאלתיאל כל בתיביא מפקין א' במ"ב וסימן הדין דריש חגי בשנת שתים · ודסוף חגי ביום ההוא נאם יי' צבאות אקחך זרובבל :

רשי

לא תבושי מכל עלילותיך · כי כבר לקית ונרחה עמך · עם עני ודל · עם עכותן ומקובל עולבן : מספטיך · יסורך ומפטי' בלע"ז : גבור יושיע · גבור הוא מאד יושיע מן הלוחץ · יחריש באהבתו יכסה שלא פשעיך באהבתו וגם ח"י יכפה שלא מוכיח ברסימתיך ; נוגי ממועד אספתי · את המולכי' ממועדי שלא היו משמרי' שבתות וימים טובים אספתי כליתי : ממך היו · מעמך הוא : משאת עליה חרפה · על אותה אשמה היה לך משא' חרפה : עני · לשון הוגה מן המסילה ואין שורש בהיכר אלא הני"ל לבדה הנני עושה · ת"י הא אנא עביד במימרי לפוחדו לשון עישוי כמו ועשות רשעי : בכל הארץ בשתם · בכל מקו' אשר היו שם לבשתם · שם אתגש לשם ולתהלה :

ספר חגי

בשנת שתים לדריוש · הוא דריוש המלך פרס שהיה אחר אחשורוש ומלכו במדרש ויקרא רבה שפנק של אסתר היה ובימי פורש הראשון עלה זרובבל ויהוש' הכהן מבבל לירושלים בדשיון כורש בראשו מי בכם עמו ונו' ועמדו שרי יהוד' ובנימין ושלחו מיגרותיה לכורש לגזות לבעל מלאכ' בית האלקים שהתחילו ומה ובטלום כמפורש בעזרא בחדין בעילת שביד בית מלכא' ונו' ובטלת שלש שנים שמלך כור' ואחרונו עשרים של אחשורוש ושנת הראשונה של דריוש בנו ובשנת שתים אחרונה בנבואה זו לחגי לזרז' לפחוד ולבנו' במלאכה ולא ידאגו כי לא יבטלום השונאים שאין בה יגליאם : העם

אבן עזרא

ביום · עליו נאותך שהיו מתגאים בעבור היותם יושבים בהר קדשי : והשארתי · ותשאר בסוף : ולא יתגאו אז · יאמרו לבטח : שאריתי · טעם שארית כי יתבטלו הגאים · פרחים · פמוס תרבית : רני · הריעו ישראל הם הפסטיים ועלזי כמו מלכי עליון : הסיר · מפטיך · המוכיחים יאמרו פנה ממך מוכיח והם הוא מלכך לא תירא עוד מהלחוב : ביום · המוכיחים יאמרו לה ככה ויודו כי אין כח לאויב לפני הפסג"ו · כי הפס גבור יושיע · יחריש · שלא יזכור לך רעתך : כיגי · בגין נפעל מגזרת יגון · ופי' ממועד מקום התחברות ישראל במועדים כמו שרפו כל מועדי אל בארץ והנה אספתי מאתם מלכך כי ממך היא והטעם על אמת : משאת · שנשאו חרפה על ירושלים על בן עליה הנבי' עוקה כלה ודבי משה אמר כמו ומשם עמו ודי בתוליהן והם שני בגיונים קל והכבד וטעם בכל הארץ בשתם יתבייש הגוים בראותם המלוכה שהיתה לתהלה ורבי משה אמר כמו ונשלמה פרי שפתינו אתן בכל הארץ תחת בושתם : בעת · ההיא תשרת בעבור אחרת ובעת ההיא בקבצי אתכם · ותחסר תוא ב"ת ובי"ת בעת תשרת בעבור אחרת בקבצי זאת דעת רבי משה ואין אורך : לתת שבותיכי · כמו ושבית שבותיך בתוכחה : לעיניכם · בעיניכם אמרו זה אחרי הפס וקדמוניו ז"ל אחרו אלה הפסוקים עשר ספרים ושמוש ספר אחד בחשבון כל ספרים בעבור היות הספרים קטנים והם מטעם אחד כי בולם בשאלתיאל עתידות ואין כוח אחתם מגילות כי אינה הפך שיר השירים ובעבור היו' נפניה בימי יאשיהו שמוהו תשיעי כי האחרים היו אח' גלות בבל :

ספר חגי

בשנת זה · דריוש הפרסי שאחרו קדמוניו ז"ל שהוא בן אחת' המלכה אחר רבי משה בחדש תשלת החדש בכל מקום ואם כן למה כתב ביום אחד לחדש והו' זרובבל בן רפיה אחי שאלתיאל מבני יכני ובעבור שגדלו דודו שאלתיאל קראו

כי שריה ויהושע בנו עלה עם זרובבל ועזרא לא עלה עד מלאת לחרבות ירושלם ע' שנה אחר שבנו הבית · לאמר · זה הדבר שהיו אומרי' העם אל זרובבל ואל יהושע :
כה אמר ה' לאמר · שיאמרו הם לעם · ולפי שבשלו כי יהוד' מהם בנין הבית כל השנים שעברו גותשו העם מבנין הבית והיו אומרים עדיין לא הגיע עת הבנין פע"פ שהיו יודעי'
שבשלמו ע' שנה לחרבות ירושלם בשנת שני לדריוש והיה להם לדעת כי לא לאחרם העלם החל מהגלה והפ"פ שלא אמר להם הנביא עדין היה להם להחעורר
על הדבר כי היו רואים כי מעשיהם לא היו באים להם על הנכון כמו שאמר ורעתם הרבה ונו' והיה להם לדעת כי זה שנעשה על שהיו נותנים בבנין הבית וכשרואה החל ית'
שלא היו מתעוררי' מעצמ"ם שלח
להם ביד חגי הנביא : ויהי דבר
ה' · דבר ה' היה לעם ביד חגי
כי הנבואה הראשונה אמר לו
לאמרה אל זרובבל ואל יהושע ·
והנבואה הזאת השנית אמר לו
לאמרה לעם : העת לכם · ה"א
פתוחה והיא לשאלה · אמר אתם
שאומרים שלא הגיע עת לבנו'
בית ה' אמר אם הוא עת שתשבו
אתם בבתי'כ ספונ' והבית הזה
חרב הטוב הוא זה הלא תבושו
מזה · ספונים · מקורי' · וכן
חלקת מחוקק ספון וספון כארז :
ועתה · על דרכיכם · על
עסקיכ' ומעשיכם כמו וכבדתו
מעשו' דרכיך ואח"כ מפרש ואמר
זרעת' : זרעת' הרבה · הפך
דרך העולם כי אדם זורע מעט
ואוסר הרבה והבית אל הבית
יותר ויותר ממה שזרע ועניניכ'
יבאו בהפך איך לא תחשבו כי זה
לעונש הבי' שתביאוהו הרבה · ועוד
כי אפי' מה שתביאו לבית יש בו
אמר' שאם תאכלו לא תשבעו
ואפי' תאכלו כדי שבעה כמנהג
העולם · ואין לשכר' · כמו
לשבעה כי השכרות הוא שבעת
היין ויש שיעבור החק ויתחבר
על שתשתכר דעתו · ואין לחוס
לו · ואין הנאוס כדי להלהם לו
ואף על פי שהו' כדי להם כדרך
העול' אבל התורה ממאנת בכל:
והמשתכר משתכר · ומי שהוא
משתכר במקה וממכר או שמשכי'
עצמו או בהמתו יהיה למאורה
כמו אם ישימנו בצרות בגד שהו'
נקוב מתחתיו כי כמו שיכנס כן
יצא : כה אמר ה' · מבואר הוא :
עלו ההר · והכבד · כתי' והכבדה
קרי והענין אחד ורז"ל דרשו
חסרון הא"ח מן הכתוב כי חמשה
דברים חסרו מבית שני ארון
והורי' וחזמים ואש העליונה
ושכינה ורוח הקדש : פנה · אם
תעלו ההר ותביאו עץ לבנות
הבית חסור המאורה אבל
עתה פנה אל הרב' והנה למעט
פי' והנה פנותיכ' הוא למעט
הפך מה שחשבתי' שתפנו אל
הרבה · ונפחתי בו · כמו הדבר
שיכלה בנפיחות הפה · וי"ת ואנא
אנפח ביה מאדרת' : על כן
עליכם · כי בחרבות הגויים ירד
הגשם והטל ועליכם בהרבכם
כלאו שמים אפי' מטל שאינו נעצר וכן אמר בקללות ונתתי את שמיכם כברזל והוא
כמו עליכם שאמר הנה : ואקרא חרב · גזרתי יובש על הארץ שהיה יבשה שיהיה
חוירה יבש ולא יהיה לה לחות מתחת ממי התהום הפך מה שאמר ומתהום רובצת
תחת · ועל ההרים · כי יש הרים נומחי' בהם עצים עובים נושאי' פרי ועשבים
טובים כמו שאמר ומרחם הרי קדם ומגד גבעות עולם · ועל הדגן · כי אלה
השלשה הם עיקר חיי האדם · ואח"כ כלל ואמר ועל שאר חולית האדמה ואמר על
האדם ועל הבהמה כי יבשות האויר חוליד חלאי' רעים באדם ובבהמה · ועל כל
יגיע כפים · כמו שפי' החכם ר' אברהם א"ע ז"ל כי לא יגליחו ויגעו לריק המשקי'
ממימי הבאר כי לא יועילו ר"ל כי האויר היבש שהיה בארצ' ייבש כל מה שישקו :
ושמע זרובבל בן שאלתיאל · בקול ה' אלהיה' · ואע"פ שלא התנבא חגי להם הדין
היה עמה' לבנות הבית כיון שהיו רואים שלא היו מעשיהם באים להם על הנבואה
אלא הפך העולם היה להם לפשפש במעשיהם וזהו בקול ה' אלהיהם כי האל זוה
בתורה ולא תלכו עמי בקרי כי בבא עליהם הרעה ידבקו במעשיהם ולא יאמרו כי
מקרה הוא · ועוד התעוררו בבנין הבית על דברי חגי הנביא ששלחו האל לה' זהו
שאמר ועל דברי חגי הנביא ויאמר מלאך ה' · במלאכות ה' שליח ה' · וכן כל מלאך
פי' ברוב שליח · וכן וישלח מלאך ויוציאנו ממלרים אמר על משה רבי' ע"ה : ויער

רשי

כה אמר יהוה צבאות לאמר העם
הזה אמרו לא עת־בא עת־בית יהוה
להבנות: ויהי דבר־
יהוה ביד־חגי הנביא לאמר: העת
לכם אתם לשבת בבתיכם ספונים
ה והבית הזה חרב: ועתה כה אמר
יהוה צבאות שימו לבבכם על־
דרכיכם: זרעתם הרבה והבא מעט
אכול ואין לשבעה שתו ואין־
לשכרה לבוש ואין לחם לו
והמשתכר משתכר אל־צרור נקוב:
כה אמר יהוה צבאות שימו
לבבכם על־דרכיכם: עלו ההר
והביאתם עץ ובנו הבית וארצה בו
ואכבדה אמר יהוה: פנה אל־הרבה
והנה למעט והביאתם הביתה
ונפחתי בו יען מה נאם יהוה צבאות
יען ביתי אשר־הוא חרב ואתם
רצים איש לביתו: על־כן עליכם
כלאו שמים מטל והארץ כלאה
יבולה: ואקרא חרב על־הארץ
ועל־ההרים ועל־הדגן ועל־התירוש
ועל־היצהר ועל אשר תוציא
האדמה ועל־האדם ועל־הבהמה
ועל כל־יגיע כפים:
וישמע זרבבל בן־שאלתיאל
ויהושע בן־יהוצדק הכהן הגדול
וכל שארית העם בקול יהוה
אלהיהם ועל־דברי חגי הנביא
כאשר שלחו יהוה אלהיהם ויראו
העם מפני יהוה: ויאמר חגי
מלאך יהוה במלאכות יהוה לעם
לאמר אני אתכם נאם־יהוה:
ויער

בדנן אמר יי צבאות למימר עמא
דין אמרין עד כען לא מטא עידן
בית מקדשא דיי לאתבנאה:
והוה פתגם נבואה
מן קדם יי ביד חגי נביא למימר:
הכדין כשר לכון דאתון יתבין
בבתיא די מסתללין בכיורי ארזיא
ובית מקדשא הדין חרוב: וכען
כדנן אמר יי צבאות שוו לבבכון על
ארחתכון: זרעין אנתון סגיאין
ומעלין זעיר אכלין ולא שבעין שתין
ולא רוון לבשין ולא שחין לדהון
ודמתגר מתגר למאירתא: כדנן
אמר יי צבאות שוו לבבכון על
ארחתכון: סקו לטוריא ואיתו אעין
ובנו בית אתא ואתרעי לאשדאה
שכינתי ביה ביקר אמר יי: מתפנן
אתון לסגי והוי לזעיר ומעלין אתון
ליה לביתא ואנא שלח ביה מאידתא
חלף מה אמר יי צבאות חלף בית
מקדשי דהוא חרוב ואתון רהטין גבר
לביתיה: על כן בדיל חוביכון אסקו
שמיא מלאדתא מטרא וארעא
פסקת מלמיעבד פירין: וקרית
חורבא על ארעא ועל טוריא ועל
עיבורא ועל חמרא ועל משחא ועל
כל די מפקא ארעא ועל אנשא ועל
בעירא ועל כל ליאות ידין: ושמע
זרבבל בר שאלתיאל ויהושע בר
יהוצדק כהנא רבא וכל שארא
דעמא למימרא דיי אלההון
ולפתגמי חגי נביא כמא דשלחיה יי
אלההון ודחילו עמא מן קדם יי:
ואמר חגי נביא דיי בשליחות מן
קדם יי לעמא למימר מימרי בסעדכון אמר יי:
ואער

העם הזה אמרו · לפי שבטל
חויביהם על ידיהם בראשונה
קבורי' הם שלא חקיי' את דברי
שאמרתי לפי מלאות לחרבות
ירושלם שבעי' שנה ולא יבא עול
עת ביתי להבנו' · אמו' להם שבא
עתה העת אבל עת הראשון לא
היה אלא לפקידה למלאות
לתחילת מלכות בבל שבעי' שנה
וכן היתה לסוף שבעים נפקדו
לעלות על פי כורש אבל בניין
הבית נתלה בחורבות ירושלם
שביתי לדקיהו שהיה מחומר
שמונה עשרה שנה למלכו' בבל
כדאמר מר נלו בי"ח נלו בי"ם
ועתה מלאו הי"ח : העת לכם ·
לשון תימ' לכך נקוד הה"א פתח :
ספונים · מכוסים בנסרי ארזים
כמו ויספון את הבית וספון
בארז וכן ת"י הכדי' כסר לכון
לאתון יתבין בבית דמטולי
בנסורי לארזא ובית מקדש הדין
חרב : על דרכיכ' · על עסקיכם
שאתם רואין שאין במעשה ידיכ'
ברכה כמו שהוא אומר זרעתם
הרבה והבא מעט כל זה בשביל
חורבן ביתי הוא : והבא מעט ·
בעון ביכורי' שבטלו · אכול ואין
לשבעה · בעון ביטול מנחות :
שתו ואין לשכרה · שנטל טעם
היין לפי שבטלו הנסכים : לבוש
ואין לחוס לו · בעון בגדי כהונה
שבטלו · והמשתכר משתכר אל
צרור נקוב · כל ריוח שאת' עושי'
הולך וכלה כנותן מעותיו בכיס
בגד נקוב : והכבדה · חסר ה"א
בנגד חמשה דברי' שהיו במקדש
ראשון ולא היו במקל' שני אורי'
ותומי' ואש ושכינה ורוח הקדש
בדאיתא במסכת יומא : פנה אל
הרבה · על הנה היית' שבורים
להביא מן השדה הרבה והבאתם
מעט : ונפחתי בו · אביא עליו
מכת רקבון והתולעת · ונפחתי
לשון נופח באש פחם : עליכם
כלאו שמים · על חוביכון כלאו
מטרא : בתגלחות יי · בשליחו'
המקום : ויבאו

אבן עזרא

קראו על שמו בנו כמו ויהי לה לבן וכבה ואלה בני מיכל בת שאול כי לא היה לה ולד
רק גדלה אות' ויהולדק אבי יהושע היה כהן גדול בבית ראשון כאשר נזכרתי כי כן כתוב
על כן ירש בנו מעלתו בגלות ישראל תגלות בבל על כן לא שמש עזרא דודו בכהונה
גדולה ביתי יהושע גם בימי בנו ונכדו ככתוב בספר עזרא: כה וכו' · כדרך ואני אנא
אני בא : ויהי · לאמר · במקום הזה לאמר לעם הזה מה שאין כן בתור' כי וידבר
השם אל משה לאמר פירושו דבר למשה לאמר לו הענין על כן אחריו דבר אל בני
ישראל ואמרת להם : עת · לבנות ולשבת בבתים ספונים כמו וספון בארז : ועתה ·
דרכיכם · בגלגלי העולם: זרעתם · והבא · דגן אל הבית מעט : אכול · אחם
אוכלים : לשבעה · כמו לשבעה כדרך ואכלתם ולא תשבעו כי יש זמן שבני אדם
אוכלי' הרבה ואינם שבעים וכבה שתה הרב' ואין שכרות לא שיעבור החוק להשתכר ·
ודע כי מלת אם קשה כי הנה כתוב אם לבי בקרבי והוא האמת ואם להם צריך
להיות האויר מחמם וכבה ואין לחוס לו וחוס במשקל קור מפעלי הכפל וזה פירו' שי
מפי' ן ואם הוא מן אמם והפתח יוכיח כי כל פעלי הכפל נפתחין כשתאמר אות
הכפל כמו אם תם הכסף שהוא תמם ולא נוכל לומר שהוא כמו שב שפעתי שהוא
פועל עומל שהוא שב בעצמו ופעתים שהוא פועל יוצא כמו ושב את שבותך כי ושב
הוא קמון ואם הוא פתוח : צרור כמו צרור הכסף ואם היה נקוב לא ימצא בו מאומה :
כה · שימו · אחר שתעשו מה שאנוה אליכם עלו : פנה · עד עתה פניתם אל הרבה
והבאתם אותו אל בתיכם : ונפחתי בו · באותו המעט ואין בו ברכה ועתה דעו
יען מה ואסעם למה היה כן בעבור ביתי שהוא חרב : ואתם רצים · כל אחד מכם
הולך ואין לים שם על לב חרבן ביתי לבנותו : על כן · נסם עליכם בעבור השמים כדרך והיו שמיך אשר על ראשך נחשת או עליכם לבדכם לא על יושבי הארץ : כלאו ·
מלת הטל · ואקרא חורב · דרך לאות כדרך יען ביתי אשר הוא חרב ומעט ואקרא אגזור על הארץ על היותה כנחושה : ועל ההרים · מגד ההרי' כמו ומרחם הרי קדם
ותמגד גבעות עולם : ועל כל יגיע כפים · כי לא יגליחו ויגעו לריק המשקים מימי באר לא יועילו : ושמע · בקול שהם חייבים לבנות בית השם אפילו לא התנבא אל
כן : ועל דברי · ועוד על דברי : ויאמר · מלאך השם · שליח: במלאכות · בשליחות השם ומלאך מלה רביעית אם הא"ם נוסף ומגזרתו מלאכה :
ויער

ויאמר. תפני הגרים החושבי' להשבות המלאכ' היו צריכים להערת רוח לחזק את לבם: ביום עשרים וד'. בעמו למעלה. ואע"פ שהוא תחלת פרשה כי ביום הזה החלו המלאכה כמו ש"מר ויעשו מלאכה ולא שהחלו בבנין אלא שהכינו המלאכ' כי לא החלו עד יום כ"ד לחשיעי: בשביעי. בכלם אמר ביד חגי הנביא לפי שנבואתו היתה עליחות לכם בידו לעשו' מצות' מה שיכו: אמר נא מבות': מי בכם. הזקני' שנראו מן הגלות: כמהו כאין בעיניכם. אם תשוו אותו שיהיה זה כמוהו הלא זה כאי' בעיניכ' בנגד הבית הראשון: ועתה אל תריפנה ידיכם. בעבור זה כי עוד יהיה כבוד הבית הזה גדול: ועשו. טעמו דבק עם הפסוק האחר את הדבר הזה אם תעשו את הדבר אשר כרתי אני אתכ' ותלכו הלוך וחזק. את הדבר. אם תעשו את הדבר אשר כרתי אתכם. ורוח עומדת בתוככם רוח הקדש. אבל אמר שאמרו ולא עשו התורה והמצות נפסקה רוח הקד' ונפסקה הנבואה בימי זכריה ומלאכי. ואמר אשר כרתי אתכ' כלומר את אבותיכ' והרי הוא כאלו כרתי אתכ' כמו שכתוב בתורה ולא את אבותיכו כרת ה' את הברית הזאת כי אתנו וי"ת ורוחי עומדת בתוככ' ואביאי מלפין ביניכון: כי כה אמר ה' עוד אחת מעט היא. מרעיש דרך משל מרוב הכבוד והטובה שיעשה האל ליש' בזמן בית שני. י"א שזה היה בימי חשמוני וי"א על זמן הורדוס אמר זה וזה היה כמו שכתוב בספר יוסף בן גוריון. ופי' עוד אחת עוד טובה אחת אעשה לכם עתה מעט היא בעיני לעשות' וטובה מזאת תהיה כי עתה יש לכם צורים בבני הבי' אבל באותו זמן יכבדו כל הגוים הבית הזה בתכשיטות וכסף וזהב שיביאו שם. גם כתוב בספר יוסף בן גוריון כי רעש גדול היה בימי הורודוס. ומה שאמר את השמי' ואת הארץ את הים ואת היבשה הוא דרך הפלגה כי השמים לא ירעשו: והרעשתי. אתן בלבם שימרדו ממקומ' לבא לרוות כבוד זה הבית ולהביא ביד' כסף וזהב. ובאו חמד' כל הגוי'. פי' כל הגוים שתרעיש ממקומ' יבאו בחמדת כל הגוים כלו' יביאו ביד' כל דברי חמודו שימצאו בארצם מכלי כסף וזהב ובגדים ואבני יקרות. וחמד' חסר בי"ת השמות כמו ומרח עלה בחידו'. הנמצא בית ה' והדומי' לו: לי הכסף. ביד מי שהיה שלי הוא וברשותי הו' לגמלו מזה ולתתו לזה ואני אתן בלב הגוים להביא אל הבית הזה כסף וזהב לרוב: גדול יהיה. נחלקו רז"ל בזה י"א בשני' וי"א בבנין וזה זה היה כי בית ראשון עמד ת"י שנה ובית שני ת"כ שנה וכן היה גדול בבנין כמו שכתוב בדברי רז"ל. ובספר יוסף בן גוריון כי הבנין שבנה הורודוס בבית המקדש לא גר' תעול' בנין טוב ונאה כמוהו אתן שלום. כי אע"פ שהיו מלחמות רבות בזמן בית שני זמן רב היה שלום בארץ: בעשרים. הם החלו לבנין בנין הבית בחדש השני שהוא אלול ובחדש התשיעי שהוא כסלו כב"ד בו החלו לבנות ובו ביום היה דבר ה' ביד חגי הנביא לאמר לכהנים ולשאול אות' על הלכות טומאה וטהרה. ואע"פ שכבר הקריבו קרבנות פרס זה כמה שנים כי מיום שעלו הראשוני' העולי' מהגולה בשהגיעו בעריהם

ויבאו ויעשו מלאכ'. התחילו מפתתין באחני' ומנסרי' עלי' בששי בעשרי' וארבעה לחד' ובשביעי בעשריס ואחד היה דבר יי' אל חגי: מי בכם. הנשאר שהיה מן הגולי' ועודנו מי: אשר ראה. את הראשון אין זה בעיניו: הלא כמוהו כאין. יוד' אני כי מי שראה הראשון אין זה בעיניו אלא כאין כמוהו כאין הוא ואין שוי' הן כמו זה היה כעם בכהן אף כאן כבית כאין שניהם שוים: את הדבר אשר כרתי. תורתי אתם שומרים ורוחי שורה על נביאכם: אל ירא עוד אחת מעט היא. מעט הירא עוד אחת מעט היא. משאכלה מלכו' פרס זו המושלים עליכם עוד אחת תקום למשול עליכם להלר לכם מן מלכות יון ומעט יהא זמן ממשלת': והנני מרעיש. בניסי' הנעשים לבני חשמונאי: את השמים וגו'. ויבינו שבינתי שורה בבית זה ויביאו תשובת זהב וכסף כאשר כתוב בספר יוסף בן גוריון: לי הכסף ולי הזהב. ובידו להביאו לאשר חפצתי בו: גדול יהיה. רב ושמואל חד אמר בבנין וחד אמר בשנים שבני בית ראשון ארבע מאות ועשר בית שני ארבע מאות ועשרים: שחל בא את הכהנים תורה. שחל בא בשנת הלכות קודש וטומאה וטהרה: בשר קדש. בשר טומאת נבילה לא שרן: ואל הגזיר. תבשיל: לא יטמא. כחלקו בה רב ושמואל חד אמר חיישתבוש כהני דבעי מיגייהו רביעי בקדש ואמרו לו טהור וחד אמר לא חיישתבוש כהני חמיעי בקדש בעת מיגייהו: ונגע בכנפו. לא נגע בשרן עצמו אלא בבגד שהוא ראשון היקדש

אבן עזרא

ויער. היה ראוי שיאמר ויעור כמו ויקח ויסב רק נפתח תפני העי"ן: פתח. כמו הקריבהו נא לפחתך וכמוהו להיות פתח ובלשון פרס פתח נקר' החרשת': ביום עשרים. דבק עם ויעשו מלאכ' אף על פי שיש הפסק: בשביעי. בחדש השביעי: אמר נא. לעולם חולקי' כבוד לתלכות על הכהונה ועל הנבואה כמו יהושע לפני כלב רק בדברי הסם הדב' הפיך כלב קודם ואף על פי שהיה יהושע גדול מכלב בשנים הקדימו הסם בדברו בו בעבור ויהם כלב ולא ויהם יהושע וכתוב אחרי שאול ואחרי שמואל המה יסד דוד ושמואל וכמה זרובבל לפני יהושע שהות מבני יהויכין: מי בכם. אחם הזקני': ועתה. ועשו דבק עם תחלת הפסו' הבא אחריו והוא את הדבר והטעם דברי התור' לשמור ולעשות: ורוחי. נבואתי: כי. עוד אחת פליאה מעשה: מעט הי'. בעיני לעשות' אז למעט ימים תהיה וטעם להדעים דרך משל אז כשמעו שיעמע רעש ורעש וירגזו כל האל' שהם בחרבה גם בספיכות הים ויביאו מכמות לביתי: לי. בכל מקום שלי הוא ואני אעשה פלא לשום בלב הכל להביא הזהב אל ביתי: גדול. אמר יפת כי הבית הראשון עמד ארבע מאות שנה ועשר שנים והבית השני עמד ארבע מאות וכך היה בימי הורודוס כאשר כתוב בספר יוסף בן גוריון ורבי משה אמר כי זה היה על תנאי אילו היו לדיקים גמורים כאשר אמר אמר זכריה והיה אם שמוע תשמעו: בעשרים. אמר רבי ישועה כי זה תשיעי הוא להתחלת מלכות דריוש ולא ידענו מתי היה תחילת חדש מלכות ולא דבר נכונה כי הנה כתוב בנבואת זכריה לחדש התשיעי בכסלו והנה החשבון מגיעין

ובכה תודש זו הוא חדש אייר כי החדש שני אינו דבוק עם למלוך שלמה רק למלוך דבק עם בשנה הרביעית כי אין מנהג ישראל לתנות לחדשים כי אם לשני' ובכה הוא בשנה הרביעי' למלוך שלמה על ישראל בחודש זו הוא החודש השני שהוא אייר. כה. הכהנים הם מורי התורה וביתי חגי היו מקריבים העולות על המזבח תשע עשרה שנה טרם נבנה הבית ובספר דניאל כתבאר זה בפירוש ועתה שם היה בכלל הכהנים יהושע שהוא הכהן גדול ותורה יבקשו מפיהו ולא יטעה להשיב ורחינו על דרך הפשט' כי חגי לא אמר לכהנים שלא תורו תורת אמת רק אמר כן העם הזה: הן. בשר קדש. כמשמעו קודש ממש והפך יקדש יטמא ואם יקדש יטמא למה ישנה כי זה הכת' אמר זה וכתוב ולא תעמוד והייתם קדושים והיא תחקדשת מעומאתה ואלת פן תקדש את המלאה קדש ממש כי יתער הכל ושוב קדש אם לא יוציאו הקדש בזמנו כאשר בחר

זה

מאכל היקדש ויענו הכהנים ויאמרו לא: ויאמר חגי אם יגע
טמא נפש בכל אלה היטמא ויענו הכהנים ויאמרו יטמא: ויען חגי
ויאמר כן העם הזה וכן הגוי הזה לפני נאם יהוה וכן כל מעשה
ידיהם ואשר יקריבו שם טמא הוא: ועתה שימו נא לבבכם מן
היום הזה ומעלה מטרם שום אבן
אל אבן בהיכל יהוה: מהיותם
בא אל ערמת עשרים והיתה
עשרה בא אל היקב לחשף
חמשים פורה והיתה עשרים: הכיתי
אתכם בשדפון ובירקון ובברד את
כל מעשה ידיכם ואין אתכם אלי
נאם יהוה: שימו נא לבבכם מן
היום הזה ומעלה מיום עשרים
וארבעה לתשיעי למן היום אשר
יסד היכל יהוה שימו לבבכם:
העוד הזרע במגורה ועד הגפן
והתאנה והרמון ועץ הזית לא נשא
מן היום הזה אברך:
ויהי דבר יהוה שנית אל חגי
בעשרים וארבעה לחדש לאמר:
אמר אל זרובבל פחת יהודה לאמר
אני מרעיש את השמים ואת הארץ:
והפכתי

דמתאכיל היסתאב ואתיבו כהניא
ואמרו לא: ואמר חגי אם יגע
נפשא בכל אילין היסתאב ואתיבו
כהניא ואמרו יסתאב: ואתיב חגי
ואמר כן עמא הדין וכן כנישתא
הדא קדמי אמר יי וכן כל עובדי
ידהון ודיקרבון תמן מסאב הוא:
וכען שוו כען לבבכון מן יומא הדין
ולעילא ער לא יתשם גדבך על גדבך
בהיכלא דיי: מדהויתון עלין לערימת
עסרין והויא עסרא עלין אתון
למעצרתא דבה חמשין גרבין דחמר
והויא עסרין: מחיתיתכון בשידפונא
וביקרקונא ובברדא ית כל עובדי
ידיכון ולית היכון תיבין לפולחני אמר
יי: שוו כען לבבכון מן יומא הדין
ולעילא מיום עסרין וארבעא
לתשיעאה למן יומא דישרי
לאשתכללא היכלא דיי שוו לבבכון:
העוד כען עיבורא בארדרא ועד כען
גופניא ותיניא ורימוניא ואילני זיתא
לא אטענו יומא הדין איברך: והוה
פתגם נבואה מן קדם יי תניינות עם
חגי בעסרין וארבעא לירחא למימר:
אימר לזרובבל רבא דביהודה
למימר אנא מזיעית שמיא וארעא:
ואהפוך

למן היום ז' בקריא' וסימ' למן היום הוסדה ועד עתה: למן היום אשר ברא אלהים אדם: למן היום אשר יצאת מארץ מצרים: לבת ארני המלך: למן היום אשר יצאו אבותיכם מארץ: אשר בנו אתה: אשר יסד היכל יי': וחד ולמן היום אשר צויתי שפטים: את השמים ואת הארץ י"ג וסימ' בראשית ברא אלהים: זכור את יום השבת: ביני ובין בני ישראל: העדותי בכם היום: וחברו דחיים: הקהילו אלי את כל: ויתפלל חזקיהו: וחברו דישעיה: אם יסתר איש במסתרים: אתה יי' אלהים הנה: אני מרעיש את השמים: וחברו: ויאמר יהורם ברוך:

אבן עזרא

זה מנת' בן סרוק הספרדי בחר היטב ומלת קדש' מתקדשת ומזמנת עצמה לכל חפץ ואין פי' המלה ממאה גם מלת קדש כמעשה המלרי' בדברי הבתולו' כי תולדת המלרים היא רפה מפני היאור המרבה לחה שלהם על כן אין בהם כח כשהם קרוב לחרבעי' או יותר לבעול הבתולה עד שיביאו נער ושכב עמה מעט מעט עד שיהיה הפתח פתוח והוא מקרא קדש דרך זנות אומנותו בכך ועל כן נזה הכתוב כמעשה ארץ מלרים וגו' והנה השאל' על בשר קדש שכתוב וכל אשר יגע בבשר' יקדש אם נגע הכלי הוא הכנף שעם הבשר הוא הקדש אל הלחם או לאחד הנזכרי' היקדש אז עמו הכהני' ואמרו לא ונכונה דברו אחרי שלא נגע בכל אלה לבד הכנף ולא בשר הקדש ממש נגע בהם והוא הדין כי לא נגעו בבשר קדש: ויאמר' טעם בכל אלה באחד מאלה כמו בן אחותו ורבים כמוהו ויקבר בערי גלעד: ויען' הטעם שהיו ישראל המביאים קרבן חטאת על שגגתם מזידים אשמים בדברים קשים שהם חמורים ולא היו נזכרים מהם ויביאו קרבן על דבר שנעלם והם עושים שלא כהוגן בדעתם בזדון גם הכהנים דבר הטהרה והטומאה על כן אמר חגי כן העם הזה הם הכהנים וכן הגוי הזה הם ישר' ופי' זה וכן כל מעשי ידיהם: ואשר יקריבו' במזב' לפני וזהו שם טמא הוא והנה התברר כי אין כח בקודש לקדש מה שלא היה קדש על ידי מגע אחצעי ככח טמא נפש לטמאה וזה היה דרך משל כדרך משל נתן אל דוד שתפשו בדבריו ואמר לו אתה האיש ועתה גם נכון הוא להיות המשל בעבור שהם בונים בתים לשבתם ובית השם חרב על כן אחריו ועתה שימו נא לבבכם וטעם ומעלה היום הבא אמר זה כמו מבן כ' שנה ומעלה ותחסר מלת כי: מטרם שום אבן' וטרם ישרת בעבור אחר וכן הוא מטרם היותם האבנים יסוד ההיכל כל בא אל ערמת דגן ויחשבו המחשבים שיהיו בה כ' מדה והנה חציה כי המאה היתה בה: מלת לחשוף מים מנבא כמו לללות והנה המאה שימצאו בה פחות מהחצי שיחשבו: הכיתי כבר הזכרתי בספ' עמוס כי מכת השדפון בקמה כמו שדופות קדים וירקון שמוריק והעד כי כן הוא שהזכירה הברד ושעם את כל מעשה ידיכם כי מאירת השם כלה הכל הפך וברכך יי' אלהיך בכל מעש' ידיך אשר תעשה: ואין אתכם אלי: המעם לא שבתם אלי והנה התברר כי השם ייסרם אולי ישובו מדרכם הרעה ולא שבו על כן נתן להם המשל הנזכר: שימו' הנה הזכיר למעלה יעשו מלאכה בעשי וזה היה להביא האבנים ולהיותם מגוררות ומתוקנות ובתשיעי החלו לשום אבן אל אבן ליסד הבית ולמ"ד למן היום נוסף כלמ"ד השלישי לאבשלום: העוד' הה"א לתימה ובעבור אות הגרון כפתח כמשפט וזה כמו העוד אביכם חי והנה היה הזרע זרוע בארץ והטעם אין לכם אחד במגורה מקומות שישמו שם הדגן בבתים כמו נהרסו ממגורות כי

היקדש' היסתאב: אם יגע טמא נפש' מת עלמו: יטמא' שהמת אבי אבו' הטומאה והחמישי לטומאת ארץ רביעי הוא לטומאת מת: כן העם הזה' כמו שאתם טועים בזו כן אתם טועים בכמה הלכות: ואשר יקריבו שם' אם לא יתנו לבם ללמוד: ומעלה' שניה שעברו: מטרם שום אבן אל אבן' מטרם חזרת לשוב ולהוסיף על יסוד שיסדת' בימי כורש וכמל עתה שימו לבבכם לעסוק בבנין ובליחוד ברכי כהונה: מהיותם בא אל ערימת עשרים' מהיות לכם מאירה משולח' במעשיכ' כאשר עד הנה שהיו מעמידי' כדי הראוי למוד מתוכו כ' שאין ולא היה מולא אל עשרה: בא אל היקב' הוא בור שלפני הגת והיין יורד לתוכו: לחשוף חמשים פורה' לשאוב ממנו עשרים מדות מו שמודדין בם יין בגיתות וחמש פור': לחשוף' למלאו' כמו לחשוף מים מגבא וכן חשפי שובל: והיתה עשרים' לא שבשת לאחה ביין מאירה יותר מן הדגן אלא שאלם טועה באומר מדת היקב לפי שהוא עמוק אבל הכרי עומ' לפניו ובמשנת אבות דר' נתן שניהו טעם למה לא אמר ביין מדה מועטת כמו שאמר בדגן כגון לחשוף עשרי' וחמש פורה והיתה עשרה למדך שהיין מדה יתירה לעולם וכשהיין לוקה פיחון רע לעול' ולפי שהיין צריך להיות הרב' מנה בו מניין יתר: אשר יסד היכל' שהתחילו עתה בשניי' להוסיף על יסוד הראשון שבנו בימי כורש: העוד הזרע במגורה' עדיין לא זרעתם בשנה זו והאילנות עדיין לא חנטו פירותיהן ומעתה תזרעו בזמן ברכה כי בבנין הבית יבוא ברכה כמעשה ידיכם: והשמדתי

זה מנת' בן סרוק הספרדי בחר היטב ומלת קדש' מתקדשת ומזמנת עצמה לכל חפץ ואין פי' המלה ממאה גם מלת קדש כמעשה המלרי' בדברי הבתולו' כי תולדת המלרים היא רפה מפני היאור המרבה לחה שלהם על כן אין בהם כח כשהם קרוב לארבעי' או יותר לבעול הבתולה עד שיביאו נער ושכב עמה מעט מעט עד שיהיה הפתח פתוח והוא מקרא קדש דרך זנות אומנותו בכך ועל כן נזה הכתוב כמעשה ארץ מלרים וגו' והנה השאל' על בשר קדש שכתוב וכל אשר יגע בבשר' יקדש אם נגע הכלי הוא הכנף שעם הבשר הוא הקדש אל הלחם או לאחד הנזכרי' היקדש אז עמו הכהני' ואמרו לא ונכונה דברו אחרי שלא נגע בכל אלה לבד הכנף ולא בשר הקדש ממש נגע בהם והוא הדין כי לא נגעו בבשר קדש: ויאמר' טעם בכל אלה באחד מאלה כמו בן אחותו ורבים כמוהו ויקבר בערי גלעד: ויען' הטעם שהיו ישראל המביאים קרבן חטאת על שגגתם מזידים אשמים בדברים קשים שהם חמורים ולא היו נזכרים מהם ויביאו קרבן על דבר שנעלם והם עושים שלא כהוגן בדעתם בזדון גם הכהנים דבר הטהרה והטומאה על כן אמר חגי כן העם הזה הם הכהנים וכן הגוי הזה הם ישר' ופי' זה וכן כל מעשי ידיהם: ואשר יקריבו' במזב' לפני וזהו שם טמא הוא והנה התברר כי אין כח בקודש לקדש מה שלא היה קדש על ידי מגע אחצעי ככח טמא נפש לטמאה וזה היה דרך משל כדרך משל נתן אל דוד שתפשו בדבריו ואמר לו אתה האיש ועתה גם נכון הוא להיות המשל בעבור שהם בונים בתים לשבתם ובית השם חרב על כן אחריו ועתה שימו נא לבבכם וטעם ומעלה היום הבא אמר זה כמו מבן כ' שנה ומעלה ותחסר מלת כי: מטרם שום אבן' וטרם ישרת בעבור אחר וכן הוא מטרם היותם האבנים יסוד ההיכל כל בא אל ערמת דגן ויחשבו המחשבים שיהיו בה כ' מדה והנה חציה כי המאה היתה בה: מלת לחשוף מים מנבא כמו לללות והנה המאה שימצאו בה פחות מהחצי שיחשבו: הכיתי כבר הזכרתי בספ' עמוס כי מכת השדפון בקמה כמו שדופות קדים וירקון שמוריק והעד כי כן הוא שהזכירה הברד ושעם את כל מעשה ידיכם כי מאירת השם כלה הכל הפך וברכך יי' אלהיך בכל מעש' ידיך אשר תעשה: ואין אתכם אלי: המעם לא שבתם אלי והנה התברר כי השם ייסרם אולי ישובו מדרכם הרעה ולא שבו על כן נתן להם המשל הנזכר: שימו' הנה הזכיר למעלה יעשו מלאכה בעשי וזה היה להביא האבנים ולהיותם מגוררות ומתוקנות ובתשיעי החלו לשום אבן אל אבן ליסד הבית ולמ"ד למן היום נוסף כלמ"ד השלישי לאבשלום: העוד' הה"א לתימה ובעבור אות הגרון כפתח כמשפט וזה כמו העוד אביכם חי והנה היה הזרע זרוע בארץ והטעם אין לכם אחד במגורה מקומות שישמו שם הדגן בבתים כמו נהרסו ממגורות

בעריהם בנו המזבח והקריבו עליו והיכל ה' לא יסד וי"פ שגם בנינה המזבח קודם בנין הבית ולמה לא שאלם כל הפנים האלה מעת שהחלו להקריב קרבנות לפי שלא היה דבר הקרבנות קבוע עד היום שהחלו בבנין הבית: כה אמר ה' צבאות' שילמ' לכהני' כי בשם ה' נבאות הוא שואל להם שאמר לו שאל נא את הכהנים תורה כלומר תורת טומאה וטהרה: הן יסא' שאלם תורת הטומאות אולי שכחו' בגלו' ושתגם הם יסא איש בשר קדש בכנף בגדו שיגע בארץ ונשא בשר קדש בכנף בגדו - והנה הכנף הראשון לטומא' - ובשר קדש שני' - ונגע בכנפו אל הלחם' פי' במה שבכנפו והוא הבשר נגע בו אל הלחם או אל הנזיד או אל היין או אל השמן ונגעו אל כל מאכל מאלו: היקדש' פי' היטמ' המאכל הזה שהוא רביעי לטומאה כי הארץ הוא אב הטומא' והכנף ראשון ובשר קדש שני והלחם והנזיד והמשקים הללו שנגעו בבשר הם שלישי והמאכל שנגע באלו רביעי' ועל זה שאלם על המאכל שהוא רביעי אם יטמא ויענו הכהני' ויאמרו לא והראיה כי על המאכל לבדו שאלם שאמי היקדש ולא אמר היקדשו' ויש מרז"ל שאמרו כי טינו הכהנים בזו החשובה כי הרביעי טמא הוא בקדש אבל השאלה האחרת שאלם אם יגע טמא נפש בכל אלה הסיבו כראוי פי' אם תהי' הכנף טמאה טומאת נפש שנמצא שהכנף אב הטומאה והבשר ולד הטומאה והלח' והנזיד והמשקי' שני והמאכל שליש' ויענו הכהנים ויאמרו יטמא ושליש בקדש היו יודעי' שהוא טמא אבל רביעי בקדש לא היו יודעי' שהוא טמא וזה טעו לפיכך הסיב' הנביא ואשר יקריבו שם טמא הוא' ויש מרז"ל שאמר כי לא טעו בחמת מהם' יש מהם מי שאמר כי חמשי בקדש שאל בראשונה מהם וכראוי הסיבוהו שאינו טמא' ויש מהם מי שאמר כי קוד' שנזרו רביעי בקדש שאלם וכראוי הסיבוהו' ומה שאמר ואשר יקריבו שם טמא הוא פי' אף על פי שהם יודעים הלכות טומאה וטהרה' כל אשר יקריבו לפני כאילו הוא טמא הואיל והם מתעצלים בבנין הבית' וענין הפרשה מוכיח זה הטעם שלא מעו שלא הוכיחם אלא על ענין הבית בכל הפרשה: היקדש' פי' היטמא' כלומר שאסור' מפני טומאתו בקדש שהוא אסור' וכת"י היתאסר' ובמקלת נסחאו' היסתאב' הנזיד' התבשיל כמו ונזיד עדשים: ויאמר חגי' מבואר הוא: ויען חגי ויאמר' כן העם הזה וכן הגוי הזה: הענין כפול במ"ש' או פי' כן העם הזה על הכהנים וכן הגוי הזה על ישראל' אמר כלם אשמים על בנין הבית כי הכהנים היה להם להזהיר העם לבנות וכמו שאמרתם שיטמא כן כל מעשה ידיה' טמא לפני' וכן מה שיקריבו הכהנים טמא הוא לפני כי הם מקריבי' במזבח בלא בית ואינם מוסשים לבנותו: ועתה' ומעלה מן היום שהתחילו בבנין ומעלה' ושימו לבבכ' מטרם שום אבן אל אבן כלומר שימו לבבכם במעשיכם מה שהיה פרס הבנין ומה יהיה אחר הבנין' אבן אל אבן' כמו על אבן' כמו אל ההריס לא אכל' והדומים לו' כי כבר עשו יסוד הבנין כשבנו המזבח אלא שהגריס הסביתוס מלבנות כמו שכתוב בספר עזרא' ות"י' עד לא יתשם גדבך על גדבך: מהיותם' פרס היותם' בענין זה יוכלו להכיר כי מאתי היה הדבר כי מי שיבא אל ערמת עשרים כלומר אל ערימה של חטים שהיה ראוי לגאת ממנה עשרים סאה והיתה עשויה מפני המאורה שמשתלחת בה' לחשוף חמשים פורה' לחשוף מים כמו לחשוף מים מנבא עניינו לקחת או לשאוב' פורה כמו פורה דרכתי לבדי והיא דריכת הענבי' ביקב' וחמשי' ר"ל חמשי' בתים בפורה' וי"ת חמשין גרבין לחמרי ומ"ש עשרה ועשרי' אינו דוקא כי פעמים לא יוצא אל המחצית או פחות מעט או יותר מעט מכל מקום המאורה נכרת בהם: הכתי אתכם' את כל מעשה ידיכם' כמו בכל מעשה ידיכם' וכן ואתנו אל תמרודו כמו ובנו: ואין אתכם אלי' ואין עמכם כלומר עם כל זה אינכם אלי וכן יביא אותו וידעו הרועים אותם עמם' או פירוש ואין אני רואה אחב' שבים אלי: שימו' אשר יסד היכל ה' אשר בנו על יסודו כי היסוד כבר נבנה מזמן בנין המזבח: העוד הזרע במגורה' ראו אם עוד זרע במגורה כי הרוב הוצאתם לזריעה ומעט הוא הנשאר לכם במגורה לאכול' ומן היום הזה אברך מה שבמגורה' ומה שזרעתם כיון שהתחלתם לבנותם' ועד הגפן' וכן עדין הגפן והתאנה והרמון ועץ הזית לא נשא כי עדין לא הגיע זמנם לשאת עלין או פרי כי בכשליו היה זה שהו' החדש התשיעי ומן היום הזה אברך אותם ויבאו פרי לרוב ולטוב' וזכר אלה העניים שהם רבים בארץ ישראל כמו שאמר ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש' ומן התימה מה שאמר על עץ הזית לא נשא כי עץ הזית זמנו במרחשון ובכשליו לשאת פריו' ואולי מפני המאורה שהיתה בהם מתחלה היה מתאחר לשאת פריו: ויהי דבר ה' שנית' שנית מן היום שהוא כ"ד לחדש התשיעי ושתי פעמים דבר עמו באותו היום: אמר' אני מרעיש' דרך משל על מלחמות שהיו בזמן מלכות פרס ואמר שיאמר זה אל זרובבל לבשרו כי בעבור המלחמות ההם לא תשפל מעלתו אבל תגדל מאד והו שאמר לו אקחך ושמתיך כחותם והמלחמות האלה היו בימי דריוש זה אז בימי ארתחשסתא המולך אחריו' או כאחרה נבואה זו על בטול מלכות פרס והתחדש מלכות יון' וזהו שאמר והפכתי כסא ממלכות' וזה היה לשלשים וארבע שנה לבנין הבית כי אז שלמה מלכות פרס וקמה מלכות יון' וכן מצאנו בדברי רז"ל שאמרו תניא ר' יוסי' אומר מלכות פרס בפני הבית ל"ד שנה' מלכות יון בפני הבית ק"פ שנה מלכות בית חשמונאי ק"ג שנה' מלכות בית הורדוס ק"ג שנה: הרי ת"כ שנים שעמד בית שני:

מ"ע ספורנו דל

ספר זכריה

קצף להגלותם: ולא ליסרם בארלם: כה אמר: שהעשם הזה כי אתכם לאבותיכם שובו אלי והשובה אמר ה"י ולא שמעו: ומזה אין לי עלי' כי המוכיחים והנוכחים מ"מ שמעתם מלאכותיכם שמה שקרה שמעוהו קול' מהנביאי': וחקי: כענין ערוס ויקף מוסרו ומוטות כלי גולם: והכל היה מהה כנגד מדה: סוס אדום: בענין המלאכים כענים: ברוקים במסרק לכו נא ונוכחה בעלי מדות: ולבנים כשלג ילבינו ההדסים: בלתי עושים פרי לא זכו ללמד: אדומים

בחדש השמיני בשנת שתים לדריוש היה דבר ה' אל זכריה בן ברכיה בן עדוא הנבי' לאמר: הנביא שב אל זכריה ואפשר כי גם עדוא היה נביא ואמרו כי הוא עדוא החוזה: גם מלאנו בחדר' עדוא הנבי': לאמר ליסראל כמו שאמר אחר כן ואמרת אליה' אמור להם שיזכרו הקלף שקלף ה' על האבות והם דור שחרב בו הבית ויזכרו כי בעבור מעשיהם הרעים קצף ה' עליהם לפיכך ישובו הם אל ה' ולא יהיו כאבותיהם והם היו מתעצלים בבנין הבית כי לא החלו לבנות עד החדש התשיעי ועוד היו בידיהם מעשים רעים כמו שכתוב בספר עזרא: ואמרת: מבואר הוא: אל תהיו: מבואר הוא: אבותיכם איה הם: הלא תראו כי תמו בחרב ברעב ובדבר כמו שהנביאים היו אומרים להם: והנביאי' הלעולם יחיו והנביאי' שהיו מוכיחים אותם יוכלו לחיו' לעולם ולהוכיחם כבר הוכיחות ולא שמעתי אך תראו שהכל הגיע אליה כמו שאמר להם זהו שאמר אך דברי וחקי ורז"ל פי' כי והנביאים תשובת העם שאמרו תשובה נאמת השיבה כנס' ישראל לנביא אמר להם חזרו בתשובה אבותיכם שחטאו איה הם אמרו לו והנביאים שלא חטאו איה הם היכן הם וחזרו והודו לו אך דברי וחקי: וחקי ר"ל גזרותי שגזרתי עליהם שימותו בחרב וברעב ובדבר וגלו הנשארים: הלא תראו שהשיגו את אבותיכ' ובאו להם הכל כמו שליחתי את עבדי הנביאים שיאמרו להם והם עלמם שבו והתודו בעת המרכן זהו שאמר ושובו ויאמרו: ביום עשרים וארבעה לעשתי עשר חדש הוא חדש שבט ובז' הספ' לא ידענו אם הם לשון תרגומי כי לא מלאנו אות בשם ספרי הקדש: היה דבר ה' אל זכרי: בא לו מלאך ודבר עמו והרא' לו זאת המרא' שהוא מספר והולך: ראיתי הלילה: תרגום זכריה סח ומו' מאד כמראו דניאל ולא כן מראו אחר הנביאי' כי כח הנבואה היתה הולכ' ולה מימי הגול' לפי' לא בחרו את דבריה ולא הביאו המראו כאם הם: ואמר ראיתי הלילה במראו הלילה ראיתי זאת המרא' שראיתי איש רוכב על סוס אדו': ומלאנו בדברי רז"ל פי' הפסוק כך ראיתי הלילי' בקש הקב"ה להפך את כל העול' כולו בלילה והנ' איש רוכב ואין איש אלא הקב"ה שנ' ה' איש מלחמה על סוס אדו' בקש הקב"ה להפוך את כל העולם לדם כיון שנסתכל בחגניה מישאל ועזריה מיד נתקררה דעתו שנ' והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה ואין ההדסים אלא נביאים וכן הוא אומר ויהי אומן את הדסה ואין מצולה אלא בבל שנ' האומר למצול' חרבי מיד שחורין נעשו שלוקים ואדומים לבנים: שנאמר ואחריו סוסים אדומים ברוקים ולבנים ואחרי זה נפרש במראה מה שנוכל לפרש: איש: הוא מלאך ה' כמו והאיש גבריאל: וכן אמר בסוף הענין מלאך ה' עומד בין ההדסים ואלה אותו רוכב על סוס תורה לתהירות שליחותו: ופעם אדום ושאר הגווני' תפסר שנאמרו לטע': וכתב אחו"ל כי סוס אדו' רמז לגבוכד נצר הנקרא ריש"ת דדהבא והזהב הוא אדום פי' גבוהתו היתה בתרבע מלכיות כמו אלוס נבוכד נצר ומראות דניאל ואע"פ שהשוסי' הם היו במשל המלאכי' שלוחי האל כמו שכתוב מ"מ רמז הוא לתרבע מלכיו': ופי' איש רוכב כי המלאכים מושלי' בתחתוני' וכל מעשה האל בארץ על ידם ובאמצעותם ושליחותו היתה לעקור מלכות בבל ואע"פי שבזמן המראה הזאת כבר נפקד מלכו' בבל מר' לו המראה שליח' כמו שהיתה תפקי' המלכיו' השלם העתידו': ובזמן מלכו' פרס היתה מראה זאת כמו שאת' בשנ' שתי' לדריוש: והוא עומד בין ההדסי' אשר במצולה: הם ישרא' והמשיל' להדסי' ר"ל לעני' הדם לפי שיש להם ריח טוב כן ישרא' שבבבל יש להם ריח מצו' ר"ל

אמתל ביניהם לעורם ולבוניהם מהגלות: במצולה

ביירחא ב' ליח תמינאה בשנת תרתין לדריוש הוה פתגם נבואה מן קדם יי עם זכריה בר ברכיה בר עדו נביא למימר: הוה רגז מן קדם יי על אבהתכון על דארגיזו קדמוהי: ותיסר להון כדנן אמר יי צבאות תובו לפולחני אמר יי צבאות ואתפני במימרי לאיטבא לכון אמר יי צבאות: לא תהון כאבהתכון דיתנבון להון נביא קדמאי למימר כדנן אמר יי צבאות תובו כען מאורחתכון בישתא ומעובדיכון מקלקלין ולא קבילו ולא אצית למימרי אמר יי: אבהתכון אן אינון ואם תימרון נביא לא לעלמא קיימין: ברם פתגמי וקיימי די פקדית יה עבדי נביא הלא ארכיקו אבהתכון ותבו ואמרו כמא דחשיב יי צבאות למעבד לנא כאורחתנא וכעובדנא כן עבד עמנא: ביום עשרין וארבעא לחד עשר ירחא הוא ירחא שבט בשנת תרתין לדריוש הוה פתגם נבואה מן קדם יי עם זכריה בר ברכיהו בר עידו נביא למימר: חזיתי בליליא והא גבר רכיב על סוסי סמוקו והוא קאים בין

בחדש ב' ליח השמיני בשנת שתים לדריוש היה דבר יהוה אל זכריה בן ברכיה בן עדו הנביא לאמר: קצף יהוה על אבותיכם קצף: ואמרת אלהם כה אמר יהוה צבאות שובו אלי נאם יהוה צבאות ואשובה אליכם אמר יהוה צבאות: אל תהיו כאבתיכם אשר קראו אליהם הנביאים הראשנים לאמר כה אמר יהוה צבאות שובו נא מדרכיכם הרעים ומעליליכם הרעים ולא שמעו ולא הקשיבו אלי נאם יהוה: אבתיכם איה הם והנבאים הלעולם יחיו: אך דברי וחקי אשר צויתי את עבדי הנביאים הלוא השיגו אבתיכם וישובו ויאמרו כאשר זמם יהוה צבאות לעשות לנו כדרכינו וכמעלליגו כן עשה אתנו: ביום עשרים וארבעה לעשתי עשר חדש הוא חדש שבט בשנת שתים לדריוש היה דבר יהוה אל זכריה בן ברכיהו בן עדוא הנביא לאמר: ראיתי הלילה והנה איש רכב על סוס אדם והוא עמד בין

כתותם ג' וסים' אקחך ורוכבל • שמני כתתם ב' בפסיק: בחדש ז' ר"פ וסים' השלישי • הראשון דויקרא • השני דפסח קטן • הרביעי דמלכים • וחבירו דירמיה השלישי החלו הרמות • הראשון הוא חדש ניסן: אבותיכם ג' מלאים בספרא וסים' כענבים במדבר • קצף ה' על אבותיכם • אבותיכם איה הם: יחיו ז' וסימן ויאמרו אליהם הנשיאים יחיו • מתים בל יחיו • יחיו מתיך נבלתי • הלעולם יחיו • ומשפטים אשר לא יחיו • מדוע רשעים יחיו • יי' עליהם יחיו • כרכיהו ר' יוסי' ביום עשרים וארבעה דשבט דבזכריה • ואחיו אסף העמר על ימינו • ויעמידו הלוים את הימן • ויקומו אנשים מראשי בני אפרים:

להיות' וידענו כי כן היה רק לא מצאנו ספרי הקדמוני' לדעת המלחמות שהיו בימי דריוש זה הפרסי ובימי ארתחשסתא המולך אחריו ובימיה היה זרובבל הנשיא ליהודי' כי הוא ששבבר ברחיות גמורות מן המקרא: ביום מקחך • כדרך ישלח ממרוס יקחני: ושמתיך • שמור כאילו היית חותם על יד ימיני וזה דרך משל:

ספר זכריה

מעלות הנבואה רבי' ואין דרך לספרם כי כח הנשמות ההנוכות המקבלות כח רוח הקדש להכבא אינם על דרך אחד ובהיות הכבוד עם ישר' שמרים שגלו אין צורך לפרש הנבואה כמו הנה בן מלך לבית דוד ישאשיהו שמו והיה הדבר מתבאר מעצמו ואת הגלות הן מראות וגריכות פי' כמראות דניאל כי לולי שהמלאך היה מפרש לא היה דניאל יודעם ואף כי אחרים וכמה מראות זכריה ואשר פירוש המלאך הדובר בי כי במראות הלילה הם ידועות אשר לא פירוש הן סתומות וכעלמות מעיני המסכילי' ואילו היינו מוצאים ספר קדמון שהיה מספר מה שהתחדש בימים ההם ממלחמות היינו מתפשים כשורים קיר לומר אולי בעבור זה היתה הנבואה ועתה אין לנו על מה נסמוך ורחיתי ספרי חכמים שהיו בגרפת שפיחסו המראות שראה זכריה אחוריות על דבר שכבר עבר בימי זה הנביא כמו הריפה כי בעמורה גלה יהודה אל בבל ושני המקלות פירשו שהם ישראל ויהודה והכתוב אמר רעה את נאן הריגה והנה הנבואה לעתיד היתה בימי הנביא: ועתה אחל לפרש:

בחדש לאמר • ליסראל והנכון לאמר לנביא: קצף: כי הנביא כנגד כל ישראל ודבר הפם אליו כאילו מדבר לכל ישראל כמו מה תצעק אלי: כי ישראל היו נוקפים כמו שכתוב למעלה ויגעקו בני ישראל אל יי' על כן: ואחרת כה אמר • הזכיר הפם שלשה פעמים בזה הפסוק והטעם שובו והפם יוכיחכם ויהיו רבים פעמים רבות: אל • תעשו אתם עמי כאשר עשו אבותיכם שקראו אליהם נביאים רבים ולא שמעו: אבותיכם

והשמדתי חוזק ממלכות הגויים • מלכות פרס שהיא מושלת עכשיו על כל העולם יפלו ביד מלכי יון לסוף ל"ד שנה לבנין הבית כמו שאנו שונין במסכ' ע"ז: ושמתיך כחותם • כלפי שנגזר על יכניה אביו מי אני אם יהיה יכניהו בן יהויקים חותם על יד ימיני אמסר אחקקך ואומר כתבו את האיש הזה ערירי למדנו שהוציאה לו תשובתו ונולד לו זרובבל והוסם כחותם:

ספר זכריה

נבואת זכריה שתומה היא מאד כי יש בה מראות דומות לחלום הניתן לפתרון ואין אנו יכולין לעמוד על אמיתת פתרונו עד יבא מורה לדק ולפי היכולת אתן לב לייסב המקראות אחד אחד מן הפתרונות הדומה לנו ואחר שתרגמו של יונתן: בחדש השמיני: קודם שהתחילו לחזור ולבנות במלאכה שהרי בעשרים ואחד לחדש התחילו בה: על אבותיכם: שבדור חורבן הבית: אבותיכם איה הם: ראו שלקו מכה רעה ברעב בחרב ובשבי: והנביאים הלעולם יחיו • ואם תאמר אף הנביאי' איה הם הרי מתו אני משיב לכם וכי הנביאי' היה להם לעול' לחיות אך סופן מוכיח כי אמת היו דבריה' שכל דברי וחוקי גזירות פורעניותי אשר צויתי את עבדי הנביאים עליכם הלא השיגו אבותיכם: ראיתי הלילה ונו' • רבותינו פירשו מה שפירשו בחגדת הלק אך אין סדר הפרשה והלשון מתיישב בו: והנה איש: מלאך: על סוס אדום • רמז הוא ליפרע מכשדים ממדי ופרס בחרב ובדם כמו שהוא אומר וקצף גדול אני קוצף על הגוי' ואחריו

ולא ר"ל פסוק ולא ולא

אבן עזרא

כי בעבור שהכם בחרב לא היה להם רק מעט והנה הפעם אם אבה אתכם זאת השנה תמותו והנה החלותם ליסד הבית אז תחל הברכה בכל: מן היום • אשר יסד ההיכל אבדך וזהו מן היום הזה ומעלה האמור למעלה והזכיר מפרי המן המזכרים הגפן והתאנה והרמון והזית וטעם לא נשא פרי ולא עלה ואף כי פרי עד עתה לא נשא: ויהי שנית • כי ביום אחד התגבא פעמים: אמור • מרעים • דרך משל כאשר אומרים ביתים החלם בארץ ישמעאל בבוא שמועות רעות ממלחמת נהפך העולם: והפכתי • כי מלחמות רבות היו עתידות בימי הנבי' בהבבאו

ספר זכריה

נבואה ראשונה ראיתי הלילה והנה איש רכב על סוס אדם והוא עמד בין ההדסים אשר במצולה ואחריו סוסים אדומים ברוקים ולבנים: ואמרתי אדני מה אלה אלה ויאמר אלי המלאך הדובר בי אנכי אראך מה אלה אלה: ויען האיש העמד בין ההדסים ויאמר אלה אשר שלח יי' להתהלך בארץ: ויענו את מלאך יי' העמד בין ההדסים ויאמרו התהלכנו בארץ והנה כל הארץ יושבת ושקטת: ויען מלאך יי' ויאמר יי צבאות עד מתי לא תרחם את ירושלם ואת ערי יהודה אשר זעמת זה שבעים שנה: ויען יי' דברים טובים דברים נחמים: ויאמר אלי המלאך הדובר בי קרא לאמר כה אמר יי צבאות קנאתי לירושלם וקנאה גדולה: וקצף גדול אני קוצף על הגוים השאנן כי אני כעס מעט והם עזרו לרעה: לכן כה אמר יי שבתי אל ירושלם ברחמים בית בה יבנה נאם יי צבאות נטה קו על ירושלם: עוד קרא לאמר כה אמר יי צבאות עוד תפוצנה ערי מטוב עוד ינחם יי את ציון ועוד יבחר בירושלם: ואשא עיני וארא והנה ארבע קרנות: ואמר אל המלאך הדובר בי אלה מה הם ויאמר אלי אלה הקרנות אשר זרו את יהודה את ישראל ואת ירושלם: ויראני יי' ארבעה חרשים: ואמר מה אלה באים לעשות ויאמר לאמר אלה הקרנות אשר זרו את יהודה עד אשר לא נשא איש ראשו ויבאו אלה לחרדם לידות את קרנות הגוים אשר הרימו קרן על ארץ יהודה לזרתה: ואשא עיני וארא והנה איש אחד ובידו חבל מדה: ואמר אל אנה אתה הולך ויאמר אלי למדד את ירושלם לראות כמה רחבה ולכמה ארכה: והנה המלאך הדובר בי יצא והמלאך אחר יצא לקראתו: ויאמר אליו רץ דבר אל הנער הזה לאמר פרזות תשב ירושלם מרב אדם ובהמה בתוכה: ואני אהיה לה נאם יי חומת אש סביב והיתי לכבוד בתוכה: הוי הוי ונסו מארץ צפון נאם יי כי אל ארבע רוחות השמים פרשתי נאם יי: הוי ציון המלטי יושבת בת בבל: כי כה אמר יי צבאות אחר כבוד שלחני אל הגוים השלל אתכם כי הנגע בבבת עינו: כי הנני מניף ידי עליהם והיו שלל לעבדיהם וידעתם כי יי צבאות שלחני: רני ושמחי בת ציון כי הנני בא ושכנתי בתוכך נאם יי: ורבו גוים רבים אל יי ביום ההוא והיו לי לעם והשכנתי בתוכך וידעת כי יי צבאות שלחני אליך: ונחל יי את יהודה חלקו על אדמת הקדש ובחר עוד בירושלם: הס כל בשר מפני יי כי נעור ממעון קדשו:

ויראני ויעמד לפני יי' ויאמר אלי מה אתה רואה ואמר אני רואה מגלת עפה: ויאמר אלי זאת האלה היצאת על פני כל הארץ כי כל הגנב מזה כמוה ונקה וכל הנשבע מזה כמוה ונקה: אנכי הוצאתיה נאם יי צבאות ובאה אל בית הגנב ואל בית הנשבע לשמי לשקר ולנה בתוך ביתו וכלתה אתו ואת עציו ואת אבניו: ויצא המלאך הדובר בי ויאמר אלי שא נא עינך וראה מה הוא היוצא הזה: ואמר מה הוא ויאמר זאת האיפה היצאת ויאמר זאת עינם בכל הארץ: והנה כנר עופרת נשאת ואשה אחת יושבת בתוך האיפה: ויאמר זאת הרשעה ותשלך אתה אל תוך האיפה ותשלך אבן העופרת אל פיה: ואשא עיני וארא והנה שתי נשים יצאות ורוח בכנפיהן ולהן כנפים כנפי החסידה ותשאנה את האיפה בין הארץ ובין השמים: ואמר אל המלאך הדובר בי אנה הנה תבאנה את האיפה: ויאמר אלי לבנות לה בית בארץ שנער והכין והניחה שם על מכונתה:

ואשא עיני וארא והנה ארבע מרכבות יצאות מבין שני ההרים והרים הרי נחשת: במרכבה הראשונה סוסים אדמים ובמרכבה השנית סוסים שחרים: ובמרכבה השלישית סוסים לבנים ובמרכבה הרבעית סוסים ברדים אמצים: ואמר אל המלאך הדובר בי מי אלה אדני: ויען המלאך אלי אלה רוחות השמים יצאות מהתיצב אל אדון כל הארץ: אשר בהם הסוסים השחרים יצאו אל ארץ צפון ולבן יצאו אחריהם: והברדים יצאו אל ארץ תימן: ואת אמצים יצאו לבקש לרדת בארץ ויאמר לכו התהלכו בארץ ויתהלכו בארץ: ויקרא אלי ויאמר לאמר הנה אלה אשר יצאו אל ארץ צפון הניחו את רוחי בארץ צפון: ויהי דבר יי אלי לאמר: קח מאת הגולה מאת חלדי ומאת טוביה ומאת ידעיה ובאת אתה ביום ההוא ובאת אל בית יאשיהו בן צפניה אשר הגיעו מבבל: וקחת כסף וזהב ועשית עטרות והנחת בראש יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול: ואמרת אליו לאמר כה אמר יי צבאות לאמר הנה איש צמח שמו ומתחתיו יצמח ובנה את היכל יי: הוא יבנה את היכל יי והוא יכון הדר ומשל על כסאו והיה כהן על כסאו ועצת שלום תהיה בין שניהם: והיה לחלם ולטוביה ולידעיה ולחן בן צפניה לזכרון בהיכל יי: והרחוקים יבאו ובנו בהיכל יי וידעתם כי יי צבאות שלחני אליכם והיה אם שמע תשמעון בקול יי אלהיכם: כה אמר יי צבאות עוד אשר יבאו עמים רבים וחזקים לבקש את יי צבאות בירושלם ולחלות את פני יי: כה אמר יי צבאות בימים ההם אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלהים עמכם:

ובמעלליכם הרעים ולא שמעו ולא הקשיבו אלי נאם יי: אבתיכם איה הם והנבאים הלעולם יחיו: אך דברי וחקי אשר צויתי את עבדי הנביאים הלוא השיגו אבתיכם וישובו ויאמרו כאשר זמם יי צבאות לעשות לנו כדרכינו ומעלליגו כן עשה אתנו: ביום עשרים וארבעה לעשתי עשר חדש הוא חדש שבט בשנת שתים לדריוש היה דבר יי אל זכריה בן ברכיהו בן עדוא הנביא לאמר: ראיתי הלילה והנה איש רכב על סוס אדם והוא עמד בין

ספר זכריה

נבואת זכריה סתומה היא מאד כי יש בה מראות דומות לחלום הניתן לפתרון ואין אנו יכולין לעמוד על אמיתת פתרונו עד יבא מורה לדק ולפי היכולת אתן לב לייסב המקראות אחד אחד מן הפתרונות הדומה לנו ואחר שתרגמו של יונתן: בחדש השמיני: קודם שהתחילו לחזור ולבנות במלאכה שהרי בעשרים ואחד לחדש התחילו בה: על אבותיכם: שבדור חורבן הבית: אבותיכם איה הם: ראו שלקו מכה רעה ברעב בחרב ובשבי: והנביאים הלעולם יחיו: ואם תאמר אף הנביאי' איה הם הרי מתו אני משיב לכם וכי הנביאי' היה להם לעול' לחיות אך סופן מוכיח כי אמת היו דבריה' שכל דברי וחוקי גזירות פורעניותי אשר צויתי את עבדי הנביאים עליכם הלא השיגו אבותיכם: ראיתי הלילה ונו' • רבותינו פירשו מה שפירשו בחגדת הלק אך אין סדר הפרשה והלשון מתיישב בו: והנה איש: מלאך: על סוס אדום • רמז הוא ליפרע מכשדים ממדי ופרס בחרב ובדם כמו שהוא אומר וקצף גדול אני קוצף על הגוי' ואחריו

אבן עזרא

כי בעבור שהכם בחרב לא היה להם רק מעט והנה הפעם אם אבה אתכם זאת השנה תמותו והנה החלותם ליסד הבית אז תחל הברכה בכל: מן היום • אשר יסד ההיכל אבדך וזהו מן היום הזה ומעלה האמור למעלה והזכיר מפרי המן המזכרים הגפן והתאנה והרמון והזית וטעם לא נשא פרי ולא עלה ואף כי פרי עד עתה לא נשא: ויהי שנית • כי ביום אחד התגבא פעמים: אמור • מרעים • דרך משל כאשר אומרים ביתים החלם בארץ ישמעאל בבוא שמועות רעות ממלחמת נהפך העולם: והפכתי • כי מלחמות רבות היו עתידות בימי הנבי' בהבבאו

ולא ר"ל פסוק ולא ולא

בתמלוה · היה בכל ואחריו סוסי אדומים · שרוקי ולבנים שרוקי מין לבע שלא נתברר אצלינו מה הוא · וי"ל שהיו שרוקי במסרק ואין לו טעם · והנה שרוקים במרלה הזאת במקום שחורי הנזכר במרלה האחרת שהיה ארבע מרכבות וי"ת שרוקים במרלה הזאת סחתין · נוסחא אחרת קוותן · ואלה הסוסים מן הדומה לא היה עליהם רוכב · נזה שהיה רוכב היה שר למלאכים האחרים לפי ראה אותו רוכב · ואחריו סוסים אדומי · אם נפרש סוס אדום על נבוכד נצר נפרש סוסי אדומים על בנו ועל בן בנו והנה הם כנגד המרכבה הראשונה · שרוקי ולבנים · כאלו אחר ואחריהם שרוקים ואחריהם לבנים · והנה לא זכר כנגד המרכבה הרביעית כי לא ראה אותה בזאת המרלה בעבור שהיתה רחוקה אע"פ שראה אות במרלות האחרות : ואחר · הדובר בי הוא שאמר אליו היה דבר ה' אל זכריה · אני אראך · היה לו לומר אני אשמיעך כי לא הראה לו עוד אלא מראה הסוסי שהראה מתחילה לו אפשר כי אראך כמו אשמיע כי חוס הראו נשא לשאר המוסים לפי שהוא החזק שבכלם כמו שאמר וכל העם רואים את הקולות ראה ריח בני · ויתכן פי' אראך כמשמעו ואמר לו על זה המראה האחרת שהראו לו ארבע קרנות שהיא מבוארת מזאת ואע"פי שהוא לא הבינה על שפירשה לו : ויען האיש · הוא רוכב הסוס · ושמע הנביא שהמלאך הרוכב ענה אע"פ שהו לא היה שואל אותו ואמר לו כי אלה הסוסים הם שלוחי האל ששלח להתהלך בארץ ע"ד שאמר השטן משוט בארץ ומתהלך בה ואפ' כי המלאך הרוכב לא ענה אל הנבי אלא פי' ויען כמו ועניתי ואמרת · ויען איוב הראשון והנה שמע הנביא שרוכב הסוס היה אומר ושואל לאלה הסוסים הם שלח ה' להתהלך בארץ מה ענין החר' הם ענו ואמרו לו התהלכנו בארץ וראינו אותה יושבת ושוקטת : ואלה כמו ולאלה · וכן ודוד הגיד לאמר אחיתופל בקושרים כמו ולדוד · ושני אנשים שרי גדודי היו בן שאול כמו לבן שאול והדומים להם : ויענו · מבואר הוא · יושבת ושוקטת · ראינו שלות האומות וישראל בצער לפיכך ענה המלאך ואמר על מתי אתה לא תרחם את ירושל' : ויען זהו העומד בין ההדסים שהיה לעזרת ישראל או המלאך הדובר לנביא והו' הנכון עד מתי אתה לא תרחם את ירושלם · כי בעוד שיסקטו האומות לא יגלו מהגלות עד אבוד מלכות בבל · והנה המראה הזאת כבר עבר ענינה בזמן שראה אותה אלא שהראה לו מה שעבר בעבור הראותו כי שלות בבל וחורבנה הכל מאת האל ית' בהתלעות המלאכים המנהיגים וכי הם משתדלי בטוב ישראל וכן ממשלת השלש מלכיות הנותרו ומפלתם הכל יהיה מאת האל ית' · כמו שהראהו מה שהיה במלכות בבל שעברה · אשר זעמת זה שבעים שנה · אם על מה שעבר כמו שפירשנו היו שבעים שנה למלכות בבל וזעומה היתה כל מלכות נבוכד נצר · או אמר זה שבעים שנה על זמן המראה שהיתה בשנת שתים לדריוש ואז שלמו לחורבן ירושלם שבעים שנה · ואע"פ שזו המראה היתה בחדש שבט והם החלו לבנות בחדש כסלו ואע"פ כן זעומה היתה עדיין וכל זמן בנותם העיר במלחמת היו עם גרשם : ויען · דברים נחומים רבר הנמחל · ופי' דברים דברי נחומים · או הוא שם אחר והוא הנכון : ויאמר הדברי' הטובים שאמר לו האל יתברך אמר לי שאקרא אותם בחזוי ישראל לנחמם : וקנף השאננים · ר"ל כמו שאמר יושבת ושוקטת · אני קנפתי מעט אני קנפתי על ישראל מעט להגלותם מארצם · ומעט הוא כנגד מה שהרעו הם לישראל אחר גלותם : עזרו לרעה · להרע להם יותר מדאי · וכן אמר בישעיה קצפתי על עמי חללתי את נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עולך מאד : לכן כה אמר ה' · קוה · כתיב בה"א במשקל נוח וקרי בלא ה"א והוא קו הבנין האחוז שנוטין על הנדנך : עוד קרא · תפוצנה ערי מטוב · מרוב טובה ושלום שיהיה להם תפוצנה הנה והנה כלומר שיגדלו הישוב · ונחם · פתח והוא מבנין הדגוש : ואמר · במראה הזאת שב לראות מראה אחרת שהיא מבוארת מן הראשון כי הבין ממנה כי הקרנות הם לנגח כמו וקרני ראם קרניו · בהם עמים ינגח יחדיו · אבל לא להבין מי היו אלה הקרנות · ארבע קרנות · הם ארבע מלכיות בבל ומלכות פרס ומדי ומלכות יון · וכן תרגם יונתן ארבע מלכוון וארבעתן · הרעות לישראל כמו שפי' המלאך אשר זרו את יהודה את ישראל וירושלם : ואמר · אשר זרו · ינגחו עוד אותם עד שזרו אותם הנה והנה · כל אחת מהקרנות בזמנה הרשו להם כי מלכות פרס אף על פי שהעלים מהגלות בתחלת מלכותם אחרי כן הרעו להם בימי ארתחשסתא הראשון ובימי אחשורוש עד שנת שתים לדריוש :

רשי

אחריו סוסים אדומים וגו' · מוכנים לשליחותו של מקו' ויש בהם מיני לבעים הרבה ושבת הוא לו : שרוקי · לא ידעתי מה לבע הוא ויונתן תירג' קווחי' : בין ההדסים אשר במצולה · בין אילני ההדסים אשר בתחתית הבבל : ואמר · למלאך אחד אשר היה מרא' אותו כל זאת מה אלה אדוני · והוא הרוכב על סוס אדו' · ויען מלאך יי' · הוא הדובר בי : ויען יי' את המלאך הדובר בי דברים טובים · לא שמע הנביא מה ענהו אך תמה שאמר המלאך לו קרא לאחר קנאתי וגו' אני יודע שדברים טובי' ענהו : להתהלך בארץ · לראות את שלות האומות : קנאתי לציון · מתפרע אנא פורענות דין ירושלם מן המליקי' לה : השאננים · אשר אנו אומרים עליהם שהם יושבי' ושקטים : אשר אני קצפתי · על עמי מעט : והמה עזרו · על הקצף לרעה : וקו יצא · למוד מומותיה ארכה ורחבה : אלה הקרנות · אלה האומות אשר בארבע רוחות השמי' אשר נגחו בקרניהם את יהודה וירושלם עד אשר זרום : ארבע

אבן עזרא

אבותיכם · הנה מתו המוכחים והמוכיחי' ואתם תדעו כי דברי ונבואתי השיגו אבותיכם והטע' שבאו להם והם הודו וטע' כאשר זמם שידע מעשיהם לפני עשות' ויפת אמר כי הסעם דעו כי תפסק הנבואי וזה טעם הלעול' ימין רק דברי התורה וחקי' הלא השינוה אבותיכם כי בתור' כתוב אם תשוב אל השם ישיב שבותך על כן ישובו ויולו : ביום · עתה יחלו מראות הנבואה : ראיתי · כתוב בתורה הוא ישלח מלאכו לפניך וילכו שני המלאכי' אדום' וכתוב המלאך הגואל אותי וישלח מלאך הנה אנכי שולח מלאך ומלאך פניו הושיע' וכספר דניאל מפורש שר יון ושר מלכות פרס ושר הסרים הוא מיכאל והנה הכלל כל מעש' השם הנכבד על ידי המלאכים הם שהם עשי דברו והנה המשל שיבינו בני האד' לאלף יושב על כסאו וישלח שלוחיו מהם רוגלים ומהם רוכבים על סוסים שיבואו מהרה וידעו הדברים שהם בממלכתו וככה זה : והנה איש · מלאך כמו והאיש גבריאל : על סוס אדום · ככה ראה ואין צורך לבקש טעם למה אדום וככה לא נבקש טעם למה גליל שעורים ולא חטים והמפרש כי שעורים תדרך סערה ואדו' כמו הדם לשפיך דמים ואלה כדברי דרש הם וזה האיש הרוכב הוא שר ופי' במצולה קשה ויפת אמר כי הוא שם מקום ונפתח הבי"ת כמו וזבח ולא מנע בקרקר אף על פי שאין דרך להפתח על שם מקום כי לא יאמר בליון בשמרון כי אם בשבא או בחירק ורבי משה הכהן אמר כי במצולה בריכת מים וסביבותיה הדסים : ואחריו סוסי' · ואין איש רוכב עליה' ואלה כדברי יחזקאל ופני שור מהשתאל ומלת שרוקים מגזרת שורקה במראה שורק ואלה הסוסי' הם רבים על שלשה עניים פי' נווכים : ואמר · המלאך הדובר בי ואינו העומד בין ההדסים כפי פי' יפת ולפי דעתי כי המלאך הדובר בי הוא הרוכב על סוס אדום כי הוא השר : ויען · עתה פי' כי הוא העומד בין ההדסים אלה הסוסי' שלחו השם לשום בארץ כמו שמן אחוב שגם הוא מלאך: ויענו את מלאך יי' · הוא האיש הנזכר שהוא א' השרים ואלה הסוסים שלוחיו במצות השם : ויען · כמו ועניתי ואמרת ויען איוב הראשון אם הטע' שיענה לשם ששלחו והוא הנכון והנה הטעם בהתעורר מלחמות אז יבנה בית השם על יד זרובבל כאשר התנבא חגי ושמתיך כחותם : זה שבעים שנה · בארתיו בחר היסב בספר דניאל: ויען · עתה הזכיר מה שענה השם בדרך כלל כאשר שמע זה הנביא והמלאך הוסיף לפרש לו : ויאמר · כל קנאה קשורה עם למ"ד אינה כמו קשורה בבי"ת והנה זה כמו המקנא אתה לי והטע' בעבור כמו ויקנא השם לארצו בעבור ארצו והיא קנאה לטוב לאותו הנזכר וכשהיא קשרה בבי"ת כמו ויקנאו בו בלשחים היא להפך : וקנף · זה נאות על מלחמות רבות וגדות קשות על הגויים בימים ההם : קצפתי מעט · על ישראל והם הוסיפו : לכן · וקו · משקולת הבונים : עול תפוצינה · בכל גד מרוב הטובה יגדל הישוב : ואמר · גם זה במראה : ארבע קרנות · מארבע פאות ירושלם : ואומר · והנה ששה קרנות האלו' הנחים לזרותה בדרך וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדיו :

רש"י

בין ההדסים אשר במצלה ואחריו אדמים שרקים ולבנים: ואמר מה אלה אדני ויאמר אלי המלאך הדבר בי אני אראך מה הנה אלה: ויען האיש העמד בין ההדסים ויאמר אלה אשר שלח יהוה להתהלך בארץ: ויענו את מלאך יהוה העמד בין ההדסים בין אילני הדסיא ואמר אילין די שלח ייי למהלכא בארעא: ואתיבו ית מלאכא דייי דקאים בין אילני הדסיא ואמרו הלכנא בארעא והא כל ארעא יתבא ושקיטא: ואתיב מלאכא דייי ואמר ייי צבאות עד אימתי את לא תרחים על ירושלם ועל קירויא דבית יהודה דאית עליהון לוט דנן שבעין שנין: ואתיב ייי ית מלאכא די מליל עמי אתנבי למימר כדנן אמר ייי צבאות מתפרע אנא פורענות ירושלם ולציון קנאה רבא: ורגז אנא רגיז על עממיא די שרן שליוא די אנא רגזית על עמי זעיר ואינון מסייעין לאבאשא: בכן כדנן אמר ייי אתוב לירושלם ברחמין בית מקדשי יתבני בה אמר ייי צבאות וחוט דמשחתא יתנגיד על בניין כתלי ירושלם: עוד אתנבי למימר כדנן אמר ייי צבאות עוד יתמלון קרוי עמי טובא וינחם ייי עוד ית ציון ויתרעי עוד בירושלם: וזקפית ית עיני וחזית והא ארבע מלכוון: ואמרית למלאכא דממליל עמי מן אילין ואמר לי אילין מלכותא דבדרא ית אנש יהודה וית ישראל ויתבי ירושלם: וחזני

אראך כ' ואינון זוגין מן כ"ב א' כריש וח' וא' וסי' במסר' רבתא בערך ו' · והנה כל ה' דסמיכי בקריאה וסי' נמסר במלכים א' סי' ז' · ואת עריו ז' בקרי' וסי' ואת כל ערי המסכנות דמלכים ב' בפסוק · את ירוש' ואת עריה ר"פ · הנני מצוה נאם יי' · ויען מלאך ה' ויאמר · ונתתי את ירושלם לגלים מעון תנים · ואת בעלת דדברי הימים בתרא דפסוק · ח' פסוקי' מסירתא מיכא ומיכא דלא נסבין ו' ומלה בסצע וסי' בתוך אפרים בתוך מנשה · כל נגע כל מחלה · דברים טובים דברים נחמים · אדום בגוים אדום בארץ · שבט מישור שבט מלכותך · אבי ישי אבי דוד · על חסדך על אמתך · על בתוליה על ההרים · נחם ונחם ו' פתחין ופיס' ותכל המלך דוד לצאת · אתם יראה פרעה · מי יודע ישוב · נחם יי' על זאת · עוד קרא לאמר והבירו וכל ישעי' דכוו' · זרו ב' וחס' ובענין וסימן ויאמר אלי אלה הקרנות · ואמר מה אלה באים :

הכל יהיה מאת האל ית' · כמו שהראהו מה שהיה במלכות בבל שעברה · אשר זעמת זה שבעים שנה · אם על מה שעבר כמו שפירשנו היו שבעים שנה למלכות בבל וזעומה היתה כל מלכות נבוכד נצר · או אמר זה שבעים שנה על זמן המראה שהיתה בשנת שתים לדריוש ואז שלמו לחורבן ירושלם שבעים שנה · ואע"פ שזו המראה היתה בחדש שבט והם החלו לבנות בחדש כסלו ואע"פ כן זעומה היתה עדיין וכל זמן בנותם העיר במלחמת היו עם גרשם : ויען · דברים נחומים רבר הנמחל · ופי' דברים דברי נחומים · או הוא שם אחר והוא הנכון : ויאמר הדברי' הטובים שאמר לו האל יתברך אמר לי שאקרא אותם בחזוי ישראל לנחמם : וקנף השאננים · ר"ל כמו שאמר יושבת ושוקטת · אני קצפתי מעט אני קצפתי על ישראל מעט להגלותם מארצם · ומעט הוא כנגד מה שהרעו הם לישראל אחר גלותם : עזרו לרעה · להרע להם יותר מדאי · וכן אמר בישעיה קצפתי על עמי חללתי את נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עולך מאד : לכן כה אמר ה' · קוה · כתיב בה"א במשקל נוח וקרי בלא ה"א והוא קו הבנין האחוז שנוטין על הנדנך : עוד קרא · תפוצנה ערי מטוב · מרוב טובה ושלום שיהיה להם תפוצנה הנה והנה כלומר שיגדלו הישוב · ונחם · פתח והוא מבנין הדגוש : ואמר · במראה הזאת שב לראות מראה אחרת שהיא מבוארת מן הראשון כי הבין ממנה כי הקרנות הם לנגח כמו וקרני ראם קרניו · בהם עמים ינגח יחדיו · אבל לא להבין מי היו אלה הקרנות · ארבע קרנות · הם ארבע מלכיות בבל ומלכות פרס ומדי ומלכות יון · וכן תרגם יונתן ארבע מלכוון וארבעתן · הרעות לישראל כמו שפי' המלאך אשר זרו את יהודה את ישראל וירושלם : ואמר · אשר זרו · ינגחו עוד אותם עד שזרו אותם הנה והנה · כל אחת מהקרנות בזמנה הרשו להם כי מלכות פרס אף על פי שהעלים מהגלות בתחלת מלכותם אחרי כן הרעו להם בימי ארתחשסתא הראשון ובימי אחשורוש עד שנת שתים לדריוש :

אחדומים שרוקים במסרק הוכחות לדיקי הדור · לבנים בתשובה · להתהלך בארץ לעורר את ההמון לתשובה · יש בת ושוקטת לאומות העול' מ"ה ומבלי אין להם עסקי מלחמות נחרים נגדות על ישראל עד כלי אין מקו' לתשוב' · עד מתי אתה · במדת שופך · לא תרחם לע"פי שישראל חייבי' בדין עשה עמהם במדה רהמים ולא יהיה עוד משעבוד מלכיו' · עורדם מן התשובה · וקו יגטה · לבנותה: הפולנה · יוציאו מבני העיר אל ארץ אחרת ליסד · אלה הקרנות · ד' מלכיות מארבע כנפות הארץ : מרשים

חומים כמו חרש עניים כלומר לגדע הקרנות כלומר כל מלכות תהיה חרש לה לגדע המלכות הקודמת לה כי מלכות בבל נפלה ביד פרס וידאני ה' ארבעה חרשים: ומלכות פרס נפלה ביד יון לו יהיה החרשים משל על המלאכים שרי מעלה הממונים על המלכיות: ורז"ל פירשו הפסוק לימות המשיח ואמרו מלן כיצהו ארבע חרשים אמר רבי שמעון חסידא משיח בן דוד ומשיח בן יוסף ואליהו וכהן צדק: ואמר: כפי היש לא נשא ראשו: נגחו וזרו אותם כשיעור שלא נשא איש ראשו להתבונן בדעת עליון: לידות את קרנות לי קשלו חיותא ושאר חיותא העליון שלעכהון: למוד את ירושלם: בבית שני: פרזות תשב: לימות משיחנו: חומת אש סביבה כל שתינו מוחזן לה יהוי: אל תעכבו בבבל ומדי כי כארבע רוחות השמים פרשתי: כי כשהבלתי הד' דגלים לא היתה הגולה שתהיו לימות הגאולה: זו בזו אבל שתהיו כארבע רוחות השמים הנאלקים בב' קיים שהם בקו הארוך ה' הקיבה ובקו סובב על שני הקצבי: ומ"מ הם בלם נוף אחד וכן יהיה ענין ישראל שבשבילם מקובלים יחד תהיה השכינה שהיה ביניהם כאמרו ויהי ביסורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד כו': הוי ציון המלטי: כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים: לידות

הס כל בשר · כל שאר האומות: כי נעור · לשון הערה והקלה: לשטנו · להשטינו על שהיו בניו נשואים נשים נכריות כמו שכתוב בספר עזרא וימצא מבני הכהנים אשר הושיבו נשים נכריות מבני ישוע בן יהוצדק: יגער יי׳ בך השטן · יגער הב״ה בך אתה השטן וחוזר ונוער בך הוא הבוחר בירושלים שלא תכנס לפניו לקטרג הצדיק

הזה הלא רצוי הוא חכה לכך שהוצל מאש השריפה: הלא זה אוד מוצל מאש · מפורש בגמרא חלק שהוסלק עם אחאב בן קוליה וחבירו לאור: לבוש בגדים צואים · כתרגומו הוו ליה בנין דנסבין להון נשא דלא כשרין לכהונת והיה נענש הוא על שלא מיחה בידם: הסירו הבגדים הצואים מעליו · יבדילו בניו את נשותיהם וימחל לו: מחלצות · חליפות בגדי׳ נאים כלים׳ וכיות׳ אבל לפי דימה הזכו׳ למחלצו׳ בגדים נאים ולבני׳: ואומר אני זכריה: יסימו לניף טהור וגו׳ · בקשתי רחמי׳ עליו: ויעד לשון התראה כמו והעידה בם את השמי׳ וגו׳: אם בדרכי תלך · ואם אני אמת לעשה לך: אתה תדין את ביתי · תשפוט ותהיה פקיד על בית מקדשי: ונתתי לך מהלכים · כתרגומו ובחיות מתיא אחייך ואתן לך רגלין דמלכין בין שרפיה האלין · ולפי פשוטו מבשרו על בניו שיזכו לעתיד: העומדים · שרפי׳ ומלאכי השרת שאין להם ישיבה: אתה וריעיך · חגגיה מישאל ועזריה היו: אנשי מופת · גברין כשרין למיעבד להון ניסין שאף להם נעשה נס: כי הנני מביא את עבדי צמח · עתה זרובבל פחת יהודה קטן בחגר המלך אני מגמיח לו גדולה ושם נתתיו לחן בעיני המלך למלאתו שאלתו בבנין הבית והעיר כמו שמפורש בעזרא דברי נחמיה בן חכליה והוא זרובבל כלאמר בסנהדרין: כי הנה האבן · יסוד הבית אשר ישלתם בימי כורש ובטל על ידיכ׳ ואותו היסוד ועודי החומה היה מעט בעיניכ׳ כמו שמפורש בעזרא ובנבואת חגי: על אבן אחת שבעה עיני׳ · סופו להרחיב על אחד שבעה וכן ת״י על אבנא חדא שבעה חזיין ליה · ולשון עינים לשון מראות ולי נראה שבעה עינים על שם עיני הב״ה שבעיניה ולכו להוסיף עליו על אחד שבע׳ לפי שדוגמתו בנבואה זו ורמז את האבן הבדיל ביד זרובבל שבעה אלה עיני יי׳ המה משוטטים אלה לימד שנתן עיניו לרבות כבוד הבית בבניינו: הגני

אבן עזרא

הס · על דרך ידמו כאבן ומלת נעור מבנין נפעל כמו נכון וזה הבנין יבוא בלשון הווה פעול גם בלשון עבר כמו נכונו ללנים שפטים והממלכה נכונה גם זה נעור לשון עבר והעתיד אשר יעור משנתו ובא קמץ קטן תחת גדול אולי היה כן בעבור אות הגרון והמפרש כי הוא כמו נערו כגורי אריות שברה נכונה חשב בעבור מלת הס: וירא׳ · הס כדרך מראות הלילה: והשטן · הויב כמו שעשה סנבלט וכאשר עשו לרי יהודה ושם כתוב כתבו שטנה והס היו שטן ליהושע כי לא ירצו שהבית יבנה ויהיה יהושע כהן גדול: ויאמר · שהשם יסיר כל שטן שוכן שלא יבנה הבית ותבנה עבודת בית המקדש שלימה ונעשה הלא דרך משל די לאלה נערם שנמלטו מהגלות או איך תוכל לשטנו והאש לא הזיקו ודרך משל איך תוכל לשטנו אחרי שהוא מצל מהגלות: ויהושע · יש אומרים כי הבגדים הצואים אחד מבני בניו היה חתן לסנבלט וזה העון אינו על יהושע כי לא היה זה בימיו והנכון כי לא היה לו בגדי כבוד ותפארת כי לא היה לכם רק מזבח להקריב העולו׳ ואין להם בית ולא פרכת וכפרת ומזבח הזהב ובגדי זהב והנה הבגדים משל שאין לו כבוד והדר: ויען · זה המלאך אל העומדים לפני זה המלאך והוא שר עליהם כי יעשו מה שיצוה יי״ת כי לפניו שב אל יהושע וזה רחוק כי למה יעמדו אנשים לפניו ומה מעלה יש לו כי הוא לבוש בגדים צואים ודע כי לבוש פועל יולא ובאומרו לובש הוא לובש עצמו ולבוש אחר שם עליו אלה הבגדים הצואים ומלת עוכך כדרך גדול עוכי מנשוא גדול עוכשי ונערי על כן אמר אחריו הן גרשת אותי וגם זה עוכך ככה: העברתי מעליך · עוכשך ונערך וחרפתך כדרך ונקה האיש מעון וכן והאש׳ תשא את עוכה: מחלצות · כמו את חליצתו חליפתו דבר שהוא נחלץ ממנו ומחלצו׳ שחלץ אחריהן ואות׳ · אמר ר׳ מרינוס כי הוא תחת ויאמ׳ וכזה לא ימצא בלשון הקדש והנכון שהנביא אמר אחר שהסירו הבגדים הצואי׳ ולבשוהו בגדי תפאר׳ כמה היה נאה אילו היה לניף טהור על ראשו או מלת ואומ׳ זה בלבי ככה חשבתי בלבי ורצוי שנתקיים׳ מחשבתי והנה הושם הלניף הטהור על ראשו וכבר הלבישוהו בגדים כמו וירם תולעי׳ ויבאש וכבר באש כי כל דבר יבאש תחלה ואחר כן ירוס תולעה: ויעד · נפתח העי״ן בעבור היותו מהגרון כמו ויסב את כל הרכוש: כה · עתה וגם אם היית טוב כאביך יהוצדק שהיה כהן גדול בבית ראשון · וי״ו ונתתי כפ״ה רפה בלשון ישמעאל וכמוהו והאבן הזאת אשר שמתי מלבה וככה והחרמתי את עריהם והנה שכרו שיהלך בין

הס כל בשר מפני יהוה כי נעור ממעון קדשו:
א וראני את יהושע הכהן הגדול עמד לפני מלאך יהוה והשטן עמד על־ימינו לשטנו:
ב ויאמר יהוה אל־השטן יגער יהוה בך השטן ויגער יהוה בך הבחר בירושלם הלוא זה אוד מצל מאש:
ג ויהושע היה לבוש בגדים צואים ועמד לפני המלאך:
ד ויען ויאמר אל־העמדים לפניו לאמר הסירו הבגדים הצואים מעליו ויאמר אליו ראה העברתי מעליך עונך והלבש אתך מחלצות:
ה ואמר ישימו צניף טהור על־ראשו וישימו הצניף הטהור על־ראשו וילבשהו בגדים ומלאך יהוה עמד:
ו ויעד מלאך יהוה ביהושע לאמר:
ז כה אמר יהוה צבאות אם־בדרכי תלך ואם את־משמרתי תשמר וגם־אתה תדין את־ביתי וגם תשמר חצרי ונתתי לך מהלכים בין העמדים האלה:
ח שמע־נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך הישבים לפניך כי־אנשי מופת הם כי־הנני מביא את־עבדי צמח:
ט כי הנה האבן אשר נתתי לפני יהושע על־אבן אחת שבעה עינים הנני
אני הא אנא מיתית עבדי משיחא ויתגלי:
יא על אבנא חדא שבעא חזיאן לה
הא

ספו כל רשיעיא מן קדם יי׳ ארי אתגלי ממדור קודשיה: ואחזיני׳ית יהושע כהנא רבא קאים קדם מלאכא דיי׳ וחטאה קאים על ימינה לאסטנא ליה: ואמר יי׳ לאסטנא יזיף יי׳ ביך יחטא ויזיף יי׳ בך דאתרעי לאשראה שכינתיה בירושלם הלא דין אוד משיזב מיקידא: ויהושע ליה בנין דנסיבן להון נשין דלא כשרין קדם מלאכא: ואתיב ואמר לדמשמשין קדמוהי למימר ואמרו ליה ויפיק נשין דלא כשרין לכהונתא מביתיה ואמר ליה חזי דאעדיתי מינך חובך ואלבישית יתך זכון: ואמרית שוו מצנפא דכיא על רישיה ושויאו מצנפא דכיא על רישיה ואסבוהי איתא דכשרא לכהונתא ומלאכא דיי׳ קאים: ואסהיד מלאכא דיי׳ ב הושע למימר: כדנן אמר יי׳ צבאות אם באורחן דתתקנן קדמי תהך ואם את מטרת ממרי תטר ואף את תדין לדמשמשין בבית מקדשי ואף תטר את עזרתי ובאתיות מיתיא אתיינך ואתן לך רגלין מהלכן בין סיפריא האילין: שמע כען יהושע כהנא רבא את וחברך דיתבין קדמך ארי גברין כשרין למעבד להון ניסין אינין ארי הא אנא מיתית עבדי משיחא ויתגלי: על אבנא חדא שבעא חזיאן לה

הלא זה חד מן י״ר פסיקי׳ בטעמ׳ פי׳ הטפחא כך דינה לעול׳ לא ישרתו׳ כי אם מרכ׳ אך בי״ד מקומו ישרתוה דרגא עם ב׳ מרכות הנקראות תרין חוטרין וסימ׳ נמסר בסיף סדר משות וכריש חבקוק: וגם אתה ג׳ בקריא׳ וסי׳ וגם אתה ולא הגדת לי וגם אנכי׳ וגם את׳ ידעת את אשר עשה לי וגם אתה הדין את ביתי וגם תשמר · עינים כ״ה בקריא׳ וסי׳ הנה הוא לך כסית עינים · ותשב בפתח עינים · הכלילי עינים מיין ולבן · מכלות עינים ומריבת נפש דכחקתי · נפל וגלוי עינים · וחברו · וכליון עינים דבי תבא · עם יפה עינים וטוב ראי · שמעו נא זאת עם סכל · וגבוהים מלאות עינים סביב · וכל בשרם וגביהם · בתוך בית המרי אתה יושב · ומשקרות עינים · טהור עינים מראות ברע דהריסר · נגשה כעורים קיר · לפקוח עינים עורות · על אבן אחת שבעה עינים · מצות יי׳ ברה מאירת עינים · גבה עינים ורחב לב · עינים לרם ולא יראו · וחברו · ושת עינים יושיע · עינים הייתי לעור · עינים רמות לשון שקר · מאור עינים ישמח לב · רום עינים ורחב לב · למי חכלילות עינים · טוב מראה עינים מהלך נפש:

ויהוה׳ אמר לשטן שיגער בו׳ אמר לו אם אתה הרשע אינו מקבל תוכחה אם אתה מקבל תוכחה אינו מקבל תוכחה אם אתה מקבל תוכחה אינו מקבל תוכחה אם אתה מקבל תוכחה

הנני מפתח פתיח. ופתיר הקסר כל מעגלה ומשתי לת עוי מן היום הזה ולמרך: ביום לחד. ביום שהוסד הבית כדברי חגי תקרלו לים. מרב הפיות ונולה עלרלסה לתת זמן בגרות שלא בידי אדם וזה כי לכל שבעה מולקות לגרות מקבלים זמן מהגנתו אשר בם יהיה נעשה מלאכתו כמו זית זך מן הזיתים הנכלים משני הלגות הזיתים אשר על המנורה ומן ומתלל: כי רם ברוחי. שלא יהיה לא ובים הגלות לישראל בכחיים שלא מלת הבור בלתי המלכי בריוסן שלבולו שיבא הר הגדול של כותבי סופרים ומלות מלך פרס לבטל הבנין בחרבא ותיל יהיה לפניו למישר בימי דריוס. וה ליא זרובבל מן היסוד שעשה בימי כורש. אשר בחלבה. אשר בדאם החומה שתשלם לא עד שתבלו ויתמהו הכל עלבל היסודים לה גם שהתעסקו בה עם עני הלל: וידעו תבלעבה בימי דריוס שיחיה הלל יתב' ויגיעה לזמן הזה ודעת כי ה' שלחני. כי לא יוכל: לה לתת לאדם בנית היכל. כי מי בז ליום קטנות ובחנו. כי לאמר הין לים מי מכל הדר בהיו מבנים את אבן ידיד יוכל לבנות עתה בדלית לבן הבדיל ביד זרובבל להשלים וזה כי הונחו לחרבי המערבית שהם שבעה עיני ה' המשיטים והם שבעה בכנים הרשרתים בני הילהר. אלה וכהן גדול שבשם בתרין יסיה לישראל אחר הגלה לי לא בידין. מגלה

הא אנא גלי חזיתה אמרי צבאות ואעדי ית חוב ארעא ההיא ביומא חד: בעידנא ההיא אמרי צבאות תערעון גבר לחברה לתחות פירי גופנוהי ולתחות פירית תינוהי: והב מלאכא דממליל עמי ואערני כגברא דמתער משינתיה: ואמר לי מה את חזי ואמרית חזיתי והא מנרתא דהבא כלה וגולתה על רישא ושבעא בוצינהא דעלה שבעא ושבעא דמריקין מנהון מישחא לבוצינא דעל רישה: והרתין זיתין דעלה חד מימין גולתה וחד על שמלתה: ואתיב ואמר לי לאמר מה אלין ריבוני: ואתיב מלאכא דממליל עמי ואמר לי הלא ידעתא מן אינון אילין ואמרית לא ריבוני: ואתיב ואמר לי לימר דין פתגמא די עם זרבבל למימר לא בחילא ולא בגבורא אלהין במימרי אמרי צבאות: מא את חשבא מלכותא טפשתא קדם זרבבל הלא כמישרא ויגלי ית משיחה דאמיר שמיה מלקדמין ושלוט בכל מלכותא: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: ידי זרבבל יסדו הבית הזה וידיו תבצענה וידעת כי יהוה צבאות שלחני אליכם: כי מי בז ליום קטנות ושמחו וראו את האבן הבדיל ביד זרבבל שבעה אלה עיני יהוה המה משוטטים בכל הארץ: ואענ ואמר אליו מה שני הזיתים האלה על ימין המנורה ועל שמאולה: ואענ

הנני מפתח פתיח. כאלו היה' החכן קשורה כל הימי' שבעלו המלאכ' ועתה יפתח מאותה ויסר אותה בבנין. ויתכן לפרשו מענין ופתחת עליהם פתוחי חותם. ולפי שהעליות תכונת החכן היפה הגיורי' והפרחים והכפתורים שיגיידו בה בפתוח אמר כן על ל"ת. כלומר הנני משלים' לבנין בכל תכונתה. ומשתי פעל יוצא. לא משו פעל עומד. וזה יהיה בזמן שהבטיחו הנביאים לת זרובבל להגדיל מעלתו כמו שאמר חגי מקחך זרובבל. ואמר זכריה הנני מביא את עבדי צמח ואז יהיו ישראל בשלוה בבי' שני לפיכ' אמר תקרלו הים לרעהו: עון הארץ. אפשר כתשמעו. הו יהיה פי' עונש כמו כי לה שלם עון האמרי כלו' שיסיר מהם בזמן ההוא כל רע ובלי ארה ויהיו בשלוה: ביום ההוא. תקרלו. מרוב שלום שיהיה לכם: ויאמר. ויעירני. בשאר המרלו' אמ' והשא עיני כי ראה מעצמו אבל זאת המרלה המלאך העירו לראותה: ויאמר. תשנתו. מבנין נפעל. ופי' הוא העירני ואני נתעוררתי כאיש אשר יעור משנתו: ויאמ' ויאמר כתיב והו' ספור דברי הכתו' וקרי והיא' והקרי דברי זכריה: וגלה. במפיק ואינה לנקבה נסתרת וכמוה בבכורה בטרם קין. ותעלומה יודע מיר. לא נשמה ביום זעם: ושבע נרותיה עליה. כמו מנור' התורה. והאמצעי הוא רמז לענין האלוה המחבר בין ההפכי'. וכן שבע' כפולות הם הפכים והמנהיגי' לעולם שהו' כלו הפכים ז' כוכבי לכת והעול' שם נלעו' ושלשה מיסרים ובעל הגלעות הוא השביעי והוא הנקודה. וכן גוף כל דבר אלא שבעל ספר יצירה זכר בעולם שם נלעו' לששה גדלי' והיכל הקל' מכוון בהמצע זכר הדב' הנכבד שבכל הנוצרי': עליה. על המנור' והגולה למעלה מהם והרמה לו זאת המרלה להודיעו כי הלל ית' יאיר לישראל הפך מה שהיו בחשכה. שבעה ושבעה מוצקות לנרות. שבע מוצקות היו לה לכל נר מוצק אחד. ורש"י ז"ל פי' שבעה ושבעה מוצקות לכל נר שבעה מוצקות. מוצקות. שם תאר במקו' פועל שהיו מוצקות שמן מכר לנר: ושנים זתים. ועוד ראיתי שני' זתים על התמורה או על הגלה ואחד הוא. אחד מימין הגלה ואחד על שמאלה. כמו משמאלה אבל אחר כי על הגלה היו. ולמעלה אחר על הגלה ואחד על שמאלה. כמו מימין המנורה ואל שמאלה והענין אחד: ואתן מבואר הוא: ויען. מבואר הוא: ויען. לא בחיל ולא בכח. כמו שרתיה מעשה המנורה נעשה מאליו בלא כח אדם עורך את הנרות ומנין בהם את השמן כן יעשה בנין הבית בלא כח אדם אלא ברוח האל ית' וברצונו. ועוד יפרש לו המרלה דרך פרט: מי אתה הר הגדול. אמר כנגד סנבלט והבריו השוטנים אם תהיה להר הגדול לפני זרובבל למישור ולא תוכל לעמוד לפניו להשבית המלאכה. והוליא את האבן הראשה. כמו שהוליא את האבן הראש' בשהחל הבנין ביום כ"ד לחדש התשיעי כן יגלי המלאכה. תשואות חן חן לה. כאשר שם זרובבל האבן הראשה בבנין שם אותה בתשואו' והמון רב ואמרו כל העם חן חן לה לאבן הזאת מאת האל ית'. והכפל לחזק הענין כמו שלום שלום לרחוק: ויהי דבר ה'. ידי זרובבל הבנינה ר"ל תשלימנה. וכן והיה כי יבצע ה' את כל מעשהו בהר ציון יגלים: כי מי בז ליום קטנות. כי כשהתחילו לבנות השביתו צריה' מלאכתם והנה היום ההוא יום תשואות קטנות היה והיו בוזים לאותו יום כל הבני שבתה המלאכ' ועתה כשיראו האבן הבדיל ביד זרובבל ישמחו. האבן הבדיל. הוא האבן המשקולת אשר ביד הבנאי' לייסר הבנין והוא חסר הנסמך כאילו יאמר האבן אבן הבדיל. ואותה המשקולת עושין אותה מבדיל או מעופרת ונקראת אבן כמו לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן. שבעה אלה. פי' מה שאמר למעלה על אבן אחת שבעה עינים אלה הם עיני ה' שהם משוטטים בכל הארץ והוא רואה המגירים לישראל ויסמרם מידם שלא יעלמו בהם: והענ' ענין המנורה הבין כי להראותו תורה ושמחה הראה לו זהמלאך פירש לו דבר המנורה שהי' נעשית מאליה להראותו כי לא בחיל ולא בכח ועתה שאל לו מה ענין שני זתים וענין שתי שבלי זתים וענין שני לנתרות הזהב ואם לא נזכר בתראה משאלתו גלמד שראה אותם וענה לו המלאך על שתי השאלות בקצרה וברמז ואחר לו שאלה שני בני היצהר והנביא הבין תשובתו: והענ

ד

הנני מפתח פתיח. מתיר קשוריה מפיר עצת הלוי' אשר לחבו שטנה לבטל המלאכה: ומשתי. והסירותי: ביום אחד. לא ידעתי איזה יום: וגולה על ראשה. כמין גולות עליו' לשון מעין כמין ספל גדול עגול: ושבעה נרותיה. כמין בזיכין שבעה ושבעה מוצקות. לכל נר ונר בחין שבע' שמותנין השמן והפתילה לתוכה: שבעה ושבעה מוצקות. שהשמן זב מן הגולה דרך אותן מוצקו' לכל נר ונר: ושני זתי' עליה. אלה שני אילנות שהזיתים נדלים בהם: אחד מימין הגולה ואח' משמאלה ונומ'. וכרן לא פירש על שני לנתרות זהב הלנתרות ומתחמתות שם כבמעטן ונעלרי' שם בבית הבד והשמן ניפל לתוך הלנתרות והלנתרו לתוך הגולה ומהגולה ל הנרות והמוצקו ומהמוצקות ל הנרות והמוצקו' והנרות הרבעים ותשע היו רמז לאור שלעתיד לבא אור החמה יהיה שבעתים כאור של שבעת ימים הרבעים ותשע על אור של יום ברחשית: מה אלה אדוני. מה זה שהזיתי' נמשקים מאליהם והשמן בא אל הנרות מאליו: זה דבר יי' אל זרובבל. זה סימן לך להבטיח את זרובבל כשם שהזיתי' והשמן הזה נבחר ושליו לבל דבריו כך לא בחיל ולא בכח שבכם תעשו את בנין ביתי: כי אם ברוחי. אני אתן רוחי על דריוס וילוה לכם לבנו' ולעשות כל ערכי יציאת הבנין משלו ולעזור אתכם בחטין ויין ושמן ועגלים כמו שמפור בעזרא ולא תלטרכו לעזרת אדם: מי אתה הר הגדול. שרי עבר הנהר אחני פחת עבר נהרה ושתר בוזני וכנוותהון שבשלחם המלאכה עד כה אתה היה לפני זרובבל מישור אין לכם שררה וגדולה עוד עליו: והוציא את האבן הראשה. האדריכל יקח את אבן הבדיל בידו לפיות אדריכל ברחם הבוני' והם יבנו הכל כפי דבריו אשר יאמר בבנין מלה ומפומר: תשואו' חן חן. יהיה לה לאות' האבן שהכל יאמרו מה נאה בנין זה העשוי ע"י אבן המשקולת הזאת תשואו' חן כמו תשואות נוי שיש תשואות תליאה עיר הומיה קול שאון כולם לשון השמעת קול הם: ידי זרובבל יסדו הבית הזה. מתחילה ועד סוף בימי כורש הראשון: וידיו תבצענה. אותו עתה תבצעו' לשון גמר הוא כמו כי יבצע יי' כל מעשהו: כי מי בז ליום. שיוסד הבית אשר הוקטן בעיניהם כמו שנאמר בעזרא ורבים מהכהנים אשר ראו הבית הראשון ביסדו זה הבית בעיניהם בוכים בקול גדול ובנבואת חגי הלא כמיהו כאין בעיניהם ושמחו עתה כשיראו את האבן הבדיל התלויה בחוט המשקולת אשר ביד אדריכל ראש הבוני' שמכוון בה ראש הפינה וזו תהי' ביד זרובבל שבעה אלה. על אחד שבעה ביסוד הראשון שבימי כורש וכן ת"י שבע' כדבכין כאילין עיני יי' המה משוטטי'. ולו נראה לעשות כן והוא ראה את זרובבל זה הנון לדבר:

מה

אבן עזרא

העומדים שהם המלאכים: שמע נא. עתה ראיתי מפרש כי הכהן הגדול שב אל יהושע כדלק לא אל יהושע כי אמ' שמש בטנוף ולא פירש כמון כי אז הראיתי לו דברי המלאך ליהושע הפסיק הזה שקראו לעצמו הכהן הגדול: ורעיך. הם שאר הכהני' שהם ראויים לשבת לפניו כי הוא הכהן הגדול. כי אנשי מופת. ראויים הם שיעשה להם מופת: צמח. הוא זרובבל באשר יאמ' צמח שמו וסוף הפרשה מוכיח לפני זרובבל ומפרשים רבים אמרו כי זה צמח היא המשיח ונקרא זרובבל כי הוא מזרעו כמו ולזרעך אבדי נשיא להם לעולם נם אני עשיתי דרך דרש כי צמח בגיתמריא מנחש והוא בן אמיאל כי את האבן היא האבן המשקולת כאשר יפרש עוד שתהיה ביד זרובבל בהחלו ליסד הבית וזה יהיה לפני יהושע וכן פי' הפסוק האבן אשר נתתי ביד זרובבל לפני יהושע: ומשתי. הנה זאת המלה מהפעלים היוצאים כחלת שב שחמלה על שנים דרכים שב הוא בעצמו גם ושב אחר כמו והשיבו ככה לא משו מקרב המשנה ומשתי את עון הארץ. וטעם עון העונש והרע והגלות: ביום שיוסד ההיכל אז תשכנה לבטח והנה דברי זכריה כדברי חגי הנביא: ויאמר. בעבור שאמר ויעירני והוא ישן. ושעם יעור ולא יוצר על ידי אחר רק מעצמו בלא כחילו מעצמו נעור: ויאמר. זגלה. כמו גלות עליות ועתה אומר לך בדרך קצרה דבר זאת המנורה כי הזכיר זה הנביא אחר כן כל דבריה היו שנים זתים מימין הגלה ומשמאלה ושבלי הזתים נופלים מהאילנים על שני לנתרות זהב ומאיליהם נפלו ונדרכו ונעשה שמן זך כזהב והם מריקי' אל הגלה ובגלה היו שבעה נרות ושבעה מוצקות שבעה פעם אחרת כמו אל החצר החיצונה אל העם והמלאך פירש טעם זאת המרלה: לא בחיל ולא בכח. כאשר ראיתי השמן נעשה מאליו ולילך ככה יבנה הבית לא בכח גדול שיש לזרובבל ולא ברוב חילו כי אם ברוח הקדש וסיוע: ושנים. עוד יפרש מה טעם הזתים שהיו שנים: והענ. ידע הנביא כי זה נתראה הנבואה על כן שאל: ויען. שאלו אם יש בו טעם חכמה להבין טעם המראה: ויען. הנה דבר יי. יבנה הבית זכת"י נביא דיי' מסתדלין להון: מי. הנביא ידבר אל כל שר ומלך אם אתה נחשב בעיניך כהר פלוני הגדול למישור תשוב לפני זרובבל ובהוליאו את האבן הראשה היא האבן הבדיל פתנתן ביד זרובבל והיא האחורה למעלה אשר נתתי לפני יהושע: תשואות. שאון רב יהי' לה שאון חן חן לה שהכל ישמח כמו תשואו' מלחה: ויהי. עתה יפרש דברי המטרה. ידי. ישרן. פועל עבר: תבצענה. תשלתנה כמו כי יבצע יי' את כל מעשהו: וידעת. לזרובבל ידבר שהוא בחקוש כל ישראל:

שלחני

מה שני הזיתים · מה רמז הם ומה רמז שני שבלי זיתים טרו׳קא בלע׳ז קבולת׳ זיתים בענף כמין שבולת: אשר ביד שני צנתרות · כל אחד אחד מכל שני הצנתרות כמו בתו חלקת יואב על ידי: המריקים מעליהם את השמן · הזה הגלול וטוב להאיר ולהגיה כתו מלפון זהב יאתה: בשמן המשח׳: העומדי׳ על אדון כל הארץ · לבקש מלפניו להחזי׳ את גדולתם: מגלה עפה · רבותיכו פירשו כפילה ואמרו שהתור׳ כתובה בה ולמדו מכאן שהעולם אחל משלשת אלפים ומאתים בתור׳ כדאית׳ בעירובין וי״ת מגילת׳ פרחא פורח׳ באויר ולפי פשטו של פרשה מגילת פורענו׳ הית׳ והוא שראה יחזקאל וכתוב שיה קנים והגא והי: זאת הארה · זאת שכתוב בה פורענות נקמת שבועת שקר: היוצאת · עתה תבית קדשי הקדשי׳ מלפני השכינה להתהלך על פני כל הארץ וזהו ארכה עשרים ורחבה עשר כמדת פתח העור׳ והיכל אשר תנא דרך שם: כי כל הגונב · עד עכשיו: מזה כמוה נקה · מזה הפורענות כמו שהוא מפורש בה נקה ולא נשתלם פורענות ימידים העוברים על התור׳ שלא המתין עד שנתמלאה שאת כולם ולקו כולם כאחת בחורבן ובגולה וכן כל הנשבע לשקר עד הנה מזה הפורענות כמו שהמגילה הזאת מגדת נקה ולא נשתלם אבל מכאן ואילך הוצאתיה לשוט בארץ ולנקוש מן הגונבים והנשבעים לשקר מעכשיו ובאה אל בית הגנב וגו׳: שם עיניך וראה · עוד יוצאת אחר׳ שתלא מבית קדש הקדשי׳: ואו׳ מה היא · היצאת שתאמר אלי לראות: ויאמר זאת האיפה · שתראה יוצאת כמין איפה שמודדין בה: ויאמר זאת עינם בכל הארץ · ולאחר שראיתיה אמר זאת היא מדה שלקו בה אותם שעינם בכל הארץ לגזול ולעשות להקטין איפה ולהגדיל שקל ומדד להם שאה בשאה: והנה ככר עופרת נשאת · ראיתי שנשאת מעל הארץ לאויר משקל ככר עופרת וראיתי עוד וזאת אשה אחת יושבת בתוך האיפה: ויאמר זאת הרשעה · האשה זאת שאתה רואה בתוך האיפ׳ היא מדת דרך הרשע אשר ינהגו בה הרשעי׳ והנשי עתה נתונים בתוכה ללקות בתוך השאה עצמה שמדדו בה מדה במדה: ויסלך אותה · עד עתה היתה יושבת והוא השליכה ומבטה לתוכה רמז לייסורין ולעונשין: ויסלך

אבן עזרא

שלחתי אליכם · לו ולכל ישראל: כי · קטנו · תואר והמתואר חסר כמו וידבר אחת קשות ומלת בו מן עלומי העי׳ן כמו לא יבוזו לגנב והנה הוא כי מי בו ליום נחמות או יעוותות קטנו׳ וזהו חסרון המתואר כמו וידבר אחת מלו׳ קשות כאשר ירמו אבן המשקולת שהיא אבן הבדיל ביד זרובבל לבנות הבית הנה שבעה עינים ישמרוה שלא יקרב איש להפילה ויתכן שבעה עינים הרבה שומרים ופי׳ אחר כמו שפירש המלאך שבעה אלה עיני השם ופירש המלאך כי השבעה הם עיני השם שהם משוטטי׳ בכל הארץ ושעם שבעה כדרך ויקרא אותה שבעה ושבעה מגזרת שבועה כמו שאמר כי שם נשבעו שניה׳ על דרך שהזכיר בעל ספר יצירה והיכל הקודש מכוון באמצע ונריך פי׳ אריך כי השם כתו׳ שש פאות הם מעלה ומטה פנים ואחור ימין ושמאל והיכל הקדש מכוון באמצע וזה קצת הפירו׳ כי לכל דבר יש השם פאות שהזכיר והיכל הקדש הוא הדביר אשר לו הפאות האלה והוא מכוון באמצע וקראו היכל הקודש הוא הנכבד האמצעי והוא בעל הפאות כי ממנו הם ולו הפאות ודבר זה כולל כל הגוברים ועל הנכבד יותר הזכיר היכל קדש: ואחון · שבלים · לשון נקבה כמו בשים פילגשים: ואומר · גם שאל על שתי השבלים שנכרתו משני הזתים המריקים מעליהם הם הצנתרות שנדרכו בהם הזתים והם מריקי׳ מעליהם השמן הטוב הזך בזהב יריקו אל הגלה ובגלה מוצקות אשר מהם יולך השמן לנרות אשר על ראש המנורה: ויאמרי הטעם זרובבל בן יהוצדק שהוא השמן כי הוא משוח לשבת על כסא ישראל כאשר הוא כתו׳ ומשל על כסאו ויהושע משוח כי הוא כהן גדול וכתוב ועצת שלום תהיה בין שניהם ולא יקנאו זה בזה: ואשוב · עפה · כאילו תעוף על כן בתוב היוצאת על פני כל הארץ ויש מפרש שאת׳ כפולה מגזרת ארמית ואין טעם לפירושו ויפת אמר פרוש׳ כמו ועפו בכתף פלשתים: ויאמר · ראה כאילו זאת המגילה יוצאה מבית השם שכנה שלמה על האולם על כן מדת האורך והרחב כמו האולם: ויאמר · זאת האלה · המארה וטעם היוצאת על פני כל הארץ כי היא כוללת היהודי׳ שהיו בירושלם ואשר נשארו בבבל ובארץ פרס וטעם מזה כמוה כי היה כתו׳ במגלה מזה הלך הגונב נקה ותלך שני הנשבע נקה או מזה ומזה כי הגונב והנשבע נקה והוא נכון וטעם נקה שיחשוב כל אחד הגונב׳ ושנשבע כי השם נקהו: והוצאתיה · ולנה · לשון נקבה כמו ולנה והיא מלה זרה והנה הטעם שיוכיח הנביא אלה העושים אלה השתים עבירות: ויצא · מתערבת מלאכי׳ אחרים והנה יוצאת אחרת ברחשונה והיא האלה עתה שב להוכיח העומדי׳ בבבל ולא באו לבנות הבית ולדור בארץ הקדושה לתלאת מלכות השם כי היא תחלת התרחו׳ הקרבות בניין ירושלם גם אחר המרחו׳ בבוד השם שנוה לעשות לפלי מהגולה המתנדבים והנה במרחה הרחשונה רחה מגילה

ועתה

ואתן · שתי שבלי הזתים · מהזתי׳ האלה היו נופלי׳ שני עלפי זתים שהיו נדבקי׳ ביד שתי צנתרות הזהב והיו נדרכי׳ מאליה׳ · ופי׳ ביד בתוך והנה הזתי׳ היו נדרכים בתוך הצנתרות והשמן נופל מהצנתרות אל הגולה ומהגולי׳ יולא למוצקות ומהמוצקו׳ לנרות ודמה הענפים לשבול׳ לפי שהיו מלאי׳ גרגרי הזתים כמו השבלים שהם מלאים גרגרי החטה · צנתרות הם כלי׳ כמין צפחת · ות״י מסקריטוון דדהב · וכן חרגם אונקלוס כלפיתית בדהב מיסקריטוון בדהבא · המריקי׳ מעליהם הזהב השמן הזך בזהב · וכן כוס זהב בכל ביד ה׳ היין הזך והנקי: ויאמר אלה שני בני היצהר · יצהר הוא השמן כמו דגן תירוש ויצהר לפי קרא לות׳ זתים והם זרובבל ויהושע וקרא׳ בני היצהר לפי שנמשחו בשמן המשחה זה למלוכה וזה לכהונה: העומדים על אדון כל הארץ · ות״י לאילין תרין בני רבנן דקיימין קדם רבון כל הרעא · וענין שתי הזתים ושתי שבלים ושתי צנתרות לא נתפרש לאיזה ענין היו משל · והנה הזתים משל לזרובבל ויהושע ושני השבלים היולאין מהן משל למעשים שהחלו בידיהם בבנין הבית · ושני צנתרות משל לנביאי׳ ועזרא הבאים אחריה׳ ועל ידי הרבעת׳ יצאה אורה וטובה לישראל: והשוב · מגלה עפה · רחה במרחה מגילה הנתת שתעוף באויר · וכן הרגם יונתן מגילה פרחא: ויאמר · ארכה עשרים אמה ורחבה עשר באמה לא נתבאר על איזה ומן נאמר׳ זאת הנבואה · ונראה כי על זמן הנביא נאמרה כי ראינו בספר עזרא הרב׳ עבירות שהיו בידם · ועל הגנבה ועל שבועות שקר יצאה זאת האלה כי הגנב׳ הע״פ שאינה תמור׳ כשבועת שוא ושקר ממנה יבא לידי שבוע׳ שקר׳ ומה שראה מדת הארכה ומדת רחבה סי׳ המפרשי׳ כי ראה אות׳ יצאת מאולם הבית שהיה ארכו עשרים ורחבו עשר בבנין שבנה שלמה ואע״פ שהיה חרב אז והמגילה הזאת יצאה משם שהיתה שם

פרושה כמדת האורך והרוחב וזהו שאמר היוצאת והוצאתיה: ויאמר זאת האלה הקללה: על פני כל הארץ · ות״י דא מומיתא דעתידא למיפק וזו כענין מגילה שראה יחזקאל שהיתה כתובה פנים ואחור · וכן זאת המגלה היתה כתוב׳ מזה ומזה והיתה כתובה מצד אחד כל הגונב נקה ומצד אחד כל הנשבע נקה ופי׳ כמוה כמו כמוך כפרעה כמוני כמוך ר״ל כי המגלה היתה כתובה בחל׳ ובקללה מצד זה כמו מצד זה ומצד זה כמו מצד זה · ופי׳ נקה נכרת כמו ונקה לא אנקך · נקה מבנין נפעל אף על פי שהארכתי להם עד עתה מעתה יקבלו פורענותם כי הגיע זמנם לפיכך יצאה זאת המגלה והנביא רואה המגלה ולא האה הכתוב בה כמו יחזקאל על שאמר לו המלאך כי כח הגבואה היתה הולכת ולה לפיכך היו מראה זכרי׳ סתומות ובמני זכריה ומלאכי פסקה הנבוא׳: הוצאתיה · האלה הזאת הוצאתיה להעניש מעתה הגונב והנשבע ולא אחריך להם עוד: ולנה בתוך ביתו · תשכון האל׳ בתוך ביתו עד שתכלה אותו ואת עצי ביתו ואת אבניו: ויאמר · נראה כי אחר שהראהו מראה זו של מגלה עפה נעלם ממנו המלאך ואחר כך יצא והראהו מראה האיפה היוצאת · יוצאת מבית ה׳ כמו הראשונה · לו פי׳ יוצאת מארץ ישראל · וות״י מאן דנלן אלין: ואמר · זאת האיפה היוצאת · הראהו גלות עשרת השבטים שגלו כבר שהם שקועים בגלות לא יצאו עתה כמו שיצאו גלות יהודה ובנימין והראה לו איפה שהיא מדה ר״ל שהאל מדד להם מדה כנגד מדה כי כמו שהם עשו שהאריכו ימים רבים ברשעם מיום שנחלקה המלכות עד היום שגלו ולא היה להם חלק מכל מלכיה׳ שהחזירם למוטב אלא כולם הלכו בדרך רעה · וכמו שהם שהאריכו ברעה כן יהיו בגלות ימים רבים זו היא מדה כנגד מדה · לפיכך ראה הנביא איפה שהיא מדה · ואמר · עינם בכל הארץ · עוד פי׳ לו המלאך ואמר לו זאת עינם ר״ל זאת האיפה שאתה רואה מורה שעין יש עליהם שרואה מעשיהם וכן הוא רואה בכל הארץ כמו שאמר למעלה עיני ה׳ המה משוטטת בכל הארץ · עינם · ר״ל העין הרואה אותם הוא עין ה׳: והנה ככר עופרת נשאת · היתה נשאת בתוך האיפה · ככר לשון נקבה כמו ככר לחם אחת · עשרה ככרי כסף · וכבר העופרת מורה להכביד אותה ולהשקיע׳ בגלות · וזאת אשה אחת יושבת בתוך האיפה · הזאת למי היתה זאת האשה והיא עשרת השבטים שהיו במלכות אחת והלכו לדרך אחת לרעה לפיכך קראה אשה אחת · והיא יושבת בתוך האיפה שהיא מקבלת המדה שמדדה: ויאמר זאת הרשעה · אמר המלאך לנביא זאת האיפה שהיא הרשעה שהיתה בישראל · והיא י׳ השבטים שעשו העגלים והחלו בעבודת הבעל · ויסלך אותה אל תוך האיפה · לפיכך השליך אותה האל יתברך אל תוך האיפה שמדד לה כמדתה: ויסלך

ואתיבית הנעינות ואמרית ליה מא תרין שובלי זיתיא דביד תרין אסקריטון דדהב דמריקין מנדהון משחא לבוציני דהבא: ואמר לי למימר הלא ידעת מן אילין ואמרית לארבוני: ואמר אילין תרין בני רבריא דקיימין קדם ריבון כל ארעא: והבית וזקפית עיני וחזית והא מגלא פרחא: ואמר לימה את חזי ואמרית אנא חזי מגלה פרחא אורכה עשרין אמין ופותיה עשר אמין: ואמר ליה דא מומהא דעתידא למיפק על אפי כל ארעא ארי כל דגניב ומכדיב מדא לקיובל דקיים בשמי לשקר מדא לקי: אפיקתה אמר יי צבאות ותיעול לבית גנבא ולבית דמקים בשמי לשקר ותבית בגו בייתיה ותשיציניה וית אעוהי וית אבנוהי: ונפק מלאכא דממליל עמי ואמר לי זקוף כען עינך וחזי מאן דנלן אילין: ואמרית מן אינון ואמר אילין עמא דהוו נסבין ויהבין במכילתא דשקרא ואמר הא אינון נלן קדם כל יתבי ארעא: והא עממיא קלילין מגלן יהודון בקלולו ואתו עממין אוחרנין ויתיבו באתרהון על דהוו נסבין ויהבין במכילתא דשקרא: ואמר על דא אתחייבו ונלו על דהוו נסבין ויהבין במכילתא דשקרא ואתו

ואשא עיני ואראה ג׳ דסמיכי וסי׳ והנה מגלת עפה · ארכע מרכבות יוצאות · ורנה איל אחד · כמוה ד׳ בקריא׳ וסי׳ איש אשר יעשה כמוה להריח בה׳ והנה היא לוטה בשמלה אחרי האפוד · כל הגונב מזה כמוה נקה ב׳ בפסוק · היוצאת ה׳ מ׳ל ומשגיין באתיהון וסי׳ בסדר כי תבא · עפרת ד׳ חס׳ בל״ש׳ בקריאה וסי׳ צללו כעפרת במים · אך את הזהב ואת הכסף · נחר מפוח מאשתם עפרת · בעט בריגל ועפרת:

ראת עציו ב׳ ונחן לת הבית

עינם ב׳ יקשתות מפרש לתת ב׳ זקשן סתחן

ויאסר אל־הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי אֵלֶּה מָה־הֵמָּה אֲדֹנִי׃
וַיַּעַן הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי וַיֹּאמֶר אֵלַי אֵלֶּה אַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם יוֹצְאוֹת מֵהִתְיַצְּבָם עַל־אֲדוֹן כָּל־הָאָרֶץ׃ אֲשֶׁר־בָּהּ הַסּוּסִים הַשְּׁחֹרִים יֹצְאִים אֶל־אֶרֶץ צָפוֹן וְהַלְּבָנִים יָצְאוּ אֶל־אַחֲרֵיהֶם וְהַבְּרֻדִּים יָצְאוּ אֶל־הָאֶרֶץ הַדָּרוֹם׃
וְהַאֲמֻצִּים יָצְאוּ וַיְבַקְּשׁוּ לָלֶכֶת לְהִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ וַיֹּאמֶר לְכוּ הִתְהַלְּכוּ בָאָרֶץ וַיִּתְהַלְּכוּ בָאָרֶץ׃
וַיִּקְרָא אֵלַי וַיְדַבֵּר אֵלַי לֵאמֹר רְאֵה הַיֹּצְאִים אֶל־אֶרֶץ צָפוֹן הֵנִיחוּ אֶת־רוּחִי בְּאֶרֶץ צָפוֹן׃
וַיְהִי דְבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר׃
לְקַח מֵאֵת הַגּוֹלָה מֵחֶלְדַּי מֵאֵת טוֹבִיָּה וּמֵאֵת יְדַעְיָה וּבָאתָ אַתָּה בַּיּוֹם הַהוּא בֹּא בֵּית יֹאשִׁיָּהוּ בֶן־צְפַנְיָה אֲשֶׁר בָּאוּ מִבָּבֶל׃
וְלָקַחְתָּ כֶסֶף וָזָהָב וְעָשִׂיתָ עֲטָרוֹת וְשַׂמְתָּ בְּרֹאשׁ יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־יְהוֹצָדָק הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל׃
וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת לֵאמֹר הִנֵּה אִישׁ צֶמַח שְׁמוֹ וּמִתַּחְתָּיו יִצְמָח וּבָנָה אֶת־הֵיכַל יְהוָה׃
הוּא יִבְנֶה אֶת־הֵיכַל יְהוָה וְהוּא יִשָּׂא הָדָר וְיָשַׁב וְרָדָה עַל־כִּסְאוֹ וְהָיָה כֹהֵן עַל־כִּסְאוֹ וַעֲצַת שָׁלוֹם תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם׃
וְהַעֲטָרֹת יִהְיוּ לְחֵלֶם וּלְטוֹבִיָּה וּלְיְדַעְיָה וּלְחֵן בֶּן־צְפַנְיָה לְזִכָּרוֹן בְּהֵיכַל יְהוָה׃
וְרָחֹק יָבֹאוּ וּבָנוּ בְּהֵיכַל יְהוָה וִידַעְתֶּם כִּי יְהוָה צְבָאוֹת שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם וְהָיָה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּן בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃

ו וָאָשֻׁב וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֶרְאֶה וְהִנֵּה אַרְבַּע מַרְכָּבוֹת יֹצְאוֹת מִבֵּין שְׁנֵי הָהָרִים וְהָהָרִים הָרֵי נְחֹשֶׁת׃
בַּמַּרְכָּבָה הָרִאשׁוֹנָה סוּסִים אֲדֻמִּים וּבַמַּרְכָּבָה הַשֵּׁנִית סוּסִים שְׁחֹרִים׃
וּבַמַّרְכָּבָה הַשְּׁלִישִׁית סוּסִים לְבָנִים וּבַמַּרְכָּבָה הָרְבִיעִית סוּסִים בְּרֻדִּים אֲמֻצִּים׃
וָאַעַן וָאֹמַר אֶל־הַמַّלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי מָה־אֵלֶּה אֲדֹנִי׃
וַיַּעַן הַמַّלְאָךְ וַיֹּאמֶר אֵלַי אֵלֶּה אַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם יוֹצְאוֹת מֵהִתְיַצְּבָם אֶת־כָּל־הָאָרֶץ׃
וְהַסּוּסִים הַשְּׁחֹרִים יֹצְאִים אֶל־אֶרֶץ צָפוֹן וְהַלְּבָנִים יָצְאוּ אֶל־אַחֲרֵיהֶם וְהַבְּרֻדִּים יָצְאוּ אֶל־אֶרֶץ דָּרוֹם׃
וַיִּתְיַצְּבוּ הָאֲמֻצִּים

והברדים יצאו אל ארץ התימן · שהוא ארץ הדרום: והאמצים · הם רמז למלכות ישמעאל שהתאמצו מעצמם לבקש מלוכה לאיזה מקום שיהיה לפיכך לא תאר להם רוח · וזהו שאמר ויבקשו ללכת להתהלך בארץ · ויאמר · כלומר נתן להם רשות להתהלך ולכבוש ארצות: ויזעק · כלומר קרא עלי בקול גדול ואמר לי ראה היוצאים אל ארץ צפון הניחו את רוחי בארץ צפון כלומר אלה השחורים שיצאו אל בבל להשחיתה עשו לי נחת רוח כשהשחיתו אותה הניחו את רוחי את כעסי שהיה לי עליהם שהרעו ליפראל יותר מדאי כמו שאמר אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה: ויהי · לקוח · מקור במקום צווי כמו הלוך וקראת: מאת הגולה · מאת הבאים מהגולה · והם חלדי וטוביה וידעיה ויאשיהו והביאו כסף וזהב לבנין הבית ובא דבר הנביא והודיעו זה ואמר לו שיקח הכסף והזהב ויעשה מהם עטרות: ובאת אתה ביום ההוא · ביום שתבא שם כי לא אמר לו שילך שם ביום הנבואה · ובאת בית יאשיה בן צפניה · כי בביתו היו האחרים וזהו שאמר אשר באו משם הנזכרים: ולקחת · תקח מהם כסף וזהב שהביאו בידם לנדב: ועשית עטרות · תעשה, ממנו שתים עטרות ותשים האחת בראש יהושע למעלתו כהן גדול · וזה כמו הנעשה הטהור שהיו משימין על ראשו בנבואה כמו שאמר למעלה · והעטר' האחת לא היה צרי' להזכיר מה יעש' בה כי ידוע כי בראש זרובבל תהיה כי הוא היה במקום מלך ואין מלך בלא עטר' והפש' כי קול' שאמו העטרה בראשו נקר' פתח כמו שכתיב פתח יהודה ואחר שאמו העטרה בראשו קראהו מלך ואע"פ שלא נכתב מזה דבר יתכן מדרך הסברא לאמר כן: ועשית · לבן נפתלי, מלרע הסופר בשי"ן וכמוהו אנו קורא'ים: ואמרת הנה איש צמח שמו · כלומ' הנה איש עמך שיהיה ראש ישראל והוא זרובבל ויקרא צמח · כי מעלתו תהיה כמו צמח האדמה שיגדל מעט מעט כן מעלתו תעלה מעט מעט על שהגדל מאד כמו שהתנבא עליו מני ביום ההוא נאם ה' צבאות תקחו איש מרעהו תחת הגפן ותחת התאנה: ובנה את היכל יהוה · בנין הבית אבן עזרא

רשי

והברודי' אל ארץ התימן להרכיב את יון ויעלו המלוכה מיד פרס ובפתרוסי רב סעדיה בדניאל ראיתי מלך הנגב הוא מלך יון: והאמוצים יצאו ויבקשו · מלפניו שיהא אורך גדול למשלת' ללכת בכל הארץ: ויאמר לכו התהלכו בארץ · נתן להם רשות למשול ממשל רב והוא מלכות אדום: אלה היוצאים אל ארץ צפון · להרכיב מדי ופרס: הניחו את רוחי · שיכבו את חמתי בבבל שהשחיתו את בלשצר וזרעו של נבוכד נצר הוא שאמר ישעיה יי' אהבו יעשה חפצו בבבל וגו': צמח שמו · הוא זרובבל האמור למעלה הנני מביא את עבדי צמח ועל שם שצמחה גדולתו מעט מעט ויש פותרים אותו במלך המשיח אבל כל הבנין הזה מדבר בבית שני: לקוח מאת הגולה מחלדי וגומר אשר באו מבבל · האנשים האלה: ומתחתיו יצמח · מזרע המלוכה: והוא יישא הוד · הוד נשיאות: ויושב כהן גדול על כסאו ההכוב': ועצת שלום וגו' · הנשיא והכהן יאהבו זה את זה: והעטרות תהיה לחלם וגו' · מקרא מסורס הוא והעטרות תהיינה בהיכל יי' לזכרון סוב לחלם ולטוביה אשר התנדבו הכסף והזהב ואותן עטרו' היו תלויות בחלונו' בגובה ההיכל כמו שסנינו במסכת מדות: חלם · הוא חלדי: והיה אם שמוע · והיה לכם הדבר הזה אם שמוע תשמעו וגו': ויבא ביתאל שראצר ורגם מלך ·אנשי' גדיקים היו ושלחו מבבל לקרוביהם שבבית אל לבא לחלות את פני ה' בירושלם בעדם ולשאול מאת הכהני' ולהודיע אם יבכו בחדש אב אחרי אשר חזר הבית להבנות: הגזר

אבן עזרא

והברדים · הם המרכבה הרביעית: יצאו אל דרום הפך המרכב' השנית שיצא' אל ארץ צפון: והאמצים · הם האדומי' לבדם שהיה במרכבה הראשונה: ויבקשו ללכת להתהלך בארץ · למזרח ולמערב במלות אדון כל הארץ על כן ויאמר לכו: ויזעק · ויבר · המלאך הדובר בו על פי הם כי השחורים היוצאים אל ארץ צפון עשו נקמ' הם בצפון וזה טע' הניחו את רוחו כמו ומשל ברוחו וטעם זאת המראה שהודיע הנביא לישראל כי כל היושב מהם בארץ צפון וירושלם תשכן לבטח: ויהי · זאת נכתבה לפאר כל הבית לפאר בית הם וזה הנביא התנב' לפני בואם כאשר אפרש: לקוח · שם הפועל תחת ציווי כמו וכור את יום השבת: ובאת אתה · בעצמך ביום ההוא: ביום יאשיה בן צפניה · שהיה בירושלם: אשר באו מבבל · שב אל חלדי וטוביה וידעיה כמו על שפת הים שב אל יש': ולקחת כסף וזהב · שיביאו נדבה לבית הם ועש' מהם עטרו' ויש אותם בראש יהושע כאשר הושם העטרה על ראש המלך וכבה אומר והיה כהן על כסאו גם זאת יתכן היותה בדרך נבואה גם בהקיץ על יד המלאך: ואמרת אליו · אל יהושע: צמח שמו · הוא זרובבל: ומתחתיו · ממקומו כמו מאליו: והוא · וכאשר יבנה הבית אז יעלה הוד מלכות והכהן הגדול יהושע גם הוא ישב על כסאו ולא תהיה ביניהם קנאה בעבור שני כסאות: והעטרות · לחלם · הוא חלדי כמו אחי מות הוא נחת בדברי הימים ואין הוא יאשיהו כמו עמי נדיב הוא יגהר ורביס ככה: ורחוקים · הם מישראל: ויהי בשנת ארבע · בהבנות הבית: וישלח ביתאל · שם · שר הוא משרי ישראל שהיו בבבל וכבה שראצר ורגם מלך שמות שרים והעד ואנשיו אנשי רגם מלך ויפת אתר שהוא כמו שרי יהודה רגמתם הגדולים: לאמר

ויאמר לכו חד מן י"ב דסבירין ויאמרו וסימ' נמסר בסדר מטות ובסדר שופטים סימן י"א: לקוח ד' חד חס' וג' מל' וסימ' סיפרא וספריא ענא ונלותא ופי' נמסר בירמיה סימן ל"ב · ובאת ג'בטעם רביע מלעיל וסימ' ובאת וירשת את · ובאת ומשחת את חזאל · ובאת בית יאשיה: והוא יבנה חד מן ז' פסוקי'אית בהו' והוא והוא וסימ'נמסר בשפטים סימ' י"ז ובמלכים א'סימן י"ט ובהושע סימן ז': לזכרון ח' בקריא' וסימ' והיה היום הזה לכם לזכרון · ושמת את שתי האבנים · ונשא אהרן את שמות בני ישראל · ולקחת את כסף הכפורים · וביום שמחתכם · והיו האבנים · והעטרות תהיה לחלם · וחד ולזכרון בין עיניך · ושמת · ונשא חס' · כל קריא'זכרון בקמץ תחת הכ"ף במ"א זכרון תרועה מקרא וכל קהלת דכוו' זכרון בשוא נח במ"א זכרון בקמץ תחת הכ"ף וסימ' לא יהיה להם זכרון:

ופציחון נפקו לארעא דרומא: וקיטמנין נפקו ובעו למיזל להלכא בארעא ואמר אזילו והליכו בארעא והליכו בארעא: ואכרז עליו ומליל עמי למימר חזי דנפקין לארעא ציפונא אימר להון עיבידוית רעותי בארעא ציפונא: והוה פתגם נבואה מן קדם יי עמי למימר: סב מן בני גלותא מחלדי ומן טוביה ומן ידעיה ואתה אתה ביום ההוא ואת בית יאשיה בן צפניה דאתי מבבל: ותיהי את כיומא ההוא ותיעול לבית יאשיה בר צפניה דאתי מבבל: ותיסב כסף ודהב ותעביד כליל רבותשוי ברישיהושע בר יהוצדק כהנא רבא: ותימר ליה למימר כדנן אמר יי צבאות למימר הא גברא משיחא שמיה עתיד דיתגליו יתרבי ויבניית היכלא דיי: והוא יבניית היכלא דיי והוא יטול זיין ויתיב וישלוט על כורסוהי ויהי כהין רב על כורסוהי ומלכא דשלמא תהי בין תריהון: ותושבחת תהי לחלם ולטוביה ולידעיה ולחן בן צפניה לזכרון בהיכל יהוה: ורחוקים יבאו ובנו בהיכל יהוה וידעתם כי יהוה צבאות שלחני אליכם והיה אם שמוע תשמעון בקול יהוה אלהיכם: ויהי בשנת ארבע לדריוש המלך היה דבר יהוה אל זכריה בארבעה לחדש התשיעי בכסלו: וישלח בית אל שראצר ורגם מלך ואנשיו וגבורוהי

אבן עזרא

באורי' ותומים כמו שכתוב ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורי' לפני ה' · ועצת שלום תהיה בין שניהם כי לא יקנא זה את זה ושניהם יסכימו כל אחד באשר יעשו: והעטרות תהיה · כל אחת מהעטרות תהיה לכם לזכרון בהיכל ה' כמו שאמר בתורה לזכרון לפני ה' כלומר נדבתם תעלה לפני ה' לטוב להם בזה ובזה · וי"מ לזכרון שיהיו נזכרים בפי הדורות הבאים כי היו שמותם כתובים מפותחים בהם: לחלם · הוא חלדי שזכר למעלה ושתי שמות היו לו וחן · הוא יאשיה שזכר · ורז"ל דרשו בהיכל ה' כי שם הושמו העטרות אחד שנתנו בראש זרובבל ובראש יהושע · וכן אמר במשנת מדות ושרשות של זהב היו קבועו' בתקרת החילם שנהם פרחי כהונה עולים ורואים את העטרות שבחלונות · שם' והעטרות תהיה לחלם ולטוביה ולידעיה ולחן בן צפניה לזכרון בהיכל ה': ורחוקים · מגויי הארצות יבואו מארץ רחוקה לבנות בהיכל ה' · כלומר להתנדב לבנין הבית · ואפשר שהיה זה בימי הורדוס בבנין הגדול שבנה בבית המקדש · וי"מ ורחוקי' על ישראל המפוזרי' בגלות בארץ רחוקה · והיה אם שמוע תשמעון כל זה שאני מבטיח אתכם יהיה אם שמוע תשמעון בקול ה' אלהיכם: ויהי בשנת · פי' אחר ששלח · וכן הן אתה קצפת ונחטוא · וירד מעשות החטאת והדומים להם · ופי' אחר ששלח היה דבר ה' אל זכריה ולא זכר מי היה השולח · וי"מ כי ביתאל שם אדם והוא שלח מן הגולה שראצר ורגם מלך ואנשיו לירושלם · והנכון כי ביתאל כמשמעו · וכת"י ושלח לביתאל ואלו השולחים היו בני הגולה · ואמר ויבא לשון יחיד דרך כלל · וכן האבנה כאשר עשיתי · והשלוחים היו שראצר ורגם מלך ואנשיו: ורגם מלך · אדם שעמו כך והביא אנשים עמו וזהו

זכריה ז

רדק

וגברוהי לצלאה קדם ייי: למימר
לכהניא די משמשין בבית מקדשא
די יי צבאות ולספריא למימר האבכי
בירחא חמישאה האבנע נפשין
מתפנוקין כמא דעבדית דנן כמה
שנין: והוה פתגם נבואה מן קדם יי
עמי למימר: אימר לכל עמא דארעא
ולכהניא למימר ארי צימין אתון
וספדין בחמשא ובשביעאה דנן
שבעין שנין הצום תעני אתון סתעניין
קדמי: ודאתון אכלין ודאתון שתין
הלא לאיטבא לכון אתון שתין: הלא
ית פתגמא די שלח יי ביד נביא
קדמאי כד הות ירושלם יתבא
ושליוא וקירוהא סחרנהא ודרומא
ושפילתא יתיב: והוה פתגם נבואה
מן קדם יי עם זכריה למימר: כדנן
אמר יי צבאות למימר דין דקשוט
דינו וחסדא ורחמי עיבידו גבר עם
אחוהי: וארמלא ויתם וגיור ומסכן
לא תיעסון ובישת גבר עם אחוהי לא
תחשבון בלבבכון: וסריבו לקבלא
ויהבו כתפהון מרוד ואודניהון יקירו
מלמשמע: ולבהון שויאו תקיף
כשמירא מלקבלא אוריתא וית
פתגמיא די שלח יי צבאות ברוחיה
ביד נביא קדמאי והוה רגז רב מן
קדם יי צבאות: ויהי כמא דארתנביאו
להון נביא ולא קבילו בן יצלון קדמי
ולא אקביל אמר יי צבאות:
ואבדרינון בעמיא דלא ידעונון
וארעא תצדי בתריהון מדעדי
ומדתאיב על דשויאו ארעא
חמדתא לצדו: והוה פתגם
נבואה מן קדם יי צבאות עמי למימר: כדנן

ואנשיו לחלות את־פני יהוה: לאמר
אל־הכהנים אשר לבית יהוה צבאות
ואל־הנביאים לאמר האבכה בחדש
החמשי הנזר כאשר עשיתי זה כמה
שנים: ויהי דבר
יהוה צבאות אלי לאמר: אמר אל־
כל־עם הארץ ואל־הכהנים לאמר
כי־צמתם וספוד בחמישי ובשביעי
וזה שבעים שנה הצום צמתני אני:
וכי תאכלו וכי תשתו
הלוא אתם
האכלים ואתם השתים: הלוא את־
הדברים אשר קרא יהוה ביד
הנביאים הראשנים בהיות ירושלם
ישבת ושלוה ועריה סביבותיה
והנגב והשפלה ישב:
ויהי דבר־יהוה אל־זכריה לאמר:
כה אמר יהוה צבאות לאמר משפט
אמת שפטו וחסד ורחמים עשו איש
את־אחיו: ואלמנה ויתום גר ועני
אל־תעשקו ורעת איש אחיו אל־
תחשבו בלבבכם: וימאנו להקשיב
ויתנו כתף סררת ואזניהם הכבידו
משמוע: ולבם שמו שמיר משכועי
את־התורה ואת־הדברים אשר
שלח יהוה צבאות ברוחו ביד
הנביאים הראשנים ויהי קצף גדול
מאת יהוה צבאות: ויהי כאשר קרא
ולא שמעו כן יקראו ולא אשמע
אמר יהוה צבאות: ואסערם
על כל־הגוים אשר לא־ידעום
והארץ נשמה אחריהם מעבר ומשב
וישימו ארץ־חמדה לשמה:
ויהי דבר־יהוה צבאות לאמר:

כה

מע ספורנו ז"ל

הלו' לתמוכי "גם שנגרע המאכל המחנם נגרעה מכם המונתי והסרי מם הייתם קורחי" לי בלתתי: לני. הנה אני ה' לא שניתי. וכי תאכלו. הלא היה ראוי שכמו שאתם לוכלים ושותים את המזונות תאכלו ותשתו את הדברים אשר קרא ה' כענין נתלאו דנרך ולוכלם וכענין והוי שותה בלמה את דבריהם כי אמנם לא קרא ואמר. מעשה אמת שפוטו ונו'. ויתנו כתף ערף ולא פני. סורות סרה מן הדרך הראויה. משמיע את התורה. החלק העיוני. ואת הדברי' בחלק המעשי כן יקראו ולא אשמע כענין אוטם אזנו משמיע תורה גם הפלתו הועבה. ואסערם. כענין וכגויים הם לא תרגיע. והארץ נשמה אחריהם. כאמרו הנשיא תי אני את הארץ קנאתי

רשי

הנזר. לפרוש מן התענוג כאשר עשיתי זה שבעי' שנה תמן נזרה בכל מקו'לת פריסו': ובשביעי. הוא לוס גדליהו: הצום נמקומי אני. ה"ל נקודה הטף פתח לפי שהיא משמשת לשון תמיה' שמא לכבודי נמת' שתהיו נדיכי לנוס גם עתה: וכי תאכלו וכי תשתו. והם לא תנומו מה לי גם בזו הלא אתם להנאתכ' הוא המאכל והמשתה: הלא את הדברים. מי גרם לכם הצום והמספד הלא דברי תוכחו' אשר קרא יי' ונו' הם החריבו אתכם ועל כן נמתם ושה הדברים אשר קרא משפט אמת שפטו: שמו שמיר. תולעת: חזק מצור. מרמין אותו על האבן והיא מתבקעת: ויהי כאשר קרא ולא שמעו. אמ' יי' נבאו' עליהן בחותן הימי' כן יקראו ולא אשמע: ואסערם. בגלות כן עשיתי: ויעימו. בעוכם הרן חמדה לשמה והוא גרם להם הצום והמספד אכל עתה קנאתי לציון בשביל ליון אקנא את הגויים: קנאתי

אבן עזרא

לאמר. בחדש החמישי. הזכיר זה הצום בעבור כי הבית כשרף בעשור לחדש החמישי ואל יהי ספק בלבך בעבור שאמלה כי בשבעה לחדש נשרף כי הטעם כשרף קנהו וירושלם חרבה פעם שנית ביתי מיטוש בט' באב ועל אותו חדבן שני אנו מתענין: הנזר שנזרו מכל מעדני ומאכל רק יבכו והנה הכהנים לא ידעו להשיב כי מין זה הצום כתוב בתורה רק הם קבלו עליהם בראותם חרבן בית ראשון והנה הנביא החנבא והשיב בסוף הפרשה: ויהי. זה היה אחר ששאלו: אמור אל כל עם הארץ. הם אנשי בבל גם אנשי ירושלם כי הנבואה כוללת הכל גם אל הכהנים שלא ידעו להשיב: וספוד. שם הפועל ובכה הוא וספדתם ספוד והנה אחז דרך קצרה: בחמישי. הוא הנזכר והוסיף גם בשביעי הבית אחריו והוא גם גדליה והנבי' זה שבעי' שנה ולא חשש להזכיר שתים שנים נוספו' לו אחת כי בשנת שתים לדריוש המלך שלמו לחרבות ירושלם שבעי' שנה וזו הנבואה היתה בשנת חרבע ומקנת מן הסליחות נכנסה באשר שלמו השבעים ובנבואה הזאת כבר נכנס קנת מן הרד יעית על כן לא דקדק כלכך בחשבון ע' כי קרוב הוא ומלת גם חספעלי העומדי' על כן מתחוני למתם בעבורי הו לכבודי כי אני לא צויתי אתכם לגוס: וכי. הטעם אתם האוכלים ואתם הגמים מה תתנו לי הו מה חפעלו בי והנה אני לא צויתי אתכ' אמת הדבר הזה: הלא. רק צויתי הדברים ביד הנביאים ומה הוא שהתנבא על פי להתענות: ויהי. גם הנבואה הזאת דבקה רק היתה גבואה אחר' ופרש הדברים אשר קרא הטם ביד נביאיו הראשונים והלה הם כה אלמה זגר ויתחוש: ונאלחו. אבותיכם: כתף סוררת. כמו קשה. עורף ואפילו נשמע לא אבו: ולבם. השמיר אין כח ברזל לעשות בו פתחים: את התורה. תורת משה זאת הדברי' ביד הנביאים להוכיחם: ויהי קצף גדול. על אבותיכם: ויהי. גמולם הטיב ברחם: ואסערם. מלה קשה בדקדוק כי תרגמה שהיא מהפעלים היוצאים ונהיה בכון שיאמר ואסערם או ואסערם או ואסעירם בניין הכבד ורבי מרינום אמר ואסער וזה אינו נכון בעבור על כל הגויים והנכון בעיני ואסער להם בסערת רוחי והיא חפץ אותם על כל הגויים והזכיר והארץ נשמה הפך והנגב והשפלה יסב: ויהי. בעבור שהזכיר שמחות

כה

כה אמר · זאת הפרשה נחמה לעתיד לימות המשיח במלחמות גוג ומגוג שיבואו על ירושלם ואז תקנא בעבורה וחמה גדולה אשפוך על כל הגויים הבאים עליה: כה אמר · ונקראת ירושלם עיר האמת· כמו שהבטיח שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב הוא הדין לכל ארץ ישראל וזכ· ירושלם שהיא ראש האמלכה · ועוד מפני הר ה' הר הקדש שלא יחללוהו עוד זרים: כה אמר ה'· על כל נחמה אמר כה אמר לחזק הנחמה כי על כל פנים תהיה הטובה: ואיש משענתו בידו· כמשמעו כמו שאמר מרוב ימים: ורחובות· מבואר הוא: כה אמר ה'· גם בעיני יפלא· יש מפרשים בתמיה כאלו אמר הגם בעיני יפלא· וכן אתה זה בני עשו והדומים לו· והחכם ר' אברהם מ"ע ז"ל פירש כמשמעו כלומר אני עושה פלא בימים ההם שלא עשיתי כמוהו: כה אמר· מארץ מזרח ומארץ מבוא השמש· הוא היסוב הגלם מן מזרח עד מערב ויקרבו נפוצים בכל מקום מהיסוב: והבאתי· זכר ירושלם כמו שפי' לפי שהי' עיר הממלכ' ומפני בית המקדש שהיה בה שהיו כל ישראל באים שם· באמת· כמו ואמרתיך לי באמונה: כה· תחזקנה ידיכ'· בשאתם שומעים כל הנחמות האלה העתידות תחזקנה עתה ידיכם במלו' האל ולבנו' ביתו כאשר החילות' כי החס רואי' כי ביום יסד בית ה' החלה הברכה לבא עליכם: כי לפני ר"ל לפני שיוסד בית ה' שיסד בשנת שתי' לדריוש כיו' כ"ד לחשיעי ידעת' כי שכר האד' לא נהיה כלומר לא נהיה לברכה אלא הלך למאר· חינכה· כאילו הבהמה איננה כיון שעכרה הלך למארה: ואשלח· ענין התרת הדבר להרע כמו ושלחתי בכם את חית השדה כתרגומו ואגרי: ועתה· מבואר הוא: כי זרע השלום· כלומר זרעכם הוא לשלום ולברכה עד שקורא לו זרע השלום· וז"ל זרעא יהא שלם· והגפן תתן· אפשר שעל בית שני אמר כן אם ישמרו מצו' ה' לו היה עתידה לימות המשיח והפסוק הבא אחריו יוכיח שאחר בית יהודה ובית ישר' ובבית שני לא שבו בית ישראל: והיה· קללה· שהעמים מקללי' אתכם גם בבא רעב לא מקרה רע בארצ' יאמרו כי בעון ישראל הוא שעוכנים ביניהם· והייתם ברכה שהעמי' יתברכו בכם· כמו והיה ברכה: תחזקנה ידיכם· בזמן הזה מפני הנחמו' הטובות שתשמעו שעתיד לבא לישראל: כיכה אמר· ולא נחמתי· כי עשיתי מה שזממתי עד שהחרבתי ארצם והגליתי אותם· כן שבתי· אל תירא אל תירא מהשוטנים אתכם שנבלט וחבריו החושבי' להשבית מעשיכם עתה: אלה

רשי

קנאתי לה· בשביל' ולא תזקקו לנים ולספוד כן סוף הענין לוס התמשי וגו': מרוב ימים· והיו צריכי' למשענת בידם: כי יפלא בעיניהם· החסד הגדול אשר אעשה לכם: וגם בעיני יפלא· איך שבתי מן החרון הגדול ורבותינו דרשוהו על שחיט' יצר הרע במסכת סוכה בעיני יפלא איך יזכלו הצדיקי' לעמוד כנגדו בחייהם: תחזקנה ידיכם לבנו' ולהשלים ואל תירתו מעם הארץ המרפים ידיכם ומבהילי' אתכם לבנות כמו שתפור בספ' עזרא: השומעים בימי' האלה· בשנת מרבע לדריוש: את הדברים האלה· של נחומי' מפי הנביאי' אשר נבאו להם ביו' יוסד בית יי' בשנת שתי' לדריוש את הדברי' להתחיל במלאכה כי נבחנו אות' הנביאים בעיניהם בדבריהם שהם נביאי אמת ולפיכך כדי הם לסמוך עליהם אף בדברי נחומי' של עכשיו· ובמה נבחנו כי לפני הימים ההם שכר האד' וגו' והם נבאו להם שמשהתחילו במלאכ' תבא ברכה במעשה ידיכם ונתקיימו דבריהם שהרי עתה לא כימים הראשוני': ולא נחמתי· על אשר זממתי להביא עליכ' לחזור בי אלא הביאותיה כן לא אחמס על הטובה אשר זממתי לכם: משפט

אבן עזרא

כה· קנאתי לציון· כמו ויקנא יי' לארצו: כה· שבתי אל ציון· על תנאי כאשר הזכרתי: כה· הטע' שתהיה העיר מלאה ושם זקנים רבים וילדים והנה הסע' שיאריכו ימים כל השוכנים בירוש': ורחבת העיר· הפך ויעמו ארץ ממדה לשמה· כה· אמר רבי יהודה הלוי מ"כ כי ה"א התימה חסר באילו כתו' הגם בעיני יפלא כמו אתה תעשה מלוכה על ישראל שהוא חסר ה"א התימ'· כאילו הוא האתה ולפי דעתי אין צורך כי הכתוב איננו שיפלא ממנו כי אז ידאה תמה כמו המתני יפלא רק כאן כתוב גם בעיני יפלא וכאשר יפלא הדבר הזה שאני עושה בעיני העם הזה גם בעיני הוא כי עשיתי פלא גדול רק בעיני יפלא כמו היא נפלאת בעינינו והטעם שאעש' פלא לא עשיתי במוהו ורחיתי דרך משל: כה· מזרח· בבל ופרס ומבא השמש מצרים ואשור: והבאתי· גם זאת הנבואה דבקה היא: מפי הנביאים· הם חגי וזכרי': בית יי'· הוא ההיכל: כי· לפני הימי' ההם· טרם שיבנה לא ימלא השכיר מה יעשה ומלת איננה על השכר כי מלת רבות תמלאנה על לשון זכרים גם נקבות ור' משה אמר כי איננה שב אל הבהמה אין שכר הבהמה כי איננ' מן הגר הגורר: ואשלח· לעשות מריבה: ועתה· לא אשלח איש ברעהו רק יהיה שלום: כי· הטעם יזרעו ויקצרו איש בשלום: והיה כאשר הייתם קללה· אומר חרפת רעב הטעם אם תבא קללה יהיו אומר כי בעבורכם היתה: כה· גם זאת הנבואה דבקה ואמנם הם הם הגזירות: כן· הזכיר את בית אלה

אל ציון
ל ויהד על
ציון ולירוש
הן נגדן

כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת קִנֵּאתִי לְצִיּוֹן
קִנְאָה גְדוֹלָה וְחֵמָה גְדוֹלָה קִנֵּאתִי
לָהּ: כֹּה אָמַר יְהוָה שַׁבְתִּי
אֶל־צִיּוֹן וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלִָם
וְנִקְרְאָה יְרוּשָׁלִַם עִיר הָאֱמֶת וְהַר־
יְהוָה צְבָאוֹת הַר הַקֹּדֶשׁ:
כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עֹדֶיוָ יֵשְׁבוּ
זְקֵנִים וְזְקֵנוֹת בִּרְחֹבוֹת יְרוּשָׁלִָם
וְאִישׁ מִשְׁעַנְתּוֹ בְיָדוֹ מֵרֹב יָמִים:
וּרְחֹבוֹת הָעִיר יִמָּלְאוּ יְלָדִים וְיַלְדוֹת
מְשַׂחֲקִים בִּרְחֹבֹתֶיהָ:
כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת כִּי
יִפָּלֵא בְּעֵינֵי שְׁאֵרִית הָעָם הַזֶּה בַּיָּמִים
הָהֵם גַּם־בְּעֵינַי יִפָּלֵא נְאֻם יְהוָה
צְבָאוֹת: כֹּה אָמַר יְהוָה
צְבָאוֹת הִנְנִי מוֹשִׁיעַ אֶת־עַמִּי מֵאֶרֶץ
מִזְרָח וּמֵאֶרֶץ מְבוֹא הַשָּׁמֶשׁ:
וְהֵבֵאתִי אֹתָם וְשָׁכְנוּ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלִָם
וְהָיוּ־לִי לְעָם וַאֲנִי אֶהְיֶה לָהֶם
לֵאלֹהִים בֶּאֱמֶת וּבְצְדָקָה:
כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת
תֶּחֱזַקְנָה יְדֵיכֶם הַשֹּׁמְעִים בַּיָּמִים
הָאֵלֶּה אֵת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה מִפִּי
הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר בְּיוֹם יֻסַּד בֵּית־יְהוָה
צְבָאוֹת הַהֵיכָל לְהִבָּנוֹת: כִּי לִפְנֵי
הַיָּמִים הָהֵם שְׂכַר הָאָדָם לֹא נִהְיָה
וּשְׂכַר הַבְּהֵמָה אֵינֶנָּה וְלַיּוֹצֵא וּלַבָּא
אֵין־שָׁלוֹם מִן־הַצָּר וַאֲשַׁלַּח אֶת־כָּל־
הָאָדָם אִישׁ בְּרֵעֵהוּ: וְעַתָּה לֹא
כַיָּמִים הָרִאשֹׁנִים אֲנִי לִשְׁאֵרִית הָעָם
הַזֶּה נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת: כִּי־זֶרַע
הַשָּׁלוֹם הַגֶּפֶן תִּתֵּן פִּרְיָהּ וְהָאָרֶץ תִּתֵּן
אֶת־יְבוּלָהּ וְהַשָּׁמַיִם יִתְּנוּ טַלָּם
וְהִנְחַלְתִּי אֶת־שְׁאֵרִית הָעָם הַזֶּה אֶת־
כָּל־אֵלֶּה: וְהָיָה כַּאֲשֶׁר הֱיִיתֶם קְלָלָה
בַּגּוֹיִם בֵּית יְהוּדָה וּבֵית יִשְׂרָאֵל כֵּן
אוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם וְהֱיִיתֶם בְּרָכָה אַל־
תִּירָאוּ תֶּחֱזַקְנָה יְדֵיכֶם:
כִּי כֹה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת כַּאֲשֶׁר זָמַמְתִּי
לְהָרַע לָכֶם בְּהַקְצִיף אֲבֹתֵיכֶם אֹתִי
אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת וְלֹא נִחַמְתִּי:
כֵּן שַׁבְתִּי זָמַמְתִּי בַּיָּמִים הָאֵלֶּה
לְהֵיטִיב אֶת־יְרוּשָׁלִַם וְאֶת־בֵּית
יהודה
בַּיָּמִים הָאֵלֶּה לָאַיְטָבָא לְבֵית יְרוּשָׁלִַם וְלִבְרֵכִת
יהודה

כדנן אמר יי צבאות מתפרע אנא
פורענות ציון קנאה רבא ורגז רב
מן קדמי על עממיא דאקניאוה:
כדנן אמר יי איתוב לציון ואשרי
שכינתי בגו ירושלם ותתקרי
ירושלם קרתא דקושטא וטור בית
מקדשא דיי צבאות טוראקדישא:
כדנן אמר יי צבאות עוד יתבון סבין
וסבן בשוקי ירושלם וגבר עובדוהי
תתקנא יגנן עלוהי מסגיומיא:
ורחובי קרתא ירושלם יתמלון
עולימין ועולימן משבחין בפתהא:
כדנן אמר יי צבאות כד תיקר
דחלתי בעיני שארא דעמא הדין
ביומיא האינון אף קדמי יקרון
אמר יי צבאות: כדנן אמר יי
צבאות הא אנא פריק ית עמי
מארעא מדינחא ומארעא מעלני
שמשא: ואעיל יתהון וישרון בגו
ירושלם ויהון קדמי לעם ואנא אהוי
להון לאלהא בקשוט ובזכו: כדנן
אמר יי צבאות יתקפן ידיכון דשמעין
ביומיא האינון ית פתגמיא האילין
מפום נביא די יומא דשרי
לאשתכללא בית מקדשא דיי
צבאות היכלא לאתבנאה: ארי
קדם מיתי יומיא האינון אגרא
דאנשא לא הוה ואגרא דבעירא
ליתוהי ולנפקא ולעלא ליתי שלמא
מן מעיקא ואגרי ית כל אנשא גבר
בחבריה: וכען לא כיומיא קדמאי
אנא לשארא דעמא הדין אמר יי
צבאות: ארי בעידנא דהיא זרעא
יהי שלם גופנא תתן איבה וארעא
תתן ית עללתה ושמיא ישמשנון
בטלהון ואחסין לשארא דעמא הדין
ית כל ברכתא האילין: ויהי כמא
דהויתון לוטא בעממיא בית יהודה
ובית ישראל כן אפרוק יתכון ותהון
מברכין לא תדחלון יתקפן ידיכון:
ארי כדנן אמר יי צבאות כמא
דחשיבית לאבאשא לכון כד ארגיזו
אבהתכון קדמי אמר יי צבאות ולא
חבית מטימרי: כן חבית חשיבית
יהודה

ונקראה ב' וסימ' ונקראת ירושלם עיר האמת· ונקראה בשם· ימלאו ב' וסימן ימלאו ילדים וילדות· העבים גשם: כה אמר יי' צבאות מן רישא דחני· עד סוף סיפרא כולהון כה אמר יי' צבאות במ"ב וסי' שבתי לירושלם ברחמים· רעה את צאן ההרגה· בימים האלה ו' בלישנא וסימן תחזקנה ידיכם השומעי' כן שבתי זממתי· ובמלאת הימים האלה· על כן קראו לימים האלה· קימו וקבלו היהודים· והימים האלה נזכרים ונעשים· כימים ד' וסימ' בסדר דברים· השמים ב' וסימ' התקדרו בעבים· והשמים יתנו טלם· להרע ו' פתחין בקריאה וסימן נמסר בירמיה סימן כ"ח:

מ"ע ספורנו זל.

קנאתי· כתעוררתי לנקמת מה שחין הדעת סובלתו· והמה על האכזריות· שבתי עתה בית שני להשביח ולכסיב איזה מלכות· ושבתי לימות המשיח· גם בעיני יפלא שלעשה מה שלא עשיתי מעולם בשבתי· לת טבע המציאות וסדרו כי הסיר את ממשלת שרי מעלה· תחזקנה ידיכם בהתכנס לב אל מה שתראו בהוש· כי לפני הימים קודם היסוד הבית· אלה הדברים וגו'· שתחזיקו שקר ובזל ושנועה שוא כאמרו לעיל ובאה אל בית הנגב ואל בית הנגב: עוד

יהודה לאת־הַחָלוֹן: אֵילִין פִּתְגָמַיָּא
דִּי תַעֲבְרוּן מַלִּילוּ קוּשְׁטָא גְּבַר
בְּחַבְרֵיהּ קוּשְׁטָא וְדִינָא דִּשְׁלָמָא
דּוּנוּ בְּקָרְוֵיכוֹן: וּגְבַר יַת בִּישַׁת
חַבְרֵיהּ לָא תַחְשְׁבוּן בְּלִבְּכוֹן
וּשְׁבוּעָתָא דְּשִׁקְרָא לָא תְרַחֲמוּן אֲרֵי
יַת כָּל אִילֵּין דִּי רְחִיקִית אָמַר יְיָ: וַהֲוָה
פִּתְגַם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת עַמִּי
לְמֵימָר: כְּדֵנָן אָמַר יְיָ צְבָאוֹת צוֹמָא
רְבִיעָאָה וְצוֹמָא חֲמִישָׁאָה וְצוֹמָא
שְׁבִיעָאָה וְצוֹמָא עֲשִׂירָאָה יְהֵי לְבֵית
יְהוּדָה לְבִיעַ וּלְחֶדְוָא וְלִמוֹעֲדִין
טָבִין וְקוּשְׁטָא וּשְׁלָמָא רְחִימוּ:
כְּדֵנָן אָמַר יְיָ צְבָאוֹת עוֹד דִּיתְוֹן
עַמְמִין וְיַתְבֵי קִרְוִין סַגִּיאִין: וַיַּהֲכוֹן
יַתְבֵי חֲדָא עִם חֲדָא לְמֵימַר נֵיזִיל מֵיזַל
לְצַלָּאָה קֳדָם יְיָ וּלְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן
קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת דֵּין לְרֵין יֵימַר אֵיזִיל
אַף אֲנָא: וַיֵּיתוּן עַמְמִין סַגִּיאִין
וּמַלְכִין רַבְרְבִין לְמִתְבַּע אוּלְפַן מִן
קֳדָם יְיָ צְבָאוֹת בִּירוּשְׁלֵם וּלְצַלָּאָה
קֳדָם יְיָ: כְּדֵנָן אָמַר יְיָ צְבָאוֹת
בְּיוֹמַיָּא הָאִינוּן דִּי יִתְקְפוּן עֲשָׂרָא
גַּבְרִין מִכָּל לִישָׁנֵי עַמְמַיָּא וְיִתְקְפוּן
בְּכְנַף גְּבַר יְהוּדִי לְמֵימַר נֵיזִיל עִמָּכוֹן
אֲרֵי שְׁמַעְנָא דִּמְיַמְרָא דַיְיָ בְּסַעְדְּכוֹן:
מְטַל פִּתְגָמָא דַיְיָ בְּאַרְעָא דְּרוֹמָא
וְדַמַּשְׂקָ תְּתוּב לְמֶהֱוֵי מֵאֲרַע בֵּית
שְׁכִינְתֵּיהּ אֲרֵי קֳדָם יְיָ גְלַן עוֹבְדֵי בְנֵי
אֲנָשָׁא אִתְרְעֵי בְּכָל שִׁבְטַיָּא דְּיִשְׂרָאֵל:
וְאַף חֲמָת תְּתוּב לְמֶהֱוֵי מֵאֲרַע בֵּית
שְׁכִינְתֵּיהּ צוֹר וְצִידוֹן אֲרֵי תַקִּיפַת
לַחֲדָא: וּבְנַת צוֹר תּוּקְפָא לָהּ
וְכַנְשַׁת כַּסְפָּא כְּעַפְרָא וְדַהֲבָא כְּטִין
חוּצוֹת שׁוּקִין

אלה הדברים ה׳ בקריאה וסימן ואתם תהיו לי ממלכות כהנים · ויקהל משה את כל עדת בני · אלה הדברים אשר דבר משה דריש סיפרא · אלה הדברים עשיתם ולא עזבתים · אלה הדברים אשר תעשה דברו אמת · וחד ואלה הדברים אשר דבר יי׳ אל ישראל · ולשמחה ג׳ בקריאה וסימן וסרני פלשתים נאספו · יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה · ולשמחה מה זה עשה · והאמת ג׳ וסימן והאמת והשלום אהבו · ויעש כזאת חזקיהו · אחרי הדברים והאמת האלה · כה אמר ה׳ בטעם בסיפרא ופי׳ כאשר יציל הרעה מפי הארי · אח׳ בכוד שלחני · תחזקנה ידיכם · כאשר זממתי להרע · יחזיקו עשרה אנשים · מנחתו ד׳ חס׳ בלישנא ופי׳ ויראו מנחה כי טיב · דבר אדני המלך למנחה · והיתה מנחתו כבוד · ודמשק מנחתו · וכל המנחות דבריו׳ · תאכל ט׳ ופי׳ נמסר כסדר צו ובצפנ׳ה סימן ג׳:

אלה · דברו אמת · שלא תדברו אחד בפה ואחד בלב · ומשפט שלום · כי אם תשפטו לדק יהיה שלו׳ דין בעלי הדינין כמו שתרגו׳ל במשל בני אדם דבקלי גלימי מבי דינא אמיר ואזיל בתרת׳ והם הביאו פסו׳ על זה המשל וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום כל העם אפי׳ המתחייב בדין · ורז׳ל פי׳ ומשפט שלום על הפשרה שאמר איזה משפט שיש בו שלום הוי אומר זה בצוע ומשפט פתוח כי הוא סמוך: בשעריכ׳ · כי שם מושב הזקנים כמו שאמר בתורה השערה אל הזקני׳: ואיש את רעת רעהו · ולמעלה ורעת איש אחיו אל תחשבו · פי׳ למעלה ושבועת שקר אל תאהבו אמר אל תאהבו לפי שאמר אחר כן שנאתי · כלו׳ ממה ששנאתי אני אל תאהבו אתם · כי את כל אלה · איש את רעת רעהו ושבועת שקר ומה שהוא הפך הראשונים שהוא האמת והשלום לפי׳ אמר את כל אלה: ויהי דבר ה׳ · ואם תעשו אלה הדברי׳ אשר צויתי אתכם אמר השם לצבאות כי הצומו׳ אשר שאלתם אם תצומו בחות׳ הימים ולא תצומו אבל תשמחו בהם מרוב הטובה שתהי׳ לכם: ביום הרביעי · זהו תמוז שהיו אמים בגלות בי״ז לחדש יום שנבקעה בו העיר · וביום החמשי · זה אב שהיו אמים בע׳ בו · וגוס השביעי זה ביום גדליה כמו שפירשנו למעלה · וגוס העשירי זה עשרה בטבת שבו סמך מלך בבל על ירושלם: יהיה · כל אח׳ מהם לבית יהוד׳ בבית שני כי עשרת השבטי׳ לא שבו: והאמ׳ והשלום אהבו · ובתנאי שתאהבו האמת והשלום כמו שצויתי אתכם: כה אמר · עוד אשר יבואו עמי׳ עדיין יהיה זמן שיבאו עמי׳ וזה יהיה בימות המשיח · וכן עוד היום גדול · פי׳ עדיין · כמו עוד מוסיבך באהלים · והדומים להם: אלכה גם אני · כתרגומו דין לדין יימר אזיל אף אנא: ובאו עמים וגוים עצומים · עצומי׳ במספר · וכן עצמו הלמנותיו מחול ימים בענין הכמו׳ והענין כפול במלו׳ שונות · וי״ת ומלכיון רברבן: כה אמר · בימים ההמה אשר יחזיקו · זה שאמרתי לכם יהיה באותם הימים אשר יחזיקו ואחר כך אמר והחזיקו לאריכו׳ הדברי׳ ביניהם כמו ואם באמת ובתמי׳ ליותם: עשרה אנשים · הינו לווקא אלא שהו׳ סך חשבון כמו ואפו עשר נשי׳ לאחמכם והדומים לו · ובדרש עשרה אנשים מכל לשונות הגוים הרי שבע מאות לכל כנף וכנף מארבע כנפות:

מעל דבר ה׳ בארץ חדרך נבואה זו היא בארץ חדרך · ודמשק שם תהיה מנוחתו · לו פי׳ נבואת ה׳ תהיה עליין בארץ חדרך כמו בא״י · כי אל׳ תהיה · וכן דמשק תהיה מנוחתו כלומר שכינת כבודו ונבואתו מצאנו בדברי רז״ל חדרך ר׳ ביניה אומר זה משיח שהוא חד לאומות ורך לישראל · אמר לו רבי יוסי בן דורמסקית עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובי׳ מעיד אני עלי שמים וארץ שאני מדמשק ויש שם מקו׳ ששמו חדרך אמר לו ומה אני מקיים · ודמשק מנוחתו שעתידה ירושלם שתהא מרחבת ועולה מכל גדדיה כתאנה זו שגדרה לחטה ורחבה מלמעלה · ושערי ירושלם עתידים להיות מגיעין עד דמשק · וכן הוא אומר אפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק וגלויות בחות וחוכות בתובה שנאמר ודמשק מנוחתו: כי לה׳ עין אדם · כי בחותן הימים יהיה עין כל אדם לה׳ לא נאלילים ולא לעצבים לפי׳ תהיה ארץ חדרך ודמשק ושאר המקומו׳ הקרובות לא״י כמו צר וצידון וחמת וערי פלשתי׳ בכללות בערי יהודה ויהיו באמונת ישראל · וכל שבטי ישראל · כל שבטי ישראל שיהיה עינם ולבם לה׳ · אם פי׳ וכל שבטי ישראל כלומר עין אדם יהיה לה׳ ולכל שבטי ישראל נלכת בדרכיהם כמו שאמר למעלה נלכה עמכם: וגם חמת · אמר וגם חמת שהיא עיר גדולה כמו שאמר חמת רבה · והיא חוץ לגבול א״י כי היא אחד מגבולי א״י ואמר כי בחותן הזמן תהיה חמת בתוך גבולה הוא שאמר תגבל בה צר וצידון כי חכמה מאד · וכן צר וצידון שהם קרובים לא יהיו בתוך גבולה · וטעם כי חכמה מאד על צורכמו שנזכר בפרשת צור בספר יחזקאל ופי׳ כי חכמה בעיניה בימים קדמוני׳ ולא הועיל לה חכמתה אבל בזמן המשיח לא תבטח בחכמתה ותכנע לפני ישראל: תכן · כי כשנכנעה מצור לה בימי׳ הקדמוני׳ ותצבור כסף כעפר וחרוץ כטיט מיצות ולא הועיל לה כל זה · כי הנה ה׳ יורישנה כלומר הוריש מכל גדולתה · והכה מדרך · שם מלכות תרש לו שם מלך ומנוחת המשיח תהיה בדמשק כי שם תתקיים גם זאת הנבואה דביקה בבית שני ובעבור לעבוד

מעל הגולה ולא שם כתוב כי רע בא על ישראל בחדש השביעי רק דבר גדליו׳ וכתוב ויהי בחדש השביעי ובעבור שלא הזכיר ימי החדש יתכן להיותו בתחילת החדש בחדש הלבנה כמו חדש ושבת בחודש השלישי לצאת בני ישראל ובאומרו הכתו׳ בחדש לחדש נאמר כן לחזוק שלא יעלה על לב השומע כי היגנו היום הראשון כי הכתוב הוא תדשיכם ומועדיכם ולא יעלה בת פרעה ואלה בת פרעה בכלל היתה אלא שהיתה בת עולת חדש בחדשו ומדברי קבלה נקבל וביום שמחתכם ובמועדיכ׳ובראשי חדשיכם אם כן נהרג גדליה בראש השנה על כן קבעוהו ביום השלישי לו קיבלו ככה מפי האבות הקדושים ולוס העשירי כתוב ביחזקאל כתוב לך את שם היום והנה חכמינו ז״ל הניחו לוס השביעי ועשירי כאשר היו לפני׳ובעבור כי בי״ז בתמוז נהרגו הכהני׳ בבית השם וה׳ דבריס קרנו בו קבעוהו בתענית ולא הטריחו על הציבור להתענות בתשיעי וביום תשעה באב נלכדה ירושלם גם בפעם השנית גם נשרף בו הבית הראשון קבעוהו ולא הזכיר הכתוב תענית אשר עבר זמן אחשורוש כי אין כתוב במגלה קביעת יום התענית כי כל ישראל התענו אלשה ימים בניסן ובדברי הכתוב דברי הלומות ונעקרים אין פירושו אשר חשבו רבים וכבה פירושו שקיימו וקבלו על נפשם ימי הפורים לשמוח בהם אע״פ שלא נוסם הנביאים רק הבנים הם חייבים לעשות מה שקבלו אבותם כאשר קבלו על נפשם דברי הלומות אלה מארבע הנזכרי׳ ולא היו מפי נביא והנה התשובה שישימו אלה הימים שהיו בוכים ומספדים בהם ימי ששון ושמחה וישמרו מלות השם על פי הנביאים וזהו והאמת והשלום אהבו כאשר כתוב אמת ומשפט שלום וזאת התשובה שהשיב הנביא היא כנגד השואלים הם יאמרו האבבה בחדש החמישי שלא היו שומרי התורה שלום השם והיו שואלים הם יאמרו מה שקבלו אבות על עצמם והנה השיב הנביא יותר טוב הייתם עושים אם הייתם שומעים דברי השם ותניחו דברי האבות מאשר תשמרו דברי האבות הם הצדיקים הגמורים: כה · עוד · גם זאת הנבואה דבקה: והלכו יושבי · עיר אחת יאמר כל אחד אלכה גם אני ובאו להתפלל אל הבית: כה · עשרה · סך חשבון והטעם רבים כמו מעשרה בנים אמר יפת כי זאת לעתיד והנכון כי הנבואה דבקה: משא · לעבוד

יהודה לאת־הַחָלוֹן: אֵלֶּה הַדְּבָרִים
אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ דַּבְּרוּ אֱמֶת אִישׁ אֶת־
רֵעֵהוּ אֱמֶת וּמִשְׁפַּט שָׁלוֹם שִׁפְטוּ
בְּשַׁעֲרֵיכֶם: וְאִישׁ אֶת־רָעַת רֵעֵהוּ
אַל־תַּחְשְׁבוּ בִלְבַבְכֶם וּשְׁבֻעַת שֶׁקֶר
אַל־תֹּאהֵבוּ כִּי אֶת־כָּל־אֵלֶּה אֲשֶׁר
שָׂנֵאתִי נְאֻם־יְהוָה:
וַיְהִי דְּבַר־יְהוָה צְבָאוֹת אֵלַי לֵאמֹר:
כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת צוֹם הָרְבִיעִי
וְצוֹם הַחֲמִישִׁי וְצוֹם הַשְּׁבִיעִי וְצוֹם
הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה לְבֵית יְהוּדָה לְשָׂשׂוֹן
וּלְשִׂמְחָה וּלְמוֹעֲדִים טוֹבִים וְהָאֱמֶת
וְהַשָּׁלוֹם אֹהֵבוּ:
כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת עוֹד אֲשֶׁר
יָבֹאוּ עַמִּים וְיֹשְׁבֵי עָרִים רַבּוֹת:
וְהָלְכוּ יוֹשְׁבֵי אַחַת אֶל־אַחֶת לֵאמֹר
נֵלְכָה הָלוֹךְ לְחַלּוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה
וּלְבַקֵּשׁ אֶת־יְהוָה צְבָאוֹת אֵלֶכָה גַּם־
אָנִי: וּבָאוּ עַמִּים רַבִּים וּגוֹיִם עֲצוּמִים
לְבַקֵּשׁ אֶת־יְהוָה צְבָאוֹת בִּירוּשָׁלִָם
וּלְחַלּוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה:
כֹּה־אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת בַּיָּמִים
הָהֵמָּה אֲשֶׁר יַחֲזִיקוּ עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים
מִכֹּל לְשֹׁנוֹת הַגּוֹיִם וְהֶחֱזִיקוּ בִּכְנַף
אִישׁ יְהוּדִי לֵאמֹר נֵלְכָה עִמָּכֶם כִּי
שָׁמַעְנוּ אֱלֹהִים עִמָּכֶם:
מַשָּׂא דְּבַר־יְהוָה
בְּאֶרֶץ חַדְרָךְ וְדַמֶּשֶׂק מְנֻחָתוֹ כִּי
לַיהוָה עֵין אָדָם וְכֹל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל:
וְגַם־חֲמָת תִּגְבָּל־בָּהּ צֹר וְצִידוֹן כִּי
חָכְמָה מְאֹד: וַתִּבֶן צֹר מָצוֹר לָהּ
וַתִּצְבֹּר־כֶּסֶף כֶּעָפָר וְחָרוּץ כְּטִיט
חוּצוֹת

ז׳ ר״פ בנבי׳
ל דמי׳
ל ותס׳
כ׳ ר״פ בעט׳ תכיר
ב׳ ר״פ בעט׳ בסיפ׳
ג׳ ר״ב׳ חד מל׳ ג׳ ג׳
י״ל תס׳
ל״ל תס׳ · כ׳
ל׳
ל ותס׳ והגוים
ל
ה׳ בעט׳ בסיפ׳ ת׳ ר״ב
כ׳ דמי׳
ל · ד׳ חס׳ בנים׳
ל
ל
ל גמיל · כ׳

מעל דבר ה׳ בארץ חדרך נבואה זו היא בארץ חדרך · ודמשק שם תהיה מנוחתו · לו פי׳ נבואת ה׳ תהיה עליין בארץ חדרך כמו בא״י · כי אל׳ תהיה · וכן דמשק תהיה מנוחתו כלומר שכינת כבודו ונבואתו מצאנו בדברי רז״ל חדרך ר׳ ביניה אומר זה משיח שהוא חד לאומות ורך לישראל · אמר לו רבי יוסי בן דורמסקית עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובי׳ מעיד אני עלי שמים וארץ שאני מדמשק ויש שם מקו׳ ששמו חדרך אמר לו ומה אני מקיים · ודמשק מנוחתו שעתידה ירושלם שתהא מרחבת ועולה מכל גדדיה כתאנה זו שגדרה לחטה ורחבה מלמעלה · ושערי ירושלם עתידים להיות מגיעין עד דמשק · וכן הוא אומר אפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק וגלויות בחות וחוכות בתובה שנאמר ודמשק מנוחתו: כי לה׳ עין אדם · כי בחותן הימים יהיה עין כל אדם לה׳ לא לאלילים ולא לעצבים לפי׳ תהיה ארץ חדרך ודמשק ושאר המקומו׳ הקרובות לא״י כמו צר וצידון וחמת וערי פלשתי׳ בכללות בערי יהודה ויהיו באמונת ישראל · וכל שבטי ישראל · כל שבטי ישראל שיהיה עינם ולבם לה׳ · אם פי׳ וכל שבטי ישראל כלומר עין אדם יהיה לה׳ ולכל שבטי ישראל נלכת בדרכיהם כמו שאמר למעלה נלכה עמכם: וגם חמת · אמר וגם חמת שהיא עיר גדולה כמו שאמר חמת רבה · והיא חוץ לגבול א״י כי היא אחד מגבולי א״י ואמר כי בחותן הזמן תהיה חמת בתוך גבולה הוא שאמר תגבל בה צר וצידון כי חכמה מאד · וכן צר וצידון שהם קרובים לא יהיו בתוך גבולה · וטעם כי חכמה מאד על צורכמו שנזכר בפרשת צור בספר יחזקאל ופי׳ כי חכמה בעיניה בימים קדמוני׳ ולא הועיל לה חכמתה אבל בזמן המשיח לא תבטח בחכמתה ותכנע לפני ישראל: תכן · כי כשנכנעה מצור לה בימי׳ הקדמוני׳ ותצבור כסף כעפר וחרוץ כטיט מיצות ולא הועיל לה כל זה · כי הנה ה׳ יורישנה כלומר הוריש מכל גדולתה · והכה

מדרך · שם מלכות תרש לו שם מלך ומנוחת המשיח תהיה בדמשק כי שם תתקיים גם זאת הנבואה דביקה בבית שני ובעבור לעבוד

אבן עזרא

אלה · דברו אמת · בסתר ושפטו בגלוי: ואיש · הנה אסור לחשוב רע בלב גם בפה להשביע בשקר · ויהי · עתה ישיב תשוב׳ על שאילתו הנוס והזכיר נוס הרביעי והוא היה בתשעה לחדש כי אז נבקעה העיר ונו׳ החמישי כאשר הזכרתי בעשור לחדש ונו׳ השביעי אין כתוב מספר ימי החדש והחמישי אמרו כי הוא יום שהתענו בסוף חג הסוכו׳ בעזרה והם תושים כי אז התענו בעבור

ט

ה חוצות: הִנֵּה אֲרֹנָי יוֹרִישֶׁנָּה וְהַכֶּה בַיָּם חֵילָהּ וְהִיא בָּאֵשׁ תֵּאָכֵל: תֵּרֶא אַשְׁקְלוֹן וְתִירָא וַעֲזָּה וְתָחִיל מְאֹד וְעֶקְרוֹן כִּי הוֹבִישׁ מִבְטָחָהּ וְאָבַד מֶלֶךְ מֵעַזָּה וְאַשְׁקְלוֹן לֹא תֵשֵׁב: וְיָשַׁב מַמְזֵר בְּאַשְׁדּוֹד וְהִכְרַתִּי גְּאוֹן פְּלִשְׁתִּים: וְהֵסַרְתִּי דָמָיו מִפִּיו וְשִׁקֻּצָיו מִבֵּין שִׁנָּיו וְנִשְׁאַר גַּם־הוּא לֵאלֹהֵינוּ וְהָיָה כְּאַלֶּף בִּיהוּדָה וְעֶקְרוֹן כִּיבוּסִי: וְחָנִיתִי לְבֵיתִי מִצָּבָה מֵעֹבֵר וּמֵשֵׁב וְלֹא־יַעֲבֹר עוֹד נוֹגֵשׁ כִּי־עַתָּה רָאִיתִי בְּעֵינָי: גִּילִי מְאֹד בַּת־צִיּוֹן הָרִיעִי בַּת יְרוּשָׁלִַם הִנֵּה מַלְכֵךְ יָבוֹא לָךְ צַדִּיק וְנוֹשָׁע הוּא עָנִי וְרֹכֵב עַל־חֲמוֹר וְעַל־עַיִר בֶּן־אֲתֹנוֹת: וְהִכְרַתִּי רֶכֶב מֵאֶפְרַיִם וְסוּס מִירוּשָׁלִַם וְנִכְרְתָה קֶשֶׁת מִלְחָמָה וְדִבֶּר שָׁלוֹם לַגּוֹיִם וּמָשְׁלוֹ מִיָּם עַד־יָם וּמִנָּהָר עַד־אַפְסֵי־אָרֶץ: גַּם־אַתְּ בְּדַם־בְּרִיתֵךְ שִׁלַּחְתִּי אֲסִירַיִךְ מִבּוֹר אֵין מַיִם בּוֹ: שׁוּבוּ לְבִצָּרוֹן אֲסִירֵי הַתִּקְוָה גַּם

הַיּוֹם מַגִּיד מִשְׁנֶה אֲשִׁיבֶךָ: כִּי דָרַכְתִּי לִּי יְהוּדָה קָשָׁת מָלֵאתִי אֶפְרַיִם עוֹרַרְתִּי בָנַיִךְ צִיּוֹן עַל בָּנַיִךְ יָוָן וְשַׁתִּיךְ כְּחֶרֶב גִּבּוֹר: וַיהוָה עֲלֵיהֶם יֵרָאֶה וְיָצָא כַבָּרָק חִצּוֹ וַאדֹנָי יְהוִה בַּשּׁוֹפָר יִתְקָע וְהָלַךְ בְּסַעֲרוֹת תֵּימָן: יְהוָה צְבָאוֹת יָגֵן עֲלֵיהֶם וְאָכְלוּ וְכָבְשׁוּ אֶבֶן קַלָּע וְשָׁתוּ הָמוֹן כְּיַיִן וּמָלְאוּ כַּמִּזְרָק אֲגַנּוֹת מִזְבֵּחַ: וְהוֹשִׁיעָם יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם בַּיּוֹם הַהוּא כְּצֹאן עַמּוֹ כִּי אַבְנֵי נֵזֶר מִתְרוֹמְמוֹת עַל אַדְמָתוֹ: כִּי מַה־טּוּבוֹ וּמַה־יָּפְיוֹ דָּגָן בְּחוּרִים וְתִירוֹשׁ נְבָלוֹת יַצְמִיחַ:

שוקין: הָא אֵין מִתְרִיחַ לָהּ וְיָרְמֵי בִּיטָא עֶתְרָהּ וְהִיא בְּנוּרָא תִּתּוֹקַד: תֶּחֱזֵי אַשְׁקְלוֹן וְתִדְחַל וְעַזָּה וְתִזּוּעַ לַחֲדָא וְעֶקְרוֹן אֲרֵי בְּהִיתַת מִבְּרַת רוֹחֲצָנֵיהּ וַיְבַד מַלְכָּא מֵעַזָּה וְאַשְׁקְלוֹן לָא תְתֵיהֵיב: וִיתוּבוּן בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּאַשְׁדּוֹד דַּהֲווּ בָהּ כְּנוּכְרָאִין וַאֲבַטִּיל רְבוּת פְּלִשְׁתָּאֵי: וְאֵישֵׁיצֵי אָכְלֵי דְּמָהּ לֶאלָהֶיהָ וְהֵיתֵי כְּאַלְפָא בִּיהוּדָה וְיִסוּף חֵילֵיהוֹן וְשִׁיקְצָא מִבֵּינֵיהוֹן וִיסוּף חֵילֵיהוֹן וְעֶקְרוֹן כִּיבוּסִי: וְחָנִיתִי לְבֵיתִי וְגִיּוֹרִין דִּי יִשְׁתַּאֲרוּן בְּהוֹן יִתּוֹסְפוּן אַף אֵינוּן עַל עַמָּא דְּאֶלָּהֶנָּא וִיהוֹן כְּרַבְרְבִין עֲלֵיהֶם עוֹד נוֹגֵשׁ כִּי־עַתָּה רְאִיתִי בְּבֵית יְהוּדָה וְעֶקְרוֹן תִּתְמְלֵי בֵּית בְּעֵינָי: גִּילִי מְאֹד בַּת־צִיּוֹן הָרִיעִי בַּת יְרוּשָׁלִַם הָא מַלְכֵּךְ יָבוֹא לָךְ צַדִּיק וּמְשֻׁבָּח הוּא עָנִי וְרָכִיב עַל־חֲמָרָא וְעַל עֵיר בַּר אֲתָנוֹת: וְגָבַרְתִּי כְּשׁוּר דְּאֶשָּׂא מִתְּקַף לָהּ סְחוֹר סְחוֹר מִדְּעָרֵי וּמִדְּתָאִיב וְלֵית יְעִיבַר עֲלֵיהוֹן עוֹד שׁוּלְטַן אֲרֵי כְּעַן גְּלִית גְּבוּרָתִי לְאוֹטָבָא לְהוֹן: בּוּעִי לַחֲדָא כְּנִישְׁתָּא דְּצִיּוֹן וּבוּעִי בְּנִשְׁתָּא דִּירוּשְׁלֵם הָא מַלְכֵּךְ אָתֵי לְגַוָּךְ זַכָּאי וּפְרִיק הוּא עִנְוָתָן וְרָכִיב עַל חֲמָרָא וְעַל עֵיר בַּר אֲתָן: וְאֶשֵׁיצֵי רְתִיכִין מֵאֶפְרַיִם וְסוּסִין מִירוּשְׁלֵם וְאֶתְבַּר תִּקּוּף עַבְדֵי קְרָב מִשְׁרִיתָא עַמְמַיָּא וִידִין שְׁלָמָא לְמַלְכוּתָא וְיִשְׁלוֹט מִיָּמָא עַד מַעַרְבָא וּמִפְּרָת עַד סְיָפֵי אַרְעָא: אַף אַתּוּן דִּי עַל דְּמָא אִתְגְּזַר לְכוֹן קַיְּים פְּרִקְיָת יַתְכוֹן מִשִּׁיעְבּוּד מְצָרָאֵי סַפִּיקִית צָרְכֵיכוֹן כְּמַרְבַּר צָדֵי הָא כְּגוּבְרֵי קְרָן דֵּלִית מַיִן בֵּיהּ: תּוּבוּ לְמֶהֱוֵי כְּרַכִּין תַּקִּיפִין אַסִּירַיָּא דִּמְסַכְּרִין לְפוּרְקָנָא אף

והכה ביס חילה. כמו שמפורש ביחזקאל וכשתזכור כל אלה תכנע בימות המשיח ואף על פי שהיו יושביס בה בארוחו הזמן אינם היושבים בה בימים הקדמונים. מודע דבר צור לכל כי נכתב בנביאים וכתיב אכל היושבים בה היום והיו שם בארוחו הזמן: תרא. מלרע הטעם ברי"ם. אמר כשתראה אשקלון שכנעה צור תכנע גם היא. ויתכן לפרש כי צור ולידון טעמו למלה עם הפסוק הבא אחריו. ותכן צור אמר אמת תגבל בה אבל צור ולידון תחשב לעמוד כנגד ישראל לפי שחכמה תאר בעיניה כמו שכתוב בספר יחזקאל ולידון היתה סמוכה לה ומשכת אחרי לפיכך סומכה אל צור. ותכן. תחשב להמלט בבנין שתבל ובכסף וזהב שתאסף וכל זה לא יועיל לה כי הנה הסס תריסנה. מצור. מגדל חזק. וכן ויבן ערי מצורות. וכן תרגס יונתן ובנא צור תוקפ' לה. וחרוץ. כמו זהב וכן בירקרק חרוץ. וכן תרג' יונתן ודהבא. הנה ה' יוריסנ'. ענין גרוש ושלוח כמו מורים אותם מפניך והדומים לו. וכן תרג' יונתן מתרך לה. והכ' ביס חילה. כל העושר והממון שבה שהיתה בוטחת בו יבא היס ויספוך אותו והיא בתוך תאכל. והיא. רולה לומר העיר ובנינה ומגדליה הבצורו' שהית' בוטחת בהן תגא אש מתוכה שתשרוף אותם: תרא. וכשתרא' אשקלון כי צור נחרב ביד האל תיל. ותכנע לפני ישר' וכן עזה וכן עקרון. כי הוביש מבטח. והיא צור שהיו מביטי' אליה וחושבי' להנצל עמה בעבור חזקה. מבטח. המ"ס בסגול. והוביש. ענין בושת. ופי' עם צור שהיו מביטים אליו יבושו כשיריסנו האל ית'. וי"ת פי' הוביש על עקרון. ופי' הוביש עקרון ממבטח. ותרגס ארי בהיתת מבית רוחלהא. ואבד מלך מעזה. מלכה שהיה בה בארוחו הזמן יאבד הוא והמלכו' שלו כי לישרא תהיה: לא תשב. בתנשיה שהיו שם בארוחו הזמן. כי ישראל יהיו מיישבין אותה. ויסב ממזר באשדוד. יש מפרשים שם אומה. וי"ת ממזר מעריות ישראל שישבו לבדם בערי פלשתים ובבלו מהקהל. והנה ארז"ל כי אליהו יטהר הממזרים ויסיבם בקהל ה'. ויש לפרשו בחסרון כ"ף הדמיון וממזר כמו זר. וכן לא יבא ממזר. ושני המת"ין נוספות כמו שני המת"ין אשר במילת נהרסו ממגורות. ופי' היושב באשדוד מפלשתים יסב בה כמו איש זר וגכרי כי תחת יל ישראל יהיו וזהו מה שאמר אחריו והכרתי גאון פלשתים: והסרותי דמיו מפיו. דרך משל כלומר מה שאכל ישראל וכלהו הוא דמיו ושקוציו ר"ל אבער רשעי לב שביניהם וגשאר גם הוא לאלהיו ומה שישארו מהם שיהיה לבם נכון לה' אשאיר אותו ויהיה כאלוף ביהודה. ופי' גם הוא כמו שאר בני הגכר הגלוים אל ה' שלו עליהם והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפילתי הנה הם כאלוף וכגדול שביהודה. ועקרון כיבוסי. תהיה עקרון כמו היבוסי יושבי ירושלי שהיה יושב בתוך בני ישראל והיה למס עובד להן כן יהיה בימות המשיח. וזכר יהודה לפי שם הר הקדש ובית התפילה. ואמ"ל פי' דמיו ושקוציו גבול הפה שרגילין בו אומות העולם: וחניתי לביתי מצבה. אהיה כמו מחנה לבית ישראל שהוא ביתי יהיה שמי להם כמו אם היה עמהם מחנה גדול שלא יפחדו עוד מצבא שיחנה עליה' ולא מעובר ושב שירע להם. מצבה. כתב בה' במקום אף: כי עתה ראיתי בעיני. עתה בזה הזמן שתהיה כל זאת ההבטחה ראיתי בעיני עניים ומלטולם בגלות בין האומות ואושיעם ואביא עליהם כל זאת הטובה. ראיתי. כמו וירא אלהים את בני ישראל. והחכם רבי אברהם א"ע ז"ל פי' כי הם דברי הנביא אמר עתה ראיתי בעיני במראות הלילה בנבואה כל זה: גילי מאד בת ציון. גילי מלרע זכר ציון וירושלם כי היא ראש המלכות: צדיק ונושע הוא. צדיק היה ובצדקתו יהיה נושע מחרב גוג ומגוג. נושע. פתח שהוא עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו: עני. כמו עניו וכת"י ענותן. וכן אמר בנבואת ישעיה לא יצעק ולא ישא קנה רצוץ ולא ישבור וגו': ורוכב על חמור. לא מחסרון שהרי כל העול' יהיה ברשותו אלא מעטה ירכב על חמור ועוד להודות כי לא יצטרכו ישראל לסוסים ולרכב לפיכך אמר אחריו והכרתי רכב מאפרים וסוס מירושלם: ועל עיר בן אתונות. כפל הענין בא"ם ועוד זכר עיר שהוא קטן בשביל כי הוא הנכבד לרכוב וכן אמר על בני אבנן רוכבים על שלשים עירים: בן אתונות. ר"ל בן אחת האתונות. וכן ויקבר בערי גלעד באחת מערי גלעד: והכרתי. וכן אמר בנבואת מיכה והכרתי סוסים מקרבך והאבדתי מרכבותיך וזכר מאפרים ומירושלם לפי שהיתה נחלקת המלכות בימים הראשונים אבל בימי המשיח יהיו אחדים: ודבר שלום לגויים. ישלים בין גוי לגוי אם יהיה ביניהם מלחמה כי כל הגויים יהיו נשמעים אליו: ומשלו מים ועד ים. פי' החכם רבי אברהם א"ע ז"ל ויסב ממזר. אלכסנדר מוקדון ונשאר במות אלכסנדר. והיה שמעון הצדיק כאלוף. ביהודה ובעקרון. שהיה ארץ פלשתים כמו שהיה בעיר יבוסי. שהיא ירושלם. וחניתי לביתי. להבין על ביתי מצבא אלכסנדר נמעובר ומשב שהם הכותיי' שבקשו להחריבו בהלשנותם. ולא יעבור עליהם עוד נוגש. כי כן לוה אלכסנדר ע"י שמעון הצדיק כי עתה ראיתי בעיני את עני ישראל ולא הסתרתי פני: זנופש הוא. שבבר קדמה ישועת הק"בה ויתן כל אויביו החוס רגליו בלי שום מלחמה שיעשה זה המלך משיחו ובזה הוא רוכב על חמור לא על שום מוכן ליום מלחמה: ועל עיר. פרל שיביאו הלומות לו למנחה. בן אתונות ולא בן סוסיות הלוהל תמיד: והכרתי רכב. שלא יצטרכו למלחמה. ודבר שלום לגויים ולא יבא גוי אל גוי חרב. ומשלו מים. מים שוף ועד ים פלשתים וממדבר עד הנהר שהם גבולות הארץ ובזה יתקיים מלכותו לכוננם לחיי עדי גם לת. אע"פי שלא בא זמן מציתנו הנה שלחתי אסיריך מבית עבדים וזה בזכות דם בריתך בלבד. ובכן גם היום אגיד לך מגיד. כמו ששלחתי לו את מבה ואת אהרן שיגיד לך התשועה בניה. ובכן שובו אלי שלני בצרון מבצר וחוזק של ישראל אתם אסירי הגלות המקוים לישועתי כי אתכם לבי הוא הנלחם על אויביכם והרכתי לי את יהודה ואפרים. לקשת וחלים ועוררתי אותם על יון. ואשים את ישראל כחרב גבור. גם כי לא בחרבם ובקשתם: הי'

ושקציו ג'חס' כליש' וסימ'נמס'בנחום סימן ג': מצבה חר מן שטה חרא דמשמשין בה'בסוף תיבותא וסימ' מצויין במס'רבת' בערך ב': אל חמור ב' וסימ'על כל דבר פשע. עני ורכב. ואינון מן ג' זוגין תרין אל ותרין על וסימ' נמסר רבתא בערך אל: ומנהר ב' ופי' ומשלו מים עד ים. וירד מים עד ים:

אבן עזרא

לעבוד יי' רבים מאנשי המשק ולסור אל משמעת ישראל שהיו בירושלם והם יהודה ובנימין ואשר שבו מאשור ככתוב בעזרה כי שמחם יי' והסב לב מלך אשור ולמ"ל ליי' תשרת בעבור אחרת כמ"ם מחל אחיך שהיא תשרת בעבור מ"ם אחרת ואת שדי ומאת שדי וכבה הוא וכל שבטי ישראל עיניהם לשם לעבדו ולאשר יורוש ישראל: וגם. היא בעצמה אמת תשים גבול בה לישראל וכבה צור ולידון: ותכן. הטעם אחר שנכנתה הנה הסס יורישנה את ישראל. תרא. מבטח. שהיתה מבטח אליו להושיעה ואלה המקומו' הם שביבות ירושלם על כן הזכירם הכתוב והטעם כי ירושלם תשב לבטח: ויסב. אמר ר' יהודה כן בלעם כי הוא שם לגוי ולפי דעתי שהוא ממזר מהעריות יהיו לבדד שמוכי' לירושלם והטע' הספליס והנגזי' שבישראל הם ישבו בדד בערי פלשתי' שלא יתחשבו בין הכשדי' והפלשתי' יכרת גאונם מעליה' כי מעם ישראל הם: והסירותי דמיו. שהיה אוכל דם הרוגי' ישוב לעבודת השם: ושקוציו. הפומשה שהיה עם פלשתים אוכל אז רמז לע"ז. ונשאר גם הוא. הטע' לא ישאר מפלשתים רק מי שיעבוד הש"י בפרהסיא: כאלוף ביהודה. כמובחר שביהוד' לעבודת השם: ועקרון כיבוסי. תתן מם כיבוסי שהיה בירושלם בימי דוד ואחריו שנתנו מם למלכי יהודה: וחניתי. מצבה. בה"א תחת אל"ף והטעם אחנה ואכות מצבא שיבות ומעובד והטע'אין מים שיבות להרע לירוש'כי כל שביבותי' עובדי השם ועובדי ישראל וטעם כי עתה הוא דברי הנביא שרא. זה עתה במראות בעיני הנבואה: גילי. זאת תחלת פרשה והמפרשי' התחלקו בה י"א כי זה המלך הוא משיח בן דוד וי"א משיח בן יוסף ורבי משה הכהן אומר כי הוא נחמיה התרשת' ובחו' בעזר עליו מלך ביהוד' על כן אמר עני ורוכב על חמור כי אם הבהמ' לא הזכיר סוס מבלי יכולת כי עני הוא ולא דבר נכונ' כי פח היה ולא בקש לחם הפתח מישר' ובכל יום יאכלו רבי' על שולחנו ואיך לא היה לו סוס ועוד מה טעם על בניך יון ובזמן נחמי' לא משלו יונים על ירושלם ולפי ידעתי כי זה המלך יהודה בן חשמוני שהיה גבור בכחו' ושמתיך כחרב גבור וידו גבר' על היוני' ובתחלתו לא היה לו לא עושר ולא סוסים וכמו' ובדברי קדמונינו דבר המגול' כי בעוני נעשה על שהעשירו: והכרתי. שלא היה להם סוס בהיות' תחת מלכות יון וטעם מאפרים הם הבאים מאשור כאשר פירשתי ואמר על זה המלך שיהיה בחרונה

לעבוד יי' רבים מאנשי המשק ולסור אל משמעת ישראל שהיו בירושלם והם יהודה ובנימין ואשר שבו מאשור ככתוב בעזרה כי שמחם יי' והסב לב מלך אשור ולמ"ל ליי' תשרת בעבור אחרת כמ"ם מחל אחיך שהיא תשרת בעבור מ"ם אחרת ואת שדי ומאת שדי וכבה הוא וכל שבטי ישראל עיניהם לשם לעבדו ולאשר יורוש ישראל: וגם. היא בעצמה אמת תשים גבול בה לישראל וכבה צור ולידון: ותכן. הטעם אחר שנכנתה הנה הסס יורישנה את ישראל. תרא. מבטח. שהיתה מבטח אליו להושיעה ואלה המקומו' הם שביבות ירושלם על כן הזכירם הכתוב והטעם כי ירושלם תשב לבטח: ויסב. אמר ר' יהודה כן בלעם כי הוא שם לגוי ולפי דעתי שהוא ממזר מהעריות יהיו לבדד שמוכי' לירושלם והטע' הספליס והנגזי' שבישראל הם ישבו בדד בערי פלשתי' שלא יתחשבו בין הכשדי' והפלשתי' יכרת גאונם מעליה' כי מעם ישראל הם: והסירותי דמיו. שהיה אוכל דם הרוגי' ישוב לעבודת השם: ושקוציו. הפומשה שהיה עם פלשתים אוכל אז רמז לע"ז. ונשאר גם הוא. הטע' לא ישאר מפלשתים רק מי שיעבוד הש"י בפרהסיא: כאלוף ביהודה. כמובחר שביהוד' לעבודת השם: ועקרון כיבוסי. תתן מם כיבוסי שהיה בירושלם בימי דוד ואחריו שנתנו מם למלכי יהודה: וחניתי. מצבה. בה"א תחת אל"ף והטעם אחנה ואכות מצבא שיבות ומעובד והטע'אין מים שיבות להרע לירוש'כי כל שביבותי' עובדי השם ועובדי ישראל וטעם כי עתה הוא דברי הנביא שרא. זה עתה במראות בעיני הנבואה: גילי. זאת תחלת פרשה והמפרשי' התחלקו בה י"א כי זה המלך הוא משיח בן דוד וי"א משיח בן יוסף ורבי משה הכהן אומר כי הוא נחמיה התרשת' ובחו' בעזר עליו מלך ביהוד' על כן אמר עני ורוכב על חמור כי אם הבהמ' לא הזכיר סוס מבלי יכולת כי עני הוא ולא דבר נכונ' כי פח היה ולא בקש לחם הפתח מישר' ובכל יום יאכלו רבי' על שולחנו ואיך לא היה לו סוס ועוד מה טעם על בניך יון ובזמן נחמי' לא משלו יונים על ירושלם ולפי ידעתי כי זה המלך יהודה בן חשמוני שהיה גבור בכחו' ושמתיך כחרב גבור וידו גבר' על היוני' ובתחלתו לא היה לו לא עושר ולא סוסים וכמו' ובדברי קדמונינו דבר המגול' כי בעוני נעשה על שהעשירו: והכרתי. שלא היה להם סוס בהיות' תחת מלכות יון וטעם מאפרים הם הבאים מאשור כאשר פירשתי ואמר על זה המלך שיהיה

מהים הדרומי הנקרא יש המלח' עד היס הצפוני שהוא יש אוקיינוס. ומנהר עד אפסי ארץ. מהר היונא מעדן שהוא בתחלת המזרח עד אפסי ארץ שהוא סוף המערב. והנה ימשול בכל העולם: גם את. אמר כנגד כנסת ישראל כמו שאמר על המלך המשיח שהיה נושע בצדקתו. אמר גם את תהיי נושעת בדם בריתך והוא דם המילה שהחזיקו בו ישראל בגלות יותר מכל המצות. מבור אין מים בו. זהו הגלות. וי"ת בדם בריתך דם הברית אשר כרת ה' עם יעק' בסיני. ואמ"ל פי' מים נבואה בדרך משל שנכסתת' הנבואה בגלו' ולא היה נביא אחר חגי זכריה מלאכי. וכן מצאנו אומ' בענין הנבואה הוי כל צמא לכו למי'. שובו לבצרון שובו לאל ית' שהוא מבצר ומגדל עוז. אסירי התקוה. בעבור שהיו בגלות

גם היום מגיד משנה אשיב לך׳ אחר הגלות׳ בבשורה אחרת קרובה יבשר לך הנביא המגיד שביה לרחשונה שהגיד שהיתה עתידה והוא מה שהושיע הגלות׳ לישראל מידי יון בית שני ע״י מתתיה בן יוחנן כהן גדול וכניו׳ ולפי דעתי כי כל הפרס׳ עתידה ואפרש אותה תחלה על דעת המפרשים בבית שני: כי דרכתי׳ שבט יהודה יהיה קשתי ואדריך אותו על יון׳ כלומר ביהודה אלחם עם יון׳ מלאתי אפרים כמו מלא ידו בקשת׳ והוא מתיחת הקשת בכל כחו לירות החץ׳ וזכר אפרים אע״פ שבבית שני לא היה שבט אפרים ולא שאר השבטים הנה נשארו בארץ אחר גלות השבטים בימי הושע בן אלה מועטים כאשר מלאתו בדברי יאשיהו מיד מנשה ואפרים ומכל שארית ישראל והם גלו עם שבט יהוד׳ ובנימן לבבל ושבו עמהם בשובם׳ ועוררתי בניך ציון על בניך יון׳ אעורר אותה עליהם ואתן בהם כח וגבורה׳ וזהו שאחר ושמתיך כחרב גבור׳ ויהוה עליהם יראה׳ כלומר ה׳ ילחם להם׳ בשופר יתקע׳ כאילו בשופר יתקע כדרך הנלחמים׳ והלך בסערות תימן׳ ילך על בני יון כמו רוח סערה׳ כמו שכתוב ה׳ בסופה ובסערה דרכו׳ וזכר תימן שהוא פאת דרום כי משם תבא רוח סערה׳ כמו שכתוב מן החדר תבא סופה׳ והוא רוח דרום כמו שכתוב וחדרי תימן׳ וכן תרגם יונתן וידבר בעלעול רוח דרומא׳: יהוה בצבאות יגן עליהם׳ על יהודה ואפרים שזכר׳ ואכלו וכבשו אבני קלע׳ ולא די שיגן עליהם שלא יכבשו אויביהם אלא הם יאכלו אויביה׳ ויכבשו אותם הנותרים לעבדים ולשפחות׳ וכנה בני יון אבני קלע שהם אבני חנית שקולעים בהם הקלעים לפי שכנה בני יהודה בהפכה אבני נזר שהם אבני טובות ומרגליות שמשימין אותם בעטרה׳ ושתו והמו כמו יין׳ ר״ל ושתו דמי האויבים והמו עליהם כמו אם ישתו יין ובא על דרך וכעסים דמים יסכרון׳ וההמיה על היין כתו שמת שכרו ולא יין המו ולא שכר׳ ומלאו כמזרק בזויות מזבח יהיו מלאים הדם האויבים כמזרק שמקבלין בו דם הקרבנות׳ או כמו זויות המזבח שזורקין בהם הדם׳ והושיעם׳ כלאן עמו׳ כמו שמושיע הדם אלהנו׳ כן יושיע עמו כי הוא לאנו׳ וי״מ כמו שהושיע ע״י משה שהיה רועה אותם כלאן כמו שנאמר נחית כלאן עמך׳ ביד משה ואהרן׳ כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו׳ כי יהיו יהודה ואפרים כמו אבני נזר מתנוססות ומתרוממות על אדמתו שהיא אדמת הקדש׳ מתנוססות׳ מתרוממות׳ וכן כתתי לירמיה גם להתנוסס׳ וכן גם ענין גבהות ורוממות כי נושא שנם מגביה ומרומם אותו על ראש העם׳ כי מה טובו ומה יפיו׳ אחר מה שיש יהיה פרי ארצם מה טובו של הדגן והתירוש המגדל׳ והמגובב בחורים יפי׳ ובתולות יפות׳ כאלו שיהיו בזמן ההוא׳ שאלו׳ בזמן ההוא אם תשאלו מהש׳ ית׳ מטר בעת מלקוש ה׳ עושה חזיזים מיד ישמע תפלתכ׳ ויעשו חזזי׳ ויתן מטר והחזיזי׳ יהיו שם המטר וכן אחר ודרך לחזיז קולות׳ והם אותם שמבהיקי׳ בעת המטר לפני בא הרעם והוא מגזרת חזה׳ ורז״ל פי׳ כמו ענן׳ ומה שאחר בעת מלקוש שהוא המטר האחרון שהוא בימי ניסן כלו׳ אפילו באחרונה אם יצטרכו למטר יתן להם ויגדל העשב מהר׳ ומטר גשם בשמיכו׳ אחדות עפר מטים היין ר״ל דבוי המטר יתן לאותם שיהיו בזמן ההוא׳ לאיש עשב בשדה׳ לכל אחד מהם יתן לו עשב בשדהו׳ ורז״ל פי׳ כי בזמן שישראל עושי רצונו של מקו׳ יעשה הוא רצונו׳ ואם יצטרך איש אחד לבדו מטר ולא האחרי׳ יתן לו לבדו מטר ואם יצטרך איש לעשב אחד בשדהו או בגנו ולא יצטרך לעשב אחר יתן לאותו העשב לבדו מטר כמו שאת׳ אחד מן החסידי׳ האי מטר׳ בעי מטר׳ והאי מטר׳ לא בעי מטר׳: כי התרפי׳ אז ידברו׳ דברו און׳ כי ירלו כי הנבואות שאמרו נביאי האמת נתקיימו הרעות נתקיימו׳ בחרבן הארץ והגחמות נתקיימו בזמן ההוא׳ כי בעלי התרפים שהיו מתעים אותם קודם חרבן הארץ׳ וכן הקוסמים ונביאי השקר בחלומותיה׳ שהיו אומרי׳ להם קודם החרבן שלום יהיה לכם ידברו׳ אז כי הכל יהיה שקר ואון׳ והבל׳ על כן נסעו׳ נסעו וגלו מחדל עמו הגלן אשר אין להם רועה׳ יענו כי אין רועה יענו יכנעו׳ וכן ומהמומם לא יעבה ענין הכנעה׳ על הרועי׳ מלכי יון שלחנו את ישראל לפני יוסי שקמו בית חשמונאי עליה׳ ואחר שהשיל ישראל לגלן המשיל המלכים השולטים לרועים אז לעתודים ההולכים לפני הגלן והגלן אחריהם׳ אפקד׳ עונם עליהם׳ כי פקד׳ זכר עונם ולמלא ואחר להושיעם׳ את עדרו׳ לא יגיחם ביד הרועים עוד׳ והם אותם כסוס הודו במלחמה׳ כמו הסוס שירלה כחו וגבורתו במלחמה׳ שנאחר עליו ויפים בכח ינא לקראת נשק׳ ממנו פנה׳ פנה הוא משל על ראש העם׳ כמו שאחר התיצבו הנה כל פמות העם שר״ל ראשי העם ר״ל שלא יהיה עליהם ראש מיון׳ יחד׳ הוא הפקיד׳ וכן אחר ותקעתיו יתד׳ בחקוש נאמן׳ קשת מלחמה׳ שלא יצטרכו לעזור עם אחר אלא ידיהם רב להם׳ ינא

וה׳ ברחמיו עליהם ירחם על ישראל ואפרי׳ הגלותי׳ ויהא כברך חנו על האויבים בכחו רגע׳ וה׳ אלהיהם׳ בחמלת הדין׳ בשופר יתקע׳ על אויביו׳ והלך בסערות הרוחות הבאות מתימן׳ ה׳ צבאות נגד מערכת צבאות השמים׳ יגן׳ על יהודה ואפרים׳ ואכלו וכבשו את אבני קלע׳ שהם יון׳ ושתו׳ לאותם שהמו כמו יין בבאם להלחם בענין ודם חללים יעלה׳ ומלאו ישראל מדם חללים ומעברים כמזרק בגלות מזבח׳ המיכן לעבודת הגלו יתברך׳ והושיעם ביום ההוא׳ שהוא דור גדיק כגלן עמו שהוליך מחלרי׳ כי אתנם לו היו מתנוססות ומתרוממות על אדמתו׳ אבני נזר גדיק הדור שהם חשמונאי ובניו׳ כי אתנם מה טובו ומה יופיו׳ על עמו האמנם דגן לבחורים׳ ותירוש כדי שיגבר בתולת לע״ה׳ שלו מה׳ את המזון ההכרחי בעתו כי יתן כי אתנם התרפים ונולתם שהמכוון בהם להטיב מות ו׳נפשי שעל ההכלים המוסג מהם שקר והבל ע״כ הדורות שאחרי החשמונים נסעו לתלחת׳ כמו לגן בלי רועה׳ ובכן יענו ויכנעו לפני אויביה׳ כי אין רועה אותם דעה והשכל לכוון לבם לגלו המושיע׳ על הרועים המולכים העתודי׳ הופקדי התורה׳ וזה כי אתנם פקד ה׳ את עמו בימי החשמונים׳ ושם אותם כסוס הודו הוא במלחמה׳ ממנו פנה יתד׳ יקצת׳ באופן שלא היו פריכים לעזר האומה׳ וגזה יצא מהם בפעם אחד כל מגבוהעבוד׳

והיו

גם־הַיּוֹם מַגִּיד מִשְׁנֶה אָשִׁיב לָךְ׃ כִּי־דָרַכְתִּי לִי יְהוּדָה קָשֶׁת מִלֵּאתִי אֶפְרַיִם וְעוֹרַרְתִּי בָנַיִךְ צִיּוֹן עַל־בָּנַיִךְ יָוָן וְשַׁמְתִּיךְ כְּחֶרֶב גִּבּוֹר׃ וַיהוָה עֲלֵיהֶם יֵרָאֶה וְיָצָא כַבָּרָק חִצּוֹ וַאדֹנָי יְהוִה בַּשּׁוֹפָר יִתְקָע וְהָלַךְ בְּסַעֲרוֹת תֵּימָן׃ יְהוָה צְבָאוֹת יָגֵן עֲלֵיהֶם וְאָכְלוּ וְכָבְשׁוּ אַבְנֵי־קָלַע וְשָׁתוּ הָמוּ כְּמוֹ־יָיִן וּמָלְאוּ כַּמִּזְרָק בְּזָוִיֹת מִזְבֵּחַ׃ וְהוֹשִׁיעָם יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם בַּיּוֹם הַהוּא כְּצֹאן עַמּוֹ כִּי אַבְנֵי־נֵזֶר מִתְנוֹסְסוֹת עַל־אַדְמָתוֹ׃ כִּי מַה־טּוּבוֹ וּמַה־יָּפְיוֹ דָּגָן בְּחוּרִים וְתִירוֹשׁ יְנוֹבֵב בְּתֻלוֹת׃ שַׁאֲלוּ מֵיהוָה מָטָר בְּעֵת מַלְקוֹשׁ יְהוָה עֹשֶׂה חֲזִיזִים וּמְטַר־גֶּשֶׁם יִתֵּן לָהֶם לְאִישׁ עֵשֶׂב בַּשָּׂדֶה׃ כִּי הַתְּרָפִים דִּבְּרוּ־אָוֶן וְהַקֹּסְמִים חָזוּ שֶׁקֶר וַחֲלֹמוֹת הַשָּׁוְא יְדַבֵּרוּ הֶבֶל יְנַחֲמוּן עַל־כֵּן נָסְעוּ כְמוֹ־צֹאן יֵעָנּוּ כִּי־אֵין רֹעֶה׃ עַל־הָרֹעִים חָרָה אַפִּי וְעַל־הָעַתּוּדִים אֶפְקֹד כִּי־פָקַד יְהוָה צְבָאוֹת אֶת־עֶדְרוֹ אֶת־בֵּית יְהוּדָה וְשָׂמָם אוֹתָם כְּסוּס הוֹדוֹ בַּמִּלְחָמָה׃ מִמֶּנּוּ פִּנָּה מִמֶּנּוּ יָתֵד מִמֶּנּוּ קֶשֶׁת מִלְחָמָה מִמֶּנּוּ יֵצֵא

יצא

אוֹנֶס וְקוֹסְמֵיא מִתְנַבְּן שֶׁקֶר וּנְבִיֵּי שֶׁקְרָא בְּנֻבּוּאַת שֶׁקְרֵיהוֹן שֶׁקְרָא מְמַלְּלִין לָא מִיּרֵעַם מְנַחֲמִין עַל כֵּן אֲרַהְבַּדְּרוּ כְּבִידּוּר עָנָא גָּלוּ אֲרִילַיִת מְלָךְ׃ עַל מַלְכֵיא אֲחֵוָה רוּגְזִי וְעַל שִׁלְטוֹנַיָּא אֲנָא מַסְעַר עֲלֵיהוֹן חוֹבֵיהוֹן אֲרֵי דְּכִיר יְיָ צְבָאוֹת יָת עַמֵּיהּ יָת דְּבֵית יְהוּדָה וְיִשַּׁוֵּי יָתְהוֹן כְּסוּסֵי תַקִּיף דִּזְיָתָן בְּקָרְבָא׃ מִנֵּיהּ מַלְכֵיהּ מִנֵּיהּ מְשִׁיחֵיהּ מִנֵּיהּ תְּקוֹף קְרָבֵיהּ מִנֵּיהּ

יתרבון

יראה׳ י״נ יסים׳ נמסר בסדר בא אל פרעה: המו ג׳ וסימ׳ ושתו המו כמו יין׳ על כן המו מעי לו׳ המו גויים מטו ממלכו׳ ומעי המו עלי בב״ל סמ״ר המס׳ רה המו׳ גה ג׳המ״ו ונמצא״ו ד׳ אבל נ״ל כיה״ם נ׳מלר״ע וא׳ מלע״ל וה״וא המ״ו גוי״ם מט״ו ממל״בות: עשה כ״ב פתחין וסי׳ נמסר במלכים ב׳ס׳ ז׳: אפקוד ה׳מ״ל וסי׳ נמס׳ בסר׳ שמו׳ וביחזקאל סי׳ כ״ג: ממנו פנה חד מן י״א זוגין מתחלפי׳ בטע׳ חד זקיף לרומ׳ חד נחי לתהומא וסי׳ בלשון ארמי שמיא עבר אורית׳ דור מנהון במיא קטלין לרוגזא משה ממלל בגלותא׳ ופי׳ בסדר וארא:

לשון סריס כמו עורר לך דפלאי׳ כל עתודי הארץ: כסוס הודו במלחמה׳ כבר הודו במלחמה: ממנו פנה׳ מהם סריהם מהם מלכיה׳ מהם סריהם לוחמי מלחמותם:

והיו

אבן עזרא

באחרונה דבר שלום לגוים: ומשלו מהשלתו על יס סוף ועד יס פלשתי׳: ומדבר׳ פרת: עד חפסי ארץ׳ הוא המדבר שלום לגוים וזה גבול ארץ יעד׳ גם את בחחלה על זה המלך׳ כי הוא צדיק ועל כן הוא נושע ושב ואמר לישראל: גם׳ בעבור דם הברית אשר כרת הש״ם עם יונתי מלריס וי״ל בעבור חפות׳ המילה והטעם שילאו המשורים מכל מקום להתחבר אל החשמונים בהתגברם על יון: שובו׳ אמר הנביא שובו לירושלם שהוא בארץ כי שם החשמונים: גם היום׳ מגיד אחר מגיד זהו משנה אשיב לך והטעם כשליח בא לגלות מה יגיד המגיד: כי דרכתי לי׳ קשת הטעם כפול ועוררתי בניך ציון על בניך יון ושמתיך את שעוררתיך כחרב גבור: ויי׳ וכבול הש״ם ירלה על יהודה ואפרים וטעם כברק חצי׳ בעבור שהזכיר קשת מלאתי אפרים וטעם בשופר שישמע זה שיקבץ ישראל אל החשמונים: בסערות תימן׳ רוחות דרומיות: ויי׳ עליהם׳ על החשמונים: וכבשו׳ מבצריהם וטעם אבני קלע׳ שרי יון וטעם ושתו שישפכו דמי הקולעים במזרק שבו יזרק הדם על המזבח בזויות והטעם כפול: והושיעם׳ כלאן עמו׳ ביד משה׳ ממדו על הים שב׳ נחית כלאן עמך ביד משה׳ וכי׳ ובעבור שהזכיר אבני קלע אמר כי אלה החשמונים הם אבני נזר ותפארת: מתנוססות׳ שהם נראות בגם על אדמת הש״ם גם בכון הוא להיות אבני נזר רמז להיותם כהנים גדולים: כי מה׳ שב׳ אמר שמו׳ ביחזקאל׳ ומה יפיו׳ אחר שיעלה הנזכר למעלה: דגן בחורים׳ ותירוש׳ יגובב בתולות׳ מגזרת יגובן בשיבה והכון מגזרת כיב ספתים׳ והפועל יולא׳ כמו שובב יקומם: שאלו׳ עושה חזיזים׳ כמו לחזיז קולות׳ הטעם בהתגבר יד החשמוני׳ יהיה להם שבע גדול: כי׳ האומרים׳ לא יבוא תושיע לישראל׳ הבל ינחמו׳ בני ישראל׳ על כן נסעו ישראל׳ ברחו מירושלם לפני מלחמות׳ החשמונים׳ ויענו׳ לשואלים למה תברחו כי אין רועה׳ לישראל מישראל: על׳ הפרשה דביקה היא׳ הרועים הם מלכי יון שהיו מושלים על ישר׳: כסוס׳ נודע שירלה הודו׳: ממנו׳ המשיל יהודה לעון חזק שמשנו פנה ויתד וקשת והטעם כי לא ימשל זר בהם׳ ינא

ה יצא כל־נוגש יחדו׳ והיו כגבורים
בוסים בטיט חוצות במלחמה
ונלחמו כי יהוה עמם ורכבי
סוסים׃ וגברתי׳ את־בית יהודה
ואת־בית יוסף אושיע והושבותים
כי רחמתים והיו כאשר לא־זנחתים
כי אני יהוה אלהיהם ואענם׃
ו והיו כגבור אפרים ושמח לבם כמו־
יין ובניהם יראו ושמחו יגל לבם
ביהוה׃ אשרקה להם ואקבצם
כי פדיתים ורבו כמו רבו׃ ואזרעם
בעמים ובמרחקים יזכרוני וחיו את־
בניהם ושבו׃ והשבותים מארץ
מצרים ומאשור אקבצם ואל־ארץ
גלעד ולבנון אביאם ולא ימצא להם׃
ועבר בים צרה והכה בים גלים
והבישו כל מצולות יאור והורד
גאון אשור ושבט מצרים יסור׃
ו וגברתים ביהוה ובשמו יתהלכו נאם
יהוה׃ פתח לבנון דלתיך ותאכל אש
בארזיך׃ הילל ברוש כי נפל ארז
אשר אדירים שדדו הילילו אלוני
בשן כי ירד יער הבצור׃ קול יללת
הרעים כי שדדה אדרתם קול שאגת
כפירים כי שדד גאון הירדן׃
כה אמר יהוה
אלהי רעה את־צאן ההרגה׃ אשר
תרעיכון ותשיצי אשתא תוקפיכון׃ אילילו מלכיא ארי אתבריו שלטניא דעתירי
נכסיא מתבזין אילילו טורני מרינתא ארי אתבזיז מחוזיהון תוקפיכון׃ קל ציוחת
מלכיא ארי אתבזיו מחוזיהון קל ניהמתהון כבני ארינון כד יביש עלוהון רום
ירדנא׃ כדנן אמר יי אלהי אתנבי על פרנסיא דאתמניאו לפרנסא עמא ואינון
שליטו בהון כענא לנכסתא׃ די

ה׳ ל׳ חס׳ ע׳ ל׳ ל׳ ל

לא לחמוד עוד · כי לא
הם בינות הוא ע"כ לא
ירחמנו עוד · כיד
רשהו ויד מלכו · ראיתי
הבריוני לכן ראיתי בזה
בחופן גם עניי הצאן :
נעם · נעים · מוכלים
ריש גלותא · עלעת
הרועים אלף וכ"ג וכפיל
בירח אחד · בירח החרבן
ותקצר נפשי · בהם ·
בחמאם שלין הדעת
סובלתן בענין המחלוקות
עד שנעשית תורה כשתי
תורות נגד מלות כי ופלא
ממך דבר · נפשם בחלה
בי כי לא שמעו כל ערכם
ויחפצו דברי' אשר לא כן
בענין התלונים
מעיבחילו פירו' שהתחילו
להתבטל ולא בושו כל
ערכם · ובכן אמרתי לא
אדעה אתכם ואגרע את
נעם שלא היה עוד נעים
מבית דוד אחר ר' יהודה
נשיאה בן גמליאל רבי ·
להפר את בריתי: ומחוקק
מבין רגליו · וידעו ·
שהיתה מדה כנגד מדה ·
הבו לי שכרי · שהגלתי
לתת לכם פלגה מיד
הטובים לעשות לכם
זכרון לקנאת המלך הנוהגו'
בחולה לארץ ובזמן הגלות
ואם

מנחה גדולה

ואכחד את שלשת הרועים
בירח אחד · למדנו ז"ל
זה רבינו ואנטונינוס
וקרבו מלך פרס שמתו
בירח אחד כי בימיהם היו
ישראל עבדים בכבוד
ובם זה לאנטונינוס היה
מלך בארץ ישראל ומטיב
לישראל שבארץ ישראל
וקרבן היה מלך פרס
ומטיב לישראל שבבבל
וכשמתו פסקה הטובה
והתחיל קוצי השעבוד
והגלות:

דִּי קַנְיְהוֹן קַטְלִין לְהֵין אָמְרִין לָא
אֲשֶׁר קֹנֵיהֶן יַהַרְגֵן וְלֹא יֶאְשָׁמוּ ה
עֲלָנָא חַיָּבָא וּמְזַבְּנֵיהוֹן אָמְרִין בְּרִיךְ
וּמֹכְרֵיהֶן יֹאמַר בָּרוּךְ יְהוָה וַאֶעְשַׁר
יְיָ דִּי אַעֲתַרְנָא וְרָעֵיהֶן לָא חָיְסִין
וְרֹעֵיהֶם לֹא יָחֹסוּ עָלֵיהֶן: כִּי לֹא
עֲלֵיהוֹן: אֲרֵי לָא אָחוּס עוֹד עַל יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ נְאֻם־
אַרְעָא אָמַר יְיָ הָא אֲנָא מְגָרֵי יַרְתָּ
יְהוָה וְהִנֵּה אָנֹכִי מַמְצִיא אֶת־הָאָדָם
אֱינָשָׁא גְּבַר בִּיַד חַבְרֵיהּ וּבִיַד מַלְכֵּיהּ
אִישׁ בְּיַד רֵעֵהוּ וּבְיַד מַלְכּוֹ וְכִתְּתוּ אֶת־
וְרִבְזוּן יָת אַרְעָא וְלָא אֲשֵׁיזִיב מִידֵיהוֹן:
הָאָרֶץ וְלֹא אַצִּיל מִיָּדָם: וְאֶרְעֶה אֶת־
וּמַנִּיתִי פַּרְנָסִיא עַל עַמָּא וְאִינוּן שַׁלְטוּ
צֹאן הַהֲרֵגָה לָכֵן עֲנִיֵּי הַצֹּאן וָאֶקַּח־לִי
בְּהוֹן כְּעָנָא לְנִכְסָתָא סִסְכִּינוּ
שְׁנֵי מַקְלוֹת יָת עַמִּי וְאִתְפְּלִיגוּ קָדָמַי
וְטַלְטִילוּ יָת עַמִּי וְאִתְפְּלִיגוּ קָדָמַי
לְהַרְתִּין פַּלְגָוּן אִתְפְּלִיגוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל
אֶחָד וַתְּקַצֵּר נַפְשִׁי בָּהֶם וְגַם־נַפְשָׁם
עַל דְּבִית יְהוּדָה וְקָצוּ בְּמַלְכוּתָא
בְּחָלָה בִי: וְאֹמַר לֹא אֶרְעֶה אֶתְכֶם
דְּבֵית דָּוִד דִּי בְהוֹן רַעֲוָא קָרְמַי לְמֵהֲוֵי
הַמֵּתָה תָּמוּת וְהַנִּכְחֶדֶת תִּכָּחֵד
פַּרְנָסָיָא בִּירְחָא חַד וְרָחִיק מִמְּרִי
וְהַנִּשְׁאָרוֹת תֹּאכַלְנָה אִשָּׁה אֶת־בְּשַׂר
יַתְהוֹן עַל דְּנַפְשַׁתְהוֹן קְצַת בְּפוּלְחָנִי:
רֵעוּתָהּ: וָאֶקַּח אֶת־מַקְלִי אֶת־נֹעַם
וַאֲמַרִית דְּלָא לְמַנְאָרֵת עֲלֵיכוֹן פַּרְנָס
וָאֶגְדַּע אֹתוֹ לְהָפֵר אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר
דְּמֵיתִין יְמוּתוּן וּדְמִשְׁתֵּיצַן יִשְׁתֵּיצוּן
כָּרַתִּי אֶת־כָּל־הָעַמִּים: וַתֻּפַר
וּדְיִשְׁתַּאֲרוּן יִבְזוּן גְּבַר יַת נִכְסֵי
בַּיּוֹם הַהוּא וַיֵּדְעוּ כֵן עֲנִיֵּי הַצֹּאן
קְרִיבֵיהּ: וְאֵתִיתִי יָת סַנְהֲרִיבּ מַלְכָּא
הַשֹּׁמְרִים אֹתִי כִּי דְבַר־יְהוָה הוּא:
דְּאָתוּר עַל מַלְכָּא דְּיִשְׂרָאֵל וַאֲגַלֵּיתִי
וְאָמַר אֲלֵיהֶם אִם־טוֹב בְּעֵינֵיכֶם הָבוּ
יָתֵיהּ עַל דִּי אֲשַׁנְיָאוּ קְיָמָא דִּיגוֹר
שְׂכָרִי
עַמְּהוֹן דְּלָא לְסַפְּלָח לְטַעוּתָא בְּכֵן גָּלוּ בְּנֵי עַמְּמַיָּא: וְעַל דַּאֲשַׁנְיָאוּ קְיָמָא גְּלֵן
בְּעִידְנָא הַהִיא וְיִדְעוּן כֵּן עֲנוּתָנַיָּא חַשְׁבִי עַמָּא דִּי עָבְדוּ רְעוּתִי אֲרֵי פִּתְגָמָא דַיְיָ הוּא:
וַאֲמַרִית לְהוֹן אִם תַּקִּין בְּעֵינֵיכוֹן עִיבִדוּ רְעוּתִי

עליהן ז' וסי' ותנו כהן אש ושימו עליהן · וכתבת עליהן את כל דברי · כאשר צוה משה עבד יי' ריהושע · ורגמו עליהן אבן · המתנבאות מלבהן · אשר קוניהן יהרגון · ותלכנה שתיהן ער בואנה בית לחם · וכל ואת שתי הכליות וכל הכליות דכו' · לאחר ז' פתחין וסימ' במלכים ב' ריש סימ' ט' · ותקצר ד' בקריאה וסימ' ותקצר נפש העם בדרך · ותקצר נפשו בעמל ישראל · ותקצר נפשו למות דשמשון ותקצר נפשי בהם וגם נפשם בחלה בי :

ולא יאשמו · מלכי הגויים שאגלם לתוכם זה מוכרם והקונה הורג ואין נותן בלבו שיהא לו אשמה בדבר ומוכרם מתהלל ברוך יי' שמסרם בידי והריני עשיר · והעשיר והרי הוא עשיר : ורעה את צאן ההריגה · כל אלה דברי הב"ה לנביא ואני רעיתי אות' בימים הקדמוני' : לכן עניי הצאן · אמת עניי הצאן היו כשהתחלתי לרעותם :
ואקח לי את שני מקלות · לסוף ימים חלקתי' לשתי ממלכות בעונם : ולאחד קראתי נועם · ירבעם אמר לנהלם להם : ולאחד קראתי חובלי' · רחבעם אמר להם לייסרם בעקרבים ולפי שדרך צאן לנהלם במקלות קרא למושליה' מקלות : ואכחיד ג' הרועים בירח אחד · והם השמיתו דרכיה' עד שמתסמיס והרגתיים בחדש אחד כל שלשת הרועים שהרג יהוא את בית אחאב ואת בית אמציה יהוא בן יהוא עד כי אבדם מלך יהודה ואת אחיו ואת כל זרע מלכות דוד ועתליה חיבדה את השאר זולתי יואש שנגנב : ותקצר נפשי בהם · מתסמיס וכל לשון קצר הוא דבר מיאוס שאין הדעת סובלתו וקצר הלב והמעיס מלהכיל כמו שאליהו אמר הליקתני רוח בטני : גם נפשם בחלה בי' זכרונם היה רב במעי ומחלה את ריחי ומליק את בטני ובחלה פירשו רבותי' לשון נודל במסכת נדה משל משלו חכמים באשה פנה בוחל ומל פנה עודה תינוקת בוחל אלו ימי הגעורים שבבר היא גדולה והביאו מקר' זה ראיה לדברים : ואומר לא ארעה אתכם · אמרתי בלוחנן הימים אסליכם מעל פני ויהיו הפקר ולבז : ואקח את מקלי את נועם · שברתי את כח מלכי ישראל בימי יהואחז בן יהוא עד כי אבדם מלך ארם וימים כעפר לדוש וכימי הושע בן אלה שמסרתים ביד סנחריב והגלהו : להפר את בריתי · הראותם שבגדו בי הפרתי את ברתי את כל העמי' · להראותם שאם ישמרוה שיהיו חירות מן המלכיות שלא תהא אומה ולשון שולטת בהם ולא תתמה אם דבר המקרא תשועתם מיד שונא בלשון כריתות ברית את הסונא שהרי מגיע מקרא דובמחו וברתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה וגו' : וידעו כן · הבינו הצדיקים שבהם השומרי' את חוקי : כי דבר יי' הוא · גזירה זו כבר דבר לנו הקב"ה על ידי משה יולך יי' אותך ואת מלכך : ואומר · אל מלכי יהודה הנותרים : הבו טוב בעיניכם הבו שכרי · קייתו מלותי והוא יהיה שכרי על כל הטובה אשר נתתי לכם כמו שנותנין שכר לרועה צאן ואשוב וארעה אתכם : ואם

אבן עזרא

אשר ולא יאשמו · כפי מחשבת' : ואעשיר · תכונת המ"לף שבה אל הוי"ן על כן נעלמת כהתעלם אל"ף ואענה את זרע דוד : ורועיהם · הם מלכי הגויים כי הכנען בעיני כי רועיהם הוא הבשם הנכבד וזה הכנען והעד כי לא אחמול עוד ואל תתמה על רועיהם לשון רבים כי כמוהו ישפח ישראל בעושיו אם בעליו עמו : ממליה : כמו וימליהו : וכתתו את הארץ · לכודה ולא אציל מידם אז וכתתו האויבים את יושבי הארץ : וארעה · הנה הטעם כי הבשם ירעה אותו' עתה לפני בא עת עתידת החשמונים ועתה יספר דרך משל גם נכון הוא שקראן לצאן ההרגה כי כן היו בגלות אל בבל על כן יספר הרעות שעברו עליהם ועתה בשובם לירושלם ירעם וטבם לכן עניי הצאן בעבור שיש בצאן עניים הוצרכת לקחת שני מקלו' ואלה הם זרובבל פחת יהודה ונחמי' התרשתתא וכתו' על נחמיה אחרי מות זרובבל גם אותי לוה להיות פחה בארץ יהודה וקראו כועס מגזרת נעיס וחובלים מגזרת תחבולות ונקראו מקלו' ולא רועים כי לא היו מלכים והנה ארעה את הצאן ברחשונה כי ישראל עם זרובבל בלו וטעם וארעה את הצאן עד זמן ידוע שמתו שלשה רועים : ואכחיד · מנהג הרועה להיות תחת ידו רועים קטנים ואלה השלשה שמתו בירח אחד אולי רמז לכהן גדול שהיא יהושע וכהן משוח מלחמה וכהן משנה או שמתו חגי זכריה ומלאכי ונפסקה הנבואה כי הנביא כמו רועה : ותקצר נפשי · בצאן להושיעם ומלת בחלה בי אין לה חבר ופי' כמו קצרה כפל מלת ותקצר והעד מלת וגם : ואמר · בלבבי לא ארעה אתכם אחרי מות הנביאים או הכהנים החסידים : ואקח · אז מת זרובבל שהיא כועס שהיה לו ברית את כל הגויים סביבות ירושלם ברית שלום וזהו ואגדע אותו ומעט בריתי בעבור שהארץ שנשבעו הגויים לזרובבל היא ארץ הטס : ותופר · הברית במות זרובבל אז ידעו עניי הצאן אלה דברי הנביא : השומרים אותו ואומר והמעט אם יקוש דברו :

אחר קוניהן יהרגון · יהרגו אותם והנה הם ביד מוכר וקונה בלי חמלה : ולא יאשמו · אינם חושבים עצמם אשמים אם יהרגו אותם : ומוכריהן יאמר · כל אחד ממוכריה' יאמר בשמכרן ברוך ה' : ואעשיר · יאמר ברוך ה' כי אני עשיר מדעתי אלה השבויים · ובאמרו הרשע המוכר ברוך ה' זהו בחשבו כי רצון האל ית' במעשה זהו כמו שאמר סנחריב המבלעדי ה' עליתי על הארץ הזאת להשחיתה· אז נאמר כי רגילות בני אדם בזה לתת שבח לאל ית' בכל ריוח שיריחו הן מדרך הנדק הן מדרך הרשע· וכענין זה אמרו רז"ל גנב' אפוס מחתרתא רחמנא קרי : ואעשיר · האלף כתה והוי"ן פתוחה והעי"ן בש"וא לבדו · ורועיהם לא יחמול עליהם · והאל שהוא רועיהם אינו חומל עליה' לפיכך הם נופלי' ביד חויביה' מוכרים וקונים ואמר רועיהם לשון רבי' כמו ישמח ישראל בעושיו אינה אלוה עוסי כי לא אחמול עוד · אם לא ייטיבו מעשיהם : על יושבי הארץ · על יושבי א"י : ביד רעהו וביד מלכו · ישחיתו הם זה' ומלכם גם כן ישחית בהם הן מלך ישראל והן מלך האומות השולט עליהם : תמליה' תזמין · כמו ואת העולה המליהו אליו לנחתיה · וכתתו את הארץ · כין זה וכין זה יכריתו וישחיתו את ארץ ישר' · ולא אציל מידם · לפי שחטאו לי : וארעה · לכן עניי הצאן · באמת עניי הצאן מצאתים כשלקחתי' לרעות תחלה אפרש פרש' זו על דעת המפרשים אותה לעבר אעפ"י שלא מצאתי לאחד מהם פי' שלם בפרשה זו אפרש אני מה שאמצא בלעתי בע"ה ית' : ואקח לי שני מקלות · דרך הרועה לנהוג צאנו במקל שבידו · ואחר כי לרעות את ישראל שני מקלות רמז בזה כי הנהגתו אותם לא היה בענין אחד רק לפי מעשיה' היה מנהיגם לפיכך זכר שני מקלות · ואמר להאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חבלים · ולאחד שניהם פתחין שלא בסמיכות · ואין זה כמנהג ברוך אלא שנמצאו כך מעטים ואמר כי לאחד מן המקלות קרא נועם ר"ל כי בנעימות נהג אותו' על דרך שאמר דוד התלך ה' רועי לא אחסר בנאות דשא ירבילני על מי מנוחות ינהלני · וזה היה בזמן שהיו ישראל שומרים דרך ה' שהיו מלכיהם ושופטיהם טובים ומדריכי' אות' בדרך ישרה ואז היה האל מנהיג אותם בנעימות שבעי' כל טוב אין חסר ואין פגע רע : ולאחד · מן המקלות קרא חובלי' · והוא לשון הסתתה כמו מחבלי כרמי' · ר"ל שהסתיתו דרכם ועלילות' והוא נהג אותם על הענין הזה שלא חשש לשמור אותם מן האויבי' אך היה נוהג אותם עדיין שלא סלק שכינתו ושמירתו מעליה' עד גלותם כי היו מלכי' טובים ומלכי' רעים אחריהם · ובזמן שהיו רעי' היה בא להם הרע והיה שם המקל חובלי' ובזמן שהיו עושי' טוב היה בא להם הטוב והיה שם המקל נועם' · וארעה את הצאן · בין טוב ובין רע רעיתי' : ואכחיד את שלשת הרועי' בירח אחד · הם בני יאשיהו יהואחז ויהויקי' ובדקיהו אלו הג' מתו ביד אויביהם · ויהויכין בן יהויקים אע"פ שגלה לא נכחד כי מתנו בשבלבלם המלכות מלכות ביתו דוד אבל אלו הג' נכחדו · כי יהואחז ובדקיה לא היה מזרעם מלך · ויהויקי' מת בבזיון שחוב והשלך · ואלה הג' היו בסוף חרבן הארץ וגלות הארץ · כי בין שלשת' לא מלכו אלא כ"ב שנה וארבעה חדשים וכלם היו בארה · ומה שאמר בירח אחד ר"ל בזמן מועט · וכמוהו יאכלם חדש את חלקיה' · ותקצר נפשי · על דרך משל כמו ותקצר נפשו בעמל ישר' וגם על ענין שאמר יחזקאל ותקע נפשי מעליה · כאשר נקעה נפשי מעל יהודה · ושני הפסוקי' מורים על חורבן הארץ בימי נבוכדנצר · ובאמרו וגם נפשם בחלה בי · כלומר לא קצרה נפשי בהם בתחלה כי גם נפשם מאסה בי מתחל' לפיכך קצר' נפשי בהם ויונתן לא תרגם כן פסוק ותקצר נפשו בעמל ישראל ותרג' ותקצר נפשי בהם ורחיק ממרי יתהון · ותרגם וגם נפש' בחלה בי על נפשהון קצת בפולחני · ובשלשת הרועי' לא פי' יונתן דבר אלא תרגומו כפשוטו ושיליתי תלת פרנסא בירחא חד · ואמר לא ארעה אתכם · וקודם שחרב הבית בימי ג' הרועי' האלה כשראיתי כי מעשיהם רעים ולא היה עתיד לעמוד אחריהם מלך טוב אמרתי לא ארעה עוד אותם · על דרך והסתרתי פני מהם והיה לאכל · המתו תמות · בדבר : והנכחדת תכחד · בחרב : והנשארות תאכלנה אשה את בשר רעותה · ברעב : ואקח זכבר לקחתי את מקלי · את נועם · זה יאשיהו כי לא היה אחריו מלך טוב : ואגדע אותו · ע"י פרעה נכה הסירותיו : להפיר · בגר"י ובי"ת המשך · אמר כיון שראיתי שלא יקו' אחריו מלך טוב הסירותי אותו כדי שישלטו העמים בישראל כי לא היו שומרים דרך ה' אלה בהכרת המלך כמו שכתוב לפיכך אמר להפר את בריתי אשר כרתי את כל העמים כאלו כרת האל ברית עם כל העמים שלא יריעו ליסר' כי לא הרעו להם בימי יאשיהו כי גם פרעה נכה שלח לו שלא ילחם עמו : ותופר ביום ההוא · אותה הברית הופרה ביום שמת יאשיהו כי ג' הרועים שלטו בהם העמי' ובזזו ושללו והרגו והגלו אותם : וידעו כן עניי הצאן השומרים אותי · אותם הצדיקים שהיו בהם שהיו שומרים אותי כלומר אשר דברתי להם על ידי הנביאים ולא שמעו כי לא היו מאמינים להם אך העובים שהיו בהם היו שומרים אותי כלומר דברי כמו ואביו שמר את הדבר ובכאן הפורענות ידעו כי דבר ה' הוא : ואמר אליהם · דבר ה' הוא שאמר אליהם ע"י הנביאים : הבו שכרי · כיון שאני רועה אתכם הבו שכרי · והשכר הוא התשובה ומעשים טובים : ואם

ואם לא חדלו • וגם אני לא אטיב לכם וכן מצינו שאמר הק"בה ליחזקאל השומע ישמע והחדל יחדל: וישקלו את שכרי שלשים כסף • תירגם יונתן ועבדו רעותי גברין מקצת מאנשים טובים מעט היו בהם שעשו רצוני כגון החרש והמסגר דניאל חנניה מישאל ועזריה דיחזקאל ולשון שלשים כסף לא ידעתי לכוין כאן אבל כסף לשון חמד' ואף רבותינו פירשוה כן בחולין והביאו ראייה ברור הכסף לקח בידו ואת השלשי פירו שארבעים וחמש' לדיקים יש בכל דור ודור והביאו ראי' מחומר שעורי' ולחך שעורי' חמש' עשר בכבל ושלשים בארץ ישראל שנאמר ואקחה את שלשים כסף ואשליכה בית יי' בארץ ישראל ומניין השלשי' מדרש אגדה שהובטח אברהם אביהו בכך שלא יהא דור פחות משלשי' לדיקי' מניין כה יהיה זרעך יהיה בגימטריא שלשים: ויאמר יי' אלי השליכהו אל היוצר • כמו אל האוצר שומר האוצר אמר הק"בה לנביא כתוב והגח את אלו הס ולקחת להיות שמור לסוף שבעי' שנה של גלות בבל ויבנה בית המקדש על ידיהם ומהו האוצר אדר היקר בית מקדשי אדר תפארתי: אשר יקרתי מעליהם • אשר הפשטתי מעליהם מהיות להם ליקר ולשון יקירת הוא הסרת כבוד והמ"ם של מעליהם יוכיח והוא כמו ושרשך מארץ החיים כמו מסעף פורה ודוגמת הפירוש שפירשתי מעין תרגום של יונתן הוא ורמיתי לשוכות הרבה לפירוש נכונה זו ואינו יכול לכוונן: ואגדה את מקלי השני • הגליתי את לדקיה: את החובלים • את רשעי דורו כי הוא לדיק ודורו רשעים: להפר את האחוה • שנתאחדו בני יהודה ובנימין ונדבקו בתועבות מלכי ישראל: עוד קח לך וגומר • וזהו שאמר לו למעלה רעה לאן ההריגה סימן הוא שאני עתיד למסור דור חורבן בית שני זה ביד עשו: הנכחדות • האובדות • אל תפקוד הרועה לבקשם: הנער לא יבקש • תירגם יונתן ולאטלטלו לא יתבע והנער השוטות שאינן יודעו לבא אל הדיר: הנצבה • שים לה כח קלת לעמוד על רגליה ונריכה סיוע לנהלה לאט: לא יכלכל • תירגם יונתן לא יסובר ודרך הרועה בחיקו יסא: בשר הבריאה יאכל • את העשירים יגמור ממונן ופרסיהן יפרק • עד כלה ודוגמת זו אמר דניאל על אדום אכלה ומדקה ושארה ברגלה רפסה: הוי

אבן עזרא

ואומר • הנה ראינו בעלות נחמיה לירושלם היתה בחרפה על דרך המשה חמות ועתה יבקש שכר וירעה אותם על יד המקל השני ואלה השלשים כסף אולי היו שלשים לדיקים שבאו עמו או ששמשו בימי נחמיה שלשים כהנים בין גדולים ומשומי מלחמה ומשנים על כן כתו' השליכהו הכסף אל יוצר וכתו' כי שם בית יי' הוא אדר היקר יקר הוא תואר כמו חכם נבון יקר הוא שם דבר ושמן ויקר ומלת אל תשרת בעבור אחרת אל אדר היקר ועשה אשר יקרתי הבית היקר ששכן שם כבודי בתחילה וזהו אשר יקרתי מעליהם שסר הכבוד מעליהם בבית שני: ואגדע את מקלי • הוא נחמיה והנה נשמתו ישראל ושבו להריב זה עם זה ולהרע כי אין להם פחד וזהו להפר את האחוה בין יהודה ואחוה שם מגזרת אח כמו שלוה: ויאמר • תחלת פרשה כי מלך ירוש' הוא ארתחשסתא של נחמיה הוא הנקר' בלשון פרס דריוש הוא שהרגו אלכסנדרוס ועתה החל מלכות יון הרשעה שהיא נמשכת עד היו' כאשר פירשתי בספר דניאל כי יון הגלה ירושלם אל אדום וזהו כלי רועה אולי אולי כמו אוזני ובעבור זה שנפסקה מלכו' ובאה על מלכות יון על כן כתוב בארץ על ארץ ישראל והנצבה שלא תוכל ללכת לרעות והנה כל זה ימי הגלו' עד היום: הנער שה אובד הקטן לא יבקש: הוי

אולי ח'חס'יו"ד קרמא כליש'בקריא'וסימ' אך אוילים שרי צצן • כלי רעה אולי • אולים מרדך פשעם • אולים יליץ אשם • ומיסר אולים אולת: רעי ה'חס' ו' בקריאה וסי' האמר לכרש רעי • דורי נסע ונגלה • הוי רעי האליל • חרב עורי על רעי ועל גבר עמיתי • יי' רעי לא אחסר:

ואם לא חדלו • כמו שאמר יחזקאל אם ישמעו ואם יחדלו • וישקלו את שכרי שלשים כסף • שלשים לדיקים היו בהם בימי אלה שלשת הרועים • ומלאכו מהם דניאל חנניה מישאל ועזריה וירמיה ויחזקאל ונפניה • ואי אפשר שלא היו בהם אחרי' ואם לא נזכרו שהרי כתוב נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמי' בשר אסידך לחיתו הארץ • וי"ת ואחריה להון אם תקיים בעינוכון עבדו רעותי ואם לא אתמנעו ועבדו ית רעותי גברין מקצת כלו' קצת אנשים שבו בתשובה: ואמר ה' אלי השליכהו אל היוצר • אמר הנביא שאחר לו האל ית' שיליך זה הכסף אל היוצר יפי' המפרשי' כמו האוצר כי אותיות אהו"י הם מתחלפות ופי' שומר האול' וכת' אמרכלא רוצה לומר בדרך משל שיתיחדו בבית ה' ויהיו נבדלים מן העם העושים הרע בעיני ה' ואמר אל היוצר על דרך משל כענין היוצר יחד לבם המבין וגומר והוא יודע הטובי' והרעי' חוקר לב ובוחן כליו' כי יש מרמי' עצמם טובים ואינם טובים • ואקחה • כך היה נר' לו במראה הנבואה כי הוא היה לוקח הכסף ומשליכו בית ה' אל היוצר אבל ענין זה כבר עבר שני' רבות כי בימי נ' הרועים היה ור"ל בדרך המשל כי התיחדו הטובי' ונבדלו מן העם ולא היו נראים עמהם ברחובות • וזהו שאמר ירמיה הנביא שוטטו בחוצות ירושלם ובקשו ברחובותיה אם יש איש מבקש אמונה ואסלח לה כמו שפי' אותו בספר ירמיה • ומה שאמר אדר היקר הוא בית ה' • ר"ל כמו שאמר ואשליך אותו בית ה' • ר"ל אל אדר היקר ואל שאמר עומד במקום שנים • ופי' אשר יקרתי מעליה' נכבדתי בעצמי וסרתי מעליה' לרוע מעשיה' וכת"י: ואגדה • זה אמר על החרבה שגדע לדקיהו שהיה תכלית החובלי' והמשחיתי' וחרב הבית וגלו ישראל • להפר את האחוה בין יהודה ובין ישראל • האחוה שהיתה בין יהודה ובין ישראל בעבודת ע"ז הופרה אז כיון שגלתה יהודה לא נשאר ביש"ל עובד ע"ז כי ישראל עד שגלו לא הניחו מלעבוד ע"ז בכל הארות שהיו בהות עליהם וכיון שגלו וראו כי דברי הנביאים אמת בחרבה הארץ לא עבדו אח"כ ע"ז ויהודה נ"כ עבדו ע"ז עד שגלו וכיון שגלו בטלה ע"ז מהם הנה כי הופר אז האחוה שהיתה ביניהם בע"ח וכת"י • הנה פירשנו פרשה זו לשעבר ופרשה הבאה אחריה על כל פנים היתה נבואה לעתיד בזמן בית שני ונפרשנה אחרי אשר נפרש פרשה זו בזמן בית שני פי' אחז"ל כן אמר הש"י החליתי לרעותה ולקחתי לי שני מקלות בחירי' לרעות' כופש וחובלים • נופש כהן גדול • וחובלים מלך • על כהן נאמר כי שפתי כהן ישמרו דעת ואמר ודעת לנפשך יגעש • וחובלים • מלך בעבור שהוא כמו רב החובל באניה • ואלה הלאן הע"פ שרעיתי' אני בשני אלה המקלות והסירותי מעליהם רועים אחרי' והם מלכי האומות לא חזרו למוטב ושלחתי להם שלשת הנביאים לרעותם במקומי והם חגי זכריה ומלאכי ולא הועילו להם תוכחתם הכחדתים כמו שאמר ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד • מזה נלמוד כי בירח אחד מתו ואחריהם לא היתה נבואה בישראל • וכן אר"ל משמתו חגי זכריה ומלאכי נסתלקה נבואה מישראל • וכן נמצא כי תחלת נבואתם בזמן אחד היה בשנת שתים לדריוש • אמר כאשר הכחדתי שלשת אלה הרועים ותקצר נפשי בהם וגם נפשם בחלה בי מאסה בי • ור"ל אחרי פנה בואל ונמל • ואמרו פנה אלו ימי הנעורים • בואל שהבת גדולה והאב קן בה • ופי' נמל יצאת מלאה שהיא בוגרת ומואס אביה מלהשיאה מרוב שבתה בבית: ואמר לא ארעה ונומר • ואקח את מקלי את נועם ואגדע אותו זה בקרוב לגלותה אבדה מהם כהונתה • הבו שכרי • שובו בתשובה ושבו בתשובה ולא היתה תשובת שלמה כי אם שלשים יום מאבלות שהתאבלו על כהן גדול שמת זהו שלשים כסף השליכהו אל היוצר כמו אל האוצר כמו שפי' אל בית ה' אל בית היוצר • ועכשיו כתוב נבואה זו ושים אותה בבית ה' • ויש מפרשים אל היוצר אל הקהל • כמו יוצר נודי • אדר היקר אשר יקרתי מעליהם הדר הכבוד שסלקתי מעליהם בעבור כי בבית שני לא ארת' שכינה • אשר מנעתי • מן הוקר רגלך: ואגדע את מקלי השני את החובלים • הוא המלך והוא היה מגריפם כי ביתיו הגלם טיטוס והחכם ר' אברהם הלוי מטולי"טולה שחבר ספר הקבלה פי' פרשה זו כן רעה את לאן ההריגה זה בין בית שני וז"ש ואקח לי שני מקלות לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חובלים • נועם זו נסיאת זרובבל ונחמיה התרשתא שהם מבני דוד ולהם נתן ה' מלכות ישראל ברית מלח • חובלים זה מלכות הכהנים כי הם בתחילה בנו בית המקדש אחד בהר גריזים ונתחתנו אל הכותיים ומהם יצאה חסרון אמונה לעולם ולבסוף הורקנוס כ"ג שמש בכהונה גדולה ארבעים שנה ולבסוף נעשה צדוקי ויהרג את הכהנים הוא ואלכסנדרוס בנו וכן היה דעת אריסטובולוס בן בנו נוטה: ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד • שלשת גדולות אלו רמז נסיאות בני דוד ומלכות בני חשמונאי ומלכות עבדיהם • וקרא לרל ימי בית שני ירח אחד לפי שהיו בעיניו כימים אחדים וזהו שאמר ואקח את מקלי את נועם ואגדע אותו להפר את בריתי וגו' • זו פטירת זרובבל ונחמיה כי נכרתה האהבה והופר הברית אשר היתה ביניהם ובין מלכי פרס • וזהו שאמר אם טוב בעיניכם וגומר • זהו שאמר אם טוב בעיניכם כשהיה רועה אותם במקלו השני החובלים וכאלו אמר אם טוב בעיניכם ללכת בדרכי ה' • ויפקלו את שכרי שלשים שנה שמלכו מלכי חסד • ואלו הם מתתיהו הנקרא חשמונאי שנה אחת • יהודה בנו שש שנים • יונתן בנו שש שנים • ושמעון בנו י"ח שנה • הרי ל"ז שנה • ואם היו בהם חדשים חסרים נעשו ל' שנה שמלכו מלכי אמונה • וזהו שאמר ויאמר ה' אלי השליכהו אל היוצר אל אדר היקר אשר יקרתי מעליהם כלומר אדר הוא ויקר זה השכר ורמוי להיותו בקרבנות ובכופר נפשות הקהל • וקראם יוצר ופי' יוצר כמו שאמר והנה יוצר נודי • וזהו שאמר ואשליך אותו בית ה' אל היוצר בענין הראשון הוא: ואגדע את מקלי השני את החובלים • זו עקירת מלכות בני חשמונאי בימי החובלים שהיו בהם הורקנוס ואריסטובולוס ובניו • להפר האחוה בין יהודה • כלומר אשר היה עומד להפר האחוה • כמו שכתוב ובני עדיו לגאון שמהו • ופי' אשר לגאון שמהו שחלקו ישראל שתי ממלכות באשר עשה ירבעם בן נבט שנחלקה בימיו מלכות בית דוד והופרה האחוה בין ישראל: ואמר ה' אלי עוד קח לך כלי רועה אולי • אלו העבדים • הוי רועה האליל עוזבי הצאן חרב על זרועו ועל עין ימינו זרועו יבש תיבש ועין ימינו כהה תכהה • זה אנטיפס המלך אשר העלה את טיטוס ואת אספסיאנוס ואת טיטוס על ארץ ישראל ושרי הפריצים אשר עשו את כל הרעות: ויאמר ה' אלי עוד קח לך כלי רועה אולי • אמר הש"י לזכריה שיקח לו כלי רועה אולי • אמר בדרשה הנבואה והוא סימן למלך שיקום בישראל בזמן בית שני שיעשה מעשיו בשגעון • וכלי הרועה השוטה משונה מכלי רועה אחר כי כלי הרועה הוא שק שיש שם הרועה לחם שיאכל וכוס שישתה בו ודברים אחרים שנריך אליהם במדבר בדעותו הצאן והרועה השוטה כליו פחות ונרוע ונופל ממנו מזונו וכשיחסר מזונו מתקלף על הצאן ומכה אותה ולא יחוס עליהן: אולי היו"ד ליחס כי"ל אחזרי וזה המלך הוא הורודוס שהיה עבד מבני חשמונאי וקם עליהם ומלך הוא ולקח אשה מהם והכהיג מלכותו בשטות והרג אשתו ובניו ועשה רעות רבו' בישראל וי"ת אתנבי על פרנסא טפשא: כי הנה • הנצבה • פי' הטלה • הנצבה • העומדת במקומה שלא תוכל ללכת לרעות לא יכלכל אותה במקומה: ופרסיהן יפרק • לא די שלא ייטיב להון אלא ירע להן שבמקלו ישבר פרסיהן ולא יוכלו ללכת • וי"ת ושארהון יגמר:

מעספורנו זל

מרב על זרועו · מרב בחומות תרדפס: סף רעל · סל סס המות בימי גוב · וגם יהודה הגריס בחרלס ועל בית יהודה אפקח את עיני שלא ילקו כ"כ כמו שילקו שאר העמים אשר הם במצור עמם · אמצה לי אמה הלל ית' אמצה לי את יוסבי ירושלים במצור לבטות בה' לנחות · ויסבה עוד עדת ירושל' תחתיה · ולא יכלו בגול' והוסיפ: מן הלומות · ברחסונה קודם שיגיעו בתשובה יוסבי ירושלם והמאומנים לה · על יהודה · שהיו בעובדיהם · יגן שלא יקומו עוד גויים נגדם: הנכסל

הוי רועי האליל עוזבי הצאן · רועי · כמו רועה · וכן באהל רועי כמו רועה עוזבי כמו עוזר היו"ד נוספת · וכן אסרי לגפן עירה · חלבי מרוס קברו · והדומי להם · האליל · כמו רופאי אליל · דבר שאינו מועיל וזה הרועה הוא הורודוס או הגריפס · חרב על זרועו · אחר שאמר יבש תיבש כהה תכהה לא רצה לומר חרב ממש אלא ר"ל כליון כמו שהחרב מכלה · ואחר זרועו ר"ל שיכלה כחו וזאת עין ימינו ר"ל שתכלה השגחתו ועצתו במעשיו · ור"ל עין ימינו עין הלב · וכן כתב החכם רבי אברה' מ"ע ז"ל אבל הוא לא פי' ענין הפרשה בענין שפירשנו למעלה: תשא דבר ה' · אחר שזכר פורענות ישראל וחרבן הארץ פעמים התנבא על טוב ישראל ופורענות האומות ואמר כאשר ה' נוטה שמים ויוסד ארץ כלומר כי הוא ברא שמים וארץ וכידו הכל לנתון ולהרוס לבנות ולנטוע · וזכר אדם כמו שאמר ישעיה ואדם עליה ברחתי כלומר ואני הגליתי את ישראל וכידי להעלות' מהגלות ולהנקם מאויביהם · וכתב החכם ר' אברהם בן עזרא ז"ל כי שמך ויוצא רוח אדם בקרבו לנוטה שמים ויוסד ארץ לפי שהאדם עולם קטן כנגד שמים וארץ שהוא עולם גדול ומה שאמר ויוצר רוח אדם בקרבו · ולשון יצירה לא מצאנו אלא על דבר שיש בו ממש שהוא מומש במושים ולא כן הרוח ואמר כי מה שאמר ויוצר אמר על יצירת כלי הגוף המקבלים כח הרוח והם המוח והלב: הנה אנכי · שם רעל כמו כוס התרעלה שהשותה אותו ימות כן כל הנוצאים על ירושל' יאוסו ויכלו · וגם על יהודה יהיה במצורה ר"ל כי יהודה יצורו עם המויבים על ירושלם וטעם על יהודה כי גם עליהם תהיה שם הרעל מתחלה שיבאו על ארץ במצור על ירושל' והנה תהיה עליהם זאת צרה גדולה · ופי' הענין כי בבא נוג ומנוג על ירושלם אחרי הגאולה יעלו על ארץ יהודה כי מגמת פניהם לבא על ירושלם תחלה ולא יחושו לכל ארץ ישראל לכבשו תחלה כי יאמרו אחר שנכבוש ירושלם תהיה נכבשת כל ארץ ישראל לפנינו אבל יעלו לירושל' דרך ארץ יהודה כי היא דרכם ויקחו עמהם בני יהודה על כרחם שיבאו עמהם לצור על ירושלם · וכת"י: והיה · אבן מעמסה · המשילה החלה לשם רעל והוסיף להמשילה לאבן מעמסה ר"ל כל היגיעה להלח' על ירושל' יעלו בה כמו האבן הגדול שהיא לשמשי למעמס גדול ומשא כבד ובעוד שמריחים אותה מן הארץ להריחה על כתפם יעשו בה שריטות בידיהם ותמשים בה כחם אנשי רבים ובהסיעם אותה ישרט בידיהם כן יאספו על ירושלם כל גויי הארץ וכלם יהיו נספים בה · מעמסה · מן ויעמום אים על חמורו · ועמסים על החמורים עמין משא · וכת"י אבן תקלא לכל עממיא כל אנסהא אתבזזון ונוגר: ביום ההוא אפקח את עיני לשמרם מהמכה שאבוא על העמים אע"פ שהם בידיהם הם וסוסיה' יגללו מהמכה אבל כל סוס שעמים אכה בעורון · ואחר בעורון אחר שאמר בתמהון כי שתי המכות האלה תהיינה להם והתמהון הוא בלב והעורון הוא בעינים: ואמרו אלופי יהודה · יאמרו בלבם כשהם בין אויביהם כי יושב ירושלם יהיו אמלה וחזק להם שילאו להלחם עמם בעזרת ה' נבאות ויגללו בם: אמלה · שם בשקל עולה ענוה כבשה עלוה: ביום ההוא את אלופי יהודה · גדולי יהודה שיהיו בתוך אמים כביור אש בעצים כי בא שאלה בגויים וסגעון יתבוננו כי מאת ה' הוא ויכו הם ובני יהודה שעמהם בגויים על ימין ועל שמאל · ופי' כיור אש גחלת אש מלשון תטר וכירים וכמו שהעצים והעמיר נכונים לבער עם אש הגויים יהיו נכונים לאכלון ולכליון בתמהון ובסגעון שיעלה בהם אחל ית' ואלופי יהודה יהיו בהם כמו אש לכלותם: ושבה ירושלם עוד תחתי' בירושלם · כי הגויים חשבו להשמידה מהיות עיר והיא תשב עוד במקומה שהוא נקראת ירושלם פחש: והושיע ה' אהלי יהודה בראשונה · לפי שהגרים על עיר יושבים באהלים לפיכך אמר אהלי יהד' ואמרו עוד כי על בית רבים אמר שהם יושבים באהלים לעולם והיו יושבים בתוך בני יהודה · ות"י אהלי יהודה קרוי בית יהודה: בראשונה · קודם שיושעו יושבי ירושלם יהיו נוסעי בני יהוד' שהם מבחוץ תפארת בית דוד' שבאן פתחם במלור: למען לא תגדל תפארת בית דוד' בני בית דוד יהיו מבפנים בעיר עם יושבי ירושלם ויתפארו בתחל' יתפארו על בני יהוד' שהם מבחוץ ואמרו שעל ידם הם נושעי: ביום ההוא הנכשל בהם · החלש שבהם יהיה כדוד שהיה גבור חיל ונלחם מלחמה: ובית

יב

הוי רועי האליל עוזבי הצאן
חרב על־זרועו ועל־עין ימינו זרעו
יבוש תיבש ועין ימינו כהה תכהה:
משא דבר־יהוה על־
ישראל נאם־יהוה נטה שמים ויסד
ארץ ויצר רוח־אדם בקרבו:
הנה אנכי שם את־ירושלם סף־
רעל לכל־העמים סביב וגם על־
יהודה יהיה במצור על־ירושלם:
והיה ביום־ההוא אשים את־
ירושלם אבן מעמסה לכל־העמים
כל־עמסיה שרוט ישרטו ונאספו
עליה כל גויי הארץ:
ביום ההוא נאם־יהוה אכה כל־סוס
בתמהון ורכבו בשגעון ועל־בית
יהודה אפקח את־עיני וכל סוס
העמים אכה בעורון: ואמרו אלפי
יהודה בלבם אמצה לי ישבי
ירושלם ביהוה צבאות אלהיהם:
ביום ההוא אשים את־אלפי יהודה
כיור אש בעצים וכלפיד אש
בעמיר ואכלו על־ימין ועל־שמאול
את־כל־העמים סביב וישבה
ירושלם עוד תחתיה בירושלם:
והושע יהוה את־אהלי יהודה
בראשנה למען לא־תגדל תפארת
בית־דוד ותפארת ישב ירושלם
על־יהודה: ביום ההוא יגן יהוה
בעד יושב ירושלם והיה הנכשל
בהם
בעבדנא ההיא ידחים יי על יתבי
בהון

ועין ח' בקריאה וסי' נמסר ביהושע סי' י"ט: ונאספו ד' בקריא' וסי' ונאספו שמה כל העדרים · ונאספו עלי והבוני ונשמרתי · אבן מעמסה לכל העמים · ונאספו עשבות הרים: ח' חסר ו' בליש' אליף וסי' לאלפיה' בארץ שעיר · ואת למרת אתם עליך אלפים לראש · ואמרו אלפי יהודה · אשים את אלפי יהודה כפיור אש · והיה האלף ביהודה: יושב ב' חסר בס יפרא וסי' והשפלת ישב · ותפארת ישב ירושלם:

לשוב אל אהליה' ואל ביתם ואח"כ תבא תשועה לבני העיר היא התשועה שלבה ויצא יי' ונלחם: למען לא תגדל להתפאר עליה' ואומר לא נלחם אלא בשביל בהם · החלש שבהם:

אבן עזרא

הוי · הגלות תארך ותעמוד עד כרות · זו מלכות הרשעה עד בא קיצה: חרב על זרועו ועל עין ימינו · ועשה זרוע הכח שיסור והעין עין חכמה והעצה והנה יאבדו גבוריו וחכמיו: משא · זאת הפרשה דביקה היא: בעבור שהזכיר חרב על זרועו הזכיר מתי יהיה זה והנה יהיה ואתה יפרש כי זה יהיה בשוב יפרא"ל עם מחיה בן יוסף אל ירושלם ואתה זאת הנבואה על ישראל ונפש לחזיה פתה נועה שמים ויסד ארץ כי לולי ישראל לא הבדאו ופעם ואמר רוח אדם בקרבו שהוא קטן כנגד שמים וארץ וזה הדבר נרחב פי' אחרון: הנה · כמו מן הדם אשר בסף משבע ושפות: וגם על יהודה · שהבריח ישראל העומדים בחרלס ושהם רחוקים מירושלם ולא יבאה נחלתם לעמם עמהם לצור על ירושלם והנה נהיה מעבור עליהם בלבחם: והיה · המשל ירוש' לי להדע לנפשו יקח אבן מעמסה · שיסולל תחתיה · ביום · אל הכל הוא החרב: ועל בית יהודה · שהלכו עמהם בעל כרחם הפקח עיני לשמרם ולהגילם ושום העמים לא שום היהודים שיהיה כמחנה אחת: בעורון והנה מיל יעשל פשום: ואמרו אלופי יהודה · גדוליהם שהם במחנה החוץ: אמצה לי · תפילה ירושלם כי הם התפללו בעבורכם תפלה חזקה והנה כל אחד יאמר אמצה לי בעבור אמת אמרי לי אחי הוא: ביום · אז יתקיים חרב על זרועו ועל עין ימינו והנה הוא עוד גם שוטן על כן יאכלום כיור אש כירח אש: ויעבה · העצים ויעבו המשיח: והושיע · את אהלי יהודה · הבאים עם האויב כי כן דרך המחנות שוכנים באהלים סביב העיר: בית דוד · עוד היום בעיר בגרחל עיר מלכות ישמעאל והם רחוקים הגלות מספחה רבה וגדולה ולא ספר היחס משפי' קדמוניות ובפה פירושים ברחשונה קודם ישועות ירושלם יושע הנשם אהלי יהוד' שהם מחוץ לעיר עם מחנו' להתפאר בית דוד ויושב ירושלם שהם בתוך העיר עם מגיח ולא תגדל תפארתם על בני יהודה ידינו הושיעה אתכם: ביום · הנכשל בהם · גיבור כדוד: כאלהים

יג

ה' · ל
ב' מל'
ל' חד חס' יל
ח' ל וכתי' ד
ה'
ל' וכל חס' ל
דבו' ל
ל
ל
ל · ל · ל
ל' ול חס' דבו'
ל · ל
ל' חס' וה' חס
בלים
ל ונחי' ל
ל · ל
ל' חס' בלים
ל · ל
ל' חד חס'
ל' חס' כפי'
ל
ל
ל

רשי

כאלהים • כרברבין כמלאכן : כמלאך יי' לפניהם • יגלחון כמלאכא דיי' קדמיהון : מבקש להשמיד • מבקש בהשמדתם והדקדק בעונם ורבותינו פירשו לזכות מבקש בעונני שלהם אם ים להם זכות מניחם ואם לאו משמידם : רוח חן ותחנונים • שיעלה על רוחם להתחנן לפני הם יהיו לחן בעיני רוח ט"לגט בלע"ז: והביטו אלי את אשר דקרו • תירג' יונתן ויבעון מן קדמי על דאיטלטלון והביטו להתאונן על אשר דקרו בהם האומות והרגו מהם בגלותם : וספדו עליו על אותו הרג : כמספד על היחיד • כאשר יספוד איש על בן יחידו ורבותינו דרשוהו על משיח בן יוסף שנהרג במסכת סוכה : כמספד הדדרימון בבקעת מגידון • אין ענין הדדרימון בבקעת מגידון אלא שני מספדות הן כמספדה דמחאב בר עמרי דקטל יתיה הדדרימון בן טבריומון ברמות גלעד שנאמר ותעבור הריב' במחנה והו' הספד וכמספדה דיאשיהו בר אמון דקטל יתיה פרעה' נכו' בבקעת מגידון שנאמר ויקונן אש ירמיהו וגו' ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיה' וגו' : בית נתן הגביא וי"ת נתן בן דוד כמו שנא' שמוע ושובב ונתן ושלמה : בית לוי • הכהני' והלוי' : משפחת השמעי שמוע בן דוד בתחלי' כלל הכתו' משפח' בית דוד ואח"כ פרש כל אחת ואחת • כל המשפחות הנשארו' • לבית דוד : ונשיהם לבד • מנו' נגיעו' ולמה משפחו' הכהנו' והמלכו' כדי להחזי' להם כתריה' במו שנ' בראש הספ' אלה שני בני הילה' העומדי' על אדון כל הארץ : לחטאת ולנדה • לאדיות' וכן ת"י אשנוק לחוביהון כמה דתלכן במי אדיותא ובקע' תורתא דחטאתא באפר חטא' : וגם את הנביאים ובביאי' שיקר': רוח טומאה • יצר הרע : אדרת שער • כן דרך מסיתים ומדיחי' מתעסקים בסלית' . כאילו הם אנשים נדיקים למען יקובלו כחשיהם : כי

אבן עזרא

כאלהים • מלאכים וככה פירשו כמלאך יי' לפניהם במלחמה : והיה ביו' ההוא • כאשר אבקש להשמיד את כל הגוים : ושפכתי • אשפוך רוח חן ותחנוני' על יושבי ירוש' פרש זה תעבור עליה' בתחלה נראה כי משיח בן יוסף יהרג אז יכעס השם ויעמיד את כל הגוים הבאי' על ירוש' וזהו והביטו אלי אז יביטו כל הגוים אלי לראות מה מעשה נאלה אשר דקרו משיח בן יוסף : וספדו עליו • אמרו : כמספד הדדרימון • מספד אדם גדול היה בימים קדמונים : בבקעת מגדון • ואנחנו לא ידענו כל הקורות ולהיותו לאחאב ויאשיה דרך דרש הוא זה : וספדו • הזכיר מספחת בית דוד הנכבדת ומספחת בית נתן בדרך נבואה ידע כי גם זאת בימים ההם תהיה ידועה ולהיות בית נתן אחי שלמה אין נורך כי בית דוד שם כולל לשניהם וככה בית השמעי אינו מהלוים אז הוא קנאתם מבית לוי בפנים ומקנאתם בחוץ : ביום • גם זה הכתוב נאות כי הנבואה לעתיד ויהיה מקור נפתח כמשמעו יר' משה הכהן אמר כי הוא דרך משל כמו וארקתי עליכ' מים טהורי' וטהרתם על כן אחריו ורוח הטומאה הפך לרוח הקודש : והיה • הטעם כל ככה יהיו אוהבי השם כי על אהבתו ידקרו השבות הבני : והיה • אדרת שער • לבריאות האדם שהוא עובד השם ומתאבל על עונו וחוגר שק למען לא יכירוהו : ואמר

בהם ביום ההוא כדויד ובית דויד כאלהים כמלאך יי לפניהם: והיה ביום ההוא אבקש להשמיד את כל הגוים הבאים על ירושלם: ושפכתי על בית דויד ועל יושב ירושלם רוח חן ותחנונים והביטו אלי את אשר דקרו וספדו עליו כמספד על היחיד והמר עליו כהמר על הבכור: ביום ההוא יגדל המספד בירושלם כמספד הדדרמון בבקעת מגדון: וספדה הארץ משפחות משפחות לבד משפחת בית דויד לבד ונשיהם לבד משפחת בית נתן לבד ונשיהם לבד: משפחת בית לוי לבד ונשיהם לבד משפחת השמעי לבד ונשיהם לבד: כל המשפחות הנשארות משפחות לבד ונשיהם לבד: ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דויד ולישבי ירושלם לחטאת ולנדה: והיה ביום ההוא נאם יהוה צבאות אכרית את שמות העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד וגם את הנביאים את רוח הטמאה אעביר מן הארץ: והיה כי ינבא איש עוד ואמרו אליו אביו ואמו ילדיו לא תחיה כי שקר דברת בשם יהוה ודקרהו אביהו ואמו ילדיו בהנבאו: והיה ביום ההוא יבשו הנביאים איש מחזיונו בהנבאו ולא ילבשו אדרת שער למען כחשו: ואמר לא נביא אנכי עבד אדם אנכי כי אדמה מקנתי מנעורי: והיה אם ישאלו אותו מה המכות האלה בידיך והאמר אשר הכו בית מאהבי: עורי חרב על רעי נאם יהוה צבאות הכה את הרעה ותפוצנה הצאן והשבתי ידי על הצערים: והיה בכל הארץ נאם יהוה שני חלק בה יכרתו יגועו והשלישית יותר בה: והבאתי את השלישית באש וצרפתים כצרף הכסף ובחנתים כבחון הזהב הוא יקרא בשמי ואני אענה אמר עמי הוא ואמר יהוה אלהי:

כדויד ג' וסימ' נמסר בעמוס סימ' ו' • כאלהים ג' בקריאה וסימ' והייתם כאלהים יודעי טוב ורע • ובית דויד כאלהים • מי אל גדול כאלהים • אג"ך • מספר ג' בקריא' וסימ' כספר תמרורי' כי פתאם • מספד בית האצל הדדרמון בבקעת מגדון • וסי' תמריא ממיכין לרמוניא • לחטאת ו' פתחי' וסי' ויהי כדבר הזה לחטאת בית ירבעם • ביום ההוא יהיה מקור נפתח • ואתה תשמע השמים תניין דמלכים • ותליתאי • ואתה תשמע מן השמים תניינא דר"ה • ודבתריה ואתה תשמע השמים • אביהו ז' בקריאה וסי' וירד אביהו אל האשה • ויחר אפו ויעל בית אביהו • וירד אחיו וכל בית אביהו • ודקרהו אביהו • וישלח חירם מלך צור • ולחסה מן בני מרדי בנים שמרי הראש • ויחל שלמה לבנות וגו' אשר נראה לדוד אביהו • וסימן אתתא רגזת מן ביתא הזיא מלכא ודקרה ברישה:

יג

בהם ביום ההוא כדויד ובית דויד כאלהים כמלאך יי לפניהם: והיה ביום ההוא אבקש להשמיד את כל הגוים הבאים על ירושלם: ושפכתי על בית דויד ועל יושב ירושלם רוח חן ותחנונים והביטו אלי את אשר דקרו וספדו עליו כמספד על היחיד והמר עליו כהמר על הבכור: ביום ההוא יגדל המספד בירושלם כמספד הדדרמון בבקעת מגדון: וספדה הארץ משפחות משפחות לבד משפחת בית דויד לבד ונשיהם לבד משפחת בית נתן לבד ונשיהם לבד: משפחת בית לוי לבד ונשיהם לבד משפחת השמעי לבד ונשיהם לבד: כל המשפחות הנשארות משפחות לבד ונשיהם לבד: ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דויד ולישבי ירושלם לחטאת ולנדה: והיה ביום ההוא נאם יהוה צבאות אכרית את שמות העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד וגם את הנביאים את רוח הטמאה אעביר מן הארץ: והיה כי ינבא איש עוד ואמרו אליו אביו ואמו ילדיו לא תחיה כי שקר דברת בשם יהוה ודקרהו אביהו ואמו ילדיו בהנבאו: והיה ביום ההוא יבשו הנביאים איש מחזיונו בהנבאו ולא ילבשו אדרת שער למען כחשו: ואמר לא נביא אנכי עבד אדם אנכי כי אדמה מקנתי מנעורי: והיה אם ישאלו אותו מה המכות האלה בידיך והאמר אשר הכו בית מאהבי: עורי חרב על רעי נאם יהוה צבאות הכה את הרעה ותפוצנה הצאן והשבתי ידי על הצערים: והיה בכל הארץ נאם יהוה שני חלק בה יכרתו יגועו והשלישית יותר בה: והבאתי את השלישית באש וצרפתים כצרף הכסף ובחנתים כבחון הזהב הוא יקרא בשמי ואני אענה אמר עמי הוא ואמר יהוה אלהי:

לתת כחם: למען שיוכלו לכחש ויאמינו בהם בני אדם כי הם מרגלי עצמם בפני אדם שהם פרופי' ומכשים לדיקים וישרי' ולא ידברו כזב וכשיראו שלא יתקיימו נבואתם
יהיה להם בשת ויניחו ממעשיה' ומחזיקים ובמלבושיהם ויכחשו בנבואתם ויאמרו שמיכים נביאי' ולא נבאו מעולם שלא עובדי אדמה הם ולא יתעסקו בדברים אלו אלא
בעבודת האדמה ובמקנה ובקנין: ואמר יאמר לשואל אותו איה נבואתו ויכחש ויאמר לא נביא אני. הקנני למדני היו רועה מקנה ומתעסק בעבודת האדמה: ואמר
אם כן שאין אתה נביא מה המכות האלה שבין ידיך כי המכות הם סימן שהיית מתנבא ואביך ואמך הכוך ויסרוך שלא תתנבא: ואמר

בדיל לאלפא כדבין: וייסר לא
נביא אנא גבר פלח בארעא אנא
ארי אינשא אקנייני מזעירי: וייסר
ליה מה מתא האילין דאתאה
עלנא הלא בעובדי ידך וייסר יאות
לקינא בחובין דרחמנא: חרבא
ארגלאת על מלכאות שלטונא
חברייה דכותיה דדמי ליה אמר יי
צבאות קטול ית מלכא ויתבדרון
שלטוניא ואתיב ית מחת גבורתי על
תנינא: ויהי בכל ארעא אמר יי
תרין חולקין דבה ישתיצון יסופון
ותלתא ישתאר בה: ואעל ית
תלתא בעקא בכור דאשא
ואצרופינון כמא דצרפין ית כספא
ואבחרינון כמא דבחרין ית דהבא
הוא יצלי בשמי ואנא אקביל צלותיה
אמרית עמי הוא והוא יימר יי אלהי:
הא יומא דעתיד למיתי מן קדם יי
ויפלגון בית ישראל ניכסי עממיא
בגווך ירושלם: ואכנוש ית כל
עממיא לירושלם לאגחא קרבא
ותתכבש קרתא ויתבזון בתיא
ונשיא ישתכבן ויפוק פלגא דקרתא
בגלותא ושאר עמא לא יסתלק מן
קרתא: ויתגלי יי ויגיח קרבא
בעממיא האינון ביום אגחותיה קרב
על יומא דסוף: ויתגלי כגבורתיה בעידנא ההיא על טור זיתיא דעל אפי ירושלם
ממדנחא ויתבזע טור זיתיא מפלגיה

רש"י

ז' בסוכ' ה
אנכי איש עבד אדמה אנכי
כי אדם הקנני מנעורי: ואמר אליו
מה המכות האלה בין ידיך ואמר
אשר הכיתי בית מאהבי:
חרב עורי על רעי על גבר
עמיתי נאם יהוה צבאות הך את
הרועה ותפוצין הצאן והשבתי ידי
על הצערים: והיה בכל הארץ
נאם יהוה פי שנים בה יכרתו יגועו
והשלישית יותר בה: והבאתי את
השלישית באש וצרפתים כצרף את
הכסף ובחנתים כבחן את הזהב
הוא יקרא בשמי ואני אענה אתו
אמרתי עמי הוא והוא יאמר יהוה
אלהי:
הנה יום בא
ליהוה וחלק שללך בקרבך:
ואספתי את כל הגוים אל ירושלם
למלחמה ונלכדה העיר ונשסו
הבתים והנשים תשגלנה ויצא חצי
העיר בגולה והיתר העם לא יכרת
מן העיר: ויצא יהוה ונלחם בגוים
ההם כיום הלחמו ביום קרב:
ועמדו רגליו ביום ההוא על הר
הזיתים אשר על פני ירושלם
מקדם ונבקע הר הזיתים
מחציו

ז' בסוכ' כ' ויקין היה ל' ז' בסיפ' ת' מל' בנבי' ן בתי' ה' ותמ' ל' ובחיב כן ל' ותם ו' ל' ל' ותם כ' ל' ותם ל' ל' ותם ל' ל' ותם ל

מחציו • מלמעלה: מזרחה וימה • מן המזרח למערב כמו שמשיים והולך: ועד הני ההר לפונה וגומר • מציו הלפוני ימוס ממקומו וימשך לצד לפון וכן חציו נגבה לצד דרום ויהיה הגיא ביניהם רחבו למזרח וסופו למערב: ונסתם גיא הרי • יונתן תרגם ויסתתים גיא הרי לפי שירושל' הריס סביב לה ויש גיא בין הר שבצפון ובין הר הזיתים וכן בדרום וכשימשך חצי ההר הזיתים אצל הר שבצפונו יסתת' הגיא שהיה ביניהם וכן בדרום: כי יגיע • גובה גיא שהיה בין ההריס אל אצל אל גובה רחבי ההרי' שמכאן ומכאן וכן חברו מנחם עם מחבריה קרחתיך ופירשו לשון גובה: ונסתם • ברחותכם המופת הגדול הזה: כאשר נסתם מפני הרעש • וינועו אמות הסיפים ביום שנתנבא עוזיה: וכל קדושים • מלאכים: לא יהיה אור יקרות וקפאון • יונתן תרג' לא יהי נהורא מלהין עדי ונליד יהי נהורא לא יהיה אור נוגה כי יקרות וקפאון יהיה יקרות לשון כיקר כריס הוא כמין אור הנראה שחרית על ההריס וכלה והולך • וקפאון • קפוי וחשוך ועב בקרח שקופה ומגליד כמו וכגביגה תקפיאני: והיה יום אחד • והיה הדבר הזה יום אחד מיומו של הב"ה הוא היו' יודע שהו' להבכ' יעשו של הב"ה: לא יום ולא לילה • לא אור נוגה כאור של עולם הבא שנאמ' ואור החמה יהיה שבעתים כאור וגו' ולא לילה ולא עת של ערה כגרת שיעבוד המלכיו' שמקדם שימות המשיח יהיו ואין בהם שיעבוד: והיה לעת ערב • קודם שיגמרו אלף שנה יהיה אור הנוגה וכל הטוב האמו' על ישראל וכן ת"י לא כנהור יומא ולא כקבל ליליא: והיה ביום ההוא • כשיבקע הר הזיתים מן המזרח למערב יצאו מים חיים מירושלם וילכו למזרח דרך אותה בקיעה עד הים הקדמוני שהוא למזרחו של עולם קדמ' וחציו יפנה למערב אל ים המערבי הוא המעיין שביבא יואל ומעיין מבית יי' ולא הוא הנחל שביבא יחזקאל וימד אלף ויעבירני במים וגומ': יהיה יי' אחד • שכל הרשעים יעזבו הבליהם נמצא שאין עמו אל נכר: ושמו אחד • שיהא שמו נזכר בפי כולם: יסוב כל הארץ • יהפך להיות כל הארץ כערבה ישפלו ההריס ויהי כל העולם כולו מישור וירושלם הר כדי שתראה גבוה על הכל: מגבע לרימון נגב ירושלם • שנינו בתוספת דסוטה נגב ירושלם מישור הוא וגבע רימון מרשין וקרקסין וכן פתרונו מגבע לרימון שהוא מקום הריס משם יתחילו להיות נהפכין לערבה ולמישור ויהיו דומין לנגב ירושלם שהוא מישור: ורמ' • מחיך שכל סביבם מישור תראה היא גבוה: ויישבה

אבן עזרא

ונסתם • אל אצל • שם מקום ויונתן בן עוזיאל תירגם ונסתם גיא הרי ויסתתים וכל אנשי מזרח קורחי' ונסת' כמו נעתם מרן והנה רעש גדול יהיה וטעם וכא אז תבא השכינה והקדושי' שהם המלאכים ותשכן בירושלם וזהו פי' עמך עם ירושלם כי עמם ידבר תחלת הפרשה: והיה • לא יהיה • ישרת בעבור אחרת ומלת יקרות תואר והמתואר הם עבות אבכה לא יהיה אור ולא יהי' עבות יקרות וקפאון דבר עב כדרך לא יום ולא לילה: והיה • לא ידעו בני האדם בבואו יום השם אם יום הוא או לילה וסמוך לערב יתברר זה והמפרשי' אותו דרך משל על הגלות והישועה איננו נכון רק הוא כמשמעו: והיה • זה אות לעתיד ובעבור זה נבקע ההר בעבור שנבקע ההר מחציו יצאו מים חיים דרך הגיא ולא יעכבם מעתה ההר כי יבקע: והיה • למלך • ישרת בעבור המלה האחרת וככה הוא ביום ההוא יהיה יי' למלך אחד: ושמו אחד • הוא השם הנכבד הנודע על יד משה עבדו ויקרא בפי כל בכתבו: יסוב • הישוב • אל"ף ורא"ה נוסף ומלאנו אל"ף נוספת בתמלע המלה והאזניחו נהרות אז היא תחת אות הכפל כמו אשר בזאו נהריס: ויישבו

מחציו מזרחה וימה • ממזרח למערב יבקע ההר כולו חציו לצפון והציו לדרום ויהיה ביניהם גיא גדול מאד: ומס • יסור • כלומר שיסור ויעתק חצי ההר מן מקומו לצד צפון וחציו לצד דרום והגיא ביניהם • וכן הרגם יונתן ומס ויתלש ומשל המות הזה שיבקעו הגויים הבאים על ירושלם ויפלו הנה והנה: ונסתם גיא הרי • כשיבקע ההר יגוסו מפני קול הרעש • ויגוסו אל גיא הרי • כי יגיע גיא הריס אל אצל • כי הגיא שיעשה בבקעה ההיא יאחר ויגיע אל אצל והוא שם מקום כלומר חוץ להריס תהי' הבקיעה ההיא עד אצל וינוסו שם שיחשבו להגלל חוץ להריס וימצאו שם גיא כמו כן הרי כמו הריס • וכן תצילי ידי כמו ידיס • וקרא לו חלוני כמו חלונים וחפופי שת כמו חפופים • והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל כאשר נסת' • רוצה לומר נסו אבותיכ' וכן ואותנו הוציא משם והדומים להם: מפני הרעש • אמרו כי שאמר בישעיה וינוע אמו' הספי' אז היה הרעש וזה הוא שאמר בתחל' עמוס שנתי' לפני הרעש: ובא ה' אלהי • אז יבא השם אלהי כמו שאמר ולא ה' כמו שפירש כל קדושי' עמך כמו וכל קדושי' • וכן שמש ירח • ראודן שמעון • מלך שריס • והדומים להם • ורוצה לומר קדושים מלאכי' על דרך כי מלאכיו יצוה לך. שמה הנחת ה' נבוריך • ועשה עמך כנגד ירושלם כמו שאמר בתחל' הפרשה בקרבך • ויונתן תרגם עמך עמיה כמו עמו • והחכם הגדול הרמב"ם ז"ל פירש הענין על ההבטח' הטובה אשר הבטיח את ישראל ע"י נביאיו הקדושי' • ופי' ובא ה' אלהי ע"י כל הקדושי' עמך המדבריס לישראל • ויונתן תרגם ונסתם תחלת הפסוק והסתתם דומ' שהיה קורא ונסתם • בשקל כי נכתם עונך • וכן נמצא במקצת הספריס • ואמר כי כן קורמים אנשי מזרח ונסתם • ואם הקריאה כן יהיה פירוש כן כי אחרי שיבקע הר הזתים יסתם אחר שעה או שעות או יום או יומים וזה יהיה יותר אות גדול שיסתם אחר שיבקע כי הרעש הנמצא בעולם שתבקע הארץ ממנו לא חסתם אחר כן • וכן היה בקיעת הארץ לקרח ולעדתו שנסתמה הארץ אחר שנבקעה כמו שאמר ותכס עליהם הארץ וזה היה אות גדול • ופי' כי יגיע גיא הריס אל אצל העמק שנעשה בין שני חציו ההר כשיסתם יגיע סתומו אל המקום הגבוה שבהר שלא תאמר שיסתם חציו או שני חלקיו אל כולו יסת' עד המקו' הגבוה שבהר ואצל • ענינו גבוה • כמו ואל אצילי בני ישראל שענינו גדולי ישראל ומה שאמר הרי' והר הזתי' הוא הר אחר לפי שבבקיעתו נעשה שניס: והיה ביו' ההוא ביו' שזכר שיהיה בו האות יהיה זה הענין שלא יהיה אור יקרות וקפאון • ופי' על דרך משל שלא יהיה אור היום ההוא בהיר והוא אור יקרות כמו וירח יקר הולך ולא אור קפאון והוא קפוא ועבה שהוא כמו חשך • ופי' שלא יהיה היום ההוא כלו' לא כאור ולא כחשך כלומר לא ברוחה ולא בצרה כי שתיה' יהיו בו • וכן אמר אחריו לא יום ולא לילה ויונתן תרגם לא יהא נהורא אלהין עדי ונליד: והיה יום אחד • אותו היום יהיה יום מיוחד לה' שיודע בו בגבורותיו ובנפלאותיו שיעשה באותו היום: לא יום ולא לילה • לא יהיה כולו יום ולא כולו לילה כלומר לא יהיה כלו צרה ולא כלה רוחה • והיה לעת ערב יהיה אור • לעת הצרה הגדולה שילא העיר בגולה אז ויצא ה' ונלחם בגויים ההם: ויהיה • מים חיים • הוא שנאמר בנבואת יואל ומעין מבית ה' יצא וגו' • והוא שנאמר בנבואת יחזקאל והנה מים מפכים • ונאמר שם והיו לנחל גדול הכל כמו שכתוב שם • הקדמוני המזרחי האחרון • המערבי • הוא שנא' בנבואת יחזקאל ובאו הימה אל הים בקין ובחורף יהיה מוצאם שלא ייבשו אלה הנחלים ולא יכזבו מימיהם • וי"ת בקייטא ובסיתוא יהון נפקין • וכתב החכם רבי אברהם א"ע ז"ל כי זכר קין וחורף לפי שהם תקופות יבשות כי ימי הקין הם חמים ויבשים וימי החורף קרים ולחים ובאלה הימים יחסרו הנהרות: והיה ה' למלך • כשיראו הגויים הבאים על ירושלם אלה הנפלאות הנזכרו' יכירו כי ה' הוא המולך על כל הארץ ומשניח בתחתוני' ועושה בהם כרצונו והטבעי' הופך לעשות רצון יראיו כי הכל מעשה ידיו: ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד • שיכירו כי ה' אחד ואין אלוה מבלעדו • וכן שמו יהיה אחד שלא יזכרו בשם אלוה אחר בעולם אלא שמו לבדו יזכרו כמו שכתוב למעלה והיה ביום ההוא נאם ה' נבאות אכרי' את שמות העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד • והחכם ר' אברהם בן עזרא ז"ל פירשו בשם המפורש שהוא שם בן ארבע אותיות • וכן כתב ושמו אחד הוא השם הנכבד הנודע על ידי משה רבינו עליו השלום ויקרא אז בפי הכל ככתיבתו • וכן החכם הגדול הר"ר משה ז"ל פירשו בשם המפורש כי כל השמות המיוחסים לאל ית' הם שמות נגזרים אם לפי יחס הפעולות אליו או לפי ההיסרה לשלמותו • וכאשר רבו אלה השמות הנגזרים משבו קצת בני אדם שיש לי' ית' תאריס רבים כמספר הפעולות אשר נגזרו השמו' מהם ולזה ייעד בהגיע לבני אדם השנה שתתיר מהם זה הספק • ואמר ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד • ר"ל שכמו שהוא אחד כן יקרא אז בשם אחד לבד והוא המורה על העלם לבד לא שהוא נגזר • וכן ת"י ותתגלי מלכותא דה' ונומר: יסוב כל הארץ כערבה • כל הארץ סביב ירושלם שהיא עתה הריס כמו שאמר ירושלם הריס סביב לה תהיה אז מישור כערבה והיא תרוס ותגביה על כל הארץ • אע"פ שעתה נ"כ היא גבוה מכל ארץ ישראל מפני ההריס שהם סביב לה היום לא תראה גבוהים כל כך • אבל בלותו הזמן שתהיה כל הארץ סביבותיה ארץ מישור תראה גבהותה שאמר בגבהות יעשיה יהיה הר בית ה' נכון בראש ההריס ונשא מגבעות ואע"פ שפירשו שם נשא בגדולה ובמעלה הכל יהיה זה וזה • מגבע לרמון • משם יחל המישור • נגב ירושלם • לדרום ירושלם ורא"ה • בתנועת האלף והוא במקום וי"ו ופי"ן הפעל • באל"ף וקאם שאון • אלא שהא"לף ההיא היא נחה • ופי' ורא"ה כמו שכתבנו שתהיה רמה וגבוה על כל הארץ: ויישבה

מחציו מזרחה וימה • ממזרח למערב יבקע ההר כולו חציו לצפון והציו לדרום ויהיה ביניהם גיא גדול מאד: ומס • יסור • כלומר שיסור ויעתק חצי ההר מן מקומו לצד צפון וחציו לצד דרום והגיא ביניהם • וכן הרגם יונתן ומס ויתלש ומשל המות הזה שיבקעו הגויים הבאים על ירושלם ויפלו הנה והנה: ונסתם גיא הרי • כשיבקע ההר יגוסו מפני קול הרעש • ויגוסו אל גיא הרי • כי יגיע גיא הריס אל אצל • כי הגיא שיעשה בבקעה ההיא יאחר ויגיע אל אצל והוא שם מקום כלומר חוץ להריס תהי' הבקיעה ההיא עד אצל וינוסו שם שיחשבו להגלל חוץ להריס וימצאו שם גיא כמו כן הרי כמו הריס • וכן תצילי ידי כמו ידיס • וקרא לו חלוני כמו חלונים וחפופי שת כמו חפופים • והדומים להם כמו שכתבנו בספר מכלל כאשר נסת' • רוצה לומר נסו אבותיכ' וכן ואותנו הוציא משם והדומים להם: מפני הרעש • אמרו כי שאמר בישעיה וינוע אמו' הספי' אז היה הרעש וזה הוא שאמר בתחל' עמוס שנתי' לפני הרעש: ובא ה' אלהי • אז יבא השם אלהי כמו שאמר ולא ה' כמו שפירש כל קדושי' עמך כמו וכל קדושי' • וכן שמש ירח • ראודן שמעון • מלך שריס • והדומים להם • ורוצה לומר קדושים מלאכי' על דרך כי מלאכיו יצוה לך. שמה הנחת ה' נבוריך • ועשה עמך כנגד ירושלם כמו שאמר בתחל' הפרשה בקרבך • ויונתן תרגם עמך עמיה כמו עמו • והחכם הגדול הרמב"ם ז"ל פירש הענין על ההבטח' הטובה אשר הבטיח את ישראל ע"י נביאיו הקדושי' • ופי' ובא ה' אלהי ע"י כל הקדושי' עמך המדבריס לישראל • ויונתן תרגם ונסתם תחלת הפסוק והסתתם דומ' שהיה קורא ונסתם • בשקל כי נכתם עונך • וכן נמצא במקצת הספריס • ואמר כי כן קורמים אנשי מזרח ונסתם • ואם הקריאה כן יהיה פירוש כן כי אחרי שיבקע הר הזתים יסתם אחר שעה או שעות או יום או יומים וזה יהיה יותר אות גדול שיסתם אחר שיבקע כי הרעש הנמצא בעולם שתבקע הארץ ממנו לא חסתם אחר כן • וכן היה בקיעת הארץ לקרח ולעדתו שנסתמה הארץ אחר שנבקעה כמו שאמר ותכס עליהם הארץ וזה היה אות גדול • ופי' כי יגיע גיא הריס אל אצל העמק שנעשה בין שני חציו ההר כשיסתם יגיע סתומו אל המקום הגבוה שבהר שלא תאמר שיסתם חציו או שני חלקיו אל כולו יסת' עד המקו' הגבוה שבהר ואצל • ענינו גבוה • כמו ואל אצילי בני ישראל שענינו גדולי ישראל ומה שאמר הרי' והר הזתי' הוא הר אחר לפי שבבקיעתו נעשה שניס: והיה ביו' ההוא ביו' שזכר שיהיה בו האות יהיה זה הענין שלא יהיה אור יקרות וקפאון • ופי' על דרך משל שלא יהיה אור היום ההוא בהיר והוא אור יקרות כמו וירח יקר הולך ולא אור קפאון והוא קפוא ועבה שהוא כמו חשך • ופי' שלא יהיה היום ההוא כלו' לא כאור ולא כחשך כלומר לא ברוחה ולא בצרה כי שתיה' יהיו בו • וכן אמר אחריו לא יום ולא לילה ויונתן תרגם לא יהא נהורא אלהין עדי ונליד: והיה יום אחד • אותו היום יהיה יום מיוחד לה' שיודע בו בגבורותיו ובנפלאותיו שיעשה באותו היום: לא יום ולא לילה • לא יהיה כולו יום ולא כולו לילה כלומר לא יהיה כלו צרה ולא כלה רוחה • והיה לעת ערב יהיה אור • לעת הצרה הגדולה שילא העיר בגולה אז ויצא ה' ונלחם בגויים ההם: ויהיה • מים חיים • הוא שנאמר בנבואת יואל ומעין מבית ה' יצא וגו' • והוא שנאמר בנבואת יחזקאל והנה מים מפכים • ונאמר שם והיו לנחל גדול הכל כמו שכתוב שם • הקדמוני המזרחי האחרון • המערבי • הוא שנא' בנבואת יחזקאל ובאו הימה אל הים בקין ובחורף יהיה מוצאם שלא ייבשו אלה הנחלים ולא יכזבו מימיהם • וי"ת בקייטא ובסיתוא יהון נפקין • וכתב החכם רבי אברהם א"ע ז"ל כי זכר קין וחורף לפי שהם תקופות יבשות כי ימי הקין הם חמים ויבשים וימי החורף קרים ולחים ובאלה הימים יחסרו הנהרות: והיה ה' למלך • כשיראו הגויים הבאים על ירושלם אלה הנפלאות הנזכרו' יכירו כי ה' הוא המולך על כל הארץ ומשניח בתחתוני' ועושה בהם כרצונו והטבעי' הופך לעשות רצון יראיו כי הכל מעשה ידיו: ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד • שיכירו כי ה' אחד ואין אלוה מבלעדו • וכן שמו יהיה אחד שלא יזכרו בשם אלוה אחר בעולם אלא שמו לבדו יזכרו כמו שכתוב למעלה והיה ביום ההוא נאם ה' נבאות אכרי' את שמות העצבים מן הארץ ולא יזכרו עוד • והחכם ר' אברהם בן עזרא ז"ל פירשו בשם המפורש שהוא שם בן ארבע אותיות • וכן כתב ושמו אחד הוא השם הנכבד הנודע על ידי משה רבינו עליו השלום ויקרא אז בפי הכל ככתיבתו • וכן החכם הגדול הר"ר משה ז"ל פירשו בשם המפורש כי כל השמות המיוחסים לאל ית' הם שמות נגזרים אם לפי יחס הפעולות אליו או לפי ההיסרה לשלמותו • וכאשר רבו אלה השמות הנגזרים משבו קצת בני אדם שיש לי' ית' תאריס רבים כמספר הפעולות אשר נגזרו השמו' מהם ולזה ייעד בהגיע לבני אדם השנה שתתיר מהם זה הספק • ואמר ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד • ר"ל שכמו שהוא אחד כן יקרא אז בשם אחד לבד והוא המורה על העלם לבד לא שהוא נגזר • וכן ת"י ותתגלי מלכותא דה' ונומר: יסוב כל הארץ כערבה • כל הארץ סביב ירושלם שהיא עתה הריס כמו שאמר ירושלם הריס סביב לה תהיה אז מישור כערבה והיא תרוס ותגביה על כל הארץ • אע"פ שעתה נ"כ היא גבוה מכל ארץ ישראל מפני ההריס שהם סביב לה היום לא תראה גבהותם כל כך • אבל בלותו הזמן שתהיה כל הארץ סביבותיה ארץ מישור תראה גבהותה שאמר בגבהות יעשיה יהיה הר בית ה' נכון בראש ההריס ונשא מגבעות ואע"פ שפירשו שם נשא בגדולה ובמעלה הכל יהיה זה וזה • מגבע לרמון • משם יחל המישור • נגב ירושלם • לדרום ירושלם ורא"ה • בתנועת האלף והוא במקום וי"ו ופי"ן הפעל • באל"ף וקאם שאון • אלא שהא"לף ההיא היא נחה • ופי' ורא"ה כמו שכתבנו שתהיה רמה וגבוה על כל הארץ: ויישבה

לא של יקרות וקפאון מעורב כי אמנם זה החערובת יהיה יום אחד בלבד שהוא יום מלחמת ה' על גוג • והיה לעת ערב שיחשך אור מלכות האומות מ"ה: יהיה אור • ממלכי ישראל שיגלה משיחנו: מים חיים • לאמור ביהזקאל והיה פריו למאכל ועלהו להרופה כענין עץ החיים לאדם הראשון • למלך על כל הארץ • שיסיר שולטן האומות מ"ה ושריהם • ה"יא • שיכירו שהוא יחיד כמין מציאותו • ושמו א' שיתנהג במדת רחמי' בלבד ושמו זה יסוד בכל הארץ כמו שיהיה בערבה מנגב ובו' בהם גבולי ירושלים: וזאת

מלאת תהיה המגפה בהמורה לעיל. יחזיקו איש יד רעהו. לעזרו שלא יפול. ועלתה ידו. שיכשל גם העוזר. ויחזק יד חבירו להעזר מן הכפילה פתאומית. למלך ה' צבאות. מלכו של ה' צבאות הוא מסיחנו שיגלה במפלת גוג. חג הסכות. המורה כי בסכות הושבתי בלתי ירלת הלומות שיבאו עליהם לחורות שכן יעשה ליתת תשיחנו שלא יעטרכו לחומות עיר ולמבצרים כחמרו פרצות [illegible] ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה:

סליק ספר זכריה

ויושבו תחתיה. במקומה. תהיה שלא שתאריך ותרחב. שער הפנים. הוא שם בגבולו ירמיה. שער הפנ' ומגדל חננאל נזכר גם כן שם. יקבי המלך. מן גורן ויקב וידועים הם שלא יהרס. וזאת תהיה המגפה אשר יגוף ה'. המק בשרו. זהו נפול האחרי. והו' עומד על רגליו. שלא יהיה מתוך החולי שלא בעוד שהו' עומד על רגליו ימסו בשרו ואחריו: ביום ההוא. ועלתה ידו על יד רעהו. תפסק ידו כשיחזיק ביד רעהו כמו שאחר המק בשרו וכן כעלו' גדיש בעתו. ותעל שכבת הטל. ועריה עלה. זכן תרג' יומתן ותתליש ידיה על ידא דחבריה: וגם יהוד'. פי' גם יהוד' שכאו עם הגויים ונלחמו עמהם בירושלם כשיראו המגפ' שיעלה ה' בהם יאספו חילם זהב וכסף בגדי' כמו שמת' וחכלו על ימין ועל שמאל. ומה שמת' ואסף רוגה לומר יאסוף על ידם תחלה ואחר כך יגאו יושבי ירושלם ויבזו גם הם. ויונתן תרג' אף דבית יהוד' וגו': והיה כל הנותר. הנותרים הם שהשיבו אל לבם במלחמה ההיא ושבו אל ה' בכל לבם. למלך ה' צבאות. שהם הכירוהו למלך על כל הארץ. את חג הסכו'. לפי שבאותו זמן תהי' המלחמ' וירלו נפלאו הכורח ית' ויבאו מדי שנה בשנה לזכרון אותו היום: והיה. ולא עליה' יהיה הגשם על המר' שלא יעלו ויושבי' אותה שנה לא ירד עליהם המטר: ואם משפחת מצרים ולא עליהם. והם לא ירד עליה' מטר כל השני' ולא יצטרכו למטר. אם כן מה יהיה עונשם תהיה עליהם המגפה אשר יגוף ה' את כל הגויים שבאו על ירושלם כמו שמת' המק בשרו. אשר לא יעלו לחוג. בעבור שלא יעלו בני מצרים לחוג את חג הסוכות יהיה להם זה העונש שתהיה בהם המגפ'. ויונתן תרגם ולא עליהון יסק גילו' ברם עליהון תהא מחתא דיתחי ה' וכו': זאת תהיה חטאת מצרים וחטאת כל הגויים. חטא' מצרים המגפה וחטאת כל הגויים המטר שלא ירד עליהם כמו שנזכר. חטאת. פירש עונש כלומר עונש החטאת. ועל זה הדרך כי לא שלם עון האמרי. רוצה לומר עונש העון. ותרגם יונתן פורענות: ביום ההוא יהיה על מצילות הסוס קדש לה'. מצילות הם שתולים בלוארי הסוסי' והם מקשקשים. אותם המצילות יהיו קדש לה' שיעשו מהם סירות לבשל בהם בבית המקדש. ואלה הסוסים. יש מפרשים שהם הסוסים שימותו במגפה כמו שאמר. ויש מפרשים סוסי העולים שהיה בשנה לחוג את חג הסכות שיקדישו מצילות סוסיהם לעשות מהם סירות לבשל בהם בבית המקדש. ופירוש על מצילות באלו כתוב ומפותח עליהם קדש לה' כן יהיו נודעים כי הם קדש ולא יקח אדם מהם לעצמו אפילו אחת. ובדברי רז"ל מאי על מצילות הסוס. אמר רבי יהושע בן לוי עתיד הקדוש ברוך הוא להושיף על ארץ ישראל עד שעה שהסוס רץ ומגל. פירוש עד מצי היום שעושה הסוס לא לעצמו מתחתיו. ורבי אליעזר אמר מצלות שתולין לסוס בין עיניו יהיו קדש לה': והיה הסירות בבית ה' כמזרקים. פי' רבים כמזרקים וכן תרגם יונתן סגיאין כמזרקיא כמו שיהיו רבים המזרקים בבית ה' לזרוק בהם הדם כי הזובחים יהיו רבים. כי כל הבאים לחוג יביאו זבחים: והיה

ולשונו ז' מל' וסימן כמס' רבת': ההמה י"ב וסימ' נמסר בסדר בהעלותך ובירמי' י"ד: אל ירוש' י"ג וסימ' בשנה התשיעית לצדקיהו. נביאי ישר' הנבאים. אף כי ארבעת שפטי הרעים. בן אדם שים פניך אל ירוש' בן אדם כתב לך את שם היום. ואספתי את כל הגוים אל ירוש' והיה אשר לא יעלה מאת משפחו'. ויקל דוד את כל שרי ישר'. אז יקהל שלמה דר"ה. וישבו כל איש יהודה אל ירושלם: ויפצו ביהוד' ויקבצו הלוים ושמעיה הנביא בא. וכל עזרא דבו':

אבן עזרא

ויושבו בה. לבטח עם השבינה אז יבא משיח בן דוד כאשר יפרש: וחלת. שב לפרש מה היא המלחמה שילחם השם עם הגויים שהוליאו מני העיר בגולה: המק בשרו. הפועל מהבניין הכבד בגין כבד כל מלות הבאות בלשון הפעיל והבאות בלשון דבר שבר יקרא בגין הדגוש. תמקנה. מבנין נפעל ושניהם מפעלי הספל והעד ימקו בעונ' כמו וימסו אסוריו: והיה. ועלתה. כמשמעו אז כמו ונכרתה וכבה יצעי עלה הכרת ופסק: וגם יהודה. הם יתר הגוים שנשארו תעשה מלחמה בירושלם עם האויב להכרית זכרו אז ימצאו מנשי ירושלם זהב וכסף ובגדים מאוספי' והנה נטשם ואספתי את כל הגויים בירושלם: וכן תהיה מגפת הסוס. המק בשרו ועיניו: והיה בל הנותר. זהו השלישית שהזכיר בעבור שאמר למלך בשוא תחת הלמ"ד אלא נפתח הלמ"ד נראה כי הוא סמוך והטעם למלך הסם הזה המשיח כדרך ואני נסכתי את עיני ויעזב את עבדיו והאבן הזאת ואין יכולת באדם לפרש זאת בלשון אחרת כי לא ימצא זה הלשון כי אם בלשון ישמעאל וכמוהו ביום השלישי ויעל אברהם כאשר העתיקו חכמי' להזכיר גבורות בשמים ולבקש רחמים עליה': ואם. הזכיר משפחת מצרים בעבור שלא ירד שם גשם לעולם בי היאור ישקה אדמתם ולא יפוסו אם לא עליהם יהיה הגשם אף על פי שלא יאמרו לעצירת הגשם מפני היאור תבוא עליהם מגפת כל העמים: ולא עליהם. יהיה הגשם פורענות תבוא לאשר לא יעלה ותלת עליהם תשרת בעבור אחרת עליהם תהיה המגפה המק בשרו: זאת. חטאת. עונש כמו מחטאת סדום: וחטאת אל הגויים. שיהיה להם נהרות שיקו אדמתם לא יגלו מן המגפה גם אני אחרי אמרו ככה: ביום. מצלות. מגזרת תצלינה צלצלי' תלוים בצואר הסוסי' העולים לחוג יעשו הכהנים מהם סירו' לבשל בהם ויהיו רבים כמזרקים לפני המזבח לזרוק הדם: והיה

וישבו תחתיה. במקומה: עד שער הפינים ומגדל חננאל. גם הוא במקומו ומשם ימשך חרב העיר עד יקבי המלך ת"י שיחי דמלכ' פיסי'ין בלע"ז כמו שימין ומערות וכן כל יקבים שבמקרא לשון שיחין הם בור. שלפני הגת שיין זב לתוכו ומדרש אגדה יקבי המלך יש אוקינוס שמגיע ירושלם עד סוף כל העולי' יקבי' שחלכם מלך מלכי המלכים: ואחר לא תהיה. העיר עוד: המק בשרו והו' עומד זה כי פול אחרי': תהיה מהומת יי' בהם. לערבב חכמת' להפכה לפנמו: והחזיקו איש ביד רעהו. יאחז בו להורגו ונלת' ידו כל דאלים גבר: וגם יהודה. על כרחה תלחם על ירושלם: במגפה הזאת המפורסת למעלה המק בשרו: את חג הסוכו' כמו שפירשו רז"ל במסכ' ע"ח מנו קלה יש לי וסוכ' שמה כדאית' בשמעתא דאסוכ': הגשם. בשמים ממש להלחיץ פירות אדלם ומה ראה לגזור עליה' עצירת גשמי' לפי שמצות החג על הגשמי' הם אחרבע מיני שבולב וכיסוך המי' לרגות על המים על שהחג. אמן גשמי שמה הוא ואו המפקפקי' בחג הסוכו' לא' עליה' היה הגשם כך למדתי בתוספת' דסוכה: והם משפחה מצרי' לא תעלה והם אין צריכי' לגשמים שגילום עולה ומשקה אותם: ולא עליהם. תהיה הגשם שלהם כלומר לא ישקה אותם נילום וכן תרגם יונתן לא עליהון יסק גילו: תהיה המגפה. שלא רעב. אשר יגוף יי'. זאת תהיה עונש מצרים ועונש כל הגויים כמו שאמר לא עליהם יהיה הגשם: על מצילו' הסוס על הנקיבו' שתולין לסוס לנוי בין עיניו אף אותן יקדישו לעשו כלי שרת למזרקי' לדם ולסירו' לבשל בשר זבחים לריח: והיה. הסירות שהם היו לדמן אף הם יהיו של זהב ושל כסף כמזרקי' אשר לפני המזבח מצילות הסוס עונטי' ביר בלע"ז: ולא

רשי

ויושבה תחתיה. במקומה: עד שער הפינים ומגדל חננאל. גם הוא במקומו ומשם ימשך חרב העיר עד יקבי המלך ת"י שיחי דמלכ' פיסי'ין בלע"ז כמו שימין ומערות וכן כל יקבים שבמקרא לשון שיחין הם בור. שלפני הגת שיין זב לתוכו ומדרש אגדה יקבי המלך יש אוקינוס שמגיע ירושלם עד סוף כל העולי' יקבי' שחלכם מלך מלכי המלכים: ואחר לא תהיה. העיר עוד: המק בשרו והו' עומד זה כי פול אחרי': תהיה מהומת יי' בהם. לערבב חכמת' להפכה לפנמו: והחזיקו איש ביד רעהו. יאחז בו להורגו ונלת' ידו כל דאלים גבר: וגם יהודה. על כרחה תלחם על ירושלם: במגפה הזאת המפורסת למעלה המק בשרו: את חג הסוכו' כמו שפירשו רז"ל במסכ' ע"ח מנו קלה יש לי וסוכ' שמה כדאית' בשמעתא דאסוכ': הגשם. בשמים ממש להלחיץ פירות אדלם ומה ראה לגזור עליה' עצירת גשמי' לפי שמצות החג על הגשמי' הם אחרבע מיני שבולב וכיסוך המי' לרגות על המים על שהחג. אמן גשמי שמה הוא ואו המפקפקי' בחג הסוכו' לא' עליה' היה הגשם כך למדתי בתוספת' דסוכה: והם משפחה מצרי' לא תעלה והם אין צריכי' לגשמים שגילום עולה ומשקה אותם: ולא עליהם. תהיה הגשם שלהם כלומר לא ישקה אותם נילום וכן תרגם יונתן לא עליהון יסק גילו: תהיה המגפה. שלא רעב. אשר יגוף יי'. זאת תהיה עונש מצרים ועונש כל הגויים כמו שאמר לא עליהם יהיה הגשם: על מצילו' הסוס על הנקיבו' שתולין לסוס לנוי בין עיניו אף אותן יקדישו לעשו כלי שרת למזרקי' לדם ולסירו' לבשל בשר זבחים לריח: והיה. הסירות שהם היו לדמן אף הם יהיו של זהב ושל כסף כמזרקי' אשר לפני המזבח מצילות הסוס עונטי' ביר בלע"ז: ולא

והיה · עוד ירבו הסירות לרוב הזובחים כי לא יספיקו להם אותם שיהיו בבית המקדש אלא כל סיר בירושלם וביהודה יהיו קדש לה' לבשל בהם זבחי שלמים וכשיבואו הגויים הזובחים יקחו מהם ובשלו בהם · ולא יהיה כנעני עוד · ת"י ולא יהא עביד תגרא עוד · כמו כנעניה נכבדי ארץ שפי' כוהריה : כלומר לא יצטרך בית ה' עוד לסחור שימכור שם סירות אז נחשת לעשות מהם סירות כי רבים יהיו המתנדבים המקדישים : ומאז"ל פירש כי על הנבעוניים אמר שהיו חוטבי עצים ושואבי מים בבית המקדש לא יהיו שם עוד כי מגדולי הגויים יהיו עובדי הכהנים · וכן פי' וגם מהם אקח לכהנים וללוים :

רש"י

ולא יהיה כנעני · לא יצטרכו לסחור' כמו כנעניה נכבדי ארץ ד"א אין כאן עני :

ספר מלאכי

משא דבר יי' פ' ור פור"ט בלע"ז דבר הנמסר לתלמידי לשאת אותו אל בני ישראל : ביד מלאכי · כבר היה מסור בידו זה ימי' רבים מכאן ד"ר רבותי' בברייתא דמכילת' בכל הנביאי' עמדו על הר סיני ושם נמסרו להם הנבואות וכן ישעיה אומר מעת היותה שם אני ועתה יי' אלהים שלחני : ואהב את יעקב · לתת לו את ארץ ממלכה בני בנותיו אל ארץ שלכון כל בניות הגויים בה : ואת עשו שנאתי · לדוחפו אל ארץ מפני יעקב אחיו ובגוהג שבעולם מי שיש לו שני בנים לבכור הוא בורר לו מנה יפה : ואשים הריו שממה · מיגן דומין להרי ישראל : לתנות מדבר · מעון תנים : כי תאמר אדום רוששנו · ושם אמר אדום מתחילתו רשים היינו אחל מעתה שהעשרנו מביזת ירושלם נשוב ונבנה חרבות שלנו : כה אמר יי' וגו' · יגדל יי' מעל לגבול ישראל · ירא' גדולתו מעל לגבולנו להודיע כי אנחנו עמו ו"ת יסגא יקרא דיי' ואפתי ית תחום ארעא דישראל : בן · יש עליו לכבד אב וכן עבד אדוניו ואתם קרויין בני ועבדי ועתה אם אב אני איה כבודי : אמר יי צבאות לכם · אתם הכהני' הבוזים את שמי : ואמרתם במה בזינו כלו' ידעתי שתאמרו לי במה בזינו · הרי הבזיון מגיעי' על מזבחי וגו' : ואמרתם · כלו' ואם תאמרון : במה גאלנוך · גאלנו לך את לחם מזבחך אני משיב לכם בזאת גאלתם אותי באמרכם שולחן יי' נבזה הוא בוזים היו לחלוק אים כאחיו במנחות ובקדשים ואומר מאחר שהוא אסור לנו לחלוק מנת' כנגד מנת' וזבח כנגד זבח טורח ועמל הוא לחלוק כל מנחה ומנחה בשביל כזית או כפול המגיע לכל אחד ואחד : אין רע · וכי אין דבר זה רע : ועתה

בוזי
ג' חד כתי' ר"ל
פחד כתי' יי"ל
ואינון ו' זוגין
בפיין

אבן עזרא

והיה · כנעני סוחר וטעם שלא ימכר אחד מן הסירות והמפרש כנעני ממש אין לו טע' כי זאת המשפחה אינה ידועה היום והנה כל אלה הפרשיות שהם בסוף זה הספר הן לעתיד והאומ' כי בבר עבר ירמו המי' המייס היולאים מירוש' בקין ובחורף:

ספר מלאכי

רש אומרי' שהוא עזרי ולפי דעתי שהו' שמו כאשר הוא כתוב והוא סוף הנביאים ובעבור זה הזהיר זכרו תור' משה עבדי כי במזתו נפסקה הנבואה מישראל : משא · נבואה והאומ' כי על ישראל התנבא טרם גלו אשור' כי לא היה בבי' שני לא דיבר נבואה כי הנה בעזרא ויעשו בני יש' ראם רובם יהודה ובנימן ועוד כתו' כי חלל יהוד' קדש יי' אשר אהב ובעל בת אל נכר וזהו דבר נשי' נכריו' שכתו' בעזר' ועוד שאת' על אדוש ואשים את הריו שממה וזה היה אחר חרבן ירו' : הטע' בני אב אח' אמים היו עשו ויעקב ואני נשבעתי כי בריתי אקיים את ישחק ואני אהבתי יעקב ונתתי לו את ארץ כנען שנשבעתי לאבותיו לתת לזרעם וגרשתי עשו מארץ השם ונתתי לו הר שעיר בעבור כבוד אביו ובעבור רשעו שמתי הריו שממה וכן קראוהו גבול רשעה והנה אתם בני יעקב הנה שבת' אל ארץ הברית : לתנות מדבר · תנות נקבות תנים זכרים : כי · רשעתו · מגזרת רש ועושר : וקראו להם הקוראים : ועיניכם · רואות זאת והיה ראוי שתודו השם ותאמרו יגדל יי' ויתכן להיות מעל לגבול ישראל דבק עם ואתם זכה הוא אתם השוכנים מעל לגבול אתם תאמרו יגדל השם ואחר שפירש איך אהב השם את יעקב החל להוכיח הנכבדים בהם שהם מורי התורה והם הכהנים : בן יכבד אב · בשכל הלב ידוע כי הבן חייב לכבד האב והעבד מוכרח לירוא מאדוניו ותשובת במה בזינו : מגישים · שאתם מגישים ולמה תאמרו במה גאלנוך זהו הגיאול וזה עשיתם בעבור היות מזבחי נבזה בעיניכם והו' השולחן וביתזקל כתוב על המזבח זה השלחן אשר לפני יי' : וכי אין רע בעיניכם :

לפתחך

בעיניכם ונראה ראשונה לשון שמועה והלכה ויבת' למעה מה הוא ספר זכרון לפניו ולמעלה כי ויפן ראון מה' ומלפניו גזר לנשמותיה' לחדשו על אמתתו למעה בלי סיג ופסולה מעורב כולל רק האמת לפי קושט אמרי אמת

רש"י

ראשי

ראשי ר"א

א משא דבר יהוה אל ישראל ביד מלאכי : אהבתי אתכם אמר יהוה ואמרתם במה אהבתנו הלוא אח עשו ליעקב נאם יהוה ואהב את יעקב : ואת עשו שנאתי ואשים את הריו שממה ואת נחלתו לתנות מדבר : כי תאמר אדום רששנו ונשוב ונבנה חרבות כה אמר יהוה צבאות המה יבנו ואני אהרוס וקראו להם גבול רשעה והעם אשר זעם יהוה עד עולם : ועיניכם תראינה ואתם תאמרו יגדל יהוה מעל לגבול ישראל : בן יכבד אב ועבד אדניו ואם אב אני איה כבודי ואם אדונים אני איה מורא אמר יהוה צבאות לכם הכהנים בוזי שמי ואמרתם במה בזינו את שמך : מגישים על מזבחי לחם מגאל ואמרתם במה גאלנוך באמרכם שלחן יהוה נבזה הוא : וכי תגישון עור לזבח אין רע וכי תגישו פסח וחלה אין רע הקריבהו נא לפחת הלא יתרצך או הישא פניך אמר יהוה צבאות : ועתה חלו נא את פני אל ויחנו לנו מיד היתה זאת מידכם הרצה פניכם אמר יהוה צבאות : מי גם בכם ויסגר דלתים ולא תאירו מזבחי חנם אין חפץ בכם אמר יהוה צבאות ומנחה לא ארצה מידכם : כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים ובכל מקום מקטר מוגש לשמי ומנחה טהורה כי גדול שמי בגוים אמר יהוה צבאות : ואתם מחללים אותו באמרכם שלחן אדני הוא מגואל ונתו נבזה נובו : ואמרתם הנה מה מלאה ונפחתם אותו אמר יהוה צבאות והבאתם גזול ופסח והבאתם את הקרבן הארצה מידכם אמר יהוה : ארור נוכל ויש בעדרו זכר ונדר ומזבח לאדני מום כי מלך גדול אני אמר יהוה צבאות ושמי נורא בגוים :

ב ועתה אליכם הכהנים הזאת המצוה : אם לא תשמעו ואם לא תשימו לב לתת כבוד לשמי אמר יהוה צבאות ושלחתי אליכם את המארה ואת ברכתיכם ארה גם ברכתי כי אינכם משימים לב : הנני גוער לכם את הזרע וזרקתי פרש על פניכם פרש חגיכם ונשא אתכם אליו : וידעתם כי שלחתי אליכם את המצוה הזאת להיות בריתי את לוי אמר יהוה צבאות : בריתי היתה אתו החיים והשלום ואתנם לו מורא ויירא מפני שמי : תורת אמת היתה בפיו ועולה לא נמצא בשפתיו בשלום והישר הלך אתי ורבים השיב מעון : כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך יי צבאות הוא : ואתם סרתם מן הדרך הכשלתם רבים בתורה שחתתם ברית לוי אמר יהוה צבאות : גם אני נתתי אתכם נבזים ושפלים לכל העם כפי אשר אינכם שומרים את דרכי ונשאתם פנים בתורה :

ג הלא אב אחד לכלנו הלא אל אחד בראנו מדוע נבגד איש באחיו לחלל ברית אבתינו : בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל וביהודה כי חלל יהודה קדש אשר אהב ובעל בת אל נכר : יכרת יהוה לאיש אשר יעשנה ער ועונה מאהלי יעקב וגם מגיש מנחה ליהוה צבאות : וזאת שנית תכסו דמעות את מזבח יהוה בכי ואנקה מאין עוד פנות אל המנחה ולקחת רצון מידכם : ואמרתם על מה על אשר יהוה העיד בינך ובין אשת נעוריך אשר אתה בגדת בה ואם חברתך ואם אשת בריתך : הלא אחד עשה ושאר רוח לו ומה האחד מבקש זרע אלהים ונשמרתם ברוחכם ואיש אל תבגד : כי שנא שלח אמר יהוה אלהי ישראל וכסה חמס על לבושו אמר יהוה צבאות ונשמרתם ברוחכם ולא תבגדו : יגעתם יהוה בדבריכם ואמרתם במה יגעינו באמרכם כל עשה רע טוב הוא בעיני יהוה ובהם הוא חפץ או איה אלהי המשפט :

ד הנני שלח מלאכי ופנה דרך לפני והאדון אשר אתם מבקשים פתאם יבוא אל היכלו ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא אמר יהוה צבאות : ומי מכיל את יום בואו ומי העמד בהראותו כי הוא כאש צורף וכבורסי מכבסים : וישב צורף וטהר כסף וטהר את בני לוי וזקק אותם כזהב וככסף והיו ליהוה מגישי מנחה בצדקה : ועתרה מנחת יהוה וירושלם כימי עולם וכשנים קדמוניות : ואקרב אליכם למשפט והיתי עד מהר לבעלי כשפים ולמנאפים ולנשבעים לשקר ולעשקי שכר שכיר אלמנה ויתום ולהטי גר ולא יראו אותי אמר יהוה צבאות : כי אני יהוה לא שניתי ואתם בני יעקב לא כלתם : למימי אבתיכם סרתם מחקי ולא שמרתם שובו אלי ואשובה אליכם אמר יהוה צבאות ואמרתם במה נשוב : היקבע אדם אלהים כי אתם קבעתם אותי ואמרתם במה קבעתיך בעשר ותרומה : בארור אתם נארים ואתם קבעתם אותי הגוי כולו : הבו כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנו נא בזאת אמר יהוה צבאות אם לא אפתח לכם ארבות השמים והרקתי לכם ברכה עד בלי די : ואגער לכם אכל ולא ישחת לכם את פרי האדמה ולא תשכל גפן בשדה אמר יהוה צבאות : ואשרוכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ אמר יהוה צבאות :

ה חזקו עלי דבריכם אמר יהוה ואמרתם מה נדברנו עליך : אמרתם שוא עבד אלהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדרנית מפני יהוה צבאות : ועתה אנחנו מאשרים זדים גם נבנו עשי רשע גם בחנו אלהים ויפלטו : אז נדברו יראי יהוה איש אל רעהו ויקשב יהוה וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי יהוה ולחשבי שמו : והיו לי אמר יהוה צבאות ביום אשר אני עשה סגלה וחמלתי אותם כאשר יחמל איש על בנו העבד אתו : ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עבד אלהים לאשר לא עבדו : כי הנה היום בא בער כתנור והיו כל זדים וכל עשי רשע קש ולהט אתם היום הבא אמר יהוה צבאות אשר לא יעזב להם שרש וענף : ולכם יראי שמי יזרח שמש צדקה ומרפא בכנפיה ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק : ועסתם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם ביום אשר אני עשה אמר יהוה צבאות : זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אתו בחרב על כל ישראל חקים ומשפטים : הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום יהוה הגדול והנורא : והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם פן אבא והכיתי את הארץ חרם :

ספר מלאכי

משא דבר ה' אל ישראל ביד מלאכי · מגי זכריה ומלאכי הם שנבאו בבית שני · ובחגי וזכריה נכתב זמן נבואתו' ובמלאכי לא נכתב ואפשר שהיה אחרון שבה' וכן יראה כי לא נזכר בדבר בנין הבית כמו שנזכרו הני וזכריה כמו שכתוב והתנבאו חגי וזכרי' בר עדוא נביאיא · ואמר יוסבי יהודאי בנין ומלאכת בנבואת חגי נביאה וזכריה בר עדוא · ורז"ל אמרו מלאכי זה עזרא ולא מלאכו בשם מקום שקראו נביא אלא עזרא הסופ' · ופי' אל ישראל להוכיחם על מעשיהם כי הדור העולה מבבל היו רובם מחזיקים במעשי שאול טובי' שהיו נוסאי' כשים נכריות כמו שהוכיח עזרא בזה וכן מלאכי הוכיח' בזה כמו שאמר ובעל בת אל נכר · וכן בחלול שבתות לא היו נזהרים ובדברי' אחרים כמו שכתו' בספ' עזרא · אהבתי אתכם ואמרת' במה אהבתנו פי' ואם תאמרו במה אהבתנו · הלא אח עשו ליעקב · אחי' היו בני יצחק אוהבי ובחרתי ביעקב ובזרעו אחריו אף על פי שהם מכעיסי' אותי ונתתי לזרע יעקב הארץ אשר נשבעתי לאבותיהם : ואת עשו שנאתי · לפי מעשיו ומעשה זרעו אחריו ולא רציתי שיחלקו עם אחיו יעקב בארץ כנען · ונתתי לו לירוש' הר שעיר ולזרעו אחריו וכשהרבו להרע לישראל ושמחו בחרבנם ובגלותם שנאתי' · ואשים את הריו שממה · לפי שנקראת ארצו הר שעיר אמר הריו · ואע"פ שארצכם היתה שממה ג"כ אתם שבתם אליה והנכם יושבים בה אבל הם לא ישובו לארצם לעולם' כי לעולם תהיה שממה ולתנות מדבר הנה תראו כי אהבתי זרע יעקב ושנאתי זרע עשו · לתנות מדבר · שיסכנו בארצם תנים ובנות יענה כמו במדבר : כי תאמר אדום רששנו אע"פ שאנו רשים ודלים ואראנו חרבה עוד נשוב ונבנה חרבות כמו שעשו ישראל · כה אמר ה' נבאות המה יבנו ואני אהרוס · הם יבנו אני אהרוס · וקראו להם גבול רשעה · כלומר לארצם יקראו כל העולם גבול רשעה כי ברשעת יושביה היא חרבה לעולם כי גדלה רשעתם לפני השם שבגדו באחיה' בני יעקב והל' ית' לזה ליסראל לא תתעב אדומי כי אחיך הוא והם הרעו להם בכל אשר יכלו ושמחו בחרבנם ובגלות' כמו שנ' בנבואת עובדיה לפיכך זעם ה' אותם עד עולם · וי"ו ונשוב כוי"ו ויש"ו אברהם את עיניו והדומים להם · ויוגחן פירשה עם תוספת שהוסיף אדי יימרון אדומאי את מסכינא בעין עתרנא ונתוב ונבנה חרבתא : ועיניכם תראינה · פי' תראינה בחורבנם · ואתם תאמרו יגדל ה' · פי' ואתם אז תאמרו מעל לגבול ישראל יגדל ה' כלומר תתנו שבח וגדולה שאתם בגבולכם יושבי' וגבולם חרב · וגבולכם יקרא גבול ישראל וגבולם גבול רשעה : בן יכבד אב ועבד אדוניו · פי' יירא את אדוניו כמו שאמר איה מורא' · ובאמרו בן יכבד אב ועבד אדניו זהו מדרך השכל המפורסם שראוי לבן לכבד את אביו והעבד מוכרח ליראת את אדוניו · לכם הכהנים בוזי שמי · הפך כבוד הבן לאב · הוכיח אחלה לכהנים שהיה להם להוכיח ולהורות כמו שאמר ובאת אל הכהנים הלויים ולא די שאין אתם מוכיחים אלא שאתם סומכים ידי הרעים שמביאים קרבן נבזה · ואמרתם במה בזינו את שמך · והתשובה באמרכם שלחן ה' נבזה הוא אלא שהקדים לזכור הגיאול שעושי' והוא שאומר מגישים וגו' : מגישים · לחם מגואל קרבן כמו את לחם אלהיך לחם אשה קרבני לאמי · מגואל · מתועב ומטונף והוא הפסח והעור והחולה · ואמרתם במה גאלנוך · ואיך תאמרו במה גאלנוך אם חגאלו בדם מזבחי הרי אתם מגאלים אותי · שלחן ה' · הוא המזבח · וכן אמר ביחזקאל על המזבח זה השלחן אשר לפני ה' · נבזה הוא שמקריבים שם הדם והחלבים שהם דברי' נבזים ואינם משימים אל לבם למה לזה האל יתברך להקריב דם וחלבים · וכי תגישון · כשמביאי' לכם שה עור לזבוח ולהקריבו אתם אומרי' אין זה רע וטוב הוא להקריבו כי השלחן נבזה והקרבן אינו רע שיהיה נבזה ואתם מגישים אותו על מזבחי והיה עליכם לומר למביאים אותו זה רע הוא להקריבו כמו שכתוב בתורה עורת או שבור וגו' לא תקריבו אלה לה' · ואתם נושאים פני המביאים ומקבלים הפחות ואמרו אין רע : הקריבהו

ויהי כל דוד בירושלם וביהודה קודשא קדם יי צבאות ויתון כל דבחין ויסבון מנהון ויבשלון בהון ולא יהי עביד תגרא עוד בבית מקדשא דיי צבאות בעידנא ההיא :

מטל פתגמא דיי על ישראל ביד מלאכי דיתקרי שמיה עזרא ספרא :

רחימין יתכון אמר יי ואם תימרון במאי רחמתנא הלא אחא עשו ליעקב אמר יי ורחימית ית יעקב : וית עשו רחיקית ושויתי ית טורוהי לצדון וית אחסנתיה לצדות מדברא : ארי יימרון אדומאי אתמסכנא כען עתרנא נתוב ונבני חרבתא כדנן אמר יי צבאות אינון יבנון ואנא אפגר ויקרון להון תחומא דעמיה רשיעא ועמא דאתי עליהון לוט עד עלמא : ועיניכון יחזיאן ואתון תימרון יסגי יקרא דיי ואפתי ית תחום ישראל : הא על בראאמיר ליקראית אבא ועבדא למרחל מן קדם ריבוניה אם כאב אנא אן דאתון מיקרין קדמי ואם כריבון אנא אן דאתון דחלין מן קדמי אמר יי צבאות לכון כהניא דמבסרין על שמי ואם תימרון במה בסרנא על דתון מקרבין אתון על מדבחי מקרבין אתון עור לזבח אין רע וכי תגישון פסח וחלה אין רע קרבן מרחק ואם תימרון במה בסרנא מרחיק כדאתון אמרין פתורא דיי דמריע הלא ביש ודאתון מקרבין דעויר לרבחא הלא ביש ודאתון מקרבין דחגיר ודמריע הלא ביש קריבוהי

ויהודה ה' בקריאה וסי' במלכים ב' סי' י"ז · במה ה' קמצין וסי' נמסר במלכים א' סימן כ"ב וכמיכה סי' ו' לתנות כ' בתרי לישני וסי' לתנות לבת יפתח · נחלתו לתנות מדבר · ועיניכם ב' א' חס' וא" מ"ל וסימן תשאו אל גלליכם · תראינה ואתם תאמרו יגדל יי' ז' מ"ל כליש' אדנות וסי' ויעתר מנוח תנינא דפסוק · אשר אדוניה שם עד האור ואם אדוניהם אני איה מוראי אמר יי' ויטוב אדוניה הלוים אל יד אדונים גדול אדונינו ורב כח · יאמר נא אדוננו חסר דחסר · גדול אדונינו ורב כח מ"ל דמ"ל · ושארא אדנינו כתיב :

מדוש רשעתנו אע"פ שאנו רשים ודלים ואראנו חרבה עוד נשוב ונבנה חרבות כמו שעשו ישראל · כה אמר ה' נבאות המה יבנו ואני אהרוס · הם יבנו אני אהרוס · וקראו להם גבול רשעה · כלומר לארצם יקראו כל העולם גבול רשעה כי ברשעת יושביה היא חרבה לעולם כי גדלה רשעתם לפני השם שבגדו באחיה' בני יעקב והל' ית' לזה ליסראל לא תתעב אדומי כי אחיך הוא והם הרעו להם בכל אשר יכלו ושמחו בחרבנם ובגלות' כמו שנ' בנבואת עובדיה לפיכך זעם ה' אותם עד עולם · וי"ו ונשוב כוי"ו ויש"ו אברהם את עיניו והדומים להם · ויוגחן פירשה עם תוספת שהוסיף אדי יימרון אדומאי את מסכינא בעין עתרנא ונתוב ונבנה חרבתא : ועיניכם תראינה · פי' תראינה בחורבנם · ואתם תאמרו יגדל ה' · פי' ואתם אז תאמרו מעל לגבול ישראל יגדל ה' כלומר תתנו שבח וגדולה שאתם בגבולכם יושבי' וגבולם חרב · וגבולכם יקרא גבול ישראל וגבולם גבול רשעה : בן יכבד אב ועבד אדוניו · פי' יירא את אדוניו כמו שאמר איה מורא' · ובאמרו בן יכבד אב ועבד אדניו זהו מדרך השכל המפורסם שראוי לבן לכבד את אביו והעבד מוכרח ליראת את אדוניו · לכם הכהנים בוזי שמי · הפך כבוד הבן לאב · הוכיח אחלה לכהנים שהיה להם להוכיח ולהורות כמו שאמר ובאת אל הכהנים הלויים ולא די שאין אתם מוכיחים אלא שאתם סומכים ידי הרעים שמביאים קרבן נבזה · ואמרתם במה בזינו את שמך · והתשובה באמרכם שלחן ה' נבזה הוא אלא שהקדים לזכור הגיאול שעושי' והוא שאומר מגישים וגו' : מגישים · לחם מגואל קרבן כמו את לחם אלהיך לחם אשה קרבני לאמי · מגואל · מתועב ומטונף והוא הפסח והעור והחולה · ואמרתם במה גאלנוך · ואיך תאמרו במה גאלנוך אם חגאלו בדם מזבחי הרי אתם מגאלים אותי · שלחן ה' · הוא המזבח · וכן אמר ביחזקאל על המזבח זה השלחן אשר לפני ה' · נבזה הוא שמקריבים שם הדם והחלבים שהם דברי' נבזים ואינם משימים אל לבם למה לזה האל יתברך להקריב דם וחלבים · וכי תגישון · כשמביאי' לכם שה עור לזבוח ולהקריבו אתם אומרי' אין זה רע וטוב הוא להקריבו כי השלחן נבזה והקרבן אינו רע שיהיה נבזה ואתם מגישים אותו על מזבחי והיה עליכם לומר למביאים אותו זה רע הוא להקריבו כמו שכתוב בתורה עורת או שבור וגו' לא תקריבו אלה לה' · ואתם נושאים פני המביאים ומקבלים הפחות ואמרו אין רע : הקריבהו

פשטי מהר"ר יצחק גרשון נר"ו

אז נדברו יראי ה' וגו' והיו לי אמר ה' צבאות ביום אשר אני עשה סגלה וחמלתי אותם כאשר יחמל איש על בנו העבד אתו : ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עבד אלהים לאשר לא עבדו : כי הנה היום הבא בער כתנור והיו כל זדים וכל עשי רשע קש ולהט אתם היום הבא אמר יהוה צבאות אשר לא יעזב להם שרש וענף : ולכם יראי שמי יזרח שמש צדקה ומרפא בכנפיה ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק : ועסתם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם ביום אשר אני עשה אמר יהוה צבאות : זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אתו בחרב על כל ישראל חקים ומשפטים : הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום יהוה הגדול והנורא : והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם פן אבא והכיתי את הארץ חרם :

ויש נדברו ירא' ה' וגו' והיו לי אמר ה' צבאות ביום אשר אני עשה סגלה וחמלתי אותם כאשר יחמל איש על בנו העבד אתו : ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עבד אלהים לאשר לא עבדו : כי הנה היום הבא בער כתנור והיו כל זדים וכל עשי רשע קש ולהט אתם היום הבא אמר יהוה צבאות אשר לא יעזב להם שרש וענף : ולכם יראי שמי יזרח שמש צדקה ומרפא בכנפיה ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק : ועסתם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם ביום אשר אני עשה אמר יהוה צבאות : זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אתו בחרב על כל ישראל חקים ומשפטים : הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום יהוה הגדול והנורא : והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם פן אבא והכיתי את הארץ חרם :

ויש לומר' שהוא עזרי ולפי דעתי שהו' שמו כאשר הוא כתוב והוא סוף הנביאים ובעבור זה הזהיר זכרו תור' משה עבדי כי במזתו נפסקה הנבואה מישראל : משא · נבואה והאומ' כי על ישראל התנבא טרם גלו אשור' כי לא היה בבי' שני לא דיבר נבואה כי הנה בעזרא ויעשו בני יש' ראם רובם יהודה ובנימן ועוד כתו' כי חלל יהוד' קדש יי' אשר אהב ובעל בת אל נכר וזהו דבר נשי' נכריו' שכתו' בעזר' ועוד שאת' על אדוש ואשים את הריו שממה וזה היה אחר חרבן ירו' : הטע' בני אב אח' אמים היו עשו ויעקב ואני נשבעתי כי בריתי אקיים את ישחק ואני אהבתי יעקב ונתתי לו את ארץ כנען שנשבעתי לאבותיו לתת לזרעם וגרשתי עשו מארץ השם ונתתי לו הר שעיר בעבור כבוד אביו ובעבור רשעו שמתי הריו שממה וכן קראוהו גבול רשעה והנה אתם בני יעקב הנה שבת' אל ארץ הברית : לתנות מדבר · תנות נקבות תנים זכרים : כי · רשעתו · מגזרת רש ועושר : וקראו להם הקוראים : ועיניכם · רואות זאת והיה ראוי שתודו השם ותאמרו יגדל יי' ויתכן להיות מעל לגבול ישראל דבק עם ואתם זכה הוא אתם השוכנים מעל לגבול אתם תאמרו יגדל השם ואחר שפירש איך אהב השם את יעקב החל להוכיח הנכבדים בהם שהם מורי התורה והם הכהנים : בן יכבד אב · בשכל הלב ידוע כי הבן חייב לכבד האב והעבד מוכרח ליראת מאדוניו ותשובת במה בזינו : מגישים · שאתם מגישים ולמה תאמרו במה גאלנוך זהו הגיאול וזה עשיתם בעבור היות מזבחי נבזה בעיניכם והו' השולחן וביתזקל כתוב על המזבח זה השלחן אשר לפני יי' : וכי אין רע בעיניכם :

לפתחך

בעיניכם ונראה ראשונה לשון שמועה והלכה ויבת' למעה מה הוא ספר זכרון לפניו ולמעלה כי ויפן ראון מה' ומלפניו גזר לנשמותיה' לחדשו על אמתתו למעה בלי סיג ופסולה מעורב כולל רק האמת לפי קושט אמרי אמת

אמת

קְרִיבוּהִי כְּעַן לְשִׁלְטוֹנֵךְ הֲרַעֲלֵךְ
הֲיִתְרְעֵי בָךְ אוֹ הֲיִסַּב אַפֵּךְ אָמַר יְיָ
צְבָאוֹת: וּכְעַן צַלּוּ כְּעַן קֳדָם אֱלָהָא
וַיְקַבֵּיל צְלוֹתְנָא מִידְכוֹן הֲיַת דָּא
הֲיִתְנַסְּבוּן לְכוֹן אַפִּין אָמַר יְיָ צְבָאוֹת:
מָן אַף הָכָא בְּכוֹן וְיִגּוֹף דְּשִׁי בֵּית
מַקְדְּשִׁי וְלָא תַקְרְבִין עַל מַדְבְּחִי
חֶרְבָּן מְרַחֵק לָא רַעֲוָא קָדְמַי בְּכוֹן
אָמַר יְיָ צְבָאוֹת וְקוּרְבָן לְרַעֲוָא לָא
אֶתְקְבַל מִידְכוֹן: אֲרֵי מִמַּדְּרַח שִׁמְשָׁא
וְעַד מֵעֲלֵיהּ רַב שְׁמִי בֵּינֵי עַמְמַיָּא
וּבְכָל עִדָּן דְּאִתּוּן עָבְדִין רְעוּתִי אֲנָא
אֶתְקְבַל צְלוֹתֵכוֹן וּשְׁמִי רַבָּא מִתְקַדַּשׁ
עַל יְדֵיכוֹן וּצְלוֹתֵיכוֹן כְּקוּרְבָּן דְּכִי
קָדְמַי אֲרֵי רַב שְׁמִי בֵּנֵי עַמְמַיָּא אָמַר
יְיָ צְבָאוֹת: וְאַתּוּן מְחַלְּלִין יָתֵיהּ
בְּדַאֲתוּן אָמְרִין פִּתּוֹרָא דַיְיָ כְּסִיר הוּא
וּבַסִּירָן מַתְּנָתָא מִנֵּיהּ: וְאִם תֵּימְרוּן
הָא דְּאִתֵּינָא מְלִיאוּתָנָא וְשַׁבִּיקְתּוּן
יָתֵיהּ אָמַר יְיָ צְבָאוֹת וּמַיְתֵן אַתּוּן
דְּאָנִיס וּדְחַגִּיר וּדְמְרִיעַ וּמַיְתֵן אַתּוּן
לֵיהּ בְּקוּרְבָּנָא הַאֶתְקְבֵּיל יָתֵיהּ בְּרַעֲוָא
מִידְכוֹן אָמַר יְיָ: וְלִיט דְּיַעְבִּיד בְּנִכְלֵיהּ
וְאִית בְּעִדְרֵיהּ דְּכַר וְהוּא חַיָּב לְנַדֵּר
וּדְבַח דְּמִחַבֵּל קֳדָם יְיָ אֲרֵי מֶלֶךְ רַב
אֲנָא אָמַר יְיָ צְבָאוֹת וּשְׁמִי חָסִין
בֵּעַמְמַיָּא: וּכְעַן לְכוֹן תַּפְקִידְתָּא
הָדָא כַּהֲנַיָּא אִם לָא תְּקַבְּלוּן וְאִם לָא תְּשַׁוּוּן דְּחַלְתִּי עַל לִבָּא לְמִיתַּן יְקָרָא לִשְׁמִי
אָמַר יְיָ צְבָאוֹת וַאֲשַׁלַּח כְּכוֹן יָת מְאֵירָתָא וְאֵילוּט יָת בִּרְכָתְכוֹן

ל׳ ג׳ ל׳ ח׳ בטעמ׳ ל׳ ג׳ ל׳ ג׳ ל׳ ג

רש"י

וגם ארותיה. ובאמת אין לתלות הדב' על תנאי שתליתי באם לא תשמעו כי ידעתי שלא תשמעו לפיכך אני מעתה ארותיה: וזריתי פרש. של בהמות חגיכם על פניכם כלו' לא תקבלו שכר מאתי כי אם זרע בהמות קרבנותיכם ישאו אתכם אליו להיות זוללים וגבזים כמוהו: להיות בריתי את לוי. שאני חפץ שתקימו אות בברי' שכרתי לשבט לוי: החיים והשלום. של לפנחס את בריתי שלו שהובט' לו ולזרעו אחריו הרי שיהא זרעו בחיים. ואתנם לו. שיקבלם במורה וכן עשה וירא אני: נחת. לשון חתת ותיירא: בשלום ובמישור הלך אתי. להרן ושעזר ופנחס וכן במעשה העגל הש"ו כל שבטיהם מעון שנאמר ויאספו אליו כל בני לוי: כי שפתי כהן. עליהם מוטל לשמור דעת למה שהרי תורה יבקשו מפיהו שכבר דבר זה מסור להם יורו משפטיך ליעקב: כי מלאך. שליחו של הב"ה כמלאכי השרת לברית לפניו ולינקם לפנים במחיצתו: לחלל ברית אבותינו. ברית שכר' הב"ה עם אבותינו בסיני: כי חלל יהודה. את עצמו שהיה קדש ליי' ראשית תבואתו: ובעל בת אל נכר. שנשאו נשים נכריות בנבל ואפילו הכהנים כמו שמפורש בספר עזרא ורבותינו אמרו מלאכי זה עזרא: עד

אבן עזרא

וגם. ככה עשיתי עד עתה כי ארותי את הברכה מפני שלא שמתם על לב: הנני. אגער בזרע שלא יצמח בעבור היות שולחני ריק וחלת חגיכ' כמו אסרו חג בעבותי' והנה פרוש חגיכ' קרבנותיכ' אורה אותם על פניכם ושעם אדמיקכם מעל פני שלא אראה אתכם: ונשא אתכם. הנושא הוא האויב אליו: וידעתם. אז תדעו אם לא תשמעו אלי עתה ידבר עם ישראל שהם חייבים לכבד הכהנים משרתי הש"ם ועשו כאשר יורו אתכם ולא תביאו מנחה בעל מום: בריתי. כרתי ברית עמו כי בעבור שהוא מקריב קרבני יהיה ליישראל החיי' והשלום ושעם ואתנם על ישראל שהש"ם נתנם לו שיראו ממנו והוא ירא הש"ם: נחת הוא. מבנין נפעל והשלם נגחת במו לב נשבר ונדכא מגזרת תראו חתת והטעם כפול ויש אומרים כי ואתנם לו מצות ותוקים והם תורת כהנים: תורת. אמר יפת זה נאת' על אהרן ורבי יאשיה אמ' על פנחס והנכון כי על שניהם אמר ועל בניהם הקדושים כי ככה ראוי להיות בהן גדול: היתה בפיהו. אינו מקבל שוחד: ועולה. לשאת פניו: בשלום. עם ישראל: ומישור. לעשו מצותיו: כי. דבק כי בהיות הכהן יאיר ירבו הישרי' והנה שפתי כהן דבק עם אשר למעלה כי מלאך שליח הש"ם הו' בינו ובין ישראל: ואתם. יוכח את שלא ישמעו אליהם להביא הגזול: הכשלתם. אתם מורה התורה: וגם. אתם בזיתם אותי לאמר כי מזבחי בזוי הוא עתה יוכיח הכהנים שהם נושאי' פנים לגדולים: הלא. פרש' אחרת להזכיר עון אחר שהיו מגרשי' נשותיהם והם בוכות בעבור נשים נכריות ככתו' בספר עזר' והיה להם לשוש לב לאמר הלא אב אחד יעקב אם כן שאבינו אחד ובורא אחד למה נבגוד איש באחיו מי באחותו כי בעבור זאת היא הפרש' לחלל ברית אבותינו שקיבלו את התורה: בגדה. הש"ם לישראל בנים ובנות ככתוב מכעס בניו ובנותיו: ובעל. מגזרת כי יבעל בחור בתולה: בתאל נכר. עובדת ע"ז והטעם שאינה מאב אחד ומן אחד: יכרת

אבן עזרא

ג' ואף אילוטיניה ארי ליתכון משון
ג' חד מ"ל דחלתי על לבא: הא אנא נזיף לכון
ג' בעלדת בר זרעא ואיגלי בהתת
חוביכון על אפיכון ואבטל רבות
חגיכון ויתמנע חולקיכון מיניה:
ד' ותדעון ארי שלחית לותכון ית
ה' תפקידתא הדא למהוי קיימי דעם
ו' ז' מ"ל לוי אמר יי צבאות: קיימי הוה עמיה
כ"ב נ"ל חיי ושלמא ויהבית ליה אולפן אורייתי
ז' שלים ודחיל מן קדמי ומן קדם שמי
ח' דחיל הוא: אורייתא דקושטא הוה
בפומיה ושקרא לא אשתכח
ה' כ"ב נ"ל בסיפותיה בשלמא וברעותא
ובתריצותא הליך קדמי וסגיאין
אתיב מחובא: ארי שפתי כהין יטרון
ט' ויחל ומדע ואוראה יבעון מפומיה ארי
ושקתם מ"ל משמש קדם יי צבאות הוא: ואתון
ט' סטיתון מן אורחא אתקילתון סגיאין
באוריתא חבילתון קיימא דעם לוי
ט' כ"ב מ"ח אמר יי צבאות: ואף אנא יהבית
י' יתכון בסירין וחלשין לכל עמא כמא
דליתכון נטרין ית אורחן דתקנון
יא' קדמי ונסבין אפין באוריתא: הלא
יא' מ"ח אבא חד לכלנא הלא אלהא חד
יב' ברא יתנא מא דין נשקר גבר באחוהי
לאפסא קיימא די עם אבהתנא:

שקרו דבית יהודה ותועבתא אתעבידת בישראל ובירושלם ארי אפיסו דבית
יהודה נפשהון דהוון קדישא קדם יי די רחם ואתרעיו למיסב להון נשין בנת
עמטיא: ישיצי

והשלום ב'וסי'בריתי היתה אתו החיים. האמת והשלום אהבו: ורבים ו'בקריא' וסימ' ורבי' השיב מעון. ורבים מביאים מנחה ליי' ד"ה. ורבים מהכהנים ב'בפסיק עזרא. ורבים מישיני אדמת עפר ויקיצו. ורבים מעמי הארץ מתיהדים: ותורה ה'וסימ'כי שפתי כהן'הוה על הוה. ויקם עדות. כי נר מצוה: ואת שבת קדשך: נעשתה ט'בקריא'וסי' והיה אם מעיני הערה נעשתה לשגגה. נעשתה התועבה הזאת בישראל. והגד לך ושמעת ודרשת. בגדה יהודה ואחיתפל ראה כי לא נעשתה. ויקם יי'את דברו אשר דבר עלינו ב' בפסוק. כי נחרצה. וידעו כי מאת אלהינו נעשתה המלאכה:

ונגיו ודעהו כי לבן כמלבן ה' כ"י הוא ואין כנס בו כלורת הלבנה צורתו ולפי פשטא הדם מהו זה הפלוס ותועלתו לכן פי' כי פן ובעם לבנה והכתי את הארץ יורשי הארץ זו חרם בכתוב ויצאו ורלו בכנרי הנשים הכוסעים בי בגדולה שנתתי להם ירוקים אשקף מהם בעונותיהם להביא נשמות טמאות ולהגיעם ע"ד הוגעתני בעונותיך סוגעתם ה' בדבריכם ומטעם זה אמרו המרים יד להבירו נקרא רשע כי חבירו בצלם אלהים והוא לא יוכל להריס ידו בלתי כמו ית' כ"י ות"כ רשע הוא לב' הטעמים בהרי' ידו אל נגלם אל לדי'הכריח לאלהים כ"י ויזרהו לזה ולכל כיוצא בזה אור לו. ושעם כל פי' זה על אלו הפסוקים נמשכים לפי' זה בלו'שנדברו הוא לשון נחת ולנו דרך אחר השמענו בהתימנו לשאול עוד שאלו'ים בב' הסוקי' הנו'. ג' מאי איש אל רעהו כי בלעדי זה לי בלתי אמרו ירלי ה' ויקשב. ד' ויקשב הרחוב ושמע מרחוק ככתוב ה' שמעה ותשמע הארץ ה' אלהה ה' הקשיבה למורי הרב ז"ל בדינאל וא"כ זולת היות' מלות נגדיות בלו ה פוכוה והי"לל ושמע ה' ויקשב ה' ויכתוב בספר זכרון הי"לל ולא ויכתב ספר. ו' זכרון מיוחד. ז' לירלי ה' ולחושבי תמורת הל' מהן מה טוב יכתב מירלי ה' וחושבי שמו. ח' למ"ח שמו ולא ה' בפי'. ט' מה ענין הושבי שמו. י' מה מחדש באמרו והיו לי אמר ה' וגו' בפי' שאם הם ירלו ועבדו כי יהיו לו וכו'. י"א מה זו סגולה עושה כי לא כורש. י"ב למה מביא הדמות מלים על בנו שאין בו צורך. י"ג מאי זשבתם הוא מחולל הבנה ודי בלו' ורלתם. י"ד היינו לדיק היינו עובד אלהים היינו עובד אלהים היינו לא עבד וכל ענין ומלות שונות אלו כמה קושיות רז"ל בפ"ה דהגיגה מהרלי' קוש' זו י"ד ליד וז"ל א"ל בר הייתי להלל מ"ד ושבתם ורלתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו היינו לדיק היינו עובד אלהים היינו רשע היינו לא עבדו אלא עבדו ולא עבדו הרוייהו לדיקי גמורי בינהו אבל איכו דומה שונה פרקו ק' פעמים לשונה ק"ח. א"ל משום אלה זימנא קרי ליה לא עבדו. א"ל אין לא ולמד משוק של המוריס עשרה פרסי בזוזא פשרה וחד פרסי בהרי זוזי עכ"ל ובאמת המאמר הזה לו' חקור דברי רק אלי השב לייסד אמרי. לכן נתתי לבי להקור שאם מאי דק"ל הוי ממאמר צדיק עד סוף פ' למה כתב בושבתם. ותו למ"ח מ"ד ולא פי' מאי דק"ל ולא"כ היינו ומי' ולא כן עוד יאמר כתיב וכו' היינו וכו' היינו וכו'.

גדולה מכלן שלא מ"י לו כי אם סוף פ' ובדין קם' לדיק קמא מיוחד נמור מלבד שיש לדיק ופעם עובד אלהים ואם כן לא הי"לל הכתוב אלא ורלתם בין רשע לעובד אלהים לאשר לא עבדו. ותו עבדי אלהים גמורי בינהו כלשון הכתוב הי"לל ולא לדיקי. ותו למה מניח הדבר בסכום המלה לק"ח. ותו שקודם פרקים פ' ח' לו הלכה ח' לו מסמה ח' והוא לקח פרקו ולנכח באומרו לשונה פרקו ק'לשונה וכו' ותו למה אמר הוא"ל וכי חסו' אדלה ומ'כי כמי שיכול לקרותו ולא קרא וסגיבין נעשר' מאד קרי ליה לא עבדו. ותו למה הוצרכנו למשל הזה ומן החמורי' ולא דמי דהכא ק'לו ק"ח והתם עשר'לו י"ח ולמה השוש. אבל לו'כי בלי ספק פ"ד שלא

יכרת ה׳ · ער ועונה · כלו׳ שלא ישאר בביתו מי שיענ׳ הקורא סס · ועד הפך המת שהוא יסן כמו שאמ׳ פן איסן המות יסנתי אז ינות לי · וי״ת ער ועונה בר ובר בר · ורז״ל פירשו אם תלמיד חכם הוא לא יהיה לו ער בחכמי׳ ועונה בתלמידי׳ ואם כהן הוא לא יהיה לו בן מגיש מנחה לה׳ לבאות כי גם מן הכהנים נשאו נשים נכריות כמו שכתו׳ בספ׳ עזרא : וזאת שנית תעשו · שני למה שזכ׳ תחלה בזיון המזבח בבעל מום אמר עוד שנית תעשו למזבח שאתם גורמים כסות דמעה את מזבח ה׳ שבאו׳ נשיכ׳ הישראלי׳ ובוכות עליו לפני על החמס שאתם עושים להן נשים נכריות והנכריות אהובות והישראלי׳ שנואו׳ והם באו לפני בבכי ואנק׳ ומכסות את המזבח דמעה · ומאין עוד פנות אל המנחה · לין הוא שלא אשל עוד אל מנחותיכ׳ שתקריבו על המזב׳ כי במזבח עשיתם קרבן בעל מום וגזול · ודמעת הנשי׳ המעידי׳ עליכם רעותיכ׳ ואינו מן הדין שאפנה אל מנחותיכם · ולקחת רצון מידיכם שיהיה לרצון לכם : ואמרת׳ · והם תאמרו על מה על דבר כשותינו לא יקבל כי ה׳ העיד · הוא העיד ביניך · וביני שאין אתה אוהב אותה ואין לבך עמה והוא עד עליך אשר אתה בגדת בה : והיא חברתך · והיא היתה חברתך מקדם מימי נעוריכ׳ · והנכון לפרש כי שני ענינים אמ׳ היא חברתיך הע״פ שאינה אשת נעוריך כל שכן כשהיא אשת נעוריך שיש לך לאהוב אותה יותר ולא למאסה כמו שאמר ביסעיה ואשת נעוריכ׳ כי תמאס ואמר אח״כ ואשת בריתך כי ברתה ברית ביניך ובינה כשלקחתה לאשה תהיה אשת נעוריכ׳ אז אינה אשת נעוריכ׳ ואתה נושא עליה אשה אחרת נכריות זו היא בגידה גדולה כי אם היתה ישראלית זהו מנהג העולם ליטא אשה על אשה ויהיו לו נשי׳ רבות אם ישראלה אבל לקח׳ נכרי׳ זו היא רעה רבה שחראה לעיניה נכרית גבר׳ כמוה אז יותר ממנה ודין הוא שתבכו׳ עליכם כשותיכם : ולא אחד עשה · אברה׳ שהיה אחד ואב לכל הבאים אחריו באמונתו לא עשה כמו שאתם עושים כי לא רדף אחר התאוה ולא בעל חפילו בבשרו אלא כדי להשאיר זרע אלהים · כלומר שהוא אלהים ית׳ להשאיר זרע כמו שאמר פרו ורבו : ושאר רוח לו · יתרון הרוח היה לו : ולפיכך לא רדף אחר התאוה ולא בעל אלא למלות פריה ורביה · ואל״ז פיר׳ כי הם דברי העם לנביא והם דברי תמיה · אמרו לו והלא אברהם אבינו ע״ה שהיה אח׳ ולא עשה כן כמו שאנחנו עושי׳ שהניח אשתו ובעל הגר שפחתו ואע״פ שאחר רוח לו והיה נביא · והנביא הוא משיב להם ומה האחד מבקש זרע אלהים · כלומר כשבעל הגר לא בעל אלא כדי לבקש זרע לפי שלא היה לו זרע משרה אשתו · ואף על פי כן הוא לא בגד בשרה אשתו כי ברצונה וברשותה עשה הדבר אבל אתם תשמרו ברוחכם ולא יבגוד אחד מכם באשת נעוריו להניחה ולבעול בת אל נכר · ופירוש ושאר רוח לו ענין יתרון ומעלה כמו ויתר שאת ויתר עז כי כמו שיש בשרש יתר ענין השאר וענין ומעלה ושבח כן יש בשרש שאר ענין השאר וענין יתרון ומעלה כלומר יתרון רוח ומעלה היה לו לאברהם : אל יבגוד · כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח במקום אחד · ות״י הלא אחד הוה אברהם יחידי מינה אתברי עלמא ומה אחד בעי אילהין די יתקיים ליה ולד מן קדם ייי ותסתמרון בנפשתכון ובאיתת ינקותך לא תשקר : אריאם שנית לה פטרה אמר יי אלהא דישראל ולא תכס חטאה בלבושך אמר יי צבאות ותסתמרון בנפשתכון ולא תשקרון : אלהיתון קדם ייי בפתגמיכון ואם תימרון במה אלהינא קדמוהי בדאתון אמרין כל דעביד ביש תקין קדם ייי ובהון רעוא קדמוהי אן איכא אלהא דעביד דינא : הא אנא שלח מלאכא ויפני אורחא קדמי ובתיך ייעול להיכליה ריבונא די אתון בעין ביה ומלאך קיימא די אתון צבין ביה הא אתי אמר

ולקחת ד׳ בקריא׳ וסימן יברוחי דיוסף לבושין דרעוא ופי׳ בויצא : ונשמרתם ה׳ בקריאה וסימן ואת העם צו לאמר אתם עברים · ונשמרתם מאד לנפשתיכם כי לא ראיתם · ונשמרתם מאד לנפשתיכם לאהבה דד״ה · ובאשת נעוריך אל יבגוד · ודבתריה ולא תבגדו : ומלאך ב׳ פתחין וסימן ומלאך הברית אשר אתם חפצים · ומלאך פגיו הושיעם · וכל דסמוך לארברה כותיה פתחין :

ג׳ ל״ב יכרת יהוה לאיש אשר יעשנה ער
ל ועונה מאהלי יעקב ומגיש מנחה
ל״ו ר״פ ליהוה צבאות: וזאת שנית תעשו כסות
ל׳ דמעה את מזבח יהוה בכי ואנקה
ל״ז ד׳ מאין עוד פנות אל המנחה ולקחת
ל׳ כ״ט רצון מידכם: ואמרתם על מה על כי
יהוה העיד בינך ובין אשת נעוריך
ל״ח ל״ט אשר אתה בגדתה בה והיא חברתך
מ״א ל״ב ואשת בריתך: ולא אחד עשה ושאר
רוחו לו ומה האחד מבקש זרע אלהים
ה׳ ונשמרתם ברוחכם ובאשת נעוריך
ה׳ ב׳ מנחה בבכי׳ אל יבגד: כי שנא שלח אמר יהוה
אלהי ישראל וכסה חמס על לבושו
ה׳ אמר יהוה צבאות ונשמרתם
ברוחכם ולא תבגדו: הוגעתם יהוה
ל״ח ס״פ בדבריכם ואמרתם במה הוגענו
בהאמרכם כל עשה רע טוב בעיני
יהוה ובהם הוא חפץ או איה אלהי
ל״ט ל״ח מ״ספ המשפט: הנני שלח מלאכי ופנה
א דרך לפני ופתאם יבוא אל היכלו
ל״ח ל׳ ב׳ האדון אשר אתם מבקשים ומלאך
הברית אשר אתם חפצים הנה בא
אמר
אמר

ער ועונה · ער בתלמידי׳ ועונה בחכמי׳ ער לשון אדם חריף : ומגיש מנח׳ · ואם כהן הוא לא יהיה לו בן מגיש מנח׳ : שנית תעשו · הראשונ׳ שהוכחתי הרבה היא קשה שנש׳ גויה ואחי׳ הוא פנוי וזא׳ שנית קשה ממנ׳ שהנשוי ישראלית נשאו עליה׳ את הנכריות לפי שנתפחמו ישראלי׳ בדעב ובגולה ונתגנו עליהם והיה מושיבה בביתו לרורה כאלמנות חיות והנכריות היתה גברת : כסות דמעה את מזבח · שהיו באות לפני מזבח יי׳ ובוכות לפניו ואומרות מה הטאנו ומה מלאו אנשינו בנו עול הבנו לפני המזב׳ להבדק כשוטו׳ : מאין עוד פנות וגו׳ · עד שאינכם כדי שאפנה אל מנחתם ולקחת רצוי מידכם : אנקה · לשון אנח שאדם מצטער בלבו דמוכי״ם בלע״ז ואב לבולם האנק דומ ואם אנק׳ לשון לעקה היכן הדממה ותרגימו דמדנקין וכן תרגיס ונקוטיתם בפגיכם ותדנקון לשון אדם המוהם ומצטער בענמו : ולא אחד עשה · הקב״ה לאדם ואוה תחילה : ושאר · הרוחות והנפשות לו היו מאדם הראשון יצאו כולם : ומה האחד מבקש · שבגול מבקש למצות עלילות לאשתו שהיא בת זונו שהיא זרע אלהים מה הוא תובעה שמבזה אותה וזהו לשון תרגו׳ של יונת׳ אלא שיונת׳ תרגם ומה האחד מבקש כי אם זרע אלהים והפי׳ נכון אם לא שהאחד נקוד בטעם זקף נותק טעם הזקף את תיבת מבקש מלהתחב׳ עם ומה האחד וסמכו אצל זרע אלהים ויש פותרים על פי האגד׳ שנקבלו נשותי הנכריו׳ אל הנביא אמרו לו ולא אברהם עשה כן שנשא הגר על אשתו אמ׳ להם ושאר רוח לו לא דעתו כדעתכם לא נתן בה עיניו דע׳ אחרת היתה לו אמרו לו ומה האחד מבקש מה היתה דעתו אמר להם להיות לו זרע אלהים ותרגוס של יונתן היכסר בעיני

שלא מצינו לא במקרא ולא במשנה שאר משמש לשון אחר אלא במקום שאדם יכול לפרשו בלשון שריים כמו אכלה ומדקה ושארה ברגלה רפסה ובלשון משנה ושאר חייבי מיתות מון מאותה שפי׳ אכל לשו׳ שאחר משמש אין שאר משמש : ונשמרתם ברוחכם ובאשת נעוריך אל יבגוד · רוחך : כי שנא שלח · רבותינו חלוקין בה במסכת גיטין יש מהם אומרי׳ אם שנאת שלח אותה בגט ותנש לאחר : וכסה חמס על לבושו · אכל זאת כלו׳ הוגנת לעשות שתפרום עליה טליתך להחזיקה לך כאשתך והחמס פרוס על אותו טלית שבלבך עליה שנאה ואת מקניט׳ ומצערה תמיד : באמרכם כל עושה רע וגו׳ או איה אלהי המשפט · לפי שאת׳ רואים דרך רשעי׳ צלחה ולדיקים מעוניים ונכשלים אומרי׳ אתם בלבבכם אחת משני דרכים הללו כל עושה רע טוב בעיניו או איה דין ואין דיין ליפרע · ולכן פתרון לשון המקרא כל עוש׳ רע טוב בעיניו לכך הוא מצליח אותם או איה דין זאת איה אלהי המשפט שאינו נפרע מהם · הנני שולח מלאכי · לנער את הרשעים · ומלאך הברית · נוקש נקש ברית ופנה דרך · מן הרשע׳ : האדון אשר אתם מבקשים שאלהי המשפט : ומי

אבן עזרא

יכרת · ער ועונה · מטעם הענין בן ונכד ויפת אמר כאשר תלין נפשו יהיה בנו ער ועונה כי לא נכרתה משפחתו ואם העושה זאת התועבה כמו אשר יעשנה הוא כהן לא יהיה לו בן מגיש מנחה : וזאת · טעם שנית כי האחת הגזול ובעל מום והשני כי מזבחי מכוסה דמעה בכי ואנקה בעבור בנות ישר׳ הבוכות ולא אפנה עוד אל מזבחותיכם ואין לי רצון בה : ואמרתם · והתשובה על כי הסר היה על בינך ובין כל אחד ואחד ובין אשת נעוריו : ולא אחד · מכם עשה כדת ונשארה רוחו לו ואם תאמרו מה האחד הוא מבקש זרע אלהים במצות הסר וטעם ונשארה רוחו לו שלא להתערב עם בת אל נכר על כן כתוב ונשמרתם ברוחכם ובאשת נעוריכם אל יבגוד רוחכם : כי שנא · הסר ישנא שישלח איש את אשתו הסהורה ושנא אשר יכסה אם הסר ירצה חמסו שהוא בסחר : הוגעתם · פרשה אחרת ידענו כי הסר הנכבד לא יגע ואיך ייגיעהו מעשיו רק הוא כלשון בני אדם שלא יסבול עוד כל עושי רע לולי שהוא טוב בעיניו לא היה מניחו לעשות ואם תאמרו איך יעשה משפט מתי היה זה ואיה הוא למה לא יעשה משפט וזאת הנבואה לעתיד ובתחלה יבא אליהו כאשר הוא כתו׳ בסוף הספר : הנני שולח מלאכי · יתכן להיותו משיח בן יוסף : האדון · הוא הכבוד הוא מלאך הברית כי הטעם כפול : ומי

אמר · ער ועונה · כלו׳ שלא ישאר בביתו מי שיענ׳ הקורא סס · ועד הפך המת שהוא יסן כמו שאמ׳ פן איסן המות יסנתי אז ינות לי · וי״ת ער ועונה בר ובר בר · ורז״ל פירשו אם תלמיד חכם הוא לא יהיה לו ער בחכמי׳ ועונה בתלמידי׳ ואם כהן הוא לא יהיה לו בן מגיש מנחה לה׳ לבאות כי גם מן הכהנים נשאו נשים נכריות כמו שכתו׳ בספ׳ עזרא : וזאת שנית תעשו · שני למה שזכ׳ תחלה בזיון המזבח בבעל מום אמר עוד שנית תעשו למזבח שאתם גורמים כסות דמעה את מזבח ה׳ שבאו׳ נשיכ׳ הישראלי׳ ובוכות עליו לפני על החמס שאתם עושים להן נשים נכריות והנכריות אהובות והישראלי׳ שנואו׳ והם באו לפני בבכי ואנק׳ ומכסות את המזבח דמעה · ומאין עוד פנות אל המנחה · לין הוא שלא אשל עוד אל מנחותיכ׳ שתקריבו על המזב׳ כי במזבח עשיתם קרבן בעל מום וגזול · ודמעת הנשי׳ המעידי׳ עליכם רעותיכ׳ ואינו מן הדין שאפנה אל מנחותיכם · ולקחת רצון מידיכם שיהיה לרצון לכם : ואמרת׳ · והם תאמרו על מה על דבר כשותינו לא יקבל כי ה׳ העיד · הוא העיד ביניך · וביני שאין אתה אוהב אותה ואין לבך עמה והוא עד עליך אשר אתה בגדת בה : והיא חברתך · והיא היתה חברתך מקדם מימי נעוריכ׳ · והנכון לפרש כי שני ענינים אמ׳ היא חברתיך הע״פ שאינה אשת נעוריך כל שכן כשהיא אשת נעוריך שיש לך לאהוב אותה יותר ולא למאסה כמו שאמר ביסעיה ואשת נעוריכ׳ כי תמאס ואמר אח״כ ואשת בריתך כי ברתה ברית ביניך ובינה כשלקחתה לאשה תהיה אשת נעוריכ׳ אז אינה אשת נעוריכ׳ ואתה נושא עליה אשה אחרת נכריות זו היא בגידה גדולה כי אם היתה ישראלית זהו מנהג העולם ליטא אשה על אשה ויהיו לו נשי׳ רבות אם ישראלה אבל לקח׳ נכרי׳ זו היא רעה רבה שחראה לעיניה נכרית גבר׳ כמוה אז יותר ממנה ודין הוא שתבכו׳ עליכם כשותיכם : ולא אחד עשה · אברה׳ שהיה אחד ואב לכל הבאים אחריו באמונתו לא עשה כמו שאתם עושים כי לא רדף אחר התאוה ולא בעל חפילו בבשרו אלא כדי להשאיר זרע אלהים · כלומר שהוא אלהים ית׳ להשאיר זרע כמו שאמר פרו ורבו : ושאר רוח לו · יתרון הרוח היה לו : ולפיכך לא רדף אחר התאוה ולא בעל אלא למלות פריה ורביה · ואל״ז פיר׳ כי הם דברי העם לנביא והם דברי תמיה · אמרו לו והלא אברהם אבינו ע״ה שהיה אח׳ ולא עשה כן כמו שאנחנו עושי׳ שהניח אשתו ובעל הגר שפחתו ואע״פ שאחר רוח לו והיה נביא · והנביא הוא משיב להם ומה האחד מבקש זרע אלהים · כלומר כשבעל הגר לא בעל אלא כדי לבקש זרע לפי שלא היה לו זרע משרה אשתו · ואף על פי כן הוא לא בגד בשרה אשתו כי ברצונה וברשותה עשה הדבר אבל אתם תשמרו ברוחכם ולא יבגוד אחד מכם באשת נעוריו להניחה ולבעול בת אל נכר · ופירוש ושאר רוח לו ענין יתרון ומעלה כמו ויתר שאת ויתר עז כי כמו שיש בשרש יתר ענין השאר וענין ומעלה ושבח כן יש בשרש שאר ענין השאר וענין יתרון ומעלה היה לו לאברהם : אל יבגוד · כן דרך המקרא לדבר לנכח ושלא לנכח במקום אחד · ות״י הלא אחד הוה אברהם יחידי מינה אתברי עלמא ומה אחד בעי אילהין די יתקיים ליה ולד מן קדם ייי ותסתמרון בנפשתכון ולא תשקרון : אלהיתון קדם ייי בפתגמיכון ואם תימרון במה אלהינא קדמוהי בדאתון אמרין כל דעביד ביש תקין קדם ייי ובהון רעוא קדמוהי אן איכא אלהא דעביד דינא : הא אנא שלח מלאכא ויפני אורחא קדמי ובתיך ייעול להיכליה ריבונא די אתון בעין ביה ומלאך קיימא די אתון צבין ביה הא אתי אמר

ולקחת ד׳ בקריא׳ וסימן יברוחי דיוסף לבושין דרעוא ופי׳ בויצא : ונשמרתם ה׳ בקריאה וסימן ואת העם צו לאמר אתם עברים · ונשמרתם מאד לנפשתיכם כי לא ראיתם · ונשמרתם מאד לנפשתיכם לאהבה דד״ה · ובאשת נעוריך אל יבגוד · ודבתריה ולא תבגדו : ומלאך ב׳ פתחין וסימן ומלאך הברית אשר אתם חפצים · ומלאך פגיו הושיעם · וכל דסמוך לארברה כותיה פתחין :

ממוהר״ג נריו

כל או׳ ושבתם משולל הבנה ושוב הקשה היינו צדיק וכו׳ ואם כן נוכל לו׳ כי או׳ ושבתם וכן או׳ הלקים ק״ל מתחלה על שלא אמר ה׳ והנו שלא כתב ובין עובד בו״יו · כפל ענין ומלות שונות והשיב אלא עבדו ולא עבדו תרוייהו צדיקי גמורי נינהו אבל אינו דומה שוב׳ פרקו וכו׳ ובכי׳ זה שמיישב סוף פ׳ בתורה נשמע לראשו של כתוב במעשים טובים וה״פ על מרחון עבדו בלמוד התורה מיירי מעין מה דכתיב זכרו תורת משה עבדי ולא על תורה שבכתב הכתובה אלא בתורה שבע״פ הנשארת בזכיר׳ כעין שקבלה משה בע״פ ונקראת תורתו כי הוא שקיל כנגד כל ישראל וכל תורת כלם לו היה שכן לנחנו לו׳ הל״מ ובכן הכתוב כדרש הכי ונעשה כלו׳ ושבתם מלשון בשובה ונחת בין צדיק במעשים לרשע משולל מהם כי המנוחה והשכר הוא רמוז בוסבת׳ תבדיל בין צדיק לרשע משולל מת״ט מלא עבירות · ורחיתם בין עובד אלקים לאשר לא עבדו וכאן נכתבה הראיה כי אותיות מהכימות ולריך עיון שלא להכשל בזה כי בפעם א׳ לבד שיחסר יקרא לא עבדו · נמלא אם כן כי באו׳ אלא עבדו ולא עבדו תרוייהו צדיקי גמורי נינהו יהיה הבדלם בענין הלמוד דלאינו דומה שונה פ״קו וכו׳ לשונה וכו׳ גילה על ראשו של פ׳ דלאו בענין הלמוד מיירי כי יש שני מיני צדיקי׳ יש מלד הת״ע כהדם ויש מלד התור׳ ומ״ט כאתרוג ולכן כנגד בחינת הת״ע אמר ושבתם הוא ההבדל בין צדיק לרשע כי זה לחיי עולם ע״י מעשיו הטובים וזה לחרפות ולדראון עולם מלד היותו בורח מהזכיות ודבק ברשעיות כן ירשיענו אלהים בהברת תכרת נפשנו · וכנגד המין השני אמר ורחיתם לזכר כי בפשע ושער קטן מבדיל בין הנק׳ עובד אלהים לשון הווה ותמיד עובדו בתורתו ומעשיו מאהבה כאברהם שנקרא ירא אלהים · לאשר לא עבדו פירוש נקרא לא עבדו על פעם א׳ שחסר על מנין משנת פרקו · ובהכי ניחא הו׳ תרוייהו צדיקי גמורי נינהו ואעשה כתו׳ צדיק קמא צדיק גמור לפני רשע משולל פעולות ישרות הבל אלו שיש בהם ענוה ועבודת עבודה תורה ומ״ט כלם נקראו צדיקים גמורים לפני הצדיק בעל מעשים לבד דיש קרא שנדון לבנוני בערכם ונקר׳ צדיק ממנו בפני רשע לא גמור כי יחסר לו תורה אבל עובד כעובד אבי יפי רבי דוד מלא תורה ומלת וכאברהם ומשה אלו נקראים צדיקי׳ גמורים ולא צדיק בפל מ״ט לבד וא״כ אמאי קרי ליה לא עבדו רק על שלא שנה פרקו ק״א · או כוכל לומ׳ דדרים הכי ורחיתם הבדל כי צדיק במ״ט לרשע מת״ט ואח״כ ושבתם ורחיתם בין צדיק מת״ט לבין עובד אלהים ובין עובד אלהים לאשר לא עבדו כי צדיק לפני עובד אלהים ניחוני הוא כאמור ולא עבדו נקרא בס הוא צדיק גמור כשבדו אלא הנקרא לא עבדו מלד בחינה ר׳ שלא שנה פרקו ק״א · וזה כי הם מלאו שלאוקמיה גרסא שלא השתכח צדיק מהה פעמים דכתיב בפ׳ עקב ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים וגו׳ לא אבה ה׳ השחיתך מבלתי תת לי תורתי כבראשונה להדיה לכם אלא כתן לי לוחות שניות · ויאמר ה׳ אלי קום לך למסע וגו׳ ויירשו את הארץ אוירא דאר״י מחכים ובה תלוין כל קיום המלות · ועתה מה ה׳ אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו׳ זהו הוראת היום הבנים ושברה עולמו יש מהין ובחר לבנות כי אם ליראה את ה׳ אלהיך לעשן אלך בכל דרכיו · ולאהבה אותו עם כל הנסורים ונסיונות שמסנה אותך כי בזה אחה מורה יש׳ שבר ועונש · ולעבד את ה׳ אלהיך

ע״ו

ומי מכלכל יום בואו · מי יהיה סובל את יום בואו כי ביום בואו יצרפו רבים · כי הוא כאש מצרף · מעשה הוא על היום שזכר כלומר אותו היום יהיה כמו האש שמצרף הסיגים מן הכסף כן ינקו הרשעים מן הטובים ויסופו הרשעים ויטהרו הצדיקים · וכן אמר בנבואת זכריה והבאתי את השלישית באש · וכבורית מכבסים · וכמו הבורית של מכבסי הבגדים שמעבירי' בו הכתם מן הבגד והרשעי' הם הכתם כמו שאמר נכתם עונך לפני : ויסב · כמו השופט שיושב לשפוט את העם ולהבדיל החייב מן הזכאי כן יהיה אותו היו' שהיה מצרף ומטהר כסף ומעביר ממנו הסיגי' והם הרשעי' · וטהר את בני לוי · והם הכהני' ולפי שדבר עליהם בפרשה שלמעלה זכר אותם עתה בפרט : מגיסי מנחה בצדקה · מה שאין כן כהני הדור הזה כמו שאמר למעלה שהיו מקריבי' בהמות בעלת מום : וערבה · זכר יהודה וירושלם כי שם בית המקדש : והקרבתי · באותו היו' שזכר אליכם · הדור שיהיה ביום ההוא והדורות שעברו הם לא קבלו דינם בעולם הזה יקבלו בעולם הבא · כי אני יודע הנסתרות ואעיד בהם במה שעשו · ממה' · לשלם גמולם · ומטי גר · ומטי משפט הגר : כי אני ה' לא שניתי · כי מה שאמרתי הפ' לזמן ארוך לא לפי שנה כן יהיה כי אני לא שניתי ודברי לא ישנו וכל העתידות שאמרתי לכם על ידי נביאי כן יהיו שניתי · ענין שנוי כנו' לא אשנ' מדבר לדבר ומחפץ לחפץ · ואתם בני יעקב לא כליתם' כמו שכלו שאר האמות שלא נשאר להם זכר בשתם וכלו' מהיות גוי אבל אתם לא כליתם ולא תכלו כי לעולם תהיו מיוחדים בין הגויים להיות גוי אחד בארץ רק על פי סגלת' ונדחתם לכל פאה שמכם נשאר בכל מקום ומה שהרעותי לכם בעינותיכ' עשיתי וכמו שאני לא אשנה גם אתם לא תכלו · ובאחרית הימים תשובו למעלתם ותהיו עליונים על כל גויי הארץ · וי"ת אני אנא ה' לא אשניתי קיימי דמן עלמא ונו' : למימי · הלא"ד עם המ"ם כמו למ"ד למרחוק למעולם · אמר זמן רב עבר שלא שמרת חוקי אתם ומצותיכ' לפיכך הרעותי להם ולכם · אבל מעתה שובו אלי ואשובה אליכם · ואמרת במה נשוב · אם תאמרו במה נשוב אם יש בנו דבר אחר אלא מה שהוכחתנו עד הנה דברו הקרבנות ודבר הנסים והתשובה : היקבע · יש בכם דבר אחר שבעבורו ראוי להדבק בכם האמרה אחר היקבע אדם אלהים · כי אתם קובעים אותי ואמרתם · ואם תאמרו במה קבענוך · התשובה המעשר והתרומה · היקבע קובעים קבענוך · ענין גזלה ולקיחת הדבר בהכרח · וכן וקבע את קובעיהם נפש · וי"ת הירגן גבר קדם דייגא ונו' : במארה אתם נארים · מפני העבירות שזכר למעלה כמו שאמר וגם אתם מוסיפים עון על עון ואתם קובעי' אותי ממה התאספו שלא תחנו' ממנו תרומה ומעשרו' ואמרו הוא גוזל אותנו המטר ושולח מאר' בתבואה ואנחנו כאן לו התרומ' והמעשרות · הגוי כלו · ירמה כי העבירות הנזכרות למעלה לא היו שוי' בהם כלם אבל בדבר המעשר והתרומה היו שוים לפיכך אמר הגוי כלו : הביאו · ויהי טרף בביתי · ללוים ולכהנים העובדים לפני ומתוך כך תשובו מן העבירות הנזכרות ואם לא אפרע בפורענות אחרת אבל אם תביאו התרומה והמעשרות כראוי אמטיר עליכם ואריק לכם ברכה · עד בלי די · פי' אמו"ל עד שלא יספיקו לכם כלים והוגרות · טרף · כתרגומו פרנוס · ות"י עד בלי די עד דאימרון מסת : ונערתי · באוכל · במרבה האוכל את התבואה · ולא תשכל לכם הגפן · לא הגפן תשכל פריה : ואמרו · יאמרו אשריכם תמורה שאתם חרפה בגוי' מפני הרעב על האמרה שאתם נאמרי' : ארץ חפץ · שתבואתה מרובה · וי"ת אמרי תהון יתבין בארע בית שכינתי ועבדין בה רעותי :

רשי

ומי מכלכל · ומי יכול ומי העומד שיוכל לעמוד: וכבורית מכבסי' · כבורית של מכבסי' שמעביר את כל בכתם כן יעביר כל הרשעה: בורית · עשב הוא מעביר את הכתם בל' אירבא שני"ירא ולשון בורי' דבר המנחלת ומטהר כמו ברי לבב : ויסב מצרף · יפנה מכל עסקיו להיו' כצורף המצרף ומטהר כסף : כי אני יי' לא שניתי · אף על פי שאני מאריך אפי לא סיבה דעתי עלי מבראשונה לאהוב את הרע ולשנות את הטוב : ואתם בני יעקב · אף על פי שמתי' אתם ברעתכם ולא גביתי מן הרשעי' בחיים : לא כליתי' · אינכ' כליס מלפני והנחתי לי הנפשו' לנבות מהם דיני בגיהנ' וכן ת"י ואתון דבית יעקב מדמן דמלן דמית בעלמא הדין דיניה פסיק כלומ' אתם סבורי' לומר דיני בטל שאין עוד ליפרע ממנו ורבותינו פירשוהו לא שניתי לא הביתי אומה ושניתי לה אבל אתכם העמדתי אחר פורענות הרבה וחילי כליס ואתם אינכ' כליס : היקבע אדם · רבותי' פי' לשון גזילה ולשון ארמי הוא : המעשר והתרומה · שאתם גוזלים מן הכהנים ומן הלוים היא גזילתי : במאר' אתם נארי' · על עון זה שאני שולח קללה במעשה ידיכ' ואע"פ כן אותי קובעים : ויהי מזון מצוי לשמשי : ובחנוני לכם באוכל · בחסיל ובגזם האוכל לאחס את תבואת השדה והגפן : ארץ חפץ · ארץ שחפצי בה : שוא

אבן עזרא

ומי מכלכל · כפול כמו יכול מטלטלך ויטילו : כי הוא כאש מצרף · והנה זאת הנבואה בנבואת זכריה והבאתי את השלישית באש : וכבורית · סמוך של מכבסים : ויסב כמצרף ומטהר כסף · מכל פסול : וטהר את בני לוי · הם הכהנים ולא יעשו כאשר הם עושים עתה : וערב' · כימי עולם · בהיותם בבית ראשון : וקרבתי אליכם · שיהיו בימי' ההם : והייתי עד · שאגלה לכל מה עשה ומטי משפט גר : כי לא שניתי · לא יקרה לי שינוי כמו שונות מכל עם : ואתם בני יעקב לא כליתם · כי אם מת האב כשאר הבן : למימי · הלמ"ד נוסף כמו השליכו למבצלוס בן מעכה : שובו · אומר לדור ההוא שהוא בזמנו ותשובת במה נשוב : היקבע · הנה הוא המעשר והתרומה כי תאמרו איך נתן עין יפה מזה המעט וזה לא טוב שאתם קובעים אותי מפני המארה והחסרון אשר אתם נארים וחסרים כי אם כה תעשו הביאו את כל המעשר והריקותי לכם ברכה ולא ישחת עוד ופי' קובעים כמו משכון ממשכנים ומעכבים אתם את הראוי לי היקבע הנה הוא המעשר והתרומה שלא יתנו בעין רעה במארה הוא ראוי שתתיסרו ולא תקבעו אותי : ועתה הביאו אפתח חרובות השמים והריקותי לכם דרך משל על רוב ברכות : עד בלי די · לא די לבדו רק יותר : וגערתי לכם באוכל · שלא יבוא עליו רק קללה כמו ארבה וגלגל : ואמרו · כי אני חפץ בכם ובארצכם : חזקו

ממהור"ינ נר"ו

ע"י הורתו שתלמוד בב"ל לב"ב עולה מ"ה ושם חסר ה' להורה שבכתב נשארו ק"ם ואם נקרא עובד ה' בכל לבבו והשכלתו כי עבדו בפעם אחד יתירה על הק' כי לאוקמיה גרסא בק' סני ככתוב בראשו של כסו' ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך ארז"ל אל תקרי מה אלא מאה ואמרו אל תקרי להיות מה מיותר ומלהו היותו מאה באה נ"ם ה"ן י"ס כאלו אמר מ"ה עולה ל"י ונדבק ועתה ק' בעמים קראו אל הורת ה"ס גרמז מקודם דכתיב לבאת את ארון ברית ה' וכתיב ואנכי עמדתי בהר וגו' וזהו שואל מע"מך עיונך מאה דכי הסיר עי"ן לעריכת עיונו בהר ממ"ך עולה מאה אך בתקדים קודם זה ירמז חעל קודם להכמתך וז"ל כי אם ליראה וגו' בבקודם ואולם להקרא עבד ה' אדיך לעבוד את ה' בכל לבבך בתורה שבכתב ה' תומתי תורה ועריכת הורה שבפע"ק"ח שהכל רמוז באמרו בכ"ל לב"ך כמו שעבר · ובכל נפשך זהו רמז לחסידות וקדוש' ועשותו לפנים מן הסורה · וכן בהתמנה הנה"יכ עולה פ"ו והותיות בי"ן טוב"ד אלה"יס הן י"ח וב' החיבות עולה ק"ח כי כן עובד אבי יש מלא לרמז כל עובד מאה בערך סיהיו בו ו' דברי' זיון הודאת הסגחתו ית' זיו העולי' הייו הודעת עץ חיים זו תורה מן השמי' · קומתו סבר ועונם · פירות הארץ להבריס כן גם באחריס שהב"ה מסגיח באדון פירו' הארץ זו תורה מן השמי' עץ החיים בתוך הגן והמאורו' · סבר לפעם ועונם לירח שקטרגה ונזה נקרא האדם בלס הטוב לדיליה והמטיב לאחריני · הרי בי"ן עונ"ד אלה"יס עולה ק"ח לאבר לא עבדו ל"ח ע' עולה ק"ח בדו ר"ל בפתים כי לא עבדו בפתים דהיינו כמאה ועיד ל' רק למד מאה לבד לכן נקרא לא עבדו והבן זה ירמה ה' בלימוד המאה י' לכל מאמר מבריאת העולם שהיו עבר עולה מאה וכל דבור מי' דברות כלול מכל העבר הרי מאה וכל ספירה כלולה מ' הרי מאה ושמותיו יתבר' כל ה' כלול מעבר הויות הרי מה' ושמוהיו כמוה' אהי"ה ה"ל אלי"ם אדני"ם וכו' הם עבר כל ה' כלול מי' הרי מאה · ואחד הוי כנגד עולמו ית' אין יודעו אלא הוא כמו שאנו יודעים הל' אבי"ע לכן הקורא מאה ואחד מתעלה כי מאה

גלו הוין כל ירמי' ויחזקאל אחרי עשר פתיק כלה ל"מ ג' נה"ה

אמר יהוה צבאות: ומי מכלכל את־
יום בואו ומי העמד בהראותו כי־
הוא כאש מצרף וכבורית מכבסים:
וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את־
בני־לוי וזקק אתם כזהב וככסף
והיו ליהוה מגישי מנחה בצדקה:
וערבה ליהוה מנחת יהודה וירושלם
כימי עולם וכשנים קדמניות:
וקרבתי אליכם למשפט והייתי
עד ממהר במכשפים ובמנאפים
ובנשבעים לשקר ובעשקי שכר־
שכיר אלמנה ויתום ומטי־גר ולא
יראוני אמר יהוה צבאות: כי אני
יהוה לא שניתי ואתם בני־יעקב לא
כליתם: למימי אבתיכם סרתם
מחקי ולא שמרתם שובו אלי
ואשובה אליכם אמר יהוה צבאות
ואמרתם במה נשוב: היקבע אדם
אלהים כי אתם קבעים אותי
ואמרתם במה קבענוך המעשר
והתרומה: במארה אתם נארים
ואותי אתם קבעים הגוי כלו:
הביאו את־כל המעשר אל־בית
האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא
בזאת אמר יהוה צבאות אם־לא
אפתח לכם את ארבות השמים
והריקתי לכם ברכה עד־בלי די:
וגערתי לכם באכל ולא־ישחת לכם
את־פרי האדמה ולא־תשכל לכם
הגפן בשדה אמר יהוה צבאות:
ואשרו אתכם כל־הגוים כי־תהיו
אתם ארץ חפץ אמר יהוה צבאות:

חזקו

מ"ל בנים ל' ומל'

ג' ג'

ד' ד'

ה' ה' ג' כתי' ירא

ו' ו'

ז' ז'

ח' ח' קדש

ט' ט'

י' י'

יא' יא' ג' דגשי

יב' יב'

יג' יג'

יד' יד'

ג' ג' ואחרים

ג' ג' ואחרים

ג' ג' ואחרים

מלאכי ג

רש"י

חזקו · שב להוכיחם על מה שהיו אומרי' כי אין דין ואין דיין · מה נדברנו · שב הפעל פעול לרוב התמדת הדבור וכן הנדברי' בך : אמרתם · מבואר הוא : ועתה · נ"כ מבואר הוא : אז נדברו ירא ה' · כי המאמר ההוא הוא מאמר אנשים שלא יבינו דרכי ה' ומשפטיו וכשישמעו ירא ה' הדברים מהאנשים האלה הכופרים בהשגחת האל בתחתונים נדברו הם איש אל רעהו ומרבים בדברים האלה ונושאי' ונותנים בהם עד שימלאו בשכלם כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול : ויקשב ה' · האל ית' הקשיב דבריהם ויתן להם שכר בזה · ויכתב ספר זכרון לפניו · דרך משל כלשון בני אדם שכותבי' המלכים ספר הזכרונות כי אין שכחה לפניו ית' וכן מספרך אשר כתבת כל

מדרש

ד"ר

ד"ר

ד"ר

מפתחות שבא

לספר ישעיה מהאמרים שמפרש הרב המחבר כלי פז ז"ל בתוך הפסוקים וקצת פסוקים נפרדים מתורה נביאים וכתובים

א חז"ל כל נביא שנתפרס שמו ושם אביו נביא בן נביא: ויקרא רבא אר"מ כתיב והתנבי מני
כו' ורבנין אמרי בין נתפרס שמו וכו' נביא בן נביא וכו': אר"ל דבר זה מסורת בידינו
אמון ואמציה אחי היו: כל כלה שהיא נבועה וכו': פסחים אר"י אוי לה לרבנות שמקברת
את בעליה: סדר עולם דבר ר' אשר היה אל הושע ונומר מלמד שכולם
נתנבאו בפרק ה': בתרא סנהדרין של נביאים יהושע שופטים וכו': עשרה לשונות של נבואה
וכו': טעם נכון לקיי' המנהג להקדים ספר ישעיה לשאר ספרי הנביאים: חז"ל הק"בה
מסר בכל בידי שמים והארץ בזמן שישראל עושין רצונו של מקום שיהיו מעבדין כו':
חז"ל שמעו שמים כמי שקובל על חברו וכו': חז"ל שמעו ולמדו מן השמים וכו':
חז"ל שמעו המצות התלויות בשמים המועדים כו': חז"ל כשהעדים מעידין צריך שיכוונו
בעדותן וכו': מכות כיצד מלקין אותו כופת את ב' ידיו על העמוד: ספרי ישראל לא ידע
לשעבר עמי לא התבונן לעתיד לבא וכו': חז"ל לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן:
ברכות אר"מ גדולה תפלה מכל הקרבנות: חגיגה רב הונא כי מעי להאי קרא בכי ירחה ירחה:
שבת מפני מה מועדים שבבבל שמחים: חז"ל מאריך אפיה ונבי דיליה:
ירושלמי מנין לנעילה אר"ל שנא' גם כי תרבו תפלה: חז"ל כל כהן שהרג את הנפש לא
יאכל כפיו: חז"ל ידיכם דמים מלאו אלו המנאפים ביד: פסיקתא רבתי הזכו ונומר ע"מדות
כתוב כאן כנגד ע' ימים שביו"ה לי"ה: שבת לכו נא ונוכחה לכו אמר מ"ל:
ויקרא רבה בג' מקומות בא הב"ה להתוכח עם ישראל ושמתו אומות העולם וכו':
שבת כשנכנס אדר אר"י וכו': ספרי רש"י אומר כבר ומקל ידרו כרוכין וכו':
חז"ל חרב תאכלו חרובין תאכלו: פסחים רי"מ אין איכה אלא לשון תוכחה:
חז"ל מלאתי"פ כנסיות כמנין מלאתי וכו': חז"ל לא לן אדם בירושלים ובידו עון:
כתיבת טעם למה באו כל תוכחות הנביאים שעל פ"ז בלשון זנות וכו': מ"א שבאך מהול
אמו לשחוק אמרתי מהולל: חז"ל אריך סוריים שכולם אוהבים את הגזל וכו': חז"ל א"ר
ברכיה מעשה בלשה אחת שנגנבו מיתה שלה: מדרש כל מקום שנאמר הלדון עוקר דיורין:
פסיקתא והשיבה שופטיך זה משה ואהרן וכו': שבת מאי חוסן אר"י נעורת של פשתן וכו':
ב ספרי אברהם קראו הר שנא' בהר ה' יראה וכו': פסיקתא למלך שהיו לו שלשה
אוהבים וכו' יעקב קראו בית וכו': שם ויסע אדם אלו ישראל ויפל לא יוסף זה משה וכו':
בנהדרין א"ר קטיני אלפי שנין הוי עלמ' וכל: ילמדנו מדת ב"ו רוח אדם יפה ועשיר ומעמידו
אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן וכו': ברכות אמר רב פחמן הנותן שלום לחבירו קודם
שיתפלל כאלו עשהו במה וכו': ג חז"ל א"ר קטינא וכו' שמלה לבה דבריס שבני אדם
מתכסים בהם כשמלה: בראשית רבה הכרת פניהם אמר ר' שמעון אחה סנור שרבעם
ינף ולא נגף אלא אדיה וכו': קדושין אמרו לצדיק כי טוב וכי יש לצדיק טוב וכו':
חז"ל אמרו לצדיק אמרו לצדיקו של עולם כי טוב וכו': ב"ר שאל גיי אחד את תלמידי ר"י
כתוב אחד אומר נגד לריב ה' ונומר: שבת אר"מ הם פרים חטאו זקנים מה חטאו וכו':
שם ופסח אר"י בר"מ מלמד שפרחה בהם לרעת: שם ומאי פורענותא וכו' מ"ד והיה תחת בושם
מק וכו': איכה רבתי ואמו והבלו אינה מבפניס וכו': ד בבא בתרא אר"מ עתידין
צדיקים לומר לכה"ק קדוש וכו': סנהדרין תנא דבי אליהו לדיקים שעתיד הק"בה
להחיות שוב אינם חוזרין לעפרם וכו': ב"ב אמר רבה בב"ח עתיד הב"ה לעשות לכל לדיק
ולדיק ז' מוכות בגן עדן וכו': ה סוכה רי"מ שותין משמת ימי בראשית נברא וכו':
חז"ל ר"ש הסכנין בש"ר אל מלוהו אל ביתו מלוהו על שדהו ליטלה ממנו: חז"ל מ"ר לוי הוי
מגיעי בית גו' הגעתם חרבן ראשון לחרבן שני וכו': סנה מ"ר אבהו לא אבדה ירושלים אלא
בשביל שבטלו בה קריאת שמע וכו': סוטה אר"י כל הסותה יין בד' מיני זמר וכו':
ירושלמי דרש רבי עקיבא ופערה פיה לבלי חוק לבלי חוקים אין כתיב כאן אלא:
תנחומא ויבנה ה' לבלת בשפע לימות הק"בה נעשה נבור בעולמו משיעשה משפט בת"ה:
הוי מושכי העון אר"י יש"ר בתחלה דומה לחוט וכו': חז"ל ופשע שאר משפחותיהם וכו':
סוטה אר"מ כל אדם שיש בו חנופה נופל בגיהנם: ב"ר ר"י פתח מלדיקי רשע וכו' כל מי
שנועל שוחד: חז"ל לכן כל כיל קם וכי יש קם אוכל אם: ו חז"ל בשנת מות וגו' זה
תחלת הספר וכו': ילמדנו בשנת מות וכי היה מת אלא שנעתרע וכו': שחרית כמה
הבדלים שהיה מהרי"מ ז"ל בין נבואות ישעיה לנבואות יחזקאל ועוד שחרות לענין הנזכר:
עוד שחרית דברי הרב הנ"ל שאמר שנבואות בשנת מות היתה בחלוט: הגדת שמואל וקדא
זה אל זה מלמד שהמלאכים מכבדים זה את זה זה לומר אתה קדוש וכו': חולין ג' כתות
של מלאכי השרת אחת אומר' קדוש ואחת קדוש קדוש קדוש ואח' קדוש קדוש קדוש: חגיגה בזמן
שאין בית המקדש קיים אמעיטו כנפי החיות וכו': פסיקתא כיון שראה מ"ה מקלסין לאל"בה
ולא סיתף קולו עמהם התחיל מגר: ברכות בחול הנאמר במיכאל וכו':
חז"ל מכו במלאכים להוציאך כאן של לדיקים: תנא דבי אליהו מה בשתנה ישעיהו מכל
הנביאים שנתנבא כל הנבואות והנחמות בישראל ופירש שני למאחר הבז': ר"ה גדולה
תשובה שמקרעה גזר דינו של אדם: בראשית רבה אומרי' לאיזבי מתכל לשה אלכם הולך וכו':
תנחומא העמק שאלה איחיו המתים וכו': חז"ל ביום הבוא יגלאו וכו' אחת הק"ה אדמי ליה
כאיש שנא וכו': ב"ר נטל הק"בה איחתו של אבות וכו': ילקוט ואלף ביהודה ובא עליה סנחריב
בא' אלף: סנהדרין כתב שבנה מתקה שלא לגיבה שבנה ומיבתו השלימו כו': שם בני ר"מ
וכו' אין בן דוד בא עד שיכלו שני בתי דבוש מישראל וכו': ז חז"ל אמר אחז אם אין
בגדיים אין תיבים וכו': סוטה לוקים ואינם יודעים מה לוקים ראו שמושיען של ישראל
ליקה במים וכו': חז"ל המצפצפים אינן המלאכים וכו': תנחומא הלא עם
אל אלהיו דרוש כמ"ש אלהיהם המבלי אין אלהים בישראל: סנהדרין כל המליץ לישראל
אינו עייף וכו': מ"ר כשת הראשון לא כראשונים שהקלו מהם עול תורה וכו':
ט ש"ט העם ההולכים בחשך ראו אור גדול מדבר בדורו של מרדכי וכו':
ס מא מנין שנשבה אדם מודד מודדין לו וכו': חז"ל מפני מה מ"ס לאמרבה המשרה
סתומה ונומר: חולין דבר אלחה ביעקב זה גיד הנשה: שבת בעון נבלות הפה ארות
רבות וכו': בתרא ביום שחרב ב"ה לא הוב שמחה ארות לפונים: מ"ר הוי המוקקים מקקי און
חוקים שהם חוקקים לעל"הר: י סנהדרין מאי במשמיו ראון ינא חזקיהו שיים לו
שנה שמות וכו': שבת תחת כבודו אלא כבודו ממש: ש"ט והיה אור ישראל לאש זה
חזקיהו: סנהדרין י' מסיות נסע אותו רשע בלותו ביום: איכה רבתי אלי קולך בת
גליים בתיהון דגלוי: סנהדרין אותו היום נשאר על עון נוב עיר הכהנים: שם ונלא
חוטר ונומר נמשיח בן דוד הכתוב מדבר: יא חז"ל ירוש מהברהם ונשא ממשה:
הורת כהנים תזמור שיר ליום השבת למשביה מחזיקין מן העולם וכו':
יב נדה לודך ה' כי אנפת בי וכו' דרש רב יוסף אין הכתוב הזה מדבר אלא בשני זמנו:
יג ברכות קשים גרים לישראל כשפחת וכו': איכה רבתי גם בדרי' ונו' לא היו ארזים בבבל
וכיון שעלה נ"נ לא"י אלם ארזים ושאלם בבבל: מכילתא אין הק"בה עתיד להפרע מן המלכיות
עד שיפרע מבריהם תחלה וכו': שם אמר נ"נ לעשה לי עב קענה ואדור בתוכה: פסחים
לעלה לי על במותי עב מה תשובה השיבתו בה קול לאותו רשע וכו': חז"ל כל מלכי גויים שבבבל
בכבוד שנתו מתשבב זכר: סדר עולם כתוב א' אומר בכ"ה לחדש וכתוב א' אומר בכ"ו וכו':
מגלה והכרתי לבבל שם ושאר שם זה הכתב וכו': סנהדרין אמ' אמיג' ליה לחזקיהו דמייתיב
לסנחריב ומסרב' ליה ביד"ך לומר לאו ליהו בעינא כו': טז ילמדנו כי בליל שודד מואב
שחי לילות שזינו עם אביהם וכו': טז סנהדרין עמון ומואב שבני ביתי דירושלים ב"ר מתחלת
שיבורו של מואב לא היה לשם זנות אלא לשם שמים וכו': חז"ל לפי שהיה מואב מחרף לישראל
ואומ' לשם אלכם הוא דרך בזוי וכו': יז תנחומא נד קצר ביום נאלה ביום שעברתי ליתן לכם
נחלת אבותיכ' נעשיתם כרוז בעול': ו"ר ביו' נטעך ביו' נטעתי אתכם לאותה נעשיתם פסולת
סיגים: ילמדנו מ"ה מתייעצין על ישראל והק"בה מתים גבורתם וכו': יח סנהדרין אין בן
דוד בא עד שתכלה המלכות הדלה מישראל וכו': יט תנחומא ביד אלונים קשה שו המלכות וכו':
שמות רבה קבן פרעה כל חכמי מצרים אמר לשם שמעתם שמו של אלוהיהם של אלו וכו':

מגלה אין הק"בה מכה את ישראל אלא אם כן בורא להם רפואה תחלה וכו': כא חז"ל פ"אלף
כהנים וכו' ברמו לערב והאכילום מלוחים והשקום בנודות נפוחים וכו': פר"א ג' מלחמות
של מהומה עתידין בני ישמעאל לעשות באחרית הימים א' בים וכו': בב העניות שתקבלו
פרחי כהונה ומפתחות עזרות בידם ואמרו הרי מפתחות שלך וכו': מ"א גיא חזיון שהשליכו
דברי החוזים לארץ: שם מקשת אוסרו שהיו קושרים אותם ביתרי קשתותיהם וכו':
זפירושו בשפוק כל קלינין וכו': חז"ל בג' מקומות בקשו מ"ה לומר שירה וכו':
חז"ל ועילם נשא אשפה גברי דגובריא: חז"ל מבאר עמקיך מלאו רכב כמלא עמקה של
גיהנם וכו': חז"ל הבט נא השמימה עד שנלך ברגלך דרוך כוכביא: העניות כל
המצטער עם הציבור זוכה ורואה בנחמת צבור: חז"ל בא אל הסוכן ר"א כהן גדול היה וכו':
חז"ל מעלעלך עלעלה עלעול אחר עלעול: חז"ל כל צור שכתב שלש בצור המדינה וכו':
חז"ל אמר היס ומה אני שאיני ירא שמא אוחיל וכו': סנהדרין ימות המשיח לישראל ע' שנה:
ש"ט לי"מ שהביא הרד"ק ז"ל כימי מלך אחד זה דוד: פסחים שלחו לור' אמור לנו פנים
שלשה דברים שאמרת לנו בשם אביך וכו': כד לא מרבה ירושלים אלא על שפשטו בה קטן וגדול:
ניטין זמרת מנ"ל דאסיר שרטט וכתב וכו': פסיקתא באורים כבדו ה' בהדין פנסייא וכו':
סנהדרין מיום שפתחה הארץ וקבלו דמו של הבל וכו': ו"ר עתיד הק"בה למנות לו ישיבה
של זקנים: כה ספרי מסתה שמנים וכו' יכול שמנים שלין בהם צורך וכו':
פסחים עולא רמי כתיב בלע המות לנצח וכו': ב"ר אין מיתה לעתיד לבא
אלא בבני נח וכו': תנחומא בע"הז מי שרואה פני שכינה מתמעט וכו': כו
ברכות כל העונה אמן בכל כוחו וכו': ב"ר אם בא יל"הר להשחיקך שמכהו בד"ת וכו':
חז"ל אל תקרי שומר אמונים אלא שאומר אמנים: ברכות החולה בטחונו בהק"בה הוי לו
מחסה וכו': ר"ה עשרה גליות גלתה סנהדרין ר"ה שנה: ב"ר אמר יצחק לפני הק"בה
יזחן עשו וכו': תנחומא ה' רמה ידך בל יחזיון היה הנביא מבקש שלא יראו מ"ה בעובדתו של
הקב"ה: פר"א כל המתים עולים לעתיד לבוא חוץ מדור המבול: ילקוט ישראל יספת
לו ונכבדת אתה נותן לו בן מוהלו לא' ימים וכו': סנהדרין שאלו לדוקין את ר"ג מנין שהק"בה
עתיד להחיות מתים וכו': תנחומא נבלתי יקומון אותם שהיו מתנבלין בשבילי זה נגלה על
שמל בנו וכו': סוטא יחיו מתיך אלו המתים שבא"יוכו': כתובות אר"מ כל שיש בו
נשמת הרוח אין עפרו נגנר: שם עמי הארץ אינם חיים לעתי' לבא וכו': מכילתא משנתני
רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע וכו': תנחומא אל תעמוד כנגד הרעה אלא
תן לה מקום: ברכות כתוב אחד אומר ואל זועם וכו': בתרא כל מה שברא
הקב"ה בעולמו זכר ונקבה ברא אם וכו': ש"ר אמרו ישראל לפני הק"בה רב"בע עד מתי אתה
עושה דין בא"ה: כז נדרים בשעה שנתן של מרע"ה מן המילה בלו לף כו': כתיב הימה
אין לי וכתיב נוקם ה' ובעל חימה: תנחומא ד"מ חימה אין לי אלו הייתי רואה פסיעה כו':
שבת במקל שהכו המצריים לישראל בו לקו: סוטא במדה שאדם מודד בה מודדין לו:
חז"ל במדה שמדדה רציתה לריב אותה וכו': פר"א אותו היום שהקריב אברהם אבינו ע"ה לא
יצא ממנו דבר לבטלה: כח מגילה עתיד הק"בה להיות עטרה בראש כל צדיק: סנהדרין כל
המתלוצצין סורין בחיים עליו: כט איכה רבתי מלינו שסילוקן של צדיקים קשה לפני הקב"ה יותר
ממלאה תוכחות אסר ב' וכו': סנהדרין יעקב אמר פדה את אברהם הרי שפדאו מצער גדול
בנים וכו': ל סוטא כל ת"מ העוסק בתורה מתוך הדחק תפלתו נשמעת וכו': שבת אי זהו
בן העולם הבא מ"ל ואזניך תשמענה וכו': ב"ר אורה שנברא בשבת ימי בראשית להאיר ביום
אינה יכולה שמכהה אור': שם כאור ז' הימים אתמהא ולא בד' נברא המאורות:
חז"ל כי ערוך מלתמול תפתה לפי שהרשעים אומרים כמה רבותות גיהנם מחזקת וכו': לא
סוטא מותר להחניף לרשעים בעה"ז וכו': לב ברכות גדולה הבטחה שהבטיח הק"בה לנשים
וכו': בתרא גדול המעשה יותר מן העושה וכו': כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים
זוכה לנחלת שני שבטים וכו': ע"א הסריהם ישראל כשעוסקין בתורה ובגמילות חסדים
יצרם מסור בידם וכו': שם לעולם יסיס אדם עצמו על ד"ת כשור לעול וכו': לג שבת והיה
אמונת זה סדר זרעים עתך וכו': תנא דבי אליהו מל"הל למלך שהיו לו בנים ועבדים הרבה
בקש להוכיחם וכתב על הכייר והלאן בחלר וכו': בשעה שאלה מ"מ את ידו ליקח את המאכלי
לשמוט את בנו בכו מ"ה כו': חז"ל מסרפות סיר מה סיד אין לו תקנה אלא שריפה וכו':
פר"א לפי שבע"הז הרגה הק"בה למשה אם בסנה וכו': ברכות הלל שמע קול לוחה לאמר
מובטח אני וכו': ב"ר הולך לדקות זה אברהם וכו': בתרא כל מי שהוא רואה דבר ערוה
ואינו זן עיניו ממנה זוכה ורואה פני שכינה וכו': סנהדרין שמואל וכו' מ"ל ומי זוטרא מ"ל
בהו ברבנן אינה שוקל אינה סופר וכו': כתובות הדר בא"י שרוי בלא עון וכו': שם וכן
היה רמ"מ כל הדר בא"י וקרא ק"ם וכו' הוא בן העולם הבא וכו': לד חז"ל אתה אמרת פן בחרב
אלא לקדלתך לף אני כי רואה בשמים חרבי וכו': שם אמר הקב"ה סיוס יבא שריפתה
מעמיון שלי ומלכות רביעית תביא עצים משלה וכו': תנחומא ונהפכו נחליה לזפת ואבן ליהיר
ותוינום שבעלו ישראל מן התורה וכו': ו"ר תופך ותפילה שמשו בע"הז ותוהו ובוהו עתידין
לשמש בע"ג וכו': לה ילקוט אין הק"בה נגלה על ישראל בשעה אחת שלא יוכלו לעמוד בהוותה
הטובה וכו': שבת בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע נתן ס' רבוא מ"ה ולכל א' מהם
קשרו לו שני כתרים וכו': לח ילמדנו כשה"קנה עושה כיסים לישראל הם מגנים ומסורים לו
וכו': מ חז"ל נחמו נחמו וכו' א"ל הק"בה לחזקיהו לרכך בקשת וכו': חז"ל חטאו בכפלי
ולקו בכפלים וכו': חז"ל עתידה כ"י לומר לפני הק"בה רבש"ע הריני רואה מקומו' שקלקלתי
בהם ובוסני וכו': מכילתא מלחר שנאמר ולבנון אין די בער אם כן למה נאמר ונער עליה
הכהן וכו': ספרי כתוב אחד אומר לכולם שמות יקרא וכו': תנחומא אם שמות למה שם
וכו': מא שבת מאי דעתיך דקאי לדק במערב וכו': ב"ר א"ר ברכיה מזל לדק היה מאיר לו
וכו': שם אברהם היה משליך עליהם עפר ונעשה חרבות וכו': שם פסיעות של א"א
שלשה מילין היו וכו': ת"כ זימן לדור החיים שיבואו ישראל ויפרעו מהם וכו': ב"ר אל
תירא אברם ממי נת ירא רבי ברכיה אמר משם בן נח וכו': חז"ל כחטין והקש מדיינין זה עם
זה אמר אומר בשבילי נזרעה השדה וכו': תנחומא כ"ד מיני אראם אלא נבחרו אלא ז' וכו':
ר"ה בל הלומד תורה ואינו מלמדה וכו': חז"ל כל פעיות טובות שעתיד הק"בה לעשות
לישראל בשביל פעייה שפעו בשיניהו': מב ב"ר ב"ו בונה התחתונים ולאחר כך העליונים אבל
הק"בה בדא התחתונים והעליונים בבת אחת וכו': תנחומא ה' הוא אמי שקרא לי אדם
הראשון וכו': ספרי מנין שעתידין שמים וארץ לקלם לפני ישראל וכו': מכילתא החשתי
וכו' הה"ל אי בתוך בלים ה' רואה בניך בעלבון ושותק וכו': פסיקתא והלכתי עוריס
וכו' דברים שהם מכוסים מכם בעולם הזה עתידים להיות גלים וכו': מכות רבה הקב"ה
לזכות את ישראל וכו': מדרש איכה מעשה בר"י וכו' נענה התינוק ואמר הלא ה' זו חטאנו
לו וכו': מג אמר הב"ה לעולמו עולמי מי בראך יעקב ברוך וכו': תנחומא אמר הב"ה
לעקב הרבה אתה יקר בעיני וכו': שם אמר הב"ה כשיכול אני ומלאכי נעשיו פמליא הלך
וכו': חז"ל אומר לצפון תני לפי שבע"הז בזמן שרוח צפונית מנשבת אין רוח דרומית וכו':
ע"ז לעתיד לבא הקב"ה מביא ס"ת בחיקו ואומר כל מי שעסק בתורה וכו': מכילתא כל מי
שאומר שבת מעלין עליו כאילו מעיד לפני מי שאמר והיה העולם וכו': ספרי ד"מ כשאתם
עדי ואני אל וכו': פסיקתא אבני הגדתי במדרים והשמעתי בשיני כו': ברכות אל תזכרו
ראשונו' ו' שעבוד מלכיות וכו': פסיקתא הזכירני נספה יחד ז"שה ה' חפץ וכו': מד מכילתא
אתה מולא בד' כתות שעיות ואומר לפני מ"ם והיה העולם שנא' זה יאמר לה' אני וכו': ופירוש
למהרי"מ ז"ל וכו': ו"ר מאני של ב"ו אתה למד אני של הק"בה וכו': ב"ר אימתי נברא
המלאכים רי"מ בשני וכו': מה מגילה אינו כורם מפסיק הוא וכו': חז"ל כ"כ שחיק מחיק סיגל
וכו': מכילתא בתחלה לא נתתי התורה לא במקום חושך וכו' אלא במדבר וכו': נדה כי
לי הכרע כל דרך תשבע כל לשון מדבר בולד שאינו יונא עד שמשביעין אותו וכו': תנחומא
אין הקב"ה חפץ להיות שיש בריה וכו': מו ברכות כל העולם כולו בצדקה ואלו בזרוע וכו': חז"ל
נפק קלא ואמר עמה קשילא קעילת וכו': תנחומא על זקן הכבדת עולך זה רבי עקיבא כו':

ממוחדר"ינ נרו

ואליה הנביא לפני בא אנכי לגאולכם בזכות יום ה' יצחק מליובאוויטש בכתוב כי אתה אבינו הגדול האלם הגדול אברהם והגורל יעקב · והשיב יצחק כבקודם לב אבות וגו' והשיב אליה כדעת חז"ל וכו' שיחליה שלום ולא פירוד ח"ו פן אבות בטעם דאותי פירוד והכתי את ע' עמים · הארץ אלו ישראל חרם כבדוד המבול לכן יקדימו הנז' להפלים ירלו עינינו ויסמח לבנו כדבר ביד מלאכי אכי"ר:

סליק ספר מלאכי

מפתחות

מדרש אלהיו כקש הם עשו וכו׳: מח פסיקתא גם לא שמעת גם לא ידעת מדבר בעמלק
והמן שיצא מחלציו וכו׳: חגיגה יהי עניותך ליסראל וכו׳: פסיקתא ענו הברהם יצחק ויעקב לא
נאמר אל יגל יעקב לפי שהיה מלטער וכו׳: חז״ל בדרך שהדם רוצה לילך: מט ב״ר כד
דמך רבי לבהו אחזי ליה י״ג נהרי וכו׳: חז״ל עת היא מזומנת לפורענות ועת היא מזומנת
לטובה וכו׳: פסיקתא לאמר לאסירים צאו עומד ומסיח במלך המשיח הין סוף לייסורין שהוא
מתיסר וכו׳: חז״ל כל פרנס שתבוא את הצבור בצחת וכו׳: פסיקתא כיון שראתה כיון
שגליות מתכנסין וכו׳ והיה אומר מתחלה התחילה אומר ואתמר כיון עזבני ה׳ וכו׳: חז״ל
וה׳ שכחני אפילו שני מלות רחמים שכתוב בך ה׳ עזבו אותי וכו׳: ברכות גם אלה תשכחנה
זה מעשה העגל וכו׳: חז״ל עתידה ירושלים להיות רמה ועולה וכו׳: נ סנהדרין באו עשרה
נביאים אמרו להם חזרו בתשובה אמרו לו עבד שמכרו רבו ואשה כו׳: עתידה כ״י לומר לפני
הק״בה אתה הכתבת לאמר הן ישלח איש כו׳: ברכות בשעה שה״בה בא לב״ה ולא מצא שם
עשרה מיד כועס וכו׳: ברכות מיום שחרב ב״ה לא נראו שמים בעברו וכו׳: שם הרגיל
לבא לב״ה ולא בא יום א׳ וכו׳: ש״ש מי בכם ירא ה׳ בשעה שישראל נכנסים בצרה אומרים
להקב״ה גאול אותנו וכו׳: נא יבמות ר״ר אמי אברהם ושרה שומעין היו וכו׳: מדרש חזית
שאול רבי את ר״ה בר יוסי שמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו וכו׳: מבילתא ביאות
ירושלים אני קודש לכם היום וכו׳: פסיקתא נכנסו עמונים ומואבים ונעלו הכרובים כו׳: חז״ל
דרכו של אב לחסום פיו לבחש וכו׳: חז״ל משל לאדם שטרד לאשרוב מהפלטין בקש להחזיר
אמרה יכפול כתובתי וכו׳: חז״ל כתיב כי הוא ערף ורפאני לפי שנאמר אין לה מנחם וכו׳:
חז״ל אנכי הוא מנחמכם מנהמכם וכו׳: חז״ל מי את ותדאג לא את שנאמרת לי ביום מי כמוך
באליה ה׳ וכו׳: מדרש ותשכח ה׳ עושך בארת המן וכו׳: ע״פ קשים מזונותיו של הדם
כקריעת יס סוף וכו׳: פסיקתא מה ראה היום ובחר רי״ל מקלו של משה וכו׳: מציעא אמר
רבא אסתעו לי נחותי ימא הני גלי דאתו לטבריא ספינתא וכו׳: ירושלמי על שלשה דברים
העולם עומד וכו׳: נב ב״ר מה פלגיה זו מכלה את העוברים וסביים כו׳: פסיקתא ג׳ ימים
קודם שיבא משיח בא אליהו ובוכה ומספיד ואמר כך אומר בא שלום וכו׳: ברכות הרואה הר
בחלום יסכים ויאמר מה כאלו על הרים וכו׳: מכילתא לפי שנאמר בגאולת מצרים בחפזון
יכול לא לעתיד כן ת״ל כי לא בחפזון וכו׳: נג חז״ל יסכיל עבדי זה מלך המשיח וכו׳: נד ב״ר
לא תלוקי יחזקיל הרשה לו הקב״ה ליסעיהו וכו׳: חז״ל אשה גולם ואינה מחזקת עוברה וכו׳: ב״ר
לכל זמן זמן היה לו לנח ליכנס בתיבה וכו׳: חז״ל אם רחית זכות אבות שמטה וכו׳: ב״ב
כדכר פליגי בה ב׳ מלאכי בדקיע וכו׳: חז״ל עתיד הקב״ה לעשות סער המזרחי של ב״ה
הוא וב׳ פספסין אבן א׳ של מרגלית וכו׳: חז״ל אר״ח אר״ח ת״ח מרבים שלום וכו׳: ילמדנו
אמר הקב״ה ישראל בע״הז לומדים תורה מב״ו לפיכך משתכחין אותה וכו׳: חז״ל אין מקבלים
גרים לימות המשיח וכו׳: תענית רבי חמא ב״ח רמי כתיב לקראת אמה כו׳: ספרי נמשלו
ד״ת לימים שנא׳ אתה מים מבורך וכו׳: אבות דרבי נתן רשב״י אומר ג׳ כתרים הם וכו׳
ר״ה מבי לאמר דיו של גבור שאע״פי שנתתה מתקרע וכו׳ ב״ר כילד לריך אדם להתודות
ערביו״ך: חז״ל מב״ה אומר הרגת אז לא הרגת אם מידה שהרג הירגו והקב״בה אינו כן וכו׳:
חז״ל ולא דרכיכם דרכי ב״ו עושה לו שביל בהר אבל הקב״בה כתיב בים דרכך וכו׳: תענית
נאמר עליה ועיר בפמים וב אשה וכו׳: מגלה תחת הנעלין זה המן יעלה ברוש זה מרדכי
וכו׳: יומא גדולה תשובה המקרבת הגאולה וכו׳: חז״ל גדולה לקה שמקרבת הגאולה
וכו׳: שבת אר״י הזיאמר שומר שבלבתו אפילו אע״ז כדור אנוש מוחלין לו וכו׳: שם אלמלא
שמרו ישראל שתי שבתות וכו׳: חז״ל הסריסים אלו ת״ח שמסרסים עצמם וכו׳: ברכות אר״י

מנין שהקב״ה מתפלל וכו׳: נז סנהדרין כל זמן שהרשעים בעולם חרון אף בעולם וכו׳: א״ל
רבי עקיבא לתלמידיו התקינו עצמכם לפורענות וכו׳: שבת הגליונים הין מגילין אותם מן
הדליקה וכו׳: נח בכל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקב״ה שם אתה מוצא ענוותנותו וכו׳:
מכילתא כל מי שהוא עניו ראוי להסרות שכינה וכו׳: יבמות אין בן דוד בא עד שיכלו כל
נשמות שבגוף וכו׳: חז״ל כל הנביאים לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה וכו׳: חגיגה בר בי
רב דקל יומא וכו׳: בתרא הנותן פרוטה לעני מתברך בשם וכו׳: סוטה כל העושה מצוה
א׳ בע״הז מקדמתו וכו׳: יבמות האוהב את שכניו והמקרב קרוביו וכו׳: חז״ל אר״ל אם
אין לך מה ליתן לו נחמו בדבריה וכו׳: חז״ל א״ר טביומי אם עשית כן הרי את כבראלך וכו׳:
חז״ל והיית כגן רוה זה גן עדן וכו׳: שבת כל המענג את השבת נותנין לו משאלות לבו וכו׳:
שם במה מענגו בתבשיל של תרדין ודגים וכו׳: חז״ל לקדוש ה׳ מכובד זה יום הכפורים וכו׳:
חז״ל ממלא הפלך אסורין חפצי שמים וכו׳: נט שבת כפיכם נגואל בדם שלו והדייניה וכו׳:
סנהדרין ותהי לאת בעדרת הולכת ויושבת עדרים עדרים במדבר וכו׳: שם אין בן דוד בא
אלא בדור שכולו זכאי וכו׳: בתרא מה שריון זה כל קליפה וקליפה מלטרפת לשריון גדול כך
לדקה כל פרוטה וכו׳: אם רשיה דור שנרות באות עליו בגבר חכה לו: מציעא כל
שהוא ת״ח ובנו ת״ח וכו׳: הנחומא נר תמיד לא בשביל שאני צריך לאורה וכו׳: ס פסיקתא
קיני אורי משל למהלך בדרך עם דמדומי חמה בא א׳ והדליק לו את הנר וכו׳: חז״ל עתיד
הקב״ה להגביה ירושלים ג׳ פרסאות וכו׳: תנחומא יש פקידה של שלום וכו׳: סנהדרין כל
ישראל יש להם חלק לע״הב וכו׳ סא חז״ל בזמן שישראל עוסקין בשלום אין מקום מלאכתן נעשית
ע״י אחרים וכו׳: חז״ל ונודע בגויים זרעם אל תקרי זרעם אלא זרועם וכו׳ סב שם אין
אומו יודעים במה לשמוח אם ביום וכו׳: חז״ל כי הלבשני בגדי ישע משל ליתומה וכו׳ כך ישראל
יש להם זכות מאברהם וכו׳: זבחים על חומותיך ונו׳ מאי אמרי אמר רבא בר שילא אתה תקום
תרחם ציון וכו׳: ברכות מנין שהקב״בה מניח תפילין וכו׳: חז״ל אומר ישראל רבש״ע
אתה יודע כוחו של יצ״הר וכו׳: חז״ל הללו עע״ז והללו עע״ז וכו׳: סג ב״ר ויאמר הרשון
לדמיני הוא אדום וכו׳: סנהדרין יומות המשיח לישראל שם״ה שנה: סד ברכות כל הנביאים
לא נתנבאו אלא למשיח בתו לא״ח וכו׳: חז״ל כל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח:
חז״ל כל הטובות שראו הנביאים לא לתנם הרשה הקב״ה לעמם אלא כדי שייגעו ישראל בתורה
וכו׳: תענית המצדיק עצמו מלמטה מצדיקין עליו וכו׳: שם כל הסמך ביסורין בע״הז
מביא ישועה לעולם וכו׳: סה חז״ל נדרשתי אלא שאלו משל לשירה שהיה מהלכת בדרך והשכה
לה בלה אצל הבירגן וכו׳: חז״ל נדרשתי אלא שאלו זו רחב הזונה וכו׳: מציעא ג׳ אין
הפרגוד נגעל בפניהם אונאה וכו׳: שבת שוב יום א׳ לפני מיתתך וכו׳: ו״ר יש תפלה
שנענית לאחרים יום וכו׳: שם זאב זה בנימין ושלה אלו השבטים וכו׳: סו סנהדרין כל
היה רחמתין עזיזא וכו׳: פסיקתא ואת כל אלה ידי עשתה יעשיה נתנבא פסוק זה בשעה
שהכנים מנשה אלם בהיכל וכו׳: חז״ל לא בעמל ולא ביגיעה ברא הב״ה עולמו וכו׳:
תנחומא ואת כל אלה ונומר באברהם הכתוב מדבר וכו׳: חז״ל שוחט השור אמר יעשיה מי
שגונב שור של חבירו ושוחטו כאלו שוחט בעליו וכו׳: מציעא אר״י בר אלעאי שמעו דבר ה׳
אלו ת״ח וכו׳: חז״ל העושה מלאכה בע׳ באב אינו רואה ברכה וכו׳: ב״ר אפי׳ שמים
העתידין להבראות כבר הם וכו׳: ספרי שמים וארץ קיימים לעולם ק״ו לדיקים וכו׳: שושה
אין תפלתו של אדם נשמעת אלא אם כן מטיח עצמו בדבר וכו׳: חז״ל כמה דינים של רשעים
בגיהנם י״ב חדש וכו׳: עירובין רשעים אפילו על פתחה של
גיהנם אינם חוזרין וכו׳:

ובכן נשלמו המפתחות · בעזרת אל אלהי הרוחות בי״לאו

דברי מקהיל קהלות ברבים

אמר משה בן מהור״ר שמעון פרנקפורט זצ״ל אחרך את ה׳ אשר זיכני להשלים חלק שלישי מהמקרא גדולה עם הספרים ופרושים נחמדים אשר יעדתי ועוד הוספתי
עליהם **מנחה גדולה** היא באכותה אף שהיא קטנה בכמותה ואקוה שיערב מנחתי לפני ה׳ ואדם כי ערבתי אותה בשמן ולבונה ממפרשים
נחמדים כמבואר בהקדמת הספר יע״ש ומסכתי אותה במסיכת יין ייגה של תורה דברים קרובים אל השכל ואל האמת לקיים מה שאמרו ז״ל אין המקרא יוצא מן הפשוטה ·
וכפי פרושות אל אלהי אבי שיזיכני להשלים גם החלק הרביעי בכי טוב כדי שאחרך על המוגמר הוא חלק **הכתובים** עם כל המפרשים אשר היו מקדם מודפסים
עם המקרא גדולה ועוד הוספתי עליהם אוצר בלוש ספרים חשובים וספונים אשר המה יקרים במציאות ובערך ה״ה · **א חורת חסד** פי׳ על עשרה
ספרים מהכתובי׳ שאינו בנמצא אפי׳ אחד בעיר כי נדפס זה שני מאות שנים ומה גם לא נדפסו כי אם מאתים ספרים כמוזכר שם בהקדמה · **ב** ספר אבן יחיאל על
כל הכתובים גם הוא יקר המציאות ופי׳ נאמד · **ג** ספר כתיבת יד המאירי על משלי מהרב מנחם לבית מאיר המאירי · **ד** פי׳ הגאון הרמב״ן ז״ל על איוב ופי׳
הרב ר׳ אברהם פריצול · ופי׳ קו ונקי על משלי מהרב המופלג החכם השלם והישיש כמהר״ר דוד בן יחיאל ב״כר שלמה ז״ל · **ה** פי׳ תהלים מהרב הגאון מהור״ר
עובדיה ספורנו גם על שיר השירים · **ו** מסורת קסרין על דניאל · **ז** פי׳ הרלב״ג על דניאל גם הוא לא היה בדפוסים הראשונים · **ח** גם הרלב״ג על אסתר מגילת ·
ט פי׳ מהור״ר מאיר ערמאה על שיר השירים:

יגם פי׳ קצר מלוקט מספרי הגאון רב אלשיך ושארי ספרים חשובים וספונים נעימים ונחמדים ומעט מזער אשר הוספתי מדילי נתונה היא למנה ולמנחה לפני המעיין
ובאשר הוא חלק רביעי שהוא חלק האחרון מהמקרא קראתי לו בשם **מנחת ערב** ויהי רצון לפני אדון כל שיזכני להשלים עבודתי עבודת שמים עדי
פר״ב ולהוציא מחשבתי אל הפועל בהדפסת ספרים הרבה לזכות הרבים ויהי נועם ה׳ עלינו בזה ובכל אמן:

ואלה דברי המגיה מהמקרא שכב

ואת לדעת לכל אזן שמעת · כי גדר ההתנצלות הוא כמו שאמר החכם ההתנצלות בא על התלונה ובאמת אין תלונה אינה צריכה ההתנצלות · וידעתי גם ידעתי כל מי שמבין מלאכת הדפוס לא יהיה לו עלי תלונה · ומי שאינו מבין כבר יבין מהתנצלות הקדמונים שכבר קדמוני · א"כ התנצלותי · הוא שלא לצורך וגם כי עבדתי עבודתי עבודת הקדש באמונה בשכר המגיע לכתי"ב כתבי קודש · כי יגעתי ומצאתי תאמין · כי יגעתי בהגה"תי · ומצותה לא מצאתי · לילה כיום יאיר לי להוציא דבר מתוקן מתחת ידי לברר הפסולת מתוך האוכל מה לתבן את הבר · ובפרט במלאכה רבה וחשובה כזו ה"ה הספר מקרא גדולה כמו שנדפסו מקדם ושתה נחוספו עליהם כמה פירושים אשר ליקר מציאותם אינם בנמצאים אפילו אחד בעיר ושנים במשפחה · אשר נקהלו קהילה אחת ע"י המדפיס ה"ה התורני המופלג ר"ר דקהלתינו ה"ה כמוה"ר משה · ואף הוא עשה מוכני לכיור ובו כמה וכמה · דדין במקום בינה להגיה ולדרוש את מי יורה דעה יוצקי שדים לשד השמן מתהפך לכמה נוונים וטעמים נאים ומתוקים בדרגש על דרך הפשוטה פשט ידו לעני ולאביון ונתן לתוך ידי בעלי הבתים בונה בתים בתורא מחכים ונתבסס אוירא מרית מנחה גדולה מעשי מרחשת רחוקי מרחשן שפותיה · וכל המנחות באות מלה שמורה ערוכה בכל ושמורה היא לכל בני ישראל היה אור במושבותם :

ובראותי כי נשלמה חלק השלישי · בעזרת אלהי קדושי · מגיני ומרים ראשי · ובא הלוי לשרת בשיר וזמר · וישא משלו ויאמר :

מ י יתנה תוקף שבחך לעלה · הלא מכל עלמות שיר את נתעלה · שבע רנון את כריח עולה · מי זאת עולה כ מקרא גדולה :
נ נידים הלא ישמעו לי לדרשי · בפירוש מאור עיני הגולה לפרשי · הנחמד כריח קרבן אישי · מריס ראשי פירוש רשי :
ח ושקים ומתים לריח ניחוחי · הלא ירוו נמאוכם בניא לחיתי · הנאהב כעולת מתי · בפי' הגאון ר' דודקמחי :
מ ביני חידות וסודות התורה · יגילו וישמחו כי ימצאו אורה · ויאמרו מי כמוהו מורה · כפי' החכם אבן עזרא :
מן ישיש ויגבוני עדתינו · ירלו עיניהם וישמח לבינו · מפורש ושוש שכל להבין בתורתינו · בפי' החכם מ ע ספורנו :
בן יבינו כל דורש ושואל · בכמה מופנים דברי נביאי אל · בלי פז נקרא שמו בישראל · ע"י המחבר ר שמואל :
ש יפו ושמחו תלמיד עם רב · בליקוטי סופנים וריחו ערב · ע"י מרגא ורבנא המיסמך בא"י לרב · ה"ה הגאון מוה"ר יעקב בי רב :
ל הבין במקראי נביאינו · מה טוב ומה נעים דברי נאמונינו · מאיר עיני עמינו · ה"ה פי' ר' שמואל אלמושנינו :
מ אירים דבריך ומתמימים · כאור שבעת הימים · יאירו ויזהירו לפולמי עולמים · בפי' אורים ותומים :
ה לא מעלתך מאוד גדלה · בהדפיסך כזה המקרא גדולה · ועשית לך סגולה · בפירושך קומץ מנחה קטנה וגדולה :
ה לא דברך הם נעימים · בפירושך כמה דברים סתומים · פוכן בגבהי מרומים · יחלק לך שלל עם עצומים :
ל ה' אודה בכל לבי ונפשי · שזיכנו להשלים חלק השלישי · להשלים חלק רביעי חסדו מחמו לא תמושי · ואודה לך אלהי קדושי :
ו לי אני הקטן עבדך · הורני דרך אמת בפיקודיך · משגיאות נקני בהגהת תורתיך · ואזור לך שיר חדש על חסדך :
י כי נא חסדך עליהם נרחם · על העתוסים מני בטן ונשואים מרחם · כנשר תעיר קנך ועל גוזלך תרחם · ושלח לנו תשבי ומכחם :

כה עתירת הצעיר לבית הלוי מנחם מן בן שלמה הלוי זל:

אמר המגיה מהפרושים

מלתי בהתנצלות לחלק שני כבר אמורה · ערוכה בכל ושמורה · אעפ"כ דבר שנאמרה וחזור ונאמרת איכה אלא בשביל דבר שנתחדש בה · והוא"ל שאמרו חז"ל שצריך לברך על המובחר · אחת שבח ותהלות · לאל נורא תהלות · אשר זיכני לגמור ולהשלים הגהת חלק שלישי מהמקרא גדולה · עם כמה פירושים נוספים על הראשונים מיחידי עם סגלה · ה"ה הספר הנחמד על יפעי' **כלי פז** אשר הוא מפז ומפנינים יקרה · כל הקורא בו יהי' לו לאוצרה · ואחדיו לו גלוה ספר חמש הכמות ורב האיכות נקרא בשמו **אורים ותומים** שתשלימים ותאירים בדבריהם כספירים ואחלמים · וגם נחבר אליו במחברת הקדש ספר **לקוטי שושנים** מכמה באורי הגולה · שבאה עד מאד למעלה עולה · ועל נבאתי יחבה פירוש נחמד ונעים אשר עשה התורני המופלג בתורה דיין דקהלתינו ה"ה כמוה"ר מפה · שבחו מפיהו לא יגעה · וקרא שמו מנחה גדולה · כל המעיין בו יערב לו כמנחה בלולה · ומי לנו גדול מ"מ · אשר נתן לנו תורתו בעין אלא ובדוסה · אמה לי להוסיף בשיר המעלות · בפאר המלאכה אשר עשה משה בשבחות ובגדולות · כי כל המוסיף גורע בשבחה והדרה · מכל הדפוסים הראשונים היא ברורה · ובכן שאלתי ובקשתי לכל בר דעת · אשר אליו הידיעה בטיב מלאכה זו מגעת · באם ימצא המולא בו איזה טעות לו שגיאה · שאל יתלהו בחסרון ידיעה · רק בשגגה ובחכיעה · כי פעמים לא כתבה רשות לעין לראות מה שהיא רואה לראות · ומי קולע אל השערה ולא יחטיא · ע"כ הלן לאתי לכף זכות · ידונו לו לכף זכות מן השמים · ויאמר לו לבנות בבנין בית הבחירה וירושלים · אמן :

כיד הצעיר לבית הלוי אברהם בן כמר יאקב כנ"ל מק"ק אמשטרדם:

על ידי הפועל העוסק והמסדר במלאכת הקודש באמונה· נאם יעקב בר אברהם המפורסם של"ט :
זעציר מק"ק אמשטרדם :

ועל ידי הפועל העוסק במלאכת הקדש באמונה· נאם מאיר בן וואלף שוואב יצ"ו: זעציר מק"ק אמשטרדם:

ועל ידי הפועל העוסק במלאכת הקודש באמונה : נאם זלמן בן כמהו"ר משה נר"ו : זעציר מק"ק אמשטרדם:

ועל ידי הפועל הזעציר העוסק במלאכת הקודש באמונה· נאם הבחור מאהרים בן כמר יאקב סנ"ל מק"ק אמשטרדם :

ועל ידי הפועל הזעציר העוסק במלאכת הקודש באמונה· נאם הבחור מאזוס בן אלכסנדר מק"ק אמשטרדם :

על ידי הפועל הדרוקר העוסק במלאכת הקודש באמונה נאם הבחור דוד בר אלי־עזר הלוי ז"ל : מעיר דרליבשפאם ולע"ע בק"ק אמשטרדם : יע"א

ושל ידי הפועל הדרוקר העוסק במלאכת הקודש באמונה · נאם הבחור יוסף בן זלמן ז"ל מק"ק אמשטרדם מעיר וילנה :